
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06734520 1

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

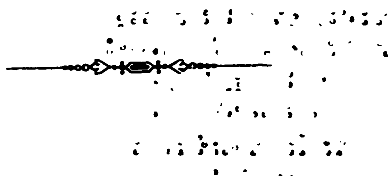
UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,
WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Förra halfåret, 1885.

Tom. XVIII.

HELSINGFORS,
J. SIMELII ARFVINGARS TRYCKERI, 1885.

Om gift kvinnas eganderätt.

Reformsträfvandena på kvinnofrågans gebit hafva hos oss hittills skjutits åt sidan. Men redan vid pågående landtdag skola vi antagligen i denna fråga komma »from sounds to things», och det kan vara så godt att vi sålunda sent omsider i stället för de gamla klagovisorna »om seklers förtryck, om den manliga egennyttan och de kvinliga offren» kunna påräkna praktiska reformförslag.

Då särskildt den del af frågan, som gäller gift kvinnas ekonomiskt-rättsliga ställning, torde blifva föremål för landtdagens förhandlingar, hafva vi ansett oss kunna taga Tidskriftens utrymme i anspråk för några uttalanden i detta ämne.

I fråga om arf är kvinna hos oss numera genom K. F. d. 27 juni 1878 likställd med man. Väl är det sant att denna regel icke vunnit insteg i folkmedvetandet. Oaktadt redan Birger Jarl år 1262 tillerkände kvinnan arfsrätt jemte mannen, ehuru redan han sålunda upphäfde den från ätteförfattningens tider härstammande regeln: »gånge hatt till och hufva ifrån», oaktadt slutligen senare tiders lagstiftare efter hand fortgått på den sålunda beträdda vägen, så torde det nämligen fortfarande inom allmogeklassen i vissa delar af landet vara vanligt att den hufvudsakliga delen af förmögenheten tillfaller son, medan dotter får åtnöjas med ett ringa utstyre. Men lag är det i alla fall nu mera att son och dotter ärfva lika lott så i fast som löst.

Medan principen om systers rätt till arf jemte broder sålunda varit i vår lagstiftning genomförd i sju århundraden, har kvinnans förmåga att sjelf förvalta sina egodelar hos oss varit erkänd blott några decennier och äfven det endast beträffande ogift kvinna. Redan under svenska tiden hade visserligen den praxis utvecklat sig, att konungen kunde på särskild ansökan förklara ogift kvinna myndig, om ock i regeln med väsentliga inskränkningar. Men längre kom man icke heller förr än på 1860-talet. Medan nämligen i Sverige det gamla konservativa betraktelsesättet år 1845 nödgades vika för en mera frisin-

nad lagstiftning, inträffade enahanda förhållande i Finland först i och med landtdagarnes återupplifvande. Förordningen i ämnet är daterad den 21 oktober 1864. Den skilnad mellan man och kvinna förekommer dock i denna förordning och kvarstår ännu den dag som är, att kvinna blir myndig vid samma ålder som mannen eller 21 år endast såvida hon anmäler sin önskan i detta afseende hos vederbörande domstol, men i annan händelse först vid fylda 25 år. Någon inskränkning i kvinnas rätt innebäres dock icke i denna bestämning, ty hon behöfver blott anmäla sin åstundan i förberörda afseende, och ett bevis öfver att hon så gjort är tillfyllesgörande för att konstituera hennes myndighet, utan att en ansökan från hennes eller en resolution från domstolens sida ens ifrågakommer. Detta stadgande är sålunda af den oskyldiga art, att ogift kvinna i fråga om myndigblifvandet måste hos oss anses likställd med mannen. Jemväl stadgandet derom att den, som kan »sig något förvärfva, ther öfver må han sjelf råda sedan han femton åhr gammal är» tillämpas så i afseende å ogift kvinna, som man.

Enka åter är, såsom kändt, myndig oberoende af ålder och befinner sig sålunda på sätt och vis i högre kategori än mannen. Vid öfverläggningarna angående 1734 års lag väcktes visserligen fråga om att enka skulle stå under förmynderskap till fylda 24 år, men den motsatta uppfattningen segrade, och i lagen inflöt utan någon inskränkning det fortfarande gällande stadgandet: »Enka råde sig och gods sitt sjelf».

Mer svårlöst än frågan om ogift kvinnas och enkas förvaltnings- och egande-rätt är onekligen spörjsmålet om den gifta kvinnans ställning i detta hänseende. Problemet, ett af de mest invecklade inom lagstiftningens gebit, har derför också i skilda länder och på skilda tider lösts på det mest olikartade sätt. De hufvudgrupper eller system, till hvilka vetenskapen hänfört lagstiftning och praxis på detta område, äro: systemet för egendomsgemensamhet, dotalsystemet, det så kallade engelska systemet och det fria egendomssystemet.

Enligt förstnämda system sammansmälter all makarnes egendom till en förmögenhet, deri de begge hafva viss bestämd andel, eller ock är detta förhållandet endast med vissa egodelar, vanligen lösören och det makarne under äktenskapet förvärfvat, hvaremot annan egendom, såsom ärfd eller före äktenskapet förvärfd fastighet, förblir hvardera makens enskilda till-

hörighet. I det ena som det andra fallet är det i regeln mannen, som har förvaltningsrätten af all egendom, hvarjemte den gäld, som under äktenskapet göres, blir makarnes gemensamma.

För dotalsystemet är åter det utmärkande draget, att hvardera maken har sin särskilda egendom, men mannen dock, för bestridande af erforderliga utgifter för familjen, disponerar öfver hustruns hemgift med rätt att, såvidt den består af fastigheter med hustruns samtycke, i annat fall derförutan föryttra den. Hemgiftens storlek beror antingen af öfverenskommelse eller regleras genom lagens stadganden. Efter äktenskapets upplösning återgår dotalgodset eller, om det föryttrats eller vanvårdats, ersättning derför till hustrun eller hennes rättsinnehafvare. Hvad makarne under äktenskapet förvärfvat blir enligt detta system mannens tillhörighet. Hustrun åter kan förutom hemgiften eller dotalgodset hafva annan egendom, som förblir hennes enskilda och af henne förvaltas.

Det engelska systemet lemnade åt mannen nästan oinskränkt förvaltningsrätt af hustruns fastighet (freehold), liksom äfven afkomsten deraf tillföll honom allena, och den lösegendom, som hon före äktenskapet egt eller under äktenskapet erhållit, ansågs blifva mannens tillhörighet, med undantag blott af hennes gångkläder, prydnader med mera. Då äktenskapet upplöstes, hade hon slutligen af boet anspråk endast på »dower», det vill säga rättigheten att under sin enkotid njuta besittningen af tredjedelen i all fastighet, hvilken såsom »freehold» under äktenskapet varit i mannens ego. Genom en parlamentsakt af 1870 (Married Womens property Act) modifierades det engelska systemet derhän, att allt hvad hustrun under äktenskapet genom eget arbete förvärfvat skulle betraktas såsom hennes enskilda egendom, likaså en del lösören äfvensom räntor och afkomst af hennes arffallna fasta egendom, lifräntor med mera.

Det engelska systemet har emellertid äfven i dess sålunda modifierade form nödgats vika för mer tidsenliga bestämningar. I Nord Amerika fick det i en del stater redan tidigt lemna rum för ett system, som tillerkänner man och hustru skilda egendomssferer, och äfven i England har man slutligen sett sig nödsakad att följa exemplet. Genom en parlamentsakt af den 13 augusti 1882 tillförsäkras nämligen den gifta kvinnan i England rätt att med samma befogenhet, som om hon vore ogift, sjelf förvalta och råda öfver all den egendom, lös eller fast,

som hon före eller under äktenskapet ärft eller förvärfvat. Hennes aftal äro fullt giltiga lika väl som mannens. Hon ansvarar sjelf för de förbindelser hon ingått, men gäldar icke, utan att särskild öfverenskommelse derom blifvit träffad, mannens skulder, liksom mannen heller icke hennes. Enligt detta system (det fria egendomssystemet) äro makarne sålunda till sina förmögenhetsförhållanden nästan oberörda af att de ingått äktenskap. Oberoende häraf hafva de hvar för sig sin särskilda egendomssfer, som af dem särskildt förvaltas; med skyldighet dock för den ena eller båda att underhålla den andra och barnen.

I Finland är såsom kändt systemet för egendomsgemensamhet det rådande, dock icke i fråga om ärfd eller före äktenskapet förvärfd fastighet på landet, ej heller i afseende å egendom, som under äktenskapet genom gåfva eller testamente tillfallit ena maken med vilkor att den honom eller henne enskildt tillhöra skall. Beträffande den makarne tillkommande andelen i det gemensamma boet har till senaste tid en mängd olika, mer eller mindre konservativa stadganden varit gällande. Skilnaden mellan lands- och stadsrätt äfvensom den undantagsställning, adeln och presterskapet oberoende af boningsort intogo, upphäfdes nämligen först genom K. F. den 27 juni 1878, som i äktenskap, hvilka ingåtts efter den 1 januari 1879, tillägger man och hustru lika lott i det gemensamma boet, utan afseende å ståndsskilnad eller boningsort. Med gemensamheten i egodelar följer hos oss också gemensamhet i gäld. Gällande lag föreskrifver visserligen att, i händelse gäld genom enderas »särskilda vållande eller förgörelse» tillkommit, utan att den andra deraf haft nytta eller del, den »saklösas fasta gods eller rättighet i boet» då ej skall gå till sådan gälds betalning; ty, heter det vidare, »hvar eger sin sak ensam böta och ej annars lott förverka». Men då det sedan skall utredas huru stor del af gälden i ett gifvet fall bör betraktas såsom den ena makens »enskilda», så stöter man under förutsättning af gemensamhetssystemet på oöfverstigliga svårigheter. Nästan all gäld, som tillkommit under äktenskapet, blir nämligen i de flesta fall gemensam, äfven der den berott uteslutande af mannens lättsinne, ingångna borgesförbindelser med mera. Gäld, som gjorts »till fästnings och bröllopskostnad», är äfvenledes gemensam, likaså gäld, för hvilken gemensam egendom är intecknad eller pantsatt. Vid sådant förhållande och då det både *de jure* och *de facto* är

mannen, som åsamkar boet dess gäld, så kan man lätt finna i huru hög grad hustrun är förfördelad, trots den likställighet med mannen, som i fråga om giftorätt i gemensam egendom proklamerats genom 1878 års förordning.

Härmed äro vi emellertid inne på frågan om boets förvaltning, som utan tvifvel är den svagaste punkten i egendomsgemensamheten, sådan denna särskildt i Finland utvecklat sig. Ofvan har framhållits hurusom ogift kvinnas förmåga att lika väl som mannen sjelf förvalta sig och gods sitt blifvit af lagstiftningen erkänd. Men med den gifta kvinnan är förhållandet ett annat. Hon, som dock i och med äktenskapet tagit ett steg, hvilket mer än de flesta borde bidraga till hennes utveckling, blir derigenom rättsligen omyndig. Väl är hon det icke i samma mening som den, hvilken af särskild anledning stälts under förmyndarskap eller ännu icke kommit till myndig ålder. Tvärtom har hon åtskilliga befogenheter, hvilka icke tillerkännas omyndig person. Hon har sålunda rätt att, om mannen är afvita eller frånvarande, handhafva boets angelägenheter samt till och med realisera egendom ur boet. Henne tillkommer vidare den negativa befogenheten att hindra mannen från att föryttra henne tillhörig fastighet. För att nämligen aftal derom skall ega giltighet, fordras »hennes frivilliga ja och underskrift». Hon får vidare med mannens begifvande utfärda giltiga förbindelser och kan af honom »sättas till köpslagan». Enskilda stadganden i 1734 års lag hafva slutligen af en och annan tolkats derhän, att hustru äfven i vissa andra hänseenden vore att anses såsom myndig. Men praxis har dock åtminstone på senare tid utvecklat sig i annan riktning, med det resultat, att hustru utom i förenämda undantagsfall är myndig endast såvidt sådant kan härledas ur hennes af gammalt erkända rätt »till lås och nycklar», eller med andra ord hennes befogenhet att handhafva den inre ekonomin med hvad dertill hör. För öfrigt är det deremot mannen, som är hustruns »rätta målsman och eger söka och svara för henne». Då den ogifta kvinnan emellertid vid den tidpunkt, då de ännu gällande stadganden om hustruns dispositionsrätt öfver boets egendom tillkommo, oberoende af ålder var omyndig, innehade den gifta kvinnan, huru ringa hennes befogenhet än var, dock en relativt större handlingsfrihet. Nu är förhållandet deremot omvändt. Medan lagstiftningen i fråga om den ogifta kvinnans rättigheter vä-

sentligen utvecklat sig, står den beträffande hustru på samma ståndpunkt som fordom.

Om lagstiftningen på detta område, enligt hvad ofvan framhållits, i olika länder gestaltat sig väsentligen olika, så råder icke större enighet inom teorin. Det ena systemet lika väl som det andra har sina försvarare, sina auktoriteter att uppvisa. De synpunkter desse söka hvar på sitt håll göra gällande variera naturligtvis, äfven de. Endast en bevisgrund är för flertalet af dem gemensam, nämligen: äktenskapets idé. Ur den hemtas de kraftigaste skälen för de mest motsatta åsigter i frågan. Den ena anser det vara med äktenskapets idé mest öfverensstämmande att mannen ensam har såväl egande- som förvaltnings-rätten, andra yrka på likställighet och finna denna realiserad i systemet för egendomsgemensamhet, antingen de sedan i fråga om boets förvaltning yrka bibehållandet af mannens öfvervälde eller äfven i detta hänseende anse gemensamhetsprincipen genomförbar. Anhängarena af det fria egendomssystemet slutligen söka också de stöd för sin uppfattning i äktenskapets idé, som enligt deras mening sjelffallet fordrar att makarnes personlighet skall kunna fritt och naturligt utveckla sig. Såsom häraf framgår, ter sig sålunda äktenskpets idé ganska olika, beroende af den ståndpunkt, från hvilken man ser den. Men den gör det icke blott i teorin. Jemväl i det verkliga lifvet gestaltar sig äktenskapets idé — om det tillåtes äfven oss att begagna detta uttryck — väsentligen olika icke blott i skilda länder och under olika samhällsförhållanden, utan till och med bland olika personer inom en jemförelsevis trängre krets. En oändlig mängd modifikationer, stora och små, kan i detta afseende ifrågakomma.

Lagstiftningens främsta uppgift på detta gebit blir vid sådant förhållande endast en: att lemna största möjliga frihet åt kontrahenterna sjelfva att sig emellan öfverenskomma och ordna om den ekonomiskt-rättsliga sidan af äktenskapet. Under förutsättning att nödig offentlighet iakttages samt tredje mans rätt jemväl i öfrigt tillbörligen skyddas, så är ju äktenskapet en förening, med hvilken ingen annan än kontrahenterna sjelfva hafva att skaffa, och något skäl förefinnes derför icke att från lagstiftningens sida lägga band på deras handlingsfrihet.

I detta afseende har vår lagstiftning många synder att godtgöra, många brister att rätta. En förordning om äkten-

skapsförord finnes visserligen af så pass ny datum som den 9 november 1868. Men den står i hufvudsak på samma konservativa grund som 1734 års lag. Förordningen medgifver nämligen icke aftal om annat än makarnes giftorätt i egendom, som lagligen bortgifvas kan, men icke om dispositionsrätten öfver boet. Mannens uteslutande förvaltningsrätt kan sålunda icke genom förord inskränkas, hustruns omyndighet icke modifieras. I stället för att underlätta möjligheten att i hvarje särskildt fall efter förhandenvarande förhållanden ingå öfverenskommelse har lagstiftningen sålunda genom dessa inskränkningar åstadkommit att äktenskapsförord hos oss är undantag, icke regel, såsom det borde vara och mångenstädes äfven är.

Den första reformen i vår lagstiftning på detta område måste derför utgöras af en omgestaltning af äktenskapsförordet i den riktning, att fullständig frihet lemnas kontrahenterna att träffa öfverenskommelse rörande såväl egande- som dispositionsrätten, utan att andra inskränkningar dervid göras än sådana, som afse att skydda tredje persons rätt.

Härmed vore äfven frågan om gift kvinnas eganderätt lyckligen löst, såvida äktenskapskontrakt makarne emellan alltid skulle komma till stånd. Men hvilken utsträckning än må lemnas åt äktenskapsförordet, huru allmänt det än må blifva, så måste dock förutsättas att i enskilda fall bevislig öfverenskommelse icke träffats eller att den är otydlig eller bristfällig.

I och för sådan händelse måste lagstiftningen innehålla erforderliga bestämningar i ämnet.

För hvilket af de i det föregående omnämda systemen skall då lagstiftningen hos oss i antydt afseende besluta sig?

Det fria egendomssystemet är utan tvifvel från teoretisk synpunkt det mest tilltalande. Om kontrahenterna, oaktadt sådant varit dem medgifvet, icke träffat annan öfverenskommelse rörande den ekonomiskt-rättsliga sidan af äktenskapet, synes det nämligen ligga i sakens natur att heller ingen förändring i deras rättsförhållanden inträder, utan begge bibehållas vid den rätt, de före äktenskapet åtnjutit. Följden af ett sådant stadgande blefve också antagligen den att äktenskapsförord blefve vanligare än hittills. Man skulle lättare besluta sig för ett sådant, då man derigenom ej mera skulle bryta med en sedan sekler bestående

sedvänja, utan tvärtom i stället för det nya sätta det från sekler tillbaka bestående.

Men detta medgifvet, måste vi dock anse det gemensamma egendomssystemet fortfarande böra i lagen bibehållas såsom supplementär bestämning, för den händelse att någon öfverenskommelse parterna emellan icke träffats. Systemet för gemensam egendom har hos oss traditionen för sig. Det är med några mindre modifikationer det ensamt rådande och torde äfven i flertalet fall vara tillfredsställande. Särskildt om man ser förhållandet från hustruns synpunkt, så kan det icke nekas att med det fåtal större förmögenheter, som finnas i landet, den egendom mannen förvärfvar i regeln är den öfvervägande samt att hustrun sålunda under förutsättning af det fria egendomssystemet skulle erhålla långt mindre del i boet än nu. Då systemet för gemensam egendom, sådant det i gällande lag förekommer, är partielt och icke sträcker sig till ärfd eller före äktenskapet förvärfd landsfastighet, så förefinnas tillika garantier för att hustruns förmögenhet, såvidt den utgöres af sådan fastighet, fortfarande förblir hennes enskilda tillhörighet, ett undantag hvars betydelse blefve än större, om det skulle utsträckas äfven till fastighet i stad. Utom då hustru i boet medfört betydande lösegendom, skulle hon derför, under förutsättning af partiel egendomsgemensamhet, erhålla större lott i boet än om det fria egendomssystemet vore rådande. Ett sådant förhållande öfverensstämmer äfven med rättvisa. Hustruns arbete måste nämligen i flertalet fall värderas lika högt som mannens, om ock dennes verksamhet betraktad såsom förvärfskälla är skenbart mer inbringande.

Många skäl tala sålunda för det gemensamma egendomssystemet. Vid en reform sådan som denna bör man dessutom gå varsamt till väga, särskildt med afseende å de samhällsklasser, der några äktenskapskontrakt i egentlig mening tills vidare endast i undantagsfall kunna förutsättas och der införandet af det fria egendomssystemet skulle medföra en rubbning i rådande förhållanden, hvilken hvarken vore af behofvet inom dessa samhällsklasser påkallad, eller kunde räkna på stöd i det allmänna rättsmedvetandet.

Det torde heller icke vara de grunder, efter hvilka makarnes giftorätt, deras andel i boet rättsligen bestämmes, som hos oss framkallat angreppen mot det bestående systemet, utan

snarare det sätt, hvarpå dessa förhållanden i följd af mannens uteslutande förvaltningsrätt faktiskt gestalta sig. Då vi redan ådagalagt det oegentliga i det nuvarande systemet i detta hänseende, behöfva vi icke vidare till bemötande upptaga de skäl, som emellertid framhållits till stöd derför, men anse oss dock i detta sammanhang icke kunna lemna obeaktad en af de omständigheter, som i antydt afseende framhållits, nämligen den att i det äktenskapliga bolaget två viljor icke skulle kunna råda, utan afgöranderätten böra tillerkännas den ena. Utom att i sådant fall mannen ofta med lika skäl som hustrun kunde vara den, hvilken borde tvingas att afstå från sin handlingsfrihet, så är det ingalunda en afgjord sak att i äktenskapet nödvändigtvis endast den ena skall hafva beslutanderätt. Om enligt det fria egendomssystemet hvardera maken har sin skilda egendomssfer, så ligger det tvärtom i sakens natur att de äfven hvardera skildt förvalta sin egendom. Enligt dotalsystemet har hustru likaså förvaltningsrätt öfver sin förmögenhet, såvida den icke ingår i hemgiften, utan förblifvit hennes enskilda tillhörighet. Ingenting hindrar slutligen att hos oss genomföra samma princip i fråga om den egendom, hvilken icke ingår i det gemensamma boet, utan tillhör endera maken enskildt. Större svårigheter kunde uppstå vid frågan om förvaltningen af gemensam egendom. Den svenske juristen professor Nordling har, i ett föredrag i Föreningen för gift kvinnas eganderätt i Sverige, i detta afseende framhållit hurusom det ingalunda stöter på oöfverstigliga svårigheter att, äfven med bibehållande af systemet för gemensam egendom, tillerkänna man och hustru lika dispositionsrätt i afseende å förmögenheten. Han har uppstält en jemförelse med vanliga handelsbolag, der bolagsmännen *ipso jure,* utan särskildt bemyndigande, äro befogade att träffa aftal för bolaget i dess helhet. Kan detta med fördel ske i en affär, der de ekonomiska intressena i regeln äro betydande och der enhet i förvaltningen derför är en bjudande nödvändighet, så anser professor Nordling ingenting hindra att tillämpa samma system äfven inom äktenskapet. Lämpligheten af att taga ut steget ända derhän kan dock med skäl ifrågasättas. Men deremot antyder gällande lag en beaktansvärd utväg till förekommande af att alltför stora missförhållanden i följd af mannens förvaltning af gemensam egendom skola uppstå. Såsom nämdt, finnes nämligen ett stadgande derom, att mannen i vissa fall icke kan träffa bindande

aftal utan hustrus samtycke. Det gäller derför endast att fortsätta på den en gång beträdda banan samt att utsträcka principen äfven till andra fall, der det vore af vigt att båda makarnes samtycke erfordrades för ett dem begge bindande beslut. I sådant afseende har särskildt framhållits att skuld och borgesförbindelser icke borde få utfärdas, utan att båda makarne lemna itt samtycke, eller att sådana förbindelser åtminstone borde drabba endast den kontraherande makens andel i boet. Om mannen drifver en affär, vore visserligen ett sådant band på hans handlingsfrihet hinderligt för hans verksamhet. Men i sådan händelse finnes samma utväg som nu, då hustru drifver handel, eller att den andra maken en gång för alla lemnar sitt bemyndigande dertill.

Svårast att afgöra är, under förutsättning af hvilket system som helst, frågan huruvida man eller hustru skall hafva beslutanderätten beträffande barnens uppfostran, då denna af ena maken kan påyrkas i en, af den andra i en annan riktning. Hvilka bestämningar lagstiftningen i detta afseende än må fastställa, blifva de nödvändigtvis mer eller mindre godtyckliga. Man har dock vid diskussionen härom stannat vid det slut att, derest icke annorlunda öfverenskommes, hustruns önskningar vore afgörande i fråga om döttrarna, mannens beträffande sönerna.

Utan att emellertid ingå på vidare detaljer, upprepa vi endast att gällande stadganden om mannens uteslutande förvaltningsrätt måste anses föråldrade. Jemte det kontrahenterna derför, såsom redan framhållits, borde medgifvas full frihet att sig emellan träffa öfverenskommelse äfven om boets förvaltning, kunna nu gällande lagbud i ämnet icke ens godkännas såsom supplementära bestämningar för den händelse att aftal i antydt afseende icke kommit till stånd. I stället borde hvardera maken berättigas att ensam disponera öfver sin enskilda egendom, samt i afseende å det gemensamma boet bestämningarna derom, att hust.uns begifvande i vissa fall erfordras för att mannens aftal skall vara bindande äfven för henne, i någon mån utsträckas, och i fråga om barnens uppfostran slutligen hustruns vilja vara den afgörande beträffande dotter, mannens i afseende å son.

En omständighet, vid hvilken vi slutligen i detta sammanhang anse oss böra fästa särskild uppmärksamhet, är den an-

gående hustrus rätt att disponera öfver hvad hon med eget arbete förvärfvat. Denna del af frågan har sin största betydelse för de fattigaste hemmen, men bör just derför genomföras, äfven om andra reformer på detta område ännu skjutas undan. Väl är det sant att då det gäller användandet af den dagspenning, en arbetares hustru kunnat förvärfva, den råa styrkan oftast talar ett kraftigare språk än hvarje lagbud. Men detta oaktadt bör lagstiftningen söka att äfven i dessa fall lemna den svagare största möjliga skydd. I gällande lag borde derför, ju förr dess bättre, införas en bestämning i antydt syfte. Redan vid senaste landtdag inlemnade också en af representanterne i bondeståndet ett petitionsmemorial om sådan ändring af stadgandena i giftermålsbalken, att hustru finge disponera öfver hvad hon genom sitt arbete kunde förtjena. Petitionen ansågs visserligen af bondeståndet icke ens förtjent af utskottsberedning, men vi taga för gifvet att enahanda förslag skall vid innevarande landtdag väckas inom annat stånd samt röna bättre framgång.

Innan vi afsluta denna uppsats, tillkommer det oss ännu att yttra några ord angående boskilnaden. Sådant boskilnadsinstitutet är anordnadt i gällande förordning af den 9 november 1868, afser det i främsta rummet att för hustrun göra det möjligt att undgå de svåraste följderna af mannens målsmanskap, antingen denne belastat boet med så stor gäld, att den icke kan betalas med egendom, som bör svara för gälden, eller han eljest missbrukat sitt målsmanskap eller vanvårdat boets angelägenheter. Under förutsättning att lagstiftningen angående de ekonomiskt-rättsliga förhållandena i äktenskapet ändras i den riktning, att hustrun får en mer oberoende ställning än för närvarande, vore det omotiveradt att liksom hittills se boskilnadsinstitutet nästan uteslutande ur synpunkten af hustruns intresse. Men derför har behofvet af detta rättsinstitut ingalunda upphört. Då äktenskapet icke, såsom ett affärsbolag, ingås för visst antal år, utan gäller för lifstid, så ligger det tvärtom nära till hands att modifikationer af de bestämningar, hvilka vid äktenskapets ingående förutsattes, kunna under dess fortgång visa sig nödvändiga. Blott härvid tredje mans rätt skyddas, finnes ingen anledning att förtaga makarne utvägen af boskilnad eller att förhindra dem att, derest de derom öfverenskomma, äfven eljes vidtaga förändringar i fråga om deras för-

valtnings- och giftorätt. I hvarje händelse torde bestämningarna om boskilnad vara i behof af en fullständig revision. Sådana de nu äro, hafva de föga praktisk betydelse. Det enda hustru nämligen genom ansökning om boskilnad i regeln lyckas vinna är befrielse från framtida ansvarighet för boets gäld. Men endast sällan lyckas hon rädda något af sin enskilda egendom, än mindre då sin andel i det gemensamma boet.

Det ofvanstående afser ingalunda att på ett uttömmande sätt behandla frågan om de ekonomiska rättsförhållandena i äktenskapet, utan vill endast upptaga frågan till diskussion, då den numera blifvit en af de främsta på dagordningen äfven hos oss. För dem, hvilka önska en grundligare inblick i den rika literaturen i ämnet, inom hvilken Olivecronas bekanta afhandling om makars giftorätt i bo särskildt bör påpekas, tillåta vi oss hänvisa till ett år 1883 af den kände svenske literatören hr W. Bergstrand utgifvet arbete om den svenska kvinnans rättsliga ställning, äfvensom till en i Helsingfors nyligen utkommen, af signaturen C. B. F. med ledning af nyssnämda publikation gjord framställning af den finska kvinnans rättsliga ställning.

E. Schybergson.

Den religiösa frågan i vårt land.

Oförtydbart hette det i 1686 års svenska kyrkolag: »Uti vårt konungarike och dess underliggande länder skola alla bekänna sig endast och allenast till den kristliga lära, som är grundad i Guds heliga ord, det Gamla och Nya testamentets profetiska och apostoliska skrifter och författad uti de tre hufvudsymbola samt uti den oförändrade augsburgiska bekännelsen af år 1530». Och detta var icke blott den enväldiga konungens bud, det var hela svenska folkets vilja. God medborgare och god lutheran var då för tiden det samma. Sin sjelfständighet hade Sverige återvunnit samtidigt med reformationen, med knapp nöd hade det sedan undgått de katolska makternas stämplingar, med ovansklig ära hade det slutligen i trettioåriga krigets fejder kämpat mot papisterna. Katolik var det samma som fiende, och när man i Luthers postilla läste att påfven var den stora antikrist, så var man innerligen öfvertygad om att han och allt hans anhang rätteligen borde från jorden utrotas. Allra minst hade de något att skaffa i ens kära fädernesland. En konung och en tro var det som gaf sammanhållighet och styrka åt folket; att affalla från den rena läran var så godt som att blifva en af rikets fiender, och derför stadgade också kyrkolagens andra paragraf att den som detta gjorde skulle mista sitt embete, förvisas från riket och aldrig njuta något arf, rätt eller rättighet inom Sveriges gränser. Det hade emellertid icke kunnat undvikas att icke en och annan främmande trosbekännare bosatt sig i riket, särskildt sådana af den reformerta läran; denna hyllades af många utländska krigsmän, hvilka ingått i svensk tjenst och utom dessa äfven af andra fredliga och ordentliga personer, »hvilka drefvo och idkade köpenskap, handel och handtverk». Dem förunnades rättighet att bo i riket, med vilkor dock att afhålla sig från hvarje offentlig utöfning af sin religion. Bröte någon häremot, straffades han med böter, och den som gick så långt att han från utlandet inkallade lärare af främmande religion till någon gudstjensts öfning eller till barnaundervisning i religion, han förvistes helt enkelt från riket. De

sistnämda bestämningarna voro företrädesvis riktade mot katolikerna, som ännu i slutet af 1600:talet icke uppgifvit förhoppningarna att återvinna den skandinaviska norden.

Men deras försök afstannade efter hand, liksom öfver hufvud det religiösa nitet slappades. Fördragsamheten tilltog. Protestanternas fördrifvande från Frankrike riktade Sverige med många reformerta flyktingar, och man fann att dessas religion, som ju endast i mindre väsentliga punkter afviker från den lutherska, ganska väl kunde trifvas tillsamman med den rena läran, utan fara för den allmänna välfärden. Samfärdseln med England verkade det samma, och år 1741 erhöllo medlemmar af den engelska och reformerta kyrkan medborgarrätt i Sverige samt fri religionsöfning jemte tillstånd att i sjöstäderna, med undantag af Karlskrona, uppbygga egna kyrkor. Ännu mer utvidgades friheten genom Gustaf III:s bekanta förordning af 1781, som tillåter fri och otvungen religionsöfning åt alla kristna trosbekännare samt tillförsäkrar dem alla medborgare rättigheter, den undantagen att bekläda statens embeten och väljas till riksdagsman (den sistnämda rättigheten hade dock tidigare medgifvits de reformerta). För resten fingo de bygga sig kyrkor och uppfostra sina barn i sin egen tro, men allt slags proselytmakeri förbjöds strängeligen, likaså kloster och processioner på offentliga platser.

Från att anhängare af främmande trosbekännelse till en början betraktats snart sagdt som ett oundvikligt ondt, hade de sålunda småningom närmat sig till likställighet med rikets öfriga invånare.

Så stodo förhållandena i Finland år 1809. Vårt lands förening med Ryssland medförde genast den förändring, att bestämningen det monarken bör bekänna sig till evangelisk-lutherska läran faktiskt upphörde att vara gällande, om den också kvarstår i 1772 års högtidligt bekräftade regeringsform. Detta stod nu icke att hjelpa, och man fann sig efter hand uti åtskilliga andra förändringar, som föreningen och den ökade beröringen med det ryska kejsardömet och dess grekisk-katolska befolkning medförde. Invånarena i städerna fingo emottaga förstärkning af inflyttade ryssar, hvilka småningom naturaliserades, det härstädes förlagda ryska krigsfolket, hvaraf många efter tjenstetidens slut kvarstannade i landet, lemnade också sitt bidrag af nya troselement, Gamla Finlands återförening med

a storfurstendömet förskaffade staten en mängd nya r af grekiska läran. Deras ställning reglerades helt ›nom en administrativ förordning af år 1827, som bett grekisk-ryska trosbekännare, som vunnit medborgardet, skulle hafva tillträde till finska civila och militära vidare att de kunde bli nämndemän samt väljas till ıla befattningar.

; grundlagsvidriga i denna åtgärd förglömdes under förıs faktiska tillämpning, och så vande man sig efter se greker på de mest olika poster inom landet, från ıvernören till den simpla skrifvaren, från universitets›n till skolmagistern. Dessa främlingar voro icke — .cke heller — många, det är sant, men talrika nog för det en annan tid grytt, och när slutligen vår nyaste landtdagsordningen, utarbetades, hade man så fullkomlifvat sig i de faktiskt bestående förhållandena, att man t afseende af en landtdagsman endast fordrade att han känna den kristna läran, men af valmännen icke ens 'åra landtdagar ha äfven haft att uppvisa folkvalda reıter af grekisk-ryska läran, och äfven bland de på ridintroducerade ätterna har denna lära bekännare. Samk vårt land efter långa förberedelser sin nya kyrkolag, ›n denna ger uttryck åt de förändrade förhållandena. icke längre en lag för landets invånare, den är en lag evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Der säges utn att om någon önskar utträda från denna kyrka, så nt honom icke förvägras.

ıellertid tillhör, såsom hvar man vet, flertalet af vårt vånare den evangelisk-lutherska kyrkan. År 1881 fans ı40,535 lutheraner endast 38,757 greker och 2,320 ka- Men icke desto mindre intager kyrkan en annan ställförr. Mest märkbar är förändringen med afseende å örhållande till skolan. Efter att under en tid, då kyram var bildningens vårdarinna, hafva fostrats i hennes ıh efter att sedermera ha stått under hennes uppsigt ing, har skolan, hos oss liksom annorstädes, frigjort sig kans förmynderskap, så snart hon haft kraft att såsom borgerlig inrättning stå för sig sjelf. Och äfven i många ycken har kyrkans och hennes tjenares ställning för-

Den tid torde icke hafva funnits, då kyrkan icke inom sig hyst medlemmar med afvikande läroåsigter, men hvarken de heretiska rörelserna på sextonhundratalet eller den rationalistiska strömningen i förra seklet hade en sådan utsträckning och var så hetfull, som den nuvarande tidens »otro» och sektväsende. Enskildt och offentligt, i pressen, från predikstolen, på konferenser, prestmöten och kyrkomöten beklaga sig kyrkans tjenare öfver tidens otro och menniskornas likgiltighet för deras läror samt spörja efter botemedel häremot, men någon förändring till det bättre har icke visat sig. Snarare tvärtom.

I främsta rummet drabba deras förebråelser de bildade klasserna i städerna, och detta icke utan anledning. Det finnes ibland desse helt säkert många, som med lefvande öfvertygelse omfatta de allmänt predikade lärorna, som gå i kyrkan och der finna verklig uppbyggelse och tillfredställelse och för hvilka de kyrkliga handlingarna ha bibehållit sin ursprungliga betydelse. Men det tjenar till intet att söka förneka det desse utgöra fåtalet. Vore de icke det, så skulle ropet om otron icke vara så högljudt. Det finnes en annan kategori af folk, de andligen ljumma, som teologerna kalla dem, och de äro troligen de talrikaste, som gå i kyrkan då och då af gammal vana, som gå till nattvarden en gång om året af gammal vana, som säga sig hafva bibehållit sin ungdoms tro och läror, men äro ganska likgiltiga för dem, utom då de angripas. Och utom dessa finnes det en talrik skara, hvilken, ehuru till det yttre tillhörande den evangelisk-lutherska kyrkan, likväl har ingen andlig gemenskap med den. De låta döpa sina barn, icke derför att de anse denna akt hafva någon magisk inverkan på barnens andliga utveckling eller förskaffa dem någon skild omvårdnad från Vår Herres sida, utan helt enkelt emedan uraktlåtandet af denna ceremoni medför en hel hop trassel och obehag. På samma sätt låta de sina barn gå i skriftskola, fastän de äro fullt öfvertygade om att skriftskolans lärer och löften, om än aldrig så uppriktigt menade, snart skola glömmas, och i många fall betrakta barnen sjelfva alltsamman såsom en formalitet, hvilken man måste underkasta sig för att anses fullvuxen. De anse nattvarden som ett slags åminnelsefest utan några skilda syndaförlåtande egenskaper och afhålla sig i regeln från dess begående. Och hvad sedan beträffar en mängd trosatser, hvilka betraktas som de mest grundväsentliga i kyrkans lära, såsom bibelns gu-

domliga inspiration, treenigheten, Kristi gudom, återlösningen, så skänka de dem ungefär lika mycken tilltro som dogmerna om påfvens ofelbarhet och jungfru Marias obefläckade aflelse.

Långsamt har denna otro utvecklat sig under inflytande af »tidsanden» och de moderna idéerna, som ifrån Europas kulturländer trängt in i vårt land. Att nu alls icke tala om universitetsverlden, så har den bildade allmänheten genom en riklig öfversättningsliteratur satts i tillfälle att lära känna de religiösa strömningar, hvilka göra sig gällande ute i verlden. Och tillfället har icke försummats. Strauss och Rénan, de nordamerikanska unitarierna Parker, Channing, Emerson, den jemförande religionsvetenskapens främste målsman Max Müller och många flere ha funnit väg till hemmen, ha ofta fördömts, men aldrig lästs förgäfves. Ignells och Rydbergs arbeten ha också vunnit spridning, och kanske i allra främsta rummet ha de utländska filosofernas och naturforskarenas arbeten bidragit att skärpa allmänhetens kritiska sinne och öka hennes tvifvel på de kyrkliga läror, hvilka offentligt förkunnas i vårt land.

Det finns bland dessa otrogna många likgiltiga, hvilka så litet som möjligt tänka öfver dessa frågor, men det gifves äfven andra, hvilka allvarligen arbetat sig till en öfvertygelse af ett eller annat slag. Dessa befinna sig i en svår belägenhet. Vilja de utträda ur statskyrkan och sammansluta sig, till exempel till en unitarisk församling, så kunna de icke på lagligt sätt göra det, ty ingenstädes finnes stadgadt huru detta skall tillgå. Utträda de utan vidare, så komma de i samma ställning som baptisterna uppe i Österbotten; deras äktenskap betraktas som olagliga, deras barn som oäkta, deras tjenster skulle dem kanhända fråntagas Om deras barn gå i statens läroverk, så måste dessa der följa med religionsundervisningen; skollagen fritager visserligen barn af främmande trosbekännelse derifrån, men då föräldrarna icke kunnat skilja sig från den lutherska kyrkan, så måste barnen i skolan lära sig annat än hvad föräldrarna i hemmet bibringa dem. I samma skefva ställning befinna de sig hela lifvet igenom.

Det finnes dessvärre inga statistiska uppgifter om dessa otrognas antal, då de ständigt figurera under rubriken »lutheraner», men de torde vara ganska talrika både inom embetsmannaverlden och det förmögnare borgareskapet samt äfven lägre ner i samhället.

Hvad åter hufvudmassan af de lägre klasserna i städerna samt

befolkningen på landet angår, så träffas den icke i samma grad som de bildade af beskyllningen för otro, men på detta håll göra sig religiösa strömningar i en annan riktning gällande. I landets norra delar ha, de så kallade hihuliterna vunnit talrika meningsfränder, som spridt läran till olika landsändar, i Österbotten ha baptisterna fått stadigt fotfäste samt sammanslutit sig till skilda församlingar med egna föreståndare, och det förtjenar anmärkas att dessa sekterister allmänt ha namn om sig att vara synnerligen dugliga och pålitliga. Äfven i andra delar af landet försiggå sekteriska rörelser, hvilka skänka deltagarena den tillfredsställelse, som statskyrkans läror icke förmå gifva. Nykterhetsrörelsen i dess sträfvan efter absolut återhållsamhet är grundad på det religiösa behofvet att hängifva sig åt något absolut, ett religiöst surrogat, då kyrkans lära om det absoluta icke mer tillfredställer.

Det erkännande måste man gifva vårt lands presterskap, att det i allmänhet icke sökt motarbeta dessa rörelser med verldsliga vapen, åtminstone icke i den grad lagstiftningen kunnat ge anledning till. Ända till 1870 gälde den drakoniska bestämningen i 1734 års lag: »faller någon af ifrån vår rätta evangeliska lära och träder till en annan villfarande, och låter han sig icke rätta, då skall han förvisas riket», men fastän presterskapet nog hade sig bekant att många funnos, på hvilka detta kunde tillämpas, så hörde man dock icke af några landsförvisningar. Ej heller torde man så ofta som skäl dertill förefunnits ha tillämpat den i dag gällande bestämningen: »utsprider inhemsk eller främmande man villfarande lärosats, och efter varning dermed ej afstår, varde förvist riket», ej heller förordningen att den främmande religionsförvandt, som intalar bekännare af den evangelisk-lutherska läran sina religionssatser eller utsprider sina legender, är förfallen till böter. Förtjensten att vårt land varit förskonadt från religionsförföljelser i större skala tillhör i främsta rummet presterskapet.

Men å andra sidan måste det erkännas att det bruk, presterskapet gjort af sina andliga vapen, varit ganska klent. De teologiska författare, som i pressen eller på annat sätt offentligen uppträdt i ordnad strid för sina åsigter, äro snart räknade, få torde ock de vara, som i sina predikningar kunnat begagna andans svärd till annat än kraftlösa utfall. Man torde ännu erinra sig det lifliga meningsutbyte, som för två år sedan fördes

om prestbildningen i vårt land, hvaraf tydligen framgick att ståndets andliga kapacitet lemnade åtskilligt öfrigt att önska. Afven från den enskilda själavårdens område försporjes icke något synnerligt nit. Det heter i kyrkolagen: »finnes medlem i församlingen yttra mening, hvilken emot den evangelisk-lutherska tron stridande är, bör presterskapet i den församling, der han bor, honom med saktmod och kärlek undervisa och ur Guds ord om hans villfarelse söka öfvertyga», och på andra ställen säges det att den, som en längre tid afhållit sig från nattvardens begagnande, och den hvilken gör sig skyldig till uppenbart förakt för Guds ord och gudaktighetens öfning, skall vidtalas och förmanas samt, om detta icke hjelper, varnas med stigande skärpa. Hör man kanske af något dylikt? Försök med baptisterna ha väl gjorts samt här och der eljest, men i allmänhet få de otrogna lefva utan förmaningar, och presterskapet gör klokt i att sålunda låta dem, hvilka icke hylla dess läror, i fred tänka och tro hvad de vilja. Det skulle i sanning komma endast förargelse å stad, om det med sina förmaningar skulle hemsöka till exempel våra läkare!

Frid råder sålunda inom kyrkan, men illa anstår denna frid den kyrka, som framför andra vill förkunna sanningen. Eller nödgas man icke erkänna att det närvarande tillståndet utgör en ständig kränkning af sanningen? Det är till sin uppkomst förklarligt genom samverkan af »tidsanden» och presterskapets tolerans och overksamhet, men mer än ett öfvergångs stadium kan det icke vara.

Några allmänt kända yttre olägenheter medför det visserligen icke. Den evangelisk-lutherska kyrkan är fortfarande landets statskyrka, hennes tjenare bilda ett riksstånd, som oafbrutet rekryteras af unga krafter. De »otrogna» betala sin lilla prestafgift samt underkasta sig då och då några kyrkliga ceremonier, men få i stället tänka och tro hvad de vilja samt tala illa om presterskapet efter behag. Värst deran äro de stackars baptisterna, hvilka haft mod att formligen bryta med statskyrkan.

Men det kan icke betviflas att icke kyrkan lider under inflytande af alla dessa element, hvilka äro likgiltiga eller fiendtliga mot de läror, hon skattar som de högsta sanningar och hvilkas underminerande arbete är desto säkrare, som det måste bedrifvas i tysthet. Det måste ligga i kyrkans eget intresse att

frigöra sig från dem. En och annan finnes väl som hoppas att de obotfärdiga med ens skola bättra sig och återvända till den förlåtande statskyrkan, men en blick på förhållandena i andra länder, närmast i Sverige, hvilka ursprungligen varit lika rent lutherska som Finland, borde förtaga alla förhoppningar i den vägen. Likaså måste det för den andra parten vara bäst att få ett slut på detta tillstånd af osäkerhet eller religiöst hyckleri.

En förändring med syfte att bereda olika troende större frihet måste sålunda anses önskvärd. Men man må icke göra sig alltför stora förhoppningar i afseende å följderna af religionsfrihetens införande hos oss. Det finnes många som tro att proklamerande af religionsfrihet är tillräckligt för att framkalla ett intensivt religiöst lif. Men detta är lika kortsynt som att antaga det förkunnandet af näringsfrihet vore i stånd att skapa en rik industri i en ödemark. Ett starkt förtryck från statskyrkans sida eller några krigs- och hungersår skulle i detta afseende verka ofantligt mycket mer än alla förordningar. Förordningar kunna icke skapa lif, men väl sätta det lif som finnes i tillfälle att kraftigare utveckla sig. Främst kan man också af all lagstiftning begära att den skall stadfästa de förändringar i äldre förhållanden, hvilka småningom utbildat sig utan skada för de enskilda eller det allmänna, på det de må kunna vidare utveckla sig i sin naturliga riktning.

Då det nu är ett obestridligt förhållande att det i vårt land finnes en hel mängd medborgare, hvilkas öfvertygelse icke öfverensstämmer med den evangeliskt-lutherska kyrkans läror, men som icke desto mindre visat sig i allo lika förtjenta om fäderneslandet som de mest ortodoxa — åtminstone ha icke ens deras motståndare djerfts offentligen påstå att de vore mindre goda medborgare eller att deras enskilda lif vore mindre klanderfritt — och då någon ändring i detta förhållande icke torde vara att emotse, så synes enkel rättvisa kräfva att det blefve lagligen erkändt.

Närmast gäller det att rättsligen ordna de i landet redan existerande samfundens ställning, främst baptisternas. Dem bör formligen medgifvas rättighet att utträda ur statskyrkan och bilda särskilda samfund med egna prester eller föreståndare. Och om dessa en gång få rättighet att skilja sig, så böra äfven statskyrkans öfriga medlemmar få rätt att ur henne utträda och

bilda egna religionssamfund. Naturligtvis icke hurudana som helst. Ett samfund, som föreskrifver att man bör bränna upp grannens hus eller slagta barn eller ingå månggifte, kan sjelffallet icke tolereras. Men hvarje lära, som icke innebär en kränkning af den allmänna säkerheten eller sedligheten, som icke heller i sin offentliga utöfning väcker anstöt och förargelse samt icke medför några politiska vådor, hvarje sådan lära synes utan ringaste fara kunna icke blott tolereras utan äfven af staten erkännas vid sidan af den religion flertalet medborgare hyllar. Pröfningen häraf kan naturligtvis bäst verkställas af regeringen. Hvad åter de rent religiösa lärosatserna, dogmerna, beträffar, så kan olikhet i dem icke i och för sig medföra några faror; de tider äro ju längesedan förbi, då den, som trodde att den helige ande utgick ur fadern och sonen, betraktade den som sin dödsfiende, hvilken nöjde sig med att antaga att det endast var ur fadren som anden utgått. Det gäller blott att förhindra allt proselytmakeri med åtföljande religiös ostentation, och i detta afseende äro stränga lagar nödvändiga.

Att döma af tidigare uttalanden från kyrkligt håll, särskildt presteståndet vid 1882 års landtdag, torde man kunna hoppas på åstadkommandet af ett lagstadgande, som gör det möjligt för evangeliskt-lutherska sekter att legalisera sig. Vill man emellertid bereda de närvarande förhållandena en fullt naturlig utveckling, så får man icke uppställa några dylika inskränkningar. Utom att det stundom kan falla sig svårt att afgöra huruvida en lära bör betraktas som en utgrening af den lutherska eller icke så vore en dylik inskränkning icke lämplig med hänsyn till de många i vårt land, hvilka önska utträda ur statskyrkan, utan att vilja bilda nya samfund eller ingå i redan befintliga. Att sådana finnas bland de bildade klasserna är ganska säkert.

Man skall invända att en sann religionsfrihet är något annat än religionslöshet, hvilken man förmenar blefve följden af slika bestämningar, man skall fordra att hvarje medborgare må tillhöra ett kyrkligt samfund. Men lika omöjligt som det är att genom lagstadganden tvinga personer att vara religiösa eller öfver hufvud bestämma deras tankar och åsigter, lika obilligt är det att genom lagstadganden tvinga dem att tillhöra ett religionssamfund, hvars läror de icke omfatta. Ett dylikt tvång kan icke i längden blifva bestående, så framt man icke kan

uppvisa att dess upphäfvande skulle medföra synnerligen betänkliga följder.

Nu vill man påstå att massan af folket, om den såge de bildade klasserna utträda från kyrkan, med ens skulle förlora sitt förtroende till presterskapet och dess läror och att, då den fäderneärfda tron sålunda blifvit rubbad, också det helsosamma moraliska inflytande kyrkan hittills utöfvat komme att förslappas och försvinna, hvaraf följderna kunde varda högst ödesdigra.

Ingen lärer väl vilja bestrida det stora civilisatoriska inflytande, som kyrkan i vårt land, den katolska först, den lutherska sedan, under långa århundraden utöfvat, ingen lärer vilja bestrida att folket ännu i dag i mängt och mycket finner föresyn och ledning hos sina själasörjare, men ingen lärer heller vilja påstå att kyrkan i våra dagar spelar samma allt beherskande roll som fordom vid bildningsarbetet, eller att det företrädesvis är hon, som går i spetsen vid den sedliga utvecklingen. Det som fordom betingade kyrkans ofantliga inflytande var hennes tjenares öfverlägsenhet i bildning och vetande, men denna öfverlägsenhet hafva de under tidernas lopp icke bibehållit. De ha delat med sig deraf åt skolans män, åt rättvisans vårdare, åt de bildade klasserna öfver hufvud. Och allt efter som skolor inrättats, rättsväsendet förbättrats och den allmänna meningen begynt spela en roll vid folkets uppfostran, har presterskapets inflytande minskats och deras verksamhet inskränkts till att varda rent religiös. I denna riktning kommer utvecklingen äfven framgent att gå, och det lider intet tvifvel att icke kyrkan, som för närvarande på massan af folket utöfvar ett stort och som man bör hoppas öfver hufvud välgörande inflytande, skall dela med sig deraf, närmast åt folkskolan. En plötslig förminskning af presterskapets inflytande skulle helt säkert ha betänkliga följder, om också icke så farliga som i forna dagar, då det allmänna rättsmedvetandet icke var så rotfäst och lagens straffande arm icke så säker som nu. Men man behöfver alls icke befara någon hastig förändring, om det eljes ligger någon sanning i den ofta upprepade försäkran att det finska presterkapet och den finska allmogen så innerligen väl förstå hvarandra, ty så länge presterskapet håller jemna steg med folket och bibehåller sin öfverlägsenhet öfver detta, så länge det kan besvara folkets frågor och stilla dess tvif-

vel, så länge behöfver man alls icke befara att de högre klassernas föredöme eller några andra omständigheter skola minska aktningen för kyrkan och derigenom den allmänna sedligheten. En och annan skall visserligen under inflytande af osmälta, tillfälligtvis uppsnappade åsigter vända sin håg åt annat håll, men då behöfves det i de flesta fall endast en liten personlig motgång för att återföra honom till den uppfattning, som motsvarar hans verkliga bildningsgrad. Härtill kommer ännu att den del af folket, som mest behöfver presterskapets omedelbara ledning, just är den, som har den minsta beröringen med de högre klasserna och som derför är minst utsatt för deras föredöme. Med allt detta är naturligtvis icke sagdt att folket ej skall utveckla sig, endast antydt att den verkliga utvecklingen försiggår så långsamt att presterskapet med god vilja bör hinna med.

Ännu en annan sak. Det är säkert att åtskilliga medlemmar af de bildade klasserna skola utträda ur statskyrkan, om rättighet dertill beviljas dem, men man må icke öfverskatta deras antal. Att öppet bryta med af ålder bestående former fordrar en kraft, som icke är flertalet beskärd. Traditionen och den kompakta majoriteten har allt för stor makt i samhället, för att man behöfde befara ett utträde i massa från statskyrkan, och allra minst behöfver man befara att den lutherska kyrkan i hast skall förlora sin supremati i landet. Ett mäktigt lockmedel till skiljsmessa vore visserligen för mången utsigten att blifva fri sina kyrkliga utskylder — liksom å andra sidan farhågan att mista sina inkomster sporrar presterskapet till motstånd mot förändringen — men det vore icke välbetänkt att genast befria dem som utträdt ur statskyrkan från alla afgifter till hennes presterskap. Så som förhållandena i vårt land utvecklat sig, har presterskapet utom sina rent religiösa värf en hel hop »kansligörommål», det vidlyftiga matrikelsystemet, lemnandet af uppgifter i och för värnepligten samt andra statistiska data, allt åligganden hvilka lämpligast äro koncentrerade på ett håll och hvilka derför äfven framdeles skulle berättiga presterskapet till en mindre afgift af dem, hvilka formligen utträdt ur statskyrkan. Vid en dylik anordning blefve de egoistiskt-ekonomiska motiven för utträde om också icke helt och hållet aflägsnade, så åtminstone förminskade.

De farhågor, med hvilka man mött tanken på religionsfrihets införande hos oss, äro som vi sökt visa, föga grundade

Utan betänklighet kan man säga att den vigtigaste åtgärd i religiöst afseende, som bör vidtagas i vårt land, är utfärdandet af en dissenterlag, som medger rättighet åt statskyrkans medlemmar att från henne utträda och, om de så önska, bilda egna samfund med vederbörligt tillstånd.

Från kyrkligt håll skall man, utom annat, invända att, om det också ligger i den lutherska kyrkans idé att icke binda sina medlemmar och om hon också på denna grund kan skänka dem en viss frihet, så bör hon dock i vårt land icke medgifva dem rätt att öfvergå till den grekiska kyrkan, emedan denna, som bekant, icke tillåter öfvergång ifrån sig, utan för evärdeliga tider kvarhåller sina medlemmar jemte barn och efterkommande. Under det man vill gynna religionsfriheten, lägger man grunden till ett framtida religionstvång, säges det; vid kyrkomötet år 1876 försäkrades det till och med af kyrkans främste män att man «genom en enkel, matematisk kalkyl» kunde beräkna den tidpunkt, då den lutherska kyrkan i Finland upphört ett existera i följd af öfvergångar till den grekiska utan motsvarande kompensering — en uppfattning hvilken just icke vittnar om mycken tro på den egna lärans inneboende kraft.

Medgifvas måste att ett dylikt förhållande af bristande ömsesidighet mellan de begge kyrkorna icke är som sig bör, men då man med fullkomlig visshet kan förutsäga att hvarje försök att ordna våra religiösa förhållanden, hvilket ställer den grekiska kyrkan i någon slags ofördelaktig undantagsställning i förhållande till andra trossamfund, icke skall stadfästas af kejsaren-storfursten, denna kyrkas öfverhufvud, så måste man, om man på allvar vill en förändring, lemna å sido alla betraktelser om ömsesidighet och i stället hålla sig till den kristliga läran «allt det I viljen att menniskorna skola göra Edér, det gören I ock dem». Och följderna häraf behöfver man i sanning icke frukta.

För hvarje dag som går, för hvarje folkskola som inrättas minskas den grekiska kyrkans utsigter att vinna terräng i vårt land för sina läror och sin bilddyrkan. Hon har icke heller visat sig benägen att gå aggressivt till väga; icke ens från vårt lands ostligaste delar har förports någon klagan deröfver. Men för den händelse hon vill värfva anhängare, är det nödvändigt att, såsom redan i annat sammanhang påpekats, en sträng lag finnes mot proselytmakeri. Med en sådan och med säkert medvetande

att den grekiska läran alltid skall blifva främmande i vårt land, kan vår lutherska kyrka och vårt folk lugnt gå framtiden till mötes.

En dissenterlag medför med nödvändighet frågan om hvilken ställning dissenters skola intaga i samhället. De rättigheter landtdagsordningen tillförsäkrar dem äro redan anförda, och till dem ansluta sig lämpligast alla nya bestämmningar. Lika som det ansetts öfverflödigt att uppställa några religiösa fordringar på dem, som deltaga i val af landtdagsmän, så är det väl också onödigt att göra detta i afseende å andra medborgerliga värf, naturligtvis med undantag af sådana som röra religiösa frågor. Det är sjelffallet att en främmande trosbekännare icke bör ha något att säga rörande ordnandet af statskyrkans inre angelägenheter och omvändt; likaså att han i statens läroanstalter icke får meddela undervisning i religion, då denna ju bör vara lämpad för flertalet af eleverne och, såsom tidigare framhållits, den lutherska läran med all säkerhet kommer att omfattas af de flesta. Men för resten torde statens tjenster kunna skötas lika väl af icke-lutheraner som af lutheraner. Ett undantag vilja vi dock göra för senatens medlemmar, af hvilka klokheten, i betraktande af vår politiska ställning, bjuder oss att fordra luthersk religion.

Andra skola föredraga en bestämning att statens tjenstemän, liksom landtdagsmännen, böra tillhöra den kristna läran, och emot en dylik inskränkning vore i praktiskt hänseende ingenting att invända, så framt den afsåge endast judar, mohammedaner och hedningar i vanlig mening, ty sådana ha icke funnits och komma icke heller på länge att söka inträde i statens tjenst. Men om man, såsom teologerna för det mesta göra, med kristen förstår endast den, som hyllar de tre hufvud-symbola — ett af dem är som bekant »Trons artiklar» i lilla katekesen — eller på sin höjd den som lägger bibeln till grund för sin lära, så stode en dylik inskränkning i strid mot de förhandenvarande förhållandena, alldenstund, som ofvan blifvit påpekadt, de otrogna i vår tid, under det de bibehålla den kristna sedeläran, förneka bibelns auktoritet och många af kardinaldogmerna, och derför lätteligen kunde betecknas såsom icke kristna. Att åter göra tron på de tre hufvudsymbola till ett *conditio sine qua non* för inträde i statens tjenst vore nästan löjligt, att fordra något slags medgifvande af bibelns auktoritet, så sväf-

vande, att intet praktiskt resultat deraf skulle härflyta. Enklast är derför, och tillika fullkomligt trygt, att stadga ingenting.

En annan vigtig omständighet är frågan om dissenters äktenskap. I de fall, der kyrklig vigsel hör till deras ritual, såsom till exempel inom grekiska kyrkan, är det rättvist att ett sålunda ingånget äktenskap betraktas på samma sätt som ett af statskyrkans prester helgadt. Men i andra fall måste det afslutas inför de borgerliga myndigheterna, och detta civiläktenskap måste tillerkännas samma bindande kraft som det kyrkliga. »Civiläktenskap» hör visserligen till de ord, af hvilka man lättast kan slå mynt, då det gäller att muta folk till motstånd mot religionsfriheten, men äfven hos oss måste man väl småningom komma till insigt af att ett dylikt äktenskap endast till formen skiljer sig från det kyrkliga, men lika väl som detta kan vara ett äktenskap i anda och sanning. Det skadar kanske icke att här anföra det vigseln icke är på långt när så gammal som den lutherska kyrkan. [1])

Hvad slutligen beträffar föreskrifterna rörande blandade äktenskap och barnens uppfostran i dessa samt om dissenters matrikelsystem, begrafningar och mera dylikt, så är allt detta af allt för underordnad betydelse för att behandlas i en öfversigt som denna.

Vill man vid lagstiftningen afhjelpa endast de mest skrikande behofven, så må man till först på ett eller annat sätt reglera baptisternas ställning. Det är möjligt att mer icke står att vinna vid första anloppet. Men så länge vi icke hafva en dissenterlag med här angifna grunddrag, kan statskyrkan vänta sig nya angrepp. Man må emellertid hoppas att de, som bevaka hennes intressen, i tid besinna hvad deras frid tillhörer.

[1]) Se härom ett synnerligen intressant andragande af hr professor C. G. v. Essen vid kyrkomötet 1876, i mötets protokoll s. 673.

Fredr. Elfving.

Något om parti-benämningar.

Det är icke många år sedan orden parti och partiman här i landet betraktades hårdt när såsom okvädinsord. Det är det så kallade fennomanska partiet äran närmast tillkommer af att hafva gjort slut på ett sådant politiskt oskuldstillstånd. Icke så som om detta parti genom lysande och ädla föredömen skulle manat till efterföljd; men derigenom att partiets starkt agressiva politik gentemot rättvisa, tradition och sann frihet nödvändiggjort en sammanslutning af alla motståndskrafter.

Huru denna sammanslutning ifrån en gemensam utgångspunkt småningom grenat sig i tvenne olika riktningar, en väsentligen *nationel* och en sig så kallande *liberal*, och huru den liberala fraktionen af de påträngande förhållandena allt mera drifvits öfver åt den fennomanska sidan, är för samtiden väl kändt, och jag skall derför icke uppehålla mig vid detta intressanta kapitel i partibildningarnas historia. Men partibenämningen »liberal» påkallar en särskild uppmärksamhet af samtiden. Väl är det icke namnet, utan gagnet, som äfven i partiväsendet är hufvudsaken; men hvem kan bestrida namnets, titelns, skyltens betydelse till och med i vår så kallade upplysta och — sjelfbelåtna tid?

Liberal har sin naturliga motsättning i *konservativ*. Det fans en tid här i landet — det var under 1860-talets »Sturm und Drang» — då det var nära nog en skam att icke vara liberal. Endast inbitna byråkrater och en eller annan oefterrättlig tvärvigg vågade offentligen visa sig konservativa. Någon politisk framtid för den konservative mannen, om än aldrig så förtjenstfull, syntes icke möjlig. I sin liberala ifver hade man gerna slopat hela vår representation för att ersätta den med någon patenterad konstruktion af den moderna parlamentarismen. Med patos talade man inom representationen om det heroiska sjelfmord, man till fäderneslandets bästa ämnade vid första tillfälle begå, och med ett visst medlidande betraktades af de framskjutna liberale både i och utom representationen den såsom man trodde snart graflagda formen för folkets deltagande i lag-

stiftningen. Grundlagar, civil- och strafflagar, allt kände man sig mogen att göra om, ty — lappa dugde icke.

Det var så den nyvaknade liberalismens sed på 60-talet, och så har det varit i alla tider och i alla land.

Men konservatismen, den återhållande, bevarande kraften i samhället, den gjorde, förhånad, dock sin pligt. Medvetet eller omedvetet beträffande de antagliga politiska följderna af nyhetsmakeriet stälde den en dam deremot. Och resultatet blef, såsom öfverhufvudtaget vid allt normalt politiskt arbete, en medelväg, de små reformernas, de små framstegens, med andra ord lappningarnas väg.

Till den, som icke vill förstå de återhållande krafternas betydelse i hvarje samhälle, under hvarje politisk situation, vill jag endast ställa den frågan: hurudan hade ställningen nu varit i vårt land, om det förunnats 1867 års landtdag att godkänna en representationsreform af ungefär enahanda innehåll, som den i Sverige två år tidigare genomförda? Man klagar i Sverige öfver ett bondevälde, som hindrar hvarje sund lösning äfven af samhällets vigtigaste frågor. Månne vi under liknande förhållanden skulle undgått den radikalaste demagogi och dess vanliga följeslagare ren absolutism? —

Läran om krafternas jemvigt är hos politiken ett lån ifrån naturen. Hvarje samhälle, som vill lefva, behöfver både återhållande och framdrifvande krafter, och det samhälle, som vill lefva lyckligt, bör önska sig en sund jemvigt emellan dem.

Härmed förfaller äfven hvarje konstlad rangskilnad emellan dessa krafter samt emellan de partier och personer, som företräda dem. Hvardera äro i och för sig lika aktningsvärda, lika nyttiga i samhället. Att förhåna konservatismen, att förkättra liberalismen är hvartdera lika puerilt eller kortsynt.

Så måste, efter min uppfattning, dessa båda samhällskrafter förstås: såsom jembördiga och lika ädla. Gör man icke så, tvingas man att ovilkorligen fördöma hvarje annat parti än sitt eget och söka utrota hvarje annan samhällskraft än det egna partiets. Men detta leder till absolutism eller radikalism, frihetens och samhällsordningens grafvar.

Man skall kanske anmärka att denna uppfattning af de konservativa och liberala krafterna i samhället är nog idealisk, att verklighetens partier icke motsvara den teoretiska idealbilden. Orsaken härtill ligger deri, att konservatismen och liberalismen

sällan i det praktiska lifvet förekomma rena, utan fastmer oftast starkt uppblandade med de ytterliga riktningarna absolutism och radikalism. Det är denna sammanblandning, som mer än något annat förvirrar samhällsarbetet och försvårar ernåendet af goda resultat. Ty det är just den absolutistiska tillsatsen i det konservativa arbetet, som förbittrar de liberale, och den radikala uppblandningen hos desse, som skrämma de konservative. Det skall icke blifva bättre förr än man på hvardera sidan söker aflägsna de ytterliga utväxterna.

Om man uppställer såsom axiom att allt sundt samhällsarbete måste underordna sig *rättvisans* princip och att denna princip innebär, icke lika för alla (matematisk likhet), utan lika för lika förhållanden (organisk likhet): så vill jag göra gällande att både den rena konservatismen och den rena liberalismen i lika mån erkänna rättvisan och i sitt arbete underordna sig dess kraft. Olikheten ligger endast i de förutsättningar, som leda den ena eller andra riktningen vid dess deltagande i samhällsarbetet. Konservatismen vill lika för lika förhållanden, det är rättvisa, men utgår enligt regeln från den förutsättningen att de bestående förhållandenas olikhet är just så stor, som olikheten i rättigheterna och de deraf beroende skyldigheterna. Liberalismen vill lika för lika förhållanden, men utgår enligt regeln från den förutsättningen att förhållandena äro väsentligen lika och att således rättigheter och skyldigheter böra vara lika. Tänker man sig samhällsarbetet såsom en stor domstolsprocess, der liberalismen är kärande och konservatismen svarande samt rättvisans gudinna håller vågskålen, så gestaltar sig differensen till en fråga om bevisningsskyldigheten. Liberalismen — käranden — yrkar att, som dessa och dessa samhällsförhållanden äro lika, emedan de icke äro bevisligen olika, så böra rättigheterna för dem alla ställas lika. Konservatismen — svaranden — genmäler: yrkandet är befogadt, om förhållandena verkligen äro lika, men derom äro vi icke öfvertygade, hvarför det åligger käranden att sin sak lagligen bevisa, eller blifve saken sådan den är. Käranden åter finner förhållandenas likhet och rättigheternas deraf beroende likhet vara all tillvaras naturliga både början och slut, derifrån olikheterna utgöra förkonstlade undantag, som af den dem åberopar böra styrkas; den undandrag sig förty bevisningsskyldigheten. Svaranden tryggar sig vid att rättigheternas faktiska olikhet förutsätter förhållandenas olikhet, vill

icke bestrida urbilden och idealbilden, men finner de praktiska differenserna vara mera bindande förutsättningar, än teoretiska ideal. Så fortgår processen, och sedan man stridt om bevisnings skyldigheter, rycker man omsider på hvardera sidan fram med bevis och motbevis, finner sig sällan å någondera sidan öfvertygad och slutar vanligen med förlikning, det vill säga kompromiss. Blir man åter på endera sidan öfvertygad, konservatismen om olikheternas faktiska utjemning, eller liberalismen om deras förhandenvara och betydelse, då sammanfalla i enskilda frågor åsigterna, partierna taga hvarandra ett ögonblick i handen, för att i det nästa på andra håll åter sammandrabba.

Hos alla de enskilda personer, som på den ena eller andra sidan taga del i processen, är naturligtvis sinnelaget, lynnet, känslostämningen i hög grad bestämmande, och huru djupt beroende dessa äro af anlag, traditioner, uppfostran, yrke, insigt och samhällsställning behöfver endast antydas. Konservatismen är nämligen alltid böjd att öfverskatta samhällsolikheterna, nivåskilnaden, liberalismen att underskatta dem. Konservatismens hela skaplynne är företrädesvis passivt, liberalismens vanligtvis aktivt.

För dessa begrepp i deras renhet ville jag derför uppställa följande definitioner: *Konservatism* är den sinnesriktning, som, erkännande rättvisan såsom ledande grundsats och fattande den såsom lika för lika förhållanden, vid samhällsarbetet utgår från de bestående olikheternas öfverensstämmelse med denna princip och vidhåller denna förutsättning, till dess den öfvertygats om motsatsen. — *Liberalism* är den sinnesriktning, som, erkännande rättvisan såsom ledande grundsats och såsom innebärande lika för lika förhållanden, vid samhällsarbetet utgår från den absoluta likheten, från frihet och jemlikhet såsom ideal och derifrån medger undantag endast der bevisade olikheter, nivåskilnader i samhället föreligga.

Men tyvärr: hvar finnas de rena begreppen i verkligheten representerade? Hela tillvaran är en sammansättning af öfvergångar och modifikationer. Så ock med konservatismen och liberalismen, hvilka så ofta skjuta öfver i sina motsatta poler, absolutism och radikalism.

För dessa båda, absolutismen och radikalismen, gäller icke mera rättvisan såsom en ledande princip: för dem gäller mera än rättvisa, samhällsfördelar, utiliteter, och ej sällan klassintres-

set, den enskilda fördelen. Ty det är att märkas att den tillfälliga samhällsfördelen icke alltid sammangår med rättvisan. Och dock måste samhället, likasom den enskilde, hafva mod och styrka att för det rätta offra en fördel.

För absolutismen icke blott gälla de på grund af högre förhållanden faktiskt bestående större rättigheterna såsom lagligt förvärf, hvilket icke af förhållandenas utjemnande får rubbas, utan den finner äfven samhällets och enskild fördel fordra samhällsolikheternas, nivåskilnadens bibehållande, till och med förstorande. Absolutismen motsvarar frusenhetens, stelnadens idé.

För radikalismen finnas inga olikheter, inga nivåskilnader i verlden till, och äfven om de finnas, fordra samhällets och enskild fördel deras ignorerande: lika för alla, matematisk likhet. Detta motsvarar den döda, ökenlika vattenytan.

Absolutismen sträfvar för samhällsolikheternas bibehållande och förstorande genom de högre samhällslagrens höjande och de lägres sänkande. Radikalismen sträfvar för de högre lagrens sänkande till de lägres nivå. Men huru ofta stelnar ej den döda jemna vattenmassan såsom i en enda kristallisationskramp till absolutismens is.

För konservatismen och liberalismen gäller det att icke sänka de högre lagren, men att höja de lägre i ädel täflan. För dem är tillvaran en lefvande yta, der vågor komma och vågor gå, än stormupprörda, än stillsamma, i ständig vexling; vågor torna sig, vågor lägga sig, nivåerna vexla, olikheter försvinna, nya bildas, allt är lif och rörelse. Mot konservatismens ej sällan dödsjörullande vågberg blåsa liberalismens friska fläktar; de krusas, söndras, planas ut, men nya böljor lyfta sig i de gamlas spår.

Må ingen blygas för att vara konservativ eller liberal. Samhället behöfver båda dessa riktningar, och samhället har rätt att fordra att, der förutsättningarna för den ena eller andra naturligen förefinnas, de äfven skola göra sig gällande utan förkonstling. Deremot tål det ett mången gång drygt arbete för den enskilde partiindividen att frigöra sig från å ena sidan absolutistiska, på den andra radikala böjelser och i sammanhang dermed från den egoism, som omedvetet, lik en skugga, vill följa individen, till rådsbordet, till tribunen och öfverallt i lifvet. Ju ädlare ett partis individer äro, desto ädlare är äfven partiet sjelft, oberoende af om det är konservativt eller liberalt.

Jag tillåter mig att förtydliga ofvanstående med några exempel, tagna ur verkligheten. Detta synes mig vara så mycket nödvändigare, som skenet ofta icke öfverensstämmer med innehållet.

Då ett Kejs. bref till censuröfverstyrelsen den 8 april 1850 förbjöd finska språkets användande i andra än religiösa och ekonomiska böcker, så var detta en yttring af den mest häpnadsväckande absolutism. Då man 1863 förklarade det finska språket vara med det svenska likaberättigadt i allt sådant, som omedelbarligen berörde den egentligen finska befolkningen, så var detta en högst nödig liberal reform; och då man i sammanhang dermed förklarade svenska språket fortfarande förblifva landets officiela språk, var detta ett af sannt liberala skäl förestafvadt förbehåll gentemot ett redan då förefintligt radikalt sträfvande att ignorera alla bevisliga och erkända olikheter i språk- och bildningsförhållanden. Det må vara konservatism att icke vilja inrättandet af finska lärdomsskolor, innan det är bevisadt att språk- och samhällsförhållandena äro derför mogna och att bildningsnivån i landet icke derigenom sänkes lika mycket på höjden, som den vinner på bredden, eller mera; men det är radikalism, då man vill rätta proportionen af lärdomsskolor efter språkproportionen hos befolkningen. Den liberala åskådningen medger finska lärdomsskolor, men endast i mån af det verkliga bildningsbehofvet.

Språkrayon-principen vid bestämmandet af myndigheternas expeditionsspråk är absolutistisk, likaså den åsigt — om någon sådan finnes — som icke ville någonsin bevilja finskan likställighet med svenskan; omedelbar likställighet af dessa språk inom embetsverken är radikalism; att icke vilja likställa dem i afseende å expeditionsspråket, innan det är bevisligt att *inga* olägenheter deraf uppstå, är konservativt; att jemte svenskans bibehållande tillsvidare såsom urkundspråk fordra fullständig finsk translation, emedan dels bevisliga rättsvådor, dels andra onekliga missförhållanden eljes uppstode, är liberalt.

Men äfven på andra områden vimlar det af exempel. Absolutistiska äro: den monarkiska principen, adelns och presteståndets representationsrätt, censuren, statskyrkan, judeförtrycket, kvinnoförtrycket, protektionstullarna, grundskattens efterskänkande, rusthållareanspråken, ryska språket såsom obligatoriskt vid undervisningen. Radikala: den absolut begränsade röstskalan vid politiska val, det ensidiga stockflottningsintresset,

öfverdrifven jordstyckning, värnepligten. Konservativa äro: arfvejordsinstitutionen och bördsrätten, grundskatternas utgörande in natura, motståndet mot kvinnoemancipationen, reaktionen mot näringsfriheten. Liberala slutligen: ständernas granskningsrätt i förhållande till styrelsen, deras ökade inflytande på budgeten, skjutsningskostnaders öfverflyttande på trafiken, lärdomsskolornas öfverlemnande till privatintresset under subvention och kontroll af staten, o. s. v.

Allt detta gäller naturligtvis endast för detta land och under närvarande tid. Klassificeringen förändras i mån af förhållandenas utveckling. Någon gång skrider lagstiftningen framom utvecklingen, oftast släpar den efter. I förra fallet uppstår hvad man kallar reaktion. Både konservatismen och liberalismen kunna uppträda reaktionärt i förhållande till en föregående lagstiftning. Reaktion är sålunda endast ett relativt begrepp. Men detta begrepp ger ofta ett falskt sken: den reaktionära konservatismen, t. ex. reaktionen mot de finska lärdomsskolorna, bär utseendet af absolutism; den liberala reaktionen emot språkrayonprincipen vid bestämmandet af expeditionsspråket bär pregeln af konservatism. Att skilja verklighet från sken är så mycket vigtigare, som vi för ögonblicket på de språkliga områdena i sjelfva verket hafva trängande behof af en sund reaktion.

V. M. v. B.

Porthans pedagogik.

Det är bekant att Henrik Gabriel Porthan som eloqventiae professor vid Åbo akademi icke blott egnade sig åt romerska studier och annan historisk forskning, särskildt i våra egna häfder. Och det är äfven erkändt att hans rastlösa verksamhet som lärare och skriftställare verkade befruktande på de mest olika områden af tidens odling, så att han med skäl kallats Finlands lärare[1]). Men mindre beaktad är måhända hans direkt uppfostrande arbete och hans pedagogiska uppfattning. I sitt rikhaltiga loftal[2]) nämner dock Tengström hans föreläsningar i pedagogik och didaktik och framhåller hans förtjenster i fråga om inrättandet af vårt skolväsende på ett bättre och med tidsandan mer öfverensstämmande sätt. Och då från vår akademis kanslersembete, som redan då särskildt ömmade för pedagogiken, en skrifvelse anländt till konsistorium om publika föreläsningars hållande öfver detta ämne, yttrade konsistorium »att vederbörande professorer hvar i sin vetenskap altid sökt bibringa sina åhörare nödig kunskap om sättet att meddela andra hvad de sjelfva kunnat inhämta, äfvensom Cancellie Rådet Porthan nu gaf tillkänna, det han öfver denna Lära tidt och ofta hållit private Collegier»[3]).

En kvarlefva af dessa föreläsningar från år 1790 eger vårt universitetsbibliotek i anteckningar öfver en mindre del af kursens början, gjorda af ingen mindre än G. I. Hartman. Långt fullständigare är ett manuskript, hvilket tillhör hr professorn C. G. Estlander och af hr bibliotekarien H. Wieselgren uppgifves vara en afskrift af ett i Kongl. Biblioteket i Stockholm befintligt exemplar med utsatt författarenamn, Porthan, och anteck-

[1]) Jac. Tengström säger i sin bekanta *Oratio funebris* (d. 23 nov. 1804): dignus itaque quem cives gratissimi *communem Fenniae Praeceptorem* salutent, eodem omnino iure, quo Germani olim *Melancthonem* suum communem Germaniae Praeceptorem compellare sueverant.

[2]) Sid. 48 och 22.

[3]) För denna intressanta upplysning ur konsistorii protokoll af den 4 februari 1803 har förf. att tacka hr statsrådet W. Lagus.

ning »skänkt af auctoren». Ur detta i allo väl affattade privatexemplar hafva vi blifvit satta i tillfälle att meddela våra anteckningar ur Porthans »Utkast til Undervisning för Informatorer, rörande deras skyldigheter och kloka förhållande». De beröra uppfostran och undervisning i deras grunddrag och hänföra sig icke blott till informatorns ståndpunkt. På ett saftigt och kraftigt språk gifva de en inblick i kulturförhållandena på den tiden och skola utan tvifvel för sundt tänkande föräldrar och lärare gifva ett och annat att tänka på, särskildt i vår tid då en skolastisk pedagogiks spindelväfvar opåtaldt skräpa både i gamla och nya skolors knutar. Våra teoretiserande auktoriteter skola kanske med förnäm ringaktning skåda ned på dessa uttalanden och vilja anse dem baserade på en öfvervunnen filantropisk ståndpunkt, men de må dock ihågkomma att det var dessa åsigter, som besjälade en af de ypperste under vår högskolas mest lysande period, och att det var under inflytandet af dessa läror de stora män bildades, som i den nya tiden med rask och säker hand lyfte vår nation upp till kulturfolken.

»Det är en *vigtig* skyldighet, och *hvartil mycket fordras,* hvilken man åtager sig när man blifver Informator för hederligt folks barn» [1]. Så lyder den första satsen i inledningen till Porthans föreläsningskurs. Äfven på andra ställen framhåller Porthan uppfostrans stora betydelse. Öfverallt ställer han höga fordringar på dess utöfvande, och ingenstädes fördöljer han svårigheterna. Men han sätter också ett högt värde på lärarekallet, hvilket han fattar så vidsträckt som det rätteligen bör fattas. Det är icke blott undervisningen en informator bör beflita sig om, utan äfven den moraliska uppfostran. Och vid slutet af framställningen om denna sätter han följande ord: »Äfven som i gemen, under hans mödosamma syssla, när han samvetsömt söker fullgöra densamma, det bör stärka hans håg och tilfreds ställa hans sinne, at den som förmår bilda en enda dygdig, uplyst och nyttig medborgare, gör Samhället och menskligheten en större tjenst, än många som för mera lysande och mycket prisade förrättningar, ofta så rikeligen belönas». På ett annat ställe säger han: »det är alltså et *ädelt bemödande,* en

---

[1]) I ortografin har man sökt strängt följa manuskriptet och med kursiv stil utmärkt det deri understrukna. De utländska orden hafva dock icke åtskiljts genom olika typer.

oskattbar välgerning, at göra sine unga med-menniskjor denna vigtiga tjenst; det är en välgerning emot Fäderneslandet, emot hela menskligheten».

Porthan lemnar icke några abstrakta definitioner på uppfostran, bildning, undervisning och andra pedagogiska begrepp, utan han går rakt på saken. Å andra sidan kan det ingalunda sägas att han skulle gå ytligt till väga. Tvärtom söker han alltid visa grunden för sina satser men vädjar dervid oftast till empirin, likasom i allmänhet hans uppfostringslära tydligen är bygd på mycken iakttagelse och vidsträckt erfarenhet. Han försmår icke de minsta detaljer, men vid sjelffallna saker uppehåller han sig icke med långdragna deduktioner och demonstrationer, som teoretiserande pedagoger nog ofta pläga. Öfver hufvud är teorin hos honom ingalunda förbisedd, men dock aldrig hufvudsak, såsom vi redan antydt.

Den korta inledningen berör helt kort »upfostrings-vetenskapens» betydelse, dess svårigheter och betingelser. Till de senare hör en »ouphörlig upmärksamhet, kännedom af menskliga naturen, skickelighet at nedlåta sig till barnens begrep och kunskaps-krets». Bland hindren upptagas elakt sällskap, föräldrarnas blinda ömhet, som kort och kraftigt karakteriseras, »Barnens talent at insinuera sig hos sine Ledare, och förblinda dem, etc. etc.»; vidare berör inledningen uppfostrans nödvändighet och värde: af den »bero hufvudsakligen kropps- och sinnes-egenskaper, dygder och laster. Derigenom blir den ene et fä, et villdjur, den andre nästan en ängel; fast bägge af naturen äro lika gynnade». Pedagogikens grunder hemtas ur »en förnuftig *Psychologie,* jämväl ur visse Medicinske vetenskaper, såsom *Diätetiken,* men förnämligast ur en uplyst erfarenhet».

Några korta »anmärkningar» följa rörande uppfostrans historia och skolförhållanden. Det heter dervid: »en skickelig och nitisk Schol-Lärare kan (och bör) dock mycket nyttigt uträtta, jämväl i den belägenhet våra Scholor nu äro: likasom en god Domare är bättre än en god Lag. Detta är värkeligen et vidt fält för honom at göra sig välförtjent af Fäderneslandet». Den publika uppfostran tillerkännes företräde framför den privata, »när den förra tilbörligen inrättas och vårdas». Den senare är dock oundgänglig, och »af hederliga Conditioners antagande kan en Student och Läskarl» hafva sina förmåner, »för *Finnar* särskildt, at de väl lära sig Svenska språket, til dess

rätta uttal och bruk» —. På ett annat ställe heter det i fråga om språkets rätta uttal och accent att det »ej allenast rörer oss Finnar, hvad Svenskan angår, utan ock dem som ifrån åtskilliga Svenska orter hämtat med sig en obehaglig Dialect och provincie-toner».

Med mycken noggrannhet och fullständighet gifvas den blifvande informatorn i en särskild hufvudafdelning råd och regler för »upförandet utom Schol-Kammaren». Framför allt bör han vara dygdig, ordentlig och eftertänksam. Han bör förskaffa sig »en noga och pålitlig underrättelse» om sina »plikter och vilkor» samt »gerna anhålla om uttryckelig determination» på dessa. Han bör icke låta nöja sig med en allmän försäkran »at man skal blifva väl förnögd, ej heller bygga på tilsägelser om odeterminerade skänker, och tilkommande fördelar», ehuru ofta undantag kunna göras. Myoket minutiöst beskrifves sedan hurudant hans görande och låtande bör vara i stort och äfven i smått. »At til de smärre (barnen) vid ankomsten hafva med sig små skänker, är ofta ganska nyttigt». På ett annat ställe heter det: »emot Frun i huset bör han bevisa sig vördsam, också när han har Condition hos folk af ringare stånd, (i synnerhet när hon mycket gäller); men undvika jämväl det minsta sken af pretension til förtrolighet. — At låta bruka sig til hushålls-bestyr, drager en Informator ifrån sin rätta syssla. At åtaga sig til at agera spion på tjenstefolket, vore alldeles nedrigt». Bland annat uppmanas informatorn att efter »husets sed och rang samt herrskapets eller Patronens och Patronessans vilja dageligen mer eller mindre högtidligen ajustera sig». Han bör icke »visa sig rangsjuk i anseende til stället där han placeras», icke vara »läcker och matskrädare, älskare af starka drycker, och så vidare». Han bör vara snygg och artig, men »dock ingalunda bjuda til at agera en petit-maitre, eller visa sig om grannlåt, såsom flyktiga flickor, sorgfällig. Både för snygghetens, sine kläders och böckers goda lukts och flere orsakers skull, är nyttigt at han ej nyttjar tobak, eller åtminstone är i dess bruk ganska måttelig, och har det samma så i sit våld, at han ofta och länge kan umbära det, om behöfvas kan. Han undviker många anledningar til missnöje, om han icke vandt sig vid denna båtsmans-delice».

Med mycken sorgfällighet utvecklas sättet att möta de svårigheter, som kunna uppstå genom oförrätter från principalens

sida och derigenom att man vill »bårtblanda informatorn med Domestikerne». Förhållandet till dessa, »såväl af den bättre som den sämre classen», är äfven föremål för föreläsarens omsorg. All »familiaritet» bör undvikas, »jämväl det minsta sken af förtrolig bekantskap med dem af det andra könet», och det tillägges en i det skrifna exemplaret icke närmare utförd »anmärkning om den *låga* methoden, at genom gifte med kammar-Jungfrur etc. bana sig väg till befordran». Också med fullväxta döttrar i huset »eller andra (ogifta) husets anhöriga af det könet» bör familiaritet, äfven om de äro af lika stånd, »försiktigt undflys». Farorna häraf skildras, och »at tänka på alfvarligt engagement, kan han med all trygghet upskjuta til en annan tid».

»Utan yttersta nöd, må han ej begära förskotter på sin lön: ty om ock patronen är dertil villig, hvilket ej altid inträffar, så lägger man dock derigenom et obehagligt band på sig, och kommer lätteligen med sin hushållning uti en oordning, utur hvilken det sedan kan blifva svårt at hjelpa sig» — något att beaktas äfven af andra studenter, än de som äro på kondition och kallas magistrar.

Den senare afdelningen, den egentliga uppfostringsläran, »förhållandet inom Schol-Kammaren, och i anseende till Disciplarne», indelas utan vidare systematisering i en mängd »stycken», hvilka likasom det föregående särskiljas i paragrafer. Det första bär titeln »i allmänhet». Informatorn får här veta huru han bör upptaga disciplarnes bedömanden öfver sin föregångare, huru han bör pröfva barnen i andras närvaro, i början »författa en plan öfver sin undervisning» o. s. v. Han bör söka vinna elevernes aktning, kärlek och förtroende. Han måste taga hänsyn till deras stånd, »i sällskap lämna dem sin tilbörliga rang», dock utan att hans »nödvändiga anseende» på något sätt förspilles. I ett särskildt stycke redogöres för kroppens vård, hvarpå mycken vigt lägges. Man finner här några enkla medicinska föreskrifter, äfven sådana som röra renligheten — »så at de ej älska at gå orena, slarfviga och otäcka».

En stor del af föreläsningarna synes vara egnad åt den moraliska sidan af uppfostran. Betydelsen af etiska grundsatser förbises icke, men man läres att icke »belasta barnen med en mängd af reglor», utan bibringa dem endast goda vanor, ädla känslor och tankar. Bland annat säges: »poesiens behagliga

kraft kan på et gagneligare sätt alldrig användas». Porthan rekommenderar historiska berättelser (efter Schroeckhs Allgemeine Weltgeschichte für Kinder o. a.), Gellert, Gleim, Weisse, Campe m. fl. Hit höra äfven »Religionens praktiska grunder och de deraf flytande känslor». För särskilda goda egenskaper gifvas anvisningar utan synbar systematisering: lydnad, vördnad, kärlek, redlighet, vänlighet, ödmjukhet, mod, klokhet, måttlighet, blygsamhet och kyskhet — med mycken värme talas för denna dygd — arbetsamhet, »hushållning» och dermed beslägtade ting samt för motsvarande fel, äfven fåfänga, gudlöshet, (»svordomar och bannor»), spel, hvarom mycket säges. Det talas vidare om belefvenhet, om »utvärtes vanor», om barnens förhållande till tjenstefolket, som bör vara varsamt i anseende till dess »merendels mindre ädla, och alltid mindre hyfsade seder»; det talas om sällskap, och uttryckligen betonas vigten af lärarens eget föredöme.

I ett särskildt stycke, det fjerde, behandlas belöningar och och straff, »ingalunda det enda, ja icke engång det alldraförnämsta medlet, at bilda barns hjertan och värkställa deras goda moraliska upfostran, (såsom många oförståndigt sig inbilla)», men dock »tvifvels utan et vigtigt värktyg uti en rätt uppfostrares hand». Många föreskrifter gifvas angående belöningarna; vid dem bör tillses att äfven den moraliska känslan skärpes och »dygdens egen fägring göres barnen kraftigt känd». Ehuru straffen spelade en stor roll i den tidens pedagogik och äfven Porthan egnar dem mycken uppmärksamhet, kan man dock icke nog högt uppskatta hans talrika förmaningar till uppfostraren att endast »ogerna och likasom tvungen af ömhet för barnen» aga dem, för att »dämpa värkeliga vanarter». Ja, Porthan talar på ett ställe ganska tydligt om att förseelsen helst bör straffas med dess »naturliga värkan» — en lära som Spencer i sin bekanta bok om uppfostran närmare utvecklat med så mycken konsekvens och så stort skarpsinne. »Såsom det yttersta medlet, sedan andra fåfängt blifvit försökta, måste ändteligen *hugg* stundom tilgripas. Längre än till plaggor på händerna, och varsamma *slag på ryggen* (efter föregången tilbörlig förberedelse) för *större gossar*, synes likväl denna aga alldrig böra gå; äfven som *ris* nyttjas för *de mindre*. En Schole-kammare bör ingalunda förvandlas til et tortur-rum. Hvarföre ock *ris-flätors, karbasers* och *pryglars* offentliga uphängande, för at ständigt

vara barnen för ögonen, ingalunda gifver dem en tjenlig och upmuntrande prydnad. — At rycka barnen i örat, draga dem i håret, sparka dem etc., är et förfarande som utmärker en ursinnig menniskja. Ofta ser man straffen i våra Scholor, förvandlas til en comedie för piltarne; så at jämväl nog arga skalkar ibland dem finnas, för at på sin egen bekostnad vilja förskaffa sine kamrater en sådan lustbarhet». Ils sont passés, ces jours — har man först i de sista decennierna kunnat säga.

Intressant äfven för vår tids pedagogiska spörsmål är det femte stycket, »om undervisningen i gemen». Der finnas inga betraktelser öfver formela bildningsmedel och mera dylikt, hvarpå nutidens didaktik ofta ganska godtyckligt använder sin filosofiska argumenteringsapparat. Det är nyttan, användningen i lifvet och i *studierna*, som afgör hvilka kunskaper som böra meddelas. Endast metoden bestämmes på grund af teoretiska skäl, och till och med vid denna fästes afseende vid den praktiska användningen. Disciplarne äro antingen »sådane som skola blifva egentelige *Läskarlar*» och beredas till gymnasier och akademier, eller ock skola de från informatorns hand flyttas till praktiska göromål. »Bägge tarfva de undervisning i de *Gemensamt nyttiga kunskaper* som för alla hyfsade menniskjor äro oumbärliga, såsom *Innanläsningen, Handstylen, Geographien, Historien,* såväl den *allmänna* som *fäderneslandets* isynnerhet, *Christendomskunskapen* förbunden med en förståndig *Moral, Räkningen,* konsten att *skrifva på modersmålet riktigt* (hvartil någon *Grammatikalisk* kunskap derom är nödig), *nätt* och *förståndigt,* bekantskap med *åtskilliga andra saker* som i det allmänna lefvernet förekomma, och t. ex. i de af Herr *Gjörwell* utgifna så kallade *Sammandrag af alla Vetenskaper*[1]) vidröras. Somliga disciplar behöfva dessutom, ehuru de just icke äro ämnade till de Lärda Stånden, insikt i *Fransyska,* några och i *Tyska* språken, i *Geometrie, Mechanik, Natural-Historie, Hushålls-vetenskapen,* etc. De som destineras til de Lärda Stånden, tarfva dessutom undervisning i Grunderna till *Latinska,* somliga jämväl *Grækiska* och *Hebraiska* språken, o. s. v.

[1]) Detta arbete förordas äfven i en under Porthans auspicier år 1781 af kollegan J. Mollin utgifven »Dissertatio academica, exhibens cogitata quaedam, educationem iuventutis publicam in scholis inferioribus spectantia» pars prior, i hvilken ett och annat påminner om den pedagogiska föreläsningskursen.

Härpå bör en Informator gifva noga akt så att han ej förspiller Disciplarnes tid med sådana sakers lärande som de ej behöfva känna; eller försummar at i tid inpregla hos dem sådane grundkunskaper, som til vidare framstegs görande, i den väg hvarpå de skola fortvandra, äro dem oumbärliga». Denna läroplan af en eloqventiae professor i latinitetens gyllene dagar hafva vi utförligt meddelat med särskild tanke på vår tids formelt bildande latinpedagoger.

Vid sjelfva undervisningen skall läraren icke blott sysselsätta barnens minne, utan tillika hjelpa dem att förstå det som framställes. De böra ej plågas med att lära *blotta register på namn,* eller tomma ord. Börjande med individuela och sinliga begrepp fortgår man till universela och abstrakta; »men gemenligen procederar man just bakfram: barnen plågas aldraförst med att läsa Abc-böcker och Catecheser, som innehålla idel abstracta och universella saker, hvilka de omöjligen kunna förstå, och som man ej heller hjälper dem att förstå; dem tvingas de at läsa utantil, såsom Papegojor, ofta med tvärhet och hårdhet, hvilket gör dem läsningen obehaglig och förhatlig, förqväfver eftertankans frö, samt ofta fördärfvar hela deras snille och förnuft. För en så galen method böra de stackars barnen visserligen förskonas». Bland annat föreskrifves att läraren bör bereda sig på sina lektioner, att han skall »anställa flere, åtminstone 3:nne särskilda cursus med sine disciplar igenom hvarje vetenskap» d. v. s. han bör småningom vid förnyadt genomgående utvidga materialet. Vidare bör undervisningen göras nöjsam för barnen och lefvande för deras inbillning. De böra arbeta tillsammans, »icke han ensam och icke de ensamme». Huru ofta felas icke ännu mot dessa grundsatser i praktiken, ja till och med i uppgörandet af läroplaner och utarbetandet af läroböcker!

Vi vilja fatta oss kortare angående de följande styckena, som behandla enskilda undervisningsämnen. Också i afseende å dessa närma sig ofta Porthans åsigter en nyare, sundare uppfattning. Han motsätter sig bestämdt och med mycken utförlighet den ännu mycket gängse så kallade stafningsmetoden vid begynnande innanläsning. I geografiundervisningen vill han börja med kartor öfver hemtrakten, »ju speciellare desto bättre». Kunskapen bör icke vara fästad blott vid kartan. Globläran hör till den tredje kursen och begynnes först då Europa genomgåtts.

Kulturgeografin får icke försummas. Historieundervisningen bör göras så åskådlig som möjligt. »De förnämsta *Uppfinningar*, och deras värkan på menniskjoslägtets skick och tilstånd, Religionens, sedernes och Regeringssättets beskaffenhet m. m. bör man dervid ingalunda förglömma». I fäderneslandets historia, hvars lärogång vi af lätt förstådda skäl utförligt referera, fordrar Porthan »konunga-följden fullständigt ifrån Gustaf I. En stor del af de äldre konungarne under Påfviska tiden, och större delen af de Hedniska, kunna sparas till den sidsta cursus. I början numeri rotundi; så vissa hufvudsakliga åratal, efter hand». Sådana äro i »den andra cursus»: 740, 829, 1000, 1155, 1250, 1397, 1520, 1593, 1632, 1648, 1700, 1718, 1772 etc. Vid tredje kursen följes »kammarrådet af *Botins* förträffeliga methode och arbete (med nödiga anmärkningar ur *Lagerbrings Rikshistorie* och *Större sammandrag)*; samt disciplarne anföras at ock för Evangeliska tiden samla ur sistnämnda bok en lika så fullständig och likasom classificerad kunskap om Rikets öden och tillstånd. Sedan lär man dem känna speciellare historier, för at blifva föremål för deras egen flit; såsom *Celsii* öfver K. *Gustaf I* och *Erik XIV*; m. fl.»

Till fäderneslandets historia fogas slutligen andra rikens särskildt grannstaternas. Vissa delar af historien, såsom t. ex. kyrkohistorien, »sparas til akademiske tiden». Men för öfrigt omfattar den historiska kursen icke så litet och behandlas med synbar förkärlek.

Här slutar vår källa. Ehuru hufvudvigten ligger derpå, att Porthan omfattat dessa åsigter, vore det likväl intressant att närmare undersöka i hvilken mån han sjelfständigt kommit till dem. Likasom vi i det föregående hufvudsakligen inskränkt oss till ett referat, vilja vi äfven i denna punkt blott med några inom parentes satta tillägg meddela hvad Porthan sjelf citerar. Förutom romerska auktorer och Locke, Fénelon samt filantropisternes bekante teoretiker E. Ch. Trapp och hans Versuch einer Pädagogik (1780) nämner han »den berömde D:r Büschings Grundriss eines Unterrichts wie besondere Lehrer und Hofmeister der Kinder und Jünglinge sich verhalten müssen» (2:dra uppl. 1763). Bland läroböcker märkas, utom de redan

nämda, geografiska verk af samme Büsching[1]), Schlözers universalhistoria, Achenwalls Staatsverfassung der heutigen europäischen Reiche (I 1786), kompendier af den samme och Meusel, kronologiska tabeller af Berger, Niemeyer och Ziervogel, specialverk af den sistnämde och Eberhard (Spanien), Niemeyers Charakteristik der Bibel (5:te uppl. 1794), bibelförklaringar af Michaelis och Seiler, elementära verk af Feddersen, Chr. F. Weisse († 1804), Marie de Beaumont o. s. v.

F. Gustafsson.

En modern författare.

Georges Ohnet: Grefvinnan Sarah, 126 s. 8:o; Stockholm 1883, Alb. Bonnier. Pris 3 kr.

— —: *Lise Fleuron,* 427 s. 8:o. Stockholm 1884, Alb. Bonnier. Pris 3 kr.

Georges Ohnets namn begynner efter hand höra till dem, som litet hvar känner till redan från teateraffischerna och boklådfönstren. Vi hade nyligen i fråga om »Derblays giftermål» på Nya teatern tillfälle att i förbigående beröra hans författareskap. Två senare arbeten af hans hand, under loppet af ett år utkomna i svensk öfversättning och säkerligen afsedda för en betydande spridning bland vår romanläsande allmänhet, gifva förnyad anledning att taga Ohnets literära verksamhet i skärskådande.

Finsk tidskrifts läsare ha för ej länge sedan uti en följd uppsatser sett »den realistiska riktningen i den franska romanen» karakteriseras uti sina främste män och deras verk. Ohnet var ej bland dem. Och detta med all rätt, så afgjordt man än måste räkna honom till de moderna.

---

[1]) Om denne man och andra här nämde författare kan den intresserade läsaren hemta många upplysningar äfven i pedagogiskt hänseende ur W. Lagus omfattande verk öfver E. Laxman. (Helsingfors 1880).

Ville man, såsom vanligt, med »skolbildande geni» förstå högsta potensen af begåfning, så skulle man råka i tvekan om rätta sättet att angifva Ohnets värde. Ty det lider intet tvifvel att han kommer att ha sina lärjungar och efterföljare, om han ej redan hunnit få sådana. Den metod han på eklektisk väg bildat åt sig, realistiskt omsorgsfull i detaljarbetet, der sådant faller sig lägligt, men principlös i öfrigt och tjenande effekten med alla medel, har gjort för mycken lycka för att icke vinna anhang. Som den dessutom, enligt hvad hans eget exempel visar, icke gör anspråk på begåfning af första rang, så bör ingen förvånas öfver att en gång få skåda en Ohnetsk skola af kvantitativ betydenhet. Men skolbildande i högre bemärkelse är han ej. Han går icke »med egna vågor genom hafvet», men på den ström, som mäktigare krafter än hans satt i gång, flyter han öfverst liksom bubblorna, ihålig som de och dragande blicken på sin skimrande yta. Då vi säga att Ohnet just uti glänsande enskildheter har sin styrka, så bör detta icke uppfattas som om han, i likhet med mången ung realistisk författare, genom smärre, sant, men tillika poetiskt uppfattade drag och bilder röjde en diktargenius af rätta sorten, om än oförmögen att sammanfatta detaljer till ett helt. Någonting af antydt slag kan Ohnet alls icke. Men hvad han kan, alldeles perfekt, är att beskrifva konkreta föremål t. ex. vackra saker, möblemang och husgeråd, våningar och kläder, på ett sätt som gör att man tror sig ha alltsammans framför sig. Det kunde väl tyckas som om en talang, hvars tyngdpunkt ända derhän ligger i det obetydliga, icke vore i stånd att inbringa någon popularitet. Men Ohnet känner sin publik. Han älskar att infatta sina bilder ur lifvet i ramar af lockande prakt. Hvad han skildrar försiggår vanligen i en omgifning af yttersta lyx och öfverflöd, och »lifvets strider», såsom han med en samfäld titel behagat kalla sina berättelser, ha hos honom ingenting att skaffa med fattigdom, betryck och öfvermäktiga sociala förhållanden, de der stundom med karakteren af ett tragiskt öde inverka på menniskors lefnadslopp, utan äro för det mesta iråkade genom lättsinnigt knutna förbindelser, dem naturligtvis ingen respekterar och som derför leda till de laster en absolut sysslolöshet, med ingenting bättre att tänka på, äfven annars så lätt framkallar. Det är med andra ord den franska hufvudstadens öfversta klasser Ohnet rör sig med, dessa ledsamma *désoeuvrés* med ett *de* framför

namnet, som den franska publiken hyser ett så obegripligt intresse för och som derför aldrig saknas i en fransk roman eller teaterpjes. Ohnet har icke tagit till uppgift att blotta lasten i allt dess elände för att, såsom Zola stundom gör, tendensfritt moralisera, ej heller afspeglar han, såsom Daudet, objektivt det onda och det goda för dess egen skuld. Han är förmodligen medveten af att det ena som det andra icke närmelsevis skulle lyckas honom så bra som de två mästarena. Med talangens passionsfria klarsynthet och alldeles oberörd af dessa geniets impulser, som med makt drifva framåt utan afseende på om det på vägen kan finnas hinder att snubbla öfver, förstår Ohnet städse att lämpa sitt mål efter sina medel, och då han dessutom, som sagdt, känner sin publik i grund, så är det naturligt nog att han i hast blifvit en favoritförfattare hos den stora mängden, hvars literära pretentioner icke sträcka sig långt utöfver hvad som är underhållande och väl skrifvet.

Ohnets genre skall vara de stora passionerna, så kall han än sjelf är, och han gör anspråk på att visa huru midt uppe i jordiskt öfverflöd lyckan kan brännas till aska vid känslornas förtärande glöd. Men det är icke något normalt känslolif han afmålar; det tyckes snarare vara en särskild kasts privilegierade affekter, och det är ej utan att författaren synes stå i hemligt förstånd med sina läsare, då dessa riktigt nog ur hans berättelser erfara sens-moralen, att blott man låter bli att onödigtvis bråka och förderfva nöjet för sig med uppskrufvade passioner, så mår man i lättjan och lasten som perla i guld, ärad och aktad för penningarnas skuld till döddagar.

Med den betydelse jagten efter millionerna eger för det franska samhällets hela fysiska och andliga existens, har den talrika förvärfvande klassen till ögonmärke just denna de bäst lottades lyxfulla *aisance* och förfinade sysslolöshet. Moulinet i »Derblays giftermål» står visserligen finansielt på den åtrådda höjden af lycka, men han finner sig dock föranledd att säga: »Vi må gerna ställa till revolutioner, de der menniskornas jemlikar bli vi ändå aldrig». Detta är kanske ej hvad en sådan karl i verkligheten skulle uttala, men återger rätt väl den halft omedvetna driffjedern till hans och hans likars sträfvanden. Att det sedan under dem finnes ett mäktigt lager af folk, som icke frågar stort efter att blifva »de der menniskornas» likar, bland annat emedan de aldrig få tillfälle att försöka det, och som i

stället hysa andra tankar om revolutionen, är ett faktum, som man kan konstatera utan att göra någon digression till politiken. Men det är ej till dem Ohnet vänder sig; de äro ej romanförfattarens publik. Dem han talar till och dem han behagar, det är hr Moulinet och de andra, de halfrika och de rika utan anor, hvilka blicka uppåt och beundra rikedomen med generationer bakom sig. För dem svänger han trollspegeln af den stora verldens lif och vanor, och det är i förmågan att illusoriskt återgifva allt detta, som hans betydande talang tillspetsar sig. Han kommer visserligen fram med figurer sådana som Moulinet sjelf; duktigt folk som Derblay, eller romanhjeltar med en sorts själsadel, som Pierre i »Grefvinnan Sarah», men de äro alla bifigurer, som behöfvas för att få en historia i gång, och hufvudpersonerna liksom sjelfva historien äro ytterst blott bärare af hvad Daudet oöfversättligt kallar »cet aplatissement devant l'argent», ingredienser i författarens rökoffer för den gyllene kalfven, den bland det moderna parisersamhällets många gudar, som ojemförligt har det största anseendet.

»Serge Panine», utkom i romanform år 1880 och lade, belönad med franska akademins pris, grunden till författarens nuvarande rykte. Denna roman har också egenskaper af betydande värde. Kompositionen, knapp och sammanträngd, utvecklar sig med en klarhet och reda, som påminna om att ämnet till först behandlats i dramatisk form, ett förarbete som, i detta fall ofrivilligt, efter hvad det berättas, kanske vore något för herrar novellister att taga vara på. Karakterstecknigen, hvilken af de dramatiska intentionerna egentligen ingenting har att vinna, bidrar emellertid väsentligen till det helas förtjenst. Fru Desvarennes, den stormrika mjölnerskan, är en lycklig typ, om än helt och hållet en undantagsmenniska. Bäst träffad torde väl titelpersonen sjelf vara, en omisskännelig representant för dessa utlefvade, gudsförgätna, suveränt egoistiska dagdrifvare, som den förfallande kontinentala aristokratin producerar i sista stadiet af sin dekadens. Att Ohnet låter sin hjelte vara utländing, en rysk-österrikisk furste, måtte bero på någon sorts patriotisk finkänslighet, hvars värde vi ej rätt uppskatta. Mera skäl var det då att för »Grefvinnan Sarah's» onaturligt våldsamma passioner gifva en förklaring i hennes härkomst af sigenarblod. Hvad Serge Panine deremot vidkommer, så hade den franska nationalkänslan väl knappast varit nog öm att taga anstöt af en

sådan personlighet, skildrad som fransman, ty med afdrag af den specifikt slaviska smidighet författaren lyckats meddela hans karakter är fursten ofantligt lik mången af de parisiska klubbarnas tongifvande »mondains».

»Le maître de forges», den andra af Ohnets mer betydande romaner, är i förhållande till Serge Panine en anständig berättelse, men bjuder icke på någon egenskap af högre intresse och har af dessa orsaker upplefvat ett jemförelsevis litet antal upplagor. Den så skickligt utarbetade dramatiseringen af detta arbete hör som bekant till Ohnets mest lysande framgångar och vittnar om hans öfverlägsna herravälde öfver tekniken på olika områden.

Att vi i det föregående frånkänt Ohnet alla anspråk på konstnärlighet i högsta mening, innebär i sjelfva verket icke att det leder någon kungsväg till den literära position han innehar. Han är född till lycksökare, ej till monark i diktens verld, men för att med framgång vara det förra fordras minst lika mycket arbete, lika mycken yrkesbildning som för det senare.

Det är ännu den tekniska skickligheten, som ger en så frånstötande produkt som »Grefvinnan Sarah» dess relativa konstvärde. Denna gång har författaren bjudit till att gå publikens alla rimliga pretentioner i den skabrösa genren till mötes. Romanen lempar också i den vägen ingenting öfrigt att önska och erbjuder specielt en viss originalitet genom att det denna gång är det täcka könets representant som vid det obligatoriska äktenskapsbrottet går agressivt till väga. Skildringen är talangfullt cynisk, och romanen i dess helhet bland Ohnets arbeten det briljantaste i detaljerna. Berättelsen handlar om ett äktenskap ingånget af den sextifemårige generalen, grefve de Canalheilles, en hedersman som i sina dagar »grundligt studerat galanteriets hemligheter», och »miss Sarah», en underskön engelsk sigenerska, hvilken efter sin förnäma fostermor ärft en omåttlig förmögenhet. Grefven är äfvenledes stenrik, och det brister i början intet i de älskandes yppiga lycka, intill dess grefvens unge adjutant, son till hans aflidne bäste vän och af honom älskad med faderlig ömhet, inger grefvinnan Sarah, hvilken hittills trott sig hysa motvilja mot honom, en alldeles obetvinglig passion. Adjutanten, Pierre Severac vid namn, en i högsta grad oförderfvad ungdom på några och tjugu, gripes af fasa vid tanken på den otack, hvartill han genom att besvara sådana känslor

kunde göra sig skyldig gentemot sin beskyddare, och värjer sig en tid bortåt efter förmåga. Men grefvinnan, drifven till förtviflan, uppsöker honom en morgon i hans egen bostad, och hvad der sker gör slag i saken. Den pinsamma, ohållbara situation, hvari dessa tre personer, den intet ondt anande, präktiga generalen, hans skyddsling och hans brottsliga maka, befinna sig gentemot hvarandra, en situation som ytterligare kompliceras genom att generalens förtjusande och likaledes omätligt rika systerdotter förälskat sig i Severac och af honom älskas tillbaka, utan att han i början dock finner sig föranlåten att lemna grefvinnan, är som sagdt skildrad med betydande talang, om än utan synnerlig menniskokännedom och psykologisk finess. Slutet blir att Severac sliter sig lös från grefvinnan och gifter sig med den unga flickan, hvarefter Sarah, vid underrättelsen om det unga parets förestående föräldralycka, kastar sig i en dam. Romanen får sålunda en halft sorglig, halft lycklig ändalykt, i det grefvinnan Sarah tar sin hemlighet med sig i döden och sålunda kvarlemnar åt grefven sitt minne utan fläck, medan Severac, som icke skvallrar ur skolan, oantastad löper in i den äktenskapliga hamnen och blir en förträfflig äkta man, om hvilken intet ondt är att säga.

Man jemrar sig i Frankrike icke mycket öfver att en bok är osedlig (efter våra begrepp), men det fins en hop folk, som tycker om att det kastas en (genomskinlig) slöja öfver nuditeterna och parfym på smutsen. Äfven denna del af sin publik gör Ohnet till lags, och han kan dessutom åstadkomma ett mått af sentimentalitet, som för omvexlings skuld gör godt och stärker den deraf rörde läsarens känsla af eget menniskovärde. »Lise Fleuron», Ohnets senaste roman, är ett steg i sistnämnda riktning. Den är emellertid tillika ett framsteg i hans redan förut stora berättaretalang och lemnar, så mycket än den serafiska anstrykningen hos hufvudpersonen under de gifna förhållandena förefaller tvifvelaktig, genom sin ovanliga renhet ett vackert totalintryck.

Ohnet låter Clémence i »Lise Fleuron» säga några ord, hvilka, lika sanna i Paris som falska hos oss, kunde ställas som motto för detta hans senaste arbete: »En skådespelerska, som vill bevara sin heder, får alla menniskor emot sig. Hennes dygd skall göra henne större skada än det mest utsväfvande lif.» — Lise Fleuron är således en teaterhistoria, och det må genast

nämnas att författaren, som personligen känner verlden bakom kulisserna i grund, förmått gifva det hela en lokalfärg af omedelbar sanning. Den bit författarelif han tecknat uti Claude La Barre's person har han väl sjelf varit med om att upplefva, och kulissverldens chikaner och kabaler, det falska lefvernet vid rampljusets falska sken, det konstgjorda löjet bakom smink och puder och de tvungna bugningarna inför claque'ens köpta bifall återger han med mycken naturtrohet och stundtals med en indignation, som tydligen legat honom på hjertat. Hufvudpersonen är emellertid helt och hållet fingerad. Det är såsom sagdt åt sina läsares behof af sentimentalitet författaren denna gång skattat med syfte och verkan, som ofvan antydts, och karaktersteckningen bidrager i »Lise Fleuron» icke mera än i de tidigare romanerna, och afgjordt mindre än i »Serge Panine», till arbetets förtjenst. Historien handlar i korthet sagdt om en ung fattig flicka, som af oemotståndlig kärlek till konsten emot sin moders vilja drifves till teatern, vinner i följd af sin talang erkännande såsom en stjerna af första ordningen, men faller offer för en kamrats afund och en bortvisad förförares hämd. Den i sina hufvuddrag rörande historien har, såsom i allmänhet Ohnets romaner, sitt största värde i detaljerna, och »Lise Fleuron's» förtjenster framom författarens tidigare arbeten bero på att denne här funnit ett ämne, som hans talang behandlar med större auktoritet än någonsin. Bifigurerna och öfver hufvud hela den ram, hvari sjelfva berättelsen är infattad, har han hemtat ur en verld, som helt naturligt måste förete skuggsidor af frånstötande art. Men det hela är behandladt med mera allvar än Ohnet i allmänhet plägar besitta och höjer sig till ett visst poetiskt patos, synnerligast mot slutet med dess sanningsenliga framställning af huru föga ett ädelt och äfven lysande lif, när det en gång slocknat, förmår lemna varaktigt spår efter sig i en omgifning, der dygd och hjertats renhet äro abnorma fenomen. Bland Ohnets romaner torde noga taget också denna få anses mest värd att införlifvas med vår literatur.

Att böcker sådana som dessa öfversättas är för öfrigt alldeles i sin ordning. Vi frambringa på eget språk ingenting för att ersätta dem, och så utmärkta produktioner på sjelfva romanteknikens område kunna väl till slut ej undgå att väcka till lifs och utbilda den svenska och finska literaturens embryoniska ta-

langen. Det är åtminstone hvad godt man med skäl kan vänta sig deraf.

I motsats härtill har emellertid den franska romanens och likaså den franska teaterns sedan gammalt dominerande ställning inom bokverlden, särskildt för oss nordboar en betydelse, som ej får underskattas. Just denna rent af dogmatiska fulländning i konsten meddelar ovilkorligen något af sin auktoritet, äfven åt de ämnen, som behandlas, och den anda de besjälas af. Det berättigade motstånd hela vår begreppsverld af ren sjelfbevarelsedrift gör emot den franska literaturens, låt oss icke säga grundfalska, men från vår så väsentligt afvikande uppfattning af till exempel äktenskapet, af manlig tro och qvinlig heder i hithörande frågor, kan icke undgå och har icke undgått att försvagas under trycket af denna imponerande öfverlägsenhet. Man börjar efter hand att betrakta, väl icke i lifvet; dit är åtminstone ännu långt; men i dikten, såsom någonting mer eller mindre nödvändigt vissa åskådningssätt, som för det franska samhället med dess nedärfda sensualism och egendomliga skaplynne i öfrigt äro betecknande nog, men med våra rådande föreställningar alldeles oförenliga. Hvad det allmänna moraliskt deraf kan lida, må lemnas derhän, men för literaturen är det alltid en våda, när någonting konventionelt, värst i en riktning som denna, insmyger sig under sken af estetiskt värde. Sådana reflexioner kunna synas opåkallade, så länge Sverige och Finland ännu knapt ha någon romanliteratur, som af berörda inflytelser kunde taga skada. Men vi upprepa hvad vi förut i annat sammanhang uttalat, att detta stillestånd inom den svenska prosadiktningen ej kan vara annat än en öfvergående kris. Den så rikt uppblomstrande literaturen på danskt språk låter oss hoppas på en ljusare framtid äfven för oss, och ur denna synpunkt är det förvisso berättigadt att i fråga om några af den senaste tidens mest lästa franska verk, framhålla hvad som på detta område är och bör förblifva för oss främmande.

R. F. v. Willebrand.

Nyare fransk poesi.

Öfversatt af Göran Björkman.

Med bajonett.

Af Paul Déroulède.

Fienden invid ett skogsbryn kastat upp ett batteri,
hvarifrån det vida fältet kunde fritt beskjutet bli.
»Barn, de der få ej oss skada»,
chefen sad'. Zuaver glada
genast sprungo genom gräset likt en hjord, som släppes fri.

»Intet skott får lossas, vänner, I med bajonett dem klån...»
Talet afbryts: batteriet svarar med kanoners dån.
»Ned på marken! Skyldren sedan
gladt för dem, som slutat redan!»
Döden väljer strax sin andel, resten rycker derifrån.

Preussarna förgäfves sigta med sitt bästa ögonmått.
Mot de satans röda mössor fåfängt skjutes skott på skott.
Döf och blind tycks denna skara,
rörligt fält vill icke svara,
der bland säden vallmoknoppar vandra framåt, framåt blott.

Strider, hvilkas like aldrig skådats eller skådas får!
Segrar, genom hvilka segrarn sjelf till sist förlorad går! —
Hör trumpeten! Hämd att taga
som en bisvärm fram de jaga;
der de flyga, fasa följer, gadden van till hjertat når.

Kolfvar, svärd på lek de svinga, såra, döda, dö också,
gripa hästar, som sig slitit, sitta upp och rida på.
Dödsdans lefvande de tråda.
När de se en vän i våda,
de ett skämt till honom ropa, allt hvad lungorna förmå.

Nu till sist är platsen tagen, alla preussare man fält.
Tystnad rår, sen spelet vunnits. Men när folket upp sig stält,
dystra räkning! Nio bara
återstå af bussars skara,
och de ha att föra tio pjeser öfver farligt fält.

»Ja, minsann», sergeanten sade, »saken är allt bra besatt!
Om en ann' gång tid oss unnas, skall den ge oss månget skratt.
Nu till häst! Vi få ej rasta».
Hvar till sin kanon de hasta,
sitta upp och fatta tygeln: »barn, i väg, förrn det blir natt!»

Bort de köra. Snart det mörknar. Dofva dåna då och då
fjerran från ännu kanonskott. — Se, att de må visshet få
om de sinas seger, glimma
eldar genom nattens dimma,
vinkande till lägret vänner, som på fältet vilse gå.

»Der de våra koka kvällsvard. Nu för soppa rum man har.
Hundarna få inte skålen, medan något der fins kvar».
Fram han låter hästen springa:
»se, kamrater, hvad vi bringa!»
— »Halt! Wer da?» — en grötig stämma grymtar. Preussarne det var.

Entusiasm.

Af *Paul Déroulède.*

Dagen är disig. Frusen är marken.
Solen af drägtiga snömoln är skymd.
Turkos ha tändt sina eldar i parken,
ligga inom deras uppvärmda rymd.

Lågorna tecknas mot aftonens töcken,
stundom en son utaf palmernas land,
gnolande sånger från Afrikas öken,
vänder på bålet en rykande brand.

Stilla de ligga. När kölden dem kyler,
klappa de domnande armar och lår.
Frysande negrer och stackars kabyler!
Frankrikes vinter är bister i år.

Lågorna speglas i ögon, som drömma.
Purpurn, som stelnat för isande vind,
värmd genom ådrorna åter kan strömma,
färgande mörkbrun panna och kind. —

Slottsfrun vid fönstret har ögonen vända
ned på vår frysande, långväga här.
Ful, det är säkert, men ung . . . det kan hända,
mäkta förtjust vår värdinna nu är.

Snabbt hon sig böjer med ögon så klara
fram mot kaptenen, som nickar på stol.
»Ack, huru raska de männen må vara,
dessa, som brynts utaf Afrikas sol!»

Upp ur sin dvala kaptenen nu ryckes.
»Raska, min fru». — »Ja, det gissa man bör.
Se, hvilken hållning! Den plastisk ju tyckes.
Född är enhvar utaf dem till aktör».

»Djefla aktörer, min fru!» — »Nej men titta,
se, hur förträffligt den elden är gjord!
Eldens mysterium visst de besitta».
»Säkert min fru, ja, jag gör Er mitt ord».

»Upp de nu störta och eldarna ansa;
sedan, men huru? I ring de ju ta?
Jesus Maria, soldaterna dansa!
O, Edra Turkos, de äro dock bra!»

»Och deras sånger jag tycker mig höra.
När de sig röra kring lågorna så,
tanken på Dantes Inferno de föra,
säg, eller hur?» — »Jag just tänkte derpå».

»Veden befälet väl manskapet skänker?»
»Icke det minsta, ej kotte, ej blad».
»Då på sin marsch de den samla, jag tänker?»
»Ack ännu mindre, min nådiga». — »Hvad? . . .

»Således är det min ved, som de bränna!
Slikt för sin gästfrihet får man till tack!
Således heder och lag de ej känna!
Åh, edra Turkos, de äro ett pack!»

Den fula.

Af Albert Mérat.

Som barn i skolan ren hon gick med krycka.
Af en kamrat, till elakheter kvick,
benämningen »den fula» strax hon fick:
ock barn det roar att en svag förtrycka.

Dock föll ej henne in att arm sig tycka.
Snart ock en ynglings håg till henne gick,
men stolt hon det förbjöd med tårad blick;
det hennes enda minne är af lycka.

Ej mor, ej kvinna! (Man är icke kvinna
förutan skönhet.) — Nu af plågor blek,
hon nått sin höst med undergifvet mod.

Ibland hon ler vid systerbarnens lek,
af ömhet lyckligt hennes ögon brinna,
men ingen tänkt och sagt att hon är god.

I bokhandeln.

Ferdinand Wahlberg: Vilsekommen; 100 s. 8:o. H:fors 1884. K. E. Holm; fmk 3.

Medan man hos oss inom en tidrymd af några år sett det ena lyriska dikthäftet framträda efter det andra, har den inhemska novellistiken sorgligt nog förblifvit ett föga odladt fält, med några värdefattiga tidningsberättelser eller på sin höjd en enstaka samling. Vår enda prosaförfattare af ihärdigare produktivitet är hr Wahlberg. Känd sedan gammalt genom dramer och längre berättande dikter, framträder förf. nu som novellist med fem mindre skizzer.

Stoffet i föreliggande samling är samladt här och der från hvardagslifvet och framställdt på ett enkelt sätt utan anspråk. Men är stilen fri från de moderna realisternas affekterade originalitet, så är den äfven för hvardaglig att uttrycka en poetisk känsla eller en finare stämning. Handlingen, som förenar de på detta konstlösa sätt framstälda stoffen, går framåt med en viss sorglöshet, utan konstnärlig beräkning. Från den ena tilldragelsen härleder sig den andra, scenerna passera förbi som bilder i ett skuggspel, och det hela förefaller som blott ett utkast på lediga stunder, frukten af en literär förströelse. Kanske är det just detta förf. åsyftat med titeln på samlingen, som vore vilsekommen i så måtto, att den sluppit ut bland kritiserande läsare.

Med denna sorglöshet i afseende å handlingens länkande, kan dock nog hända att den på sina ställen får tycke af tillställning. I den första berättelsen, som bär samlingens titel och ensam gör på ett tydligare sätt skäl för den, är scenen på isen, der den förskjutne och förlorade sonen offrar sitt lif för att rädda den drunknande brodern, framstäld så, att den blir föga sannolik, liksom man ock finner oförklarligt att denne senare, då han vill rädda den förfallne, sänder honom hem ensam, i stället att en dag senare föra honom med sig sjelf. Ju mera djuptgående konflikter ämnet innehåller, af desto större vigt är motiveringen,

särdeles den som beror på karaktererna. Berättelsen *I hemlighet*, som försiggår i ett uselt kyffe till lönkrog vid stadens hamn, låter mor och dotter begå sina felsteg och deras gemensamma älskare sitt dråp utan vidare och nästan viljelöst. Det är icke osannolikt att händelsen tog denna gång, men den hade lika lätt kunnat taga hvilken annan vändning som helst.

Äfven i *Glansbilder* är det väl inte osannolikt att grossören julaftonen träffar i boklådan vid glansbildsalbumet sin naturliga dotter, en för resten älsklig julmarknadsscen, men skälet hvarför han så länge förgätit sin älskarinna och hennes barn är alldeles flyktigt angifvet och föga troligt för en så bra karl. Denna berättelse är den enda, der man finner något af de moderna sedlighetsproblemen, åt hvilka förf. egnade sina dramer och längre berättelser. Måhända är det från sysslandet med dem som äfven den nu och då återkommande bristen på hållbar motivering är en lemning. Visst är att ämnen med små eller lätt lösta konflikter tyckas långt bättre svara till hans skaplynne och hans enkla sorglösa framställning. Så berättelsen *För publiken*, hvilken handlar om en af konsten bortkollrad flicka, som, för att bereda sin på obestånd komne fader en bekymmerfri ålderdom, med försakelse af konstnärskapet gifter sig med en trogen tillbedjare och finner att just han köpt hennes taflor, varit hennes enda publik.

Vid sådana ämnen kommer förf:s enkla och lätta framställning till pass, här sprider hans sorglösa sätt en viss ton af älsklighet öfver det hela, och med hans eget åskådningssätt tyckes en sådan vänlighet hos sjelfva ödena harmoniera på det bästa. Det som nämligen främst tyckes utmärkande för förf. till denna samling af noveller är hans varma deltagande för menniskorna och att han icke skyller deras brister på Vår Herre eller väsnas öfver Försynens orättvisor.

B. E.

Wilh. Lagus: Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen; 360 s. 8:o. H:fors 1884, Edlund; pris 5: 50 kr.

Johan Henrik Kellgrens samlade skrifter, godtköpsupplaga; h. 1—3. 380 s. 12:o. Upsala 1884, Universalbibl., à 50 öre.

Consistorii Academici Aboënsis äldre protokoller, utgifna af Finska historiska samfundet I, tr. med anslag ur Längmanska fonden, 635 s. 8:o. H:fors 1884.

Vi skynda att fästa läsarens uppmärksamhet förskottsvis på ofvannämda tvenne inhemska, för vår bildningshistoria betydande arbeten. För en sorgfälligare granskning skulle de erfordra mera tid och utrymme än här kan komma i fråga. Vännerna af vår svenska kulturs öden skola finna här en rik belysning öfver två vigtiga tidskiften, det då med universitetets stiftelse en literär odling begynte verka på de råa sederna, och det då denna odling be-

gynte bära sina första vittra frukter, tack vare frihetstidens lifgifvande inverkan.

Äfven det förstnämnda har värdet af ett källarbete, så rikt är det på nya och vigtiga upplysningar om Kellgrens lefnad och om förhållandena i Åbo, hvilka upplysningar framläggas till stor del i urkundligt skick. Kellgrens biografi har i väsentliga delar förfullständigats genom dessa frikostigt delgifna vittnesbörd. Till sina hufvuddrag voro Kellgrens intrasslade hemförhållanden bekantgjorda af Ljunggren i Smärre skrifter III. Här tilläggas resultaten af en vidlyftig undersökning beträffande faderns, Jonas Kellgrens brokiga öden, den tid han var kyrkoherde i Mörskom, sökte skilsmessa från sin första fru och satt häktad för mord. För denna »ruskiga» historia har man nu data mer än nog, men beträffande Kellgrens senare maka, skaldens mor, har icke ens förf:s utmärkta spårförmåga kunnat bringa allt på det klara: att hon varit gift med löjtnant Frisenheim och bodde på Liljendal hos general Aminoff är visst, likaså torde hennes födelseort vara säker, men om hon var född Aminoff, såsom utom många andra vittnesbörd skalden sjelf anger, eller v. Wulf, såsom det står i Perno vigselbok, har icke kunnat utredas och är väl i sig sjelf icke heller så vigtigt, då man för resten känner intet om hennes personlighet.

Kapitlen om Kellgren i Åbo, hans studier, umgänge och första diktarperiod äro så godt som nya och skulle säkerligen icke kunnat skrifvas så af någon annan än förf., som ej blott genomträngt anonymiteten i Åbo Tidning, utan ock känner par coeur öfriga förhållanden i Åbo på Porthans tid. Hvad Kellgren frambragt i sin egenskap af Aurorabroder anföres och lägges till grund för en karakteristik af skalden, som röjer ett allvarligare och äfven ädlare tycke än det hans skaldskap sedan bar en tio år bortåt i Stockholm. Konditionen på Willnäs hösten 1776 före öfverresan till Sverige är, liksom ock ansökningen af eloqventiae profession i täflan med Porthan och Calonius samt hans afskedande från docenturen, ett tillskott till hvad vi förut vetat. Äfvenså har man knapt anat i hvilken utsträckning Stockholmsposten de första årgångarna eller till och med 1784 plagierade Åbo Tidning; förf:s i detalj gående studium har lagt i dagen denna »lånerörelse» på ett öfverraskande sätt.

I Kellgrens karakter möter man mer än ett drag, som icke är tilltalande, och förf. hvarken förhiser eller fördöljer dem. Deremot förefaller nästan som om Gustaf III vore favorit, och lätt blir man ju också böjd, just i fråga om vitterheten, att mäta honom en fullare skäppa, än kanske med rätta bör tillfalla tjusarkonungen. De uppblomstrande vittra sällskapen, liksom Gyllenborgs, Creutz', Bellmans och äfven Oxenstjernas skaldskap äro frambringelser af frihetstiden, och om Gustafs uppriktiga intresse för vitterheten och den offentliga hyllest han egnade henne gjorde mycket att väcka sinne för finare vitter odling hos allmänheten, så kan å andra sidan icke nekas att hans sätt att skydda var sådant, att han

hos vitterhetsodlarne framkallade fåfänga, öfvermod och frivolitet. Der är någonting operamessigt, frivolt i allt Gustafs görande och låtande.' Grunden till förändringen i Kellgrens skaplynne är väl således icke att söka blott i lefnadstonen i Meijerfeltska huset. Mycket riktigt anmärker och förf. att Kellgren återfick en allvarligare och djupare lifsåskådning i den mån han aflägsnade sig från Gustaf efter 1786. Det är det tilltalande hos Kellgren och bevisar manligheten i hans natur, att han återkom från berusningen, fick ögonen öppna för flärden, utan att derför vika från den liberala upplysningens ståndpunkt. Långt ifrån att slå öfver i det svärmiska och känslosamma, var det han som trädde upp mot mysticismen och svärmeriet och som vid frihetsbudskapet från Frankrike, för att begagna Franzéns ord, »står med förtjusning upp och gråter som ett barn, nej, som en man».

Egentligen upphör Kellgren vid arbetets midt att vara hufvudpersonen i förf:s framställning. I kapitlen om Kellgrens förhållande till Armfelt, Mennander, Reuterholm, Nordenskiöldarne, Clewberg-Edelcrantz, Franzén och andre finländare, som beträdde vädjobanan i Stockholm, faller belysningen mera på dem än på honom. Armfelt var dock en gammal studentkamrat och kunde såsom sådan räknas med fog till Kellgrens minnen från Finland. Beträffande Armfelts dramatiska författarskap, särskildt i fråga om »Tillfället gör tjufven», stöder förf. sin bevisning till förmån för Armfelt på Kellgrens och Leopolds vittnesbörd, och dessa kunna icke jäfvas, men då äfven Hallmans anspråk äro grundade, torde frågan böra lösas så, att det var Hellman som förhjelpt Armfelts utkast till en läs- och spelbar form, för hvilket medarbete han kräfde sin betalning, eller samma tjenst ungefär som Kellgren gjorde Gustaf, hvilken väl knapt var Armfelt mycket underlägsen i förmågan att skrifva svenska. Med erkebiskop Mennander deremot kom Kellgren efteråt icke i någon vidare beröring. Det var förf:s afsigt ursprungligen att behandla dessa senare kapitel som strödda uppsatser, och måhända hade det varit bättre om förläggaren icke lagt sig i saken: i förhållande till Kellgrens lefvernes historia och äfven i förhållande till hans finländska lefnadsminnen förefalla berättelserna om dessa mer eller mindre tillfälliga beröringar som utväxter. Att Reuterholm, Nordenskiöldarne, Björnram och andre af svärmarne voro bördige från Finland är nog ett märkeligt faktum, men som i ingen mån verkar på striden, hvilken Kellgren upptog emot dem.

Denna förlängning af planen och det öfverflöd, som deraf uppstått, är dock en ringa olägenhet, om ens någon alls. Redan titeln ger till känna att läsaren icke här bör vänta sig en helbild af Kellgrens lif, och om han i stället får en serie lifliga bilder ur denna vår vittra bildnings morgongryning, så är han tacksam ju mera han får. Deri ligger arbetets enhet och anledningen till åtskilliga införda skildringar, sådana som stiftandet af Aurora-förbundet, Gustaf III:s besök i Finland, stämningen i Finland vid krigets utbrott 1788, Franzéns ungdom. Förf:s framställningssätt har,

utan att besväras af någon för stor ubertas, färgrika och pigga vändningar samt löper raskt framåt, så att man ogerna lägger boken bort, innan den är genomgången. Skulle man ändock öfverraskas af att finna i noterna stycken, som lämpligare kunnat publiceras annorstädes, exempelvis listan på anonyme författare i Göteborgs »Hvad nytt?», så kommer sig väl detta af att vi sakna här i landet ett organ, som kunde uppsamla dylika strån till stacken. Behofvet af ett Literatursällskap, egnadt åt att samla vittnesbörden om den svenska bildningens värf i Finland, tränger sig fram på ett särdeles sätt under läsningen af förevarande arbete.

Det hade varit väl om den nya godtköpsupplagan af *Kellgrens* skrifter, som begynt utkomma i det lofvande förlagsföretaget Universalbiblioteket, kunnat göra sig hr Lagus' studier till *godo*. Ett och annat stycke från Kellgrens tidigare period hade då gerna kunnat gå in i stället för stycken sådana som Rosalie, vid mamsell Dubois' död, till Cynthia m. fl. Sant nog att Kellgren förbehållit sig att hans urval skulle respekteras, hvarför ock Lindhska upplagan af 1860 ännu är den samma som första upplagan, hvilken vid skaldens död besörjdes af Lengblom och Regnér. Men öfver skaldens står sedlighetens intressen, och då man nu vill att i och med en godtköpsupplaga hans skrifter skola tränga till hvarje bildadt hem, så är man förpligtad tillse att man icke sprider pornografisk poesi. Ifrar man med rätta mot den råa osedligheten hos våra dagars naturalister eller s. k. samhällsförbättrare, så bör man icke heller vara slapphändt mot förra seklets sedeslöshet för det att den framträder i en stor konstnärs nimbus och genom hans behagfulla form: den är blott desto farligare för det att den icke är stötande utan smekande. För öfrigt är denna upplaga värd allt erkännande. Den ansluter sig, att döma af den utkomna förra hälften, till ofvannämda upplagor, utom att den lyriska beståndsdelen är ställd till först och ortografin moderniserad. Priset är verkligen *godt* och typografin i förhållande dertill likaledes.

Vända vi blicken från den gustavianska tiden i Åbo till de kulturbilder, som visas i konsistorii protokoll från Universitetets tre första lustra, är skilnaden så stor, att man knapt tror sina ögon. Sedernas råhet går öfver alla föreställningar. Consistorium academicum utöfvade den tiden en vidsträckt domsrätt, äfven i civila och kriminela mål, när någon dess underlydande var i fråga, hvarför i svårare fall en eller par hofrättsassessorer adjungerades. De vanliga klagomålen gälla skällsord eller ock handgripliga förnärmelser. En gång anmäler depositor eller den, som hade att installera den nybakade studenten, vid denna tid magister Axel Kempe, sjelf bothniensis, att tvenne österbottniske recentiores på ett värdshus lidit alltför svår misshandel af äldre nationister. Mellan örfilar och råa upptåg hade fallit äfven skällsorden »kofot» och «penal». För misshandeln bötfäldes våldsverkarne allvarsamt — böterna tillföllo konsistorium, — men de nämda okvädinsorden satte domarene i bryderi, ty de funnos icke i landslagen, hvarför konsistorium fann godt

att ingå till Hans höggrefliga Nåde, Per Brahe och fråga hvad bötesbelopp kunde åsättas för dem. Vanliga mål äro äfven lägersmålen, som ge anledning till vidlyftiga vittnesförhör och skabrösa protokoll. Det mest härresande är väl dock, när eloqventiae professorn Johannes Elai Terserus junior och hans hustru stå till rätta för förargelseväckande hemseder. Han hade kallat henne finsk kona, hon honom bettlare från Sverige och »Åbo magister», hvilket tyckes varit ett svårt skymford. När han var drucken, hade hon gömt sig i källarn, och när hon blef vred och grep till nyckelknippan, hade han hoppat ut genom fenstret.

Men visserligen fins ock trösterikare iakttagelser att göra. Sällan har det arbetats allvarsammare, såvidt man kan se, åtminstone från lärarnes sida. När medicineprofessorn Ericus Achrelius kallades till sjelfva Hans Nåd presidenten, som låg sjuk i Tavastland, fick han lof att resa endast om ingen åhörare mera funnes i staden. Ferierna hade sträckts ut från midsommar till öfver rötmånaden, men Per Brahe är ej nöjd med denna förlängning. Huru många föreläsningar en professor finge försumma i händelse hans hustru doge, om döden drabbade dotter eller fjermare anförvandt, utgör föremål för öfverläggning. Den vackraste bilden gör dock kansler, Hans höggrefliga Nåde, med hvilken, då han 1649 återkom till landet, äfven i konsistorii förhandlingar större tankar och vyer förspörjas. Han ger konsistorium att deliberera bland annat om huru den i landet allmänt rådande vidskepelsen må kunna utrotas. Ett rörande förhållande af välvilja och tillgifvenhet eger rum mellan kansler och konsistorium, hvilket dock ej hindrade den akademiska senaten att stå på sin kant, när det gälde. Per Brahe hade utverkat af drottningen solenn juris doktors promotion åt Michael Vexionius, utan konsistorii hörande och föregången disputation. Då grefven föredrog detta, utlade rektor, Eskil Petræus, hvad konsistorii rätt var och universitetets konstitutioner fordrade. »Magn. Dom. Rector tackadhe H. G. N. som så väl meenar medh denne Academien, och dess opvext och respect så nådheligen söker. Men uthi sådana actibus plägar man först referera till Senatum Acad., sedhan till Acad. Cancellarium och så till Regiam Majestatem, men sedhan kommer thet gradatim tillbaka igen, thet icke håruthinnan skeedt är». Efter det Per Brahe och Wexionius sökt undskylla sig, vidhöll rektor besvären. »H. G. N. leet sigh Rectoris discurs behagha, och meente, at thet endeligen skee skulle at leges skola observeras“.

Dess mera stod man på sig gentemot andre. Att icke tala om rangstriderna med hofrättens assessorer, är man särdeles ömtålig i förhållande till den borgerliga myndigheten. Nämde magister Axel Kempe, som synes varit skäligen öfvermodig och hänsynslös, är gång efter annan inför det akademiska forum i tvist med borgmästaren Nicolaus Lietzen, som beskyller honom för allt möjligt ohemult beteende, utan att dock lyckas öfvertyga konsistorium om befogenheten af sin klagan. Slutligen förekommer Kempe

med båda borgmästarne som kärande. De hafva fått sina fenster inkastade, och förste borgmästarn Schreper eller Skepparen, Kempes frände, har dessutom fått äfven sin dotter Barbara invecklad i affären. Men stadsvakten har under det stora tumultet satt Kempe i »kortugardet» (al. kortegalet, corps de garde), och det är kuriöst att se huru inför den akademiska domstolen detta intrång på universitetets privilegier blir så vådligt, att borgmästarne urskulda sig det bästa de kunna med att det skett dem ovetande, lofvande att stadsvakten strängeligen skulle straffas, och ändock tyckas vara belåtne med att få förlika bort saken och hålla de söndriga fenstren till godo.

Förevarande första del omfattar protokollen för 1640—1654. Utgifvandet besörjs för det anslag ur Längmanska fonden, som af 1882 års ständer tilldelades Historiska samfundet. Det kunde icke bättre användas, och det är väl all anledning hoppas att fortsättningen skall kunna besörjas på samma sätt. Afsigten är att fortgå till stora ofreden, 1713. Utg., aktuarien i Statsarkivet dr A. G. Fontell, har tillvägagått med all möjlig sakkännedom och sorgfällighet och efter en rätt grundsats i afseende å trogenheten mot originalet. Hans sätt att bruka klammer och parenteser, de förra för tillsatta ord på ställen der texten afbränts eller eljes förstörts — protokollen kommo illa svedda ur Åbo brand — de senare för andra tillsatser, kan vara tvifvelaktigt. Några få oanmärkta tryckfel hafva vi antecknat i senare häftet: s. 320 r. 9 nfr. straffa smedh; s. 454 r. 8 nfr. in necessarium läs innecessarium, r. 16 tavito läs tacito. Delen afslutas med ett dugligt register.

C. G. Estlander.

Aarne: Strån, skizzer; 226 s. 8:o. H:fors 1884, G. W. Edlund; pris: 3 m. 50 p.

En samling noveller af en inhemsk författare eller författarinna är som bekant en sällsynt sak, hvarför, när en sådan ser dagen, den naturligtvis mottages med mycken nyfikenhet; och, eftersom vi en gång blifvit vana att tvifla på hvad hos oss kan åstadkommas i den vägen, i allmänhet äfven med något misstroende. Gömmer sig förf., såsom här är fallet, under den strängaste anonymitets slöja, gissas hit och dit hvilken af våra få pennor på det belletristiska området dragit dessa strån till stacken. Förf:s varma intresse för kvinnofrågan och sättet att föra dess talan, så som man talar för det som ligger en mest om hjertat, låta oss förmoda en kvinlig penna.

Hvad som främst uppbär dessa fem skizzer är framställningssättet. Det är ovanligt hos oss att få en dialog, som löper så lätt och fyndigt; dertill kommer dess kanske största förtjenst, frånvaran af manér. Också får man hålla förf. räkning för att hon lemnat sensationshistorierna med deras exceptionela hjeltar och hjeltinnor derhän, för att visa oss bilder ur vårt dagliga lif. Hon har funnit sina hjeltar och hjeltinnor bland ganska vanliga ge-

stalter, sådana som de unga akademici, hvilka för studiernas skuld ligga ute på landsbygden, der de göra bekantskap med prestgårdsfamiljen och kronofogdens, tillförande berättelsen det romantiska elementet; i doktorn, som mer än gerna håller till godo med systern såsom medhjelparinna vid praktikens skötande, men på det bestämdaste sätter sig emot att kvinnor skola lära sig något; i de för kvinnans rättigheter kämpande lärarinnorna; den unge finskhetsifraren; den satiriskt uppfattade löjtnanten vid värnepligten och hans fästmö o. s. v. Ytterligare ger hon sina gestalter fast mark under fötterna, hvilket är ingen småsak. Så försiggår i en af berättelserna handlingen uppe i Savolax, i en annan på någon af dessa för helsingforsare så välbekanta sommarvillor i stadens omnejd med sitt stilleben och sin miniatyraktiga täckhet. Till och med har hon i den första skizzen, eljes den svagaste hvad sammansättningen beträffar, fått in en viss lokalton genom några utkast ur folklifvet, som höra till det bästa i boken och visa en ovanlig förtrogenhet med detta område.

Det kan icke nekas att förf. har blick för det karakteristiska, en blick som ibland med en godlynt blinkning kan le åt en eller annan svag sida och gerna söker upp missförhållanden för att få dem till tals. Om emellertid denna blick skall hinna till att i egentlig mening uppfatta en karakter är ovisst, ty så långt går den icke ännu. Förf:s gestalter kunna icke frånkännas en viss lifskraftighet, men de förhållanden de representera äro i allmänhet obetydliga eller ock representera de dem på ett obetydande sätt. För att ersätta detta och tillföra berättelserna ett allmännare intresse, har förf. gripit till vissa frågor för dagen, i synnerhet kvinnofrågan. Att förf. har detta varma intresse för vissa frågor är nu godt och väl, men uppfattningen af dem får icke vara ensidig, ej heller må gestalterna derför blifva till omklädnader för förf:s åsigter och blott gå hennes ärenden. Derför har också Agneta i skizzen af samma namn, den mest utförda af förf:s kvinliga gestalter, ej kommit fram med den frihet en konstnärlig skapelse fordrar, och härtill hade dock uppslag icke saknats, om ej förf. låtit blanda bort sig. Egentligen har endast en af dessa kvinliga gestalter, den för kvinnans rättigheter kämpande, men af religiösa tvifvelsmål bundna unga lärarinnan i skizzen »Hos tante» undgått detta fel. Och detta är enligt min mening den största och vådligaste bristen hos en nybörjare, medan beskaffenheten af förf:s åsigter, exempelvis i språkfrågan, på sin höjd föranledt nog barnsliga framställningar af ett eller annat förhållande. En annan brist är att förf. icke har öga för i hvilka situationer gestalterna bäst skulle framträda och derför sammansätter berättelserna svagt; upplösningen är vanligen den minst tillfredsställande delen af berättelsen.

För att hennes strån må få en fullare kärna, tillönskas förf. mod att gå framåt och studera lifvet, dess sätt att lösa

uppgifterna, att sätta gestalterna i rörelse, samt vidare den sjelfkritik och sjelfförsakelse, som fordras för hvarje allvarligt sträfvande.

H—a.

K. Aug. Tavaststjerna: För morgonbris. Ny reviderad och tillökad upplaga. 217 s. liten 8:o. Borgå 1884, W. Söderström. Fmk. 3: 75.

Jonatan Reuter: Dikter. 128 s. 8:o. H:fors 1884, P. H. Beijer. Fmk. 3.

Rafaël Hertzberg: Nya Dikter. 124 s. 8:o. H:fors 1884, K. E. Holm. Fmk. 3.

Karl Johan: Stundens barn, en samling dikter. 229 s. 8:o. H:fors 1884, P. H. Beijer. Fmk. 3: 75.

Den som för ett år sedan icke lyckades öfverkomma ett exemplar af hr Tavaststjernas dikter »För morgonbris» tillråda vi att förskaffa sig den nya, förbättrade upplagan. Det är ett verkligt nöje att konstatera den sjelfkritik förf. visat vid dennas utgifvande, då han uteslutit par tiotal af sina tidigare utgjutelser samt här och der retoucherat de öfriga. Någon annan synpunkt för bedömande af diktarens utveckling under året ger den nya samlingen icke, ty de nya styckena äro alla temligen obetydliga. Intressant vore att veta huruvida förändringen i inledningssången »För morgonbris» och särskildt den nya sista strofen:

Än är solen fullkomligt skymd,
än ger glans den åt färden —
och framför oss en svartblå rymd:
lifvet — friheten — verlden,

är verkligen känd eller endast tillgjord — på beställning af kritiken, som begärde litet mer lefnadslust.

Hr Tavaststjerna har studerat vid polyteknikum, och denna inrättning har oförmodadt skänkt oss äfven en annan ung diktare, hr Jonatan Reuter. Det är egendomligt och helt säkert mer än en tillfällighet att vår lärda skola och vårt universitet, som fordom uppammat och utvecklat alla vittra förmågor, plötsligt fått en medtäflarinna i en inrättning, som katedervisheten anser vara helgad åt de mest prosaiska värf. Emellertid, medan våra studenter, för att kunna placeras i det stora embetsmanna-maskineriet, läsa sina böcker, förvåna våra polytekniker oss plötsligt genom att skrifva böcker, och det till på vers, på god vers.

Det kännes riktigt uppfriskande att bland den mängd af författare, med hvilka man med eller mot sin vilja gör bekantskap, i hr Reuter träffa på en, som är ungdomlig och glad, enkel och naturlig. Man slipper i hans dikter all denna parfymerade håglöshet, allt detta grubbel öfver tillvarans mysterium,

hvilket så vackert plägar omnämnas under rubriken psykologisk analys, men som verkar så förslöande på författaren och på läsaren, man slipper alla variationer öfver verldsförakt och sjelfförakt. Hr Reuter tycker det är roligt att lefva:

Här är ju så grönskande vänligt
vid spelande solskens sjö.
Här ville jag lefva beständigt,
blott lefva och aldrig dö!

Vår och sommar njuter han af naturens skönhet på land och på haf:

De äro nu vännerna mina,
träd, foglar och blommande sippor
och vindar, som hviska och hvina,
och fjärdar och vågor och klippor.

Jag ler utaf fröjd när jag ser dem,
de vänner som aldrig mig svika.
En sång är det enda jag ger dem,
de gifva mig känslor så rika.

När så hösten kommer, kan han visst för en stund säga farväl åt sol och drömmar, men det behöfves blott litet solsken —

Då le minnen från hvar dunge,
minnen från hvar solljus våg,
sommarminnen från de hastigt
flydda dagars snabba tåg.

Och till och med om vintern, då den frusna fjärden tyckes sofva så trygt och godt, så tänker han:

En glimmande ström kan springa
ur källor, som ingen vet,
ur härdar, som, djupt fördolda,
ej röja sin hemlighet.

Det finnes hos hr Reuter ingenting intressant, pikant, extravagant. Hans känslor och tankar ha känts och tänkts af tusen andra, men han kan ge uttryck åt dem på ett så okonstladt och naturligt sätt, så utan alla anspråk på att säga något intressant, att man ovilkorligen anslås af dem och smittas af hans glädje. Det vore icke svårt att leta ut ett och annat mindre väl valdt uttryck, som lätteligen kunnat ersättas af ett annat, men öfverhufvud är hans diktion oklanderlig, den är i främsta rummet enkel, utan alla praktord och omsorgsfullt utfunderade vändningar.

Åtskilliga af dikterna äro rent lyriska känsloutbrott, andra

äro stämningsbilder, hvilka äro desto mer lefvande, som förf. verkligen lefver med i naturen och icke blott betraktar henne som ett egoistiskt tidsfördrif. Anmärkningsvärd är frånvaran af all erotik. Den unga poeten ströfvar i skogen med sin femtonåriga syster, han svärmar något litet i augustinatten med skön Inga, men får man tro hans dikter, så skulle han vara alldeles oberörd af den jordiska kärlekens fröjder och sorger. Huru dermed förhåller sig kunna vi naturligtvis icke afgöra, men det synes oss alls icke otroligt att förf. i grund och botten icke är en lyriker, som blottar sitt innersta för hvem som helst. Det sista stycket, »Skärgårdslif», tolf små sånger, behandlande en simpel nyländsk torpares färd till Reval med sin vedskuta, röjer en episk kraft, som är anmärkningsvärd. Det ligger i dessa små dikter en flärdfrihet och en sanning, som påminner om Runeberg, och öfver hufvud synes hr Reuter mer än någon annan af våra unga diktare vara till sitt innersta skaplynne beslägtad med vår stora nationalskald.

Men sina moraliska reflexioner får hr Reuter lof att sluta upp med! Det skadar icke om han eftersinnande stannar vid glacier-refflorna i urbergen eller tankfull lyssnar till furornas susning om tidernas tunga fotspår, men han får ohjelpligen något lillgammalt, då han, efter att ha gifvit oss en bra bild, känner sig manad att förse den med ett slags moralisk kommentar, en nyttig lärdom, som det fordom hette i Hübners bibliska historia. Så väl denna än ådagalägger förf:s allvarliga sinnelag, som i verlden ser annat än form och färg, så är den här icke på sin plats. Konsten ligger just i att reflexionslöst få fram den stämning, den känsla, som herskat hos konstnären, och som visserligen sedan må väcka reflexioner hos läsaren.

Det är icke godt att förutsäga huru lifvet skall utveckla hr Reuters diktaregåfva. Man må hoppas att det icke skall gå honom som han sjunger om vårblomstren:

En enda frost var tillräcklig
att sköfla en hoppfull vår,
att bryta och krossa en stängel,
som lofvade mycket i går.

Om hr Hertzbergs »Nya dikter» vore de första alstren af en ung poet, så skulle man helsa deras författare såsom en särdeles lofvande ung man. Men löftenas tid är förbi för hr Hertzberg. Sedan mer än ett årtionde är han en väl bekant författare. Man har i honom lärt känna en tidningsman, som i hög grad besitter den för tidningsmannen nyttiga egenskapen att när som helst kunna skrifva om hvad som helst, både på vers och prosa. Tack vare en ovanlig lätthet att uttrycka sig och én viss fyndighet reder han sig alltid väl, och samma formela förtjenster utmärka äfven hans tidigare, sjelfständiga dikter. Någon

synnerlig originalitet har man deremot icke kunnat upptäcka i dem; sina ingifvelser hade hr Hertzberg hufvudsakligen lånat från Topelius och från den finska folkdiktningen. Många af hans tidigare stycken kunde utan svårighet insmugglas bland Topelii dikter, så förvillande lika äro de både till form och innehåll. Den finska folkdikten har hr Hertzberg fullständigt införlifvat med sig och återgifvit den på svenska i en mängd öfversättningar, bearbetningar och egna dikter samt sånger, som stå midt emellan dessa kategorier, ett synnerligen förtjenstfullt arbete, som gjort den i sin ursprungliga form något hårdsmälta dikten lättare njutbar för läsare med modern smak. Kanske bör hr Hertzberg lämpligast karakteriseras som särdeles lycklig bearbetare. Något af bearbetning finnes det äfven i dessa dikter. Det märkes icke alltid så tydligt som i »I nödens år», hvilken är en versifikation af en af hr Päivärintas noveller, eller i »Hypatia», till hvilken historien lemnat stoffet, men det hela är gjordt i andra hand.

Af Kalevala skönjer man visserligen ingen inverkan mer, knappast heller af Topelius, men omisskänneligt är deremot inflytandet af Snoilsky, som genom sin konstfulla diktion funnit vägen till alla salongsbord och medvetet eller omedvetet utgör idealet för så många samtida versförfattare. Främst besjunger hr Hertzberg »den tjenande brodern» i hans underarter och varieteter: sömmerskan, som syr den rika flickans balklädning, barmhertighets systern med sitt ouppfylda behof af kärlek, lokomotivföraren, som dör på sin post vid tågsammanstötningen, nybyggaren i ödemarken, gestalter hvilka anträffas hos en mängd skalder, men som här afgjordt framställas med samma filantropiska tendens som hos Snoilsky. Vidare ger han oss små taflor, så kallade stämningsbilder, d. v. s. väl gjorda beskrifningar af i måleriskt afseende vackra situationer, till exempel »I hängmatta», »Hatsfrun», »Till häst», hvilka i sin tur måhända kunde inflickas bland Snoilskys dikter. Inflytande från samma håll får man väl äfven tillskrifva att hr Hertzbergs fantasi funnit väg till de afrikanska öknarna. Lägg härtill ännu att »Mikael Agricola i Wittenberg» har ett mycket starkt slägttycke med »Erik Dahlberg» i Rom, och man måste medgifva att det nya inflytandet varit ganska starkt. Högst modernt är vidare förf:s nya begär att på vers göra inlägg i dagens frågor. Syftet är godt: kvinno- och prestefrågan förtjena nog att hållas under debatt, krigens orättfärdighet förtjenar också att framhållas, och hvarje bidrag härtill måste med tacksamhet emottagas, men nekas kan icke att allvarliga framställningar på prosa göra bättre verkan än små, rimmade resonnemang.

Det vore orätt att beteckna hr Hertzberg som imitatör. Han måste fastmer betraktas som en poetiskt anlagd och mångsidigt begåfvad, men i hög grad plastisk natur, hvars tankar och känslor med öfvermåttan stor lätthet formas efter yttre förebil-

der. Denna brist på sjelfständighet gör emellertid att hr Hertzbergs dikter icke förmå kvarlemna något djupare intryck. De äro alla väl skrifna, många till och med mycket väl skrifna, och man läser dem med nöje, särskildt för närvarande, då så många författare söka sin ära i att misshandla versen, men man läser dem icke två gånger.

Det skulle återstå att yttra några ord om sign. Karl Johans dikter; men om dem är ingenting annat att säga än att de aldrig, aldrig bort komma utom den familje- och vänkrets, för hvilken de ursprungligen varit ämnade.

Fredr. Elfving.

Felix Dahn: Felicitas, historisk roman; bemyndigad öfvers. från tyska originalets 9:de uppl. 161 s. 12:o. Sthlm 1884, Alb. Bonnier; pris 1 kr. 50.

Det berättas att Runeberg fått första uppränningen till en af sina enkla, sanna episka dikter vid anblicken af en väfvande kvinna. Den bekanta historieprofessorn i Königsberg anger i ett företal som uppslag till sin novell en sinnrik steninskrift, som han funnit på en forskningsfärd. Sinnrik och stämningsfull blef också dikten, af historiskt-antikvariskt värde, alldeles som inskriften. Att det skulle kännas af sten i den, får man just icke säga; om det hela lefver skall en exposé kanske förmå afgöra.

Stenhuggaren Fulvius, »icke olik en Merkuriusbild», infäller till tröskeln på sin förtjusande villa vid Juvavia-Salzburg den märkvärdiga inskriften: Här bor lyckan, intet ondt träde här in! Då kommer hans Felicitas, hvitklädd, den största tänkbara skönhet, med sitt späda barn. De störas af hans farbror, den tjocke Crispus, som för Fulvius antyder att hans hustru blifvit bemärkt af den vällustige tribunen Leo. De fortsätta dock samtalet med politik och lära oss litet romersk historia. Snart kommer herr öfversten med en »björnande» ockrare, byzantinaren Zeno. Då emellertid hans visit hos detta sällskap tydligen icke är på sin plats, slintar han på den blanka tröskel-inskriften, vrickar sin fot och bäres svärjande bort. Zeno låter nu veta att villan är hans och Felicitas likaså, den forna slafvinnan. Fulvius och Crispus bege sig till den ädle presten Johannes, den ende hvilken Zeno fruktar. Denne lofvar sin hjelp, men uträttar litet. Fulvius arresteras för sin skuld.

I det samma få vi veta att germanerne äro utanför staden. Vi göra bekantskap med två äkta romare, som filosofera öfver sakläget och icke göra annat än stupa i striden. Äfven Leo filosoferar med en slaf öfver sitt lif och sin njutningslystnad, tills han slutligen rider till striden. I beråd att undanskaffa sina skatter glömmer Zeno allt. Dock visar han sig oaktadt sin nöd grufligt grym mot sina slafvar, och, då dessa göra uppror, nedsticker han en af dem, en from kristen, som vill rädda sin omensk-

lige herre! Romarne, ännu utan Leo, besegras af fienden i en första träffning. Zeno räddar sig till basilikan och gömmes af Johannes i en grift. Der ikläder han sig en prestkåpa; tribunen infinner sig för att mörda Johannes och dödar Zeno. Ty fastän eller emedan han »hvar månad älskar en annan kvinna», kan han icke ens nu uppgifva tanken på Felicitas' bortröfvande; till striden mot germanerne kommer han naturligtvis för sent. Gömd i kyrkan åhör han de segrande barbarernes skryt och gräl. »Hans krigarära lider» af sakernas utveckling: han flyr, men blott sedan han först uppsökt Fulvius' hustru.

De upproriska slafvarna vilja antända staden, Johannes gör ett slags underverk, och det blir slutligen lugnt. I Fulvius' villa söker emellertid Liuthari, den alemanniske kungasonen, nattkvarter tillika med den gamle, om Crispus påminnande Haduwalt, som har svårt att styra ynglingens uppflammande lidelse. Denne väckes ur sina nattliga drömmerier af Leo och hans två ryttare. Det kommer till strid, ryttarena dödas och slutligen i yttersta nöden Leo sjelf genom att Liuthari slungar honom mot marmortröskeln. Haduwalt sofver, tyngd af vin. Felicitas hör ingenting — icke ens det späda barnet tyckes oroat hennes sömn —, Liuthari förbinder sitt svidande, ymnigt blödande sår, som dock icke hindrar honom att gå till Felicitas. Blott en kyss — men han besinnar »hvilket dåd han var nära att begå» och somnar slutligen. Om morgonen kommer ändtligen Fulvius efter vexlande öden. Allt blir väl, och den lille döpes till Felix Fulvius Liuthari. Det hela slutas af en tablå med bengalisk eld: Fulvius och Felicitas, »väl 80 år», sitta hand i hand i sin trädgård och dö träffade af en blixtstråle. Was willst du noch mehr?

Man kan väl tvifla om det just går så till i lifvet. De tecknade personerna äro mer typer än karakterer och tilldragelserna något komplicerade för att vara fullt sannolika. Man måste opponera sig mot att de germaniska barbarerna skildras lika ljusa, som deras guldblonda lockar voro. Detta är nu engång en tysk och Dahnsk specialitet.

I det stora hela är likväl tidsskildringen lika riktig som intresseväckande. Äfven för öfrigt skall läsaren finna mycket godt och skönt i den lilla boken, åtminstone lika mycken realitet och sanning som i många af den moderna naturalismens pessimistiska produkter.

Öfversättningen ger icke skäl till vigtigare anmärkningar.

F. Gustafsson.

Öfversigt.

Teaterbref från Paris, dec. 1884. Säsongen är i sitt flor. Ingenting afskräcker de glada parisarena från deras älsklingsnöjen, teatrarna, hvarken koleran, hvilken för öfrigt försvunnit lika hastigt som den kom, ej heller väglaget, trots bristen på galoscher, ej heller kinesiska politiken, ej heller kassan, om den är klen, ty själaspisen är ju lika vigtig som den timliga.

Men hvarmed skola vi börja? »All vår början blifver svår», i synnerhet här, ty man ser ej skogen för bara träd; kanske är det lämpligast att klappa på vid Théâtre-Français.

La Comédie-Française, la Maison de Molière — eller, om man vill uttrycka sig ändå mera expressivt: *la Maison* — bjuder tills vidare på en temligen enformig repertoar, och nästan intet nytt har under säsongen förekommit. Med undantag af de extrastycken, som inflickas en gång i veckan eller så, ha följande tre pjeser uteslutande upptagit programmet: *Les pattes de mouche* af Sardou, Victor Hugo's *Hernani* samt *Le député de Bombignac* af Alexandre Bisson. Alexandre Bisson är en af »les jeunes», och bland »les jeunes» en af »les arrivés».

Hvad då först beträffar *Les pattes de mouche,* »En papperslapp», eller »Kråkfötter», som den ju också kallas, så har från vissa håll yttrats missnöje och förvåning öfver att ett så vådevill-artadt stycke kommit på repertoaren. Théâtre-Français är, som bekant, i mångas ögon en helgedom, som bör ha sin egen reportoar för sig och t. o. m. sitt spel för sig. Pjesen drar emellertid folk, ehuru »premièren» lär ha aflupit under en ovädersbådande tystnad, och ges fortfarande för goda hus. Mme Pierson från Vaudeville, som förut debuterat i titelrolen i »L'étrangère», har här sin andra debut som Suzanne. Hennes uppträdande är i början något matt och färglöst. Det förklaras af kritiken som en följd af rädsla och ovana vid kamraterna och den nya lokalen — pariserkritiken är älskvärd nog att ofta påpeka dylika omständigheter — och detta tycks också vara förhållandet, ty under aftonens lopp arbetar hon sig allt mera in i rolen. Litet mera originalitet i framställningen kunde dock icke skada. Coquelin d. ä. spelar Prosper Block och gör honom helt och hållet till en komisk figur, hvilket naturligtvis passar bäst för hans skaplynne. Af den eleganta verldsmannen ser man icke mycket, och den genomkomiska fysionomin i förening med den mindre behagliga rösten svära mot det traditionela idealet för en älskare. Coquelin på sin rätta plats är troligen oöfverträff-

lig; att han icke passar till allt är ju naturligt. Men, som han är parisarenas afgjorda gunstling, kan han med framgång visa sig nära nog i hvilken genre som helst.

I *Hernani* har Mounet-Sully en af sina glansroler. Figur, röst och skaplynne, allt förenar sig att göra framställningen illusorisk. Skada blott att han icke heller här kan frigöra sig från sitt vanliga fel: ett öfvermått af liflighet och glöd, som stundom förleder honom till öfverdrifter i diktionen, utmynnande i kadensartade, höga betoningar på vissa stafvelser, dem han icke lemnar, förr än han kommit ned i allra lägsta register. När man känner sig som bäst uppvärmd af hans spel, kommer plötsligen det der maneret, hvarmed han visserligen ännu mera värmer upp sig sjelf, men som på andra verkar afkylande.

A propos diktion i stycken på vers, så får man för öfrigt ganska sällan höra någon sådan riktigt enkel och naturlig. Franska versen förleder troligen mycket lätt till en öfverdrifvet patetisk framsägning, derigenom att den fullkomligt saknar den bestämda rytm, som i andra språk sätter pregeln på den poetiska formen. Som denna onekligen ganska betänkliga brist på något vis måste ersättas, om versen skall skilja sig från prosan, lägger fransmannen i stället in så mycket musik som möjligt i sjelfva uttalet, hvarvid oftast åstadkommes en alltför stor högtidlighet. Dessutom tänker han ofta nog endast på totalstämningen och försummar de enskilda orden och deras förhållande till hvarandra. Man får således emellanåt hålla till godo med alldeles falska betoningar, hvilka endast kunna undgå ett öra, som uteslutande fängslas af det tilltalande i sjelfva rösten. Det klagas rätt mycket öfver ett bristfälligt återgifvande af den klassiska repertoaren, och jag tror att en af orsakerna härtill är att söka i ofvannämda ytlighet. Hvad som naturligtvis äfven gör sitt till är den omständigheten att på senare tider moderna stycken på prosa odlas mycket mera än de klassiska på vers, så att de gamla traditionerna så småningom förglömmas och skådespelaren blir osäker och villrådig, då han någon gång så der händelsevis skall upp på kothurnen.

Men låt oss återgå till Hernani. Som Don Carlos, eljes spelad af Worms, debuterar en ung artist, Raphael Duflos, ett par års skådespelare blott, men med mycken säkerhet. Prisbelönt vid konservatorium, anstäldes han först vid l'Odéon, och har sedan vid en annan teater väckt uppseende i Duma's »Henrik III och hans hof», i titelrolen. Hans debut på Théâtre-Français anses för mycket lyckad, och troligen är han säker på sin plats. Maubant som den gamle Silva är utmärkt i alla afseenden, värdig men originel på samma gång, diktionen ovanligt naturlig. Dona Sol spelas af M:lle Bartes, som har den svåra uppgiften att vara Sarah Bernhardts efterträderska. Hon lär icke i de första akterna kunna mäta sig med den särskildt i denna rol så mycket prisade konstnärinnan, hon intresserar ej

tillräckligt, men i sista akten ryckes man ovilkorligen med af hennes själfulla, passionerade spel. Der är hon sådan hon måste vara, man lider och lefver med henne och tänker alls icke på att göra jemförelser.

Le député de Bombignac är en komedi i 3 akter af föga värde, men med lustiga situationer och dito replikvexlingar. Coquelin spelar hufvudrolen och är utomordentligt rolig. Stycket går ut på att visa till hvilka ytterligheter en stackars man kan bli drifven, då han i hemmet tyranniseras af en rafflande svärmor. Äfven för upptagandet af denna pjes har direktionen af kritiken fått uppbära åtskilliga slängar och detta kanske med större rätt än hvad beträffar Pattes de mouche, ty innehållet är, som sagdt, ganska klent, och författarens alster af det slaget, att de eljest spelas på Cluny och Palais-Royal.

För öfrigt ha åtskilliga stycken en eller annan gång insmugit sig på programmet, allt gamla, kända saker, såsom *Polyeucte* och *le Cid* med Mounet-Sully i titelrolerna, dem han utför med sin vanliga verve. Det är egendomligt att se i hur hög grad de eljest så lifliga fransmännen kunna ha tålamod med och finna behag i dessa ofta nog för en främling långdragna klassiska mästerverk; de njuta från början till slut, somliga i andäktig tystnad, andra i förväg framhviskande verser för sig sjelfva, alldeles som vår allmoge i kyrkan. Patriotismen gör nog sitt till. Eljest kan man ej gerna förklara hur ett söderns barn lättare än en nordbo kan hålla till godo med dessa föråldrade former med thy åtföljande longörer.

Vidare har *Figaros Bröllop* gifvits ett par gånger i början på hösten med Coquelin och M:me Baretta-Worms som Figaro och Susanna — båda öfver allt beröm, förstås —, den evigt ungdomlige Delaunay som grefven och M:me Tholer som grefvinnan, den sistnämda vacker och tråkig; vidare Dumas' *M:lle de Belle-Isle,* George Sand's *Marquis de Villemer* och ännu några stycken, hvaribland jag särskildt vill nämna *L'ami Fritz* af Erckmann-Chatrian, hvars utförande var bland det bästa man gerna kan få se, och som kanske vinner priset bland allt som spelats under säsongen, i synnerhet med afseende på den förträffliga ensemblen. Allt är i minsta detalj konstnärligt genomarbetadt, men på samma gång omotståndligt fängslande genom sin enkla naturlighet. Hvad man särskildt bör lägga märke till i det franska spelsättet är det effektfulla användandet af de s. k. konstpauserna. Bordsscenen i första akten af L'ami Fritz kommer mig att tänka härpå. Denna scen har på annan ort af kritiken ansetts för lång, och man tyckte det var ointressant att se folk sitta och äta en hel akt. Här gör man sig emellertid alls icke brådtom, och jag kan försäkra att intresset ändå hålles uppe hela tiden. Då Fritz med sina gäster skall slå sig ner vid bordet, får man rent af åse en liten pantomim, och denna af den mest komiska verkan: de tre läckergommarne granska med kännaremin de lu-

kulliska anrättningarna, uttrycka för hvarandra med ett sällt leende sin belåtenhet, sätta sig, och när de så börja äta af soppan, alla stumma, sju à åtta skedblad i lika tempo, brister stormen lös af skrattsalvor och applåder.

Under afvaktan på den länge bebådade nya pjesen af Dumas fils, hvilken som bäst lär repeteras och hvari M:me Pierson innehar hufvudrolen, kunna vi ju kasta ett öga på *l'Odéon, le Second Théâtre-Français.*

Här har man att skilja mellan de vanliga representationerna och de s. k. populära, till halfva priser. De senare förekomma som matinéer om söndagarna samt dessutom alla måndags aftnar och bjuda vanligtvis på stycken af klassiska repertoaren med ganska omvexlande program; hvad de förra beträffar, ges ett stycke oafbrutet, så länge det drar folk, och har under säsongen endast ett ombyte egt rum. Man började med »le Mari», komedi i 4 akter af Nus och Arthur Arnould, och håller nu på med »Macbeth», öfversättning på vers af Jules Lacroix.

Le Mari är ett af dessa moderna stycken, som sett dagen, då den brännande frågan om äktenskapsskilnad som bäst ventilerades. Vid en hastig öfverblick, som denna, är ej på sin plats att ingå i långa redogörelser för hvarje stycke, hvilket dessutom tyckes temligen gagnlöst, enär i allmänhet den som vill ta kännedom om en pjes antingen läser den eller lagar att han får se den. Det hela rör sig emellertid kring en man och en hustru, som älska — men icke hvarandra, och de konflikter, som uppstå genom mannens maktspråk, då hustrun vill öfverge honom, ett maktspråk som stöder sig på lagen och dikteras af penninge-intressen. Flere scener äro särdeles spännande och tacksamma för skådespelarene. M:lle Tessandier spelar den kvinliga hufvudrolen, och man kan utan öfverdrift säga att hon är superb; hon tyckes här fullkomligt vara inne på sitt rätta fält. Paul Mounet spelar älskaren och brås på sin äldre broder vid Théâtre-Français, så hvad förtjenster som fel beträffar: lif och glöd, så mycket man kan önska, men den konstnärliga måttan fattas honom tyvärr allt som oftast. Rebel sätter förträfflig karakter på den kalle, egoistiske äkta mannen, nästan ett odjur i menniskoskepnad. Porel, i dessa dagar utnämd till direktör vid l'Odéon, en af de äldsta och mest gouterade skådespelarne och dessutom scenisk instruktör, spelar en räsonnör, genom hvars bemedling stycket får ett lyckligt slut. Han applåderas mycket, men har ett underligt manér att framsäga första hälften af frasen mycket starkt och återstoden mycket svagt, eller också tvärtom, oberoende af innehållet, hvilket stöter rätt mycket innan man hinner glömma det..

Macbeth på fransk scen är en besynnerlig företeelse. Som bekant, gick den förra säsongen öfver tiljorna på Porte-Saint-Martin under Sarah Bernhardts presidium; nu har l'Odéon upptagit den efter långa förarbeten: man började redan i våras re-

petera. På förstnämda teater spelades den på prosa med öfversättning af Richepin; här spelas den med Jules Lacroix's öfversättning på vers, men i ingendera formen tyckes ämnet känna sig riktigt hemmastadt. I den förra förlora sig de högstämda partierna; i den senare kommer det originelt grofhyflade till korta, och man bjudes i stället på ett trivialt mattslipadt språk. Portvaktarscenen är t. o. m. alldeles utesluten, såsom hos Schiller. Hvad spelet beträffar, så märker man äfven här att man har för sig något främmande, som skådespelarne till följd af sitt skaplynne ej lyckats fullt genomtränga; i allmänhet ta de saken alldeles för högtidligt för att åstadkomma någon verklig illusion och förfalla derigenom i en tröttande enformighet. Paul Mounet som Macbeth har visserligen flere lyckliga ögonblick, men han gör likväl ej något helt af rolen. M:lle Tessandier spelar Lady Macbeth, och hvad som ofvan påpekats om den öfverdrifna högtidligheten gäller i synnerhet henne, så utmärkt skådespelerska hon eljes är. Först i sömngångarscenen blir hon enkel; de som sett Sarah Bernhardt, ge i denna scen priset åt M:lle Tessandier, som här lär följa de engelska traditionerna och framställer hela scenen så stilla och orörligt som möjligt, under det Sarah Bernhardt lär uppträdt med mycken liflighet. M:lle Tessandier firar i denna scen en stor triumf och blir alltid efter den inropad. Framställningen är kanske mycket naturtrogen med afseende på en persons sätt att gå i sömnen, men det hela dock allt för inåtvändt för att bli riktigt tilltalande. I denna scen föreföll Clara Ziegler, som redan för flere år sedan excellerade som Lady Macbeth, ha träffat »le juste milieu», ty hon förstod att på ett mästerligt sätt låta själskvalen genomtränga det skenbara lugnet. En sak, som man ej bör förbigå, är sjelfva uppsättningen. Den är i alla afseenden utmärkt, och några af tablåerna appladeras vid ridåns uppgång. Särskildt gästabudssalen gör mycket god effekt, konstruerad snedt öfver scenen, hvilket ger lif och ledighet åt det hela; genom det sålunda vunna perspektivet presenterar den sig i förvillande stora dimensioner. Äfven pelargången med månsken, der sömngångarscenen försiggår, är särdeles vacker, liksom sluttablån med den vandrande skogen.

M:r Guillaume Guizot, som på Collège de France för närvarande föreläser öfver Shakespeare (Kung Lear), vidrörde en dag i förbigående upptagandet af Macbeth och var opartisk nog att erkänna det skaldens skapelser icke kunna göra sig fullt gällande här. Han såg största hindret i sjelfva språket och uppstälde som önskningsmål att man en gång i Paris kunde få en stationär engelsk trupp, spelande Shakespeare på engelska. Hans önskan skulle säkert ej delas af vissa kritici, som icke dra i betänkande att hänföra Macbeth till »les pièces médiocres».

Till sist några ord om de populära representationerna. Dessa ha en dubbel nytta med sig och borde verkligen locka till efterföljd på andra orter. Först med afseende på publiken, den min-

dre bemedlade, som törstar efter ädla nöjen, men under vanliga förhållanden icke är i stånd att tillfredsställa sin håg. Att emellertid denna håg verkligen existerar kan man bäst se vid dessa undantagsspektakler, då folket i massa strömmar till biljettluckan och troget och tåligt ställer sig i kö en hel timma, trots den ofta bistra väderleken. Vidare med afseende på skådespelarena sjelfva och truppens harmoniska utbildning: de unga oerfarna bli nämligen här företrädesvis använda och undgå sålunda det grymma ödet att magasineras. Prestationerna bli på detta vis temligen ojemna, och ibland kan man förvåna sig öfver hur den eller den fått slippa fram, men bland åtskilligt klent och omoget får man också se mycket, som lofvar godt för framtiden. Kritiken är mild, och om man tänker rätt på saken, så handlar den praktiskt. Ty hur ginge det till sist med skådespelarkonsten om man gaf dödsstöten åt alla nybörjare? De stackars varelserna kunna ju ej genast prestera något fullfärdigt: de ha ingen atelier, som målaren och bildhuggaren, der de i ensamhet och lugn kunna göra om sina »creationer», tills de sjelfva bli nöjda dermed. Scenen är deras verkstad, och vi måste följa dem steg för steg, antingen vi vilja eller icke.

Bland de unga vid l'Odéon förtjenar särskildt omnämnas Albert Lambert fils, som redan kan anses för en god skådespelare. Han har med framgång uppträdt i titelrolen i Corneilles Cid och som Oreste i Racines Andromaque.

Efter Théâtre-Français och l'Odéon äro *Gymnase, Porte-Saint-Martin* och *Ambigue-Comique* närmast förtjenta af intresse, men läsaren är kanske bäst belåten med att nu få hvila sig, hvarför vi spara fortsättningen till en annan gång.

H. G.

Literaturbref från Danmark. Den hundrade årsdagen af Christian Hvid Bredahls födelse gick förbi utan något större literärt företag; endast genom en liten serie framstående artiklar i tidskriften „Hjemme og Ude“ påmindes allmänheten om denna högst anmärkningsvärda skald, som med sina „Dramatiske Scener“ förvärfvat sig rang bland sitt fäderneslands snillrikaste och egendomligaste författare — så litet han än är läst och än mindre förstådd och värderad, till och med i våra „bildade kretsar.“

Deremot firades, som naturligt var, Holbergs jubileet den 3 december på det utmärktaste sätt, men då den dagliga pressen väl redan utförligt redogjort för den rikliga literatur, som dervid såg dagen, torde ett ytterligare framhållande deraf ej kunna räkna på synnerligt intresse. Till G. Brandes' arbete öfver Holberg ber jag att framdeles få återkomma.

Af nya literaturhistoriska och kritiska skrifter har den sista tiden ej frambragt många. Nämnas bör dock H. S. Vodskov's

„Spredte Studier.“ Vodskov är näst Georg Brandes den mest framstående af nu lefvande danska kritiker, till hvars väsentligaste förtjenst det hör att, i motsats till Brandes, icke intaga någon partiståndpunkt. Hans nya bok innehåller bland annat studier öfver Sören Kirkegaard, Grundtvig, Topsoe, Georg Brandes, J. P. Jacobsen, Drachmann, Herman Bang, Kielland, Snoilsky och Strindberg; sedan en fin och skarpsinnig redogörelse för och kritik af den nyaste tidens andel i den nordiska mytologin som ursprungligt uttryck af nordisk anda. Alla dessa studier äro både lärorika och underhållande; öfverallt framlyser förf:s fina bildning och humana lifs- och konståskådning i samma grad som hans skarpsinne och stilistiska talang. Vodskov behandlar uteslutande ämnen som hafva aktualitet och befrämjar alltid i hög grad en fruktbringande diskussion af dem. I sin karakteristik af författarena lägger han i dagen en synnerlig förmåga att finna och gripa hufvudpunkten samt att samla sina betraktelser kring denna, såsom endast den förmår göra, hvilken på samma gång är en sund och skarpsynt psykolog samt en fint bildad estetiker. Och hvilken mängd slående enskildheter förmår han ej samtidigt få tag i och lefvande framställa för läsaren! Långt ifrån att någonsin falla öfver i det blott pikanta, har hans framställning liksom hela hans stil något på en gång fängslande och eggande. Han gifver ett rikt positivt innehåll, men tvingar tillika till eftertanke och sjelfarbete. — Mindre betydande är „Fra det attende Aarhundrede“, en liten serie studier af Kristian Arentzen. Den förtjenstfulle författarn till det stora arbetet om Baggesen och Oehlenschläger visar lika litet i detta nya som i sina äldre literaturhistoriska arbeten någon synnerlig formel begåfning: språket är färglöst, dispositionen bristfällig. I afhandlingen om „De store Kulturfolk i det attende Aarhundrede, en literaturhistorisk Oversigt“ är framställningen så öfverlastad med detaljer, att det nästan är omöjligt att från det oväsentliga skilja hvad förf. anser väsentligt; bättre är redogörelsen för „Ludvig Holbergs Ungdom“, som likväl ej innehåller något synnerligen annat, än hvad som mångfaldiga gånger förut blifvit sagdt, och „Danske Rejsende i Slutningen af forrige Aarhundrede,“ hvarest afdelningen om den utmärkta historikern Frederic Sneedorf kan läsas med nytta och nöje. — Johannes Paludan-Müllers „Studier over Goethes Dramer med særligt Huske til deres Personskildring“ är en serie af mycket förnuftiga, men något väl naiva och otympliga analyser, som hvarken till innehåll eller form höja sig öfver hvad goda gymnasiielever vanligen kunna prestera.

På konstforskningens område föreligger nu största delen af docent Julius Langes „Billedkunst, Skildringer og Studier fra Hjemmet og Udlandet,“ nämligen sex väl illustrerade häften, innehållande bland annat afhandlingar om de pergamiska skulpturfynden, om Michelangelo och marmorn, Rafaels heliga Cecilia, Tizian och Karl den femte, Velasquez; i flere kapitel afhandlas de inhemska konstförhållandena. Det fins väl icke många konstkritiker, som i

så hög grad som Lange förstå fängsla till och med sådana läsare, hos hvilka man icke kan förutsätta något synnerligt intresse för ämnet. Med en mycket omfattande beläsenhet och med en samvetsgrannhet, som framlyser ur hvarje sida han skrifver, förenar han en glänsande framställningsförmåga; hans stil är utomordentligt färgrik, och dess klarhet står nästan ensam i vår literatur. Högst välgörande är den pregel af sanning, som hvilar öfver allt hvad han meddelar; man känner att han har sett med egna ögon hvad han talar om och att hans uppfattning deraf hvilar lika mycket på andlig sundhet och fördomsfrihet som på skarpsinne och kunskap. Det är intet tvifvel underkastadt att Langes skrifter, om de blefve öfversatta till verldsspråken, skulle väcka stort uppseende. — En liten bok „Thorwaldsen og Jerichau ombord paa Fregatten Rota 1838", af kommendör Alex. Wilde ger i en liffull form en hel hop intressanta upplysningar om de två store konstnärerna. Långt mera betydande är emellertid Nicolai Böghs utförliga skrift „Erindringer af og om Jens Adolf Jerichau." Den begynner med en bit sjelfbiografi, som Jerichau efterlemnat, omfattande hans barndom och lärotid; derpå följer en af hr Bögh utarbetad afdelning, som dels fullständigar den föregående, dels för biografin vidare, och slutligen en samling bref af Jerichau, till största delen skrifna i Rom till hemmavarande vänner. Allt detta ger oss en klar bild af den utmärkta bildhuggaren både som konstnär och som en storslagen och intressant karakter; dessutom få vi inblickar i mångt och mycket af tidens konst- och kulturförhållanden. Utgifvarens framställning är liflig och åskådlig, gjord med värme för ämnet och riktig uppfattning.

Psykologiskt och kulturhistoriskt intresse erbjuder äfven en bok af helt annan art: Carl Möller's „Paa Farten, Kjöbenhavnske Billeder i Blendramme." Den är anlagd som ett slags roman, men handlingen deri har ej stort att betyda; det som ger boken dess värde är skildringarna af en mängd danska typer, i synnerhet köpenhamnska, och de roliga teckningarna af vissa sidor af vårt hufvudstadslif, framför allt på offentliga ställen. Carl Möller, som tills nu endast varit känd som författare af en mängd farser, skrifna för privatteatrar, är i besittning af en outtömlig humor, sund och glad, oskyldig och fri från bitterhet. Oaktadt sin bredd är hans berättelse om de två hederliga landsboarna, som företaga en resa till Köpenhamn och der upplefva en mängd märkvärdiga tilldragelser, allt igenom underhållande och på åtskilliga ställen oemotståndligt skrattväckande. Den nyare literaturen är ju i allmänhet allt annat än rolig, och en bok som Carl Möllers står i den nästan som en gengångare, fri som den är från all tendens och i stånd att genom en rad af glada och tillika slående sanna tidsbilder väcka en stämning, som i munterhet icke står tillbaka för den en roman af Smollet kan framkalla.

Som sedvanligt ha de norska författarena gifvit ett ansenligt bidrag till vår literära julmarknad: andra rangens literatörer som

John Paulsen, Kristian Glærsen och Johannes Normann och stormän som Ibsen och Björnson. John Paulsens nya roman „En Digters Hustru“ hör till författarns svagaste arbeten, utan originalitet i kompositionen och konventionel i karakterteckningen. Den är ett försök att ge ett bidrag till lösningen af kvinnofrågan, men visar att författarn icke har annat att säga om denna sak, än hvad som hundra gånger förut blifvit sagdt med större erfarenhet och friskare ursprunglighet. Äfven Normanns och Glærsons nya böcker stå tillbaka för deras tidigare arbeten; likväl finnes det såväl i den förstnämndas „Intermezzoer“ som i Glærsons „Fra Nord og Syd,“ enskilda ganska kvicka och roande smärre stycken.

De stora förväntningar, hvarmed Björnsons roman „Det flager i Byen og på Havn“ emotsågs, hafva icke blifvit fullt tillfredsstälda; det är en bok med en rikedom af lysande detaljer, men lika så litet en helgjuten och konstnärligt koncentrerad dikt, som ett moget genomtänkt inlägg i kampen om det uppväxande slägtets uppfostran samt teorin om „ärftlighet och moral.“ Att detaljerna, åtminstone till största delen, hafva utfallit så förträffliga, det har Björnson sin rika och mäktiga känsla och fantasi att tacka för; att helgjutenheten saknas har sin grund i hans brist på logisk förmåga, på reflexion, på lugn och allvar i åskådningen af lifsföreteelserna; Björnson vill vara reformator på det sedliga, på det sociala, på det politiska lifvets områden, men uträttar ingenting, emedan han oafbrutet beherskas af lyriska stämningar; hans fel består deri, att han betraktar sina afgjordt poetiska ingifvelser som grundval för förståndsoperationer och försöker att verka som tänkare, medan han i verkligheten, i det bästa af sin natur, är skald och alls ingenting annat. Han får aldrig reflexion och poesi att följas åt, att gå upp i en „högre enhet“; vill han verka „praktiskt“ tendentiöst, så faller hans dikt sönder, och så har det gått med hans sista roman. Enskilda delar äro fullt värdiga den store diktarn, såsom den utmärkta „Af et gammelt Dokument“, hvari slägtens stamfader presenteras med en sådan trovärdighet, som om det hela verkligen vore ett utklipp ur en memoarskrift från det sjuttonde århundradets midt, och hvari den antikvariska stilen är genomförd med äkta konstnärligt mästerskap och med den största takt. Men i motsats dertill förekomma sedan sådana saker som Thomas Rendalens långa tal vid invigningen af den nya gymnasiilokalen. Det är en pedagogisk afhandling, som, i fall den vore tryckt i en pedagogisk tidskrift, visserligen kunde gälla som en intressant inledning till en diskussion, men i en roman nästan tar sig ut som en parodi. I det förra ha vi diktaren, i det senare tänkarn. Björnson sjelf sätter uppenbart mycket värde på den senare; vi andra ha svårt att afhålla oss från den önskan, att åter en gång få se den förre ensam för sig.

Henrik Ibsens skådespel „Vildanden“ har likasom allt, hvilket på senare år kommit från den store diktarns penna, gifvit anledning till vidlyftig diskussion och varit föremål för en mängd yt-

helt skiljaktiga tolkningar. Denna gång lär man dock lättare än eljes kunna komma öfverens om hvad diktaren egentligen har ment och velat. Skådespelet visar oss ett äkta par, som „lefver i en lifslögn", i det hustrun, som mannen tror att han äktat som en ren och skär jungfru, varit före sitt giftermål en rik embetsmans älskarinna; en af mannens vänner vill bringa sanning i förhållandet genom att uppdaga rätta sammanhanget; han gör det och bringar derigenom sorg och olycka öfver familjen. Menar nu Ibsen att det äkta paret bort förblifva i lögnen? Ingalunda; han visar blott att konflikter, som den skildrade, icke kunna lösas på det sätt verlden nu vanligtvis använder, men väl af en, som sjelf lefver i sanning och kärlek, af en ren, icke af en förlorad idealist. Ty idealismen och sanningssvärmeriet hos Gregers Werle har icke nog renhet och styrka, att han skulle kunna lösa den vanskliga uppgiften; han är en fantastisk frasmakare, om också i största allmänhet en välmenande själ, förlyfter sig derför på uppgiften och eger intet inom sig, hvarmed han skulle kunna beherska de krafter han satt i rörelse; sålunda ramlar alltsammans och det så mycket grundligare, som äfven den han vill hjelpa är en stackare, hvilken af situationen endast förstår det som kan uttryckas i fraser. I anseende till innehållets tankerikedom hör „Vildanden" måhända icke till Ibsens mest framstående verk, icke heller är det i tekniskt hänseende ett af hans mest fulländade, men i afseende å karakterteckningen står det utomordentligt högt. Fastän man sökt bevisa att det i literaturen finnes förebilder till den äkta mannen, Hjalmar Ekdal — man har med god grund nämt Daudets Delobelle, — så äro likväl hustrun Gina och den unga, af „rättskaffenhetsfebern" gripna Gregers Werle samt flere af de underordnade personerna nya och slående sanna karakterer, genomförda med mycket karakteristiskt lif och mycken skicklighet.

En stor och praktfull tragedi ha vi fått från ett håll, hvarifrån man minst torde väntat den. Karl Gjellerups „Brynhild" är en dikt så storslagen och enkel till sin anläggning och så skön i sin formfulländning, att man väl vågar säga att den skall bestå genom tiderna. som ett af den nordiska literaturens monumentala verken. Den unga författarn, som hittills utgifvit mycket talangfulla och duktiga nutidsromaner, ofta med utpreglad polemisk tendens, har här upptagit det nästan mest storartade tragiska ämne, som den nordiska forntiden erbjuder en diktare, Völsungaättens öde, sådant det skildras dels i den äldre Eddan, dels i sagan, som bär dess namn. Här har ett fynd blifvit gjordt, så godt som det endast sällan lyckas en nutida skattgräfvare att öfverkomma, och det är utfördt på äkta konstnärligt sätt. Tragedin, som så nära som möjligt ansluter sig till sagan, är stor i sin handling och stor i sin karakterteckning; detaljerna vittna om djup kännedom och innerlig uppfattning af de gamla sångerna, af forntidens gestalter och [illegible]-lor; koloriten är af ett allvar och en koncentration, som [illegible] förefinnes i en enda dansk dikt af liknande art: Oehlenschlä-

gers Balder hin Gode. Likasom detta drama är Gjellerups bildadt efter det antika dramats mönster med körer, som gripa in i dialogen; han vidhåller dock icke öfverallt den grekiska jambiska trimetern, utan begagnar med stor konst versmått, som dels äro konstruerade efter Eddasångernas rytm, dels efter medeltidens folkvisor. Versen är öfverallt kraftig och klangfull samt klingar ofta, i synnerhet i körerna, underbart skönt. Af största betydelse är dock den omständighet att Gjellerups ödestragedi Brynhild är ett alster af en äkta skapande fantasi, som frammanar inför våra ögon storartade och härliga gestalter och öden, samt beherskar dem så att de för långa tider framåt få nytt lif.

Af diktsamlingar finnes denna gång endast en enda att omnämna: „Sorgens Genier“ af Johannes Fibiger, en tankerik och allvarlig bok, hvars enskilda stycken ofta lida af brist på klarhet, men ur hvilka framlyser en djup och sann skaldenatur, med hvilken det gör en godt att bli bekant.

Ett af årets mest uppseendeväckande pressalster är Sophus Schandorffs „Skovfogdebörnene“; det hör icke blott till hans största, utan också till hans bästa och mest omsorgsfullt genomförda arbeten. Som bekant har Schandorff ofta nämts som en framstående skildrare af danska bönder; det är dock ej just på detta område han är starkast; hvad han deremot behandlar som mästare, är den krets af menniskor, som står på öfvergången mellan den egentliga allmogen och den bildade delen af befolkningen. Här är han hemma som knappast någon annan dansk författare, här är det som han icke blott lägger i dagen sina djupaste och friskaste iakttagelser, utan äfven visar sig som humorist i ordets fulla betydelse. „Skovfogdebörnen“ skildrar hufvudsakligast personer ur den lägre medelklassen, dels på landet, dels i staden; de två hufvudpersonerna, den unge mannen och den unga kvinnan, för hvilkas utveckling och öden han väcker vårt intresse, äro båda födda på landet men af föräldrar, som stå utom bondeståndet. Dessa och en mängd af bifigurer har han skildrat med stor klarhet och med fin psykologisk blick, samt dessutom äfven med en älskvärdhet, som gör den jemnt och enkelt berättade historien särdeles tilldragande. Bokens roliga partier äro, som fallet vanligen är hos Schandorff, utomordentligt väl lyckade, men äfven de allvarliga göra god verkan och äro ofta till och med sällsynt stämningsfulla. — Holger Drachmann's „Smaa Fortællinger“ ha delvis varit tryckta en om en i „Ude og Hjemme;“ men det kan väl antagas att de ha nyhetens intresse för många, i synnerhet icke danska läsare. Flere af dem höra till blomstren bland den genialiska diktarns produktioner — i det hela är ju Drachmann alltid fullkomlig, när han arbetar i små former — och det fins icke något enda stycke i boken, som icke bär rika och sköna spår af hans omfattande fantasi, hans stora förmåga af målerisk skildring och hans djupa kärlek i synnerhet för de små och öfversedda i samhället. Det bästa af allt som fins i samlingen är berättelsen „Han dog og blev begra-

vat,“ ett konstverk, som i anseende till sin underbara förening af realism och innerlig uppfattning af själslifvets finaste rörelser måhända står högst af allt, som Drachmann har skrifvit; i alla fall är den en af perlorna i den danska prosaliteraturen.

„Den siste Lamia og andre antike Fortaellinger“ af P. Mariager ansluter sig värdigt till den samling af berättelser från forntidens Hellas, som författarn tidigare utgifvit. De vittna icke om någon mycket stor och omfattande, men så mycket mera om en med största omsorg utbildad talang; Mariager har lefvat sig in i den antika andan och dess berättelsesätt, så som få andra nutidsförfattare, och hans små behagliga berättelser samt sinnrika grepp bära ständigt en slående sanningspregel. De skänka mer än en blott och bart underhållande läsning; mången skall genom dem få en djupare inblick i det helleniska skönhetslifvet än genom digra kulturhistoriska verk. — En helsning från sjelfva forntiden hemtar oss dr J. Forchhammer, en skicklig öfversättare af tre komedier af Plautus: „Skatten (Annulus)“, „Kjöbmanden (Mercator)“ och „Den stortalende Soldat (Miles gloriosus)“. Öfversättningen är utförd på prosa, hvilket väl hvar och en gillar, som besinnar de oöfvervinneliga svårigheter det möter att efterlikna Plautus' verser på något modernt språk; öfversättningen faller sig allt igenom frisk och naturlig, och det har lyckats dr Forchhammer ypperligt att låta originalets otaliga muntra infall klinga igen på vårt modersmål. Valet af komedierna kan man ej annat än gilla, så mycket mera, som det ju redan fins en utmärkt god norsk öfversättning af Mostellaria.

Till slut vill jag omnämna ett praktverk, det på Philipsens förlag utkommande „Danmark i Skildringer og Billeder af danske Forfattere og Konstnere“. Detta lika så smakfullt som luxuriöst utstyrda verk utgifves af Mag. M. Galschiöt, som har förmått ett stort antal af våra bästa stilister att hvar för sig öfvertaga skildringen af den trakt af fäderneslandet han bäst känner; första häftet upptages nästan helt och hållet af Holger Drachmanns liffullt hållna bilder från det nordligaste Jylland. Härtill ha Kiratjern Kröger, Ancher, Fru Ancher, Kyhn, Locher, Neumann, Niss, Groth, och F. C. Lind lemnat en serie förträffliga, till en del mycket stora illustrationer, som återgifvas ypperligt, dels i träsnitt, dels i ljustryck; Aagaard och Bredel ha tecknat vackra titelvignetter. Så godt som alla våra bästa konstnärer ha lofvat sin medverkan och hålla redan på med arbetet; när det blifvit slutfördt, skall detta praktverk säkert blifva ett sådant, som finner sin väg äfven utom Danmarks gränser.

Sigurd Müller.

Nya teatern. De lyriska krafter, hvaröfver vår svenska scen för året disponerar, berättiga naturligtvis icke till stora musikaliska anspråk. Också är „Lilla helgonet", teaterns senaste novitet och tills vidare dess största finansiela framgång under spelåret, för vårt musiklif en företeelse af ringa vigt. Att stycket skulle återgifvas skäligen väl och, väl återgifvet, anslå publiken kunde man för öfrigt lätt tänka sig. Dess vokala pretentioner stå i samklang med förhandenvarande ressurser, och publiken, som i konsertsalen får sitt lystmäte af virtuosprogrammen, har länge nog fastat på musik från scenen och i synnerhet på någonting „roligt" i den vägen, för att nu med förtjusning lyssna till Hervé's ytligt lekande fransäsmelodier och gnola dem hela dagen efteråt. Hervés musik, der den är som bäst, är i sjelfva verket efterhängsen till odräglighet, hvilket ju onekligen bevisar att kompositören sköter sin genre med inspiration. Såsom musiker följer H. sin samtida och vän Offenbach temligen nära i spåren, utan att dock, i likhet med t. ex. Lecocq, obetingadt kunna betecknas som hans lärjunge. Från dessa båda skiljer han sig ofta fördelaktigt genom en viss enkel naivetet, medan å andra sidan hos H. sjelfva det musikaliska arbetet och instrumenteringen om möjligt äro anspråkslösare.

Hervés namn har egentligen först på senare tider, ehuru af gammalt bekant i Paris, begynt bana sig väg till norden. Misstaga vi oss icke, så är just „Lilla helgonet" det första af hans stycken, som uppförts i Stockholm, der det länge varit en kassapjes på sekundteatrarna och fortfarande, ehuru efterträdt af en yngre och en äldre af hans operetter, „Lili" och „Lilla Faust", med framgång håller sig på repertoaren. Sitt rykte skapade H., efter att med ringa framgång ha komponerat allvarligare sångspel, först på 60-talet med „L'oeil crevé", ett till ytterlighet befängdt buffa-féeri, som ofelbart hade blifvit uthvissladt om det varit ett grand mindre vansinnigt, men nu just i följd af sin absoluta platthet gjorde furore. Sedan dess har han dels genom musiken till det på sin tid så omtalade menageridramat „La Biche aux Bois", dels genom smärre sångspel sökt uppehålla sitt anseende bland Seine-stadens kuplettdiktare, intill dess Judic med sin ofantliga talang begynte sprida ryktet af hans senare skapelser, i synnerhet „Lili" och „Mam'zelle Nitouche" från Variétés-teaterns tiljor utöfver verlden.

Musiken till „Lilla helgonet" hör onekligen till det bästa Hervé komponerat, hvilket ju, absolut taget, icke vill säga så mycket. Några sångnummer, såsom t. ex. „Halleluja" och „Santa Nitouche" äro verkligen fina; andra, såsom „Babet och Cadet" och trumslagarvisan, anslående om än banala. Deremot är den groteska nys-, jam- och skällduetten i första akten öfvervägande simpel, och vi älska tro att det entusiastiska bifall, som hos oss regelbundet kommer den till del, hufvudsakligen härleder sig från paradiset.

Texten är ganska lyckad och bidrar genom att oafbrutet hålla intresse och humör vid makt väsentligen till styckets stora framgång. Uppslaget till intrigen ha författarne måhända hemtat ur Hervés

eget lif, från den tid då han (hvars egentliga namn är Florestan Rouger) var orgelnist i S:t Eustache och tillika viskompositör vid Palais-Royal-teatern. Säkert är åtminstone att idén är lika möjlig som den är användbar. De båda hufvudrolerna Denise och Célestin, (alias Nitouche och Floridor) äro i hög grad tacksamma uppgifter och ha också på vår teater funnit goda representanter uti fru de Vahl och frk. Vessler, alternerande i hufvudrolen, samt hr Vilhelmson.

I fråga om en jemförelse mellan de båda sångerskorna, kunde vi på förhand knappast tänka oss att deras täflan skulle hos publiken lemna åsigterna så pass delade om utgången, som de nu äro. Vare detta den bästa komplimang vi förmå egna frk. Vessler, då hon såsom nybegynnarinna på detta område (ty *L'Ange* uti „Angot“ är hvarken ett komiskt eller synnerligen aktivt parti) haft att mäta sig med en soubrette af stadgadt rykte, sådan som fru de Vahl. I vissa afseenden var dock frk. Vessler säker om framgång. Vi afse härmed i främsta rummet att hennes röst har större klang och volym än fru de Vahls, synnerligast sedan fru de Vahl drabbats af den indisposition, som på senare tider varit så märkbar. Vidare kunde man antaga att frk. Vessler på åtskilliga ställen skulle „göra mera af sig“ än hennes företräderska, hvilken i uppfattning och spel mångenstädes lade i dagen en moderation, som något besvek skrattlystna menniskors förhoppningar. Efter hvad man i detta afseende väntat sig gick det ock. Partiet gjorde sig nästan öfverallt vokalt bättre gällande hos frk. Vessler än hos fru de Vahl, och aktionen var hos den förstnämda betydligt mera burlesk. Såsom en verklig vinst föreföll oss sistnämda förhållande emellertid endast uti visan „Babet och Cadet“. I öfrigt gifva vi afgjordt fru de Vahls uppfattning företrädet. Genom att öfverallt låta hjeltinnans ystra äfventyrslust sammanstå med en viss barnslig oskuld och naivetet, gaf hon af Denise en i vårt tycke lika riktig som tilltalande bild. Frk. Vesslers Nitouche deremot blängde för mycket med ögonen och syntes öfver hufvud för mycket medveten i sitt öfverdåd för att bevara det i grunden oförderfvade skolflickstycke författarne afsett och som just är hufvudfigurens största behag. På samma gång fru de Vahls spel således i allmänhet var finare genomtänkt, var det också ledigare utfördt. Frk. Vessler är nämligen uti roler som dessa behäftad med vissa tekniska svagheter, såsom exempelvis den, att ständigt med fingrarna nypa i kjolen, att utan anledning föra handen till ansigtet m. m. sådant som är mindre verksamt än störande. Att frk. Vessler emellertid lyckats så bra är för den talangfulla skådespelerskan en triumf, och publiken har med blombuketter och ymnigt bifall rikligen gifvit sin tillfredsställelse och sina gamla sympatier till känna.

Hr Vilhelmson har såsom orgelnisten en af sina bästa roler. Sången var, om än i allmänhet ren, föga att tala om, men spelet så mycket mera skrattretande. Hr Saltzenstein, vår enda tenor för tillfället, passar, såsom vi redan tidigare påpekat, bäst i parodiska

sångpartier och gjorde af sergeanten en rätt rolig typ. — Hr Hagman (älskaren) är icke skapt till att sjunga tenor, men tog sig e illa ut. Deremot måste vi mot hr Hedin anmärka diverse gansk störande landsortsteatervanor, främst ett nästan alltigenom falskt ton fall i talet, vidare mycket konstlade åtbörder och alltför stor benä genhet att skråla med sin basröst, något som är särskildt olämp ligt då man, såsom hr H. nyligen gjorde, dervid öfverröstar en son bäst pågående kuplett. Rolen är för öfrigt tacksam nog, hvada hr Hedin med sitt martialiska utseende alla brister oaktadt väckt rätt mycken munterhet. I förbigående ville vi angående majoren rol påpeka hurusom en säkerligen alldeles oskadlig strykning a hvad han talar om sin hustru hade betagit hans löjliga kärlekshan del med Corinne dess speciellt frånstötande karakter.

Samspelet var godt och körerna vid de senare representatio nerna ganska jemna.

R. v. W.

———

Den yttersta domens konstnärliga framställning i Italien.

Den yttersta domen bildar slutstenen i den kristligt dogmatiska lärobyggnaden. Den sedliga känslans fordran på en gudomlig rättvisa försinligas här i en bestämd domsakt, hvaruti den återkommande Kristus presiderar som domare, apostlarne fungera som bisittare, Maria och Johannes döparen uppträda såsom mensklighetens advokater, »lifsens bok» lemnar bevisningsmaterialet samt englar och djeflar tjena som domens verkställare. Härtill sluter sig föreställningen om sjelfva belöningen och straffet, paradiset och helvetet. Under medeltiden var påminnelsen om yerldsdomen det kraftigaste medlet i kyrkans hand att hålla de vilda sinnena i tygel. Det var derför helt naturligt att den yttersta dagen och dess tilldragelser, hvilka med förkärlek framställdes äfven i de medeltida mysterii-spelen, skulle blifva den vigtigaste uppgiften för den kristna konsten, som ingenting annat var än kyrkans tjenarinna. Lifvet fattades ju blott såsom en förberedelse till detta förskräckande ögonblick, »lacrymosa dies illa», då de döda plötsligen af basuner skulle kallas ur sina grafvar för att genom ett oberäkneligt utslag utan appell dömas till gränslös pina eller ofattlig salighet. Verldsdomen hängde som ett Damokles-svärd öfver alla och framkallade i den medeltida inbillningen en hel verld af mystiska, måttlösa föreställningar, ett slags andligt delirium tremens.

Men den yttersta domen var äfven konstens väldigaste problem. Det gälde att inom en ram framställa himmel och jord, paradis och helvete, Kristus i hans fruktansvärda majestät och hela skalan af känslor, från salighet till vansinnig förtviflan. Denna uppgift tog således mer än någon annan icke allenast hela den tekniska förmågan, utan äfven och framför allt den konstnärliga tankekraften i anspråk. Utom sitt kulturhistoriska intresse ha således framställningarna af den yttersta domen betydelse som de förnämsta exponenterna för det konstnärliga ramåtskridandet. I Tidskriftens senaste juli-häfte har jag redan

i en artikel om »Den italienska målarkonsten under trettonhundratalet» varit i tillfälle att framhålla kontinuiteten i den italienska konstens historia. Då en lång rad af konstnärsgenerationer, utan någon falsk sträfvan efter originalitet för egen räkning, använde sina bästa krafter på samma uppgifter, hvilkas förträfflighet som konstnärliga motiv icke befans vara mindre än deras moraliska värde, så löste den italienska konsten i en jemt stigande utveckling sina problem, äfven de svåraste.

I.

I Matthei 24 och 25 kap. skildrar Frälsarn sjelf den yttersta domen på följande sätt: Såsom ljungelden går ut af öster och synes allt intill vester, så varder ock menniskones sons tillkommelse. Sol och måne slockna och stjernorna falla af himmeln, der menniskones sons tecken blir synligt. Och alla jordens slägten skola jemra sig, då de se menniskones son komma i himmelns sky med stor kraft och härlighet. Med basuner församla englar de utvalda från alla fyra väderstrecken. Menniskones son skall, sittande på sin härlighets stol, skilja de goda från de onda, liksom herden skiljer fåren från getterna. Fåren ställer han på sin högra sida, getterna på den venstra. Och till dem, som äro på hans högra sida, skall han säga: »Kommen, I min faders välsignade, och besitten det rike, som eder tillredt är från verldens begynnelse». Men till dem på venstra sidan skall han säga: »Gån ifrån mig, I förbannade, uti evinnerlig eld, som djefvulen och hans englar tillredd är».

Den andra hufvudkällan för den kristna föreställningen om verldsdomen är 20 kap. i Johannes' uppenbarelse. Visionären såg nämligen hafvet, döden och helvetet (underjorden, »limbus») gifva igen sina döda, och dessa stodo inför honom, för hvars ansigte jord och himmel flydde. »Lifsens bok» vardt upplåten, och den, hvars namn ej blef funnet deri, han kastades i eldsjön.

Den åskådliga skildringen i Matthei evangelium gifver det egentliga och konstnärligt användbara motivet. Apokalypsen har genom sin fantastiska variation af det gifna temat blott förvirrat den enkla föreställningen af förloppet och, såsom vi skola få se, gifvit anledning till fruktlöst och okonstnärligt allegoriserande.

Af vigt är ännu Matthei 19 kap. 28 v., der Kristus förkunnar sina lärjungar att de med honom skola döma Israels tolf slägter.

Här hafva vi således elementen till den kristna föreställningen om domens dag. Den kyrkliga literaturen har i ingen för oss väsentlig punkt vidgat eller förtydligat den sålunda gifna bilden. Tvärtom bidrogo de skiljaktiga tolkningarna att fördunkla dess åskådlighet. Deremot har Thomas a Celano i gripande lyrik uttryckt den skräck, hvilken dessa föreställningar väckte i medeltidens inbillning:

»Dies irae, dies illa,
solvet saeclum in favilla.
Qvantus tremor est futurus,
qvando judex est venturus,
cuncta stricte discussurus»!

II.

Den äldre kristna tiden har nästan alldeles icke bidragit till utbildningen af de former, hvilka under medeltidens senare hälft öfver hela Europa blefvo gällande för framställningen af de heliga uppgifterna. I stället för att söka en åskådlig föreställning, nöjde man sig med en symbolisk antydan. För den yttersta domen erbjödo Kristi egna ord dertill en välkommen anledning. I en mosaik från medlet af fyrahundratalet i Ravenna ser man Kristus sitta på en kulle mellan tvenne englar; till höger stå fåren, till venster getterna, de förra betecknade med hvit, de senare med svart färg.

Man känner ännu föga den äldre bysantinska konsten, men det är dock mycket sannolikt att de kristna motiven och kompositionerna till först faststäldes i det östromerska riket. Medan konsten i det öfriga Europa ännu befann sig i ett tillstånd af nästan formlös råhet, hade det gamla Bysantium lyckats bevara en visserligen ringa och fullkomligt urartad kvarlefva af det antika formsinnet, hvilken bibehöll sig med så mycket större seghet, som dess former, helgade af traditionen, upprepades med en ständigt tilltagande liflöshet. Och då konsten här endast var den ortodoxa kyrkans slafvinna, förefunnos alla förutsättningar för uppkomsten af bestämda, med kanonisk giltighet auktoriserade kompositionsformer för hvarje af den kristna kon-

sterns uppgifter.[1]) En gång fastställda, vandrade dessa kompositioner till vestern och mottogos med så mycket större beredvillighet, som de genom sina stela, men lätt efterhärmade former erbjödo just det, som man i vestra Europa saknade. Sedan en gång på detta sätt klara föreställningar begynt uppkomma i den kaotiska råheten, bräcktes snart det stereotypa skalet, och motivet utvecklade sig fritt till allt högre lif och fullkomning.

Den yttersta domen utgör på allt detta ett intressant exempel.

De äldsta, icke mer blott rent symboliska bilder af detta innehåll, hvilka äro bevarade i Italien, bära nämligen omisskännelig pregel af bysantinskt ursprung. De datera sig från tiden efter år 1000, men den fullständighet, hvarmed de behandla sitt ämne, tyder på en föregående utveckling af motivet på andra sidan adriatiska hafvet. Den bysantinska konsten dikterade på denna tid smaken i en god del af Europa. Venedig, som i och för utsmyckande af Markuskyrkan använde en hel här af grekiska mosaik-konstnärer, blef i Italien det vigtigaste centrum för detta inflytande. I dômen i Torcello, på en af de venetianska lagunöarne, finner man äfven det förnämsta exemplet på det bysantinska framställningssättet af den yttersta domen. Den nära 70 fot höga mosaikmålningen, som antagligen härstammar från elfvahundratalet, är genom horisontala linier delad i fem långsträckta delar eller zoner. Den öfversta af dessa framställer Kristus i »limbus», det vill säga frälsarns nedstigning till underjorden. I den andra zonen sitter verldsdomarn på en dubbel regnbåge. Närmast intill stå madonnan och Johannes döparn, hvilka således redan nu tyckas blifvit ansedda för menniskoslägtets förespråkare på domens dag. På hvardera sidan om denna grupp sitta sex apostlar. I midten af den tredje zonen ser man ett altare med »lifsens bok» och den korsfästes pino-

[1]) I sjelfva verket existerar en gammal, grekisk kanon för de kristna kompositionerna. Ännu i dag arbeta konstnärerna i den egendomliga munkrepubliken på berget Athos så slafviskt efter dess föreskrifter, att man blott med svårighet kan skilja en modern målning från en motsvarande från medeltiden. Schäfer har till tyskan öfversatt detta i sitt slag ensamt stående konsthistoriska dokument under titel *ἑρμηνεία τῆς ζωγραφικῆς*. Das Handbuch der Malerei vom Berge Athos, 1855.

redskap (kors, törnekrona, lans, m. m.), de symboliska vittnena vid domen. Vid altarets fot knäböja Adam och Eva, arfsyndens upphof, i ängslig tillbedjan. Bredvid står en engel med en stjernbeströdd pergamentsrulle, troligen syftande på profetians ord, att stjernorna skola falla från himmeln. Fyra andra englar, en för hvarje väderstreck, blåsa under vilda åtbörder i sina basuner. Mest öfverraskande är kanske dock uppståndelsen symboliserad. Apokalypsen är tagen på orden och tolkad så, att hafvets och jordens vilddjur återbära sina rof. Hafvet är personifieradt i gestalt af en kvinna, »Thalassa», på en drake. Denna liksom alla djuren utspyr små menskliga varelser. I den fjerde zonen ser man, under altaret med lifsens bok, erkeengeln Michael med rättvisans våg. Djeflar bärande säckar, hvilka antagligen tänkas innehålla menniskornas synder, söka förgäfves med sina eldgafflar nedtynga den ena skålen. Till venster från åskådarn, till höger från Kristus, stå de utvalda, kyrkans patriarker, martyrer, biskopar och heliga kvinnor, hierarkiskt ordnade i fyra grupper och vända mot Frälsarn. På motsatta sidan ser man två englar störta de fördömda ned i eldsjön. Här tronar satan, öfverdjefvulen, på två drakar, hvilka uppsluka ett par syndare. I satans famn sitter en liten figur, måhända Judas. Eldsjön upprinner vid Kristi fötter mellan tvenne hjul och i form af en källa, hvilken slingrar sig fram som en smal ränna genom den tredje, redan beskrifna zonen. Ur eldsjön uppdyka hufvuden af biskopar, kejsare, förnäma och simpla syndare utan rang, i demokratisk likställdhet. Den nedersta zonen delas genom kyrkans ingångsdörr i två afdelningar, paradiset och helvetet. I helvetet, en fortsättning af eldsjön, ses en mängd dödskallar och nakna figurer. Ännu egendomligare är framställningen af paradiset. Ytterst sitter nämligen Abraham med ett barn i sitt sköte; andra stå väntande vid hans fötter. Den rättfärdige ogerningsmannen, som Kristus på korset lofvade träffa i paradiset, ses naken vid dess port. Petrus med nycklarna springer fram med en inbjudande rörelse, utan att dock någon finnes, som gör min af att efterkomma inviten. Som en tröstfull afslutning på hela skådespelet är den nåderika madonnans bild anbragt i en halfcirkel öfver ingångsdörren.

Öfverraskande är mängden af här sammanförda motiv. Några äro tydligen hemtade ur apokalypsen, såsom lifsens bok samt jorden, hafvet och »limbus», hvilka återgifva sina döda;

hjulen och eldkällan härstamma ur Daniels 7 kap: »och Hans hjul brunno som eld, och af Honom utgick en lång eldstrimma». Barnet i Abrahams sköte syftar tydligen på den bekanta liknelsen om den rike mannen och Lazarus; de andra vid hans fötter åter på orden »om I icke omvänden eder och varden såsom barn, skolen i icke komma i himmelriket». Äfven i bilder från den senare medeltiden ser man någon gång de utvalde i barnskepnader nalkas paradisets port. Petrus tänkes redan här, på grund af Kristi ord i Matthei 16 kap., såsom portens väktare. Äfven själavågen kan åberopa sig på ett par bibelställen (Daniel V, 27 och Job XXXI, 6). Detta motiv återfinnes ytterst sällan i italienska bilder, aldrig i framställningar af domen; i den nordiska konsten anträffas det deremot ganska ofta och vanligen i den form, att erkeengeln helt naivt väger upp de döde mot hvarandra, en i hvardera vågskålen. — Äfven det sinnrika motivet: Adam och Eva knäböjande för lifsens bok påträffas här för första och sista gången inom Italiens gränser.

Också den ytligaste kännedom om hvad med målarkonstens medel kan uttryckas är tillräcklig för att inse den konstnärliga oanvändbarheten hos de flesta af dessa motiv. Icke målarn, utan den dogmatiskt lärde munkens grubblande flit har funnit dem. För den utlefvade bysantinska konsten var det nog att öfversätta bibelns ord i bilder, hvilka väl beteckna, men icke *uttrycka* sitt innehåll. I Torcello finner man sålunda endast ett sammanställande af figurer, hvilka utföra vissa symboliska funktioner, men icke handlingar, som skulle framgå ur motiv hos dem sjelfva. Och på samma sätt är hela uppställningen fullkomligt skematisk. Något sammanhang mellan bildens skilda partier och motiv, hvilka i den dömande Kristus skulle finna sin gemensamma förklaring, har icke ens åsyftats. De flesta figurer sitta eller stå i stereotyp orörlighet och uttrycka sitt deltagande i förloppet blott genom höjande af ena handen. Kristus sjelf stirrar uttryckslöst framför sig. Abraham och satan skulle, efter obetydliga ändringar, rätt väl kunna byta plats, utan att man märkte det. Med ett ord, en ortodox dogmatik har kväft hvarje konstnärlig instinkt.

III.

I min ofvannämda artikel har jag sökt skildra huru målarkonsten i Italien omkring år 1300 plötsligen afskakade de

bysantinska bojorna, öfvergaf det utlefvade grekiska formspråket och lärde sig tala italienska. Italienarnes starka natursinne och lifliga föreställningskraft kunde icke nöja sig med symbolisk antydan. Man började snart af konsten fordra omedelbar åskådlighet. Inverkan häraf dröjde icke att visa sig i behandlingen af ifrågavarande motiv.

Under den första stora blomstringsepoken plägade man i Italien anordna framställningen af den yttersta domen ungefär på följande sätt. Så centralt som möjligt sitter Kristus, imponerande redan genom sin storlek, och infattad i en mandelformig gloria. Närmast intill knäböja vanligen Maria och Döparn. Dernäst apostlarne, sittande i två rader, sex på hvardera sidan om domarn. Öfverst eller strax under Kristus svåfva englar med pinoredskap eller med basuner. Nedre delen af kompositionen intages af de utvalde och de fördömde, de förra till höger, de senare till venster om Kristus. Mellan dessa grupper framställas vanligen de dödes uppståndelse och åtskiljande, hvilket senare till en början blott symboliserades genom ett stort kors, »menniskones sons tecken», men snart nog uppdrogs åt beväpnade englar. De flesta rent allegoriska motiv försvinna och man sträfvar efter en dramatisk skildring af förloppet. Till den yttersta domen bifogas vanligen paradiset och helvetet, det förra till venster, det senare till höger från åskådarn. Ännu herskar likväl vanligen en nästan arkitektonisk symmetri i kompositionen. Framställningarna af detta ämne från fjortonde seklet äro genomskärningsbilder utan djup, det vill säga alla figurer befinna sig nästan i samma plan. Sålunda äro de saliga och fördömda icke perspektiviskt anordnade, utan stälda i vertikala rader öfver hvarandra.

Medeltidens förnämsta framställning af den yttersta domen är den berömda freskomålning från trettonhundratalet, som befinner sig på södra muren af Pisas gamla begrafningsplats, Campo santo. Det är samme obekante mästare, som strax invid i gripande symbolik skildrat »dödens triumf». Den dystra verldsåskådning, som låg tryckande öfver medeltiden, har i dessa båda målningar på ett beundransvärdt sätt fått sitt uttryck. Mer än någon före och efter honom ända till Michelangelo har den store okände förstått att förvandla verldsdomen till motiv för en dramatisk handling, jag menar en, som konsekvent, snabbt och omotståndligt utvecklar sig ur en grundidé. Kristus är

icke mer så att säga blott en officiel funktionär vid domen. Han karakteriseras, han handlar, och han motiverar sin handling. Man hade hittills i Kristi åtbörd sökt återgifva den dubbla betydelsen af orden: »Venite benedicti» och »Ite maledicti», i det man lät honom sträcka den högra handen öppen och inbjudande mot de utvalda, den venstra deremot afvisande, med baksidan synlig, mot de fördömda. Detta omintetgjorde nödvändigtvis åtbördens begriplighet och energi. Ty den oändliga godhet, hvilken den ena handen skulle uttrycka, och det »fruktansvärda majestätet» i den andra blifva i bild för evigt oförenliga. Beundransvärd är derför den konstnärliga instinkt, hvarmed mästarn djerfts omtyda bibelns ordalydelse. Han har nämligen på madonnan öfverflyttat den nåderika godhet, som icke lät sig förenas med domarns stränghet. Kristus sjelf har lemnat sitt representativa lugn. I dyster vrede vänder han sig mot de fördömda, rycker med venstra handen upp sitt genomborrade bröst och gör med den högra en afvisande rörelse af sådan åskådlighet och kraft, att den öfverträffats blott af Michelangelo, som begagnat den till förebild. Först här blir verldsdomarn den »rex tremendae majestatis», för hvilken folken darrade. Apostlarne synas fulla af sorg och grämelse. Till och med en af de helige englarne har darrande krupit samman. Liksom stel af fasa håller en annan upp två pergamentsrullar, hvarpå domen står skrifven. Nederst i midten skilja englar med stor energi de goda från de onda, »liksom hvetet från agnarne». Ingen räddning, ingen nåd! Med våld drifvas syndarnes skara tillbaka. Bland dem råder »gråt och tandagnisslan». De se med fasa helvetet och dess ändlösa perspektiv af pina och kval öppna sig för deras blickar.

»Per me si va nella cittá dolente:
Per me si va nell'eterno dolore:
Per me si va tra la perduta gente».[1])

De dölja sina ögon, de vrida sina händer, de skrika af ångest och förtviflan. Förgäfves! Redan ha djeflarne fattat några kvinnor, som i sin tur draga med sig andra i förderfvet, ett motiv, som troligen syftar på förförelsens makt. På motsatta sidan synas de utvalda knäböja i lidelsefull tillbedjan. Bland

---

[1]) Dante: inskriften öfver helvetets port.

dem märker man Johannes döparn, som sjunkit på knä och blickar mot Kristus med händerna slagna öfver bröstet. Men ensam i bredd med domarn, i en liknande gloria, sitter himladrottningen, ödmjukt läggande handen öfver bröstet.

Så utvecklar sig handlingen med omutlig konsekvens. Med spänning följer blicken dess verkningar, för att slutligen stanna vid utgångspunkten, på jungfruns försonande gestalt. Inga yttre effekter skulle någonsin kunna framkalla en verkan, jemförlig med den, som här är vunnen med tekniska medel, hvilka synas oss nästan barnsligt hjelplösa.

Är det dramatiska elementet förherskande i fjortonde seklets framställningar af sjelfva domen, så tänkes den paradisiska saligheten som en lyrisk känslostämning, utan lidelse och utan kontraster. De saliga stå tapetartadt ordnade i symmetriska rader öfver hvandra. Det tyckes vara dem nog att vid englars musik blicka upp till Frälsarn, som tronar i midten, någon gång med madonnan vid sin sida. Huru kälkborgerlig är ej i bredd härmed den nordiska föreställningen af paradiset som ett väl tillbommadt slott, vid hvars port Sancte Pehr står med nycklarne. Någon gång saknas porten helt och hållet, så att englar måste lyfta de saliga in genom fönstren.

Icke mindre egendomlig är den medeltida föreställningen om helvetet. Djefvulen spelade då för tiden en alldeles utomordentlig rol i menniskornas inbillning. Icke ens de heligaste kunde vara säkra för hans makt och hans »arga list». I sin skrämsel för hans bestialiska ondska utspökade man honom på fullt allvar till en verklig karikatyr. »Af idel djefvulsaktighet har han alls intet demoniskt i sig». I norden tycktes man också småningom bli medveten deraf. Ty här börjar, mot slutet af medeltiden, den dumma och tokroliga djefvulen komma på modet. Han är oupphörligt folkhumorns komiska person, än spelande de högvördige domherrarne de galnaste spratt midt under messan, än sjelf narrad i sitt umgänge med menniskorna. Att lura djefvulen blef en riktig sport. Denna uppfattning återklingar ännu i våra dagars folksagor och marionetteatrar. Men i Italien var han alltid grym på fullt allvar. — Man vet icke med bestämdhet när satan först uppträdde i konsten. Dock torde detta skett långt efter Kristus, madonnan och Gud Fader. Bysantinarne föreställde sig honom som en neger med oredigt, hvitt hår och skägg. I början af trettonhundratalet förvandlas

han till det vidunder, mer likt ett djur än en menniska, hvilket Dante beskrifver, med ofantliga läderlappsvingar, raggig, uppsväld kropp, horn och klor samt tre käftar, hvilka tugga hvar sin syndare. Smådjeflarne utstyrdes efter samma mönster [1]). Helvetet afbildades vanligen under form af en i genomskärning sedd, eldfyld håla, i hvars midt öfverdjefvulen tronade. I norden förestälde man sig ingången utgöras af en ofantlig drake, genom hvars kropp de olycklige måste passera.

Bibeln gifver rikligen anledning till att fatta de eviga syndastraffen såsom kroppslig pina, hvilket naturligtvis fullkomligt motsvarade medeltidens uppfattningssätt. Också äro marterna i detta pinorum uppfunna med raffinerad grymhet. De små djeflarne äro verkligen uppfinningsrika. De steka syndarne på spett, de såga dem i tu på längden, de borra hål i dem med centerborr, de drypa glödande metall i deras munnar o. s. v. Redan tidigt sökte man gifva straffen en viss öfverensstämmelse med förseelserna. Det blef system i helvetet. I kyrkan San Maria Novella i Florens ser man till och med ett konstnärligt alldeles misslyckadt försök till illustration af Dantes skildring. Hvarje synd har fått sitt särskilda straff och egna pinorum, hvars bestämmelse helt praktiskt angifves genom skylt. Ibland tyckas de fördömda i sjelfva helvetet fortsätta med sina vanor. Man får till exempel se en skenhelig påfve (han var ännu icke ofelbar) under bön tåga in i fördömelsen, eller en biskop sälja aflat ännu i satans klor.

IV.

Renässansen var en period af mennisko-andens vårlika uppblomstrande. Medeltidens fördomar skingrades för de antika idéernas friska fläktar, dess tryckande bojor sprängdes. Det var icke mera nog att vara kristen, man skulle äfven och främst vara menniska. Lifvet borde vara en ädel njutning, icke en börda. Det var derför icke underligt att marterscenerna och den yttersta domen blott sällan framstäldes. Skulle man väl frambesvärja spöken midt på klara dagen? Nej, hellre målade man då konungarnes tillbedjan, der Cosimo eller Lorenzo il magni-

[1]) På den pisanska bildhuggarskolans framställningar af helvetet förekommer ofta bland djeflarne en kuriös figur med liten kropp och kolossalt hufvud. Motivet är hemtadt från antika reliefer, men förestälde der — barn lekande med en komisk mask!

ico afbildades i all sin furstliga prakt, bringande sin hyllning åt det älskligaste barn, som ännu suttit i en moders famn. Eller också afbildade man madonnan på knä för detta barn i en rosengård, medan den lille Johannes, pekande på Jesus, vänder sitt lockiga hufvud mot åskådarn och tyckes, halft leende, halft allvarsam, säga: »se Guds lam!»

Blott inom klostermurarne fortlefde ännu den medeltida fromheten, fastän äfven den bytt drägt. Fjortonde seklets kärfhet hade gifvit rum för en svärmisk känsla. Fra Angelico målade sina visionsbilder, odödliga genom sin rena oskuld. Det är af denne mästares hand man eger de flesta framställningarna af »yredens dag» från fjortonhundratalet. Vi skulle gerna kunna förbigå dem, ty fra Angelicos inbillning var föga mäktig sådana förskräckande bilder, om icke framställningen af paradiset genom honom fått en alldeles egendomlig utveckling. Med barnslig naivitet tänkte sig munken det himmelska eden som en jordisk lustgård med blommor, fruktträd och vattukällor, der englarne bjuda de salige, hvilka, med kransar på hufvudet, äro klädda i hvita kläder. till ringdans på den blomstrande gräsmattan. En af englarne omfamnar en munk som en gammal, länge saknad vän. Paradiset har blifvit motiv för en idyll. Trodde väl mästarn att just denna episod skulle bevara sin tjusningskraft ännu långt efter det man börjat le åt hans grymma djeflar!

Det femtonde seklet, som ingått under så lyckliga auspicier, skulle sluta med en akt, hvari medeltidens åskådningssätt våldsamt reagerade mot renässansens moderna hedendom. Ur samma kloster, som Angelico fylt med sina milda fantasifoster, framträdde Savonarola, denne märkvärdige munk, hvilken under antal nästan demoniskt beherskade Florens med kraften af sina ord och som, bannlyst af påfven, år 1498 brändes såsom kättare och folkförförare.

Det var Savonarolas vän och beundrare, den store målarn fra Bartolommeo, äfven han munk i klostret San Marco i Florens, som åter upptog den yttersta domen till behandling. Detta skedde just det stormiga året 1498. Vi kunna behandla den numera nästan förstörda bilden helt kort. Ty ännu mindre än Angelico har fra Bartolommeo i någon väsentlig mån utvecklat sjelfva motivet. Man beundrar icke den poetiskt gestaltande tanken, men väl den formela skönheten. Vi möta här samma harmoniskt afvägda komposition, samma härligt svängda linier,

som i hans madonnabilder, samma festliga värdighet och lidelsefria lugn. »Ännu på helvetets tröskel uppträda hans gestalter med medfödd adel». Kristus är befriad från den tunga mandorlan och omgifves i stället af en krans englahufvuden. Djeflarne och helvetet äro förvisade till den aflägsna bakgrunden.

Samtidigt, och säkerligen under inflytande af samma reaktionära tidsströmning, målade Signorelli i domen i Orvieto sina berömda scener ur »de yttersta tingen» på ett sätt, som bättre öfverensstämde med ämnets natur, än de två fromme dominikanarnes från San Marco, och som gör att han kan betraktas som Michelangelos omedelbara föregångare. Ingen före Signorelli hade så förstått framställa rörelsen som en momentan yttring af en inre lidelse. Det energiska lif, som genomströmmar hans gestalter, har blifvit möjligt genom det suveräna herravälde öfver menniskokroppen, hvartill det femtonde seklets konst mödosamt sträfvat och som här för första gången framträder, liksom med jublande sjelfkänsla. — Fra Angelico och fra Bartolommeo hade alldeles utlemnat uppståndelsen och endast framstält de redan dömda. I Campo santo i Pisa stiga de döda, några få efterblifna sölare, fullklädda ur fyrkantiga bål i jorden. Under medeltiden ser man ofta i framställningar af domen små figurer framkrypa ur sarkofager, hvilkas lock de upplyfta. Men Signorelli var den förste, som vågade upptaga köttets iklädande som motiv och framställa det strängt taget oframställbara, sjelfva undret.

»Ur grafven stiga jordens skaror alla,
och klä' sig i sitt kött och former åter,
förnimmande de ljud från himmeln skalla». (Dante).

Man ser de döde vid dombasunens röst nakne liksom växa upp ur jorden. Några äro ännu skelett, andra synliga blott till bröstet, hjelpande sig upp med armarna. Somliga tyckas pröfva sina nyvunna lemmar, andra blicka uppåt, som om det gälde att komma ännu högre. — Äfven de fördömda äro framstälda i en grupp för sig. Hos Signorelli äro djeflarne domens förnämsta utförare, men icke mer trecentisternes skrämmande karrikatyrer, utan atleter med galgfogelfysionomier, hvilka krossa de olyckliga genom sin fysiska styrka. De verka icke mer på våra skrattmuskler. De äro sublima i sin förstörande kraft.

V.

Såsom vi finna, har det femtonde seklet endast styckevis utvecklat den konstnärliga framställningen af den yttersta domen. Men vid den tidpunkt, då renässansen redan begynt luta till förfall, samlar hon ännu en gång sin hela kraft och skapar, i Michelangelos kolossala bild på altarväggen i sixtinska kapellet i Vatikanen, väl ej sitt skönaste och fullkomligaste, men sitt lidelsefullaste och mest gripande verk. Här gaf den store florentinarn vid midten af det sextonde seklet den slutliga lösningen af detta problem, hvars utveckling vi följt från kristendomens äldsta tider.

Michelangelo var ingen sådan harmonisk normalmenniska, som hans odödliga medtäflare från Urbino, hvilken med samma lätthet och allt försonande skönhet behandlade tragiska och idylliska motiv. Han var tvärtom en titanisk, evigt trånande och kämpande ande. Drömde sig fra Angelico den yttersta domen som den stund, då han skulle slutas i famn af englar, hvilka redan på jorden befolkade hans fantasi, så förestälde sig Michelangelo deremot verldskatastrofen företrädesvis såsom en hämdens och straffets dag. Han grep derför tillbaka till den medeltida uppfattningen, valde bilden i Campo santo till utgångspunkt och skapade så målarkonstens mest dramatiska verk. Hvarje tum af muren tyckes darra under Kristi fruktansvärda vrede. Det är en ny Zeus i kamp med giganterne.

Till en början har Michelangelo bortlemnat paradiset och helvetet, två tillsatser hvilka blott bidragit till att försvaga den nödiga koncentrering, som innebor i hufvudmotivet. Kristi åtbörd, som skulle sätta hela skådespelet i rörelse, hade under det fjortonde seklet blifvit funnen af den obekante mästarn i Campo santo och sedan använd både af Angelico och Bartolommeo, men af dem icke blifvit närmare utvecklad. Michelangelo gaf den en form, som kan anses för ett non plus ultra af våldsam energi. I ännu högre grad än Signorelli sökte han den momentana rörelsen, förorsakad af en plötslig affekt. I ett utbrott af hänsynslös vrede ses Kristus, en skägglös, naken, herkulisk gestalt, springa upp och liksom ärna slunga de fördömda ifrån sig. Mästarn i Pisa och fra Bartolommeo hade låtit Kristus framvisa sitt sår i bröstet. Här tänker denne icke mer på någon

motivering. Han uppgår så fullständigt i sin rol af straffan domare, att de fruktansvärda orden: »Gån ifrån mig, I min dersd fördöma», i hans figur direkt tyckas ha tagit kroppsli het. De två traditionela raderna af vördnadsvärda bisittar hvilka ännu aldrig saknats i framställningar af yttersta dom och hvilka specielt här hade kunnat bilda en motvigt till d omåttliga rörligheten i det öfriga, äro utelemnade. I stället s man skaror af helgon, men icke i lugn njutning af sin saligh utan framvisande sina martyrredskap och ropande på häm såsom skulle det gälla »öga för öga, tand för tand». Johann döparn synes alls icke till, och madonnan, glömmande sin r såsom menniskornas förespråkerska, smyger sig med bäfvan til sin fruktansvärde son. — I en öppen rymd under Kristus se man en grupp af englar, hvilka med sina basuner väcka jordens folk till domen. I uppståndelsen (nederst till venster) gör sig Signorellis uppfattning gällande. I motsatta hörnet ser man Karons båt, tagen ur Dantes skildring. Den ryslige färjkarlen har forslat de osaliga öfver Akeron och jagar dem nu med åran ur båten. Förskräckta ha de packat sig i fören, tvekande att hoppa ut, de kval till mötes, hvilka vänta dem.

Men Michelangelo har äfven funnit den hittills saknade föreningslänken mellan de nedre grupperna och det himmelska tribunalet. Till venster ser man nämligen de utvalda sväfva mot höjden. En figur, som ännu är bunden af sin svepning, tyckes medvetslöst dragas mot Kristus, liksom af en magnetisk kraft. Andra höja sig endast med svårighet från jorden. En, som redan kommit ett stycke på väg, synes åter sjunka. Han drar sig tillsamman, liksom stelnad af förskräckelse. Andra hjelpas af englar, om de äro sådana, ty de sakna hvarje igenkänningstecken. På motsatta sidan dragas de fördömda af djeflar, liksom af blyvigter, ned i djupet. Underbart uttrycksfull är i synnerhet en figur, hvilken ett par djeflar fattat om benen. Medveten af sin hjelplöshet, gömmer han sitt ansigte och sjunker, sjunker. Men symboliken är här icke rätt klar. Förgäfves frågar man huru dessa fördömda lyckats komma upp till den höjd, derifrån de störta.

Om vi frånräkna en obetydlig ansats hos fra Bartolommeo, kan Signorelli betecknas som den förste, hvilken vågade införa nakenheten i den yttersta domen. Michelangelo följde detta exempel. Men oaktadt det allvar, hvarmed han behand-

löde sin uppgift, fick han ännu under sin lifstid skäl att ångra att han icke ens, som Signorelli, gifvit de uppväckte ett skört att skyla sig med, då de trädde fram för den allvetande domaren. Sedan Leo den tiondes dagar hade nämligen den katolska reaktionen inträdt med sitt bigotteri och sin fanatism. Man fann nu den sedliga känslan kränkt af Michelangelos figurer, som man kallade oblyga. Paul den fjerde, som helst velat låta slå ner hela bilden, uppdrog åt en eljes obskyr målare, Daniello Ricciarelli att drapera de mest stötande figurerna. Han fick deraf det välförtjenta spenamnet »brachettone», byxmålaren.

Aldrig, hvarken förr eller senare, ha hjertats mest upprörda lidelser, sublim vrede, hämdkänsla, förskräckelse, demonisk elakhet och namnlös förtviflan, fått så gripande uttryck. Men liksom alla färger vid höjden af koncentration öfvergå i svart, så har äfven här skett, att de saligas stormande lidelser nästan till förvexling likna de fördömdas. Man finner ingen synnerlig skilnad mellan englar, saliga, fördömda och demoner. Michelangelos kraftideal har dessutom förledt honom att till yttersta domen kalla, icke menniskor utan liksom ut i rymden slungade giganter. Han frossar uppenbarligen i sin »prometeiska» frihet att teckna menniskokroppen i alla möjliga och omöjliga ställningar. Häraf kommer att flere af de utvalda tyckas gymnastisera på vägen till himmeln.

Tryckt af tyngden af Michelangelos *terribilità* vänder sig åskådarn gerna bort för att söka lugnet i Rafaels närbelägna »stanzer». Om han hade behandlat den yttersta domen, så skulle han möjligen lyckats förena saligheten och förtviflan, som båda innehållas i ämnet, förena fra Angelicos och Michelangelos ideal. En Rubens' och i våra dagar en Cornelii krafter visade sig otillräckliga dertill.

J. J. Tikkanen.

Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges.

Från 1749, året för tabellverkets införande, kunna de årliga förändringarna i ofvannämda länders folkmängdsförhållanden med temmelig noggrannhet angifvas och en tillförlitlig folkmängdsstatistik uppgöras. Men derförinnan finnas för en bestämning af folkmängdens storlek vid hvarje särskild tidpunkt blott högst osäkra och svårbegagneliga uppgifter att tillgå, hvilka blott föra till mer eller mindre sannolika slutsummor.

Då en uppskattning af folkmängden likväl är af allra största vigt för åskådliggörandet af en tids odling, ha försök att bestämma den för olika perioder naturligtvis icke saknats. Såsom uppgjorda enligt olika grunder och mer eller mindre sannolika antaganden, ha dessa beräkningar af lättförstådda skäl icke alltid ledt till samma resultat. Särskildt har ännu icke en tillförlitlig jemförelse mellan Sveriges och Finlands folkmängdsstorlek för äldre tid kunnat ske, emedan enhetliga anknytningspunkter för beräkningen för hvartdera landet härtills alldeles saknats.

Hvad beräkningsgrunderna beträffar, förefunnes väl i de sedan förra hälften af 1600-talet i början af hvarje år upprättade rök- och mantalsförteckningarna en jemförelsevis god källa för dylika beräkningars anställande, men olyckligtvis äro de, fastän bevittnade och försedda med presternes samt vederbörande myndigheters sigill och underskrift, långt ifrån så tillförlitliga, att icke en beräkning enligt dem skulle leda för det ena året till en helt annan folkmängdssiffra än för ett följande. Från seklets senare hälft, då de synas hafva blifvit bättre upprättade, torde de gifva säkrare resultat.

Från århundradet förut är, förutom i något enda undantagsfall, en beräkning af folkmängdssiffran vida vägnar svårare. Begreppen skattar, rökar, fullgärdsmän, tiondebönder, skattebönder m. fl., hvarå beräkningen måste stödja sig, äro nämligen i sitt förhållande till den verkliga folkmängdssiffran så obestämbara, att resultatet blefve blott i högsta grad approximativt. Endast

när särskilda förhållanden någon gång synas erbjuda korrektiv, förefinnes möjlighet att erhålla en tillförlitligare uppgift om äfven detta århundrades folkmängdsstorlek.

En sådan möjlighet erbjuder sig för året 1571.

Helt nyligen utkom i Sverige ett arbete af den kände forskaren i detta lands äldre statistik hr Hans Forssell, med titel „Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet“ [1]).

I detta arbete framlägger författaren beräkningar af Sveriges folkmängd, dess boskapsstock och ungefärliga spanmålsskörd ofvannämda år. Då hr Forssells undersökning omfattar endast det egentliga Sverige (icke Finland och Estland), men samma slags källor som de, hvarpå hans beräkningar hvila, äro uppbevarade äfven för Finland, i vårt statsarkiv, taga vi oss friheten att här nedan, enligt dessa källor, och med användande af hr Forssells beräkningssätt, anställa en beräkning af Finlands ungefärliga folkmängd år 1571.

Johan III:s regering har vunnit ett särskildt rykte för de många gärder eller extra ordinarie utlagor, som undersåtarne i hans rike fingo vidkännas, ofta flere under samma år. De allra flesta upptogos såsom tillfälliga „hjelper“ för hans ständiga krigsföretag, såsom t. ex en hjelp i tjära, hampa eller segelväf för flottans behof, i vadmal eller penningar för krigsfolkets beklädnad och aflöning med mera, det mesta dock i lifsförnödenheter till dettas underhåll. Den mest betungande af alla dessa gärder var den, som utgick i början af hans regering, år 1571, och allmänt är känd under namn af „sölfskatten“ eller tiondepenningsafgiften.

Nyss förut, i december 1570, hade en mellan Sverige och Danmark ingången fred gjort slut på ett härjande sjuårigt krig. Vid fredslutet hade Sveriges krona ingått en öfverenskommelse, enligt hvilken Elfsborgs af danskarne under kriget eröfrade fästning skulle afträdas till Sverige mot erläggande af en större summa penningar, för hvars anskaffande rikets ständer på en riksdag i Stockholm, i januari 1571, åtogo sig en bevillning af icke mindre än en tionde- (på en del orter sedan en tolfte-) del af alla

[1]) Arbetet, som utgör 236 sidd. i 9:de delen, ny följd, af Kongl Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar, har förf ursprungligen offentliggjort som inträdestal i nämda samfund d. 17 februari 1880.

de lösören rikets menige man egde i guld, silfver, penningar, koppar, tenn, messing, samt boskap, uppskattad i penningar. Denna afgift utgick för 1571 och uppbars af särskildt dertill förordnade uppbördsmän för hvarje landsort, hvilka genom socknarnes kyrkoherdar samt läns- och nämdemän i den ena landsändan efter den andra, by från by, såsom det heter i registren, läto uppväga och uppteckna sockneboarnes ofvannämnda lösöre samt räkna och värdera deras boskap. Det är på grund af de sålunda upprättade registren för Sverige, som hr Forssell gjort sin beräkning af Sveriges folkmängd 1571, äfvensom angifvit landets ungefärliga boskapsstock.

Såsom den statistiska måttstocken för folkmängden använder hr Forssell personantalet på hushåll. Han säger att „det i dessa längder upptagna „mantalet till taxering" utmärker i det allra närmaste hvar och en öfver sitt gods sjelf rådande person". Enligt riksdagsbeslutet skulle till skatten taxeras „alla i Sveriges rike, som något egde och kunde skatta, icke blott de som hemman besitta och bohag hålla, utan äfven de som utan „varafftig våning" drogo kring bygden och i städerna". Blott adeln var fri för den egendom, som fans på dess gårdar under frälsemannens eget bruk. Och då längdernas egna, mycket noga specificerade uppgifter öfver de resp. skattandes förråd på messing, koppar, tenn med mera, hvarå vigten är uppgifven i lod och bråkdelar af lod, äfvensom antalet och slagen af boskap äro noggrant angifna, i synnerhet i afseende å kreaturens ålder och olika värde, tyder allt detta på att en verkligt personlig och samvetsgrann uppvägning af metalltillgången, äfvensom uppräkning och värdering af boskapen egt rum, såsom uppgiften ock vid hvarje längd lyder. Hr Forssell torde derför icke hafva så orätt, när han antager att i registren bokförts ganska noggrant alla i landet förefintliga innehafvare af dylika lösören, förutom dem som i författningen fritogos. Registren skulle sålunda ganska noggrant återgifva antalet af de i landet förekommande hushållen, hvilket antagande vinner, säger hr Forssell, än ytterligare stöd af en jemförelse med en del andra uppgifter från samma tid, till exempel af jemförelsen med det så kallade jordeboksmantalet (= jordegande bönder enligt jordeböckernas uppgift). Vid en sådan jemförelse visar det sig att det till skatt taxerade mantalet enligt sölfskattslängderna i de flesta fall *„öfverstiger* jordeboks-

mantalet med 10—20 %, i synnerhet om ödesmantalet från jordeboksmantalet afdrages". Der så ej är förhållandet, tillägger hr Forssell, kan man stundom antaga att taxeringsmännen frånsett föreskrifterna och urakttlåtit att redovisa för den lösa befolkningen, hvarigenom taxeringsmantalet blifvit något lägre än det verkliga hushållsmantalet. Detta gäller Sverige.

En jemförelse af liknande art mellan de för Finland upprättade registren och uppgifterna öfver det samtida jordeboks- eller full- och halfgärdsmantalet samt öfver de „besittne" bönderne för väl icke alltid till samma höga plus-procent för det „till skatt taxerade" mantalet, som den af hr Forssell nämda, utan kan till och med, särskildt hvad beträffar de „besittne" bönderne, utvisa en nästan lika stor *minus*-procent. Men måhända torde detta härleda sig dels af olikheter mellan jordeboksmantalet i Sverige och det i Finland, dels äfven af naturliga skäl, såsom den mindre utbredda odlingen i vårt land och den deraf orsakade större tillgången på oodlad mark, hvarigenom antalet husfolk, inhyseshjon och annan lös befolkning här torde varit mindre. Men oaktadt denna olikhet, är en sammanställning af de siffror, till hvilka hr Forssell kommit vid sin beräkning på grund af nämda längder för Sverige, och de, hvilka framgå af en liknande beräkning för Finland, alltför sjelffallen, att vi ej skulle försökt en dylik, låt vara äfven att många omständigheter i afseende å sifferuppgifterna för Finland, hvarom vi längre fram skola nämna, komma att föra oss till bland annat högre reduktionstal för personer på hushåll, än hr Forssells. Äfven hr Forssell inlägger uttryckligt förbehåll för att ej åt hans siffror måtte tillerkännas mer än ett sannolikhetsvärde.

Det vigtigaste vid hela denna sammanställning är att, då vi i våra längder icke kunna se hushållens antal åtminstone på alla håll faktiskt återgifvet, resultatet af dem dock såsom ett minimital för hushållen kan ställas i bredd med Sveriges och derigenom bestämdt utvisa det *lägsta* proportionsförhållandet mellan Sveriges och Finlands hushållssummor under en tid då man saknar nästan hvarje något så när bestämbar enhetlig utgångspunkt för beräkningen af båda ländernas folkmängd.

Det af hr Forssell för Sverige enligt oftanämda längder beräknade hushållsantalet utgör i rundt tal *83,900*, häri äfven inberäknadt de adliga hushållens antal, hvilket han icke anser

vara särdeles betydande. För Finland blir summan genom sammanräkning af längdernas uppgifter samt med tillägg af några, proportionelt till skatteböndernes antal uppskattade, siffror för de trakter, för hvilka längder saknas, nämligen för Jääskis och Äyräpää härader samt för Österbottens norra prosteri och Åbo, i rundt tal *34,500* hushåll. För de enskilda beräkningarna skola vi framdeles närmare redogöra i sammanhang med en öfversigt af jordbruksnäringen och förmögenhetsförhållandena i Finland i slutet af sextonde seklet.

Det väsentligaste resultatet af dessa taxeringslängders uppgifter är således porportionen af 1: 2,4 eller 2,5 mellan de båda ländernas hushållssummor. Ty bestämningen af sjelfva folkmängdssiffran måste bero på ett jemförelsevis godtyckligt valdt reduktionstal för hushållet, hvarvid de båda ländernas olika odlingsförhållanden, kulturgrad och folkens bruk böra tagas i betraktande. Omöjligt torde det ock vara att med anlitande af låt vara hvilka slags skatteregister som helst, så noga som på siffran kunna bestämma folkmängdens absoluta storlek, dels emedan registrens uppgifter ej ursprungligen stått i något samband med en afsigtlig uppskattning af folkmängdsförhållandena, eller eljes varit afsedda att tjena såsom statistiskt material, dels emedan ingenstädes i den tidens skatteräkenskaper är möjligt att utgrunda det egentliga förhållandet mellan de värdestorheter de redogöra för och den verkliga folkmängden.

Reduktionstalet för personer på hushåll anger hr Forssell hafva varit för Sverige år 1880 för hela riket i medeltal 3,94, för landsbyggden 4,11, och tillägger, att detta tal under de föregående tjugu åren bevisligen *nedgått.* För äldre tider sätter han talet derför högre, han antar för 16:de seklet icke lägre än *fem*, men möjligen 6, resp. 7. För att dock ej gripa för högt och framkomma med alltför förvånande resultat, väljer han *fem.*

Det är för oss aldeles omöjligt att ingå i uttalanden om de grunder, som bestämt hr Forssell till antagande af nämda tal. En närmare kännedom om förhållandena inom hans land gör det möjligt, att denna siffra förefaller såsom den mest antagliga, men i bredd med de finska förhållandena synes den vara vald nog låg. Här visar sig persontalet på hushåll år 1880 vara 4,5, för stad och land tillsammans, och under 1700 talet var det 9,2 (år 1751), 9,45 (år 1772)[1]; mot 6 à 7 under samma

[1]) Hist. Arkisto, II, 46

århundrade i Sverige. Dessa sistanförda siffror äro likväl antagligen i Finland, såsom bevisligen för Sverige, resultatet af ett lågt beräknadt hushållstal. Då hr Forssell derför anser sig böra begränsa sin gissning af folkmängdsiffran för 1571 års Sverige till 5 och 6 (resp. 7 i aflägsnare trakter) och väljer talet 5, torde man för Finland, enär detta lands förhållanden under 17:de århundradet och än mer under århundradet förut torde närmast böra likställas med de svenska landskaps, för hvilka hr Forssell antager 6 eller 7, såsom Norrlands, Vermlands med fleres, såsom det verkligheten närmast motsvarande reduktionstalet få använda dessa siffror, deraf talet 7 kanske riktigast. Åtskilliga underrättelser från samma århundrade tala ock om den finska allmogens sed att bo sammanpackad på hommanen, i stället att flytta ut och taga ödemarkerna i besittning. Till och med säger konung Johan i ett bref till Herman Fleming af d. 28 juni 1577, att på några ställen sutto 6 eller 8 bönder på ett hemman. Ett annat bref talar om 2, 3 eller 4 på samma hemman. Med användande af dessa tal såsom reduktionstal blefve således Finlands folkmängdsiffra år 1571 resp. 207,000—241,500 personer eller ungefär hälften af Sveriges folkmängd samma år.

Vid första påseendet kunde måhända dessa siffror, särskildt den sistnämda, förefalla nog hög, då landets folkmängd tvenne sekel senare, eller 1772, uppgick till blott 578,145 personer och således under dessa 201 år skulle tillväxt blott med resp. 0,52 à 0,44 proc. om året, hvaremot årliga folktillväxten 1751—1880 varit icke mindre än 1,27 procent. Men redan året 1571 inledde för Sveriges rike en mer än tjuguårig krigstid, hvarunder tillståndet särskildt i Finland gick mycket tillbaka; svåra stormar och svåra fattigår, som derefter öfvergingo vårt land, äfvensom trettioåriga krigets och Karl X:s folkutskrifningar, samt sist stora ofredens olycksår kunna sannerligen ej heller antagas hafva mycket befordrat en raskare folktillökning. Sedda från denna synpunkt, kunna derför de nämda folkökningsprocenterna förefalla antagliga, men jemför man dermed folkökningsprocenten för Sverige 1571—1772, 0,54 proc. om året, och söker tillika göra sig klart hvad Finland i bredd med Sverige under den ifrågavarande perioden lidit, förefaller 0,52 procent vara en för hög siffra, eller med andra ord Finlands förstanförda folkmängdssiffra för låg. Periodens allmänna olyckor visa sig nämligen blott föga hafva stört den jemna folktillökningen i Sve-

rige, hvilken ännu 1772—1830 utgjorde i medeltal 0,55 pro cent om året, således skulle varit blott 1,10 procent högre är under tiden 1571—1772. Att folktillökningen i Finland 1571 —1772 skulle hållit jemna steg med den i Sverige är mer än osannolikt, då man vet att olyckorna antingen ensamt eller företrädesvis träffade vårt land, i fall man ej antoge att folkökningen i landet redan då, såsom nu och under 1700-talet, periodvis åtminstone visat en långt högre tillökningsprocent än i Sverige. Då likväl Finlands sölfskattsregister icke, på grunder som vi ofvan antydt, synas faktiskt återgifva det verkliga hushållsantalet, gör oss denna parallel mellan Finlands och Sveriges folkökningsprocenter 1571—1772 än mer böjda för att sätta Finlands verkliga folkmängdssumma 1571 något högre än till och med 241,500 personer.

A. G. Fontell.

Ministerskiftenas historia i Sverige efter 1867.

Marcellus: Det nya statsskickets politiska historia. I. Stockholm 1882. Oscar Lamm. 352 s.

— — — Ministerskiftenas historia under det nya representationsskicket. Stockholm 1884. Fr. Skoglund. 206 s.

— — — Politiska silhouetter. I och II. Stockholm 1880—1881. A. L. Norman & Oskar L. Lamm. 230+319 s.

Cajus Julius Caesar: Partistriden vid 1883 års riksdag. Stockholm 1883. Looström & komp. 208 s.

Finsk tidskrift har nyligen innehållit en redogörelse för »liberalismens utveckling i Sverige under åren 1830—65». Historiken gick till tiden för representationsreformens genomförande; det var en teckning af de frisinnade sträfvandena under »l'ancien régime».

Det var en i många hänseenden ny tid som 1865 bröt in öfver Sverige. Representationens betydelse stegrades, regering och folk ryckte hvarandra åtskilligt närmare in på lifvet. Den dag, den 8 december 1865, då genom presteståndets bifall det hvilande förslaget till representationsreform var af samtliga riksstånd antaget, är väl ett af de märkligaste data Sveriges nyare historia har att uppvisa. De ord, med hvilka år 1867 andra kammarens talman, biskop Sundberg, hvilken i tiden varit en af reformens mest bestämde motståndare, vid riksdagens början helsade monarken, gifva ett vältaligt uttryck åt de känslor, som vid öfvergången besjälade alla fosterlandsvänner. »Denna stund, då svenska folkets ombud, första gången efter nu gällande riksdagsordning, stå samlade inför Eders Kongliga Majestäts tron, är en stund, som manar fram stora minnen och stora förhoppningar. Hon återför nämligen tanken tillbaka på afslutade århundraden, under hvilka de fyra riksstånden utöfvat folkets lagstiftningsrätt och här afgifvit försäkringar, dem de genom en trogen verksamhet bekräftat. Men hon hänvisar tillika på en i mer än vanlig bemärkelse ny framtid, i det hon slår upp första sidan af en bok, hvars alla blad ännu äro oskrifna. Vi tro och vi hoppas att hvad som från i dag kommer att på dem upptecknas, skall äfven det bära vittnesbörd om redligt arbete

för ett älskadt fäderneslands framgång, och vi bedja af innersta hjerta att Gud dertill ville gifva sin välsignelse».

Till en början förstummades alla olycksprofetior i den allmänna glädjen. Framtiden sågs i rosenrödt. De, hvilka skulle vinna på reformen, och de, hvilka skulle förlora derpå, voro lika högljudde i sin glädje, lika säkre på att man med ett steg inträdt i det förlofvade landet. Sällan om någonsin, har regeringen i Sverige blifvit prisad så starkt och i så olika tonarter, som vid denna tidpunkt. Otaliga rökoffer tändes för »den bäste af ministèrer» och särskildt för dess chef, justitiestatsministern Louis de Geer, vid hvars namn reformen är oupplösligt förknippad.

Valen till den första treårsperioden voro icke heller egnade att afkyla förtjusningsfebern. I första kammaren återsågs blomman af det gamla riddarhuset, förstärkt med framstående representanter af öfriga stånd, i den andra hade det rena bondelementet ännu icke vunnit den befarade öfvervigten. Flertalet af kamrarnas ledamöter voro villige att understödja regeringen. Man begärde af denna blott ett kraftigt initiativ. Men regeringen begagnade icke tillfället. I en sjelfbiografi har Louis de Geer sagt att orsaken härtill var hans åsigt, att en hvila nu borde tagas efter det stora arbetet med reformens genomförande. Men han förbisåg härvid att denna icke sjelf var ett ändamål, utan blott ett medel för ernående af de förbättringar samhället åstundade. Detta hade under striden blifvit så högt förkunnadt, att man nu icke ville gifva sig till tåls att sitta med händerna i kors.

Det man från såväl regeringsvänligt som fiendtligt håll högljuddast begärde, var ett förslag i landets stora fråga, försvarsväsendets ordnande. Det finnes allt skäl att antaga det Louis de Geer, om han genast från början, då förtjusningen var som störst, egnat sig häråt, kunnat genomdrifva en antaglig försvarslag. Men det lyckliga tillfället försummades och återkom sedan icke. Det initiativ ministèren bortkastade greps af riksdagens särskilda partier. Vid 1867 års riksdag inlemnades icke mindre än åtta motioner i denna fråga, gående i de mest olika riktningar. Försvarsfrågan i hela dess vidd kom derigenom under ompröfning.

Det särskilda utskott, som för ändamålet nedsattes vid riksdagen, föreslog att indelningsverket, på hvilket försvaret dit-

tills varit fotadt, skulle »aflösas» och de skyldigheter, som tillhört rust- och rotehållarne, öfvertagas af kommunerna och staten. Armén skulle sammansättas genom frivillig värfning såvidt möjligt samt genom allmän värnepligt. Men utskottets förslag rönte ett föga gynsamt mottagande. Första kammaren ville medgifva blott några lindringar i rustnings- och rotebesväret; och andra kammarens majoritet satte indelningsverkets afskaffande som ett vilkor *sine qva non* för all utsträckning af värnepligten. Det enda resultat, som vans af de långa öfverläggningarna, var att en skrifvelse afläts till Konglig Majestät, deri anhölls om utredning, huruvida indelningsverkets bördor kunde lindras eller ock aflösas, genom hvilken åtgärd försvarsfrågan till ofantlig skada för sin lösning på sätt och vis förvandlades till en skattefråga. — Till 1869 års riksdag framlade ändtligen regeringen ett eget förslag, uppgjordt af krigsministern öfverste Abelin, deri föreslogs indelningsverkets bibehållande med vissa »lindringar». Men första kammaren motsatte sig *dessa* lindringar, och den andra uttalade sig för allmän värnepligt.

Redan vid 1867 års riksdag hade de mot den de Geerska ministèren fiendtliga elementen i begge kamrarna sammanslutit sig till särskilda partier, hvardera bärande sin kammares pregel. I »öfverhuset» bestod oppositionen af representationsreformens motståndare under ledning af grefvarne Henning Hamilton och C. G. Mörner. Det program desse antogo utmärker sig genom att vara uteslutande negativt, det vill säga deras mål var att söka hindra alla brådstörtade förändringar. »Partiets ändamål var att stödja konungamakten, under det de andras var att stödja ministèrer». Ganska ringa till antalet, utöfvade partiet ett icke obetydligt inflytande i diskussionen.

Äfven det oppositionela partiet i andra kammaren bildades af en bitter motståndare till reformen, den högaristokratiske skånske godsegaren grefve Arvid Posse. Denne, som vid den sista ståndsriksdagen i bjerta färger skildrat vådorna af att obegränsadt öka bondeståndets makt, öfvergick nu just till desse bönder och bildade af dem samt några landtmannavänliga herremän det beryktade »landtmannapartiet». Den andre mannen i den trio af herremän, hvilka uppträdde som partiets synlige ledare, var godsegaren, numera postmästaren Emil Key, hvilken bland annat formulerade de sväfvande satser, i hvilka partiet sökte uttrycka sina åsigter. Partiet sade sig vilja: ett tids-

enligt försvarssystem, hufvudsakligen bygdt på allmän värnepligt, sparsamhet i beviljande af statsanslag, en mera rättvis fördelning emellan de särskilda samhällsklasserna af beskattningen, förändringar och förenklingar i förvaltningens olika grenar, och så vidare. »Språket är ett medel att dölja tankarna» vore ett lämpligt motto till detta program, som väl kan sägas omfatta allt eller intet, allt efter den betydelse man vill gifva fraserna. »Sparsamhet» blef sålunda för landtmännen småningom en till öfverdrift gående nedprutningsmani på alla upptänkliga områden. I programmet nämdes försvarsfrågans lösning främst, men det skulle icke dröja länge förrän det för alla blef klart att detta var en tom fras. I stället ryckte den tredje punkten fram, »en mera rättvis fördelning af beskattningen emellan de särskilda klasserna», och i det syfte partiet fattade den, blef den ett uteslutande befrämjande af jordbruksintresset. Detta visade sig snart vara det sammanhållande bandet hos partiet; »grundskattefrågan» blef n:o 1 på programmet.

I början af århundradet rådde ett stort virrvarr vid betalandet af de på jorden lagda »grundskatterna», i det dessa utgingo under otaliga titlar och i en mängd olika persedlar. 1855 vidtogs häri en betydande förenkling genom att i hvarje län bestämdes ett fåtal (3—5) persedlar, hvari skatten skulle utgå; resten förvandlades till penningar efter medelmarkegångspriset under 1834—53. Alla de gamla räntetitlarna försvunno och alla lägenheten åliggande grundskatter, utom tionden, benämdes *ränta*. Detta var dock tydligt endast ett öfvergångstillstånd, och till 1869 års riksdag framlade regeringen ett förslag till räntans totala förvandlande till ett fixt penningebelopp. Riksdagen godkände detta nästan enhälligt, och det gälde endast att erhålla en lämplig norm för förvandlingen. Regeringen föreslog att den skulle ske efter medelmarkegångspriset för åren 1848—67, en medlem af landtmannapartiet, hr C. A. Larsson, förordade åter perioden 1834—53. Hvad skilnaden häremellan betyder visar sig af att kronan enligt det förra förslaget skulle årligen erhållit omkring 4,900,000 kr., enligt det senare 4,200,000 kr. Riksdagen gick en medelväg och bestämde att förvandlingen skulle ske efter medelvärdet af 1834—53 års medelpris samt 1862 års medelmarkegångspris, hvilket inbringade åt kronan omkring 4,700,000 kr. årligen. Det inses lätt att denna förvandling medförde stora lättnader för den

jordegande klassen, och det så mycket större, som de årliga prestationerna till kronan i sjelfva verket komma att minskas år från år i följd af penningens nedåtgående värde. Dock, på en del håll var man icke nöjd härmed. Hr C. A. Larsson föreslog att grundskatterna skulle aflösas, i det lägenhetsinnehafvarene beviljades rätt att göra sin jord fri genom att till kronan inbetala ett belopp, motsvarande den summa, hvarpå »grundskatten» utgjorde räntan beräknad efter 6 %. För dem, hvilka icke sjelfve likviderade, skulle en sjettedel af deras årliga ränta betraktas som amortering på kapitalet. Ännu 1869 voro dylika förslag dock för tidiga; bägge kamrarna afslogo motionen.

1868 års riksdag såg bildningen af ett annat, föga varaktigt parti, det så kallade nyliberala partiet. Detta bestod af några radikale herremän med A. W. Uhr, friherre Raab och L. J. Hjerta i spetsen samt någre bönder. Den förnämsta frukten af partiets verksamhet var ett vidlyftigt, i detaljer gående program, hvari åtskilliga genomgripande förändringar förfäktades. Men det lyckades icke samla kring sig något större antal medlemmar, utan sönderföll snart; bondeelementen uppgingo i landtmannapartiet, och de andra blefvo en del af den brokiga mängd, som benämnes »intelligensen», det vill säga landtmannapartiets motståndare.

Oaktadt således i hvardera kammaren hade bildat sig ett oppositionsparti, lyckades regeringen dock, tack vare första kammarens lojala understöd, att till en början lotsa sig fram i alla vigtigare, främst bevillningsfrågor, genom de gemensamma voteringarna. Men redan vid den andra riksdagen var det tydligt att regeringen icke mera åtnjöt representationens förtroende i samma grad som förr. Stora nedprutningar gjordes på de resp. hufvudtitlarna, och ministèren fick till och med från de regeringsvänliga bänkarna höra bittra ord om sin brist på hållning. Ohållbarheten af situationen blef alltmera skönjbar, och då det vid 1868 års riksdag visade sig att landtmannapartiet hade majoritet i andra kammaren, så inlemnade icke mindre än fyra statsråd, bland dem dock icke de Geer, sin afskedsansökan. Konung Karl XV afgaf då till statsrådsprotokollet sitt ryktbara diktamen, deri han gjorde gällande att ledamöterne i konseljen behöfde endast hans förtroende. Tvenne af de statsråd, hvilka inlemnat sina afskedsansökningar, läto äfven förmå sig att kvarstanna, dock endast för en kortare tid. Förhållandenas

tryck blef likväl snart starkare än kungsordet. Samstämmighet å minstone med en del af representationen blef en lifsfråga fö kabinettet.

Af den lysande ministèr, som 1862 tillstyrkt det ny reformförslagets framläggande och som fått tillnamnet »de bäste», stod inom kort endast Louis de Geer kvar. Dess må hända mest framstående medlem, friherre J. A. Gripensted fans ej kvar der, då den nya representationen första gånge samlades; han följdes af Manderström, den fine diplomaten, a von Platen, den skicklige sjöministern, af Lagerstråle, den erfarn civilministern, med flere. Vid krisen sökte de Geer vinna styrk åt sin ministèr genom att i den inkalla en representant fö den riktning första kammaren i allmänhet omfattade. Det va den nye civilministern, Adlercreutz, hvilken företrädde afgjord konservativt-byråkratiska tendenser. Men kabinettets homoge nitet var derigenom bruten, utan att något lyckligt resulta dock ernåddes. Sedan landtmannapartiet vid valen till periode 1870—72 ytterligare vunnit i styrka samt äfven i första kamma ren lyckats insätta ett antal partikamrater, hvilka ofta afgjord utgången af de gemensamma voteringarna, tog Louis de Gee slutligen afsked.

Adlercreutz blef nu chef för ministèren, och bland no table personer som inträdde i den må nämnas den oböjlig konservative assessorn Bergström, grosshandlaren C. F. Waern »Gluntarnes» skald Gunnar Wennerberg. Det nya kabinette fattade genast från början med kraftig hand i regeringstyglarna men det utgjorde en minoritets ministèr, och dess förslag för kastades det ena efter det andra. Ett af kabinettet gjord försök att på indelningsverkets grund söka ordna försvars väsendet strandade mot landtmannapartiets motstånd. Detta sade sig numera icke ingå på någon reglering af försvaret utan vederlag genom skattelättnader för den jordegande klassen; man gjorde till och med yrkanden på fullständig afskrifning af grundskatten utan motsvarande ersättning. I hopp att, om äfven med kännbara uppoffringar, erhålla någon lösning af för svarsfrågan, lät första kammaren 1873 förmå sig till ingående på den så kallade »kompromissen». Denna bestod i att riksda gen ingick till konungen med anhållan om proposition om grundräntans afskaffande och försvarets ordnande på en »säker grund». Härigenom sammankopplades dessa tvenne vigtiga frå-

gor med hvarandra, men första kammaren vann dock intet på sitt köpslagande, ty landtmannapartiet visste att uteslutande fasthålla »kompromissens» första del och insvepte sitt löfte angående den andra i fraser, hvilka ingenting betydde. »Kompromissen» lyckades ej heller under sin tioåriga lefnad åstadkomma något lyckligt resultat, den hade blott gifvit en viss sanktion åt landtmännens begär att köpslå om landets vigtigaste angelägenheter och på obestämd tid uppskjutit all lösning af försvarsfrågan.

Hittills hade kabinettet i allmänhet lyckats genomdrifva sina förslag i anslagsfrågor, men i följd af »kompromissen» trädde en stor del af första kammaren, särskildt den högaristokratiska skånska fraktionen, som med föga blida ögon såg den borgerliga »Bergströmska» ministèren, i öppen opposition, och 1875 såg kabinettet sig tvunget inlemna sin afskedsansökning. Snart sagdt otaliga voro de kombinationer, som nu uppgjordes i afseende å det blifvande kabinettets utseende. Från många håll påyrkades att landtmannapartiet nu skulle få försöka sin lycka. Men deraf blef intet, till stor del emedan partiet icke kunde uppställa en antaglig kandidatlista.

Slutligen lät Louis de Geer förmå sig att öfvertaga chefskapet, och med honom inträdde bland andra F. F. Carlson, C. F. Thyselius, Hans Forssell, alla desse tillhörande »kompromissens» anhängare. Men som man kunnat förutse, blef denna ministèr ogunstigt mottagen af det allt mera begärande landtmannapartiet.

På grundval af »kompromissen» framlade regeringen 1875 ett förslag till partiela reformer, gående ut på 10 procents afskrifning på grundskatterna, en mindre lättnad i indelningsverket och försvarets grundande på allmän värnepligt. Men detta, likasom ett senare ännu mera modifieradt förslag, strandade mot landtmännens »non possumus». Partiets utveckling hade gått raskt framåt; det hade antagit en allt mera ohöljd bondepregel. Grefve Posse satt som andra kammarens talman och kunde derför icke mera i diskussionen formulera partiets önskningsmål, dess runor fördes nu i stället af flere framstående bönder, främst den inflytelserika halländaren Carl Ifvarsson, skåningarna Ola Andersson och Sven Nilsson, dalarepresentanten Liss Olof Larsson med flere. 1873 års »kompromiss» tillfredsstälde icke mera den stora majoriteten inom partiet, och 1878 afgaf

denna sina beryktade sju motioner till de »stora frågornas» lösning. Deri fordrades grundskatternas afskrifning och indelningsverkets aflösande samt arméorganisationens fotande på värfvad stam. Genom att klokt tillgodose de skilda intressena i norra Sverige, der grundräntan var mera tryckande, och i södra Sverige, der åter indelningsverket var mera betungande, lyckades landtmannaledarene sammanhålla partiet med en styrka, som tycktes motstå alla skakningar.

Då Louis de Geer icke såg sig kunna uträtta något, resignerade han och med honom den öfriga ministèren (1880).

Bildandet af det nya kabinettet uppdrogs åt grefve Arvid Posse, och landtmannapartiet skulle följaktligen blifva ett regeringsparti. Med spänd uppmärksamhet afvaktade man publicerandet af ministerlistan, och huru stor blef icke förvåningen, då ingen enda af landtmannapartiets koryféer ingick i kabinettet. »Partiet följde sin forne chef till dörren, men vände der om». Taburetterna besattes med dels grefve Posses personliga vänner, dels dittills varande medlemmar af »intelligensen». Man hoppades dock fortfarande på någon lösning af de »stora» frågorna. Efter vidlyftiga förarbeten framlade regeringen till 1883 års riksdag ett förslag, i all hufvudsak grundadt på landtmannapartiets motioner af 1878. Man tog dettas antagande af riksdagen för gifvet, helst grefve Posses gamle antagonist Louis de Geer med ädel sjelfuppoffring i spetsen för »kompromissens» vänner lofvade gifva det sitt understöd; om andra kammaren var man alldeles viss, då af dess 200 ledamöter 140 tillhörde landtmannapartiet. Allt lofvade följaktligen framgång åt regeringen. Men då började hviskningar förspörjas om att enigheten inom landtmannapartiet icke mera var den bästa. En stor del af partiet, främst bland de nordsvenske bönderne, för hvilka indelningsverket icke var så betungande, förenade sig med större delen af »intelligensen», den så kallade »centern» under ledning af bröderne Abraham och Jonas Rundbäck till gemensamt försvar för indelningsverket och opposition emot »kompromissen» och regeringens förslag. I första kammaren åter lyckades dess vice talman, v. Ehrenheim, mot detta samla ett ganska talrikt parti. Troligen skulle dock ministèren gått med seger ur striden, om icke landtmännens anspråk yttermera stegrats och partiets medlemmar i några, utskottsbetänkandet vidfogade, reservationer gjort betydliga inskränkningar i sina

löften om ett nöjaktigt försvar. Då andra kammaren antog dessa reservationer, blef förslaget omöjligt för den första, och efter en glänsande debatt föll det der (med 70 röster mot 63).

Härigenom var »kompromissen» graflagd och föreningen af de stora frågorna upplöst. Men det stannade icke härvid. Landtmannapartiet, hvars styrka hittills legat i dess exemplariska sammanhållighet, hade fått sig en stöt, som tycktes totalt splittra partiet; flere af dess ledare försvunno efter nederlaget från den politiska skådeplatsen. En lättnad förspordes i det tryckande bondeväldet.

Grefve Posse inlemnade sin afskedsansökan, och f. d. statsrådet Thyselius, hvilken röstat mot det Posseska förslaget, inträdde som statsminister, i den nästan oförändrade ministèren. För en tid sedan drog han sig tillbaka och öfverlemnade ledningen åt statsrådet O. R. Themptander. Under dennes egid tyckes »kompromissen» åter vara på väg att dyka upp. I hvilken mån kamrarna nu befinnas villiga att ingå härpå kommer innevarande års riksdag att ådagalägga. Så förvirrad är partiställningen, att det för närvarande är omöjligt att med någon sannolikhet söka sluta till utgången. Valen synas i allmänhet utfallit med lutning åt det »Rundbäckska» hållet.

Edv. Öhrnberg.

Kärlek.

Lifsbild af Amanda Kerfstedt.

Jordens oro viker
För den frid, som varar.
Grafven allt förliker,
Himlen allt förklarar.
Wallin

I.

Han var vacker när han växte upp, med sitt täta, krusiga, svarta hår och sina lifliga, trohjertade, bruna ögon, med sin kraftiga, spänstiga växt och detta leende, hvars behag ingen kunde beskrifva. Det var något på en gång barnsligt och vemodigt som lyste i hans ansigte, när han smålog; kring ögonvrån bildade sig en hop små rynkor och i kinden en fördjupning, hälften veck och hälften grop; han log, som danskarne säga, öfver hela ansigtet, och tänderna lyste så bländande hvita. Han intog alla, lärare och gamla tanter, kamrater och framför allt unga damer, hans munterhet var så smittande, hans lätta sorglösa väsen så intagande. Att han hade det bästa hufvudet af alla syskonen, derom var intet tvifvel; var der någon svårighet med en explikation eller ett problem för de äldre bröderna, straxt var det att ropa på Helge. Han hade ett slags divinationsförmåga; svårigheterna löste sig med ens för hans klara blick, och aldrig såg han på besväret, när han kunde hjelpa någon. Var der något sönder i köket, Helge hade hammare och spikar; visade termometern orätt, Helge visste råd för den saken; gick salsuret osäkert, Helge plockade sönder det och satte det till rätta igen lika väl som någon urmakare. Men bäst af allt var hans röst. När han sjöng, var det som om varma strömmar pulserat ikring hjertat, och det egna var att den muntraste visa lät vemodig och den sorgligaste glad; det var alltid något af blandningen i hans lynne, som meddelade sig åt musiken.

Musiken — ja det var den som alltid låg honom i tankarne, det var hans själs stora kärlek, men han fick ingenting

grundligt lära deraf. Det var den tidens olycka, att man sällan tänkte på anlag, ynglingar skulle läsa och bli embetsmän, flickor skulle icke läsa utan sköta hushållet och gifta sig *à tout prix*. Han spelade alla möjliga instrument, och när han kom från en musiktillställning, gick han dagen derpå igenom det på pianot för sin syster Sofi. De två hade beständigt hållit ihop efter moderns död, och för Sofi fans ingen skönare musik än Helges. När han talade, hvisslade, sjöng och spelade om hvartannat, fick hon en sådan lefvande föreställning om det alltsammans. Men olyckan var att denna begåfning icke kunde döljas i hemmet, denna härliga stämma började bli eftersökt, öfverallt skulle han vara med. Musiksällskap och resande artister började lägga beslag på honom, koncerter kunde icke uppföras utan honom, och ingen dam gillade en serenad, utan att hans röst klingade i natten. Så kom han att sitta kvar i klassen ett år, två år, och längre fick man icke stanna i samma klass.

När han kom hem, det var en våraftou, och hon smög sig gråtande intill honom, och han glömde sig sjelf för att med sin ömmaste röst säga: »Så der ja, var nu inte så ledsen, Titti», det var hennes smeknamn, som han bara begagnade vid extra tillfällen, så tyckte hon att hennes hjerta ville brista, ty han hade något besynnerligt med sig, som kom hjertan att värka.

»Kom icke in i kväll», sade hon, »jag skall tala vid pappa i morgon. Du vet han får inte sofva, om han blir ledsen på aftonen.»

»Åh skräp», sade han och vände sig bort ifrån henne. Han hvisslade icke, och matbrickan, som hon smög upp till honom, stod orörd, men på morgonen hörde hon en drill från rummet bredvid, och då tycktes henne allt lättare. Hon uthärdade tappert stormen der nere, och när hon lemnade rummet, hade den laddat ur sig så, att blott en liten väderil återstod åt Helge, och det var just det hon önskat, derför hade hon varit så trög att gå derifrån.

Hvad var nu att göra? Man lade råd i familjen, och sjelf var han med om allting; vid hvarje nytt förslag ropade han rätt hurtigt: »Ja, kör för det då.» Slutet blef att han kom in vid krigsakademin. Det var en glädje att se honom, när han på julen kom hem i kadettuniformen. Så han dansade och så han skämtade, så ögon och tänder lyste, och så många lustiga historier han berättade. Han skrattade aldrig åt dem sjelf, och

derför föreföllo de så lustiga. Nöjen var han en mästare att ställa till, enkla men muntra; bara alla hade roligt, så var han nöjd. Men midt under allt detta var det ingen, som kom under fund med honom. Han meddelade sig aldrig, och derför var det midt uppe i lustigheten någonting sorgligt med; fastän han var medelpunkten, var det som om han ändå stått på afstånd, långt ifrån alltihop, det föreföll som om han haft en fördold verld, der han var ensam. Gjorde han upp planer, kände han, tänkte han, led han? Det visste ingen, han talade aldrig ett ord om sig sjelf, men alltid gaf han intryck af att der fans någonting bakom det som hela verlden såg, en melankolisk längtan till något som aldrig kunde nås. Det var derför det hände att en och annan sade: »Jag begriper inte hur det kommer till, men det svider i mig när jag ser på Helge.» Och när Sofi hörde sådant, tyckte hon att hon skulle vara villig att ge sitt lif för honom hvilket ögonblick som helst, *bara* han kunde bli lycklig.

Det blef så tomt och tyst sedan han farit, men brefven voro fulla af tokerier, lefnadslust och mod. Han kände icke det ringaste af subordinations-martyrskapet under äldre kamrater, han var förut så van att hjelpa alla, och besväret frågade han icke det ringaste efter, han lunkade och sjöng och sjöng och lunkade, och stor och stark och modig var han, så att han ingaf respekt, utan att sjelf veta af det.

En dag omringades han af några adelspojkar från de öfre klasserna; der skulle utföras ett dåd af dårhusmessigt okynne. — Helge skulle icke veta hvarom saken handlade, han skulle bara stå vakt på vägen till bersån. Den var visserligen aflöfvad och kal så här i midvintern, men den var tät, och dessutom var det natt. Man lät honom ana något genom hviskningar om att hon mankerat på sista balen, att hon var toppnosig och dryg, att hon min själ skulle få kyssa dem allesamman, att hon skulle fara förbi på släde, att hon skulle komma tillbaka helt oskadd — afbrutna meningar, som han stafvade och lade ihop, utan att ana att man bedrog honom; han var icke den som misstänkte folk, allra minst kamrater. Han skulle bara hålla vakt och hvissla i en metallpipa vid minsta knyst från slottet. »Nå ja, kör för det då; han kunde nog hålla dem stången, hela officerscorpsen, om det knep.»

Hur de kommo ut hör till det der obegripliga, som unga

rägbalsar åstadkomma. — Helge stäldes på temligt afstånd, han promenerade fram och tillbaka, hackade tänderna och frös och önskade att han väl vore tillbaka i sin brits. — Då hörde han nödrop i mörkret, en kvinnas rop, och i det samma såg han en man bakom sig. Han hvisslade häftigt, brottades några ögonblick med den ankommande, fick omkull honom på marken och höll honom fast der. Den kullslagne fattade i hans jacka och slet ur en knapp. »Är du galen pojke, jag är officer», ropade han. »Vet du hvad det gäller?» »Jag är ledsen öfver det», sade Helge lugnt, »jag vet hvad det gäller, och derför håller jag er kvar». Han hvisslade igen häftigare än förut, väntade flämtande några minuter. Allt var tyst. »Se så», sade han och släppte sitt tag, »nu kan ni gå, min herre. Jag har icke vetat att ni var officer, det är kanske min ursäkt». Mannen kraflade sig svärjande upp, han hörde icke till de ädelmodige, och han hade lyckligtvis knappen.

Helge släpptes in af kamraterna, som redan voro i säkerhet. Innan han somnade, hade han en liflig förnimmelse af att det fans en liten hektisk och häftig man, en auditör vid ett regemente, som hade stora förhoppningar på honom och som alltid haft en viss förkärlek för sin yngste son.

Följande dag var luften dof. Klagomål hade inkommit till styrelsen, och i aftontidningen stod med fet stil: *Groft öfverfall vid Carlberg,* men först dagen derpå bröt stormen lös. Af gerningsmännen kände man blott en med säkerhet, men han stod med sammanpressade läppar, det var fåfängt att få honom att tala, att angifva kamrater var honom omöjligt, och att ljuga var honom lika omöjligt; det återstod honom således endast att tiga.

Vid det stora förhöret, då han, den minst skyldige, fick stå der ensam för dem alla och ingen var nog ädelmodig eller snarare nog rättänkande att komma honom till hjelp, då man uttömt alla medel för att få några upplysningar af honom och den lille tjocke öfversten slutligen utropat: »Vet ni hvad den gäller, denna hårdnackade tystnad?» spelade Helges lynne honom ett fult spratt. Han kände vid dessa ord igen rösten på nattvandraren, sakens komiska sida grep honom, han gjorde ett steg framåt, och när öfversten ropade: »Nå bekänn, hvem var med er och hvad gjorde ni?» log Helge på sitt vanliga vis öfver hela ansigtet och sade: »Jag tog en narr för bröstet och vände honom

kring. Dock stod han upp helt oskadd, förlåt mig det, kun[g] Ring». Det drog ett löje genom församlingen, alla visste hven som funnit knappen, men ynglingen, han som stod der så käc[k] och vacker och leende, hans dom var fäld. Det gjorde d[e] unga officerarne ondt, det gjorde kamraterna ondt, det gjorde fö[r] öfrigt alla menniskor vid krigsskolan ondt, ty han var alla[s] älskling, men det kunde icke hjelpas.

Kring skjutskärran, som skulle föra honom bort från de[n] militära banan för alltid, voro de mangrant samlade. Der van[] kades vänskapsbetygelser, der hviskades i hans öra många gån[] ger: »Du skall icke hafva gjort det för intet», men han lo[g] och nickade och förundrade sig öfver att trots all den vänskap[-] lighet, som visades honom, satt der någonting som smakade a[f] bitterhet och förakt i hans hjerta, som icke funnits der förut. Han visste att när de alla återvände till den bana, som låg jemn och planlagd för dem, då skulle han sitta ensam kvar i sin kärra och rangla landsvägen framåt, till hvad? Åtminstone i förstone till det, som föreföll honom allra svårast, mötet med fadern.

Han såg staden på den tidiga eftermiddagen, men han for icke fram, utan stannade i en liten bondstuga, derifrån han skickade sitt kort med några rader till Sofi. — Det dröjde en timma, innan hon, flämtande — ty hon hade sprungit hela vägen — kom till honom.

»Åh, vi läste om det i tidningarna. Helge, Helge — var det verkligen du? Pappa sade att det har då åtminstone icke min gosse gjort.»

Han vände sig häftigt ifrån henne på det der tvära sättet, som var honom så eget. Men då han kände hur hennes hand skalf i hans, drog han henne framför sig. »Ja, hvad tror du?» sade han och såg på henne.

Hon slog armarne om hans hals. »Jag tror det inte», snyftade hon.

Han drog sig litet generad undan hennes omfamning, han förstod sig icke på scener.

»Nå, Titti?» sade han med en rådlös fråga i blicken. Smeknamnet just nu rörde henne.

»Du skall icke komma hem i kväll», sade hon afgörande. »Men berätta det nu först för mig alltsammans.»

»Har du läst om det i tidningarna, så har du nog bättre

reda på det än jag, ty det har jag inte gjort» sade han. »Jag var inte med om sjelfva hufvuddrabbningen, jag stod bara vakt åt de andra och slog omkull öfversten, som gick der och snoade.» Och vid minnet deraf kunde han inte låta bli att skratta.

»Nå, det var bra», sade hon, »det skall pappa förstå! Det andra hade han aldrig förlåtit». »Åh tusan», sade han. »Det är väl ingen riksolycka, om en flicka får kyssa ett halft dussin styfva pojkar.»

Hon såg på honom forskande, och så slog hon ned sin blick och skämdes öfver sig sjelf. Hon stod några sekunder tyst, derpå slog hon än en gång armarne om honom och ropade i half hänryckning: »Helge, jag älskar dig. Ack, om det vore jag, som fick lida i stället — ack om jag kunde ta det alltsammans på mig!»

»Din toka», sade han och smålog. »Är pappa frisk?»

»Ja, lyckligtvis. Jag skall tala med honom i morgon.»

»Nej, Sofi — den här gången blir det jag sjelf och inte du. Det kan vara på tiden att det blir slut med det. När är det bäst att jag kommer?» — »Klockan åtta.»

Den natten blef en vändpunkt i Sofis inre lif. Hon försökte, sedan hon lagt sig, att som vanligt knäppa ihop händerna och bedja, men hon faun att det icke var så att det kunde ske den gången. Hon steg upp och klädde sig, och sedan hon gått några hvarf kring rummet i stor ångest, föll hon på sina knän vid sängkanten. Der låg hon timma efter timma, der tiggde hon och bad, der åberopade hon sig på löften, som hon aldrig vetat att hon haft reda på, och under denna kvalfulla natt tändes hos henne den evighetsgnista, som sedan skulle lysa öfver hela hennes lif. När morgonen grydde, var hon lugn och på ett underligt sätt lycklig, och det oaktadt hon med smärta förstod att hos henne hade vaknat någonting, som skulle ställa sig som ett främlingskap mellan henne och den bror, som hon älskade så ömt.

Hon gick stilla och skötte sina husliga bestyr, räknande minuterna tills klockan skulle bli åtta. Men när hon såg honom komma så hurtig och rak förbi köksfönstren och taga trappan i ett steg, då tyckte hon att man skulle ha ett hjerta af sten för att stå emot honom. När han stängde dörren till faderns rum efter sig, förmådde hon icke längre gå bland de andra, hon måste in till sig i ensamheten. Hon var der till dess

några löpningar på pianot i salongen kallade henne ut. Helge satt och spelade, fadern gick fram och tillbaka på golfvet. När hon kom in, pekade han bakom ryggen på sonen, såg på henne med en så bekymrad min, att hon aldrig glömde det, och skakade på hufvudet. Hon visste icke för hvem af dem hennes hjerta sved mest, och det oaktadt hon just då kommit att tänka på att lidandet är en välsignelse och att lifvets öden äro små i jemförelse med evighetens.

Tiden gick sin gång. Första dagarne var man förstämd vid måltiderna, men så småningom kom man i sitt vanliga humör. En dag hade hennes lilla systerdotter stält sin docka i skamvrån, en pojke som hon kallade Filip. Familjen öfverraskades plötsligt af att höra henne med hög röst och upplyftadt pekfinger utropa: »Du skulle skämmas, Filip, att komma hem och inte vara kapten». Helge gick ut och kom icke ner till middagen. Hvad skulle hon hitta på? Jo, hon skref en biljett till en god vän, och om en stund kunde hon knacka på hans stängda dörr och ropa: »Det är bjudning till konsul Hellners i afton». »Präktigt, präktigt», svarade en glad röst inifrån.

»Du kommer väl med? Jag tänkte vi skulle gå tidigt. Det är bara du och jag.»

»Förträffligt, utmärkt!»

»Men du svarar ju inte ordentligt. Får jag inte slippa in?»

»Jag skall väl klä mig, begriper du.»

Så han sjöng den kvällen. Hilda, hennes vän, accompagnerade, de sågo så vackra ut båda två, och med ens rann det upp för henne, der hon satt i sitt mörka hörn och såg dem framme vid pianot, att de skulle bli ett par. Ja, så skulle det naturligtvis bli; Hilda var ju också förmögen, hon hade sitt möderne på trettio tusen. Hon kom nu ihåg så många små tecken, som bevisade att Hilda alltid svärmat för honom, men det gjorde för resten hvarenda flicka, som fans på trakten, och det fastän han aldrig utmärkte någon viss. Han var af den sorten, som kunde få sin väg belagd med flickhjertan, och så utan aning derom, helt leende och lustig, trampa på dem allesamman. I afton till exempel var han så full af upptåg, det spelade så skälmskt i hans ögon, att ingen kunde ana att han icke ätit någon middag.

På hemvägen vågade hon en fråga. »Är icke Hilda en

[en]a älskvärd flicka?» »Tusan så musikalisk», sade han och tände [s]in cigarr.

»Men inte bara det», sade hon.

»Är det *bara* det?» sade han. »Hörde du accompagnemanget till Leporellos aria? Det gick med chance.»

»Jag hörde inte särskildt på det, jag tänkte på andra saker», sade hon och suckade.

»Du har blifvit så konstig på sista tiden», sade han och klappade henne utanpå muffen. »Tycker du inte om musik mera?»

»Jo», sade hon, »bara den icke uppslukar lifvet».

Han hvisslade, och det gjorde henne ondt att hon sagt det. Var det icke en välgerning att han hade den trösten?

Till hösten skulle han till Stockholm på kontor. Fadern var tungsint och hostade värre än han brukade, och det blef dystert sedan Helge rest.

Andra året efter Helges afresa fick Sofi en ny verld af lycka och sällhet. En ung man, militär och landtbrukare, som hon aldrig trott hade brytt sig om en så obetydlig varelse som henne, friade till henne. Han var i en temligen god ställning, de öfverensstämde i lifvets vigtigaste frågor, och till våren skulle bröllopet stå. Det var nästan besynnerligt att gifva en man man en plats i det hjerta, som så helt hade omfattat brodern, och det var med en liten känsla af samvetskval hon skref och underrättade honom. När skulle han få smaka kärlekens lycka? Ack, att hon kunde gifva honom ett trofast kvinnohjerta, som älskade honom i nöd och lust, ty hon började allt mer frukta att hans lif skulle bli rikt på båda delarna. Men Helge skref ett jublande bref till svar. »Hvad var det för en själ? Skulle han tycka om honom? Tänk att se lilla Titti i eget hem! Dit skulle han komma och leka med . . . etc. etc. Ville hon inte komma upp till Stockholm förut. Han var medlem i det förnämsta musikaliska sällskapet der, och teaterns sånglärare tyckte att hans röst skulle bli en prydnad för scenen o. s. v.»

Jo, hon ville komma, hon behöfde dessutom göra uppköp till sin utstyrsel, och hon skulle tillbringa fjorton dagar helt och hållet med honom. Ack, så kärt det skulle bli att riktigt få rå om honom för sig sjelf igen. Hon ville icke bo hos bekanta, han skulle hyra henne ett rum med piano, hon läng-

tade så mycket att höra honom sjunga, hon utgöt sitt hjerta, hon höll *så, så* mycket af honom, han hade icke mistat någonting, fast hon var förlofvad. Till svar erhöll hon blott dessa ord:

Du lilla Titti!
Rummet är hyrdt.

Han var vid tåget och mötte henne, och så de skrattade och pratade den första aftonen. Det blef mest om musiksällskapet, historier om hur den sjöng och den spelade, om koncerten, som nyss varit och der han sjungit solo en stor aria ur Messias — och de voro förtjusta eller hur — voro de icke? Och han svarade: »Åh skräp», men hon såg från sidan att han smålog. Och derefter kommo de in på barndomsminnena. Åh, det var förtjusande! Och när théet kom in och hon fick servera honom, — fast då kom lampan, och hon märkte två rynkor mellan ögonbrynen, som han icke haft förr, och att håret icke var fullt så tätt och rikt öfver hjessan.

»I morgon, Sofi, måste du höra Faust. Åh, du kan icke föreställa dig Faust.» Hon blef litet allvarsam. »Käre Helge, blif icke ledsen på mig, men jag kan icke gå på teatern nu.»

»Kan du icke? Och det som jag gladt mig nästan mest åt af alltsammans. Hvarför kan du icke?»

»Om jag sade dig det, så skulle du icke förstå mig», sade hon ömt och nästan afbedjande. »Men bed mig icke om det, älskade Helge, ser du det är en samvetssak.»

»Åh tusan, står det så till? Hvad ska vi då göra? Kanske jag skall följa dig till något kapell?»

Hon betvang sin smärta. »Nej, du skall spela Faust och sjunga för mig, så har jag lika roligt», sade hon. »Men är icke detta blott ett opiiplåster på samvetet?» sade han skälmaktigt.

»Vi få väl se», sade hon och slog opp pianot. Han satt der snart och sjöng aria efter aria, körer, duetter, alltsammans, och hon blef snart så bedårad, att hon glömde allt i verlden för denna förtrollande röst.

»Åh, så du sjunger», sade hon slutligen, när det var sent och tid för honom att gå, »hvad din röst blifvit präktig och stor, den går genom merg och ben, för att icke tala om hjertat.»

»Såå — du tycker det, du lilla landsortsflicka. Snart skall du få höra att den klingar genom Europa.»

Det skar till i henne. »Men Helge, hur går det med kontoret?» sade hon.

»Jo, det står lyckligtvis kvar på sin plats.»

»Och du vid pulpeten», sade hon ömt och spörjande.

»Ja, naturligtvis, jag vid pulpeten — för det mesta.»

Dagen derpå voro de på middag hos slägtingar. När han vid sjutiden följde henne öfver Gustaf Adolfs torg, sade han: »Hör, Sofi, hör nu sjunga de Faust — vill du inte att vi skola gå in?» »Snälle Helge — jag kan inte, bed mig inte.»

»Nå, då ska du åtminstone komma in och dricka thé här på ett ställe i närheten, så skall du få se på en skönhet af första ordningen.»

»Hvem är det?»

»Uppasserskan naturligtvis. Hon är kommen från landet helt nyligen, och hela Stockholm springer efter henne.»

Hon rodnade häftigt till och kastade en blick full af harm och förebråelse på honom. Han såg den i gasskenet.

»Kan jag inte gå och se på Faust», sade hon med darrande röst, »så kan jag än mindre gå och se på en kafé-uppasserska.»

»Ursäkta», sade han och hvisslade till en kort ton.

De gingo tysta hemåt. Hon var så beklämd. Hennes hand låg på hans starka arm, men hade han egentligen någon styrka för allt hvad som omgaf honom?

Vid porten stannade han. »Vill du inte komma upp?» sade hon.

»Åh nej, jag tror jag skall gå hem.» De stodo under lyktan. »Är du ledsen på mig, Helge»? sade hon. »Du vet att jag vill göra allting för dig annars, utom det jag icke kan. Jag kan icke vara annorlunda.»

För första gången i sitt lif såg hon hans ansigte blifva djupt allvarsamt. Det var så underligt, att hon blef nästan rädd.

»Jag ville inte ha dig annorlunda heller», sade han. »Förlåt mig det sista förslaget — det var oförlåtligt. Det skulle kanske stå bättre till med oss, om flere kvinnor än du hade förmåga af sedlig harm. Kom nu, lilla Titti.» Han sprang uppför trappan före henne och öppnade dörren på förhand. Der inne stod thébordet dukadt och i en vas på midten en stor bukett friska syrener.

»Åh Helge, Helge, är det du? Så förtjusande — men o, Helge, så dyrt!»

»Tyst nu med det evinnerliga förståndet. Se här skall du få se.» Han drog upp ett par paket, som legat på soffan. Det var ljust siden och det var en hvit pelskappa. Hvad han var glad, när han trädt den på henne och svängde omkring med henne på golfvet. Ack, ack, hvad hon också såg glad ut, men hvad det gjorde henne ondt. »Och i morgon ska vi ut och åka kring Djurgården och äta middag på Rydberg. Åh, lilla syster skall icke sitta som i kloster, när hon ändteligen kommit till hufvudstaden. Men här fins ju ingenting. Vänta ett ögonblick!» Innan hon visste ordet af, var han nedför trapporna, och när han kom upp, hade han en hop små paket från mathandeln på nedra botten.

Det blef en förtjusande supé. Ingendera visste hur väl han ville den andra.

»Om vi vore rika, skulle vi fara till Italien i vår, Sofi. Sångens och solens land, du och jag — tänk så härligt.»

»Ja, det vore härligt — otänkbart härligt — men det är omöjligt.»

»Ja, det är sant», sade han och suckade litet. »Du har en annan man att följa och tjena nu. Det glömde jag.»

Det föreföll henne som om hon gjort något ondt genom att förlofva sig. »Om du ville det, skulle jag följa dig ändå», sade hon, »jag kunde skjuta upp bröllopet.»

»Ja, det förstås», sade han och storskrattade, »du kan göra allting, du lilla gås. Men ser du krigare, du —, det är sådana som fattas. Jag får allt längta förgäfves jag. Det vore ändå en glädje, om du kunde komma dit.»

Hvad sidenet pinade henne! Hvad kappan pinade henne! Det kunde ha räckt åt honom ett godt stycke väg till Italien, men det vågade hon icke säga.

Om natten väcktes hon af en serenad, hvars make hon aldrig hört. Att sådana sångare skulle sjunga för henne, det var mer än hon drömt om. Hvarför kunde hon ingenting göra för honom, som gjorde så mycket för henne?

Aftonen derpå kom han upp till henne så glad och frisk i hågen. »I kväll får du lof att vara till min disposition helt och hållet», sade han, »vi skola göra en visit.»

»Du, en visit! Nå, jag måtte säga. Du afskyr ju visiter.»

»Ja, i allmänhet, men det här är något alldeles egendomligt.»

Hon var genast färdig, och de vandrade af arm i arm öfver Kungsträdgården uppåt Ladugårdslandet.

»Så mycket rikt folk det måtte finnas ändå», sade hon, då hon såg de upplysta våningarna. »Det är underligt att man känner sig främmande, när man ser det. Det är nästan synd om de stackars rike, deras pengar medföra något kylande och aflägsnande.»

»Åh, de trösta sig nog öfver förlusten af sådana stackare som dig och mig», sade han skrattande, »och jag skulle tvärtom tro att det svåraste för den rike består i penningens attraktiva makt. Men nu lemna vi filosofin i sitt värde, ty se här äro vi framme.»

De stodo utanför ett litet hus på Sibyllegatan. De treffade sig in i en mörk förstuga, der Helge efter något famlande på väggen fann klocksträngen, på hvilken han ringde tre gånger med korta pauser emellan.

»Hvarför ringer du så der besynnerligt? Är det något ordenssällskap?»

»Nej, men hon bor alldeles ensam, och för att icke skrämma henne, ha vi kommit öfverens om det tecknet.»

Det klack till i Sofi, men hon sade ingenting.

Efter några ögonblick hördes steg. En ljusstrimma syntes genom nyckelhålet hoppa hit och dit i den mörka förstugan, slutligen togs en nyckel ned från en spik på dörrposten innanför, sattes i låset och vreds om.

När dörren öppnades och ett klart ljussken föll öfver Helge, tyckte Sofi att hon aldrig sett ett gladare, hjertligare och vänligare ansigte.

»God afton, mutter lilla», sade han. »Tas det emot? Jag har en ung dam med mig, som vill göra sin uppvaktning.»

Fruntimret, som stod derinne med ljuset i hand, såg alls icke ut som om hon gjorde skäl för benämningen »mutter lilla». Hon var liten, torr och mycket skrynklig. Hennes ansigte var omgifvet af små gråa lockar och hennes ögon tindrade af synbart nöje.

»Åh, jag må säga», sade hon. »Stig in, stig in. Jag

trodde nästan att herr Helge glömt mig. Så, det här är syster Sofi. Låt mig se på henne. Samma ögon — ja, då vet jag hvad hon går för, men eljest trodde jag riktigt att herr Helge glömt mig.» »Glömma», sade Helge förebrående. Sedan han fått af sig rocken, tog han den lilla gumman om lifvet, svängde omkring med henne så att ljuset fladdrade, under det han sjöng med full hals:

»Kan man glömma sin hjertans kär,
sin hjertans kär,
sin hjertans kär?»

»Håll håll», skrek hon, »nu är han tokigare än annars, sen han fått syster hit.»

Rummet var stort, och medan den gamla damen gick in i sin sängkammare, ett litet krypin på ena sidan, hade Sofi god tid att betrakta det. Der fans en soffa med stoppade kuddar till rygg och ett par pallar framför, några perlfärgade länstolar, en byrå med marmorskifva, hvarpå ett par pläterstakar, en vas med gula eterneller och en gammalmodig potpourrikruka voro placerade, ett divansbord med en knuten duk och längst ned vid dörren ett långt, smalt och tunt klavér.

»Men hvem är hon?» sade Sofi.

»Åh, hon är förnäm, må du tro. Det är fröken Dorothea Klöfverfeldt.»

Den lilla fröken återkom nu med en lampa, och man satte sig kring bordet. Det gick helt otvunget med konversationen. »Det här är fröken Dora och det här är Sofi», sade Helge, och dermed var presentationen och äfven benämnandet affärdadt.

Plötsligen midt i pratet utropade Helge: »Har du arbete med dig, Sofi?»

»Ja, jag har min virkning i fickan. Hvarför frågar du det?»

»Jo, för det att fröken Dora och jag vilja vara litet för oss sjelfva.»

»Skall jag gå min väg?»

»Nej, visst inte. Kryp upp i soffhörnet der och virka på vid lampskenet, så skall du få se på något muntert.»

»Åh nej — inte i kväll», protesterade fröken, ehuru helt svagt och lamt.

»Jo visst, Sofi skall väl få en idé om hur vi ha det i hvardagslag.» Han sprang bort i hörnet och lyfte fram ett

brädspelsbord, slog upp skifvan, satte fram ljus och sökte reda
å tändstickorna, han var så hemmastadd och visste hvar all-
ng fans. Fröken Dora gjorde ännu några små invändningar,
en hon var synbart trakterad. Sofi satt och såg på dem som
å en tafla; den unge axelbrede mannen med sitt friska mörk-
yade ansigte och sina lysande skälmska ögon, full af skämt-
amma utrop och anmärkningar vid hvarje drag, och den lilla
optorkade gumman framför honom, som sken af välbehag och
öje och som hade i sitt väsen en rest af stora verldens later.
Hon satt der och drömde i detta gammalmodiga rum, som luk-
ade af torr lavendel, halft söfd af det oupphörliga knackandet,
lls hon väcktes af att Helge utropade: »Nej, se på henne,
har hon icke gjort mig till Jan nu igen! Se, hur segerglad hon
er ut! Ska vi ha oss ett parti till?»

»Nej», sade fröken Dora med bestämdhet, »nu får det allt
vara den här gången. Vi skall väl inte alldeles tråka ut frö-
ken Sofi. Nej nu kommer deserten.»

Helge stälde bordet tillbaka i sitt hörn och slog upp kla-
veret. Det hade ett hest, pipande, astmatiskt ljud, och för
hvarje anslag på de svarta, glappiga tangenterna knäpte det i
dem. Och det var Helge som spelade, han som var så ner-
vöst retlig för alla missljud. Deraf syntes nu ingenting, han
ick muntert på, och det gamla ostämda skrället suckade och
pustade under hans lifskraftiga fingrar. — »Nå, fröken Dora —
något i den gamla stilen»? sade han frågande och vände sig
half om. Den lilla fröken satt uppkrupen i sin länstol och
nickade ett bifall. »Ser du, Sofi, hon har varit en sångerska
i sina dar och lyst med sin talang på Stockholms-soireernas
himmel. Det var på den tiden det var fråga om att ni skulle
bli hoffröken, eller hur, var det inte så?»

»Gör inte spektakel af en gammal menniska, herr Helge»,
sade den lilla gumman och skrattade ej så litet smickrad.

»Nå, då dra vi till med »Flyttfoglarne». Tyst nu, mina da-
mer, silence — nu börjom vi.»

»Jag skall följa er till hörnet», sade fröken Dora, då de
efter sången beredde sig att gå, »jag har ändå ett ärende i
boden.»

»Vill ni stå här några ögonblick och vänta, medan jag
springer in och skaffar mig en cigarr», sade Helge, när de hun-
nit fram till Storgatan. »Jag är genast tillbaka.»

»En sådan gosse», sade fröken Dora. »Det fins inte hans like till. Jag tycker hela lifvet blifvit gladare, sen jag lärde känna honom.»

»Men hur blefvo ni bekanta?»

»På det enklaste sätt i verlden. Det var i den svåra halkan i fjol, jag skulle gå utför David Bagares backe. Känner ni den backen?»

»Nej, det gör jag icke.»

»Åh, den är infam — rätt ner i djupet. Nå, jag hade gifvit mig utför på Guds försyn, när jag ungefär midt i backen omöjligt kunde komma längre, hvarken upp eller ner. Jag gjorde mina försök, men det var fåfängt, och löjligt måtte det ha sett ut. Då kom en ung herre, bjöd mig armen och sade med vänlig röst: »Får jag lof att hjelpa er?» Det var herr Helge. Han följde mig hela vägen hem, och när vi kommo till porten, voro vi riktigt goda vänner, ni vet ett sådant sätt han har. Jag bad honom stiga in, och sen dess är han hos mig litet emellan. Han har aldrig varit borta så länge som nu, och det har varit så tomt efter honom. Det var på söndagsmorgon för tre veckor sen han kom inspringande och berättade att ni skulle komma. Då var han glad, skall ni tro, ja, han var så glad att han» — hon hejdade sig.

»Hvad?» sade Sofi.

Fröken Dora såg sig omkring som om hon fruktat att någon skulle höra henne, höjde sig på tåspetsarne och hviskade i Sofis öra: »Han läste predikan för mig.»

I det samma kom Helge ur boden, och man tog afsked af hvarandra, men sedan de gått några steg, sprang Sofi tillbaka, böjde sig ned mot den lilla gumman, som ännu stod och såg efter dem, och sade hastigt och bevekande: »Var snäll emot honom, kära fröken Dora, var riktigt snäll emot honom.»

»Men det är ju han som» — — —

Men det hörde ingen. Sofi hade redan vändt om, och syskonen gingo med raska steg derifrån.

»Är hon mycket fattig?» sade Sofi.

»Jag tror hon har ett par små pensioner och litet underhåll från en slägting, så att hon är skyddad från egentlig nöd. Men hon har sin lilla stolthet. Det är omöjligt att få henne att ta emot någonting. Hvad tyckte du om henne?»

»Mycket. Om jag bodde här, skulle jag ofta gå till henne.

Det förvånar mig bara att hon är en så skicklig brädspelerska», sade Sofi och skrattade skälmaktigt. »Att göra dig till Jan, det ansåg till och med pappa för en heder.»

»Det roar henne, stackars gumma», sade han litet generad. »Om hon aldrig vunne, så hade hon inte något nöje af spelet, begriper hon det, fröken spetsfundig?»

Sofi klappade honom på armen. »Jag förstår nog hvarför du förde mig till henne», sade hon. »Du ville visa mig att det fins ofta mera förnöjsamhet och glädje hos den fattige, än» — —

Han afbröt henne skrattande.

»Nej, jag hade verkligen inte ett så moraliskt ändamål», sade han. »Min afsigt var en helt annan.»

»Hvilken då?»

»Jag ville visa en liten pjunk-Lisa till syster, som har det felet att vara alltför öm och att göra sig onödiga bekymmer, att jag — — ifall hon ibland skulle tänka — — nå ja — det är det samma» — — —

»Att du hade en vän», sade Sofi.

»Just så ja», sade han och låtsade bli förtjust i ett upplyst bodfönster, som de gingo förbi.

Dagarne gingo så hastigt. Hon visste icke ordet af, förr än hon satt på tåget igen och såg honom på afstånd, der han stod och lyfte på hatten, till dess vid en krökning af vägen allt var förbi, hela resan som en glad och lycklig dröm.

På senhösten stod hennes bröllopp, men Helge kom icke med. hon fick endast ett lyckönskande telegram. Han tänkte på hennes bröllopsdag på sitt sätt, och det var icke det sämsta. hade han förut i ett exalteradt bref skrifvit till henne. Hon gick i en underlig bäfvan och sökte och letade i alla tidningar, hon visste nog hvad hon trodde, fastän hon ingenting sade. Ändteligen på tredje dagen läste hon notisen:

»En ung debutant, en herr Helge Vought uppträdde i går på kungliga lyriska scenen. Sällan har man hört en sådan röst, en kraftig tenor med hög sopran timber, stark och mäktig, vek och innerlig och dertill utomordentligt väl skolad. Förtjusningen efter hans första aria i andra akten var stormande, och man skulle kunnat beteckna debuten som en fullständig succès, om icke sångaren, som hela tiden förde sig på det mest ogenerade sätt, tycktes hafva en afgjord motvilja för dramatiken.

Han föll synbart sjelf i förtjusning, när motspelaren lyckades, och en gång kunde han till och med icke återhålla ett sakta »bra». Dessa fel skola vi dock hoppas att en större teatervana kommer att nöta bort, och vi kunna ej nog lyckönska direktionen till fyndet af en röst, som åtminstone vid vår scen saknar sin like. Han uppträder å nyo i öfvermorgon.»

Det var nu i kväll. Hur skulle det gå? Hon visste hur oberäknelig han var, hon kände hans plötsliga infall, hans underliga glömska af sig sjelf och allt omkring honom, hon kände hans oemotståndliga sinne för det komiska, hans svårighet att finna sig i det stricta och regelräta. Hon var så viss på utgången, att hon icke blef öfverraskad, när hon läste följande dags notis.

»Herr Vought uppträdde för andra gången i går afton, och man kan icke nog beklaga att han med sin eminenta talang icke tagit sig längre tid att förbereda sig för scenen. Han sjöng de tre första akterna så sympatiskt och gripande, att stämningen var hänryckt. Hans underbara stämma ljöd ut i salongen med en egen blandning af vemod och friskhet, hans apparition och hållning var den bästa möjliga, och man förlät honom, att han hostade ett skratt i sin näsduk, i stället för att framställa sorg och fasa, när älskarinnan dånade. Men i fjerde akten var hans olyckliga öde framme. Hela Stockholm är tyvärr under det närvarade dimmiga och regniga höstvädret behäftadt med en allmän bröstkatarr, men publiken hade med berömvärd behärskning motstått dess yttringar, ända till dess man hörde kören inifrån kyrkan. Fjerde och femte raderna togo sig då genom en väldig hostsalfva ersättning för sitt långa tillbakahållande. Herr Vought, som flere gånger under aftonen visat tecken till otålighet, glömde sig, i sitt missnöje öfver att den härliga kyrkokören skulle blifva helt och hållet öfverröstad, ända derhän att han gick fram till rampen och ropade: »Tyst deruppe». Det säges att, då han efteråt fick emottaga regissörens förebråelser, debutanten gifvit scenen en god dag. Om detta rykte bekräftar sig, kan man ej nog skarpt uttala sitt klander öfver att direktionen släpper fram en person, som icke hunnit förvärfva scenisk sjelfbeherskning. Derigenom skall den musikaliska verlden förlora en stämma, hvars make icke kommer att erbjuda sig kanske på årtionden.»

Dagen derpå fick hon ett bref. »Det är förbi, Sofi. Jag

tänkte göra dig heder, men det blef en pankaka af alltsammans. Nu ger jag tusan hela härligheten. Jag reser ner till kusten och ger mig ombord på första bästa fartyg. Jag duger väl åtminstone till matros. Underrätta pappa, är du snäll.
Helge.»

Några dagar senare kom ett nytt bref.

»När du får detta, är jag på väg mot Ishafvet på en hvalfångare. Det var svårt nog att få ens detta. Jag hade för fina händer, tyckte de. Den saken är väl hjelpt när jag kommer hem, hoppas jag. Allt väl ombord! Det låter ju kungligt.
Helge.»

Vintern blef bistert kall. Inga underrättelser fick hon; hon visste ju icke ens hvad skeppet hette. Hon hade ett nytt hem, kärlek, frid, och ändå var hon fridlös. Vid brasan eller i den varma bädden skakades hon af frossa, när hon hörde hur stormen hven eller hur kölden knäpte i knutarna. När yrvädret sopade öfver slätten, då tyckte hon sig se de fräsande vågorna, då såg hon honom med det krusiga svarta håret och de bruna glada ögonen ligga — — nej, hon kunde icke se det till slut. Vid jultiden drabbade henne en annan sorg; fadern dog efter en kort sjukdom, modern hade hon mistat som helt liten, och nu skingrades och upplöstes fädernehemmet. Det var under sorgliga förhållanden hennes äktenskap började, och hon längtade pinsamt efter våren. Det var icke förgäfves vårsolen kom och tände glada förhoppningar, ty en dag kallades hon ut i köket till en sjöman, som stod der och tummade sin yllemössa innanför dörren. Han såg hur förskräckt hon blef och sade: »Frun skall inte bli så rädd, jag har inga onda nyheter; men efter jag drog här förbi på väg hem till gumman, fick jag helsningar till frun.»

»Lefver han, är han hemma?»

»Ja, visst lefver han, men nog tror jag han fått nog af sjömanslifvet på den här resan — han.»

»Ack, stå inte der vid dörren. Kom in med mig.» Hon gick förut. Hon hade helst velat ta honom i famn, men hon darrade så häftigt, att hon knapt kunde gå.

Han såg på henne, när de sutto midt emot hvarandra i matsalen, och sade med en slug blinkning: »Hon har allt litet af hans tag i ögonen, ser jag.»

»Berätta mig allting», sade hon, »ni förstår väl» — —

»Ja ja, jag begriper att kvinfolk äro sig lika jorden rundt. Ja, en svår resa var det. Vi blefvo instängda, förstår hon, och knapt var det med kost och med allting för resten. Två man stryko med, och det är ett stort under att en enda kom undan med lifvet. Men han var styfvast. När fartyget sprang läck, så var det han som pumpade. Han sjöng och pumpade och sof aldrig. Jag tror han var förtrollad, för modet tröt aldrig, och bara man hörde honom sjunga, så fick man hopp igen; fast jag tyckte att rösten skulle frusit fast i halsen på honom, så gick han på lika förbannadt. Ja, det är visst och sant, frun, att hade inte han varit, så hade vi gått till botten rubb och stubb.»

»Men ni blefvo räddade?»

»Ja, det kom ändteligen en bitande öster, som ref loss isen och kastade henne — jag menar skutan — på sned, så vi kunde plåta på läckan en smula, men det var ett helvetes arbete att få henne läns. Men vi kommo då efter många vedermöder upp på kusten af Grönland, der vi måste ligga stilla ett par månader och reparera, och så hade vi ändå ett sattyg i Nordsjön. Det har varit förgjordt i år med allting.»

»Men hvar fins han? Var han med er hela tiden?»

»Ja, i nöd och lust, alltid lika kry och munter, och ändå tycker man just att det är synd om honom!»

»Hvarför säger ni så? Hvad menar ni med det?»

»Ja, det vet jag just inte, men fast jag sjelf är bara en fattig fan, så är det liksom en ville ge honom något bättre än han har. Ja ja, i alla fall så bad han mig helsa att han skulle sofva i fjorton dygn, och sen så skulle han komma hit.»

Hon såg ut i luften, och hon tänkte så intensivt, att hon utropade det med en kraft och ett allvar, som om hon sutit och styrt verldar: »Och nu skall han bli lycklig, om någonsin en menniska blir det.»

»Ja, kan frun göra något vid den saken, så har han ärligt förtjent det», sade matrosen.

Ingenting var godt nog, när hon dukade bordet för denne. Hon lade sjelf för honom, och när han skulle ge sig af, lät hon skjutsa honom en mil till vägs.

Hon hade en öfverläggning med sin man, och på efter middagen satte hon sig att skrifva till Hilda. Efter åtskilliga underrättelser af hvardaglig art kom hufvudsaken fram: »Vill du komma och tillbringa juni månad hos mig? Sommartiden på

hadet etc. — men i ett postskriptum kom det: Jag vill icke dölja för dig att Helge kommer hem, sedan han sofvit ut efter nordpolsfärden.»

I bokhandeln.

Nyland. Samlingar utgifna af Nyländska afdelningen. I. Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet, ordnade af H. Wendell. 284 s. stor 8:o. Helsingfors 1884, Nyländska afdelningens förlag. *Fmk* 6.

I Tidskriftens majhäfte uttalar sig sign. F. E. i en anmälan af senast utkomna häfte af nyländingarnes »Album» om afdelningen och dess sträfvanden sålunda:

»Särskildt intresse eger för oss det album, som nyländingarne utgifva, då ju desse bland ungdomen föra den svenskspråkiga kulturens talan. Man frågar sig hvad som rör sig på djupet bland dem, man frågar sig, i hvad riktning ungdomens spännkraft skall komma att arbeta. Och man får det intryck, att denna spännkraft för ögonblicket är afmattad eller åtminstone icke riktad på något bestämdt mål.

Nyländska afdelningen har under den senaste tiden hufvudsakligen sträfvat för sitt nationshus. Genom ledarnes beundransvärda energi och under liflig medverkan från allmänhetens sida har detta, förr än man kunnat vänta, blifvit en verklighet. Sedan senaste höst har afdelningen, genom sin storlek nästan en studentkår i smått, ett eget hem sådant studenthusets gifvarinnor i tiden ämnade bereda alla studenter. Hon lefver nu i den första bosättningens gyllene dagar och tänker synbarligen icke mycket på framtiden.»

Sitt omdöme stöder rec. på innehållet af det anmälda häftet, i hvars uppsatser han förgäfves spanar efter »någon liten blick ut i lifvet omkring oss, helst framåt, något mål att arbeta för, en smula mod och hänförelse», och hvars sånger synas honom »hafva förlorat nästan all lokalfärg», så »allmänt menskliga» äro de.

Nekas kan icke att der ligger mycken sanning i rec:s uppfattning af afdelningens album, och han har synnerligen träffande karakteriserat den tidsriktning hos ungdomen, som i den lifffulla, handlingskraftiga kärleken till hembygden ser endast en barnslig knutpatriotism och som i högtrafvande, tomma fraser om »allmänt menskliga» ideal finner sitt nöje. Men då han i den Nyländska afdelningens arbete för ett nationshus ser något, som är främmande för dess sträfvanden öfver hufvud, ja något, som till den grad fäster dess tankar vid den närvarande stunden, att den »synbarligen icke

mycket tänker på framtiden», så kunna vi icke anse honom hafva träffat det rätta. Ty »egen härd är guld värd», och det är att hoppas att vid den härden ett godt och ädelt kamratlif skall fostras, mäktigt nog att uppställa höga framtidsmål och ingjuta mer än en »smula mod och hänförelse» hos alla dem, hvilka ej tillhöra den inom afdelningen, ja vid hela universitetet tyvärr talrika skaran af »unga gubbar».

Emellertid hafva vi glädjen att fästa uppmärksamheten på ett företag, som mer direkt utgör en kraftig gensaga mot hr F. E:s påstående att den nyländska ungdomens »spännkraft för ögonblicket är afmattad eller åtminstone icke riktad på något bestämdt mål», ett företag så ensamt stående, att icke en studentkorporation i hela verlden torde kunna uppvisa ett motstycke dertill. Vi mena de märkliga publikationer, som den Nyländska afdelningen under namn af »Nyland» kommer att utgifva och hvaraf den första samlingen utgörande en ganska omfattande ordbok öfver det svensk-nyländska allmogemålet, för icke länge sedan sett dagen.

År 1860 om sommaren vandrade tre unge studenter vida omkring i den nyländska hembygden. De gingo stuga in och stuga ut, de voro med på slätterängen, på gungbackarne om söndagsaftnarna, öfverallt der ett folklif rörde sig. De språkade lifligt med bönderna, de lyssnade uppmärksamt till de gamla sagorna, sägnerna och folkvisorna, de lärde sig känna folkets seder och bruk. I tysthet upptecknade de sedan hvad de inhemtat, och så lades grundstenen till de betydelsefulla samlingar, hvarom här är fråga.

På den sålunda lagda grunden hafva nyländingarne allt vidare arbetat, i början långsammare, så länge de till buds stående medlen voro knappa, men senare, då afdelningen genom en storartad donation var vorden förmögen, med allt större energi och rikare tillgångar. Det har således varit ett årtionden långt arbete och säkerligen ett arbete »riktadt på ett bestämdt mål». Och det har ej varit ett ringa mål, som Nylands ungdom föresatt sig, då den sålunda velat bevara sin hembygds språk och minnet af sina förfäders lif från glömskan och förgängelsen.

Det är ock hög tid att så sker, ty i samma mån som folkskolorna spridas omkring i bygderna och den allmänna bildningen med sin allt nivellerande kraft går fram bland folket, försvinna gammalt språk och gammal sed. Det går med dem som det redan gått med de gamla folkdrägterna, de blifva småningom aflagda.

Ännu finnes dock mycket kvar, och hvad särskildt språket beträffar, erbjuda i synnerhet de ostnyländska munarterna mycket af intresse, såvida de torde vara bland de ålderdomligaste som finnas. Också äro i föreliggande ordbok de rikhaltigaste samlingarna hemtade derifrån. Så upptager en af de till grund för arbetet liggande ordförteckningarna (stud. Åbergs) icke mindre än 9,423 ord. I mellersta Nyland finnas vissa ljudförhållanden, som höra till de äldsta man på nordiskt språkområde känner, men annars har dialekten der redan temligen moderniserats, hvilket än mera är fallet i vestligaste

delen af landskapet, der för öfrigt den i afseende å betoningen måhända vackraste svenska i vårt land talas. Emellertid kunna ytterligare inom dessa hufvudgrupper ganska märkbara olikheter såväl i uttal som ordformer iakttagas, hvarför ock ordboken i de flesta fall anger i hvilken socken ordet är upptecknadt. Anmärkningsvärdt är att till och med i de socknar, som närmast gränsa till rent finska orter och der befolkningen vanligen är starkt blandad, det finska språket icke utöfvat något nämnvärdt inflytande på de svenska allmogemålen, hvarför antalet af de från finskan lånade orden är högst ringa.

I allmänhet har vid utarbetningen af ordboken den största möjliga sparsamhet med utrymme blifvit iakttagen. Ordförklaringarna äro derför mycket kortfattade, men klara och koncisa. Mycket upplysande och ofta i all sin naivitet synnerligen uttrycksfulla äro de ganska talrika exemplen på talesätt, hvarmed ordens användning i ovanligare fall förtydligas. Ljudbeteckningen är enkel och lättfattlig, ehuru den ej afser ett exakt återgifvande af alla mindre skiftningar i språkljuden, och korrekturläsningen, hvilken i ett arbete af den beskaffenhet som det föreliggande är högst maktpåliggande och besvärlig, har blifvit utförd med sådan omsorg och skicklighet, att vi i bokens 568 tätt tryckta spalter funnit ganska få anmärkningsvärdare tryckfel.

Vi kunna således ej annat än lyckönska den Nyländska afdelningen till en så god början på ett betydelsefullt företag. Denna första volym af samlingsverket »Nyland» skall inom kort efterföljas af trenne andra, till hvilka materialet redan förefinnes och af särskilda afdelningsmedlemmar till en stor del är ordnadt. De komma att innehålla: II. Sagor och sägner; III. Folkvisor (melodi och ord); IV. Seder och bruk, vidskepelse m. m.

För ekonomiskt bistånd vid gäldandet af de dryga tryckningskostnaderna står den Nyländska afdelningen i tacksamhetsskuld hos Consistorium Academicum, som dertill beviljat ett bidrag af 1000 mark. Dock har afdelningen allt skäl att i den betydande gåfvan se äfven ett värdefullt uttryck af erkännande för det arbete den redan utfört och ett godt moraliskt stöd för fortgående verksamhet i den inslagna riktningen.

E. Lagerblad.

K. J. Warburg: Olof Dalin, hans lif och gerning, literaturhistorisk afhandling; 481 s. 8:o. Sthlm 1884. P. A. Norstedt & Söner. (Sv. Akademiens handlingar, d. 59.)

— —: *Holberg i Sverige* jemte meddelanden om hans svenske öfversättare; 101 s. 8:o. Göteborg 1884, D. F. Bonniers förlagsexped.; pris 1: 50.

— —: *Molière,* en lefnadsteckning på grundvalen af den nyaste Molièreforskningen; 175 s. 8:o. Sthlm 1884, Jos. Seligmann & C:ni.

Det är kanske för litet att kalla det förestående af dessa arbeten afhandling, då det är en biografi i stor styl, skrifven i medvetande om att utrymmet icke är begränsadt. I god ro skärskådas och framställes Dalins lefnadsomständigheter, begynnande med den halländska ådalen, der han såg dagens ljus, fädernes- och mödernesläget, lärare och gynnare under studentåren. Denna omständliga granskning har icke varit förgäfves; många små och några större punkter ha i lifsbilden kunnat rättas. Så är det icke 1726 utan 1727 Dalin kom som informator till baron Clas Rålamb, med hvilken här förstås kommerserådet, sedan landshöfdingen, och icke den andre af samma namn, såsom och Malmström i sin literatur-historia angifvit.

Oaktadt denna bredd i framställningen, följer man förf. med nöje, äfven då det gäller Dalins skriftställeri. Af hans tidigaste dikter före Argus har förf. lagt i dagen hans ursprungliga förwandtskap med Stjernhjelm och Runius, hvad språk och vetenskap vidkommer; ur ett opubliceradt bref från 1728 ser man att hans historiska studier började i Karolinernes patriotiska drömmerier. Derefter genomgås Argus punkt för punkt, och om det kan tyckas väl mycket att deråt egnas 130 sidor eller mer än $^1/_4$ del af arbetet, karakteriseras också på ett uttömmande sätt arten af Dalins satir, dess föremål och sätt, såväl som hans ståndpunkt i religiösa, i politiska, nationalekonomiska och pedagogiska frågor. Hvilken sund frisinnad medelvägsmenniska Dalin i allt utom handelspolitiken var vorden i Rydelii skola och sedan under inflytande af adertonde seklets skarpa och torra luft ådagaläggas genom långa utdrag, hvilka läsas ännu med nöje. Dalins lätta lekande styl gör att hans anmärkningar än i dag kunna förefalla träffande. Tankarnes sans och riktighet hos en så ung skriftställare väcker icke mindre förvåning är formen, der förf. med rätta vindicerar honom större sjelfständighet, än man vanligen velat erkänna. I andra årg. af Argus, då han låter Spectators-typerna falla, är det som hans språk tar ut det stora steget till lifighet och natur, bildadt som det var efter talspråket, och huru annorlunda måtte icke svenskan ljudit i 1730-talets salonger än från Karolinernes läppar: visst en af de mest förvånansvärda olikheterna mellan dessa tidsåldrar! Ett mera ingående studium af Dalins språk, jemfördt med samtidas och föregångares, skulle varit af stort intresse, men låg icke i förf:s plan.

Nytt och kuriöst är kapitlet om Dalins förhållande till censor, hvilket förf. skrifvit med tillhjelp af Argus' manuskripter i Kgl. Biblioteket i Stockholm. Ett vänligare förhållande kan man icke tänka sig: censor, förre eloqventiae professorn Upmark, dåmera kanslirådet Rosenadler, hvilken hade sig uppdraget det högvigtiga värfvet att se till det literaturen höll sig inom lofliga moraliska och politiska gränser, var en välvillig och sakkunnig rådgifvare, till hvilken den okände förf. såg upp med förtroende och erkänsla. »I den skriftvexling, som i tidskriftsmanuskrip-

-ets brädd fördes — vanligen på franska språket — emellan »mon généreux Censeur» och »monsieur Argus», gör Rosenadler mera intrycket af en faderlig vän, som gerna bistår med råd, än af en embetsman, som endast helt kyligt gör sin pligt». Det är icke utan att ännu något af denna godmodighet och vänlighet är kvar hos oss, men i öfrigt — qvantum mutatus ab illo! Argus' censor icke blott beklagar, varnar och stryker, han lemnar i stället uppslag till andra artiklar, någon gång äfven färdiga sådana, de der ock med tacksamhet emottagas och icke äro bland de sämsta bitarne i tidskriften.

Det skulle föra oss för långt att följa förf. i alla de detaljer han än vidare tillagt till lefnadsbilden, särdeles under Dalins utrikesresa och rörande hans historiografi. Forskningen i detta tidskriftes vitterhetshistoria har gett förf. som biprodukt en god del af det stoff, som han användt vid redogörelsen för Holbergs inflytande i Sverige. I sjelfva verket måste ett studium af Holberg gå hand i hand med studiet af Dalin. Ehuru denne knappast mer än i komedin »Den afundsjuke» rönt direkt inflytande af den samtida vittre stormannen i Danmark och fastän deras skaplynnen i mångt och mycket äro olikartade, är det dock icke utan skäl Dalin blifvit kallad Sveriges Holberg: den kritiska, frisinnade anda ha de gemensam, och lika äro de i afseende å den ledande ställning de innehaft hos sin nation samt den frigörande inverkan de utöfvat; sitt folks förste historiografer äro de båda, men medan Dalin var en lyriskt anlagd, till hela sin bildning aristokratisk, fin och kvick man, med alla egenskaper af hofman, är hos Holberg någonting borgerligt och småaktigt, men i förening med en långt djupare menniskokännedom och mera betydande skaparkraft. Deraf ock det anmärkningsvärda förhållande att, medan Holberg vann en stor popularitet i Sverige — enligt förf. den största någon utländsk skriftställare der åtnjutit — är hans inflytande på Sveriges vitterhet obetydligt. Förf. antyder att Bellman möjligen kunde röja någonting sådant. Om bearbetningar, imitationer och öfversättningar har förf. deremot samlat en hel hop notiser. De härröra från tredje, fjerde sortens skriftställare (Peder Paars öfvers. af Es. Plantin, Metamorphosis af Åbo professorn Johan Browallius), liksom Holbergs komedier länge och väl uppfördes mestadels af landsortstrupper eller å folkteatern i Stockholm. Deremot uppmärksammades Holbergs historiografi af Sveriges mest betydande författare på detta område; det var mot honom Arckenholtz riktade sin försvarsskrift för drottning Kristina.

De upplysningar förf. lemnar i denna sak äro sålunda mera af bibliografiskt och kulturhistoriskt intresse än af värde för poesins historia. Beträffande den förste och länge den bäste öfversättaren af Holbergs komedier, Magnus Lagerström, hvars lif och verksamhet eljes voro nogsamt kända, har förf. gjort den märkeliga upptäckt, att den öfversättning han 1729 utgaf under titel Den politiska Kannstöparen icke är Holbergs stycke, utan den

omstöpning, som till Holbergs stora förtrytelse företogs af J. R. Paulli, hans ovärdige medtäflare på den danska skådeplatsen. Det första verkliga Holbergsstycket i svensk drägt är således Lagerströms öfversättning af Jeppe på berget 1735. Par oriktigheter hafva vi bemärkt, och vi gå ej i godo för att de äro de enda. Bellmans Tankar om flickors ostadighet är icke af 1751, hvilket skulle varit väl brådmoget af en elfvaåring, utan af 1758 och följaktligen kan icke heller Plantins försvar för Bellmans tankar vara af 1751. Någon domprost i Westerås, som skulle angripit dem, fans icke, ty Johan Michael Fant var vid den uppgifna tiden 16 år och mot slutet af årtiondet, när den artiga polemiken försiggick, privatlärare i Stockholm; domprost blef Fant först 1772. Om Sejerlingska truppens mandater i Åbo anföres en rolig anekdot, som säges vara hemtad från »Anteckningar rörande teatern i Finland» af Bäckman; skall vara Weckström. Ovårdsamheter äfven i typografiskt hänseende förekomma flere än vanligt i svenskt tryck. Öfver hufvud gör denna skrift, som publicerats i Göteborgska Vetenskaps- och Vitterhetssamhällets handlingar, intrycket af hastigt ordnade annotationer, hvilka utskrifvits med brådska för att hinna med till Holbergs festen, alltså en af dessa obligata uppvaktningar vid store mäns minnesvårdar, som nu en tid bortåt hört till ordningen för dagen, men ändtligen börja komma ur mode.

För resten har hr Warburg äfven här ådagalagdt sin kompetens att begynna afhjelpandet af en gammal brist i den svenska vitterhetshistorien, som tillförene alltför mycket inskränkt sig inom eget område, utan märkbart bemödande att ställa de svenska vitterhetsalstren uti rätt förhållande till utlandets. Dertill erfordras ock en beläsenhet och ett minne af ovanligare slag och dessutom en opartiskhet, en sanningskärlek, som icke låter sig besticka af patriotismen, äfven om det gäller att framställa ett och annat beprisadt verk som föga annat än reproduktion. Den tiden är nu förbi, när allt skulle vara så originelt hos ett folk, och det börjar bli nog så prisvärdt att hafva lefvat i samlif med menskligheten allmänna idérörelser och formutvecklingar.

Samtidigt med Holberg och af samme Lagerström infördes äfven Molière i svenska literaturen, der hans inflytande blef på ett helt annat sätt djupt och varaktigt. Tidigare, under karolinska tiden, hade Molière på originalspråket varit sedd vid hofvet. Hr Warburg, som afslutar den tredje af sina ofvannämda skrifter med en blick på Molières öden i Sverige, har i denna lefnadsteckning återtagit den lugnt och jemnt flytande, behagfulla, om Ljunggrens styl erinrande framställning, som utmärker hans arbete öfver Dalin: en riklig forskning och en omsorgsfull, bekväm form. Äfven denna biografi hör till hvad man kan kalla bildande läsning i bästa mening: man läser den med lika mycket nöje som god behållning. Molières lefverne, skiftesrikt som en skådespelares och haltrikt som en djuptgående skalds, är ett

tacksamt ämne för biografen, hvilken här icke heller behöft inskränka sig till att upprepa kända saker. Knapt någon modern författare har med sådan förkärlek behandlats af den romaniska filologin i Tyskland såväl som i Frankrike. Det är en lång lista på tyska arbeten, som förf. lagt till grund för sin teckning.

C. G. Estlander.

Henry George: Sociala spörsmål, öfversatt af R. Frölander, Sthlm 1884, Jos. Seligmann & C:o. 2 Kr. 25.

Den svenska allmänheten får här göra bekantskap med en amerikansk författare på det sociala området. Han ger en ganska liflig skildring af åtskilliga förhållanden i den stora unionen, hvilka dock ofta synas vara långt ifrån lyckliga och på ett högst betänkligt sätt jäfva förf:s påstående att den amerikanska republiken i våra dagar är banérföraren för den moderna civilisationen. Förf. uppvisar huru svalget emellan dem, som ega ofantliga rikedomar, en Vanderbildt, en Astor med flere, och dem, som ega intet, aldrig varit så stort och gapande som i närvarande tid. Och så skildrar förf., i likhet med sina europeiska själsfränder, de socialistiska författarena, ehuru han ej vill vidkännas förvandtskapen, i hjerta färger missförhållandena i egendomens fördelning. Bland de många orsakerna till deras uppkomst står främst föraktet för »de menskliga rättigheterna». Detta visar sig bland annat deri att allas vår gemensamma moder jorden blifvit ockuperad, »inhägnad» af några få lycklige och att dessas eganderätt respekteras strängt, äfven af de olycklige, som ej ega jord och på nåd och onåd äro i jordegarenes händer. Den åsigt, att alla rättigheter äro ursprungligen förlänade och garanterade af den politiska makten, affärdar förf., karakteristiskt för hans ringa rättsfilosofiska grundlighet, dermed att det vore »förspild tid att inlåta sig i ordstrid med sådana menniskor». Deremot anser han, bekvämt nog, det vara höjdt öfver nödvändigheten af bevis att »den ena menniskan har rättigheter gentemot den andra, hvilka funnos till före all styrelse och fortfara till trots af allt maktmissbruk». »Dessa naturliga rättigheter, denna högre lag utgöra den enda sanna och säkra grundvalen för samhällets organisation.» För att sedan visa att dessa naturliga rättigheter i princip erkänts, anför förf. utdrag ur den amerikanska oafhängighetsförklaringen, inledningen till Förenta staternas konstitution samt förklaringen öfver menniskans och medborgarens rättigheter af 1789. Här kunde nu i förbigående erinras att naturmenniskan, hottentotten t. ex. skall hafva ett ganska oklart begrepp om andras rättigheter gentemot honom, eller hans rättigheter gentemot en annan, och att det sålunda väl kan ifrågasättas om rättigheter funnos till »före all styrelse». Den förkättrade åsigten att alla rättigheter äro garanterade af den politiska makten — det må nu sedan ske genom lag, oafhängig-

hetsförklaring eller förklaring af menniskans och medborgarens rättigheter — vore sålunda åtminstone värd en grundlig vederläggning, innan man går vidare.

Såsom nämdes hafva nu alla de missförhållanden, af hvilka våra moderna samhällen lida, ytterst sin grund i förakte för dessa naturliga rättigheter. Några få lycklige hafva samlat ofantliga förmögenheter och blifvit herrar, medan massan visserligen till namnet förblifvit fria arbetare, men i sjelfva verket sjunkit till ett beroende, som gör dess ställning sämre än slafvens. I synnerhet äro de, hvilka ega jord, i tillfälle att tyrannisera dem, som icke ega sådan. Emot alla missförhållanden, som uppkommit af egendomens ojemna fördelning, föreslår nu förf. ett till utseende ganska enkelt botemedel. Han anser icke nödigt »att göra en lika fördelning af jorden för att skaffa alla lika rätt till jord». »Allt hvad som behöfs är att taga jordräntan till förmån för det allmänna.» För ändamålet behöfver staten ej taga all jord i besittning och utarrendera den från termin till termin, utan går det vida lättare för sig genom att koncentrera beskattningen på jordvärdet. Den »ideala höjdpunkten«, dit samhället med denna anordning kunde hinna, vore att den värdefullaste jorden ej skulle hafva något försäljningsvärde, och att »skatten blefve en till staten betald ränta». Detta är nu förf:s originela utväg, som skall sprida allmänt välstånd och lycka, aflägsna alla missförhållanden i jordens fördelning, ty ingen skall vid sådant förhållande hålla mera jord än han sjelf brukar, införa förenkling i skatteuppbörden och regeringsmaskineriet. Vi måste uppriktigt bekänna att vi ej förstå huru grundräntans tagande i beslag för det allmänna — om det vore möjligt — skulle hafva en så kraftig verkan; ej heller blifver detta klart af förf:s resonnemang, likasom man ännu mindre får veta huru uppskattningen af grundräntan skall ske. Vidtagna förbättringar skola ej tagas i betraktande, det får man af förf. veta, men hur man då slutligen skall komma till det ideala tillstånd, att all jord skulle sakna försäljningsvärde, kunna vi åtminstone ej begripa. I likhet med alla författare på socialistisk grund är förf. ytterst svag i sina positiva förslag till de speciela missförhållandenas afhjelpande. Kapitlet: »den första stora reformen», måste vi åtminstone anse såsom i hög grad oklart. Ofta synes oss som mängden af ord hos förf. skulle få ersätta den logiska bevisningen och tankens klarhet.

Dock kan man med ganska stort intresse läsa igenom arbetet, som gifver en rätt god inblick i åtskilliga amerikanska förhållanden. Äfven de uppstälda frågornas vigt samt förf:s varma medkänsla för de olyckliga rättfärdiga bokens utgifvande, då naturligtvis hvarje belysning har sitt värde, om man ock torde vara ense om att den sociala frågan genom arbetet ej bragts mycket närmare sin lösning.

R. Westermarck.

F. M. Crawford: Doktor Claudius, roman, öfversättning ifr. T. 263 sid. 8:o. Sthlm 1884, Fahlcrantz & C:o, 2 kr. 25. (Nya Romaner af utmärkte engelske författare 4).

Denna med mycken friskhet och tillika finhet skrifna roman läses med både intresse och nöje. Fastän den nästan uteslutande vänder sig kring en kärlekshistorie mellan en tysk-svensk vetenskapsman och en amerikansk-rysk grefvinna, blir den likväl ej enformig, emedan de uppträdande bipersonerna äro tillräckligt genomförda för att lifva berättelsens gång, hvarjemte ombytet af scenen för handlingen, som från en tysk badort förflyttas till Amerika, erbjuder en behaglig omvexling. Med den största förkärlek tecknade, men kanske ej sannast träffade, äro de båda hufvudpersonerna. Denne dr Claudius, som ända till sitt trettionde år endast lefvat bland sina böcker och för dem, samt så litet bryr sig om verlden, att han ej vet hvad han skall företaga med ett arf om flere miljoner, som oförmodadt tillfaller honom, och sedan alldeles hastigt blir en fulländad sällskapsmenniska, öfvergifver sina böcker och studier, lefver och lider som alla andra samt till och med åtager sig en ganska krånglig beskickning, som fordrar diplomatisk skicklighet och verldsvana, och utför den väl — en sådan karakter förefaller ej alldeles naturlig, äfven om kärlekens omskapande makt tages med i beräkningen. Den unga enkan åter är alltför fullkomlig att vara fullt mensklig. Några små svagheter kunde hon gerna ha, till och med kunde hon begå några små dårskaper, utan att förlora i älsklighet och värdighet. Af bipersonerna är den jovialiske engelske hertigen, på hvars lustjakt hela sällskapet, bestående af tre damer och tre herrar, öfverreser till Amerika, en särdeles sympatisk personlighet. I parentes sagdt har denna lustresa öfver Atlanten på det ypperligt inredda fartyget, der ingen lider af sjösjuka oaktadt ganska vådliga vindar och stark sjögång, inge en den största lust att bege sig ut till hafs, och man känner något liknande tillfredsställelse öfver att dessa samhällets lyckligt lottade skötebarn förstått tillgodogöra sig de dem förunnade fördelarne på ett så förståndigt sätt. Men ännu en af de i romanen förekommande personerna förtjenar att skildt framhållas: den genompraktiska, till ytterlighet sjelfviska och egenkära unge amerikanarn, som endast har sin egen fördel i ögnasigte och ej är så nogräknad i val af medel, när det gäller att främja denna. För en person med hans uppfostran och karakter, utan högre syften och bortskämd af lifvet, skulle detta handlingssätt förefalla alldeles naturligt, såvida icke förf. — och detta är en svag punkt i romanen — utan vidare gjorde honom mot slutet af berättelsen till en usel ränksmidare och från att hafva låtit honom fullkomligt beherska situationen, sedan läte honom begå det ena misstaget efter det andra.

Intrigen att småningom och nästan mot deras egen vilja låta grefvinnan och doktorn fatta tycke för hvarandra, är inga-

lunda ny, men den ger anledning till flere fint utförda scener dem emellan och motiveras bra — hos doktorn genom hans idealistiska uppfattning af kvinnan, som han finner förverkligad i grefvinnans person; hos henne genom denna längtan efter ett af högre intressen uppfyldt lif, som hon upptäcker hos doktorn. Slutet är deremot ej tillfredsställande; det förefaller något matt och arrangeradt i jemförelse med det föregående. Det samma kan äfven sägas angående den mystiska antydan om dr Claudius' rätta namn och härkomst, som för läsaren förbli höljda i dunkel, ehuru det omnämnes att han inträder i de rättigheter hans börd tillförsäkrar honom.

Oaktadt dessa mindre fel är det ett verkligt nöje att bland den uppsjö af intetsägande romaner å ena sidan och sensationsromaner å den andra, som den nyare engelska literaturen har att uppvisa, träffa på en bok som denna.

L. A.

August Hafström: De bildande konsternas utöfvare i Sverige 1600—1884; 106 p. 12:o. Stockholm 1884.

Afsedd att fylla ungefär samma behof som Boyes Målarlexikon för ett halft sekel tillbaka, innehåller denna lilla gagneliga bok en alfabetiskt ordnad förteckning på alla, som utöfvat någon branche af bildande konst i Sverige sedan 1600-talets början. Arkitekter, skulptörer, målare, men ock gravörer, ornamentbildhuggare, kopparstickare, tecknare samt en och annan xylograf ha fått sina rum i den långa raden. I afseende å de sistnämda har förf. varit något villrådig: fru I. Falander är intagen, medan E. Skill är utesluten. Såsom titeln antyder, äro äfven främlingar ihågkomne, såsnart de öfvat konsten i Sverige längre och på ett inflytelserikare sätt. För äldre tiders konstnärer har förf. antecknat blott födelse- och dödsår samt konstart, men för resten hänvisat till allmänt tillgängliga källor. Det är den yngsta generationen, som kostat förf. största mödan och der hans arbete bringar läsaren största nytta. En viss ojemnhet i den utförlighet, hvarmed hithörande konstnärer behandlats, såväl som i det omfång nybörjare eller elever, som försvunnit i obekanta öden, fått sig plats bland konstens verkliga utöfvare, förorsakar dock ingen olägenhet. Deremot kan det ge skäl till anmärkning att uppgifter saknas, som bort vara lätta att anskaffa. Exempelvis, var det anledning att införa generallöjtnanten af Malmborgs fru, Sara Augusta von Gerdten, så borde det icke kostat stor möda att om henne inhemta någonting bestämdare än att hon »lefde i medlet af 1800-talet». Namnen äro icke alltid fullt korrekta: Fredrik Adolf Nummers bör vara von Numers, Magnus von Wright, som var djur- och landskapsmålare, dog 1868, icke 1860, von Frenckellska huset i Helsingfors bör icke kallas »Fränckelska palatset», i Helsingfors skall icke byggas någon *katedral* kyrka o. s. v.

För rättelser och tillägg erhålles boken interfolierad och kan således för konstvänner bli ett välkommet vademecum.

C. G. E.

Hugh Conway: Töcken och Ljus, bemyndigad öfvers. från engelska originalet »Called Back» af Alb. Montgomery; 230 s. 8:o. Sthlm 1884, Fahlcrantz & C:o; pris 2 kronor.

Boken hör till det slaget engelska romaner, der hufvudsumman af saken är att låta den ena spännande situationen aflösa den andra; som länkar falla delarna skickligt afpassade inom hvarandra, tills vi hafva kedjan, hvilken består af kärlek, svartsjuka, galenskap, mord o. s. v. färdig. Dessa historier, så äfventyrliga de än äro, bygga delvis på verklighetens grund. Med ett tidningsblad i handen skall det icke blifva svårt att uppvisa liknande sensationsdramer, som i verkligheten försiggått vid någon domstol eller i någon stor stad. Författarena draga vexel på publikens smak, och mästarena i denna slags romanskrifning, en Wilkie Collins eller en Miss Braddon, hafva en vidsträckt läsarkrets. Det är icke lifvet, sådant det kan gestalta sig för flertalet menniskor, som här skildras; blott det äfventyrliga, det exceptionela spelar här en rol.

Förf. till »Töcken och ljus» ger uppslaget till sin roman med att låta hjelten, som är blind, midt om natten gå vilse i ett främmande hus och der bli vittne till ett gräsligt mord. Utan att kunna se mördarene och medan en af dem håller mynningen af en pistol mot hans panna, hör han allt hvad som försiggår i rummet. Kring upptäckten af detta mord och en annan dermed förknippad gräslig hemlighet rör sig romanen och alla hjeltens handlingar. För all säkerhets skuld återfår han synen och gör nu de största ansträngningar att komma hemligheterna på spåren. Det betyder ingenting för förf. att sist och slutligen skicka honom på en tur genom Ryssland, öfver Ural och två tusen engelska mil in i Sibirien för att uppsöka en politisk lifstidsfånge, hvars bekännelse ensam förmår lösa den trassliga härfvans alla trådar.

Vanligtvis går der en guldström genom dessa romaner; den gyllene kalfven måste dyrkas, för att hjelten eller hjeltinnan med helst någon sannolikhet skall kunna sätta i verket sina äfventyrliga planer. På karaktersskildring och psykologiskt studium kommer det ej så mycket an; sällan kommer heller någon karaktersutveckling i fråga. För resten äro ju äfventyrliga färder och månadslånga spaningar efter verkliga eller inbillade brott knappast egnade att framhålla det inflytande och de modifikationer, lifvet och dess vexlingar hafva på karakteren.

Men frånsedt det banala, det flacka och betydelselösa i dylika skapelser, ega de ofta en stor förtjenst: de äro icke sällan mästerligt berättade. »Töcken och ljus» är verkligen en väl berättad

bok. Denna spirituela framställningskonst kommer läsaren nästan att tro det vissa nycklar i kritiska ögonblick kunna öppna främmande dörrar, och gör att han med intresse följer den äfventyrliga färden per tarantass genom Sibirien, ehuru knapt någon detalj der skulle förråda att resenären har mera reda på saken, än man ungefär kan få det ur någon geografisk handbok. Öfversättningen tyckes verkstäld med all omsorg.

H—a.

Klas Linroth: Om folksjukdomarnes uppkomst och utbredning. Bibliotek för helsovård, populära afhandlingar under redaktion af prof. Elias Heyman, utgifna af stiftelsen Lars Hjertas minne 5. Med träsnitt, kurvtaflor och kartor; 124 s. Sthlm 1884, Samson & Wallin. Kr. 2.

I närvarande tid, då så ofta allmänhetens uppmärksamhet fästes vid hygieniska åtgärder för farsoters hämmande och då den vetenskapliga verlden presenterar den ena bakterien efter den andra som orsak till rådande epidemier, skall säkert ofvanstående bok om folksjukdomarnes uppkomst och utbredning kunna räkna på intresse.

Förf. begynner sitt arbete med några lämpligt valda exempel ur bakterieläran, lemnande dervid en af förtydligande bilder åtföljd skildring af de mikroorganismer, som framkalla mjeltbranden, typhus recurrens och lungsoten. Härefter öfvergår han till en redogörelse för grunden till folksjukdomarnes indelning i olika grupper: sjukdomar, från person till person *smittosamma,* såsom koppor, messling, skarlakansfeber m. fl.; *miasmatiskt-kontagiösa* sjukdomar, hvilka för sin utbredning äro beroende af markens beskaffenhet och den menskliga samfärdseln, hvartill höra vår vanliga tarmtyfus, rödsot och kolera, samt slutligen de rent *miasmatiska,* frossartade sjukdomsformerna.

Åt hvart och ett af dessa sjukdomsslag egnas derpå ett kort kapitel, behandlande dess uppkomst, spridningssätt och de omständigheter, som kunna ega värde för ett framgångsrikt motarbetande af sjukdomen. Utförligast och på ett synnerligen intresseväckande sätt har förf. skildrat koleran. Han redogör för de ströftåg denna farsot företagit mot Europa från sitt hem vid Ganges och Bramaputras deltaland, de vägar den plägar följa, de länder som erbjuda den största mottaglighet, årstidens och väderlekens inflytande på dess spridning samt slutligen ohållbarheten af många af de åtgärder, som blifvit inslagna i kampen mot den; bäst skyddadt mot farsoten är det land, som arbetat sig längst fram i hygieniskt hänseende. Med ej mindre intresse läser man framställningen af frossan, hvilket kapitel åtföljes af en karta öfver Sverige, hvarå detta lands frossorter äro utmärkta med särskild färg.

De tvenne sista kapitlen af boken behandla samhällslif-

vas betydelse för folksjukdomarnes spridning och markens inflytande på deras uppkomst och utbredning. Såväl i text som bild åskådliggöres befolkningstäthetens och trångboddhetens menliga inflytande. Framställningen i sista kapitlet stöder sig på Pettenkofers bekanta iakttagelse om grundvattnets i München stigande och fallande såsom gradmätare för dödligheten derstädes i tarmtyfus.

Arbetet utmärkes genom sin lediga och klara stil, hvilken är fri från den torrhet, som kunde anses böra medfölja en framställning af denna art, och icke nedtyngd af för allmänheten obegripliga vetenskapliga termer och uttryck. Innehållets värde förhöjes genom bifogade kurv-taflor, åskådliggörande den hastighet, med hvilken olika slags epidemier pläga till- och aftaga, samt genom tvenne kartor, den redan nämda öfver Sveriges frossorter och en annan öfver kolerans härjningar i samma land under senaste årtionden. Inne i texten meddelas här och hvar bitar af medicinsk statistik från Sverige och dess hufvudstad; särskildt må uppmärksammas den tablå förf. meddelar öfver befolkningstäthetens inflytande på dödligheten i epidemier i nämda stads olika församlingsområden, utvisande den omsorg man egnar hygienisk statistik i Stockholm, hvars förste stadsläkare förf. är.

Man slutar arbetets läsning med hopp om att förf. skall infria sitt löfte i förordet att i ett kommande häfte af »bibliotek för helsovård» behandla *skyddsåtgärderna* mot de folksjukdomar, hvars uppkomst och utbredning han i nu anmälda häfte skildrat.

R. Sievers.

L. A. Hubendick: Rådgifvare vid valet af lefnadsbana IV. 128 s. 8:o. Sthlm 1884. Samson & Wallin i kommission; pris 1 kr. 50 öre.

Då de föregående häftena af detta arbete tidigare blifvit med erkännande omnämda i Finsk tidskrift och det föreliggande i allt väsentligt liknar dessa, inskränka vi oss till att i korthet angifva innehållet. Derjemte bifoga vi några detaljer, som äro förtjenta af särskild uppmärksamhet inom våra landamären.

Början göres med *vetenskapsmannen*, under hvilken rubrik bland annat redogöres för Kongl. Vetenskapsakademien och för Sveriges geologiska undersökning. I afdelningen om *läraren* af sign. C. A. L. m. fl. upptagas efter en väl skrifven inledning hithörande förhållanden vid universiteten, Karolinska institutet, allmänna läroverken, krigshögskolan och andra militära skolor, navigationsskolorna, tekniska läroverk, läroanstalter för undervisning i farmaci, landtbruk, forstvetenskap, veterinärkonst, seminarier och folkskoleinrättningar, privatundervisning och privata läroanstalter, öfningslärare och slutligen abnormskolan. Ett tiotal sidor egnas åt *literatören* (af sign. C. R.): tidningsmannen, författaren och öfversättaren.

De rent vetenskapliga inrättningarna intaga som bekant Sverige en högre ståndpunkt är hos oss. Hvad universiteten a går, ha vi antecknat att rektorn, som tillsättes endast på två år, arvode uppbär blott 750 kronor och endast första gången h väljes är frikallad från sina professorsgöromål. Fakulteternes dek ner äro ej aflönade, men i stället åtnjuta professorerne en lö af 6,000 kronor — hvilken likväl af förf. anses »klen». Äfve laboratorer och andra hafva ordentliga löner. Bland ämnena fö ordinarie professurer ingår nyeuropeisk lingvistik. Vid inträffand ledighet kunna professorer kallas; i kompetensprofvet ingå före läsningar.

Bland elementarläroverken har flertalet både latin- och real linie. Nya elementarskolan i Stockholm är en profskola för at försöka förbättringar i lärosättet i och för läroverkens utveck ling. Kongl. högre lärarinneseminariet i Stockholm ledes af e rektor, har lektorer och andra lärare med samma kompetensvil kor som gosskolornas lärare. I afseende å lärarekandidaters prof årskurs synes oss ett och annat beaktansvärdt. Blifvande lek torer böra hafva vid universitetet aflagt disputationsprof och li centiatexamen. Hvarje sökande till lärarebefattning bör vid de s. k. undervisningsprofvet bland annat visa sin förmåga att hand leda i ämneskrifning. För lärare i främmande språk finnas sär skilda resestipendier.

Hvad angår de mer praktiska läroanstalterna, vilja vi fram hålla att lärarene vid Tekniska högskolan äro skyldiga att utar beta behöfliga läroböcker. Tekniska skolan i Stockholm har e ganska vacker stat, likaså Kongl. veterinärinstitutet med fyr professorer o. s. v. För folkskolebildningen verkas äfven genom småskolor och småskolelärareseminarier, samt folkhögskolor. Universitetsstudier gifva betydande förmåner åt blifvande folkskolelärare. Dessas löner, hvilka allmänt anses knappa, variera i Stockholm emellan 1,300 och 2,000 kronor jemte rätt till pension. På lärare i teckning, musik och gymnastik ställas höga fordringar, och på militäröfningar lägges i skolorna mycken vigt.

Vi hafva anfört detta för att fästa uppmärksamhet vid denna lilla bok, som äfven hos oss kan göra nytta genom att mana till eftertanke, ehuru den icke är skrifven med hänsyn till våra förhållanden.

F. Gustafsson.

K. Knudsen: Latinskole uden latin; 248 s. 8:o. Kristiania 1884, förf:s förlag, i kommission hos Alb. Cammermeyer: 2 kr.

Den bekante norske filologen och öfverläraren fortsätter i denna skrift sin i nära fyratio år förda kamp emot latinets dominerande ställning i skolan. Till en början vill han bevisa att literatur på döda språk väl kan tillgodogöras genom öfversättningar.

Också bibeln har man delvis i ganska sena tider ansett vanhelgad genom öfversättningar — att det är någon skilnad på den klassiska literaturen borde dock hafva fallit förf. in. I en afdelning med rubriken »vidnerne fores fræm» upptagas i alfabetisk ordning en mängd auktoriteters uttalanden i den riktning, att öfversättningar delvis till och med böra föredragas framför läsning af originalen. Vi finna här skalder, pedagoger, filologer och teologer i brokig blandning jemte förf:s likaså brokiga kommentarier och tillägg.

I följande afdelning (IV, icke III som den betecknas sid. 55) anföras åtskilliga yttranden om, d. v. s. mestadels mot de klassiska språkens värde för nutidens bildning och skolor. Materialet grupperas efter länder och är taget ur mötesdiskussioner, tidningsuppsatser, recensioner o. m. d. Också här möta vi mången betydande man bakom ordet och mången af latinets egna förkämpar. Såvidt vi funnit, citerar förf. samvetsgrant och angifver alltid när auktorerne i sjelfva verket hylla andra åsigter än han sjelf, ehuru han visserligen icke närmare redogör för dessa. Man hade dock gerna sett en fullständig framställning t. ex. af en Madvigs hållning i frågan. Fullständighet har förf. icke ens närmelsevis uppnått och synbarligen ej heller eftersträfvat. Rec. har i sin anmälan af A. Hedins bok »Om latinherraväldet» redan yttrat sin åsigt i frågan om latinets plats vid våra dagars skolundervisning och hänvisar den möjligen intresserade läsaren till denna recension (Finsk tidskr. XVI sid. 55).

Mycket beaktansvärd är redogörelsen (sid. 218—234) för lärogången i modersmålet och fornspråket samt historia, sådan den tänkes i en humanistisk skola, der de antika författarena ganska vidlyftigt studeras i öfversättningar. Men huruvida hr Knudsens tillvägagående i det stora hela ökar respekten för latinets motståndare kan man betvifla. En verklig undersökning hafva vi lika litet här som i hr Hedins skrift.

Framställningen är klar, men föga systematisk, ofta vigtig mången gång rolig och rent af lustig, men också stundom långtrådig, såsom i slutet, der förf. vidt och bredt (sid. 235—247) förtäljer huru hans kätterska åsigter hindrat hans upptagande i Videnskabsselskabet i Kristiania — en komplett bagatell för saken och läsaren samt, skulle man tycka, äfven för mannen sjelf.

F. Gustafsson.

Larifari: Biografiska skizzer och anekdoter från Willands härad. Christianstad 1884. A. V. Littorin. Kr. 1: 25.

— — — *Historiska skizzer och silhouetter* från Carlskrona. Christianstad 1884. A. V. Littorin. Kr. 1: 50.

»I slutet af förra århundradet och i början af innevarande tide inom Willands härad i Skåne flere utmärkte män af andliga ståndet. Några bland dem voro verkliga original, nämligen

då man tager detta ord i sin egentliga och ädla betydelse». Så lyda inledningsorden till de biografiska skizzerna, och de häri åsyftade prestmännen har förf. gjort till föremål för sina skildringar. Dessa äro ganska lifligt hållna och rikt, ja till öfverflöd späckade med anekdoter såväl ur hufvudpersonernas lif som ur deras, som med dem stått i någon slags beröring. Denna senare omständighet splittrar uppmärksamheten och verkar i det hela tröttande, i synnerhet som förf. anser det för en pligt att gifva en bild äfven af de mest betydelselösa bipersoner. Dock man läser gerna denna bok, ty den lemnar många både träffande och humoristiska bidrag till den tidens kulturhistoria och samhällslif. Kan det om detta arbete sägas att det dock främst har intresse för dem, som känna till förhållandena i de trakter, der de skildrade personerna lefvat och verkat, så gäller detta ännu mera om de »Historiska skizzerna och silhouetterna», ty dessa äro af rent lokal natur och torde knappast kunna väcka intresse hos andra än Karlskronabor. Detta omdöme träffar i synnerhet skizzerna. Silhouetterna å sin sida äro så knapphändiga, att man tör återfinna det mesta i hvilket svenskt biografiskt lexikon som helst, såvida det rör personer, hvilkas namn trängt utom den samhällskrets, hvilken de i lifstiden tillhört.

K. L—m.

Froebel, Revista de instrucção primaria, n:o 1 abril 21 188? — n:o 12 janeiro 1 1883; n:ris 13—16 1883; n:ris 17—19 1884; 152 s. imper. 8:o Lisboa; à 100 reis = 56 p.

För någon tid sedan, säger en af författarne i denna tidskrift gaf man åt Portugal i den officiela statistiken en lägre plats än Turkiet, hvad folkundervisningen vidkommer. Att så icke är fallet numera framgår äfven af denna publikation, som blifvit oss tillskickad. Grundad på hundrade årsdagen af den tyska barnavännens födelse, egnar sig denna Portugals enda pedagogiska tidskrift icke blott åt den första barnaundervisningen och dithörande välgörenhetsanstalter, utan åt folkupplysningen i vidsträcktaste mening, redogör för lagstiftningen hemma och utomlands för undervisningsmetoder samt hus och skolmöbel, af hvilka afbildningar meddelas, diskuterar teoretiska spörjsmål och lemnar statistiska uppgifter. Som medarbetare hafva tecknat sig jemte ett antal lärarinnor en stor mängd skriftställare, lärare, funktionärer och deputerade, bland hvilka man märker generalsekreteraren för vetenskapsakademien Latino Coelho samt förre undervisningsministern Antonio da Costa; redaktionen besörjes af sekreteriatet vid municipalundervisningsväsendet i Lissabon.

Det är sedan Sampaios lag af 1878 begynt omsider sättas i verket, som en lifligare rörelse förspörjes på detta område i Portugal. Enligt denna lag öfverlemnades primärundervisningen för hvilken dittills funnits sockenskolor, som torde utan undantag

varit kyrkliga, åt kommunerna och blef för dem obligatorisk, inspektionen ordnades och normalskolor blefvo grundade. Lärarekonferenser ha hållits i Lissabon och Oporto för diskuterande af undervisningsmetoderna. Tvenne anstalter, som omfattats med stor ifver, äro folkbibliotek och skolsparkassor. Äfven skolexkursioner användas här som medel att befrämja den goda saken, och i Lissabon äro jemväl skolbataljoner bildade. Af allt kan man se att det är Frankrike, som gett impulsen till denna glädjande rörelse, och ställningen är ungefär den samma: liberala och progressistiska ministrar hafva efter Jules Ferrys och Paul Berts föredöme befordrat rörelsen under motstånd af en klerikal reaktion. I sjelfva verket är folkskolesaken ännu långt ifrån allmänt omfattad i landskommunerna, medan municipaliteten i städerna, främst i Lissabon tagit sig henne an med ifver. Lemnande i sitt värde de gamla sockenskolorna, har man sedan 1881 inrättat primärskolor efter en ny typ, fyrklassiga med tre lärare och en lärarinna, förutom undervisning i sång, teckning, gymnastik och för gossar exercis, för flickor handarbeten. Inom några månader anlades 12 sådana. En del äro för både gossar och flickor. Ritningen till en sådan visar ett trevånings hus kring tvenne gårdar och i midten en Fröbelsk barnskola med trädgård. 1883 inrättade staden ett pedagogiskt museum och en högre folkskola.

Som en bild af de framsteg folkupplysningen gör i Lissabon meddelas följande stycke ur det tal, hvarmed stadens öfverbibliotekarie Feio Terenas 1883 öppnade Biblioteca Municipal Central. »Det är fem månader sedan biblioteket n:o 1 vid rua do Paraizo uppläts för allmänheten. Den första dagen infann sig ingen, den andra dagen kom knapt en läsare, den tredje fyra, och derefter har antalet växt dag för dag till senaste vecka, då biblioteket besöktes af 289 läsande eller i medeltal 48 per dag. Större delen af dessa läsare begynte med att begära berättelser och romaner, derefter Jules Verne, så våra bästa poeter, och i dag finnas också de, som läsa historiska och geografiska verk, rådfråga kartor och glober och med stor begärlighet arbeten rörande konster och yrken. Och hvilken klass af samhället tillhöra dessa läsare? De äro till största delen arbetare vid Alfama-fabriken och krigsarsenalen, som tillbringa der timmarna efter middagen och in på natten».

C. G. E.

Öfversigt.

Bref från Sverige. Konstförhållanden. Stockholm i januari 1885. Mera än ett år har förgått, sedan något blef skrifvet i Finsk tidskrift om den bildande konsten i Sverige. Det är tydligt att på en så pass lång tid rätt mycket blifvit gjordt, men öfverhufvudtaget har 1884 varit ett lugnt år utan några riktigt uppseendeväckande svenska arbeten. I Bergen har John Börjesons präktiga Holbergsstaty — det förnämsta svenska konstverk för året — blifvit aftäckt. Till Göteborg ha åtskilliga betydande målningar af in- och utländske mästare blifvit inköpta, främst Raphael Collins »Sommaren» och Albert Edelfelts »På hafvet», båda utstälda på årets parisersalong. Stockholms nationalmuseum har förvärfvat sig par anmärkningsvärda dukar, om hvilka mer längre fram. Men för öfrigt har med få undantag inga konstverk af verkligt betydande värde varit att se. Konstföreningarnas utställningar ha burit samma pregel som förut, till och med varit sämre än vanligt, och hr Blanchs utställning, som började så ståtligt, har nödgats upphöra, emedan allmänheten ej visade sig hågad att stödja det dyrbara företaget så som nödvändigt var.

Men från en annan synpunkt sedt, har året varit allt annat än lugnt. Tvärtom har den lilla konstnärliga verlden här i Sverige liksom äfven de svenska kolonierna i utlandet varit i större jäsning nu än på länge.

Konstnärerna börja allt mera att — de liksom författare och tidningsmän — dela sig i en venster och en höger, de som sträfva för oberoende och de akademiske. Flertalet af de i utlandet vistande medelålders och yngre förmågorna ställa sig allt mera på en ståndpunkt, fiendtlig mot både akademi och konstföreningar, ja mot hela det sätt, på hvilket landets konstnärliga intressen skötas. Det andra partiet bildas af de vid akademien anstälda, hvilka möjligen öfverskatta nämda institutions verksamhet och betydelse, men som i alla fall äro både intresserade för sin uppgift och nitiske i sin tjenst. Det är ej heller — i allmänhet — emot dem, som venstern uppträdt, utan emot sjelfva institutionen såsom en läroanstalt och en areopag för den svenska konsten.

Det säger sig sjelft att, då partier bildas och partiåsigterna gifva sig luft, rätt mycket öfveriladt och ohållbart skall yttras. Så har nog skedt äfven i denna nu väckta strid, hvilken likväl kommer, det är min fasta öfvertygelse, att ha gagnande följder för vår konst. Åtminstone väcker den allmänhetens intresse för frågan.

Den småningom växande oppositionen emot akademien utgör

något mera än ungdomlig klanderlust allenast. Visserligen har ett och annat ord, som fälts, berott på den talandes personliga ställning till någon af de vid akademien styrande. Men i det stora hela sedt, äro gensagorna ingenting annat än en länk i det betydande, starka oppositionsnät, som nu spinner sig om de stora, af staten underhållna konstuppfostringsanstalterna i flere länder. Här och hvar påvisar man huru den sanna konsten gått tillbaka, då dylika anstalter kommit i gång. Litet hvarstädes talar man om hvilka ofantliga summor, som årligen gifvas ut till akademier i stället för att på ett mera direkt sätt ställas till konstens och till konstnärernas fromma.

Våra oppositionsmän ropa högt att vår akademi alls ej är värd hvad den kostar, att den uppmuntrar medelmåttor och skapar dilettanter, att den är till mera som en pensionsinrättning för professorer än som en utbildningsanstalt för unga konstnärer med mera.

Bland pariserkolonins medlemmar har den akademifiendtliga stämningen varit skarpast. De äldre parisarne ha stått på så fast mark, att de vågat säga ut sin åsigt, och åtskilliga af de yngre ha nu, äfven de, höjt sina röster. Någon verklig sammanhållning har dock ej försports, och denna brist på kåranda skall kanske skada partiets sak. Ett fast och energiskt uppträdande, sådant som de yngre danske konstnärernes gentemot Kjöbenhavns akademi, skulle ha uträttat annat än hvad en ensam opponerande röst nu kan komma åstad.

Då Carl Larsson efter sin framgång vid parisersalongen i fjor blef vald till *agréé* af akademien, afsade han sig helt kort denna ära och undanbad sig derjemte all utmärkelse från institutionens sida. Detta väckte ett visst uppseende och omtalades af en eller två liberala tidningar såsom ett tidstecken. Men någon vidare betydelse kan man svårligen tillmäta detta drag af enskild ovilja mot akademien. Var det en krigsförklaring, så förfelade den i alla fall sin verkan, då den afgafs af en enskild röst. Annat hade varit, om alla oppositionsmännen uppsagt all gemenskap med akademien. Då skulle de åtminstone fått upplysa om orsakerna till sitt affall eller sin harm. Som det nu är, vet den utanför stående alls ej hvad han skall tro.

Nu på vintern uppträdde en af de »röde» i Paris med två uppsatser i Dagens nyheter, skarpa inlägg emot akademien och för fritt konstnärskap; samtidigt yttrade Karl Warburg i kalendern Svea och Georg Nordensvan i en längre artikel i tidskriften »Ur dagens krönika» (häft. 3 och 4) ett och annat om konstläroverket i Stockholm. Den sistnämde försökte taga saken från den allra enklaste sidan, sökte påvisa huru akademien, den vare god eller dålig, likväl gifvit undervisning åt många, som blifvit goda och betydande konstnärer, och att läroverket kan vara till stort gagn för adepten, om denne är förståndig och vill och förstår att draga nytta af den undervisning han derstädes får gratis. — Hr Josephson ville ha hela akademien organiserad på ett nytt sätt och styrd af

eleverna. Hans uppfattning är dock bestämdt ensidig, och mera än en gång sköt han öfver målet.

För min del tror jag alls icke att akademien är så skadlig för den, som verkligen har talang, såvida denne ej tillbringar allt för många år i lärosalarna och såvida han förstår att studera äfven — och mest — utanför dess murar. Låt vara att eleven ej har direkt nytta af hvarenda sak han lärt sig i läroverket, så är likväl det underlag han der fått alls ej att förakta. Sin individualitet, om han har någon, kan han mycket väl bevara under sin akademietid. Förlorar han der sitt eget jag, så anser jag att det är hans eget fel. Att akademier gerna uppmuntra och skuffa fram den arbetsamma och ihärdiga medelmåttan är en anklagelse, som jag deremot anser befogad. Likaså att de locka allt för många ungdomar af båda könen in på en bana, der de sedan lemnas vind för våg, utan att ha rätt att påräkna något understöd, annat än en obetydlig hjelp ibland af konstföreningarna.

Om dessa föreningar har man haft mycket ondt att säga. Redan för ett par år sedan uttalade sig Claes Lundin på skarpa allvaret derom i en uppsats i »Ur dagens krönika». För ett år sedan ungefär gjorde sig Stockholms konstförening påmind genom att den refuserade en liten tafla af Georg Pauli, eller snarare genom hvad som följde efter denna refus. Ingen hade nämligen förr haft någon aning om att der fans någon antagningsjury vid konstföreningen, der de klenaste dilettantförsök och de mest handtverksmessiga taflor rätt ofta funnits att skåda. Konstnärerna i Paris — de äldre och de yngre — läto i Stockholms tidningar införa en skarp protest emot den godtyckliga handlingen. I den ton, hvaruti nämda protest var affattad, röjde sig mycken afvoghet mot konstföreningen.

Föreningen svarade på tal och skulle haft mycket rätt i hvad den yttrade, om den nämligen oftare varit på sin vakt mot att få underhaltiga taflor på sina väggar. Men det är just det, den alls ej varit. Hvilka personer den omtalade juryn består af har man aldrig fått veta, men hvad man sett och vet är, att oförmågan liksom den anspråksfulla och konsten skadande dilettantismen nu liksom förut har konstföreningarnas väggar till fristad för sina alster.

Att konstnärerna skola se »konstförnedringen», som de vanligen kalla institutionen vid Kungsträdgården, med skäligen oblida ögon och ogerna ställa ut något arbete der, är sålunda ej allt för underligt, då man vet huru känsliga de äro för något sådant som en refus. Och att kunna bli refuserad vid Stockholms konstförening hade väl aldrig fallit någon af dem in.

* * *

En i åratal stående förebråelse emot akademien har gält dess försummelse att anordna årliga utställningar. Jag vill minnas att den sista allmänna utställningen i Stockholm var 1877.

Någon egentlig täflan konstnärerna emellan kan eljes ej ifrågakomma i Stockholm. Ej heller något vidare intresse från allmänhetens sida, långt mindre någon köplust. Man har en lott vid hvar »förening» och har godt samvete. Man köper kanske också lotter till något af de otaliga konstlotterierna för än det ena och än det andra välgörande ändamålet — lotterier som, hvilken nytta de möjligen åstadkomma, skada både konst och konstnärer i ofantlig grad. Ty om konstnärerna vilja lefva, ha de alls ej råd att konkurrera med sig sjelfva så som sker vid dessa ideliga lotterier. Flertalet konstverk, som målarne lemna dit, kunna naturligtvis ej vara annat än hastverk, obetydligheter eller sådant som ej vunnit köpare på annat håll. Icke ha målare råd att skänka bort taflor af värde. Så får målarens namn öfverskyla taflans brister.

Konstföreningarnas permanenta småutställningar ha sålunda alstrat endast slapphet och olust hos de hemmavarande målarne. När åter de utomlands boende sände sina taflor till Blanchs utställning, uppblandades dessa äfven der med tyska och stockholmska målningar. Något samladt intryck af hvad landets konstnärer kunna åstadkomma har allmänheten härunder ej fått på flere år.

Nu har konstnärsklubben i Stockholm, understödd af snart sagdt alla svenska och flere utländska målare, anordnat ett väldigt lotteri till förmån för åstadkommandet af ett eget hem för den svenska konsten, ett konstnärshus med dertill hörande lokal för en årlig »salong». Stora gåfvor ha i mängd influtit till detta lotteri, och många (osålda) taflor af värde finnas bland de blifvande vinsterna. Detta lotteri, som är till fördel för konstnärerna, får således ej ställas i jembredd med de öfriga.

Att vänta tills detta tillämnade konstnärshus blir verklighet, för att få se en svensk »salong», befans emellertid väl långt, hvarför pariserkolonin — eller snarare ett kotteri inom den — beslöt att under detta år anordna en separatutställning i Stockholm af sina egna arbeten. Och nu har akademien förkunnat att den ämnar fira institutionens 150-åriga tillvara med en allmän svensk konstutställning, så stor som den inskränkta lokalen medgifver. Och — hvad som är verkligt glädjande — man ämnar anhålla att årets inköp af konstverk måtte ske i förbindelse med denna utställning.

De intresserade vänta nu med rätt stor spänning att få se huru dessa båda tillämnade utställningar skola te sig, om de akademiläendtliga skola afhålla sig från den officiela expositionen eller om denna kommer att blifva hvad den kunde och borde bli, en allmän svensk utställning, hvarifrån ingen konstnär af någon betydenhet hölle sig undan. Då får jag tillfälle att, så godt i min förmåga står, angifva grunddragen af de riktningar, som för närvarande företrädas af våra konstnärer.

* * *

Jag nämde här ofvan att nationalmuseum ökat sina konst-

samlingar med tvenne taflor af betydenhet. Den ena af dem är en reproduktion af G. Cederströms kända historiemålning »Karl den tolftes lik bäres öfver norska fjällen».

Kort efter det originalet blifvit prisbelönadt i Paris 1878 och inköpt af en rysk storfurste, väcktes fråga om att anskaffa en reproduktion af det fosterländska konstverket för Sveriges nationalmuseum. Förslaget blef verklighet, och nu har konstnären fullbordat sin nya »likfärd» och sålt den till museet för 10,000 kronor.

Den nya upplagan af det kända arbetet är tydligen tecknad efter fotografier eller efter skizzer till originalet, ty ingen större förändring tyckes vara vidtagen med någon enda figur. Målaren har denna gång haft svenska modeller att tillgå, och figurerna ha andra typer än på den förra taflan. Och hvad som ej är lika på den nya upplagan, det är färgverkningen. Det är svårt att yttra sig med bestämdhet om en tafla, som man sett för flere år sedan, och ändå vanskligare att jemföra den med en reproduktion deraf. Men det tyckes mig som om originalet till »likfärden» var vida mörkare. Himmeln låg tung och tryckte ned hela landskapet under molnmassan, och det tunga i Cederströms målningssätt på den tiden — han kom gerna in med svarta toner der och hvar, och hans färg var mörk — lämpade sig rätt väl till det dystra motivet. Nu har vädret lättat upp, sorgen öfver konungens död är ej mera så hopplöst tung. Nu bäres han ej blott till grafven utan till odödligheten.

Folkmassorna, som trängdes kring Cederströms med all rätt populära Karl den tolfte, brydde sig föga om den andra taflan, Hugo Salmsons »Lilla axplockerska», det enda utbytet af museets ordinarie inköp för året. Men konstnärerna sökte rätt på den lilla juvelen.

Det är en ganska liten duk, en modellfigur och ingenting annat. En skånsk flicka, som samlat ihop en knippa ax och med den bredvid sig satt sig ned på åkern. Det är alltsammans. Men hvilken konst är ej nedlagd på det lilla arbetet!

Flickans barnsliga och ändå så allvarliga ansigte med den djupa blicken berättar en hel historia. Det talar om hennes försakelser, det är i dessa rena men alls ej idealiserade drag mycken medvetenhet om lifvets olika sidor, åtskilligt af vemod och tungsinthet och ändå något äkta barnsligt oskyldigt och drömmande. Det är fattigmans barn, framstäldt med den mest slående sanning, ehuru i ett vackert exemplar.

Hvad som särskildt ställer taflan så högt är att den ej i minsta mån bär pregeln af ett försök, utan att hvarje drag är ditsatt med en säkerhet, som aldrig sviker. Allt är öfverlägset gjordt — fin, ädel känsla och sanning i hvarje penseldrag. Och så förtjusande vackert! Jag ville föra min läsare med mig fram till den lilla ungen och bedja att få påvisa detaljer i utförandet, få visa på armarnas elegant säkra teckning, händernas mästerliga modellering, det ytterst känsliga sätt, hvarpå ansigtets tunna men mäktiga färg

blifvit pålagd. Och så ville jag föra honom ett par steg bakåt och visa huru sant flickans hufvud står mot den ljusa hvitblå himmeln bakom och huru luftigt alltsammans är hållet, utan att konstnären derför behöft taga sin tillflykt till de radikales blåa skuggor och dess andra finter.

Man kunde hysa en liten farhåga i afseende på natursanningen af allt i denna tafla. Men den är så öfverlägset genomförd och så anslående, att man ej har hjerta dertill, utan nöjer sig med att lyckönska museet till det lilla praktstycket.

Förutom denna tafla har Salmson låtit stockholmarne njuta af sin utmärkta rococobild »En repetition af Tartuffe vid franska hofvet», men denna taflas korta besök i Stockholm inföll tyvärr under den döda säsongen, då det ej fans många menniskor i staden. Detta var stor skada, ty Salmson är hvarken så känd eller så uppskattad i sitt hemland, utom kanske i Göteborg, som han borde vara. Franska staten deremot har under de sista fem åren inköpt ej mindre än tre taflor af honom, — två af dessa för Luxemburgmuseet.

Våra ansedde målare ha ej låtit höra af sig med några storverk på sista tiden. Wahlberg låter oss någon gång se ett nytt litet landskap, som oftast väcker beundran, och detta med all rätt, ty ännu har denne mästares like ej uppträdt i vårt land.

Af grefve Rosen får man någon gång se ett nytt porträtt, som har sina företrädares alla vackra och gedigna egenskaper.

För öfrigt hör man ej af de äldre eller medelålders konstnärerna. Endast den allra äldste, den gamle vördade »gubben Palm», målar ideligen sina italienska motiv ur minnet, med en teknik, som vår tid längesedan vuxit ifrån, men med en älskvärdhet, som vi alla vörda och inför hvilken den unga kritiken lägger ned sin penna.

En af de yngre målarne, som ofta låtit höra af sig i utlandet, är Karl Gustaf Hellqvist. Han har utbildat sig i München och får väl egentligen anses bofast der, ehuru han nu hållit sig i Paris i två vintrar och denna vinter bor i Stockholm. Han håller här på med en stor tafla, framställande Gustaf IIAdolfs likfärd, eller nogare uttryckt huru den fallne hjeltens lik inskeppas för att på svenska flottan föras öfver till hemlandet.

För någon månad sedan föranstaltade hr Hellqvist en utställning af ett trettiotal arbeten, mest små genrebilder och skizzer. Af hans bekanta historietaflor fans endast »Sten Sture den yngres död på Mälarens is». Visbytaflan »Valdemar Atterdags brandskattning» skulle ha kommit till denna utställning, men egarn, en rik Wienerbo, ville icke taga bort taflan från sin vägg nu under säsongen, då hans våning skulle visa sig i all sin glans, utan förklarade att om hr Hellqvist ville vänta till sommaren, så skulle det vara honom ett nöje att etc. etc. Men hr Hellqvist ville inte vänta till sommarn, ty då är han sjelf borta.

Af de utstälda taflorna sätter man ur konstnärlig synpunkt

största värdet på hans små akvareller — arkitekturmotiv från Tyskland, måleriska gårdar och interiörer — samt på hans friskt och utan ansträngning gjorda studier. Bland de större och mera omsorgsfullt utförda genretaflorna tilldrog sig en rolig munk, som satt ute i det gröna och åt ostron, mycken uppmärksamhet. Så ock ett par förträffliga porträtt.

Hellqvists utställning var anordnad i Blanchs lokal. Der ha vi under året fått skåda hvad som egentligen var värdt att se i konstväg. Af utländske mästare ha sålunda der varit företrädda belgiern Hermans med en grupp ur hans kända maskeradtafla, fransmannen Jules Garnier med sin egendomliga, förträffligt och karakteristiskt gjorda, men ej särdeles vackra bild »Den helige Antonii frestelse», och senast Hans Makart med sin väldiga dekorationsbild »Sommaren», prålande och grann, men andefattig och ej mycket studerad efter naturen.

Der har man ock kunnat få se en och annan tafla af våra grannfolks målare. Smith-Hald har uppträdt der med någon solljus och delikat strandutsigt från Kronvall, Skramstad med någon stämningsfullt poetisk skymningsbild från vintern i norden, och den norske Münchenerbon Carl Smith med flere karaktersmålningar (»Skådespelerskan», »Kaffesystrarna»), hvilka utmärkt sig för verkligen sällsynt goda egenskaper. Smith är ännu helt ung, och han hör visst till samtidens mest löftesrike konstnärer — åtminstone bland dem som äro bördige från norden. Han håller sig inom små gränser, men hans taflor äro rika på innehåll, och han förstår i ovanligt hög grad att framställa själslifvet hos de figurer han målar.

Om den yngre målareflocken får jag denna gång ej plats att yttra något annat än att de gå framåt, hvar på sin väg. Vid parisersalongen i våras fick Carl Larsson sälja en präktig akvarell till franska staten. I Madrid och i London ha svenska konstnärer vunnit utmärkelser, och här hemma finnas flere, som gå med marskalkstafvar i renslarne.

Särskildt uppseende har under året väckts af landskapsmålarne Kronthén, Kindborg och Rosenberg, af figurmålarne Björck och Jungstedt samt af den begåfvade och originela djurmålaren Liljefors. På parisersalongen stod sig den svenske kolonin med heder. Georg Pauli vann der en »mention honorable» — till några medaljer räckte det ej i år.

Då man talar om svensk konst under år 1884, får man ej glömma det vigtigaste resultat af konstnärlig sträfvan, som under den tiden låtit höra af sig. Jag menar Helgo Zetterwalls tredje förslag till restauration af den gamla Upsaladomen, hvilket förslag har vunnit stadfästelse och som skall bli verklighet, så snart den erforderliga summan anskaffats. Hos riksdagen ämnar man begära en del af millionen, den andra fylles af domkapitlet och, enligt hvad man hoppas, af enskilda bidrag.

Året 1884, som beröfvat kontinenten tre målare af sådant rykte som Nittis, Makart och Bastien-Lepage — andra förluster att

förbigå — har kostat Sverige dess populäre och alsterrike djurmålare Gustaf Brandelius. Han var noga räknadt aldrig annat än en begåfvad dilettant, men han hade en skarp blick för det han målade. han var äkta svensk till sitt skaplynne och han var humoristisk. Det var alls ej underligt att hans taflor sågos med så stort nöje och att hans friska konst vann så många vänner.

G—g N.

Nya teatern. Vildanden. — *Hedvig:* Jag vet inte, men det var likasom han mente något annat än det han sade — hela tiden. *Gina:* Tror du det? Ja, underligt var det.

Skandinaviens och en stor del af den bildade verldens allmänhet, som med andaktsfull uppmärksamhet bidar på hvart ord af den norske siarens mun, står inför hans senaste verk med samma tvekan, som den Gina Ekdal och hennes dotter erforo vid unge Verles gåtfulla tal. Visserligen gäller icke om stycket i dess helhet hvad Hjalmar Ekdal till ifrågavarande yttrande af Verle replicerade, nämligen: »Vet du hvad, Gregers, det här begriper jag inte ett ord af»; och lika litet vore väl Ibsen utan vidare böjd för samma medgifvande som Gregers Verle: »Åh nej, det är inte någon synnerlig mening i det heller». Ibsen är visst icke den som säger ett ord utan ändamål, och »Vildanden», läst eller sedd, gör ganska riktigt verkan af ett straff, utdeladt med full kännedom om den sårbaraste punkten och både vilja och förmåga att träffa den. Också ser man sig i medvetande af menskligghetens stora skuld ingalunda oförtjent af all denna gisslan. Hvad här framställes af låghet och uselhet, af själfhet och ynkedom är iklädt så sant menskliga former, att en och hvar, hvem det än vara månde, har sett det i lifvet och måste gifva den fruktansvärde menniskokännaren rätt i hans anklagelser. Men hvad dessa närmast gälla är icke godt att taga reda på.

Till Ibsens utomordentligt verkningsfulla metod såsom dramaturg och straffpredikant hör att han aldrig sjelf direkte och i synlig måtto tar sig talan i den sak han förfäktar. Ingen af de personager, som tillsammantagna med alla dramats effekter uppbära författarens tendens, har ringaste anspråk på att ensam gälla såsom hans organ. Man känner riset, men ser ingenstädes handen som för det. Det är visserligen också sant att i Ibsens nya stycken det blir allt mera ondt om folk med den grad af menniskovärde, att författaren kunde i en eller annan fråga oförtäckt låta dem företräda hans egen ståndpunkt. Kan man nu reda sig derförutan, så är det bra. Dikten vinner såsom sagdt i konstnärlig verkan genom att skalden abstraherar sig sjelf från sitt ämne, och oafsigtligheten är ju erkändt för den sanna skönheten ett lifsvilkor. Emellertid har man dock å andra sidan anspråk på att, då en fråga sättes under debatt, synnerligast då det sker på ett så utmanande sätt som Ibsen i senaste tid gjort det, de-

battören sjelf oförtydbart må visa hvartåt han syftar. Det är nästan ett maktmissbruk, att med en så öfverväldigande kraft, en så i minsta detalj fullkomlig sanningsenlighet teckna det skefva och vrånga, och dock på samma gång i förnäm tillbakadragenhet ej bry sig om att gifva sin förkrossade nästa minsta vink om på hvad sätt man anser allt detta bäst kunna fås på rätt igen. Ty de flesta skola ej låta intala sig att den, som förmått med så klar blick uppfatta och i dess rätta sammanhang framställa det onda han klagar öfver, icke bättre än andra skulle ha reda på hvar det har sin rot och hvar botemedlet står att sökas. Detta sfinxartade i tendensen, redan så märkbart i »Dockhemmet», är för »Vildanden» genomgående karakteristiskt.

Man känner till i hvilken grad sanningskärleken utgör den Ibsenska diktens motoriska kraft. Också här har skaldens fantasi påverkats af dessa impulser. Mot lögnen i dess olika gestalter, lögnen såsom grund för grosshandlar Verles sociala ställning och lögnen såsom grund för Hjalmar Ekdals äktenskap, vänder han också här sina vapen. Men under allt detta tyckes det som om han såsom sanningsapostel vände vapnen äfven mot sig sjelf, i det han lägger dem i händerna på den oskicklige, bornerade svärmaren Gregers Verle. Eller skall det verkligen numera vara Ibsens mening att sanningen visserligen är god i sig sjelf men icke praktiskt tillämplig såsom rättesnöre i lifvets alla förhållanden, och att den skall vara en otillräknelig narr, som icke under femton år af mogen lifserfarenhet lärt sig att slå af på den »ideala fordran», utan i stället, liksom Gregers, flyttat den från bakfickan till bröstfickan? Man vet icke rätt hvad man skall tro. Denne Gregers Verle, i förbigående sagdt den minst verklighetstrogna af »Vildandens» typer, röjer egentligen först längre fram i stycket att han är tänkt såsom karrikatyr. Möjligen kunde redan i början hans, i trots af allt, obehagligt stötande sätt mot fadern ge en vink om att det icke står rätt till; men annars framstår han i första akten helt och hållet såsom en värdig, om än något abstrakt bärare af den rena rättskänslans anspråk. När han sedan så plumpt på Hjalmar Ekdal och hans fru realiserar sina principer, eller, för att tala med doktor Relling, låter sin akuta rättskaffenhetsfeber komma till utbrott, visar sig författaren här blott hafva velat gissla det brottsliga i att våldföra andra menniskors lif och lycka till förmån för egna subjektiva grundsatser. I en särskildt grotesk dager ställes Gregers ytterligare, då han, efter att ha yppat den ödesdigra hemligheten och, märk väl, under sin ända till slutscenen fasthållna förutsättning, att Hjalmar Ekdal verkligen var den man, som aldrig skulle förmå afvika en hårsmån från sina deklamerade idéer, helt gladeligt inträder till det hem, hvars lycka han så obarmhertigt blottstält, och väntar på god tro att nu först finna familjens sällhet riktigt fullständig. Den som så gör är en idiot, eller någonting dermed mycket nära beslägtadt.

Det kan således icke vara tal om att uppfatta honom såsom en exponent af hvad Ibsen tänker i denna äktenskapsfrågan, icke ens ehuru Gregers sätt att gå till väga tillfälligtvis verkligen råkade vara ändamålsenligt anlagdt. Tillfälligheten består i att Hjalmar Ekdal, tvärt emot hvad Gregers tror om honom, är en stackare, som af alla de skilsmessans försakelser hans veklighet bjuder honom lida icke kan utstå så mycket som att första gången vara utan sitt förmiddagskaffe. Hjalmar stannar således kvar, och allt håller på att reda sig. Det enda som ännu qväljer honom är vissa plötsligt påkomna misstankar att dottern Hedvig ej älskar honom (ett drag, som fulländar den underbart konstnärliga teckningen af Hjalmar Ekdals karakter). I det samma inträffar katastrofen. För så vidt man skall inlåta sig på att gissa denna gåta, så föranleddes sjelfmordet omedelbart af dessa faderns grymt orättvisa betänkligheter. På vinden befann sig Hedvig med pistolen i hand endast i akt och mening att efter Gregers råd uppoffra det käraste hon egde för att återvinna sin faders hjerta. Att hon, efter allt som föregått, just nu befann sig i en sinnesförfattning, som endast behöfde denna tillstöt för att leda till sjelfmord, torde vara psykologiskt sannolikt. Detta var således Gregers skulden till. Och han var vidare skulden till att Hjalmar Ekdal också, i följd af hvad som passerat, anklagande alla utom sig sjelf, kom sig till att utslunga de fatala orden. Men en ren tillfällighet var det att flickan råkade få höra dem. Den rådde Gregers alls icke för, och derutan hade hon till ett godt slut på hela konflikten skjutit ifrån handen och icke sig sjelf.

Här föreligger således en svag punkt uti upplösningen och på samma gång en förvillande motsägelse uti teckningen af Gregers Verle. Hans uppfattning af det ideala krafvet, utmynnande i attentatet på en femtonårig familjelycka, bindes vid skampålen och gisslas, medan han dock blott af en tillfällighet hindras att genom sin metod skapa efter sina principer ett »sant» äktenskap, vida mera lyckadt än det grosshandlar Verle och fru Sörby ingingo, efter att ömsesidigt ha fått sin syndaskuld kvitterad. Den som ger Gregers hans förtjenta uppsträckning för hvad illa han gjort, är doktor Relling. Det är också han, som i den praktiska moralens namn öfversätter det främmande ordet »ideal» i dess mångfaldt missbrukade bemärkelse med det inhemska »lögn», och det förefaller verkligen som om genom denna ypperliga gestalt Ibsens indignation härvid alldeles direkte gåfve sig luft. Men för öfrigt är ju Relling så afgjordt specificerad såsom gemen rucklare, att skalden för egen del alls icke behöfver stå för hans åsigter.

Af de öfriga hufvudpersonerna, grosshandlar Verle, Gina. Hedvig och Hjalmar, mästerligt väl gjorda figurer allihop, står ingenting att inhemta, som till sakens upplysning kan lända.

Det har sagts att »Dockhemmet» slutar med ett frågetec-

ken; men der vet man åtminstone hvad frågan gäller. Det vet man icke här. Ibsen tyckes ha roat sig med att i den dramatiska form, hvars yttersta fulländning han i hela verlden är ensam om, utsläppa en gåta, som lemnar skådespelarne tillfälle till triumfer och ger kritik och publik ett grundligt hufvudbry.

Hvad berörda rent sceniska egenskaper hos »Vildanden» beträffar, så är väl stycket äfven efter »Dockhemmet» och »Gengångare» att betraktas såsom ytterligare ett framsteg på Ibsens skaldebana. Man förstår så väl att han sjelf ser i den poetiskt dramatiska formen en öfvervunnen ståndpunkt och håller utmärkta verser som till och med Peer Gynt och Kaerlighedens Comedie för barnlek i jemförelse med denna prosa. Den insigt han besitter uti menniskans sätt att tala, är i sjelfva verket utan motstycke, och han skrifver numera sin dialog med en sådan ekonomi, att om det gälde att hugga alltsammans i sten, ej en bokstaf kunde bortprutas. En jemförelse med den franska teaterteknikens yppersta män är i detta afseende lärorik, såsom utvisande huru mycket allsidigare Ibsen förmått utbilda den sant realistiska stilen. Också har han ju, oafsedt öfverlägsenheten i egen begåfning, framför dem den stora fördelen att icke vara bunden af en häfdvunnen teatertradition med sin ofta osanna »spirituela» stil. Äfven i förmågan att behörigen disponera de teatraliska effekterna står Ibsen så högt som trots någon. I »Vildanden» erbjuder specielt sista akten med Hedvigs död och hvad derefter följer lysande exempel på en med oförliknelig konst skapad dramatisk spänning, och Molviks: »Barnet är icke dödt, det sofver» och: »Lofvad vare Herran, till jord skall du åter varda», som under andra förhållanden vore en upprörande hädelse, men just nu är en så naturlig, af situationen framkallad reminiscens hos den fulle, djuriske f. d. teologen, hör obetingadt till de mest gripande effekter, som någonsin i dramatisk form blifvit framstälda.

Spelet, och i synnerhet samspelet, var på vår scen mycket förtjenstfullt. Hr Arppe har i Hjalmar Ekdal en af sina bästa roler, alltigenom väl instuderad och omsorgsfullt framställd. Partiet är för en första rangens karakterskådespelare en glansuppgift, och hr A. kan derför såsom en framgång betrakta att han på ett så tillfredsställande sätt lyckats dermed. Fröken Reis återgaf med sin intelligenta uppfattning mycket lyckligt författarns oförlikneligt väl träffade hvardagstyp, Gina Ekdal. Dock föreföll det oss som om frk. R:s spel för mycket tagit intryck af den likgiltighet, som lifvets glädjelösa slafveri meddelat Ginas karakter. — Fru Brunos fysik lämpar sig utmärkt för den fjortonåriga Hedvigs rol, som ju dessutom äfven annars faller inom området för hennes erkända specialitet. Utan att vara en i alla detaljer fulländad prestation, förtjenar hennes spel såsom Hedvig derför allt erkännande. Bäst voro måhända hr Agardh såsom gamle Ekdal och hr Malmström såsom gamle Verle. Att den

senare här har sin bästa rol på vår scen betyder mycket mindre än att han nu verkligen dokumenterar sig såsom en högst användbar och aktningsbjudande förmåga. — Hr Brander var mindre lyckad. Också passar han icke till detta svåra och otacksamma parti. Redan Ginas fråga: »Är han allt lika ful ännu?» är ju med hänsyn till hr B:s utseende barock, och det öfriga står i nära nog samma proportion till hans förmåga. — Relling var rätt väl representerad af hr Dahlström, och hr Berlin såsom Molvik ypperlig.

På samma gång »Vildanden» är tacksam för skådespelarne, lemnar den som sagdt med allt dramatiskt mästerskap åt publiken en gåta att gissa på. Sådant kunde kanske vara underhållande nog såsom intellektuelt sällskapsnöje, men man afstår från att söka utreda det fördolda häri, då man tycker sig inse att skalden sjelf icke menat någonting särskildt med hvad han säger.

Ibsen visar sig allt mera tydligt icke vara verldsförbättrare utan verldsföraktare. Han har arbetat sig ned till den uppfattning af menskligheten, att den i all sin uselhet icke har någon synnerlig utsigt till det bättre. I alla fall vill han ej längre göra dikten tjenstbar för ändamålet; han bara visar oss gång efter annan spegelbilder, förödmjukande i sin slående sanning. Det är hans snilles rätt, men han kan ej hjelpa att den som vill tro på menskligheten framåtskridande ändå ser i dessa dramer, i trots af deras nihilism, en betydligt uppfostrande kraft.

För Ibsens egen skaldenatur, sådan den efter hand begynt gestalta sig, är Vildanden i högsta grad upplysande. Den store skalden känner det onda så, som ingen annan, men det tyckes som om den skarpblick, hvarmed han ofelbart upptäcker grandet i ögat, härledde sig från en bit af »daevelens» spegel i »Snödronningen», ty det gör honom nästan ett nöje att låta grandet sitta kvar, sedan han väl till full evidens påvisat dess förekomst och beskaffenhet. »Vildanden» med dess geniala tillämplighet på allehanda skadskjutna existenser här i verlden bär, när allt kommer omkring, ett spår af likhet äfven med Ibsen sjelf. Han har, han också, i sina dagar fått några hagel i kroppen från osanningen, flärden och det sociala våldet der hemma, och han har tagit till flykten bäst han kunnat. För att nu icke af naturlig böjelse dragas tillbaka till sin rätta verld, der man gjort honom så ondt, biter han sig fast i förutfattade åsigter, menniskoförakt och hvad annat »fandenskab», der kan gro på bottnen af hans tröstlösa kosmopolitism, och hvar den »flinka hund» skall finnas, som hemtar upp »Vildanden» igen, vet man icke.

Ibsen har tagit till sin uppgift att uti ett oförsonligt krig mot lögnen, hvar den än finnes, egna sitt lif åt sanningen, och han kan vara viss på att allt hvad ädelt tänker i verlden skarar sig under den fana, som uppbäres af en sådan »kongstanke». Men det var med »kongstanken» så, att endast en oöf-

vervinnelig tro derpå förde till seger. Den stund skalden ej längre tror på sanningens seger, brister honom också kraften att vara kung i andens rike.

R. v. W.

Polemiskt.

Till Red. af Finsk tidskrift.

I hr Fredr. Elfvings anmälan af mina »Nya dikter» säger han, på tal om det inflytande från Snoilskys dikter, som han vill spåra i en del af dem: »Inflytande från samma håll får man väl äfven tillskrifva att hr H:s fantasi funnit väg till de afrikanska öknarna. Lägg härtill ännu att »Michael Agricola i Wittenberg» har ett mycket starkt tycke med »Erik Dahlberg» i Rom, och man måste medgifva att det nya inflytandet varit ganska starkt.» — Med anledning häraf får jag upplysa att mina »Ökenbilder» äro publicerade i »Finsk tidskrift» mot slutet af sjuttitalet, då deremot Snoilskys diktcykel »I Afrika» utkom bland hans öfriga nya dikter 1881, samt att »Michael Agricola i Wittenberg» publicerades redan 1879 i »Lännetär», under det »Erik Dahlberg» likaså är tryckt först 1881. Att jag sålunda för ifrågavarande dikter ej kunnat hafva Snoilskys åberopade skaldestycken till förebilder eller af dem mottaga något inflytande, är klart; så mycket mer smickrande för mig är emellertid under sådana omständigheter det »mycket starka slägttycke» med Snoilsky, som hr Fredr. Elfving ansett sig böra framhålla.

Af denna lilla, smått roliga episod kan för öfrigt läras hur vanskligt det är att af en tillfällig, större eller mindre likhet hos några enskilda poesier sluta till ett direkt inflytande emellan tvenne författare.

Högaktningsfullt

Rafaël Hertzberg.

Jag ber hr Hertzberg om ursäkt för att jag fullständigt hade glömt hans »Ökenbilder». Jag erkänner villigt att de icke kunna vara påverkade af Snoilskys Nya dikter, som utkommo i juni 1881, medan »Ökenbilderna» publicerades samma år i februari och i maj. Jag vill äfven tro att »Michael Agricola i Wittenberg» är af tidigare datum, fastän denna dikt i sjelfva verket offentliggjordes i »Lännetär» icke år 1879, såsom hr Hertzberg säger, utan 1882, således senare än Snoilskys »Erik Dahlberg». Jag gör dessa medgifvanden åt hr Hertzbergs mångsidiga begåfning så mycket lättare, som mitt påstående om Snoilskys inverkan på hr Hertzbergs Nya dikter alls icke behöfver stöd af de nämda fyra små styckena. Så omisskännelig är den — hvilket jag i min anmälan sökt framhålla. Hr Hertzberg skall säkert vara den första att erkänna att, lika vanskligt som det är att på grund af enskilda likheter sluta till att en författare blifvit påverkad af en annan, lika inskränkt vore det att på grund af sjelfständighet i vissa delar förneka ett främmande inflytande, som lyser fram ur ett arbete i dess helhet — såsom här är fallet.

F. E.

Göran Magnus Sprengtporten.

XVII.

Sprengtporten 1789—1808.

2.

När Sprengtporten år 1795 måste begifva sig utomlands, lemnade han Ryssland utan att åtföljas af sin hustru, ty förhållandet mellan makarne hade blifvit dåligt. Sannolikt tjenade hans helsotillstånd till förevändning för aflägsnandet; åtminstone finna vi honom under större delen af den tid, hans förvisning varade (1795—1798), i den böhmiska badorten Töplitz. Det stora antal badgäster, som hit tillströmmade, gaf honom tillfälle att tillfredsställa sin böjelse för flyktiga kärleksförbindelser. Dessa blefvo ej obekanta för hans hustru, missämjan mellan makarne ökades mer och mer, och år 1797 synes deras äktenskap blifvit formligen upplöst [1]). Från Töplitz gjorde Sprengtporten stundom utflykter till andra orter. Så besökte han i april månad år 1798 det inom Holstein belägna Eutin, ditlockad af stadens förmodade nöjen och beprisade trädgårdar. Men han dröjde ej länge der. Vid ankomsten insåg han, såsom han sjelf erkänner i en dikt på franska [2]), att han begått en dårskap, då

---

[1]) Yrjö Koskinen, Y. M. Sprengtportenista ja Suom. its. s. 86—88.

[2]) **Mes Rêveries à Eutin le 18 d'avril 1798.**

Quel sort me poursuit dans ce meilleur des mondes,
Pour mes pechés sans doute ici je me morfonde,
J'ai cherché le plaisir et je trouve l'ennui
Dans ce maudit Eutin, où ma folie m'a conduit.
Mais quelle caprice aussi
De quitter un séjour, où j'étais si bien,
Pour courir après quoi? Après un triste jardin,
Dont toutes les Roses ensemble ne vaillent pas ma Clarisse.
C'était ma foi une grande bêtise
Et dont je suis puni.
On est souvent le dupe de sa curiosité,
Et c'est le sort de ceux qui courent la nouveauté.

(Univ. bibl. i H:fors).

han öfvergifvit sin förra behagliga vistelseort. I stället för nöjet mötte honom i Eutin ledsnaden, och alla trädgårdens rosor tillsamman uppvägde icke hans Clarissa. Hvem denna person var, som nu höll Sprengtporten i bojor, känna vi icke.

Men nöjen och galanta äfventyr upptogo icke den efter verksamhet törstande mannens hela tid. För att fylla många lediga stunder började han i Töplitz affatta en skrift på franska språket med titel: »Betraktelser öfver de senaste oroligheterna i Finland från början af det första fälttåget år 1788 till freden i Väräla 1790, för att tjena som material till en historia om nämda krig». [1]) Detta arbete, som dock icke bragtes till slut — det framställer endast händelserna åren 1788 och 1789 — är till sitt innehåll magrare och fattigare på upplysningar, än man haft skäl att vänta af en författare, som sjelf så djupt ingripit i händelserna och som bättre än någon annan kände de dolda krafter, som drefvo sitt spel under det tidskifte han företagit sig att skildra. Hvad man i främsta rummet väntat att finna i hans skrift, söker man der förgäfves. Sjelfständighetspartiet nämnes endast i förbigående, äfven Anjala-förbundet beröres ytligen, den betydande rol han sjelf spelade såsom förmedlare mellan kejsarinnan och de konfedererade omnämnes ej med ett enda ord; likaledes förtiger han vid framställningen af fälttåget i Savolaks 1789 helt och hållet den del han sjelf tagit deri.

Men ehuru Sprengtportens historiska arbete öfver hufvud icke meddelar oss några förut okända underrättelser eller kastar ett klarare ljus öfver förhållandena i Finland under Gustaf III:s regering, är det likväl af intresse att känna den synpunkt, hvarifrån han sjelf ville att händelserna skulle betraktas, och den färgläggning han gifvit dem. Af denna orsak ha vi ansett det icke vara ur vägen att meddela Sprengtportens åsigter rörande krigets orsaker, Anjala-förbundet, 1789 års riksdag, Gustaf III:s karakter och verksamhet samt dermed i sammanhang stående betraktelser. Öfver hufvud taget äro hans resonnemang hofsammare än man kunnat vänta; särskildt må framhållas hans bedömande af Gustaf III: döden hade försonat till och med Sprengtporten.

Ryssland — yttrar Sprengtporten — var så långt ifrån att vilja reta Sverige eller väcka dess misstroende, att det icke

[1]) Se Finsk tidskrift 1883, oktober s. 257 n. 4.

ens tänkte på att draga fördel af den missämja, som redan söndrade dess granne och som kanhända hade sin grund i det tryckande sätt, hvarpå svenskarne i alla tider utöfvat en alltför godtycklig och våldsam styrelse öfver den finska nationen. Detta är så sant, att, ehuru några betydande personer af berörda nation, hvilka afskydde ett orättvist ok samt voro öfvertygade om att endast ett väl stadgadt oberoende kunde förbättra deras tillstånd, torde ha anhållit om Rysslands medverkan i detta hänseende, blefvo de likväl mottagna med en köld, som tillintetgjorde deras afsigt. Skulle sådant väl hafva inträffat, ifall det legat i det petersburgska hofvets politik, såsom det låg i dess bestämda intresse, att gynna finnarnes plan, hvilken en vis politik, som älskar menskligheten och freden, måste betrakta som en föreningspunkt i Norden och såsom den starkaste grundval för en fast och varaktig vänskap emellan folk, söndrade i följd af ett ömsesidigt missunnande af samma föremål.

Men Gustaf III önskade krig. Dertill drefs han både af sin äregirighet, för hvars tillfredsställande han ansåg alla medel vara lika goda, och af nödvändigheten att skydda sig mot det missnöje, som kanske till följd af denna hans passion röjde sig hos hans eget folk, drifvet till det yttersta genom flere handlingar af upprörande godtycke och denna bekymmerlöshet rörande rikets angelägenheter, som tycktes vara en svaghet hos denne furste under de första åren af hans regering. Detta missnöje visade sig i synnerhet under 1786 års riksdag med en så märkelig enighet inom alla stånden, att man redan smickrade sig med att återföra konungens myndighet till den ståndpunkt den innehaft före 1772. Det motstånd, konungen vid denna riksdag rönte mot allt hvad han ville, var verkligen så bestämdt, och sinnena, hvilka blifvit starka genom hans egen svaghet, voro så oroliga, att han sjelf väl insåg att han, ifall han längre dröjde att närma dem till sig, skulle förlora hela frukten af den revolution han förberedt med sådan konst och utfört med så mycken lycka, men hvaraf han ej förstått begagna sig med samma skicklighet till sitt folks belåtenhet [1]. Snabb att fatta

---

[1]) I en not anmärker härvid Sprengtporten: »Författaren till dessa anteckningar bevistade nämde riksdag. Der utvecklade han till och med med energi en rättvis och laglig opposition emot det förtryck man utöfvade emot hans landsmän i Finland. Hans råd var då att man skulle begagna sig af de fördelar man hade öfver hofvets an-

allt hvad som rörde hans fåfänga, obekymrad om annat, underlät han ej att förutse att ett krig kunde göra ett slut på den letargi, hvari hans makt sjunkit, och att han, smickrande en krigisk ungdom och vilseledande andra, med lätthet skulle lyckas på detta sätt göra sig till herre öfver alla.

Sådana voro de enda och verkliga orsaker, som förmådde Gustaf III att bryta med Ryssland, i förhoppning att kunna tvinga detta land, vid dess dåvarande betänkliga läge, till några uppoffringar, som kunde smickra hans äregirighet.

För öfrigt var krigets utgång honom likgiltig. Det mål han eftersträfvade var alltid det, hvarom han var mest säker. Armén syntes honom lätt att vinna, och han förutsåg inga vidare svårigheter, när han midt under ett krig, under härens auspicier, sammankallade en riksdag.

Berättelsen om detta krig synes snarare vara en roman öfver Gustafs lif än en historia om hans fälttåg. De besynnerliga händelser, hvilka mångfaldiga sig vid hvarje steg af denna furste, den förvånande skicklighet, hvarmed han griper i dem och vänder dem till sin fördel; detta politiska mod, som aldrig öfvergifver honom, han må vara nedsänkt eller upphöjd af lyckan, den han ömsom trotsar ömsom tvingar att följa sig, slutligen denna ståndaktighet att fullfölja sin äregirighets bana, allt detta framkallar situationer af så slående motsatser, att det vore tillåtet att betvifla händelserna, så framt man ej hade fulla bevis för deras verklighet.

Kriget hade kunnat blifva farligt för Ryssland, ifall Gustaf varit lika god krigare som djerf politiker och förstått att lägga lika mycken kraft i utförandet af sina militära planer, som han utvecklade mod och drift i sina politiska operationer, och ifall han haft generaler, i stånd till att understödja honom.

Men strax vid fälttågets början inträffade en händelse, hvarpå det svenska folkets krigshistoria hittills ej uppvisat nå-

hängare, hvilka endast svagt understödde konungens fordringar: det behöfdes blott litet att till hofsamhet återföra denne furste, som redan var modfäld med anledning af den allmänna endrägt, som då förefans. Några personers rädsla hindrade att man lyssnade till detta råd. Man skulle hafva förekommit mycken blodsutgjutelse, som blef en följd af denna svaghet.» — (Som bekant, ingick Sprengtporten just under denna riksdag den närmaste förbindelse med ryska ministern i Stockholm och trädde i kejsarinnans tjenst).

got exempel. Trupperna gjorde uppror, vägrade att lyda konungen, just i det ögonblick han talade till dem för att förmå dem att följa sig.

Vid första ögonkastet kan man icke afhålla sig från att fälla en föga gynsam dom öfver dessa truppers tapperhet, och ett beteende, så motsatt hvarje begrepp om subordination, kan knappast finna ursäkt i krigsartiklarne. Men ett fritt folk har grundsatser, dem man måste vörda. För att förstå detta folk måste man rådfråga dess författning och dess lagar och minnas de pligter dessa ålägga. Man bör veta att en svensk konung i intet fall får bryta den författning han svurit att upprätthålla, och att hvarje medborgare har rätt att försvara den, om konungen glömmer sina eder. Man bör äfven veta att armén eger samma rättighet både såsom medborgare och såsom de främste försvararne af en styrelse, hvari den deltager. Och den svenska monarken hade, då han företog kriget utan att derom ha gjort något förslag till nationens representanter, hvilka förbehållit sig rättigheten att bestämma derom, obestridligt kränkt sitt folks lagar. Han hade gjort ännu mera; han hade bedragit sina undersåtar, då han ville komma dem att tro det Sverige blifvit anfallet af Ryssland. Armén kunde då tillåta sig att resonnera så: »Emedan konungen, vår herre, våldfört våra lagar och brutit de band, som fäste honom vid oss, emedan han leker med sina eder, så är det äfven oss tillåtet att bryta de band, som förena oss med honom, och att, såsom lagliga försvarare af en kränkt författning, återföra honom till rättvisa och billighet.» Om detta betraktelsesätt icke finnes i en preussisk soldats logik, är det öfverensstämmande med en finsk bondes vid Saimen, hvilken i dag strider för sitt fädernesland, sitt hus, sin hustru, sina barn och i morgon med samma mod talar uti riksförsamlingen, der han är medlem lika väl som hans befälhafvare. Det var åtminstone i denna anda desse medborgare-soldater trott sig handla, och i denna anda bildade sig omedelbart härefter Anjala-konfederationen. Icke mindre förvånande är, att detta politiska mod lät se sig i stridens ögonblick, då en befälhafvares myndighet vanligen öfvervinner hvarje annan känsla. Ännu förunderligare är att konungen, hvars hela framgång berodde af detta ögonblick, kunnat en minut tveka att använda de medel hans egenskap af konung och befälhafvare på en gång erbjödo honom, och man kan ej underlåta att anse hans

förvånande, till svaghet gränsande moderation för en af dessa motsatser, som så ofta anträffas hos denna furste, hvilken ömsom var djerf och ömsom svag och ledd af ögonblickets intryck, men som alltid i sitt snille fann utvägar att godtgöra sina fel. Kanske såg han i denna olydnad en början till mer betydande planer, hvilket han verkligen hade anledning att tro, och i sådant fall leddes han af sin politik, som älskade omvägar, till beslutet att förställa sig, för att af tiden vänta en förändring till det bättre. Huru det än må förhålla sig dermed, den frie mannen skall i arméns beteende se endast lagarnes makt, statsmannen endast ett uppror och den lugna filosofen skall tyst vörda beslutet af en försyn, som stundom finner behag i att förvirra orättvisan och trolösheten.

Arméns uppresning var så mycket bedröfligare för konungen, som den hindrade honom att draga nytta af de fördelar hans öfverlägsenhet gaf honom öfver fienden. Det återstod honom blott att tåga tillbaka.

Det misslyckade företaget mot Fredrikshamn föranledde Anjala-förbundet. Man har under detta århundrade sett revolutioner i alla former — det var oss ännu förbehållet att i en undangömd vrå vid Kymmene skåda en handfull militärer inför sin konungs ögon direkt underhandla med hans fiende, under egiden af sin författning, utan understöd, utan bistånd, utan annat mål än att lagenligt sätta sig emot ett olagligt krig, och allt detta med en redlighet, uppriktighet och trohet, som till och med konungen nödgades akta, så länge den författning, under hvars skydd de stält sig, kunde försvara dem. Det behöfdes en ny revolution för att nå dem. Då denna inträffat, blefvo de dess offer.

Sant är äfven att det var denna besynnerliga händelse ryssarne hade att tacka för det lugn de åtnjöto under återstoden af fälttåget år 1788 äfvensom för den tid de vunno att förbereda sig till ett nytt med bättre framgång. — Sådan är betydelsen af Anjala-förbundet.

Det var svårt för de konfedererade att kämpa mot ett politiskt snille som Gustaf var. De behöfde hjelp, och antingen af svaghet eller rättskänsla ville de ej emottaga den enda, som kunde gifva dem kraft att åstadkomma en riksdag inom landet, hvarefter de enhälligt ropade. Då Ryssland ej kunde medgifva det ena utan det andra, stodo de öfvergifne. Följderna tyckas

till och med hafva utvisat att denna konfederation blott tjenat till att göra det ok tyngre, hvarifrån den velat befria sig, och den svaghet desse militärer visade, i öfrigt välsinnade men föga skicklige att leda ett så ömtåligt företag, det misstroende som ingjutade sig å ömse sidor [1]), sinnesstämningens obestämdhet med afseende å de förbundne, deras egen obeslutsamhet och framför allt det hufvudfel de begingo, då de lade sitt öde i händerna på prins Karl, hvilken smekte dem endast för att bättre bedraga dem, allt detta gjorde att de förblefvo utan något märkbart inflytande. I några afseenden tyckes till och med denna katastrof hafva varit mera nyttig än skadlig för konungen. Säkert är att den räddade honom ur det svåra läge, hvari han råkat utanför Fredrikshamn, och bidrog kanhända mycket till den öfvervigt han återvann i Sverige, der han på denna händelse kastade skulden för alla fälttågets olyckor, hvilket icke litet bidrog att hos en folkmassa, lätt att vilseleda, gifva honom vapen i händerna mot adeln, den han ville krossa. Sålunda aftog småningom dessa frihetsförsvarares första inflytande gentemot en furste, hvars mångsidiga och verksamma sinne snart återvann den myndighet, som omständigheterna för ögonblicket beröfvat honom, öfver några krigare, hvilka instinktmessigt leddes af sina patriotiska känslor.

Efter Anjala-förbundets afslutande vidtogo underhandlingar mellan ryssarne och de förbundne. Konungen förmådde hvarken hindra eller leda dem. Han begaf sig till Sverige och

[1]) Härvid anmärker Sprengtporten i en not att de ryske generalerne länge voro tveksamma angående de förbundnes afsigter. Framför andra hyste en minister, som sjelf ej bedragit någon [namnet angifves icke, men sannolikt afses Bezborodko], långt ifrån den bästa mening om den svenska redligheten. Detta misstroende verkade ganska menligt vid de konfedererades första tillgöranden, och de voro å sin sida icke mindre orättvisa i sina fördomar. Krims öde sväfvade oupphörligt för deras ögon. De hade svagheten att intrassla sig i en dunkel politiks beräkningar och att resonnera, der de bort handla, förgätande i sin paniska förskräckelse att man måste göra en stor åtskilnad mellan dem och Krims tatarer, emellan en fri, upplyst nation, som kunde vilja sitt oberoende och försvara det, och ett i okunnighet försänkt folk af slafvar, som icke visste draga fördel af sin frihet. Detta misstroende, så mycket mindre välbetänkt, som det var konstladt (factice), förmådde dem att afslå den hjelp de sjelfve sökte och undandraga sig ett verkligt skydd för en inbillad fruktan. (Jfr Yrjö Koskinen l. c. s. 76—77).

lemnade åt sin broder, hertig Karl, att sluta underhandlingarna så godt han kunde. Å ryska sidan hade dessa till föremål utrymmandet af Högfors, hvilken plats konungens trupper ännu höllo besatt. Konfederationen och de finska trupperna åstundade ett stillestånd för att först få svenskarne, hvilka ej begärde något bättre, att återvända hem och derpå åvägabringa en riksdag i Finland, vid hvilken de räknade på att återföra konungen till iakttagande af författningen och att sluta fred. Men det låg hvarken i det petersburgska hofvets politik eller i kejsarinnans afsigter att nedlåta sig till ett stillestånd i samma ögonblick hennes bundsförvandter, danskarne, i enlighet med de traktater, som förbundo de begge hofven, inföllo i Sverige, ännu mindre att underhandla med en konfederation, åt hvilken man ej visste gifva något namn, så länge den ej var erkänd af nationen. Olyckligtvis blef följden af dessa motsatta intressens sammanstötning en kamp, uti hvilken de förbundne blefvo krossade, då de ej beräknat sina åtgärder med tillbörlig klokhet, hvarken med afseende å hvad de kunde vinna eller med hänsyn till hvad de hade att förlora. Emellertid förmådde de konfedererade hertigen att utrymma Högfors, liksom de tvungit konungen att retirera från Fredrikshamn.

Sålunda slutade det första fälttåget, hvilket säkert blir mera beryktadt i politikens än i krigshistoriens annaler. Om något kan rättfärdiga Gustaf III för de talrika fel han derunder begick, är det den skicklighet och det mod, hvarmed han visste att godtgöra dem, derigenom att han i det mest kritiska ögonblicket beredde sig nya hjelpmedel till sina företag. Det är sant att lyckan derefter mäktigt gynnade honom, men han förstod som en stor statsman att begagna sig af henne. Och storheten, är den något annat än konsten att taga fatt i den?[1])

Knapt anländ till Sverige på en liten jakt, som fört honom från Åland till Stockholm, der då rådde samma anda som herskade inom armén, erfar Gustaf att danskarne öfversvämma gränsprovinserna, att hans trupper, förskingrade vid Qvistrum, missnöjde och nedslagne draga sig tillbaka för en ung prins[2]), hvilken öfverallt utbreder bestörtning och förskräckelse. Rådkammaren är uppskrämd, sinnena öfverallt i oro.

[1]) Et la Grandeur, est elle autre chose, que l'art de la saisir?
[2]) Karl af Hessen.

Trogne fördraget med Ryssland hade danskarne infunnit sig på skådeplatsen såsom kejsarinnans bundsförvandter. Men folket, som icke resonnerar, för hvilket utseendet är nog, såg i detta infall endast sina gamla fienders hat och trolöshet, och då det icke visste hvart det skulle vända sig, kastade det sig med så mycket större förtroende i sin konungs armar, som han var flykting och olycklig som det sjelft. Hos folket i Dalarne visade sig denna känsla med största entusiasm; detta är det fattigaste folket i norra Sverige, det benägnaste till uppresningar; vid minsta tecken är det alltid färdigt att röra på sig, det afskyr adeln. Det var också till dalkarlarne konungen, föga belåten med sitt mottagande i Stockholm, beslöt att begifva sig för att söka hjelp i sin olycka.

En konung, som har mod och snille, som sjelf talar till sitt folk och som är olycklig, vinner snart hjertan, och Gustaf kunde ej förfela att göra intryck på allmogens oerfarna och enkla sinnen. Ej blott dalkarlarne väpnade sig för att dela hans öde; flere andra landskap följde Dalarnes exempel. Öfverallt der konungen färdades under denna resa åtföljdes hans steg af fröjderop och af en så uttalad folkentusiasm, att det bort vara lätt för de obeslutsamma sinnena inom armén att förutse en förskräcklig hemsökelse för dem, så framt man i den inbilskhet, hvaraf man var intagen, styrkt af föreställningen om sin goda sak, hade kunnat anställa betraktelser. Men man förutsåg intet. Redan har Gustaf en betydlig väpnad styrka i Dalarne, redan flyger han till Göteborg och undsätter denna stad, som belägras af prinsen af Hessen, förmår denna prins till ett stillestånd, jagar genom detta politiska slag danskarne tillbaka hem och återkommer till Stockholm, betäckt med lagrar, under en entusiasmerad folkmassas glädjeskri, medan rådet och armén, i högsta förvåning öfver dessa oförutsedda händelser, ännu öfverlägga om det parti de borde taga.

Efter en så lycklig förändring för sig trodde konungen sig kunna medgifva armén och nationen en riksdag, så mycket mer som han måste vinna sinnena och stämma dem gynsamt för krigets fortsättande i Finland. Ögonblicket valdes väl. Ständerna blefvo sammankallade till den 2 februari år 1789.

Vid första ögonkastet på denna riksdag, församlad under så gynsamma auspicier för konungen, kunde man utan svårighet förutse dess utgång. Redan dess början under bevakning af

kohorter från Dalarne hade ett för nationens ständer okändt utseende af våld, hvilket tvifvelsutan borde ha bragt dem, hvilka kunnat förekomma denna riksdag medels en annan i Finland, till ånger öfver att de ej gjort detta. Säkert är att rådet, förenadt med armén, understödt af allt hvad nationen hade mest aktadt, lätteligen kunnat hinna före konungen, medan denne var sysselsatt med att bringa dalkarlarne i rörelse. Anjala-förbundet bestod då ännu i sin fulla kraft, och i sådan händelse skulle nationens, rådets och arméns angelägenheter tagit en helt annan vändning. Ett dylikt uppträdande hade varit följdriktigt och ensamt kunnat rädda friheten. Då man lät konungen församla ständerna i Stockholm, måste man befara att han äfven skulle beherska riksdagen. Hans afsigter kunde ej vara andra än att utvidga sin makt och förskaffa sig medel att fortsätta kriget, och då han kunde understödja sina fordringar genom trupper, hvilka voro honom helt och hållet tillgifna, var det slut med friheten och med armén, som försvarade dess sak. Inga svårigheter hade deremot stält sig mot en riksdag i Finland; en sådan hade häfd för sig sedan Gustaf Adolfs och Karl X:s tid och var dessutom genom omständigheterna nödvändig. En fiende vid gränserna, försvarandet af ett helt folks intressen hade bort vara tillräckliga skäl. Svenskarne hade efter behag kunnat deltaga deri eller icke, armén var nog. Den inneslöt inom sig tillräckligt många medborgare för att begynna öfverläggningarna. Det öfriga hade kunnat slutföras i Stockholm, såsom det skedde 1769, då riksdagen började i Norrköping. Rådet hade endast att följa samma väg, som det med så mycken kraft beträdde sistnämda år. Men det danska infallet hade till den grad förstorat fäderneslandets faror, att sinnena ej hade tid att komma till eftertanke, innan Gustaf III sjelf väckte dem, och då var det för sent. Sålunda var det Danmark som lade Sverige i fjettrar; denna riksdag i Stockholm var dess verk.

Emellertid hade konungen ej i början det inflytande, som man kunnat förmoda i anseende till den förändring i tänkesätten, som inträffat till hans fördel. Han möttes till och med af hinder, som varit tillräckliga att hejda en person mindre van att handskas med oppositioner. I spetsen för motståndet gick rikets första stånd med anmärkningsvärd energi. En Fersen, den samme som under statens solskensdagar[1]) hållit rikstyg-

lerna, en de Geer, hvars modiga fasthet understöddes af ett hofsamt och folkeligt sinnelag, en Frietschky, nationens afgud för sina stränga dygder, en Horn, en Armfelt och flere andre vördnadsvärda pelare i den konstitutionela byggnaden utmärkte sig härvid genom sin ifver att tala för armén och för freden. Om rådet haft samma mod, skulle, synes det, författningen blifvit oförändrad. Men denna myndighet, denna upphöjda sinnebild af nationens frihet var numera verkligen blott vålnaden af en rådkammare [2]); dess svaghet och konungens dristighet att låta häkta oppositionens förnämsta medlemmar, i förening med den enighet, som visade sig inom de andra stånden, hvilka voro förtjusta öfver att se adeln förödmjukad, gjorde att alla konungens propositioner gingo igenom jemte denna beryktade säkerhetsakt, som afgjorde om kriget och om friheten.

Det är sant att hela adeln förblef fast i sina tänkesätt och formligen protesterade mot berörda akt. Men detta var utan resultat, ehuru enligt då gällande författning erfordrades, för att en ny lag skulle kunna bli gällande, samtliga fyraståndens samtycke samt konungens och rådets bifall. Ty då konungen vunnit de tre stånden, dels genom bestickningsmedel, hvilka presterna läto sig väl behaga, dels genom i rättan tid gjorda medgifvanden, hvilka smickrade borgareståndet, dels genom ett vänligt och nedlåtande sätt, hvilket bländade bönderna, affattades besluten i enlighet med pluralitetens af stånden vilja.

Hvad näst ofvanföre blifvit meddeladt ur Sprengtportens historiska verk synes oss vara det vigtigaste, som deri finnes. Att vederlägga författarens många oriktiga uppgifter och falska påståenden anse vi så mycket mer öfverflödigt, som vi under fortgången af denna uppsats mer än en gång uttalat oss i de förnämsta af de frågor Sprengtporten i sin skrift berört.

Huruvida krigshistorikern ur oftanämda arbete har något att inhemta kunna vi icke afgöra. Oss synes dock att författaren vid framställningen af krigshändelserna visar en påtaglig partiskhet för de ryska generalerne; deras operationer erhålla

---

[1]) »Dans le beau temps de la république».

[2]) »Phantome de Sénat», ett yttrande af kejs. Katharina II om det svenska riksrådet.

de högsta loford, då deremot de svenska befälhafvarnes krigssätt underkastas den skarpaste kritik[1].

Sprengtporten begynte sitt historiska arbete under Katharina II:s lifstid, men att han ej kommit långt deri, innan kejsarinnan afled och hennes son besteg Rysslands tron, skönjes tydligen af det sätt, hvarpå Pauls krigsbedrifter beröras. Denne hade som tronföljare några veckor i september månad år 1788 vistats vid den ryska armén i Finland, der på Katharinas befallning särskilda försigtighetsmått voro vidtagna att afhålla storfursten från all verksamhet. En dag tilläts honom dock att åtfölja en rysk trupp, som rekognoscerade den svenska posten vid Högfors. Från de svenska förskansningarna aflossades då några skott, hvilka träffade två kosackhästar, och storfursten, glad öfver att hafva fått lukta krut, utropade: »Nu är jag döpt».[2] Denna obetydliga händelse skildras af Sprengtporten med följande: »En enda krigsoperation föregick svenskarnes utrymmande af det ryska området. Det var en rekognoscering, som verkställdes på befallning af Rysslands storfurste vid posten Högfors, som blifvit det enda föremålet för de ryska generalernes uppmärksamhet, och hvarvid denne prins, ledsen vid ett fälttåg, så litet gjordt för hans tapperhet, var personligen närvarande och under den fiendtliga kanonens eld på ett lysande sätt ådagalade det kalla och lugna mod, som utmärker en krigare, hvilken är boren att kommendera andra».

Att Sprengtporten i sin skrift framstälde storfurstens förhållande utanför Högfors i en glänsande dager var icke förvånande. Han hade blifvit trött vid det kringflackande lif han förde och längtade åter tillbaka till Ryssland, så mycket mer som man efter kejsarinnans död ånyo uraktlät att tillsända honom det honom beviljade årliga anslaget. Hans historiska arbete, som var afsedt att komma i monarkens händer, skulle bereda honom tillstånd att återvända. I samma syfte vände han sig medels skrifvelse af den 25 november 1797, till Bezborodko, nu kansler och furste, hvilken förstått att hos kejsar Paul bi-

---

[1]) Särskildt tadlas v. Stedingk för det han ej förstod att fullfölja sina segrar. »Le bonheur de vainqueur — anmärker Sprengtporten härvid — n'est souvent qu'un talent de la fortune, mais savoir profiter de la victoire est le talent d'un homme qui sait vaincre».

[2]) Garnevskij, Anteckningar, (i Русская Старина, 1876, juni, s. 214).

behålla den inflytelserika ställning han egde under Katharinas regering, och sökte i patetiska, sentimentala ordalag inbilla den kalle statsmannen att det i främsta rummet var begäret att ännu en gång få skåda någon bit af Finland, som dref honom att söka återkomma till sitt hjertas fädernesland, Ryssland. »Ju mer jag nalkas mitt slut — yttrade han i förenämda skrifvelse[1]) — desto mer känner jag mig genomträngd af längtan att återkomma till Ryssland, icke blott emedan detta land blifvit mitt hjertas fädernesland, men äfven emedan det verkligen är mina förfäders[2]), hvilka utgått från de klippor man nu benämner Ryska Finland. Dit förflyttar jag mig i inbillningen alla dagar med en schweitzares lidelse. Man tillskrifver oss finnar samma uteslutande kärlek till hemorten, som utmärker alla obildade folk, hvilkas hela öfverflöd utgöres af naturens enkla rikedomar, och jag känner på mig sjelf sanningen af detta påstående. Edera Höghet torde erinra sig mina bemödanden efter återkomsten från Aachen att erhålla ynnesten af en lugn vistelse i nämda land. Då ville man ej bevilja mig min anhållan, jag vet egentligen icke hvarför, ty jag kan icke föreställa mig att man på någondera sidan kunde tro att en eländig individ, blifven så obetydande som jag, kunde ge anledning till osämja mellan tvenne hof, hvilka nog hafva andra ärenden att tvista om, i fall de hafva lust dertill. Men denna tillflyktsort älskar jag ännu med sådan passion att jag, om Hans Majestät, den nu regerande kejsaren, beviljade mig den, med nöje skulle afstå från alla andra förmåner, hvilka — tillägges karakteristiskt — i verkligheten endast äro halfva ynnestbevis, emedan jag åtnjuter dem blott så länge jag vistas fjerran från Rysslands gränser.»

Törhända underrättade Bezborodko kejsaren om Sprengtportens anhållan. Alltnog, år 1798 erhöll denne den efterlängtade tillåtelsen att återse Ryssland. Huruvida han någonsin besökte de »klippor, hvarifrån hans förfäder utgått» känna vi icke, men anse det för vår del föga troligt. Ännu samma år öfverlemnade han till kejsaren en i korthet affattad skriftlig

---

[1]) Yrjö Koskinen l. c. s. 89.

[2]) Sprengtportens fader, af tysk härkomst, var i sitt första äktenskap gift med A. M. Amnorin, dotter till en kyrkoherde i Jaakimvaara. Göran Magnus hade till moder faderns andra hustru Elsa Ulfsparre.

framställning af sitt lefnadslopp, och emedan han varit i onåd under Katharinas sista regeringsår, vann han snart hos hennes efterträdare en viss ynnest. Han befordrades till general af infanteriet[1]) och erhöll flere förtroendeuppdrag. År 1799 hade kejsaren af för oss obekant anledning fattat misstroende till Sverige och befarade till och med ett anfall från detta håll. För att utspana huruvida några krigsrustningar verkligen försiggingo i det svenska Finland anbefaldes Sprengtporten att begifva sig till den vestra gränsen. Han fullgjorde sin kommission under loppet af maj månad nämda år.

Under sin resa afgaf han till kejsaren trenne rapporter. Den första, daterad Fredrikshamn den 6 (17) maj, förmäler att allt var lugnt på svenska sidan. Sprengtporten hade äfven råkat vakthafvande officeren i Abborfors, Broberg, en af hans gamle kadetter. »Hans ålder, öfverraskning, kanske äfven tacksamhet löste hans tunga, och den naivité, som rådde i alla hans svar, försäkrade mig om deras sanning.»

I den andra skrifvelsen, afsänd från Willmanstrand den 9 (20) maj, upprepade Sprengtporten att allt syntes stilla. Men innevånare i landet och flyktigar, hvilka i följd af hungersnöd talrikt kommit öfver inom ryskt område, visste berätta att eskadern i Sveaborg rustade sig med ifver; en del deraf befunne sig redan på redden och återstoden skulle snart följa. Om denna nyhet vore sann, kunde det väl hända att Sverige under den skenbara stillhet det iakttog vid gränsen sökte att dölja planer på Östersjöprovinserna, ett antagande som kunde anses bestyrkt deraf, att Sverige genom att handla så i förening med dem, som uppeggade det, kunde vänta sig några fördelar i öfverraskningens första ögonblick. Finland skulle då lemnas till sina egna truppers försvar, medan Sveriges alla krafter användes till en landstigning i Lifland.

För egen del trodde dock Sprengtporten att Sverige ej skulle våga inlåta sig i krig mot Ryssland, dels emedan dess finanser voro i dåligt skick och dess flotta, det enda vapen, hvarmed det kunde hoppas någon framgång, ännu ej kunnat afhjelpa förlusterna i det senaste kriget, dels ock emedan hvarje försök att uppträda utåt motverkades af osäkerheten i

[1]) Generallöjtnantsvärdigheten erhöll han törhända af Katharina II.

de inre förhållandena, i det att konungen, som ännu ej erhållit laglig helgd genom kröning, i hvarje ögonblick motverkades i sin myndighet af oppositionspartiet, hvilka önskade återvinna sitt forna välde.

»Otvifvelaktigt är — fortfor Sprengtporten — att Sverige, uppeggadt af Frankrike, i hvars intresse det ligger att bereda oss alla möjliga och omöjliga svårigheter, väl kan hafva god lust att vid tillfälle gifva oss ett försåtligt hugg, men då det förlorat hoppet om turkens stöd, är osäkert om Preussens och ej kan räkna på bistånd af Danmark, som alltid är mer eller mindre afundsjukt öfver sin grannes framgångar, huru skulle det våga inveckla sig i en strid, så ojemn och så motsatt dess sanna fördel, hvilken städse består i fred och god sämja med oss? Och till och med om Sverige vågade det, är det icke nog endrägtigt inom sig sjelft eller med sin furste, för att blifva synnerligen fruktansvärdt. Detta Sire, har denna nation aldrig varit, utom då hon i spetsen för sig haft krigiska och kraftfulla konungar, hvilka, såsom en Gustaf Adolf och en Karl XII, förstått föra henne till äran. Sedan denna tid har hon visat endast svaghet och feghet under en republikansk styrelse, som icke är gjord för kriget. Den republikanska andan kan väl ryckvis framalstra en krigisk hänförelse, men envåldet ensamt bildar goda soldater och vidmakthåller deras anda [1]. En betraktelse dessutom, Sire: det synes mig omöjligt att konungen kan uppriktigt förena sig om en sak, som sträfvar att förstöra all myndighet; han är konung och måste tänka som en konung och skall derför så mycket han förmår stäfja krigspartiet.»

Skulle dock »de gode svenskarne icke vilja höra förnuft», borde man bemäktiga sig Finland. Detta företag vore snart verkställdt. »Sedan man gått öfver Kymmene, erfordras blott tre dagars marsch i tre kolonner, och landet tillhör oss jemte den lilla truppstyrka, som der finnes fördelad. Då vi framskjuta vår försvarslinie från Kymmene, der dess ställning är betänklig, till höjden af staden Borgå, der den är fördelaktig, och draga en kordong längs med ån af samma namn ända till Vesijärvi och den stora sjön Päijäne, som betäcker vår venster, medan

---

[1]) »Cette ésprit peut quelquefois par boutade enfanter un enthousiasme militaire, mais le pouvoir absolu seul forme le bon soldat et conserve son ésprit.»

vår flottilj ställer sig i Pellinge skär för att betäcka den högr
sidan, så är Finland vårt.»

På det kejsaren med ett ögonkast skulle kunna orienter
sig i nämda lokala förhållanden bifogade Sprengtporten sin skri
velse »en liten, men ganska noggran karta.» »Jag affattade de
— tillade han — på en tid då mitt hjerta uppsände uppriktig
böner för föreningen af ett land, så olyckligt genom sitt läge
denna hade gjort slut på många förvecklingar, hvilka födas ge
nom en så onaturlig delning af ett och samma folk mellan skild
herrar.»

Från Villmanstrand skyndade Sprengtporten till Nyslott
der han kom till den öfvertygelsen att alla berättelser om sven
ska krigsförberedelser voro falska, enär handel och vandel mella
begge rikenas innevånare, som förut, obehindradt fortgick, sam
de ryska köpmännen, hvilka förnämligast stodo i beröring me
svenska statens undersåtar, ifall någon fiendtlighet från grann
landet varit att befara, hade haft kunskap derom. Då han, i
skrifvelse, daterad Nyslott den 18 (29) maj, meddelade kejsaren
sina iakttagelser, tillade han: »Det är lyckligt, Sire, att det för
ögonblicket förhåller sig sålunda, på det allt på annat håll må
ha sin fortgång till förherligande af Eders Majestäts lysande
regering.»

Med sistanförda ord häntydde Sprengtporten på det krig
kejsaren såsom Österrikes bundsförvandt börjat mot Frankrike.
Äfven Sprengtporten hade blifvit utsedd att deri deltaga, innan
han, i följd af det befarade svenska angreppet erhöll annat upp-
drag. Sedan detta blifvit fullgjordt, hoppades han att den för-
sta bestämmelsen åter skulle vara bindande för honom. »Öster-
rikarne — yttrade han i sist anförda skrifvelse till kejsaren —
skola tro att jag saknar god vilja, om jag ej flyger till det ställe,
der Eders Majestäts tappra härar understödja dem».

K. K. Tigerstedt.

Ett internationelt astronomiskt företag.

A. Krueger: Zonenbeobachtungen der Sterne zwischen 55 und 65 Grad nördlicher Declination angestellt an den Sternwarten zu Helsingfors und Gotha und auf Kosten der Kaiserlichen Alexanders-Universität zu Helsingfors herausgegeben. Erster Band. LXII + 328 s. stor 4:o. Helsingfors 1883. Zweiter Band. XXXII + 400 s. stor 4:o. Helsingfors 1885.

I dessa dagar har andra bandet af ofvannämda vigtiga publikation framträdt, och har denna härigenom kommit till afslutning. Då detta arbete eger en, icke blott för våra förhållanden, mindre vanlig vetenskaplig betydelse och dessutom utgör en del af ett storartadt internationelt företag, så torde en kort framställning af den plats det intager inom samtidens astronomiska forskning icke vara utan intresse äfven för en större krets inom vårt land.

Redan mycket länge har vigten af noggranna och så vidt möjligt fullständiga iakttagelser rörande läget och ljusstyrkan hos stjernorna ända ned till en viss storleksklass varit beaktad af astronomerna. Genom sådana uppteckningar måste man ernå en vidsträcktare kunskap om den olika fördelningen af stjernorna i skilda trakter af himmelen, om det sätt hvarpå dessa på skilda ställen i afseende å mängd och storlek äro sammanträngda, öfver förhållandet emellan antalet stjernor af olika storleksklasser med mera. Samtidigt vinner man ett tillräckligt antal af noga bestämda punkter, med hvilka läget af kometer och planeter kan jemföras, och derigenom blifva dylika uppteckningar af utomordentlig betydelse äfven för studerandet af rörelserna hos kroppar tillhörande vårt solsystem. Också till lösningen af en mängd andra, synnerligen vigtiga astronomiska frågor måste ett dylikt företag lemna väsentliga bidrag; så till frågan om den verkliga tillvaran af sedermera försvunna stjernor, om konstaterandet af en uppflammande stjernas möjliga identitet med en förut befintlig ljussvagare, eller om föränderligheten af många stjernors ljus, deras rörelser på himmelen med mera.

Bestämmandet af alla öfver hufvud synliga stjernors lägen är dock en omöjlig uppgift, då en allt kraftigare tub visar oss allt fler och fler milliontal sådana. Man måste derför inskränka sig till stjernor af vissa storleksklasser, och såsom en första begränsning i detta afseende erbjuder sig sjelfmant den, som omfattar de för blotta ögat synliga. Ett öga med vanlig synskärpa urskiljer stjernor af första till sjette storleken, men ett ovanligt skarpt öga kan ännu upptäcka en del stjernor af sjette till sjunde storleken. Sådana stjernkataloger, ehuru ofullständiga, sammanstälde också redan Hipparchus — de ingå till största delen i Ptolemaei Almagest — och Ulugh Beigh. Senare hafva Tycho Brahe, Flamsteed, samt främst Bayer lemnat dylika. Slutligen har vårt århundrade att på detta område uppvisa de så godt som uttömmande arbetena af Argelander och Heis för den norra, Behrmann och Gould för den södra, samt Houzeau för hela himmelen. Det resultat, som ur dessa undersökningar framgår, skall otvifvelaktigt frappera mången. Antalet stjernor af första till sjette storleken på *hela* himmelen finner Houzeau vara 5,719; under hela årets lopp komma i enlighet härmed icke 4,000 att för blotta ögat blifva synliga i Helsingfors. Det oändliga antal, hvarom föreställningen påtränger sig betraktaren af stjernhimmelen en klar vinterkväll, reduceras sålunda vid närmare undersökning till ett jemförelsevis ganska litet tal.

För de ljussvagare stjernorna hade väl observationerna från sista seklet och från början af detta lemnat ett ytterst värdefullt material. Så gjordes under denna tid bland andra de observationer af nära 50,000 stjernor, hvilka af Lalande offentliggjorts i hans Histoire céleste française och som emellan himmelens nordpol och 30° söder om himmelsekvatorn omfattade, utom en mängd ljussvagare, de allra flesta stjernor af till och med åttonde storleken. Men icke ens i afseende å dessa sistnämda, jemförelsevis ljusstarka stjernor kunna dessa observationer göra anspråk på att vara fullständiga. År 1822 gjorde derför den bekanta Königsberger astronomen Bessel det förslag, att man skulle åstadkomma himmelskartor, som skulle innehålla samtliga stjernor från första till och med nionde storleksklasserna. Att stanna vid den åttonde var otillfredställande redan på den grund, att på många trakter af himmelen sådana ej förekomma i tillräckligt antal för att er-

bjuda anknytningspunkter för vidare observationer. Att gå synnerligt längre än till den nionde hade ökat arbetet i för hög grad, för att det inom en någorlunda nära framtid hade kunnat slutföras. För att vinna ett tillräckligt antal fixa punkter för dylika kartor, verkställde han sina berömda zonobservationer. De sålunda bestämda stjernornas lägen borde införas å kartorna och derefter öfriga stjernor af till och med nionde storleken efter ögonmått derå intecknas.

Med stort intresse omfattades denna plan af vetenskapsakademin i Berlin, som beslöt att till en början söka åstadkomma sådana kartor för ett bälte, sträckande sig från himmelens ekvator 15° åt hvardera sidan. Kartan öfver denna himmelstrakt delades i 24 sektioner, af hvilka hvar och en anförtroddes åt en eller flere astronomer till utförande. Men arbetet förmådde icke alltid vid utförandet vidmakthålla samma intresse, som det till en början framkallade. Flere af kartorna läto ända till 30 år vänta på sig, och vid granskandet af arbetet visade det sig, att detta i afseende å duglighet hade utfallit ganska olika. På ett fortsättande af detta företag var derför icke att tänka.

Den Besselska planen upptogs, om också i betydligt modifierad form, år 1852 af Argelander, fordom professor i Åbo, sedermera i Bonn. Öfver något mera än halfva himmelen, ifrån nordpolen ända till 2° på andra sidan om himmelsekvatorn, skulle alla stjernor af till och med nionde storleken till läge och storleksklass bestämmas; dessutom af storleksordningarna 9.0 till 9.5 så vidt möjligt alla ljusstarkare och så många af de ljussvagare, som tid och förhållanden medgåfve. Deremot skulle i de derpå konstruerade stjernkatalogerna och kartorna ingen stjerna upptagas, hvars verkliga befintlighet icke vore konstaterad; alltså föregående observationer endast komma till användning för nogare bestämmande af de nu upptecknade stjernornas lägen, men ingen ny stjerna från dessa intagas, om icke genom en nu erhållen observation dess existens vore bekräftad. Skulle man vid företagets utförande hafva velat bestämma dessa stjernors lägen med hela den noggrannhet, hvilken man öfver hufvud genom astronomiska observationer kan ernå, så skulle detta hafva gifvit ett arbete, vida större än hvad ett fåtal personer under loppet af några år kunnat rå med, då nämligen med den afsedda noggrannheten tidsutdräg-

ten vid såväl observationerna som vid deras beräkning (reduktion) växer mycket snabt. Det närmast afsedda målet var emellertid fullständighet och möjlighet att på himmelen lätt återfinna hvarje stjerna; och härför var det tillräckligt att angifva utom stjernornas storlek deras läge blott med den approximation, som var förenlig med ett snabbare absolverande af uppgiften. I den såsom resultat af arbetet framgångna Bonner stjernförteckningen, den så kallade »Bonner Durchmusterung», angifves derför stjernornas deklination eller afstånd från himmelsekvatorn på tiondedelen af en bågminut, deremot deras rektascension eller afstånd från vårdagjemningspunkten, räknadt längs ekvatorn, på tiondedelen af en tidssekund (= 15 bågsekunder) intill 60° deklination, deremellan och polen endast på hela tidssekunder.

Det sätt, hvarpå observationerna anordnades, hade framför det af Bessel föreslagna den stora fördelen af en ojemförligt större likformighet i värdet af de ernådda stjernpositionerna. Hvarje sådan berodde nämligen på en verklig astronomisk mätning, utgående ifrån på förhand kända lägen af några fundamentalstjernor, till hvilka de öfriga anslötos. Dessutom var arbetet utfördt under en enda mans ledning och af ett fåtal för dess likformiga förlopp ytterst intresserade personer. Antalet sålunda förtecknade och observerade himlakroppar är mycket stort. Enligt en räkning af H. Seeliger upptager Bonner Durchmusterung

af	storleksklasserna	1.0	till	6.5	4,120	stjernor.
»	»	6.6	»	7.0	3,887	»
»	»	7.1	»	7.5	6,054	»
»	»	7.6	»	8.0	11,168	»
»	»	8.1	»	8.5	22,898	»
»	»	8.6	»	9.0	52,852	»
»	»	9.1	»	9.5	213,973	»
				Summa	314,952	»

och dessutom ännu 126 andra celesta objekt, hufvudsakligen nebulosor. Man finner huru med aftagande ljusstyrka stjernornas antal mycket snabt stiger. Då hvarje föremål för kontrolls och större noggrannhets skuld observerats minst två gånger, inser man hvilket oerhördt arbete Argelander och hans två

medhjelpare, professorerna Krueger och Schönfeld, nedlagt på detta fundamentala verk. Inom tio år var det dock slutfördt, kartor och stjernkatalog utarbetade och tryckta, och dermed var en säker och fast grundval lagd för det mera detaljerade studiet af stjernorna på himmelens norra hemisfer.

Kort efter afslutandet af detta verk hade öfvertygelsen om nödvändigheten af en närmare sammanslutning emellan astronomerna för åstadkommande af större planmessighet vid den för astronomin så vigtiga arbetsfördelningen framkallat stiftandet af det internationela Astronomiska sällskapet, bland hvars ledande män voro flere af Argelanders lärjungar. På sällskapets kongress i Leipzig 1865 väckte professor Bruhns förslag om att sällskapet för den närmaste framtiden skulle ställa såsom en af sina hufvuduppgifter att åstadkomma en på Bonner Durchmusterung fotad lägebestämning af alla stjernor af till och med nionde storleken på norra hemisferen af himmelen. Observationerna skulle utföras med meridianinstrument samt, hvad noggrannhet beträffar, väl icke uppnå, men dock betydligt närma sig den gräns, som kan hinnas med vår tids fullkomnade astronomiska instrument, samt i alla fall ega den precision, att de funna orterna vid jemförelse med senare bestämda kunde tjena såsom underlag för finnandet af förändringarna i stjernornas läge och storlek samt såsom jemförelsepunkter för planeters och kometers eller för mindre stjernors lägen. Företaget omfattades genast med stort intresse och föranledde en liflig diskussion, under hvilken dock betänkligheter yttrades emot företagets omedelbara påbörjande, särskildt på den grund att man ej egde ett tillräckligt antal af ytterst noggrant bestämda fixa punkter, till hvilka de öfriga stjernornas orter kunde anslutas. Denna svårighet undanröjdes dock derigenom att föreståndaren för observatoriet i Pulkowa, v. Struve, förklarade att denna inrättning skulle öfvertaga bestämmandet af nämda fundamentalstjernors positioner. På nästa kongress, i Bonn 1867, gjorde derför Astronomiska sällskapet det föreslagna företaget till sitt eget. Då det ytterst omfattande arbetet sjelffallet måste fördelas på en hel mängd observatorier, nedsattes en kommission för att utarbeta ett gemensamt program till vinnande af så stor likformighet som möjligt vid dessa så kallade zonobservationer. Detta program, i hufvudsak öfverensstämmande med ett förslag af Argelander, fastställer:

att samtliga i Bonner Durchmusterung emellan — 2° och + 80° deklination upptagna stjernor af till och med nionde storleken samt en stor klass ljussvagare skulle genom meridianinstrument observeras och anslutas till de nämda 539 Pulkowa-stjernorna. Hvarje stjerna skulle observeras två gånger, och, der man hade att befara något fel eller der afvikelserna emellan de begge observationerna öfverstege 0.30 tids- och 3.5 bågsekunder, borde samma stjerna ännu en gång iakttagas. För öfrigt hoppades man att det sannolika felet af de så vunna bestämningarna i medeltal icke skulle uppgå till mera än 0.04 tids- och 0.5 bågsekunder, något som också observationsresultaten, så vidt de tillsvidare äro kända, tyckas bekräfta.

Föreståndarene för en mängd observatorier förklarade sig genast beredda att öfvertaga en del af detta arbete. Dock blefvo ännu några zoner vakanta, för hvilka sällskapet likväl senare funnit hugade observatörer. Sedermera hafva ock enskilda zoner från de ursprungliga innehafvarenes händer öfvergått till andras, så att fördelningen af zonerna för närvarande ställer sig såsom följer:

Zonen	från	— 2°	till	+ 1°	observatorium i	Nikolajef
»		+ 1°	»	+ 5°	»	Albany
»		+ 5°	»	+ 15°	»	Leipzig
»		+ 15°	»	+ 20°	»	Berlin
»		+ 20°	»	+ 25°	»	Berlin
»		+ 25°	»	+ 30°	»	Cambridge (Engl.)
»		+ 30°	»	+ 35°	»	Leyden
»		+ 35°	»	+ 40°	»	Lund
»		+ 40°	»	+ 50°	»	Bonn
»		+ 50°	»	+ 55°	»	Cambridge (Amerika)
»		+ 55°	»	+ 65°	»	Helsingfors (sedan Gotha)
»		+ 65°	»	+ 70°	»	Kristiania
»		+ 70°	»	+ 75°	»	Dorpat
»		+ 75°	»	+ 80°	»	Kasan.

Trakten emellan + 80° och polen hade redan tidigare med tillräcklig noggranhet blifvit observerad dels af Carrington, dels i Hamburg.

Då företaget bragtes till stånd, hoppades Astronomiska sällskapet att det skulle kunna slutföras omkring år 1875. Till deras lägen vid detta års början äro äfven positionerna af de observerade stjernorna reducerade; det samma blir ock fallet vid den generalkatalog, som skall omfatta slutresultaten, nämligen alla de iakttagna stjernornas positioner, och hvilken katalog kommer att på nämda sällskaps bekostnad och på dess föranstaltande särskildt tryckas.

Men enligt de redogörelser, hvilka af de särskilda observatoriernas föreståndare afgifvits till sällskapets »Vierteljahrsschrift», har emellertid företaget fortskridit blott så långt, att å de flesta orter det fullständiga observationsmaterialet blifvit samladt. Deremot hafva i allmänhet det betydligt mera tidsödande arbetet med observationernas reduktion och deras tryckning icke på långt när hållit jemna steg med insamlandet.

Professor Krueger, hvars nu utkommande verk gifvit oss anledning till föregående framställning, är den förste af deltagarene i zonobservationerna, som bragt sitt mödosamma arbete till denna grad af afslutning. För öfrigt är blott en del af Leydener zonerna publicerad. Såsom mig af professor Krueger meddelats, är äfven en mycket betydande del redan undangjord af det återstående arbetet, nämligen hans definitiva stjernorters sammanställande till en katalog, ärnad att på ofvan omnämdt sätt publiceras genom Astronomiska sällskapets försorg.

De nu utkomna två vidlyftiga banden innehålla, om ock i något afkortad form, samtliga originalobservationer, vidare deraf härledda data, som genom anbringande af några mindre, äfven angifna korrektioner gifva stjernornas skenbara orter vid tiden för observationens anställande, slutligen äfven stjernornas medelorter för början af året 1875. I företalet ingå dessutom tabeller för verkställande af samtliga dessa reduktioner, hvarigenom ett, trots den öfverallt dubbelt förda reduktionsräkningen, möjligen förekommande fel kan efter en lätt räkneoperation beriktigas.

Tillsammans innehålla dessa volymer icke mindre än emellan 36 och 37 tusen stjernobservationer fördelade på ett antal af 722 zoner. Deraf har professor Krueger i Helsingfors observerat 495 zoner, i Gotha zonerna 496—683. Alla dessa observationer hafva anstälts vid det passageinstrument,

som tillhör Helsingfors observatorium. Då nämligen begagnandet af ett och samma instrument var i hög grad önskvärdt för arbetets jemnhet, erhöll professor Krueger, då han öfverflyttade till observatoriet i Gotha, detta till låns på några år. Sedan derefter instrumentet återstälts och då önskvärdheten af ännu ett större antal observationer hade visat sig, verkstäldes dessa, upptagande zonerna 684—722, på professor Kruegers anhållan af professor A. F. Sundell och undertecknad.

Arbetet har, såsom äfven i titeln omnämnes, blifvit tryckt härstädes och på vårt Universitets bekostnad. Trycket gör officinen all heder.

Det är icke här platsen att ingå i en kritik af arbetet. Också kunde enhvar redan på förhand vara öfvertygad om att, då professor Krueger åtog sig en sådan uppgift, resultatet skulle motsvara hans framstående förmåga och kännedom såsom praktisk astronom. Pröfvostenen på observationernas noggrannhet, öfverensstämmelsen emellan de särskilda iakttagelserna af samma stjerna, visar ock tillfyllest att den af Astronomiska sällskapet afsedda noggrannheten mer än fullständigt uppnåtts. Med sitt arbete har professor Krueger gjort ett ytterst värdefullt tillägg till vår kännedom om stjernornas orter på himmelen och den astronomiska vetenskapen en tjenst af mycket stor betydelse.

A. Donner.

En hospitalsinteriör från medlet af förra seklet.

Såväl Själö som Kronoby hospital i vårt land inrättades ursprungligen för att utgöra tillflykts- och afspärrningsorter för dem, hvilka voro behäftade med den ohyggliga sjukdomen spetelskan. Så vidt utrymmet medgaf, intogs derjemte i dessa hospital så kallade helge-ands-personer för att derstädes njuta vård och uppehälle. Dessa utgjordes af »kronones gamble i krig sargade och förlamade tjenare», äfvensom andra ålderstigna, fattiga och bräckliga. Då spetelskan under 1700-talet mer och mer aftog, tilltog i stället antalet af helge-ands-personerna vid hospitalen. Af dessa voro ett icke ringa antal hufvudsvaga, och kring medlet af förra seklet utkommo derjemte några kungliga förordningar, hvilka stadgade att förnämligast dårar och svagsinta borde i hospitalen intagas.

Med dårar ville man äfven likställa de så kallade separatisterne, det vill säga personer, hvilka hyste och förkunnade från statskyrkans läror afvikande åsigter. De ansågos så vådliga för det allmänna, att man helst förvisade dem ur riket eller ock sökte få dem insatta på hospitalen för att afskilja dem från andra menniskors gemenskap.

Bland de separatister, hvilka i medlet af förra seklet förorsakade presterskapet och myndigheterna i Österbotten mycket bråk, var äfven landbonden å Kerämäki kapellansboställe i Laihela socken Jakob Jakobsson och dess hustru Lisa Andersdotter [1]. Sedan presterskapet flerfaldiga gånger, ehuru ständigt förgäfves, förmanat dem att återvända till församlingens gemenskap, drogos de slutligen inför rätta, hvarvid Åbo hofrätt utlät sig på följande karakteristiska sätt [2]:

---

[1]) Närmare underrättelser om deras trosbekännelse och religiösa åsigter kan erhållas ur *Akiander*, Historiska upplysningar om religiösa rörelser i Finland, del. I.

[2]) *Akiander*, Hist. upplysn. om religiösa rörels. i Finland, del I s. 238; *Lagus*, Handl. och uppsatser rörande Finlands kyrkohistoria, häft. IV, s. 97.

»— — — så emedan Jacob Jacobsson ej kunde låta sig förmås att bivista den allmänna Gudstjensten, eller nyttja nådemedlen; har ej eller låtit döpa sina barn, och dem icke eller, när någon af dem dödt, med vanliga ceremonier begrafvit, utan sjelf deras döda kroppar nedgräfvit. Han också uppfostrat sina barn i samma willosatser, och tillåtit andre med enahanda irrige meningar smittade personer hålla sammankomster i sitt hus m. m. hvilket allt ej kunde annorlunda anses, än som hade han utspridt sin falska lära; ty skulle väl anledning wara, att med honom förfara på sätt K. M:s Stadga och Påbud af den 20 maji[1]) 1785 och 2 § 1 Cap. i Kyrkoordningen föreskrifver[2]): Dock som han, såsom endast Finska Språket mägtig; torde begifwa sig till Ryska sidan, dit ej mindre hans talrika hushåll, än många andra som af hans satser äro intagne, kunde blifwa honom följaktige, altså och till förekommande deraf wore Hof-R:n af den tanke, att han och hans hustru kunde insättas på Hospitalet i Kronoby Sokn, där de under tillräckligt underhåll, af Prästerskapet widare kunde underwisas. — — — Äfvensom Krono Betjeningen ägde att tillhålla Kerämäkis barn, som ej hade hemmansbruk eller annat wisst näringssätt, att antaga års tjenst hos sådane husbönder, som wore kände att ej hysa willo-meningar — — —.»

Detta hofrättens förslag gillades dock icke denna gång, utan blef Jakob Kerämäki jemte sin hustru i följd af ett kongl. bref till Åbo hofrätt af den 7 maj 1760[3]) insatta på Åbo slott, »så att de ej finge tillfälle att sine meningar utsprida eller med sine barn hafva samtal annorlunda än med tillstånd och i fånga knechtars närwaro: hwarutom de af Presterskapet borde flitigt underwisas och dem wara förbudit att i Religions saker tala med andra: och komma de att af Fånge medlen njuta 6 öre Silf:mt om dagen hwartdera. Om ändamålet härmed ej kunde winnas, ägde Hof R:n att gifwa det K. M:t tillkänna och då äfwen föreslå hwad ytterligare åtgärder i detta ämne kunde widtagas.» Först ett år derefter blefvo de frigifna, sedan de utlofvat att icke vidare »fortplanta och öfwertala andra till anta-

[1]) Torde bero på tryckfel; bör vara d. 20 mars.

[2]) Denna paragraf stadgar afsättning från embetet och förvisning från riket som straff för utspridande af villoläror.

[3]) *Akiander* l. c. s. 238; *Lagus* l. c. s. 97.

gande af sina separatistiske lärosatser», men stodo fortfarande under presterskapets och kronobetjeningens särskilda uppsigt.

Om också Jakob Kerämäki sålunda undgick att i likhet med vettvillingar inspärras på Kronoby hospital, visar dock redan den omständigheten, att sådant kunde ifrågasättas, att en dylik åtgärd icke föreföll outförbar, och följande fall från Sjählö ådagalägger klarligen att detta medel verkligen tillgripits i liknande fall.

Bland separatisterna i Österbotten i medlet af förra seklet omnämner Akiander äfven enkan efter framlidne kronolänsmannen i Nykarleby Lorentz Nordman, jemte sonen Erik Nordman. Till samma slägt och religiösa sekt hörde äfven Olof Norman (namnet skrifves äfven Nordman, men oftast Norman). Såsom förvaltare på en egendom i Skåne hade han derstädes råkat i delo med presterskapet samt slutligen blifvit insatt på Kalmar slott. Genom ett af konung Fredrik I den 24 juli 1741 dateradt bref[1]) anbefalles emellertid landshöfdingen i Kalmar Staël v. Holstein att med det första försända Norman till Stockholm, för att derifrån befordras till Åbo, dit ock hans hustru och barn finge följa honom. Samma dag utfärdar konungen äfven ett bref i samma sak till öfverståthållaren i Stockholm.

Likaledes erhåller landshöfdingen i Åbo baron O. R. Uxkull genom kungligt bref af d. 23 juli 1741 såväl underrättelse om Normans ankomst som ock närmare instruktioner om huru med honom vidare skall förfaras. Brefvet är af följande lydelse:

»Til Landshöfdingen Baron Uxkull, at Olof Norman må intagas uti Skiälöö Hospital och therstädes niuta dubbel portion.

Friedrich etc. Uppå Calmare Slott är en, Olef Norman benämd, för sine, från wår rätta Ewangeliska lära, Separatistiske och skiljaktige hysande meningar, några år worden hållen, så wäl til hans underwisning, at bringas från sine willosatser, som ock at wara under inseende, på det han icke måtte bibringa androm samma sine meningar; men som det icke lägli-

---

[1]) Detta äfvensom de i det följande anförda kungliga brefven äro hemtade ur Justitiæ revisionens registratur fol. 330—335 i Kongliga svenska riksarkivet.

git faller at hafwa honom längre på Calmare Slott, så hafwa Wij fallit på de tankar, at låta honom, som eljest är af et saktmodigt och stilla wäsende, föras till Åbo, därstädes i Skiälöö Hospital at intagas och niuta nådebröd i sin öfriga lifstid, dock under inseende af Hospitalsprästen och föreståndaren, at ifall han skulle förmärkas willa betyda androm sine wilfarande meningar, sådant honom förmenes; låtandes Wij jämwäl Wår befallning afgå til Biskopen och Consistorium[1]) icke allenast därom, utan ock låta honom, af någon upbyggelig präst, af de swänska Prästerne, då och då besökas, som söker til at än ytterligare, i saktmodighet, af Guds ord, öfwertyga honom om sin wilfarelse.

Det är för den skul wår nådige wilja, at I icke allenast fogen den anstalt, at ofvannämnde Norman, när han härifrån dit anländandes warder, blifwer i Siälöö Hospital intagen, at therstädes niuta huswarelse och uppehälle, til dubbel portion, utan ock Oss förut i underdånighet widhanden gifwen, hwad som til Hospitalet wanligen årlägges, för en person, som til en portions åtniutande, där inkiöpes, at Wij betalningen för denne Normans inkiöpande kunna anordna. Och ehuru wäl Wij hafwa tillåtit, at bem:te Normans hustru och barn må wara honom följaktige, om de så willa; så komma de dock icke at niuta någon förplägning wid Hospitalet; utan kunna de med tienster och arbete hos godt folk, elliest tilstädjas at förtiena deras uppehälle. Och Wij etc. Stockholm i Rådkammaren den 23 Julii 1741.

Friedrich.»

Huruvida det kort derpå utbrutna kriget eller andra orsaker vållade uppskof med Normans öfversändande är obekant, men visst är att han först enligt landshöfdingens orders af d. 13 maj 1745 i Sjählö hospital intogs med »dubbelt underhåld ifrån och med d. 20 oktober 1744 och allt framdeles i hela sin lifstid». Intagen inhystes Norman med sin familj i samma byggnad som de öfriga hospitalshjonen. Efter någon tid erhöll han dock tillåtelse att med anlitande af Sjählö hemmans skog sjelf åt sig uppföra en egen byggnad.

Tyst och stilla förflyta några år, men 1751 ådrager han

[1]) Brefvet till biskopen och konsistorium är äfven dateradt d. 23 juli 1741.

sig ånyo vederbörandes uppmärksamhet. Den 4 juli nyssnämda år hade nämligen ett af hans barn aflidit, och trogen sina åsigter hade han sjelf redan samma dag begrafvit det i en kryddgårdstäppa. Hospitalsföreståndaren inrapporterar händelsen till landshöfdingen och biskopen, hvilka voro hospitalets eforer, och närmaste följden häraf var en skrifvelse af den 19 juni 1751 till prosten i Nagu Abraham Miödh, hvari det bland annat heter [1]: »ehuruwäl — — — consistorium jemwäl för detta antydt såväl Tit. som presterskapet på Själö, att hafva å denne Norman och dess företagande ett vaksamt öga, har dock consistorium igenom denna af inspectorn Litander afgifna rapport måst falla på de tankar, att å bemälte separatist och dess förehafvande ej torde hafvas ett så alfvarsamt inseende, som dess person och företagande fordra. Consistorium föranlåtes altså, att härmed infordra såväl Tit:i som presterskapets på Själö utlåtande, huruvida emot merbemälta Nordmans sjelfsvåld såväl i den delen, hvad dess aflidne dotters begrafvande, som hvad dess eljest plägade bekantskap [och umgänge med närmare eller fjärmare församlings ledamöter angår, vederbörligé mått och anstalter blifvit tagne — — —.» Det affordrade utlåtandet afgafs, men åtgärderna befunnos så otillfredsställande, att biskopen och landshöfdingen sågo sig föranlåtne att den 31 juli 1751 utfärda följande skrifvelse [2]:

»Uti nedannämnde Mål hafva vederbörande at ställa sig följande til efterrättelse.

1:o) Som Catechismi Förhörens försummelse i Siählö är i sig sielf en oförsvarl[ig] efterlåtenhet; ty böra Prästerskapet hädanefter en så angelägen deras Åmbetes Pligt bättre bevaka och samma förhör framdeles med all eftertryckel[iga] Nit och högsta vinläggning drifva och skiöta.

2:o) Beträffande Normans dotters begrafning i en Kryddgårdstäppa, tvärt emot Kongl. Kyrkolagens 18 Cap. 4 §: så bör thetta Mål hos vederbörande domare i Orten vid Nästa Ting af Föreståndaren anmälas; och thess utlåtande häröfver afwaktas [3]).

---

[1]) Detta bref anför väl *Akiander* l. c. del. I s. 148, men namnet skrifves här Borman i st. f. Norman.

[2]) Originalet bland Sjählö hospitals handlingar.

[3]) Tyvärr hafva häradsrättens protokoll för denna tid förkommit, så att ingen upplysning om utgången i denna punkt kan erhållas.

3:o) Hafva Prästerskapet tillika med Föreståndaren at noga tilse, det ingen af de resande Främmande hädanefter må med Norman få conversera, til hvilken ända Föreståndaren har at straxt tilsäja them som vilja inn til Norman, det sådant icke är tillåteligit, såsom ock warna Norman sielf, at icke umgås med någon Annan. Men skulle någon emot Föreståndarens förbod lika fult tränga sig inn til Norman, el:r Norman icke akta en sådan Prästerskapets och Föreståndarens varning, så äger Föreståndaren at befordra och aflefverera then tergiverserande til nästa Cronobetient, hvilken har at fordsla en sådan til Lands Cancelliet härstädes; men för Norman sielf bör Föreståndaren i sådant fall och ther han på åtvarning ei håller sig ifrån umgänge med andra, innehålla af dess Månadskost efter det som i Kongl. Kyrckio Ordningens 28 Cap. 11 § stadgas. Dock håller Man ännu för betänkeligit, at om thenna Sak utfärda några publique varnings lysningar til Socknarne omkring Hospitalet.

4:o) Finner Man fördelaktigt icke allenast at Normans barn äga frihet, utan ock skulle gierna see at the ville begifva Sig ifrån Sine Föräldrar och hos Annat Folck antaga tienst.

5:o) Thet numera Moderlösa Flicke Barnet Lisa ved Namn, som Norman at upfödas optagit, åligger Föreståndaren at fordersammast tilbakars skaffa til thes Fader Dragon på Häppilä Rusthåll i Hirfsala öö eller på något annat godt ställe, och ingalunda låta thet af Norman ytterligare upfostras. Åbo d. 31 Julii 1751.

Jean Georg Lillienberg. Joh. Browallius.»

Under denna stränga uppsigt, hvilken i många afseenden är egnad att i minnet återkalla sagan om den så kallade jernmasken, framlefde Norman sina dagar ända till den 16 maj 1773, då han ändteligen afled vid 85 års ålder. Hans hustru Maria öfverlefde honom samt förunnades i kraft af ett af biskopen och landshöfdingen utfärdadt bref af d. 30 augusti 1773 att i sin öfriga lifstid, få »niuta den ena af de fattigkoster, som dess man i lifstiden åtnjutit, samt äfven förblifva vid den i Hospitalet inbragta egendomen ostyckad, dock under wederbörandes tillsyn emot all förskingring deraf tills den framdeles efter hennes död helt och hållet Hospitalet hemfaller.« Hon afled vid 80 års ålder den 23 november 1780. Hennes efterlemnade egendom såldes derefter på auktion samt inbragte hospitalet hela 28 Rdr. 36 sk. 2 rst specie.

Så lång denna sorgliga historie. Den visar nogsamt huru ett hänsynslöst trosnit kunde gestalta lifvet för en saktmodig och stilla medborgare, hvars enda fel var att han tänkte annorlunda än hans samtida samt icke kunde förmås att vika från den öfvertygelse, som skänkte honom den största tillfredsställelsen.

L. W. Fagerlund.

Kärlek.

II.

Härliga sommardagar aflöste hvarandra. Hilda var kommen, och Helge var vid det bästa lynne. Man kunde ej märka att vinterns lidanden tagit på honom det minsta. Han var något väderbiten, manligare och en smula bredare öfver skuldrorna, men det klädde honom. Det fans en hop barn i grannskapet, och det dröjde icke länge förr än Helge var bekant med dem alla. Det var med beundrande blickar de båda väninnorna betraktade honom, der han satt i solgasset midt på gräsplanen med de små klängande omkring sig, skrattande sitt låga, välljudande skratt och knuffande dem på sitt lekfulla och godmodiga sätt. Det var kaptenens barn och torparbarnen om hvarandra, och om han gjorde någon skilnad, så var det till förmån för de senare. Men med Sofis plan gick det ej ett steg framåt. Han var glad och vänligt uppmärksam, han bar Hildas schal och svepte den omhuldande om henne, men sade ingenting vidare. Icke heller blef hon klok på Hilda. Något annat bevis för hennes känslor än det enda, att hon kommit oaktadt hennes post scriptum, egde hon ej. Tillfällen fattades dem ej, man företog promenader i morgonbelysning och i solnedgång, rodd- och ridpartier, allt hvad två unga och förälskade menniskor kunde begära. Der fans ju intet hinder; om Hilda också icke var förmögen, så hade hon dock sitt möderne på tjugu tusen.

Så fortgick det tre veckor, och Hilda började tala om att resa hem. Sofi gick som på nålar. En eftermiddag skickade hon dem på ett ärende till soldatens öfver skogen: vädret var så

lämpligt till en sådan promenad, och sjelf hade hon icke tid med det. De gingo ned genom trädgården, der en liten grind lemnade dem en väg öfver spången ut på råggärdena. Han tog henne i hand och hjelpte henne öfver, men han var mycket allvarsam, och det vanliga glammet ville icke komma i gång. De talade knappast ett ord under ditvägen, men han var mån om att böja undan granarnas långa svepande grenar, der hon skulle fram. Hon tyckte att det låg ett farväl i hvar och en af hans rörelser, och hon blef så beklämd. Hon hade något på hjertat, hon hade beslutit att behandla honom annorlunda än hon skulle gjort med någon annan man, men hon tyckte sig icke få något tillfälle. Slutligen bröt Helge tystnaden.

»Är det sig likt der nere i den goda gamla staden?» sade han.

»Ja, i det närmaste. Det är naturligtvis mycket tomt efter hemmet hos er. Annie Törnqvist är gift, och Ture Fridenfeldt. . . .»

Han tycktes icke ha hört på henne, ty han afbröt henne. »Jag trodde icke att jag skulle få gå så här med dig, alldeles som i gamla dagar», sade han nästan som om han talat för sig sjelf. »Jag trodde, att du också skulle vara gift, när jag kom tillbaka.» Der var ju tillfället. Hon måste begagna det, ty de vore ju snart hemma igen, och det skulle kanske aldrig mer återkomma.

»Nå ja», sade hon, med svårighet bemästrande sin röst. »Det har ju en och annan gång varit i fråga. Det är i fråga till och med nu, ty brukspatron Löwen friar till mig.»

»Nå ja», sade Helge efter en kort tystnad, »han har ju skäl att säga: Du bör ej fruktan bära, kom följ mig till mitt slott. Hans bruk är ju nästan kungligt..»

Hon såg på honom allvarsamt och sorgset. »Jag gifter mig icke med bruket», sade hon.

»Nej det förstås», sade han och slog med käppen i granarna, »men karlen är ju en heders knyffel.»

Hon teg. Tårar af harm och smärta svälde i ögonfransen, men hon lät dem icke falla. Hon gjorde ett sista offer, just då han ånyo hjelpte henne öfver spången.

»Men», sade hon med kraft och allvar, »fastän Löwen är en ädel och god man — alltför ädel, för att affärdas med epitetet heders knyffel, så vet jag att jag skulle kasta bort både honom sjelf, hans slott, mina egna pengar och allt annat i verl-

den och hellre komma och bo i statstugan der borta med den jag älskade, om han också vore bara dagsverkskarl.»

Nu voro de vid grinden. »Man kan tycka så», sade han sakta, »men det går inte.» Han öppnade och släppte henne igenom. »Men det är i alla fall ädelt tyckt.» Och ännu saktare tillade han: »Det kan vara ett ord att gömma på.»

De gingo tysta öfver sandgången. Han slog med käppen hufvudet af alla narcisserna rabatten utefter utan att märka det. När de kommo upp till terassen, vände hon sig om och pekade på dem. »Du går din väg fram och halshugger för nöjes skuld», sade hon sakta. »Der ligga många offer bakom dig.» Derpå gick hon hastigt före honom upp i huset.

Han satte sig på verandan och tände en cigarr. Sommarskymningen började att falla på och luften var sval. Matklockan ringde nere vid köksflygeln, och statshustrurna infunno sig med sina krukor vid mjölkkammardörren på andra flygelns gafvel. Drängen kom från stallet med ett par grimmor öfver axeln, och ladugårdspigan stod vid brunnskaret och gjorde ren mjölkkärlen med en visp. Hela stämningen var idylliskt landtlig, en förberedelse till hvila efter en arbetsam dag.

Sofi kom ut med sitt stickarbete. Hon såg tankfullt ut öfver den stora gårdsplanen nedanför. Hon tyckte att hon ville säga Helge någonting om honom sjelf och hans framtid, men just sådana ämnen var det nästan omöjligt att tala med honom om. Lyckligtvis, tyckte hon, öppnade han sjelf samtalet.

»Läste du om debuten i tidningarna?» sade han.

»Ja», sade hon med låg röst, »jag trodde att det var du.»

»Och du tyckte att jag var galen naturligtvis. Men, ser du, jag insåg genast att det icke dugde för mig. Jag är icke skapad att låta mig begapas från alla sidor af en hop snobbar med pince-nez'er eller att snöra in benen i bomull och trikå och låtsas någonting som jag ger tusan. Och det der bullret med applåderna, när man sjungit ut sin själ — milde himmel, kan sång, kan musik applåderas? Tror man att jag sjunger för sådant skrammel, som retar både sinne och nerver. Det finnes ingen, som förstår något. Verlden är full med brackor, det är slutsatsen.»

Hon var häpen öfver all beskrifning. Hade ändtligen meddelandets dammar brustit? Fans der på bottnen en bitterhet, som gaf sig luft, då kunde allt bli godt.

»Men kunde du icke blifvit koncertsångare?» sade hon skygt.

»Nej, sången behandlas inte på det viset. I alla fall är det för sent nu. Jag har skänkt bort mina bästa toner åt nordanvinden. A propos det så vill jag våga tio mot ett på att ingen enda i hela salongen var så musikalisk som Mattson, matrosen som var här. När jag sjöng »Vårt land» för honom, så vaknade han till lif, fast han var dödsfrusen. Då, Sofi, är sången en makt. Ja, det var en positivsångerska i en rännsten som jag sjöng för, ett vrak för resten, men hon gret och tänkte på sin barndom, och de tårarna skattade jag högre än alla applåderna, fastän ni fina fruntimmer inte skulle velat ta i henne med en tång.»

»Åh ja, den äran var då måttlig», sade Sofi med litet darrande röst.

»Det beror på ståndpunkten, hvarifrån man betraktar saken. Jag skulle eljes tro», sade han, »att det ändå är ett tuppfjät mellan lastens dypöl och en verklig estetisk känsla. Men ni ären er så lika. Allting skall dömas efter en bestämd måttstock.»

»Du har alldeles rätt», sade hon, när hon väl kände sig säker på sin röst, »jag förebrår mig det sjelf många gånger, men jag har en instinktlik afsky för de varelser, som neddragit kvinligheten till djuriskhet. Det är syndigt, jag vet det» — hennes röst darrade igen, och hon kunde icke fortsätta.

»Åh, sörj inte för det du», sade han med ett försök till munterhet, »det ligger ju något vackert äfven i en god kvinnas antipatier.»

»Jag är icke god», afbröt hon honom häftigt. »Jag är en usel fariseisk synderska.»

»Så der ja. Nu få vi väl veta att du har både mördat och röfvat.»

Hon ville byta om ämne. »Hade ni det mycket svårt der uppe bland isen?» sade hon.

»Åh skräp», sade han, »man kände sig nästan mer hemmastadd der i ensamheten, än bland folk på landbacken.»

»Helge», sade hon ömt, »hvarför låter du så modlös. Ingenting är ju förloradt. Du har ju lifvet för dig.»

»Hm — lifvet är inte alltid så lätt för somliga», sade han mycket sakta.

Hon steg upp och gick fram till honom. Hon kände i detta ögonblick så bittert att hon egde allt hvad lifvet kan erbjuda en kvinna, och han egde ingenting.

»Men nu, Helge,» sade hon innerligt, »nu har du ett tillfälle. Kasta icke bort det, kasta icke bort det. Ett trofast hjerta är någonting värdt.»

»Så ja, du med! Ja, ni tro det allesamman, att för det jag är en humbug i andra fall, så är jag också utan heder.»

»Jag förstår dig inte.»

»Jag lefver icke på en stackars flickas pengar. Nej du, en dag skall kanske hungern tvinga mig till det, men än är det för tidigt.» Han hvisslade och petade askan af sin cigarr ut på sanden.

»Jag vet inte hvad jag skall göra? Kan jag ingenting göra?» sade hon med ångest.

»Jo du kan stå så här, och låta mig lägga hufvudet så här, som om du vore min mor. Lycklig den som har en mor.»

Men han skakade till, reste sig häftigt och gick hvisslande utför trappan ned på gården. Han stod barhufvad och såg sig omkring med händerna i fickorna, och hon gick tyst in i huset.

Om icke hennes man kommit hem från egorna och haft mycket att förtälja om landtbruket, skulle Sofi märkt att det var ovanligt tyst under supén. Ingen föreslog någon promenad efteråt; hennes man gick ut på verandan för att röka en cigarr, och Sofi satte sig i ett hörn af rummet och funderade. Hon öfverraskades af att höra Helge säga sakta till Hilda: »Skulle du vilja ackompagnera mig till en bit?»

Han hade icke sjungit förr sedan han kom tillbaka, och en viss grannlagenhet hade afhållit dem från att bedja honom. Hon var rädd, efter hans ord nyss, att han hade förlorat sin röst, men medan han gick fram till pianot, gjorde han en löpning, som tycktes glädja och förvåna honom sjelf, ty han utbrast: »Mjuka tjenare, jag tror nordan återskickat min present.»

»Skola vi tända ljus?» sade Sofi. Det var nästan mörkt.

»Det kommer an på hvad det skall vara», sade Hilda.

»Det skall vara en Lindbladare», sade Helge, och i det han böjde sig helt nära henne, sade han med låg röst: »Det skall vara »Hjertats vaggsång».» »Den kan jag», sade Hilda.

Hon började sakta musiken till detta beundransvärda stycke, sköljande som svagt vågskvalp eller som neckens aflägsna harpo-

slag. När han började: »Jag vill vagga mitt hjerta till ro», tyckte Sofi att hon aldrig vetat hvad sorg och musik var, förr än i den stunden. Sången svälde ochj steg, och musiken smög sig efter den som långa suckande ekon. Hilda kände hur tårarna strömmade utför hennes kinder och droppade ned i hennes knä, men hon andades icke. När han sjöng de sista raderna: »Och till lön för de offer jag gör, med din stängel, o vallmo, mig rör», höjde han på handen för att liksom sakta henne. Han stod litet framåtböjd, men när han för andra gången upprepade orden, kastade han hufvudet tillbaka och lade i med hela den mäktiga kraften af sina högsta toner, liksom hade han velat sjunga bort hela ungdomens minne. Han stod ännu med upplyftad hand, när de sista droppande tonerna af musiken försvunno. Då sade han ett hastigt och lågt »tack», skyndade ut genom dörren, och man hörde honom taga vindstrappan upp till gästrummet i ett par språng.

Hilda reste sig, sade ett svagt godnatt och gick in till sig.

»Det här går nog bra ändå, hur svårt det än ser ut», tänkte Sofi. »I morgon är ock en dag, och allting tar sig lättare vid dagsljus.»

Men när morgonen kom, lemnades henne ett bref. »Hvem är det ifrån, det är ju icke posttid?»

»Det är från fruns bror. Han lemnade ner det i mejeriet, när han gick förbi. Han reste klockan fyra till stationen, säger Anders, som skjutsade honom.»

Rest från alltsamman! Ute i verlden igen — utan förmåga att gripa lifvet, som beständigt glider undan honom! Hvad är det — hvad är det som gör att han icke får någon varaktig stad, hvari ligger hans ödes eller hans karakters tragik? Han spelar icke, han dricker icke, han är ordentlig till pedanteri, han är begåfvad och intagande glad, god, tjenstvillig — honom tyckes intet fattas, och ändå! — — Hon satt som förlamad.

Brefvet lydde:

»Kära Sofi! Tack för allt hvad du gjort för mig, tack också för allt hvad du velat göra. Tacka din kära man och — alla andra. Jag reser nu till K. och lyfter mitt lilla arf, sedan, efter en titt hos gumman Dora, far jag till Falun, der jag hört att det finnes sysselsättning för ett par kraftiga armar. Är lyckan god, kommer jag väl åter. Är hon icke god, så är jag i alla fall alltid din bäste vän Helge.»

»Så väl», tänkte Sofi, när hon med en känsla af bitter missräkning, ödslighet och tomhet lade tillsammans brefvet, »så väl att han ändå har dessa stackars tusen kronor efter pappa att börja med. Och jag som trodde att han nu hade funnit sin hamn.»

Helge kom icke tillbaka. Åren gingo; Sofi och hennes man hade sjelfva att kämpa en dust mot missväxt och dåliga konjunkturer för åkerbruket; egna bekymmer upptogo tankarna, och hon fick nöja sig med bref då och då. Hon hade två små barn, och som det ena året lades till det andra, blefvo brefven sällsyntare. I början tycktes han varit mycket upptagen i sällskapslifvet, men småningom lät det som om han dragit sig allt mer tillbaka. När hon en gång frågat en person derifrån, fick hon ett oroväckande svar: »Han har det mycket knapt, stackare. — Gud vet hvad han lefver af, man ser sällan till honom.» Det hade just då börjat ljusna för henne sjelf, hon hoppades kunna göra något för honom, men fick i det samma ett bref, der han skref: »Vet du, kära Sofi, att den lilla gumman vi besökte i Stockholm nu är död. Det kostade på mig. Hvad som nog skall förvåna dig lika mycket som mig är att hon egde ett litet kapital af fem tusen kronor, och det har hon, den kära gamla själen, testamenterat till mig. Jag tackar henne derför af allt hjerta, ty jag behöfde det.»

Det var första gången han häntydt på sina bekymmer. Hur Sofi välsignade fröken Dora och huru väl hon kom ihåg de sista ord hon sagt henne: Var snäll mot honom, var riktigt snäll mot honom. Ja, det hade hon varit, så snäll hon förmått, den kära gamla fröken!

Sofi skref ett jublande bref tillbaka fullt af tacksamhet och fröjd, och två år derefter fick hon ett nytt bref.

»Efter jag såg af din glädje öfver gumman Doras gåfva att du har ditt gamla hjerta kvar, så kan jag nu berätta dig en annan god nyhet. Jag har fått en liten befattning vid grufvan, så att nu behöfver du, lilla syster, icke längre oroa dig för min skuld. I sommar kommer jag ner till dig, och då ska vi vara riktigt glada, sjunga och skratta som förr. Jag har i dag märkt att jag icke glömt någondera delen, fast jag mången gång trott det, men nu vill jag spara derpå till dess jag träffar dig. Vivat Sofi! — Platsen är obetydlig, men hvad gör det? Det är mycket

som är obetydligt här i verlden och som ändå duger, mycket mer än man i ungdomen är fallen för att tro. Helsa man och barn, som jag längtar att skåda. Din Helge.»

Denna underrättelse fick hon på hösten. Till julen kom en ask med leksaker åt barnen och några få rader: »Allt går förträffligt, präktigt, ypperligt. Jag vet att du ofta undrat öfver mitt öde. Vill du veta hvad som hindrade mig? Sätt hit ditt älskade lilla öra, så skall jag hviska det till dig, ty jag tror mig ha funnit gåtan. Så otroligt det låter, så var det — *högmodet.* Jag längtar till våren och till eder alla.»

Man var nu i februari, och hon satt vid lampan med sina två små barn, då ett telegram lemnades henne från Falun. Hon darrade häftigt, hon skulle önskat att någon annan brutit det, men kanske det innehöll att han skulle komma förr än han ämnat. Det lydde:

»Skadad af ett grufras. Kom så fort du kan.

Helge.»

Hvad var klockan? Sex. Sju går tåget. En mil till stationen. En häst! Anders kommer der med mjölsäckarna från kvarnen, men han har bara färdslädan. Stjelp ur dem på gården, jag far i den. Kappa, hatt. Slå sönder sparbössan med mjölkpengarna, knyt in dem i en näsduk. Ack det räcker ej, och kapten som är borta! Visa honom telegrammet när han kommer i kväll och se efter barnen. Hör du, se efter barnen. Gif mig kappan med hvita skinnfodret — en snyftning — just den. Har ingen af er några pengar? Hvar skall jag få ifrån? Jo öfversten — de bo vid vägen — det skall icke fördröja mig mer än fem minuter. Kan hästen springa Anders? En filt! Ja tag hit den och min bibel. Adjö mina små, älskade barn; Gud vare hos er, nu kan jag inte tänka på er — inte just nu. Har jag allting? Kan hästen springa, Anders?

»Ja, frun kan vara så säker på att vi ska hinna, bara frun är snäll och lugnar sig», sade drängen, som var skrämd.

»Se efter dem», ropade hon, när de i ilande fart foro af öfver gården, »se ändteligen efter dem.»

Så kom den långa resan på nattåget, och dagen derpå måste hon vänta en timme vid Krylbo. Der låg Falu tidning på bordet i väntsalen. Ehuru bokstäfverna dansade framför henne, såg hon ordet *Grufras* med fetstil. Hon tvang sig att hålla ögonen stilla, att läsa:

»I förrgår timade åter en olycka i grufvan. Det var visserligen blott ett mindre ras, men har dock kräft ett offer. Den nyanstälde grufvaktaren, herr Helge Vougt, hörde ett brakande i hvalfvet och hade nog sinnesnärvara och rådighet att fatta de båda grufarbetarne, som arbetade der inne, i kragen och handlöst kasta dem ut. Denna kraftiga handling, som räddade dem, tyckes dock komma att kosta den modige mannen sjelf lifvet, ty han träffades af det nedrasande klippblocket, och tillståndet säges vara mycket betänkligt.»

»Hur långt ha vi fram? Jag menar vid hvad tid komma vi fram.»

»Klockan sex.»

»Men kommer då aldrig tåget?»

»Frun ska inte vara så otålig, hon kommer aldrig en minut förr för det. Tåget kommer allt i sinom tid, det behöfver hon inte tvifla på», sade mannen skrattande.

Hon plågades af en pinsam föreställning att hon icke skulle komma med. Tåget skulle gå förbi, och hon skulle stå der förlamad och inte kunna stiga upp. Hon bad någon hemta henne ett glas vin från restaurationen, sjelf vågade hon icke lemna perrongen.

Men hon kom med, hon satt ändteligen i den vagn, som skulle föra henne fram. Slutligen efter flere timmars färd såg hon ljusen glimma i den mörka, rökiga lilla staden. En pojke tog hennes filtrem, hon sade honom adressen, och han hittade.

Det var ett lågt hus med frontespis. Hon såg att det lyste i fönstren der uppe, det gaf henne hopp. Värdinnan, som bodde på nedra bottnen, kom ut emot henne på förstugubron.

»Är det frun, herrns syster? — Så väl att hon kom. Får jag ta af kappan, den är så full af snö. Ett herrans väder, väl att det icke blef tåghinder.» Vid detta ord kände hon en isande fasa, ehuru faran redan var förbi.

»Lefver han?»

»Ska inte frun stiga in litet här nere först och värma sig? Ja han lefver, kära hjertandes, visst lefver han. Doktorn är just nu der uppe.»

»Nej, jag skall icke stiga in», sade hon. »Jag skall genast gå upp. Det är ju der uppe?»

»Se här kommer doktorn. Nu kan frun riktigt få besked.»

Läkaren kom i det samma ned för trappan. De möttes i farstun.

»Nå doktor, hur är det?» sade hon. Hennes röst var så kort och ifrig.

Han skakade på hufvudet. »Ja-a», sade han.

»Har han plågor?»

»Nej, de äro öfver nu.»

»Är han redig?»

»Ja, alldeles redig.»

Hon grep honom ångestfullt om armen. »Sanning, doktor», sade hon.

»Nå ja, om ni så vill, högst två dagar.»

Men när det var sagdt, märkte hon att hon icke förmådde höra att någon menniska skulle säga det. Hon borde icke frågat — det var som ett förräderi mot honom att en annan dödlig skulle stå der och bestämma det. Hon skulle hört det sjelf utan ord af Gud.

Men nu var det gjordt. Hon stödde sig mot väggen.

»Det var väl ni kom», sade läkaren. »Han är så ensam.»

»Åh, skulle jag inte komma. Får jag gå in?»

»Ja, han har längtat så mycket. Farväl.»

Hon sade farväl, men hon kunde icke säga tack — för hvad han hade sagt.

Hon stod några sekunder ensam, hon såg den rangliga trätrappan och den lilla kammardörren och förestälde sig hur hurtigt han sprungit uppför den i två steg och hur han slängt dörren igen efter sig på sitt kraftiga sätt. Hon mindes så väl hur han stängde dörrar.

Hon tog af sig ytterplaggen och hängde dem på klädeshängaren utanför, derefter öppnade hon sakta dörren och gick in.

Han låg i en liggsoffa längst fram till höger. När han såg henne, skrattade han till ett kort skratt. »God dag du», sade han. »Det var hederligt.»

»Ack Helge, hur är det? Jag reste genast.»

»Det visste jag», sade han. »Sätt dig, var så god.»

Hon kände sig så tröstad. Hade läkaren misstagit sig?

Han skrattade litet igen, lågt och musikaliskt, så likt honom.

Hon satte sig lågt invid soffan. »Men säg mig nu hur det är, älskade, älskade Helge.»

«Hur det är? Jo, jag kan inte röra mig. Inte mer än tungan, men det är vackert så, sade gubben Sehlstedt i verlden.»

Han försökte att skratta igen, men det gick inte. »Hur må de hemma hos dig?» sade han.

»Åh jo — bra», sade hon på ett ovisst sätt, som om hon inte riktigt kommit ihåg det. »Men det bryr jag mig inte om nu, Helge.»

Han förstod henne så väl, han förstod med en känsla af obeskriflig trygghet att detta sjukrum nu var det enda, som fans till för henne.

Han var länge tyst. När han efter en stund slog upp ögonen och såg henne der alldeles stilla invid bädden, så försökte han att klappa henne.

»Du är dig så lik, lilla Titti.» Det var första gången på många år hon hört sin ungdoms smeknamn. Tårarna trängde sig upp i hennes ögon. »Var inte ledsen», sade han hastigt. »Jag skall försöka sofva litet, så få vi prata sen. Du går ju inte?»

»O! hur du kan fråga — —.»

»Nej — jag vet, det var dumt.»

När han somnat, hvilket icke dröjde länge, reste hon sig sakta och började ordna rummet. Hon kände hans pedantiska ordningssinne och förestälde sig hur oredan måste ha plågat honom. När han han efter en timme vaknade, satt hon åter på samma ställe.

Han suckade litet. »Det måtte vara roligt för den som alltid möts af ett mildt ansigte, när han vaknar», sade han.

»Det tycker du bara, för du inte har sett mig på länge.»

»Det har jag alltid tyckt», sade han.

»Har du? Hvad det gläder mig.»

»Och så fint här är! Ja ser du 'das grosse Ungeheuer', jag menar pigasen, när hon skall städa, då blir det först riktigt ordentligt tillrifvet.»

Han somnade snart igen, och hon satt ensam, medan mörkret föll på. — Slutligen, när hon tyckte att han andades djupt, tände hon lampan och satte sig i det bortersta hörnet och läste. Han sof länge, och hon hoppades. Ja, hon kunde icke hjelpa att hon hoppades, fastän hon visste att det fans intet hopp, men han var ännu så stor och stark och vacker och full af lif, det var det som hon icke kunde förena med tanken på — —

»Titti, hvad gör du?»

Hon sprang fram till honom.

»Åh, jag läste litet.»

»Hvad?»

»Bibeln.»

Han skrattade litet förläget, som om han ämnat säga någonting.

»Hvad är det, säg ut, Helge, hvad menar du?»

»Åh, jag menar att han hade det inte för godt på jorden. Han blef öfvergifven — och det tycker jag om honom för.»

Hon strök sakta hans hand ofvanpå täcket. Hans tankar irrade bort igen.

»Mins du namnsdagen, när vi sjöngo för er?»

»Ack, ja, så vackert det var: Hör jag forsens vilda svall.»

»Ja, han hade en präktig bas, Fridén.»

»Än din tenor då?»

»Åh skräp!»

»Ingen, nej ingen menniska har sjungit så vackert som du. Aldrig har jag åtminstone hört någonting som kunnat jemföras med din sång, och det tyckte ju alla», sade hon ifrigt.

Han smålog och vände sig bort. Hans ögon glänste fuktiga. Det blef en lång tystnad.

»Vill du inte äta någonting före natten?» sade hon slutligen.

Då vände han hufvudet emot henne igen med en förvånad blick. »Jag — nej, jag kan inte äta någonting. Jaså du vet intet. Det är något sönder invertes, derför ligger jag så orörlig.»

Åh, så förfärligt. Nu hade då Gud sagt det — nu var det sanning. Nu var det blott att böja sig, liksom han hade böjt sig. Men han var inte beredd. Hela natten kämpade hon, medan hon vakade öfver hans oroliga slummer, utan ett tecken från Gud kunde hon icke bära det. Hon *kunde* inte sitta och se på huru han dog, om icke Gud gaf henne någonting särskildt. Hon kunde det icke.

Han talade helt litet den följande dagen, och i allt sitt eget mörker visste hon icke hur hon skulle bära sig åt för att göra det ljust för honom. Om hon kunnat få ge sitt eget lif för honom!

Läkaren kom och gick utan att föreskrifva någonting. Hon följde honom icke ut. Hon ville icke smyssla och tala sakta med honom. Hvad behöfde hon någon menniska.

Timmarne gingo långsamt till frampå aftonen. Hon satt

der beständigt stilla invid bädden, ty hon hade märkt att hans blick var orolig, när hon icke fans nära. Slutligen, när det redan blifvit djup skymning, talade han.

»Jag tänker», sade han, »om det kunde ske här, så skulle jag vilja någonting.»

»Hvad», sade hon, »säg bara. Du vet att om jag kan . . .»

Det flög ett ljust leende öfver hans drag. »Ah, det är bara nattvarden», sade han och vände bort hufvudet.

»O, skulle du verkligen vilja det?» utbrast hon med bäfvande röst.

»Men inte någon prestsjäl, som jag inte känner.»

Hon suckade, och det blef tyst några minuter.

»Skulle inte du?» började han åter.

»Jo jo — om du vill», stammade hon.

Hon tyckte att hennes hjerta med dess rop om nåd och förbarmande låg alldeles bart inför Gud — det hade blott en tanke, blott en önskan. — Men hon var så rädd att göra något som skulle skada — att drifva på eller hålla tillbaka denna själ, som var så uteslutande i Guds hand.

»Gör det då», sade han matt.

Det låg en fråga på hennes läppar — skulle hon våga framställa den? Skulle hon våga ens andas på denna lilla troslåga? En minut låg hon på knä bakom soffgafveln. »Jag är din prest, Herre», ropade det inom henne, och hon visste icke om att det fans något i verlden mer än Gud och två menniskosjälar. »Jag är din prest — jag ligger i stoftet för dig. Tag af nåd det lilla som fins.» Så reste hon sig upp, gick sakta till skänken och tog fram en liten ren duk, röjde undan medikamenterna och bredde den öfver nattduksbordet. Derefter tog hon fram vinbuteljen, der ännu fans litet kvar, ett glas, en liten tallrik och en bit bröd.

»Åh ja», sade han, »det är ju inte så noga.»

Hon skulle kunnat hålla långa tal om att det *var* noga, både utvertes och invertes, men hon sade icke ett ord.

Hon tände två ljus, de voro ojemna, ett långt och ett kort, derpå sjönk hon ned vid bädden och tog hans hand.

»Helge», började hon, känner du verkligen . . . .?»

»Fråga ingenting», sade han oroligt.

»Nej nej», sade hon hastigt. »Jag frågar ingenting. Gud välsigne dig.»

Hon reste sig på knä, tog den lilla tallriken och började: »Vår herre Jesus Kristus, i den natt då han förrådd vardt...«

Hans ögon hängde som ett barns vid hennes läppar. Han tog brödet.

Så slog hon i glaset och började åter: »Sammalunda tog han ock kalken . . .» Hon stack armen under hans hufvud, reste litet på det och gaf honom vinet. — Hon kunde icke motstå det, hon böjde sig fram och kyste honom, derpå blåste hon ut ljusen. Han sade ett halfhögt »tack», men hon drog förklädet öfver hufvudet; hon ville skyla sitt ansigte, hon kände sig som stoft och aska, der hon låg framstupa på golfvet nedanför soffan. Hon visste icke huru länge — hon tänkte ingenting. Hon märkte slutligen på några jemna andedrag att han sof. Hon tyckte att hon måste ligga utsträckt så der med öfverhöljdt ansigte så länge hon lefde, men steg sakta upp och ordnade bordet på det vanliga sättet. Det var litet glöd i kakelugnen, som lyste henne. Hon lade på ett trä till, och derefter satte hon sig i hvilstolen och var innan kort insomnad. Träet brann ut, skuggorna blefvo mattare, man hörde en och annan vandrares steg på trottoaren nedanför, den bortersta gardinen var uppdragen, och några stjernor lyste in mellan blommorna på fönsterbrädet. Slutligen blef det allt tystare utanför, klockan i kyrktornet slog tio.

Hon hoppade till, när hon hörde sitt namn, och var ögonblickligen hos honom. Ack, att hon hade sofvit!

»Tänd lampan», sade han »och kom och sätt dig här.»

»Ja Helge, är du litet bättre?»

Han svarade icke, men han klappade henne sakta på handen. »Sätt dig här, så skola vi språka som förr», sade han.

Hon tyckte att han talade med större svårighet, men det var kanske inbillning. Hon var så ifrig att visa honom sin villighet — hon satte sig på pallen invid bädden. »Ja, låt oss nu språka», sade hon och smålog, »trefligt, som vi brukade.»

Han såg på henne med en vemodig blick. »Lilla Titti», sade han.

Tårarna trängde sig upp i hennes ögon, men hon beherskade sig.

»Det är litet skräp kvar af arfvet», sade han. »Några hundra.»

»Säg bara hur du vill, det skall bli alldeles så.»

»Jag skref det till dig, innan du kom.»

»Och hvarför gjorde du det? De andra syskonen då. — Och så är det så smärsamt, du har haft det så torftigt. Nej nej, jag *kan* inte ta det.»

Han såg ledsen ut. »Jag tänkte göra dig glad», sade han.

Så slog henne samvetet på den sidan. »Ja ja, jag skall ta det, jag är glad», sade hon ifrigt. »Hur du vill, bara du är nöjd.»

»Det var snält», sade han och log. »Så skall du nu säga mig hvad du skall göra med det. Det blir just det trefliga.»

Hon låg åter på knä midt emot honom. Det sken af hennes ansigte kärlekens, ifverns, villighetens glöd. Hon förstod att hon kunde roa och förströ honom litet dessa sista, tunga timmar.

»Jo först», sade hon och försökte tala med den lugna trefliga tonen af ett samspråk, »först skall jag gå och höra Faust.»

Han skrattade litet.

»Och vid hvarje ton skall jag tänka på dig.»

»Kom då ihåg arian i tredje akten, som börjar så här.» Han försökte taga ett par toner, men det var förgäfves: han blef förfärande blek, och svetten bröt fram på hans panna. Han suckade lätt — ett farväl till den jordiska sången.

»Hvad skall du göra mer.»

»Sedan skall jag resa utomlands», sade hon i glädtig ton, »du förstår, jag skall bara roa mig.»

»Det var rätt», sade han.

»Resa till Italien, dit du alltid längtat, och vid hvarje steg skall jag . . .» Men det blef för mycket. »O Gud», ropade hon, lutade sig mot täcket och snyftade.

»Lilla Titti», sade han, »gråt inte. Jag vill be dig om någonting.»

Hon beherskade sig genast. »Ack säg, kan jag göra någonting?»

»Det är i hörnet af gatan här en cigarrbod.»

»Ja — jag hittar nog.»

«Der står en flicka.»

Hennes hjerta skalf. »Ja», sade hon.

»Du behöfver inte se orolig ut», sade han med sitt gamla tysta löje. »Det är bara så, att när jag inte hade någon, så gick jag in der. Hon var alltid vänlig och glad. Jag sjöng små

stumpar för henne. Hade jag, så betalade jag; hade jag int så var hon inte så noga. Jag satt vid runda bordet i hörnet oc drack bilinervatten — och hon var så munter — det är allt hopa.»

»Ack ja, jag förstår det så väl.»

»Jag tror inte hon är något dygdemönster, hon är raka mo satsen, men hon var alltid vänlig mot mig. Det var ett tillhål ser du.»

»Det var snält af henne — åh så snält.»

«Nu vill jag på min begrafningsdag, att du skickar henne en bukett — en riktigt vacker, och mitt kort i den.»

»Ja Helge — jag skall välja den sjelf.»

»Ock nu tror jag att jag är trött — mycket trött — de skall bli godt att lägga sig. Hvad är klockan?»

»Half elfva.»

»Nå, då kan du släcka lampan.»

»Får jag lägga soffløcket nedanför först?»

»Ja visst. Ställ det litet trefligt för dig.»

Hon såg att han var förändrad, och det kom en isande fruktan öfver henne. Skulle hon vara allena? Ja det skulle hon, hvarje främmande skulle plåga honom.

»Vill du ha litet vin?« sade hon. »Du ser så blek ut.»

»Nej», sade han, »jag skall icke dricka mer vin nu. Icke förr än jag dricker det nytt i Guds rike. Ser du, jag mins litet ändå.»

Ack, hvilken tröst det strömmade till hennes hjerta. Hon släckte lampan och lade sig tyst nedanför hans bädd. Det var stilla några ögonblick. Slutligen hörde hon honom tala nästan hviskande — hon satte sig upp för att höra bättre.

Ett djupt allvar hvilade öfver hans ansigte, som nu var ytterligt blekt. Det var ett uttryck af kval i hans ögon, och hans händer famlade på täcket. Hon såg det i halfdunklet från fönstret med den uppdragna gardinen.

»Jag mins ännu en sak», sade han. »Den till mig kommer, honom kastar jag icke ut. Det är litet — — men det kan vara kanske nog — — Hå hå ja ja — God natt, lilla Titti.»

»God natt, älskade Helge.»

Hon låg med vidöppna ögon och hörde klockan slå — kvarter och timmar. När dagningen småningom bröt in, föll några ögonblicks dvala öfver henne. Hon tyckte sig höra en svag

röst, som sade: »Lyft upp mig». I samma sekund stod hon på knä invid honom. En tanke flög genom hennes hufvud om hur stor och tung han var. Den var öfverflödig. Hon behöfde icke lyfta honom. Hon såg i det tidiga morgonljuset hans orörliga och fridfulla ansigte mot kudden. Ett och annat andedrag hördes ännu som ett eko af en jordisk andedrägt långt borta. Men hon tyckte att taket brast öfver henne, att himmeln remnade. Hon följde denna trötta ande upp genom rymderna. Hon bar honom på sina armar och lade honom i Guds faders sköte. Hon tigde ännu och bad: Herre, fröjda hans själ, gläd hans ande! Midt i ljuset, friden, härligheten ropade hon ännu för honom. Då vände han sitt ansigte emot henne, ljuset föll skinande öfver det, och hon såg med ens att all tidens oro var glömd.

En dörr smälde der nere, klockan slog långsamt sex. Hon kom till sig vid att det var dödstyst omkring henne, och hon fann att hon var ensam. — — —

En skara grufarbetare, mörka allvarsamma män, hade kommit upp i ljuset för att samlas kring hans graf. De båda räddade voro der med hustru och barn. Några damer, som fått hans serenader när han först kom till staden, några gummor från de små husen invid kyrkogården och en minnesgod kvartett, som kommit på tåget långväga ifrån.

»Stilla skuggor» ljöd i kvällen melankoliskt och högtidligt. Några vandrare från gatan gingo in och stannade på afstånd. Men en flicka i svart klädningskjol, med en ljus fläckig kappa och en hatt med plymer och pappersblommor stod vid kanten af grafven med näsduken för sitt ansigte. Hon hade hela tiden snyftat hejdlöst. I handen hade hon en praktfull bukett af rosor och heliotroper. När allt var öfver gick Sofi fram till henne. Hon förstod hvem hon var, skökan från cigarrboden, och hon föll henne gråtande om halsen och kyste henne.

Amanda Kerfstedt.

I bokhandeln.

Charles & Mary Lamb: Shakespearen satuja. 278 s. 8:o. Helsingfors 1884, G. W. Edlund. Suomennos; Fmk 2: 50.

Innehållet af de flesta af Shakespeares icke-historiska dramer förekommer, åtminstone när det berättas i korthet och på prosa, de läsare, som förut gjort bekantskap med den store skalden sjelf, tort och kraftlöst. Man saknar särskildt den psykologiska motiveringen samt den innehållsdigra och hänförande dialogen, och till följd häraf synas handlingarna ofta omotiverade. Men å andra sidan kunna sådana sammandrag nog intressera förut icke initierade läsare samt gifva dem på förhand en stundom icke alldeles obehöflig öfversigt af handlingens gång. Derför kunde denna bok vara en lämplig läsning för ungdom, i synnerhet nu, då Shakespeares dramer den ena efter den andra komma ut i hr P. Cajanders mästerliga öfversättning.

Men den finska öfversättningen? Helst undveke vi att alls tala derom. Språkfel omvexla med korrekturfel i ganska stor mängd. Det ser ut som om en för finskan intresserad men deri föga hemmastadd person för egen öfnings skuld tagit ihop med öfversättningen under en skicklig finnes uppsigt, men som om denne sedan icke skulle med nödig noggrannhet genomgått arbetet. Språket löper ofta hela sidor ledigt och riktigt, men sedan stöter man åter och återigen på fel, hvilkas tillkomst man ej kan förklara på annat sätt, än att den slafviska öfversättningen blifvit slarfvigt korrigerad. Vi vilja anföra blott ett enda, men belysande exempel: på s. 161 finna vi »kvinlig öfvertalningsförmåga» återgifvet med *naisellinen ylitsepuhumisvoima!* Hvad säges härom? Påminner ej detta om skolkrior, der t. ex. »ostfinne» öfversättes med »juustosuomalainen», eller »Caesar tanta cum diligentia Galliam profectus est» med »Caesar reste med sin tant i diligens till Gallien»! Man vore frestad att använda satirens gissel emot sådant slarf, i fall saken ej tillika hade sin allvarsamma sida. Språkfel, sådana som det här anmärkta, visa nämligen rent ut sagdt ett oförskämdt öfversitteri mot den bildade läsaren, som nu redan, då man anser finskan duga till något oändligt mycket bättre, än att förvridas af slarfviga öfversättare, ju kan på alla literaturområden fordra ett rent och godt språk.

O. G.

Leimu: Väinölä. Uusi helmivyö suomalaista runoutta; 297 s. 16:o. Borgå 1884, Verner Söderström; Fmk 2: 75.

Boken utgör en ny och förökad upplaga af J. Krohns för 18

år sedan utgifna »Perlband af finsk poesi». Sedan dess har, såsom utg. anmärker, den finska sånggudinnan tagit månget steg på förut obeträdda stigar. Att med det äldre införlifva dessa nya, äfvensom valda stycken af den finska folkdiktningen, har varit den hufvudsakliga uppgiften vid ombesörjandet af denna nya upplaga, hvilken, jemte det den utgör en samling prof på alster af nästan alla författare som sökt använda finskan i bunden stil, tillika fyller ett vigtigt skolbehof.

Vid urvalet från den äldre literaturen har utgifvaren troget följt sin föregångare i spåren, ja så troget, att han i de biografiska notiserna bibehållit dennes emellanåt språkligt oriktiga skrifsätt och konstruktioner, hvaraf ett par egenheter influtit t. o. m. i utg:s eget företal. Profven på senare tiders poesier hafva i betydlig grad ökat samlingens värde. Det bästa tillskottet har den dock, synes oss, vunnit genom de intagna lyriska folkpoesierna, mest sånger ur Kanteletar. Särskildt är detta af vigt för skolorna, der man ldjes icke hinner genomgå mycken poesi af detta slag och ej heller kan fordra att eleverna lägga sig till den dyra Kanteletar.

Man har med skäl anmärkt mot hr Ahlqvist att han vid utgifvandet af sin för skolans behof afsedda finska läsebok, Suomenkielinen lukemisto, alltför mycket stält sig på literaturhistorisk ståndpunkt och redan i början af samlingen låtit stycken ingå med svårt språk och mindre intressant innehåll. En liknande anmärkning kan göras mot utgifvarena af föreliggande arbetes begge upplagor. Vi träffa här alster af flere författare, hvilka visserligen hafva ett visst historiskt intresse, men som saknat all poetisk begåfning, medan å andra sidan många verkliga poeter endast äro obetydligt representerade. Så hade t. ex. flere och mer gedigna dikter af Makkonen, hvars bästa sånger endast finnas omnämda i den biografiska delen, gerna kunnat intagas, likaså af Kramsu och af andra, medan sådana poetiska dilettanter som t. ex. Polén, Varelius och t. o. m. den äldre Hannikainen saklöst kunnat utelemnas. Och om ej A. Genetz skrifvit bättre saker än den enda sång, som här finnes intagen, den beryktade »Herää Suomi», så hade äfven han gerna kunnat utelemnas, då denna dikt, om ock till sin poetiska form oklanderlig, ej är lämplig att, med sitt vädjande till läsarens lägsta känslor, sättas i händerna på ungdomen.

O. G.

Otto Salomon: Om slöjden såsom uppfostringsmedel. 91 s. 8:o. Sthlm 1884, Samson & Wallin. (»Ur vår tids forskning» utg. af stiftelsen Lars Hiertas minne h. 33.) Kr. 1: 50.

Frågan om slöjdens upptagande som undervisningsämne och uppfostringsmedel är icke ny. Redan hos de förste kämparne för real bildning i motsats till latinitet och formalism i undervisningen finner man kraftiga yrkanden på kroppens vård och ungdomens hållande till annat än bokligt arbete. De först blott af

enskilde uppburna idéerna hafva utbredt sig, och man har i våra dagar till och med gjort försök att införa kroppsarbete i högre läroanstalter. Det är med en historisk utveckling af dessa idéer förf. inleder sitt arbete. Han följer den reala bildningens historia från Rabelais, Montaigne och Comenius in i senaste tider, till Pestalozzi och Fröbel, i afsigt att särskildt utreda kroppsarbetets ställning i pedagogikens historia. Framställningen är gjord i form af korta referat af de förnämsta banbrytarenes verksamhet och utdrag ur deras skrifter, men likväl långt ifrån torr eller tröttande, om ock en viss ensidighet emellanåt lyser fram — helt säkert en följd af förf:s entusiasm för ämnet och varma öfvertygelse om slöjdens stora betydelse som uppfostringsmedel. Bäst karakteriseras förf:s resultat af den historiska undersökningen som ock hans egen ställning i frågan genom följande utdrag ur arbetet (s. 54): »Föregående framställning har gått ut på att söka visa huru just stormännen på uppfostringskonstens område, de män hvilka framför andra hafva lagt grunden till och vidare utvecklat denna konst och hvilkas namn för den skuld inom pedagogikens historia intaga de främsta platserna, att dessa män, de må sedan företräda olika grundåskådningar och olika riktningar, dock alla varit eniga i att framhålla kroppsarbetet i dess egenskap af ett mäktigt uppfostringsmedel. Det sakförhållande, att man sekler igenom just hos dem, till hvilka hvarje uppfostrare med vördnad blickar upp, kan återfinna samma tankar, borde måhända mer än allt annat öfvertyga motståndare så väl som tveksamma att frågan här gäller något lifskraftigt, hvilket väl tidtals kan undertryckas och falla i glömska, men detta blott för att städse återkomma med förnyad styrka och nytt kraf på beaktande.»

Förf. öfvergår så till handarbetet såsom formelt bildningsmedel, sedan han helt flyktigt berört öfriga sidor af ämnet, hvilka äro mer eller mindre aflägsna från den allmänna skolans egentliga mål (t. ex. handarbetet som ett medel att höja en på förfall varande husslöjd, som förberedelse till ett eller annat handtverk o. m. d.). Tyngdpunkten i den följande framställningen ligger, enligt vårt förmenande, i kapitlet med öfverskrift »Slöjdundervisningen skall utgöra ett medel att hos lärjungarna inplanta håg för och kärlek till arbete». »Det gifves», säger förf., »två slag af arbete, slafvens och den frie mannens. Under det att den förra blott drifves till verksamhet af yttre tvång i en eller annan form och derför endast önskar att se slutet på sitt dagsverke, finner den andra njutning i sjelfva arbetandet. — En uppfostrare, som betänker detta, torde äfven få för sig klart af hvilken vigt det måste vara att man söker gifva barnen med på vägen genom lifvet den arbetslust, som allena förmår ställa dem i ledet bland de frie arbetarna och sålunda lära dem göra med glädje det, som de i annat fall skola blifva nödgade att göra under suckan.» Och för att vinna detta mål

förordar förf. i första rummet handarbetet. Det tillfredsställer barnens verksamhetsdrift och låter den arbetande snart se resultat, utan långa och tröttande förberedelser. Vidare är det uppfostrande i sedligt afseende, särskildt deri att det ger aktning för hvarje ärligt arbete och sålunda motverkar den ofta förderfbringande rangskilnaden mellan arbeten af högre och lägre art. — Emellertid synes det som om förf. just i detta sitt varma och entusiastiska framhållande af slöjdundervisningen i någon mån skulle göra öfriga undervisningsämnen orätt. Förf. betonar det goda slöjden kan medföra i en förfaren lärares och klarsynt uppfostrares hand, men tager vid sin jemförelse i betraktande blott skuggsidorna af undervisningen inom andra fack. Det är visst sant att slöjden har sitt stora företräde framför andra läroämnen just deri, att den så snart visar sina resultat och sålunda uppfyller den moderna fordran, att undervisningen skall vara roande, men derför får man icke förbise att äfven dessa andra ämnen kunna göras intresseväckande. Konsten består blott i att anordna undervisningen så, att barnet har en känsla af säkert om också långsamt framåtskridande. Ju abstraktare dessa läroämnen äro, desto större anspråk ställa de på läraren, men deras värde får ej förringas, om ock missgrepp vid undervisningen ligga nära till hands — förutsatt att de eljes försvara sin plats i uppfostringssystemet.

Förf. öfvergår härpå till ett närmare utvecklande af slöjdens egenskaper som undervisningsämne: genom denna bibringas barnen allmän handfärdighet, vänjas de vid sjelfverksamhet, ordning, noggrannhet och uppmärksamhet samt sporras till flit och ihärdighet.

Särskild uppmärksamhet förtjenar förf:s utveckling af nödvändigheten att åtnöja sig med endast *en* slöjdart, i de fall då undervisningen hufvudsakligen afser formel utveckling, såsom i de allmänna läroverken. Den slöjdart, som uppfyller alla skolans fordringar i detta hänseende och på hvilken hon bör koncentrera sig, är träslöjden.

I det följande vänder sig förf. med kraft emot flärd och ytlighet i undervisningen: slöjdalstren få ej vara onyttiga, utan skola finna användning i hemmet. Hellre en enkel träsked eller en slef, än ett gagnlöst broderi eller ett fint ornament, väl smaktullt i sig sjelft, men åstadkommet genom en ensidigt uppdrifven färdighet åt ett håll. Äfven i de enklaste husgerådsartiklar kunna rena former bidraga till utvecklandet af form- och skönhetssinnet. Har man en gång vunnit säkerhet i förfärdigandet af det mindre invecklade och detaljerade, så höjer man sig utan svårighet till de mera komplicerade föremålens tillverkande. Slutligen egnar förf. några sidor åt det i vår tid uppdrifna utställningsväsendet och täflandet om pris. Väl må olika metoder och med dem vunna materiela resultat uppvisas till gagn för andra, men täflandet om yttre utmärkelser måste af hvarje tänkande uppfostrare med bestämdhet tillbakavisas.

Härmed hafva vi i korthet gifvit en framställning af innehållet i hr Salomons intresseväckande och för en hvar lätt tillgängliga arbete. Till de ofvangjorda anmärkningarna om förf:s af entusiasm för saken härrörande ensidighet i vissa afseenden hafva vi knappast någon af vigt att tillägga. Ty bristen på bestämdt framhållande af hvad förf. menar med grundläggande skolor, om han, såsom man ibland är böjd att tro, dermed afser endast folkskolan eller, som andra yttranden gifva vid handen, fattar detta uttryck i vidsträcktare betydelse, gör blott föga intrång på värdet af de uttalade principerna och af detaljbehandlingen, gjord som den är af en fackman och en varmhjertad uppfostrare. (Hr Salomon är, som bekant, föreståndare för Nääs slöjdlärare-seminarium i Sverige). I synnerhet hos oss, der slöjden redan vunnit fast fot i folkskolan och hvarifrån förf. fått många mäktiga impulser — något som dock i föreliggande arbete ej blir synligt — torde arbetet hafva att motse en stor läsarekrets, icke blott i den form, i hvilken det nu framträder, utan äfven i finsk drägt.

Huruvida slöjden skall vinna insteg i våra högre skolor, närmast lycéerna, såsom *obligatoriskt* läroämne är en fråga, som först framtiden kan besvara. Vi för vår del kunna icke inse möjligheten eller ens önskligheten deraf, då lärotiden redan är så splittrad genom en mängd af andra läroämnen, af hvilka dock intet torde kunna utmönstras under närvarande förhållanden. Men under form af feriearbete synes slöjden finna lämplig plats i uppfostringsväsendet, och ett försök i den vägen har under senaste jullof gjorts vid Helsingfors privatlyceum och utfallit, enligt hvad vi fått oss meddeladt, till belåtenhet. Det är då att vänta att andra läroverk i en framtid skola följa exemplet. Möjligen kan man, om ock kanske först efter lång tid, i hvarje stad få se en slöjdanstalt för barn, i hvilken de unga, gossar och flickor, få nyttig och helsobringande sysselsättning under fristunderna. I hufvudstaden borde åtminstone detta mål icke vara alltför fjärran.

August Ramsay.

Anders Fryxell: Min historias historia, autobiografisk uppsats, försedd med upplysningar och utgifven af E. A. Fryxell, med porträtt och bild af Fryxells grafvård. 192 sid. 8:o. Sthlm 1884, Jos. Seligmann & C:is förlag.

Denna skrift skall säkert vara välkommen för den hädangångne historieskrifvarens många vänner, hvilka här kunna vinna talrika upplysningar om hans enskilda förhållanden, arbetssätt, tankar i flere vigtiga frågor m. m. — Det inflytande Fryxells moder utöfvade på honom tyckes hafva varit af stor betydelse för daningen af hans karakter och sedliga uppfattningssätt. Hon var en rask och företagsam kvinna, som hatade prål och flärd

samt, då familjen var nära att blifva ruinerad, öfvertog ledningen af husets affärer och med framgång skötte dem. Fadern åter var en för praktiska värf föga egnad man, men hade vunnit ett ganska fast åskådningssätt i sin tids allmänna frågor. Han var en varm anhängare af det 18:de seklets upplysning, i politiken nästan republikan och en beslutsam motståndare till Gustaf III:s revolution och regeringssätt. Från dessa enkla hemförhållanden gick Fryxell ut i verlden, utan annat stöd än ett godt lynne och en ej mindre god helsa, samt var sedan intill sitt trettiondetredje år tvungen att använda dygnets flesta timmar på undervisning åt andra. Under sådana förhållanden kunde hans egna studier icke bedrifvas synnerligen metodiskt. Han sysselsatte sig med botanik, ornitologi, matematik, svensk språklära och undervisningens teori. Likväl förblef historien, i synnerhet den från barndomen välbekanta nordiska kämpasagan, älsklingsämnet, men icke heller i dess studium följdes en gifven plan. Först senare blef framtidsmålet klart. »I november 1822 började jag», berättar han, »att skrifva första delen af »Berättelser ur svenska historien». Det skedde alldeles icke i följd af någon beräkning eller ordentlig plan utan af ett slags instinkt, ett behof att i det yttre framställa de bilder, som i mitt inre rörde sig med barndomsminnets varmaste lif. Någon historisk lärdom, kritik eller apparat kom icke i fråga. Jag egde inga andra källor än de gamla kämpasagorna och till dessas justering Dalin, Botin och Lagerbring. Jag skref och tecknade bilderna, sådana de lefde för minnets och inbillningens öga. Så tillkom vintern 1822—1823 första delen af min historia.» Det bifall denna del, omfattande hednatiden, vann väckte hos Fryxell fullt medvetande om hans kallelse, och snart blef hågen för historieskrifning så öfvermäktig, att alla andra intressen, t. o. m. de kärvordna undervisningsfrågorna, måste vika derför. Då han senare företog sig att skrifva »Min historias historia», kunde han derför deri inflätа det väsentligaste af sina lefnadsöden. Hufvuddragen af denna hans teckning äro icke nya. Det är bekant huru arbetets plan småningom utvidgades med bibehållande af den biografiska formen och det uppfostrande syftemålet, huru Fryxell modigt angrep en mängd historiska fördomar och derför strängt bedömdes af de gamla meningarnas anhängare, huru han råkade i strid med E. G. Geijer o. s. v. Men allt detta berättas här i en så frimodig och på samma gång anspråkslös ton, att läsaren icke kan underlåta att känna sig anslagen, och med en sådan liflighet, att han nästan tycker sig förflyttad in i den åldrige forskarens arbetskabinett. Skriften slutar med ett varmt lof åt forskarens stilla arbete. »Det är», säger Fryxell, »bland mitt arbetes största välsignelser, att det uppfyller hvarje eljes befintligt tomrum i min tid, i mitt lif, i min själ. Jag har hvarje ögonblick ett mål, ett härligt mål att lefva för, och denna tanke sammanhåller lik en gyllene ring alla mina timmar

och tankar, mina känslor och arbeten och riktar dem till ett enda syfte. Då lifvets oro och sorger legat tungt på hjertat, hafva de nästan alltid måst fly undan och lemna mig i fred, så snart jag inträdt i denna forskningens och det andliga lifvets trollkrets. Allt annat intresse för verksamhet, nöjen, utmärkelser, bekantskaper har blifvit uppslukadt af och försvunnit i historien.»

Dessa ord skrefvos redan år 1854, då Fryxell slutfört behandlingen af Karl XI:s och redde sig att öfvergå till Karl XII:s historia. Det historiska arbetet tog derefter hans tid så uteslutande i anspråk, att han icke fick tillfälle att återgå till sina lefnadsminnen. Hvad som derför brister i lefnadsteckningen, suppleras af utg:s uppsats »Fryxells skriftställeri efter 1854», hvarjemte flere karakteristiska drag meddelas i slutafhandlingen »Om Fryxells författarskap i allmänhet». Att märka är bland annat att Fryxell bestämdt afsade sig både riksdagsmannaskap och biskopsvärdighet för att uteslutande kunna egna sig åt historien. Den ton af försvar mot Fryxells motståndare, som genomgår sistnämda afhandling, synes oss föga påkallad, ty efter Fryxells död har, så vidt vi känna, den stora och helsobringande betydelsen af hans verksamhet icke blifvit ifrågasatt.

M. G. Schybergson.

Gaston Tissandier: Vetenskapens martyrer. Bemyndigad öfversättning från 2:dra upplagan af M. D. 280 s. 8:o med 33 träsnitt. Visby 1884, Distribuent: Fr. Skoglund, Sthlm; Kr 3: 75.

Gaston Tissandier är redan väl känd hos oss genom sitt föregående, utmärkta arbete »Vetenskapliga tidsfördrif», hvilket för par år tillbaka utkom i svensk drägt och hastigt vann en för våra förhållanden sällsynt spridning. Äfven i den nu föreliggande boken har förf:s talang icke förnekat sig. Han har sjelf i företalet till andra franska upplagan, som utkom kort efter den första, angifvit syftemålet med detta arbete genom följande ord: »Denna bok är afsedd att vara en hyllning åt alla dem, som höjt sig genom arbetet; jag har försökt att framställa en lefvande skildring af de män, som stridt för det rätta, för vetenskapen och sanningen, för att de skola tjena oss till exempel. Jag ansåg att kraftens, ihärdighetens och hjeltemodets historia skulle kunna intressera lika mycket som en roman.» Men utom detta syfte har boken äfven ett annat, praktiskt, hvilket jemväl framhålles af förläggaren i hans anmälan af arbetet: att utgöra ett komplement till de nu brukliga läroböckerna i menniskoslägtets historia. Man har redan länge, ehuru utan resultat, klagat öfver att den historiska undervisningen i våra skolor nästan uteslutande har till mål att göra eleverna förtrogna med krigshistoriens alla skiften, regentlängder o. d., utan att lemna annat än högst sparsamma

antydningar om mensklighetens i tysthet framskridande utveckling på det andliga området. »Allt ifrån barndomen», säger förf. i början af första kapitlet, »lära vi genom historien känna de eröfrare, som nationerna ha att tacka för krigets fasor, men man säger oss ingenting om de stundom helt obemärkta arbetets män, som förskaffat samfundet det materiela lifvets bekvämligheter och andens njutningar. Vi äro icke i okunnighet om att Xerxes brände Athén, eller att Pompejus och Cæsar läto strömmar af blod flyta på fältet vid Farsalus, men vi veta nästan intet om Euklides eller Arkimedes, hvilkas upptäckter ännu i dag lända oss till så stor nytta.»

Boken innehåller närmare halft annat hundrade lefnadsteckningar af uppfinnare och upptäckare från alla tider, astronomer, fysiker, kemister, läkare m. fl. Förf:s fängslande framställningssätt i förening med den pietet för det afhandlade ämnet, som framlyser ur hvarje sida i boken, måste ovilkorligen verka anslående på läsaren. Huru väl man än må känna dessa saker förut, läser man med ständigt ny beundran dessa enkla skildringar om snillets kamp mot naturkrafterna och mot en fåkunnig och missundsam mensklighet. Det verkar upplyftande att se dessa vetenskapens martyrer, som med sin innerliga öfvertygelse om att det rätta och sanna slutligen skall segra icke låta sig af några motgångar förskräckas Det är trösterikt att se huru deras idéer, om de ock sjelfva gått under, upptagas och utvecklas af andra stridsmän och på sistone göra sig gällande. Det är äfven med glad förtröstan för framtiden som förf. framhåller det faktum, att fördomar och okunnighet alltmera försvinna. Bildningens spridning i allt vidare kretsar gör förföljelser mot uppfinnaren allt sällsyntare. »Man skall visserligen alltid få se en Livingstone förtäras af feber på skådeplatsen för sina bedrifter, men man skall ej höra talas om att en Kristoffer Kolumbus slås i bojor af hatet och ondskan.» »Våra förfäder ha genomkämpat jernåldern, vi ha guldåldern kvar.»

Illustrationerna bidraga i sin mån till att öka arbetets värde. Dock borde de utan synnerlig förlust kunnat undvaras, hvarigenom priset naturligtvis hade stält sig betydligt billigare. — Och detta är ju likväl, näst innehållets värde, hufvudbetingelsen för en boks vidsträckta spridning.

F. v. Wright.

Minnen från Carl XIV:s, Oscar I:s och Carl XV:s tid, af generallöjtnant Carl Akrell och landshöfding S. G. v. Troil. Första delen. Sthlm 1884.

Med stort intresse började jag läsningen af detta arbete, som innehåller Akrells sjelfbiografi Denna skulle väl icke hafva en dagboks friskhet och omedelbarhet, ty Akrell var redan 83 år gammal och hade gjort upp sin räkning med lifvet, när han

kände behofvet att blicka tillbaka på sitt lifs framfarna öden och rädda de förnämsta af dem från glömskan. Men en lång och skiftande lefnadsbana hade han då redan tillryggalagt. Född år 1779, en obemedlad gravörs son, hade han 1862 såsom generallöjtnant dragit sig bort från all offentlig verksamhet. Och — för att icke tala om hans fram- och motgångar på befordringsvägen, till hvilka han gerna återkommer — så hade han deltagit i många märkvärdiga händelser: bevakat den fångne Gustaf Adolf, stridt vid Gross-Beeren, Dennewitz, Leipzig, sårats vid Leipzigs bestormning 1813, arbetat för den elektriska telegrafens införande i Sverige m. m. Hans lefnad syntes nog rik på ämnen. Men han stälde sig ogerna på höjderna och inverkade icke på de stora händelsernas gång. Hvad intryck han af dem mottagit talar han icke om, och någon vidsträcktare blick på verlden tyckes han icke hafva haft och kan derför icke heller gifva oss en sådan. Det är sina enskilda förhållanden han mest uppehåller sig vid. Sålunda blir läsaren nog sviken, om han på grund af bokens titel eller kapitlens öfverskrifter skulle vänta sig några kulturbilder af betydenhet eller nämnvärda bidrag till sedernas och de handlande personernas karakteristik. Sjelf säger ock Akrell om senare delen af sin lefnad: »Dagarne hafva kommit och gått, den ene lik den andra, såsom länkar i kedjan, åtföljda af lugn, helsa och förnöjsamhet.»

Och af utveckling är det icke heller mycket vi varsna i arbetet, om vi undantaga att den oadliga gravörsonen blir adlad, lycklig familjefar och avancerar till general samt att hans inkomster småningom förökas. Ty i den gamles berättelse blir ynglingen Akrell temmeligen lika med gubben, öfvermåttan stadig och sedig. Hans intresse för Margareta Gyllenhammar utvecklar sig blott till »en lugn och innerlig tillgifvenhet», och för sin förlofning viker han blott »på ett ögonblick in i den lilla grottan midt för badhuset» på Drottningholm. Lugnt och stilla flyter hans lif framåt. Det fins väl ett och annat, som han icke gillar, men han uppröres ej deraf djupare; hårda bittra strider synes han blott två gånger hafva kämpat, då andra personer blefvo honom föredragna. Kanske kommer detta deraf att en försonlig gubbe berättar, kanske ock deraf att boken, grafstickeln och ett rastlöst arbete öfver hufvud utgjorde för honom en tillflykt i stormarna.

Men till ersättning för hvad vi saknat, finna vi ett ledigt och vårdadt språk, och Akrells minne är godt. Han erinrar sig ännu 1862 hvad han 1813 betalt för nattkvarter och kaffe på ett hotell i Köpenhamn, att han efter en ansträngande promenad i sachsiska Schweitz drack med sin son sex krus öl m. m. Genom denna omständlighet blir framställnigen ofta rätt underhållande. Detta är fallet bland annat med den jemförelsevis utförliga beskrifningen på hans deltagande i kampanjen mot Napoleon.

Framför allt hafva vi uti boken den med lefvande åskådlighet tecknade bilden af en man, som flärdlös och pligttrogen icke låter sig af hotelser eller förbindliga leenden eller utsigter till befordran bringas från det rättas väg. Det behöfs icke det i slutet af boken intagna loftalet från Ny illustrerad tidning, för att visa det Akrell var en man utan fruktan och tadel.

A. L. Sundholm.

A. L. Törnebohm: Grunddragen af Sveriges geologi, allmänfattligt framstälda. 186 sid. 8:o. Sthlm. 1884, Kr. 2: 50.

Detta arbete utgöres af en serie populära föredrag, som under sista våren höllos i Stockholm af förf. och nu i en något utvidgad och omredigerad form göras tillgängliga för en större allmänhet. Redan förf:s namn är en borgen för bokens duglighet. Den åskådliga och om lifligt intresse för saken vittnande framställningen visar att förf. sjelf sett hvad han skildrat och deröfver anstält forskningar. Den är dessutom i högsta grad lättfattlig, så att arbetet erbjuder ett för mången välkommet tillfälle att med ringa möda skaffa sig en nödtorftig kännedom om Sveriges berg och mark och om de vigtigaste af de processer, som dessa hafva att tacka för sin uppkomst och sitt nuvarande utseende.

Innehållet är omvexlande och så fullständigt, som det öfverhufvudtaget är möjligt på så få sidor och med ett framställningssätt, som förutsätter inga speciela förkunskaper hos läsaren. I en tio sidor lång inledning redogöres för de nödvändigaste geologiska sanningarna och behandlas i korta drag hela jordytans utvecklingshistoria Derefter öfvergår förf. till beskrifningen af de vigtigaste bland Sveriges bergarter, deras förekomstsätt, ålder, utbredning och betydelse i tekniskt hänseende. Sveriges jordlager och deras upphof, de storartade tilldragelserna under istiden, beskrifvas i ett skildt kapitel. På de sista sidorna behandlas några fenomen från den dynamiska geologins område. Texten illustreras af 55 träsnitt och en geologisk öfversigtskarta. — Förf:s sätt att framställa förhållandena är i allmänhet förtjenstfullt och korrekt. Dock har ref. ansett sig böra påpeka några oegentligheter. På sid. 29 beskrifves bergarten granulit på ett sätt, som, om ock lämpligt för Sverige, icke fullt motsvarar det begrepp, som vanligen fästes vid detta namn. I den utförliga beskrifningen af Sveriges malmer hade äfven i en populär geologi något försök till förklaring af deras uppkomst varit på sin plats. På kartan sid. 129 torde förf. hafva gifvit åt glacialleran en större utbredning, än den enligt nyare forskningar eger. Bland olika hypoteser i omtvistade geologiska frågor har förf. i allmänhet på ett opartiskt sätt gjort sitt urval och på flere ställen redogjort för afvikande åsigter. Dock har han i enskilda fall varit något ensidig. Så är till exempel

den enda förklaring öfver uppkomsten af rullstens-åsar, hvilken finnes anförd i detta arbete, hvarken så sannolik eller allmänt antagen, som hr Törnebohm påstår.

W. Ry.

E. Violet-Le-Duc: Huru man blir tecknare, eller en ung ingeniörs lärospån. (Bibliotek för den mognade ungdomen X). Med 108 teckningar; bemyndigad öfversättning från franskan; Sthlm 1884, Alb. Bonnier; pris 2: 75 kr.

Den berömde franske arkitekten och författaren till »Dictionnaire raisonné de l'architecture française», »L'art russe», m. m. har i en barnbok velat nedlägga sina åsigter om uppfostran. I motsats till den nivellerande och alltför mycket på läsning bygda skolundervisningen föreslår han en annan, som hufvudsakligen beror på elevens egen, af läraren endast ledda observation och som går ut på att utbilda sjelfständiga och handlingskraftiga menniskor.

Bokens syfte är således helt didaktiskt och halft polemiskt, ehuru den bär formen af en berättelse.

Hr Majorin är en gammal ungkarl, ett original, som har sina egna tankar om ett och annat. Han påträffar en liten bondpojke, som visar en ovanlig grad af iakttagelse. Han har nämligen gjort en mycket naiv teckning af en katt i starkaste förkortning, som ser ut som hade den endast två ben och svansen som ett horn i hufvudet. Hr Majorin adopterar den lille Jean Loupeau och vill uppfostra honom enligt sin egen metod till en erfaren, praktiskt duglig menniska.

I stället för att låta Jean gå den stora, bekväma allfarsvägen genom något lyceum, der man ur böcker får lära sig en massa saker, hvilkas värde står i förhållande till deras onyttighet för lifvet, öfvertager hr Majorin sjelf den vigtigaste delen af undervisningen och gifver den en fullkomligt real riktning. Jean lär sig framför allt att se, att göra observationer och att ur den samlade erfarenheten, så vidt möjligt, sjelf draga konklusionerna.

Men för att kunna se väl fordras mer än att endast hafva ögon, det fordras en långvarig öfning, och det bästa medel i den vägen är teckningen. Hr Majorin låter derför sin discipel flitigt teckna af naturföremål eller genom geometriska figurer klargöra den dem beherskande ordningen. Häri ligger just lärometodens egentliga kärna. I stället för att, såsom det sker i skolorna, låta eleven efter en ytterst knapphändig åskådning inlära en koncist affattad definition, en abstrakt formel, som skall bevaras i minnet, söker hr Majorin göra den lille Jean fullt förtrogen med sjelfva fakta, utan att han derför försummar att tydliggöra sammanhanget och lagarna. Tvärtom, hans undervisning går just ut på att klargöra »logiken», ordningen i allting.

En annan egenhet i hr Majorins uppfostringsmetod är det

estetiska elementet deri. Naturligtvis är det icke fråga om något abstrakt spekulerande öfver skönhetens begrepp och mångomtalta lagar, utan om en praktisk utveckling af Jeans sinne för det sköna. Hr Majorin tager honom med i konstsamlingarna, förklarar allt och låter gossen flitigt teckna af de skönaste föremålen. Här lägges åter hufvudvigten på naturligheten, den förnuftiga konsekvensen i hvarje sak.

I allmänhet yrkar förf. på konstens och vetenskapens förening, som skulle lända dem hvardera till båtnad. Vetenskapsmannen skulle i teckningen ega en oskattbar hjelpreda, konstnären åter genom vetenskaplig underbyggnad få en större säkerhet, en vidgad och djupare kännedom om den natur han framställer, ett sinne för följdriktighet, som gåfve hållning åt hans verk.

Jean Loupeau blir slutligen en af Paris mest framstående industriidkare, och det framgår ur förf:s slutord att den föreslagna uppfostringsmetoden i främsta rummet åsyftar den franska konstslöjdens befrämjande. Den oerhördt snabba utveckling konstindustrin på senaste tid erhållit i grannländerna, England och Tyskland, har gjort fransmännen allvarligt oroliga för deras sekelgamla primat på detta område. Boken är sålunda ett uttryck för den rörelse den ökade konkurrensen väckt i Frankrike.

Men dess intresse och värde inskränker sig emellertid ingalunda endast härtill. För föräldrar och lärare innehåller den många goda vinkar och råd, användbara i synnerhet under våra långa ferier såsom motvigt mot den alltför abstrakta skolundervisningen; för en intelligent gosse om fjorton, femton år erbjuder den dessutom mycket både nytt och intressant. Berättelsen är underhållande och ledigt skrifven samt försedd med en mängd illustrationer, hvilka dock lemna åtskilligt öfrigt att önska. Öfversättningen från franskan tyckes icke heller vara fullt tillfredsställande. Åtminstone hafva vi observerat flere inexakta och oklara uttryck, som ej torde böra läggas den, icke minst för sitt förträffliga språk verldsberömde förf. till last.

J. J. Tikkanen.

Ernst Ahlgren: Från Skåne, studier; 285 s. 8:o; Sthlm 1884. C. E. Fritze; pris 3 kr.

Anna A: Utan namn, berättelser; 208 s. 8:o; Sthlm 1884, L. Hökerbergs förlag; pris 2 kr. 50 öre.

Ernst Ahlgren, bakom hvilket namn gömmer sig en författarinna, har utsändt en af dessa samlingar med förstlingsstudier, som på senare tider blifvit så talrika i Sverige. Mångt och mycket är omoget, ett och annat hade gerna kunnat vara borta, men öfver hufvud måste omdömet om dessa berättelser blifva gynsamt. Om der innehålles något genuint skånskt är för en utanför stående svårt att afgöra; några smärre skildringar ur allmogelifvet visa emellertid att förf. på ett lyckligt sätt förmått blicka in i

folkets känslo- och tankeverld, och dessa studer äro kanske de bästa i samlingen. I några mer utförda bilder har skildringen gält par kvinliga karakterer, och är uppfattningen ännu icke synnerligen djup, så ser man dock att förf. städse söker verkligheten. Då förf. sålunda på ett sjelfständigt vis tyckes ansluta sig till den riktning, som inslagits af de främsta nu skrifvande svenska författarinnor, kommer hon kanske framdeles att draga sina linier med vid teckningen af nutidskvinnan, hvilken en kvinlig penna borde kunna tillföra betydelsefulla drag.

En fläkt af ungdomlighet och tro på lifvet ger berättelserna ett visst behag. För att endast anföra ett exempel: »då Hildur läste den unge författarens manuskript till novellen, der de låga orena tankarna doldes af det öfverförfinade framställningssättet, fans der något inom henne, som oskadliggjorde giftet. Det var hela friskheten af ett gryende tycke, hela naiveteten hos ett rent sinne.» Det praktiseras eljes långt hellre att låta lasten smitta vid minsta beröring. Många sådana drag finnas väl ej, men några i alla händelser.

»Utan namn» är likaledes en samling smärre noveller. Både med anledning af innehållet och framställningssättet ville man riskera påståendet att berättelserna tillkommit under en längre tid och nu här blifvit samlade, ty så skrifves det just icke för kritiska läsare på åttatiotalet. Såsom i mosaikinläggningen, är det här mönstret som mest framträder utan vidare förmedling af skuggor och dagrar, men också mönstret antager sällan någon anmärkningsvärd form. Bokens titel torde för resten häntyda på att berättelserna uppträda med en viss anspråkslöshet.

H—a.

Robert Louis Stevenson: Ny Tusen och en natt, öfvers. af *E. Silfverstolpe*. 351 s. 8:o. Sthlm 1884, C. E. Fritze's Hofbokh., kr. 2: 50.

Vid läsningen af dessa nattliga äfventyr, som öfverbjuda hvarandra i skildringar af allehanda högst besynnerliga personer och situationer, frågar man sig gång på gång hvad förf:s mening egentligen är. Ibland tyckes han taga saken på allvar, som t. ex. i den lilla skizzen »Ett nattherberge», den bästa berättelsen i hela samlingen näst det tokroliga, ganska burleska lilla stycket »Guds försyn och en guitarr», om hvars humoristiska skaplynne intet tvifvel kan uppstå. De öfriga berättelserna deremot, af hvilka de två första egentligen tillsammans bilda en och genom sin anordning i någon mån rättfärdiga bokens titel, bjuda läsaren på sådana vidunderligheter, att i bredd med dem t. ex. Wilkie Collins mest fantastiska framställningar förefalla torftiga, såvida man icke skall anse alltsammans vara ett skoj med de engelska sensationsromanerna i allmänhet. Att forsla liket af en mördad person i en reskoffert öfver Kanalen:

att i en simpel hattask skicka bort juveler och ädelstenar af ett omätligt värde, bland dem en diamant af ett ankäggs storlek, samt tappa dem på gatan; att bli försatt i valet mellan ett giftermål med en obekant eller att hängas, blott för den oskyldiga förbrytelsen att ha råkat träda in i en port; att en kringresande prins i våra dagar utan lagliga formaliteter skipar rättvisa och dödar en brottsling, allt detta och mycket mer i samma stil berättas helt lugnt, visserligen med en lätt antydan att detta ej vore alldeles hvardagliga tilldragelser, men med tillräckligt allvar för att göra läsaren tveksam om förf. vill väcka löje eller deltagande. Det som han emellertid ej kan undgå att framkalla är häpnad — häpnad öfver hans historier och hans menniskor samt hans uppfinningsförmåga i den vägen.

L. A.

John Vibe: En professor, fortælling; 140 s. 8:o; Kristiania 1883, Alb. Cammermeyer, pris 1: 80 kr.

— — *Et testamente,* fortælling; 211 s. 8:o; Kristiania 1884, samma förl.

Charlotte Koren: Hans Skjæbne, fortælling; 242 s. 8:o; Kristiania 1884, samma förl.

Isr. Dehn: Tidens Lösen, novelle; 282 s. 8:o; Kristiania 1884.

M. Goldschmidt: Nemesisberättelser i urval; bemyndigad öfvers.; 321 s. 8:o. Sthlm 1884, Lamm; pris 2: 25 kr.

Konsten att berätta är nu så utbredd i Norge, att det knappast behöfs någon särskild begåfning att åstadkomma en läsbar novell. Af hr Vibes två berättelser hafva vi icke kunnat öfvertyga oss om att han eger någon synnerlig kallelse till berättande diktning; den ena som den andra är prosaiskt tänkt och skrifven; men i afseende å sammansättningen är den senare ett märkligt framsteg. »En professor» har ett för komisk behandling ganska tacksamt ämne. En ung lärd, vederbörligen hallstämplad hemma, reser till Göttingen, gör just ingenting dugligt, men får efter diverse rön bland de lärda förnämiteterna vittnesbörd i form af deras visitkort och bjudningsbiljetter, dem han på ett och annat sätt öfverkommit och som vid hemkomsten ge honom rykte för en fullgången vetenskapsman. På landsorten får han en inklination, men blir oförskyldt misskänd i anseende till sin dygd och afvisad. Lika oförskyldt faller en e. o. profession ifrån storthinget öfver honom, sedan han engång händelsevis kommit att yttra sig i den herskande opinionens smak. Så gifter han sig med den tillbedda och planterar sin kål utan möda och bekymmer. Någon synnerlig komik kommer, oaktadt det välfunna ämnet, icke i dagen, och då all djupare karakteristik saknas, så blir berättelsens gång skäligen godtycklig I berättelsen om testamentet,

som en ung läkare utan praktik beger sig att uppspana i en köping på Norges vestkust, der han misstänker att det döljer sig någon af den aflidne rike onkelns på auktion förskingrade bohag. fins litet mera ansats till karakterteckning, men intresset, som ej är utan spänning, beror väsentligen på den skickligt utvecklade händelsen med testamentet. Lokalskildringen är efter verkligheten, språket nyktert, men sakenligt, och med allt detta lemnar berättelsen efter sig ett ganska lifligt intryck.

Mera tycke af poesi har Charlotte Korens, i äldre engelsk stil hållna novell ur familjelifvet. Den är en hjertehistoria om en ung varmhjertad, svag och vankelmodig man, som länge balanserar mellan två unga flickor, en verldslig skönhet och en innerlig arbetsam landtlig flicka. Det blir den senares lott att försaka och derefter finna sig till rätta i lifvet.

Deremot är Isr. Dehns berättelse prosaisk allt igenom, ett mellanting mellan novell och reseskildring, i det att situationerna stundom valts mera för att teckna de främmande bruken, än med hänsyn till handlingens kraf. Denna är visserligen icke illa uttänkt, men då skildringen icke samlar sig kring handlingens hufvudpunkter och deremellan breder sig ut mager och tunn öfver obehöriga saker, får berättelsen något af en nybörjares oskickliga försök. Om den i Norge skall läsas med bifall veta vi icke, men hos oss är den så till vida intresseväckande, att den innehåller en bildad främlings ganska uppmärksamma iakttagelser öfver våra seder och välvilliga omdömen om dem. Berättelsen anger sig som förlöpande i Finland, och enhvar med lokalen något förtrogen finner lätt att det är i Åbo och på en i Lemotrakten invid Kustö sund belägen egendom som handlingen sker. Lika sorgfällig som lokalskildringen är äfven teckningen af lefnadssättet å öfverste Nordenstams egendom, dock att allt är fattadt af en främlings öga, som fäster sig vid småsaker, dem vi sjelfva knappast märka, men icke så lätt tränger till det väsentligare. Samspråket är trivialt nog, men om förf. derför bör bära hela skulden må vara ovisst; ett försök att äfven i detta träffa det för oss egendomliga är omisskänligt.

Jemte Nordenstamska familjen representerar bankodirektören von Postz en aristokrati, hvilken säges utgöra en mäktig jordadel i landet. Den skildras ganska fördelaktigt, förnäm, distinguerad, mer eller mindre styf och andryg, men ädelttänkande och tillgänglig för ett frisinnadt åskådningssätt. Sämre kommer den finska allmogen från saken; dess representanter äro ohöfliga och dolska, och detta är så mycket märkeligare, som förf. i förbifarten ger ett godt ord åt det nationela sträfvandet. Hjelten i boken är en ung norsk timmerhandlare, en man af ringa börd och medellös, men med akademisk bildning. Han har kommit till landet för att bli rik och med rikedomen återvända till hemlandet och på dess politiska arena vinna namn och makt. Han har köpt en egendom invid Nordenstams och med sin klara prak-

tiska blick ordnat afverkningsaffärer på det mest lofvande sätt, men som han af brist på förlagskapital är beroende af en mellanhandlare, en Svedenius, kan denne af lumpen anledning bringa hans affär på obestånd. Han lemnar landet, men följes af baron von Postz' dotter, som älskar honom och under sina likgiltiga miner döljer en ovanligt beslutsam och kraftfull karakter. Baronen ilar efter med extratåg, så att svenskarne stå bara bugande längs vägen. Han har nu de sämsta tankar om norrmannen, som han upphinner vid Laxå, först emedan desse norske timmerhandlare äro ett förderf för landet och särskildt emedan denne är bankruttör och för bort hans dotter, men då han i ett samspråk med norrmannen finner att denne är en redbar natur, får veta att han är juriskandidat, är oskyldig i frökens romantiska resa och har ädla afsigter med henne samt af henne hör att norrmannen räddat henne vid en skogsbrand, men hon i ett anfall af missnöje retat Svedenius på honom och sålunda är skulden till hans motgång, ger baronen honom sin enda dotter, en af Finlands rikaste arftagerskor. Romanen slutar på gränsen till Norge, dit baronen far för att köpa åt de unga en egendom. Hvad nu tidens lösen är blir ej rätt klart: antagligen skall den framgå ur motsatsen mellan bördsadeln och mannen som under fria förhållanden skapar sig makt och lycka. Saken skall utläggas i en påföljande novell, om hans norska publikum är nog anspråkslöst att uppmuntra förf. till vidare novellskrifveri.

Att ställa en samling af M. Goldschmidts berättelser vid sidan af förenämda kan blott ur en synpunkt försvaras. Med all den fina intelligens, det kritiska sinne och upphöjda åskådningssätt, som varit verksamma i dem, kan dock ifrågasättas om de i grunden äro poetiska frambringelser. Ett problem har sysselsatt förf., och i tilldragelserna, hvaraf hans berättelser äro gjorda, har han sett skymtar af problemets lösning. De äro exempel på det inre sammanhang han tycker sig finna i lifvet och betecknar med uttrycket *nemesis*. Goldschmidt hör, som bekant, till ett annat slägte än det som nu har högsta ordet i dansk-norska vitterheten. Lifvet är för honom hvarken en väfnad af den oskäliga slumpen, såsom det står för naturalistens kortsynta blick, eller en oförbätterlig sumpmark såsom i »Vildanden». Det är ett rättfärdighetens rike, »men med rum för kärleken och nåden». Den himmelska rättvisan är en annan än den jordiska, som hugger hufvudet af syndaren. Nemesis åsyftar med all sin stränghet något positivt godt. »Der fins i tillvaron ett öfverskott af kärlek, som gör att vi belönas något mera och straffas något mindre än vi, menskligt sedt, hafva förtjent, och derigenom uppehålles verlden. Denna fond af kärlek uttömmes aldrig, på alla, vägar, till och med de förfärligaste, står tillträde dertill öppet, och detta tyckes mig vara verldens största under. Men jag har aldrig i den moraliska verlden bredvid denna förvildning — som vi från den menskliga rättvisans ståndpunkt måste kalla

den — kunnat upptäcka det ringaste godtycke; tvärtom synes mig allt, som angår vår själs utveckling, frälsning eller förtappelse, bero på den orubbligaste vedergällningslag, på det ondas skadlighet för den, som tänker, talar eller handlar illa, och det godas gagnelighet.»

Hvad nu poesin vidkommer, har Goldschmidt om henne en lika upphöjd åsigt. »Man är skald, emedan några af oss ega förmåga att omskapa lifvet, och emedan andra tycka om att se det så omskapadt.» Men att omskapa lifvet, »det är att ha upplefvat något och genom sin tro och sitt hopp gifva det ny gestalt, — att uppföra ett större eller mindre drama efter den lag och ordning, man förutsätter i det hela.» För sin del har nog Goldschmidt, såsom ofvan visats, detta vilkor för att vara skald: den lag och ordning han funnit i verlden vore särskildt för dramat en fruktsam princip, men i hans berättelser framträder den mera som en sens moral eller konklusion, än som en inre oförmärkt ordnande makt. Vore verkligheten sådan som han skildrar den i berättelsen om de två barnen, om den gamla juden och hans »maser», eller i berättelsen »Gift», så vore denna ledande makt icke det dunkla gåtfulla väsen hon i verkligheten är.

Men om än hans berättelser icke röja poesins fria växt — de äro dessutom mycket olikartade, en del knapt mer än en hieroglyfskrift för hans tänkande betraktelse öfver tingen — så sätta de en dock i beröring med en af de friaste och modigaste andar i den nyare danska vitterheten. »Korsarens» redaktör, den några och tjugu årige juden, som för fyratiofem år sen så käckt upptog kampen på en gång mot det patriarkaliska kungadömet med allt dess dåsiga stillastående och mot den ensidiga, inskränkta nationela liberalismen och som slog sådana slag för menniskorätt och mensklig frihet, att det klang i ihåligheterna åt båda sidor, lär man sig icke känna ur detta urval af hans feuilletonistiska verksamhet. Att denna sträckt sig öfver en lång tidrymd kan man se af de två första här intagna berättelserna, »Bergtagen», som äro utan vidare intresse än att de visa hans romantiska utgångspunkt. Den till svenskan öfverförda novellsamlingens rätta betydelse är emellertid att väcka begär hos läsaren att lära känna mera af och om denna författare, med hvars ädla lifsåskådning man här stiftar bekantskap.

C. G. E.

Konrad Dahl: Et Slør, fortælling; 213 s. 8:o; Bergen 1884, Ed. B. Giertsen. Pris: 2 kr. 75 öre.

Den samme: Ly, fortælling; 247 s. 8:o; Bergen 1885, Ed. B. Giertsen. Pris: 3 kr.

Det skänker en riktig hvila åt tanken att bland den eljes så stridslystna norska literaturen träffa på en sådan bok som »Et Slør». Förf. för oss här in i en verld, som helt och hållet lef-

ver sitt lif för sig. Det finnes väl ovädersbyar der också; men läsaren behöfver icke ett ögonblick tvifla på att allt skall bli lugnt och bra till slut, ty förf. hör synbarligen icke till dem, som tycka om att ställa till oreda och förargelse här i verlden.

Hr Dahl besitter två egenskaper, som vi vant oss att finna hos de norske författarene: en god stil och en sund blick för lifvet. Intet under heller, om språket lärt sig flyta med sådan lätthet, då det blifvit så grundligt bearbetadt af store mästare. Det ser ut som om Jonas Lie skulle utöfvat största inflytandet på förf., och liksom denne har också hr Dahl förut bjudit oss på skildringar från Nordlanden. Men han saknar icke för den skuld ursprunglighet och originalitet. Området för hans diktning är litet och begränsadt, men derinom rör han sig med en osökt naivitet och friskhet, som gjuter en behaglig stämning öfver den enkla berättelsen.

Förf. tecknar också sina personer med ett så lifligt deltagande och en så älskvärd humor, att läsaren icke behöfver ångra att han gjort deras bekantskap. Landthandlar Gabrielsen, »Ternevaagens Konge», som ställer en ordentlig »Firemands-whist» högst bland alla jordens fröjder, är en präktig typ, och måhända hade man endast önskat af förf. litet mindre godmodighet för den stackars beskedliga hustruns skuld, som nu tar på sig skulden för alla ledsamheter i familjelifvet, hvilka vållats af faderns lättsinniga lif. Doktorns gamla högmodiga hushållerska är också en rolig figur, i synnerhet då hon drar ut på sin stora afskeds-»razzia» öfver ön. Hennes senare öden i hufvudstaden hade förf. kunnat affärda kortare, eftersom de till en stor del falla utom handlingens gång.

Det kan anmärkas att berättelsens trådar på sina ställen bort löpa finare samman. Särskildt lider senare delen, som tilldrar sig i Kristiania, af en viss ojemnhet, och förf. spelar här och der rolen af en försyn, som icke tillräckligt kan dölja sitt finger. Till det angenäma intryck, som boken lemnar efter sig, bidrager mycket den sista scenen, som är ett litet mästerstycke af psykologisk finhet. För resten hänvisa vi till berättelsen sjelf, åt hvilken vi tillönska många läsare.

De norske författarenes arbeten väcka alltid vemodiga jemförelser med förhållandet hos oss i Finland. Vi ega icke en enda novellist, som skulle producera något jembördigt ens med hvardagsgodset på den norska bokmarknaden.

I sin senaste berättelse Ly blottar hr Dahl mera sin svaga sida, ehuru han också här röjer sin förmåga att ge stämning och behag åt skildringen. Han bjuder läsaren på en nog så fint tecknad bild af den skönhetsdyrkande fröken Augusta, som lefver sitt ensamma lif på Ly. Det sköna och goda äro tvillingsbröder, är hennes valspråk, och för att förverkliga sina öfverspända ideal tar hon en fosterson, som hon vill göra till en riktigt »pen ting» och på allt sätt söker afhålla från andra gossars

sällskap, för att han icke skall komma i beröring med det smutsiga och vulgära i lifvet. Men idealbarnet växer upp och blir en lång, otäck och ful räkel till fröken Augustas outsägliga förfäran. Läsaren känner sig icke så litet förvånad, när gossen, som från sina tidigaste år blifvit handterad som en »dyrbar porslinsvas», en vacker dag träder fram för sin vårdarinna och håller en lång, klingande moralpredikan, så vältalig och förträfflig, att man nästan börjar fatta förtroende till fröken Augustas uppfostringsmetod. Han säger henne med det samma farväl och blir en dugtig arbetare.

Slutet af berättelsen saknar icke heller sina öfverraskningar. Hr Dahl borde vinnlägga sig om att göra framställningen mindre skizzerad och mer fördjupa sig i sitt ämne, hvarigenom motiveringen skulle blifva klarare både för förf. sjelf och läsaren.

—ck.

Öfversigt.

Teaterbref från Paris. Februari 1885. Efter att ha tagit en öfverblick af Comédie-Française och Odéon, skola vi något dröja vid de vigtigaste bland de andra teatrarna och deras verksamhet under säsongen.

Låt oss börja med *Gymnase-Dramatique.* Här fortsattes ända till december med det gamla programmet från 1883: »Le maître de forges» af Ohnet. Också 300 representationer utan afbrott — en utomordentlig succès! Man skulle kunna fråga: hvad är det som bestämmer lifslängden för ett dramatiskt konstverk? Beräkningarna på förhand hålla sällan streck. Det literära värdet, nyktert bedömdt af ett fåtal, har härmed icke mycket att skaffa; form och innehåll måste vara afpassade efter publikens temperament, heter det. Och så är detta temperament just oberäkneligt! Än blir ett nyfödt alster lefvande begrafvet efter en brådstörtad förkastelsedom, än får det öfverlefva sig sjelft, tack vare en feber, som aldrig vill ta slut. Vare detta blott sagdt i allmänhet, vi kunna ju antaga att »Maître de forges» afsomnat i rättan tid. — I december följde en komedi af Meilhac och Philippe Gille: »La ronde du commissaire», om hvilken jag ej kan ge några direkta upplysningar; den höll sig ej länge uppe, och recensenterna hade fått sig en mäkta svår uppgift, då de skulle redogöra för innehållet. Det lär nämligen, trots mycken esprit, ha varit så brokigt och osammanhängande, att det borde räckt till för minst tre olika pjeser. Sedan har Gymnase

endast bjudit på gammalt: »Kotteriet» af Scribe och »En fattig ung mans öden» af Feuillet. En dansk kritiker (Herman Bang) säger att Scribe är död för framsmännen, men derhän tyckes det dock ännu icke ha kommit. De unga stöta sig naturligtvis på hans gammalmodighet, men de äldre se honom med förtjusning. Sarcey t. ex. yttrar sig med anledning af »Kotteriets» återupptagande: »Alla mina läsare känna till min kärlek för scribeska teatern; jag ser hans fel lika bra som någon annan, men jag njuter af hans förtjenster mer än många andra, ty i trots af alla kritiker synas de mig af första rang. »Kotteriet», jag vet nog hvarför det stöter finkänsliga och för manér ömtåliga sinnen, men hvilken beundransvärd pjes! Hur väl är den icke hopfogad, då man hunnit öfver plananläggningen, hvilken, i likhet med alla andra från den tiden, är långdragen och matt. Hur skyndar ej komedin mot sitt mål, och hvilken dramatisk relief få ej de sanningar, som författaren vill framställa för publiken! Ni må tro mig eller icke, men efter första representationen af denna repris har jag två gånger gått tillbaka för att se »Kotteriet» och två gånger erfarit en obeskriflig förnöjelse.» — Nå, man får heller icke glömma att bland scribeska teatern är just »Kotteriet» ett af de stycken, som kanske bäst trotsa olika tiders vädervexlingar. — »En fattig ung mans öden» tyckes heller ej förlorat något af sin forna dragningskraft, och detta är nästan mera förvånande i anseende till bristerna i dramatiseringen och hufvudparternas utförande, som vid denna repris lemnar åtskilligt öfrigt att önska.

Porte-Saint-Martin har under säsongen endast bjudit på tvenne program: »Les Danicheff» och »Théodora», och dervid kommer det väl också att stanna. Förstnämda stycke gafs till inemot jultiden och hade då, om man räknar tillbaka till premieren på Odéon, upplefvat öfver 400 representationer. Hufvudrolerna utfördes karakteristiskt träffande af M:me Pasca och Marais samt Volny (Ossip). De andra voro ej så lyckade som man kunde haft skäl att vänta; M:me Magnier, prinsessan, spelade för mycket demi-monde-dame, monsieur de Taldé försvann, och sällskapsdamerna voro ett par alltför öfverdrifna karrikatyrer, ganska löjliga i och för sig, men otänkbara tillsammans med det öfriga. Äfven med risk att misstänkas för partiskhet skulle jag vilja påstå att stycket betraktadt i dess helhet för ett tiotal år sedan i Stockholm återgafs nästan bättre. — »Théodora», om hvars innehåll förmodligen alla redan tagit kännedom, har blifvit ganska olika bedömd, men visar sig i alla händelser vara en utmärkt kassapjes. Hvad emellertid alla äro ense om, är att sällan har i Paris en pjes blifvit uppsatt med så mycken lyx och ståt som Théodora. Somliga gå så långt, att de sätta maskinisterna, dekoratörerna och skräddarne i jemnbredd med Sardou, ity att de alla samfäldt skapat pjesen. Och det är väl troligt att den något skulle förlora sig, om den myckna grannlåten reducerades till

den forna shakespearska enkelheten med en skylt för hvarje scenförändring, såsom den verkligen förekommer parodierad på en café-concert-teater. Man må nu säga hvad man vill om innehållet och afvikelserna från historiens fakta, så kan dock ej nekas att många scener äro högst spännande, och så snart man kommit in i handlingen, tvingas man följa med, icke så mycket af medkänsla för personerna, ty de äro i sig sjelfva föga sympatiska, men af en ständigt stegrad nyfikenhet, tack vare författarens kända förmåga att på ett konstmessigt sätt tillspetsa situationen. Men handlingen låter vänta på sig. Första gången jag åsåg pjesen yttrade en granne, liksom för sig sjelf: »Mais ça n'est pas une pièce»; — han hade ännu icke fått något stoff att gripa i, och det får man icke heller förr än i tredje tablån. Hvad sjelfva titelrolen beträffar, så är den helt och hållet skrifven för Sarah Bernhardt och afpassad efter alla hennes egendomligheter, till stor fördel för Sarah, men till föga gagn för styckets framtid, ty hvem skall kunna upptaga rolen efter henne? Att emellertid under sådana förhållanden utförandet är glänsande behöfver icke sägas. Det enda som stöter är den alltför starka färgläggningen på det sinliga elementet i kärleksscenerna, särskildt i sista tablån. Ty här förekomma attityder, smekningar och slingringar, som synas alltför beräknade på att fånga den stora massan af publiken, i stället för att alla själens konstgrepp skulle användas för att återfånga en desillusionerad älskare, som icke längre kan vara känslig för det sinligt berusande. Men förvånande är hennes mångsidighet i de olika scenerna: den kejserliga sömnigheten vid audiensen i första tablån, der hon hela tiden förblir liggande på sina kuddar; den uppsluppna slynaktigheten i den följande, der hon kommer förklädd på besök till sin forna väninna för att upplifva gamla minnen och hjelper henne att rensa grönsaker till »le fricot»; den glödande passionen i scenerna med Andreas; det råa trotset mot kejsaren, då hon tar bladet från munnen och säger honom sitt hjertas mening; hennes till vansinne gränsande förtviflan, då hon finner sig ha förgiftat sin älskare i stället för att vinna honom åter genom en kärleksdryck, hennes sätt att mera död än lefvande erbjuda sin blottade hals åt bödelns silkessnöre — allt bildar tillsammans som spel en högst intressant och originel företeelse, som man länge kommer att minnas. Fransmannen kan uttrycka sig träffande härom: »Elle n'a pas joué le rôle, elle l'a vécu» — skada att våra intransitiva verber icke äro lika medgörliga.

Och nu ber jag läsaren för omvexlings skuld göra ett litet snedsprång in till »Salle des conférences», Boulevard des capucines, vi skola ändå bjuda till att icke tala bredvid munnen. Här hålles föredrag hvarje afton i de mest skiftande ämnen och ofta öfver literära noviteter. Henri de Lapommeraye afhandlar det teatraliska i sin s. k. »feuilleton parlé», Sarcey den öfriga skönliteraturen i bokmarknaden. Coquelin d. y. talar öfver »le rire

moderne». och reciterar komiska monologer. Hvad som nästan mest måste intressera en nordbo vid dessa aftonunderhållningar är det utomordentligt lediga och behagliga i framställningssättet. Man tycker sig nästan bli personligen bekant både med föreläsaren och auditoriet; man tror sig vara inne i en familjär diskussion, fast man händelsevis sjelf för tillfället tiger, en sådan enkelhet och naturlighet, alltid dock med bibehållande af elegansen, förstår fransmannen inlägga i sitt offentliga talande, eller kanske är det riktigare säga att det sker »malgré lui». Strax efter Théodoras premiere afhandlades stycket af Henri de Lapommeraye på en af dessa soiréer. Han hade samma dag varit uppe hos författaren och interviewat honom. Sardou hade förklarat att han i och med detta stycke föresatt sig ett nytt mål. Förut hade han sökt att inlägga dram i komedin; nu ville han ha komedi i dramen. De grofva uttrycken i vissa scener vore betingade häraf: ett dramatiskt arbete finge icke alltigenom till sin stil vara högtrafvande, språket måste omvexla i öfverensstämmelse med situationerna. (Denna tanke skulle då vara ny för fransmännen?) Föreläsaren gillade honom, men ville ej underlåta att påpeka en stor fara: friheten kunde locka till missbruk och dramat bli neddraget i smutsen. (»Men det blir ju en skild sak, som man sedan får ta i tu med», tänkte jag i min enfald, men sade ingenting.) Under tiden hade en fru blifvit för varm; föreläsaren afbröt och tillsade om öppnande af ett fönster. »Går det inte? Åh jo, tag i bara! Så der. Mår ni bättre nu, madame? A la bonne heure.» Och så fortsattes. Han ville gerna uppläsa en af de längre scenerna ur manuskriptet, som han fått låna, men klockan var mycket. »Tillåter herskapet mig att läsa upp scenen?» »Ja!» »Ja, men majoriteten?» »Ja! ja!» o. s. v.

Vi böra också kasta ett öga på *Ambigu-Comique*. Egentligen blott för att ej förbigå ett stycke vid namn »Fualdès», visserligen en gammalmodig dram med 8 takters musik för hvarje entrée och sortie af vigtigare slag, men ändå ganska intressant och på några händer utomordentligt väl spelad. Dramerna höra eljest, som bekant, numera till förstadsteatrarna, der de nog ha sin nytta med sig, åtminstone en negativ, i det de tills vidare något så när spärra vägen för det myckna omoraliska i den moderna lättare genren. »Fualdès» är grundad på en brottmålshistorie, tagen ur verkligheten från början af detta århundrade, men det kan ju vara öfverflödigt att uppehålla med redogörelse derför. Jag vill blott omnämna Taillade och Marie Laurent såsom utmärkta båda två i bofparet Bancal, mutade till att upplåta sitt näste i och för Fualdès' mördande och sedan kasta honom i den förbiflytande floden. Mannen är till sin natur ursprungligen god och svag; gör motstånd, men nedtystas af hustrun, som vet hvad hon vill och är uselheten personifierad. Dessa båda karakterer hållas mycket klart, och särskildt hvad Marie

Laurent beträffar, får man i den genren näppeligen se någo[n] bättre. Det är icke det vanliga bofrolsreceptet hon följer. Ho[n] är i tal och åtbörder genomlugn, så man förstår hur hon reda[n] med modersmjölken insupit det onda, men i hennes ansigte se[r] man dock att hon icke har frid. Och härtill kommer en obe-skriflig tillsats af komik, som gör att man gång på gång få[r] skratta midt upp i de otäckaste scenerna, men allt kommer na-turligt, ingenting stör. För kuriositetens skuld vill jag nämna att der förekommer en hel tablå, hvaruti icke talas ett enda ord, men af gripande verkan. Det är efter mordet på Fualdès, då liket skall forslas ned till floden. Det är i en af stadens utkan-ter. Månsken och pittoresk dekoration. En båtkarl sitter och sjunger vid ridåns uppgång, men fortsätter snart sin färd utåt floden. La Bancal öppnar dörren till sitt kyffe och visar sig med en lykta i handen högst uppe på den rankiga trappan, som i krokar leder ned till flodstranden. Så komma de två egent-liga mördarne, förnäma och ansedda män, »vänner» till Fual-dès, derefter ett par individer med en bår på axlarne, hvarpå li-ket är insvept i en filt. Bancal följer äfven, tillintetgjord och passiv, nedsjunkande på trappan, under det de andra fortsätta. Tysta som spöken och spejande omkring sig åt alla håll, nalkas de stranden, der de lösgöra sig från sin börda, ge hvarandra tecken till omutlig tystnad och skiljas. La Bancal ruskar upp sin gubbe, går tillbaka uppför trapporna, skakar den omtalade filten öfver balustraden och försvinner. Allt under en sakta mu-sik. Båtkarlen kommer tillbaka och tablån slutar med återupp-tagande af hans friska och glädtiga sång. Gammalmodigt, icke sant, men man ångrar ej att man gått och sett det, och man kan till och med se om det. — För närvarande uppträder Marie Lau-rent på Porte-Saint-Martin i Théodora, i en birol, kejsarinnans forna väninna, der Sardou af uppmärksamhet mot skådespelerskan in-lagt en lång monolog i sista akten, något oproportionerlig, men rolerna komma ofta här till för artisternas skuld, och icke tvärtom. Der är hon emellertid mindre på sin plats, ty hon blir patetisk och skiljer sig för mycket från de öfriga. — Fualdès; ges nu med något förändrad personal på Theâtre des nations, som stän-digt får byta namn, f. d. Théâtre-Italien, hvilken för några vec-kor sedan gick i kvaf, dessförinnan Théâtre-lyrique.

Ett ord om *Palais-Royal.* Tre à fyra program ha under säsongen aflöst hvarandra. »Le train de plaisir», af Hennequin och ett par andra medarbetare, har hållit sig bäst uppe. Reper-toarens karakter är redan känd. Så länge det stannar vid yt-liga, oskyldiga bagateller, som för stunden sätta skrattmusklerna i gång, är ju allt som det bör vara på en teater som denna, men i allmänhet nöjer sig ej den lättare genren härmed. Det mesta går ut på att narra folk att jubla, då en hustru bedrager sin man, eller en man bedrager sin hustru, eller hustru och man bedraga hvarandra. Nå, det sista fallet kan ju vara löjligt nog,

om man så vill, men de förra två borde väl egentligen anses sorgliga. — Nu har M:me Judic gjort sin entré i en komedi: »Elle et lui». Hon är oöfverträfflig i sin genre som »cocotte ingénue», i fall man kan sammansätta dessa båda uttryrk. Men pjesen hör till de sämre, och särskildt i sista akten förekommer en scen, så starkt kryddad med oanständighet, att pressen på flere håll revolterat sig deröfver.

Vaudeville har haft otur i vinter; den har gång på gång nödgats byta om program, men tyckes nu sedan en tid ha vunnit nåd inför publiken medelst en mycket uppsluppen komedi, »Clara Soleil» af Gondinet och Civrac. Det hela grundar sig på förvexlingar af en falsk och en verklig Clara Soleil, ett utslitet ämne, tyckes det, men särdeles pikant arrangeradt, och man tror att succès'n skall blifva långlifvad. Sällan får man höra så mycket skrattas som vid alla de öfverraskningar, hvilka här i yrande fart jaga hvarandra. Spelet är utmärkt; Adolphe Dupuis är också med, skada blott att hans rol skall vara temligen underordnad.

Och så få vi ej alldeles glömma bort *årsrevyerna*. Dessa spela en ganska anmärkningsvärd rol inom teatrarnas verld. Variétés begynner med sin redan i slutet af november och ger liksom signalen till den egentliga säsongen. I år var den dock besynnerligt hopkommen och skäligen matt; den förnämsta divan, Céline Chaumont, hade nämligen hos de tre sedvanliga författarne förbehållit sig att *ensam* få exekvera en hel akt, och det blef nästan för mycket af det goda, åtminstone förlorade det hela derigenom all form. Dessa revyer behandla naturligtvis allt som under året varit lämpligt för parodi, men de ha en särskild akt, den s. k. »l'acte des théâtres», der i ett brokigt virrvarr man bjudes på en travestering af årets alla teaterevenemang. Pressen inviteras till premieren, till och med vid café-concert-revyerna, som få äran recenseras i de stora tidningarna. Här får man se Sarah Bernhardt — alltid en mager karl — än som Théodora stoltserande i sin kejserliga mantel, denna gång af kallikå och med en kartong på ryggen, på hvilken står att läsa: »prix 12,000 francs», än som Lady Macbeth, gående i sömnen och förgäfves gnidande händerna för att få bort fläckarna efter mordet på — Shakespeare (sic!) Och en stor sångerska från Opéra-Comique, den kvällen hon som Rosina berusade sig sjelf i stället för publiken, med slutföljder, som lyckligtvis blott bli antydda. Och »le conférencier» med ett litet miniatyrbord under armen och en vattenkaraff med glas och socker i fickorna; han kommer in, torr och pedantisk, plötsligen störande de öfrigas uppsluppenhet, gör i ordning sitt bord etc. och vill utbreda sig öfver »la grande scène à faire» — en pik åt Sarcey, som haft ganska roligt deråt —; man tar sockervattnet ifrån honom och söker aflägsna honom, men han kommer igen gång på gång, och ur sina gåtlika bakfickor tar han fram glas på glas, tills han ändtligen blir bortja-

gad. Flere revyer äro så gouterade, att de ännu icke kunnat nedläggas.

Om vi nu fortsätta med *Odéon,* der vi för ett par månader sedan afbröto, så ha vi först att märka Racine's »Athalie» med Mendelssohns musik. Den har gifvits ganska mycket, mest för musikens skuld, tycks det; parisarne börja nämligen, *mirabile dictu,* att vurma för tysk musik. På de tre stora »concerts populaires», som hvarje söndag rivalisera om publikens gunst, får man lika ofta höra tyska mästare som inhemska. Wagner, som för några år sedan icke kunde tålas, förekommer nu på nästan hvarje program i broderlig förening med Berlioz, Massenet och Bizet och applåderas ej mindre än de. Sker det af känsla och öfvertygelse, eller är det blott en modesak? Om spelet är icke mycket att säga. Titelrolen utfördes ganska omoget af en ung konservatoriielev, och de öfriga sväfvade mer eller mindre i högre rymder än de borde, hvilket, som redan anmärkts, här oftast är fallet i de klassiska tragedierna. — Som fast program näst efter Macbeth gafs »Severo Torelli», dram på vers af François Coppée. Direktionen ville hedra författaren med återupptagande af detta stycke samma dag (18 december) han gjorde sitt inträde i franska akademin. Språket är naturligtvis vackert, imponerande och poetiskt, men äfven i detta arbete får man bekräftelsen på att författaren står högre som lyrisk skald än som dramatisk. Intrigen är visserligen lyckligt funnen och borde visa sig som ett tacksamt stoff, men icke desto mindre slappas intresset, oaktadt det förträffliga spelet, allt mer och mer: handlingen räcker icke till för fem akter. Severo Torelli har tillika med några andra unga män gått en helig ed på att mörda guvernören i Pisa, Barnabo Spinola, och får så af sin egen mor veta att denne Spinola är hans far. Hon hade tvungits ge vika för tyrannen för att en gång rädda sin makes lif. Menedare och fosterlandsförrädare, eller ock fadermördare — intet annat val för Severo. Han har dock beslutat sig för det senare och ämnar just nedstöta fadern vid sjelfva altaret i det kapell, der han hålles fången, då modern plötsligen visar sig, befriar sonen från hans kval och sjelf stöter dolken i Spinola. De sammansvurne infinna sig. »Är det gjordt?» »Ja, af mig!» svarar modern, hvarpå stycket slutar med att hon dödar sig sjelf, åläggande sonen tystnad. — Sista nyheten på Odéon är »La maison des deux Barbeaux» af André Theuriet och Henri Lion, en dramatisering af en af den förres romaner. För att icke vara ett ursprungligen dramatiskt arbete är stycket väl formadt, i synnerhet första akten, som rent af kan anses för ett mästerstycke och ovilkorligen rycker publiken med sig. Det är det enkla, naiva provinslifvet som här skildras i kollision med de mera avancerade storstadssederna. Handlingen är torftig, om man så vill, men det är den lyckade lokalfärgen som fängslar; den är sammansatt af idel små fina detaljer, dem utrymmet ej tillåter att beskrifva

och som i alla fall måste ses på scenen eller läsas i romanen för att icke förlora sig. Det käns skönt att någon gång få andas en klar och frisk luft i stället för den kvalmiga och parfymerade atmosfer, som vanligtvis redan genom sjelfva valet af ämne blir en nödvändig ingrediens i den moderna franska dramatiken. Styckets hufvudpersoner äro två bröder, rika och välmående gamla ungkarlar, med enkla och patriarkaliska vanor, original hvar på sitt vis. Den ene fattar tycke för och gifter sig med en ung slägting från Paris, kring hvilket giftermål sedan den enkla handlingen spinner sig: förebud till otrohet å hustruns sida, brytning, försoning. Bröderna äro ett par högst intressanta och tilltalande karakterer och återgifvas präktigt af Coquelin och Chelles. Jag skulle vilja säga att utförandet af dessa båda roler är alldeles fulländadt, ehuru det är svårt att bedöma om detta beror på ett fulländadt konstnärskap, eller om de spelandes naturel händelsevis så väl passa in på uppgifterna. Dock, detta borde ju egentligen vara alldeles likgiltigt. Men man följer så lätt med strömmen: vi sysselsätta oss så gerna med »le créateur du rôle», att vi till sist glömma »la création»!

På *Théâtre-Français* är Alexander Dumas' »Dénise» den enda verkliga nyheten. För öfrigt omvexlar man med det gamla, hvaraf jag redan nämt det mesta. Céline Montaland, ny-engagerad för säsongen, har gjort sin entrée i »Bataille de dames» af Scribe. Oaktadt öfver 40 år, är hon ännu vacker som en dag, skada blott att figuren är nästan alltför yppig. Hennes leende är förtjusande, och hon för sig med utmärkt behag, men spelet var ej så särdeles remarkabelt. Den stora monologen i första akten slog icke an. Så får man ibland se Thiron som »le bourgeois gentilhomme», en af hans ypperligaste roller, och Clerk från Odéon som »l'avare» och som gubben i »Le légataire universel», utmärkt i båda. I sistnämda pjes excellerar också Coquelin d. ä. som Crispin med alla sina travesteringar, samt Jeanne Samary som Lisette, ehuru hon stundom i denna genre icke kan hindras från att »forcer la note». Anmärkningsvärd är äfven M:me de Girardins vackra interiör »La joie fait peur», der man får beundra Got som Noël, den gamle betjenten, och der man frapperas af den varma och innerliga färg, som är utbredd öfver det hela, men — alltid ett men! — man kan ej bortresonnera longörerna. Ett stycke, som allt som oftast kommer tillbaka på programmet, är »Klädeshandlaren och hans måg» med Got och Delaunay, förträffliga båda två, den förre oförglömmelig. Och nu tror jag det mesta är nämdt. Återstår således blott »Dénise». — Man har mycket talat och skrifvit med anledning af Dénise, nästan lika mycket som hos oss för några år sedan, då Ibsens »Dockhem» skådade dagen. Somliga anse att stycket kommit till för att proklamera en tes och förarga sig mycket deröfver. Denna tes skulle då ungefär lyda så här: »En

man, som älskar en ung kvinna och beslutat begära hennes han[d] men får veta att denna kvinna förut en gång skänkt sig me[d] hela sin varelse åt en annan, bör icke, i fall han fortfarande ä[l]skar henne, af konvenansen låta hindra sig i sin plan att t[a] henne till hustru.» Andra äro nog kortsynta, eller rättare lång[]synta att i »Dénise» se ett farligt glorifierande af den s. k. falln[a] kvinnan, och icke blott den ångerfullas förlåtande, i enlighet me[d] den kristna moralen. Andra åter försäkra att här blott och ba[rt] är fråga om en grefve, som heter André de Bardannes, och e[tt] fruntimmer vid namn Dénise Brisot. Och eftersom hela verlde[n] yttrar sig, kommer äfven undertecknad med sin mening. Hva[d] då beträffar det så mycket omtvistade tes-systemet, hvarfö[r] skola vi förkasta det? Först och främst fordra vi visserligen e[n] handling, som i alla sina detaljer kan ha sitt motstycke i verk[]ligheten och som tillika intresserar oss, men om så författaren med iakttagande af detta, verkligen vill bygga sitt opus på e[n] tes, en bestämd åsigt, hvarför skulle han ej ha rättighet dertill? Vi skapa oss ju sjelfva i alla händelser en åsigt ur hvarje djuptänktare stycke för att sedan försvara den, om icke i handling, så åtminstone i diskussion. Och då få vi väl icke förtänka författaren, om också han har en åsigt och vill ha fram den, om vi emellanåt kanske blott genom sjelfva valet af ämne kunna gissa oss till den? Vi kunna gissa oss till rätt mycket i den vägen. Vilja vi i så få ord som möjligt sammanfatta grundtanken i det mesta af vår moderna nordiska teaterliteratur, hvartill nu äfven vissa franska författare omedvetet tyckas sluta sig, så skulle det kunna uttryckas med: lika för alla i sedlighetsfrågan. Björnson i »En handske», tydligen med detta mål i sigte, yrkar på större stränghet mot männerna, Brandes i »Ett besök», liksom Dumas i »Dénise», betonar företrädesvis ett förlåtande öfverseende mot kvinnan. Hvilketdera jemkingssystemet är det bästa? Qui vivra verra. De kanske behöfvas båda två. Mången skrattar väl och rynkar på näsan åt alltsammans. Men — förlåt, jag skall strax sluta — man behöfver ju hvarken ta religion, samvete eller rättvisa till hjelp, utan blott och bart sunda förnuftet, tyckes det, för att som ett okullkastligt axiom uppställa den satsen, att, om Hans och Greta för längre eller kortare tid stå i ett intimt förhållande till hvarandra, detta förhållande må nu välsignas med barn eller icke, så handla de båda rätt, eller också båda orätt. Hans kan icke ha rätt, om Greta har orätt. Icke heller tvärtom. Grefve de Bardannes' forna förhållande till M:me de Thauzette väger lika mot det forna förhållandet mellan Dénise och unga herr Thauzette: grefven och Dénise skulle långt förr kunna komma på det klara med hvarandra, om det ej vid bekämpandet af gamla fördomar behöfdes så mycken strid — och så mycken försigtighet vis-à-vis publiken.

Dénise är i sin helhet en enkel skapelse i ordets vackrare bemärkelse. Stycket ger ej mycket tillfälle till bravour i fram-

ställningen, men fängslar ändå genom sin lefvande kolorit och det starka känslospel, som skymtar fram under den i allmänhet lugna ytan. De mest markerade karaktererna äro Dénises föräldrar, hvilka återges mästerligt af Got och M:me Granger, samt M:me de Thauzette, egentligen markerad genom sin brist på karakter, väl spelad af M:lle Pierson. M:lle Bartet, Dénise, och Worms, grefven, fylla väl sina platser, ehuru eget nog dessa roler icke mycket låna sig till individualisering. Coquelin d. ä. är en mycket intressant och ovanlig resonnör. Man tycker först att det ej skulle vara lämpligt för en komiker att spela resonnör: man är i dessa roler så van vid den korrekta och eleganta älskare-apparitionen, men Coquelin sätter genom sin originalitet en behöflig krydda på de långa monologerna, som eljest nog skulle förefalla tröttande. Han gör af rolen en lefvande personlighet; i andra händer skulle den nog lätt bli ett enformigt språkrör för moralen. — Ögat får nöja sig med samma dekoration hela kvällen. Handlingen försiggår på några få timmar. Toaletterna äro enkla. Allt bildar en kuriös kontrast till säsongens andra novitet, Théodora. Men nyfikenheten och intresset äro lika stora här som der.

H. G.

Finska teatern. I sin garnbod uppe i Kuopio har fru Canth hunnit skrifva ett nytt skådespel; det är »Työmiehen vaimo», *Arbetarens hustru,* den finska scenens intressanta begynnelsepjes under denna spelsejour. Den finska diktningen är här inne på nya banor, modern tendensdiktning; men visserligen är icke allt modernt i fru Canths senaste skådespel. Der äro många gamla saker, både karakterer och motiv, som man lätt kan känna igen från längesedan lästa böcker. Sjelfva uppslaget, historien om den starkares brutalitet, hör till de ting, som troligen skola bli sig lika så länge verlden står, men då hon skildrar denna gamla historie, kan man knappast säga att hon eger de färska, oförsökta färger, som de moderna dock öfver hufvud pläga vinnlägga sig om. Begäret att få fram det som upprör henne och att draga förtviflade konsekvenser har förmodligen varit starkare än hennes rent konstnärliga intresse. Hennes genius är liksom hjeltinnan i stycket: den bär arbeterskans sträfva drägt, arbeterskans i ett af vår tids allvarliga moraliska företag. Och när hon lägger sina ord i munnen på någon af sina personer, såsom främst Johanna, arbetarens hustru, eller Vappu, eller den gamla zigenargumman, då glömmer hon att låta dem tala efter stånd och karakter, hon lånar åt dem af sin egen vältalighet, och för frågor, som bränna i dag, bryta dessa menniskor turvis sin lans så, som deras modeller i verkligheten aldrig skola förmå att göra.

Det är i detaljer af lägre rang som det fins natursanning, men den är här så stor, att dessa smådrag i förening med den ypperliga uppsättningen af stycket lemna efter sig lika lifliga intryck som en

resa i landets östra delar. Denne Toppo t. ex., arbetskarl utan minsta lust att arbeta, men med dess större för att supa sig full och glad, ett ljust hufvud med filosofisk uppfattning af utskänkningens betydelse för kommunen och skolan; eller de gudliga gummornas samhällsmoralens representanter; eller bröllopet med kadrilj och polka i första akten; eller marknaden i andra akten med alla sina lifliga grupper.

I allt detta råder det fullständig realism; styckets hållning stort är som sagdt afgjordt tendensiös och debatterande. Men det rent dramatiska lifvet äfven i denna hufvudhandling är så rikt, att det gränsar till ymnighet, och derigenom lider fru Canths »Työmiehen vaimo» egentligen aldrig af de moderna tendensdramernas vanliga fel: att ställvis magra af och förtorka till veritabla diskussionsmöten i dagens frågor. Jag vill blott påminna om vissa partier i »Sanna kvinnor»; sådana förekomma icke hos fru Canth, och det ehuru hennes teknik påtagligen ej går upp emot fru Edgrens. Detta är ett företräde, som enligt min åsigt följer ur ämnets beskaffenhet. Låt en man ur de bildade klasserna göra som Bark med sin hustrus och dotters pengar, så är icke *det* ensamt ett tillräckligt dramatiskt motiv för en hel pjes. Det är civilisationens fel; den har nivellerat menniskornas olyckor och hänvisar bildadt folk i våra dagar till ett mellanregister, som är alltför allmänt och bekant för att dramatiskt intressera. Barks handlingar framkalla icke tillräckligt konkreta, tillräckligt gripande följder, och således behöfver fru Edgren diskussionsscener för att lägga följderna af mannens våldsamma dispositionsrätt i dagen. Men visa huru samma fråga ser ut bland de fattiga och låga — då föra gerningarna sjelfva sin hjertslitande talan. Det som icke kunde hända med embetsmansfrun i ett solidariskt samhälle af embetsmän och embetsmansfruar, det händer nästan oundvikligt med arbetarens hustru. När *hennes* man bragt ofärd i huset, då störta olyckorna öfver henne med tragisk blindhet, och det båtar henne icke mera att spjerna emot, än det skulle båta en menniska, som fått någon af sina lemmar in i en maskin i full gång.

Det är denna råhetens energi som behöfves för att af det moderna lifvets dramer göra dramer i bokstaflig mening, och deri ligger, enligt min tanke, det vigtiga företrädet hos fru Canths ämne.

I skildringen af de strider, fru Canth låter den fattiga kvinnan kämpa, hade hon för öfrigt gerna kunnat riskera långt mera realism än hon nu gjort. Berättelsen i och för sig skulle icke på minsta vis lägga några hinder i vägen för detta, så naturligt är den. Det är en vacker karl, Risto, arbetare med herskapsanstrykning, som lemnar en flicka, Homsantuu eller egentligen Kerttu, zigenarbastard, för att gifta sig med en annan. Denna andra, förra tjensteflickan Johanna, föder ett barn, sliter och trälar, medan mannen lättjas och super. Hon var en »rik flicka» när hon gifte sig: sexhundra mark insatta på sparbanken under tioårigt tjenande. De sexhundra har Risto gjort kol på under första året. Johan-

nes tysta väninna Vappu, som på sätt och vis är styckets samvete, skaffar henne då väfnadsarbete hos fru Vörsky. I fjerde akten går ridån upp öfver Johannas hem: man anar att det här skall koncentrera sig kring väfven, som står färdig och prydligt uppspänd på sin stol. Ganska riktigt; mannen blir hemma för att vakta barnet, medan Johanna går ut på ärende; Toppo kommer och frestar, Risto ger vika, skär ut väfven, för den med sig, pantsätter den, super sig full i sällskap med sin stallbroder och slutar med att rymma sin väg med tatterskan, som fortfarande är kär i honom. Nu kommer fru Vörsky efter sin väf: hon blir grön af harm, när hon märker sin förlust — tjugufem hela alnar. Det hjelper icke att Johanna får pengar af en redlig vän, den unga smeden, som var kär i henne från gammalt, och att hon nu bjuder dessa pengar, dubbla priset, i ersättning för väfven.

Det vidriga halfherskapet Vörsky, som jemte fruntimmersföreningens ordförande, fru Hanhinen, kommit tillbaka, låter henne öppet förstå att man icke på anständigt vis kan skaffa sig 50 mark i en handvändning. Herrn går till och med så långt i brutalitet, att han lyftar käppen och talar om vatten och bröd; fru Hanhinen finner det upprörande att lemna det stackars oskyldiga barnet i en sådan slinkas vård och hotar att taga det ifrån henne. Då får hon ett skof af mod att försvara sig sjelf och sitt barn, men det lägger sig igen liksom en blodsvallning, och under bördan af sina olyckor brister den arma kvinnan. I sista akten är den åter hemkomne Risto enkling — och funderar på att fria till Vappu. Han har öfvergifvit Homsantuu för andra gången. Men med ens är den vilda flickan der, i samma rum som han. Hon har skaffat sig en revolver, och det skulle vara slut med honom, om icke den trogne Toppo hunnit smyga sig ut för att hemta ett par poliskonstaplar, som nu förekomma mordet och föra flickan i fängelse. Det är då som hon utropar dessa ord, hvilka så mycket förbittrat hr A. M. i »Finland»: »Er rättvisa och edra lagar, dem hade jag bort skjuta!»

Det är, på tatterskans lidelsefulla språk, grundtanken i denna blödande historia om orättvisor, mot hvilka samhället ej förmår skydda sina svagare barn, orättvisor, hvilkas orsaker ligga gömda alltför djupt, för att märkas af lagens hårda, likgiltiga blick.

Det felas, såsom vi redan antydt, fru Canth realism, och detta är dock något som man eger rätt att vänta af ett socialt drama år 1885, med personer och idéer från våra egna dagar. Mycket, som hennes kvinnor känna och tänka, är egentligen skrifvet för att tänkas och kännas af kvinnor på en långt högre bildningsgrad. Johanna t. ex., styckets hufvudperson, är en alltigenom starkt idealiserad representant för kroppsarbeterskan. Hon har smidiga, vältaliga känslor, hennes själslif bär knapt något spår af att ha styfnat och förslöats under dagarnas tunga. Det må derför förlåtas fröken Avellan, om den typ hon skapat lider af grundfelet att vara alltför bildad. Men vi vilja gerna medge att denna rol varit ett tungt arbete för dem båda: det har gält att teckna för det

mesta endast sådana känslor, som bondkvinnan aldrig yppar för os bildade och som vi derför måste nöja oss med att studera ho våra likar. För att lösa en så svår psykologisk uppgift, måst man väl höra till konstens stormän. Deremot ingå i samma ro tillsatser af romanesk natur, som icke äro lika lätt ursäktade; hel episoden med smeden är så litet äkta som möjligt, och i bröl lopsscenen i första akten äro Johannas självstrider lika osannolik och teatraliska som öfverflödiga för sjelfva utvecklingen: det ä alldeles omöjligt att tänka på en bondkvinna, då man ser detta sen timentala, hvitklädda fruntimmer. Långt mera karakter får emellerti Johanna senare, då hon packat brudståten ned i sin kista, derifrån hon antagligen fått packa upp den igen, för att skaffa pengar till man nens bränvin. I fjerde akten spelar fröken Avellan också allt bättre hon återger den arma utpinade hustrun med så gripande ångest att man lider med och glömmer alla reflexioner öfver sjelfva ty pens större eller mindre korrekthet.

I bredd med Johanna står Homsantuu, Ristos andra offer. Hon hör icke till någon af samhällets rubricerade grupper, denna halfsyster till Birch-Pfeiffers »Syrsa», som, liksom denna, har bybarnen jemt efter sig, hvar hon än går. Naturligtvis är det god och oförfalskad grund i henne; hon har heta, stormiga känslor, och att sorglös gunga på deras vågor är den enda fröjd hon vet af här i lifvet. Homsantuu har författarinnan icke studerat efter naturen, och det är ej så märkvärdigt att hon gjort sig en inbesparing på denna möda, då det fins en så lockande genväg som att gripa hela typen färdig ur de romantiska teaterfigurernas stora familj. Hon är lika osannolik, lika raketartad som dessa alla, och det teatraliska i hennes väsen kommer till en lysande knalleffekt i den sista akten, då hon straffar med pistolen i hand: det vore värdigt Sardou eller Ohnet.

Fröken Aalbergs spel är också till alla delar en studie utan modell. Hennes zigenarflicka är, från drägten början, pittoresk, men har aldrig varit i Finland, än mindre fått hälften af sitt blod derifrån. Glöd, smekande ömhet, mästerstycken af harmoni och behag, det fins der i öfverflöd; sådana briljanta episoder t. ex. som dansen i andra akten, försoningen med Risto i den tredje och hennes plötsliga uppenbarelse i Johannas dörr i den fjerde. Men den, som sett fröken Aalberg oftare, blir i alla fall icke synnerligen gripen; det hela har lemnat efter sig ett minne af någonting mycket rytmiskt, mycket uttänkt. Man ser att den stora skådespelerskan gripit ur de rika reservförråd, hvilka stå henne till buds, när hon fått en rol, som icke ryckt henne med sig. Det är i sådana relativt inspirationslösa produkter man lättast kan urskilja huru mycket i en konstnärs teknik redan hunnit öfvergå till manér; och får Homsantuu tagas som kriterium, då är det sannerligen hög tid för fröken Aalberg att börja vara på sin vakt. Det är som en flod af varma lidelser öfver scenen, när man ser henne glida in; men hon är nära att drunkna i plastik. Hon har fått så stor smak för detta mystiskt-katolska, musikaliskt-drömmande, i tonfall, rörel-

ser, mimik, i allt, att hon icke mera räknar så noga med om det alltid är natur eller ej; *det* har blifvit hennes manér. Onekligen fins det också mycket i hennes smidiga, något veka natur, som leder just till en sådan riktning; men man leker nu en gång icke ostraffadt med elden, icke heller med den heliga, af hvilken fröken Ahlberg fått en så stor lott på sin del. — Ristos rol är i en helt ung skådespelares händer; dilettanten förråder sig mest derigenom, att han så ofta halkar ut ur sin rol och spelar för publiken. Men naturligtvis får man låta bli att begära alltför mycket af en nybörjare, och trots sin ovana visar dessutom hr Böök redan nu så många tecken på dramatisk kallelse, att hans Risto trygt kan betecknas som en god framgång. Goda ögonblick af naturligt, enkelt spel har han många, i synnerhet i första och fjerde akten.

Hans supbroder Toppo har redan nämts i parentes; hr Rautio måste nu uttryckligen få det erkännandet att han spelar med mera karakter, mera natursanning än någon annan person i hela stycket, liksom hans parti säkert är den uppgift, som författarinnan löst allra lyckligast. Det är verkligen något i sitt slag fulländadt, som fru Canth och hr Rautio här ha kommit å stad.

Personförteckningen i »Työmiehen vaimo» är mycket lång; och emedan en så stor del af pjesens konstvärde ligger i detaljer, bjuda dessa bipersoner på mycket af intresse. Denna Leena-Kajsa t. ex., som i Johannas lidanden ser ingenting annat än ett utmärkt tillfälle att bereda sig för evigheten — det är en rol af bibelspråk. Den ypperliga bild af bigotteriet, fatalismen hos bondkvinnan, som fru Canth här gifvit, förlorar dock något af sin friskhet genom fröken Stenbergs väl släpiga spel.

Zigenare förekomma ganska talrikt; tredje akten är skrifven nästan uteslutande för deras räkning och dessutom mycket löst förknippad vid den allmänna utvecklingen, hvarför den till vinst för stycket kunde vara borta. Det största intresset förtjenar, enligt min tanke, zigenaren Hagerts maskering; det är stor skada att icke denna ypperliga mask, symboliskt taget, återfinnes såsom typ i zigenarenes spel, ty just denna tama, gnällande natur hafva »tattarena» i våra landsbygder efter att i generationer ha lefvat bland ett flegmatiskt folk, hvars språk de lärt sig. Nu lemnar t. ex. fru Aspegrens fanatiska förbannelsescen efter sig en känsla af att den är der för effektens skull, liksom det är teatereffekten och tendensen vi förmodligen ha att tacka för det bemälda halfherskapet Vörsky. Denna unga, rosiga fru borde i alla fall vara mindre väl klädd, för att man skulle kunna tro henne om all den barbariska cynism hon låter flöda öfver för den försvunna väfvens skull.

I styckets uppsättning kan man öfverallt skönja hr Bergboms hand; hela marknadsakten t. ex., så trogen och lefvande som den är, bör väl betraktas som hans verk, och det är icke mera än rättvist att den finska scenens ledare får sin stora andel i äran af den framgång, som »Työmiehen vaimo» haft.

H. N.

Tillägg.

Till artikeln i senaste häftet »Om Finlands folkmängd 1571 jemförd med Sveriges» böra vi göra följande tillägg. Den derstädes angifna folkmängden i Finland år 1772, uppgående till 578,145 personer, hänför sig till det Finland, som efter afträdelserna i Nystadska och Åbo-frederna var svenskt. Siffran är icke fullt exakt såsom term i ekvationen för beräkningen af folkökningsprocenten i Finland 1571—1772, emedan Finlands gränser 1571 icke äro de samma som 1772. Skilnaden mellan ofvannämda folkmängdssumma och folkmängden 1772 i det område, som skulle motsvara 1571 års Finland, är likväl icke större än omkring 42,000 personer. Den årliga folktillökningen förhöjes derigenom med omkring 0,03 proc., och blir således 0,55 à 0,47 procent. Resultatet af vår jemförelse framträder derigenom blott ännu ögonskenligare. — Tvenne tryckfel behagade Tidskriftens läsare rätta: sid. 105 rad. 15 nedifrån procenten 1,27 till 1,09, samt följande sida rad. 2 uppifrån procenten 1,10 till 0,01.

A. G. F.

De pergameniska fynden.

Kunskapen om den antika konsten kan, i jemförelse med det vi i andra hänseenden veta om forntidens klassiska folk, med skäl anses vara ganska ofullständig. Ty då större delen af antika konsthistoriska skrifter, hvilka sjelffallet skulle utgjort den närmaste källan för vår kännedom, gått förlorade, så förlora äfven största delen af de till våra dagar bevarade minnesmärken af antik konst mycket af sitt värde, i det endast ett ringa fåtal af dem bevisligen kunna hänföras till kända konstnärer eller dateras. Att den klassiska konstarkeologin under sådana förhållanden erbjuder ett det tacksammaste fält för hypoteser både i stort och smått är naturligt, och denna vetenskaps historia har äfven att uppvisa ett otal sådana. Men ju klarare man insåg hvilken genomgripande betydelse konsten hade just hos de klassiska folken, insåg att den antika verlden ej kunde rätt uppfattas eller dess kulturarbete rätt värderas utan en noggrann kännedom af dess konst, och ju tydligare man märkte att dess konstförhållanden voro långt mera invecklade, än det först kunde synas, med desto större kritik och försigtighet började man bedrifva sina undersökningar och draga sina slutsatser.

Och att denna försigtighet är mer än nödvändig ha de många, värdefulla antika konstverk visat, som bragts i dagen genom de utgräfningar, hvilka under de senaste decennierna med lika stor ifver som omsorg pågått i Grekland, Mindre Asien och Italien. Dessa nyfunna konstverk, hvilkas uppkomsttid i många fall låter sig ganska noga bestämma, hafva nämligen tvungit till flere väsentliga beriktiganden i saker, med hvilka man redan trodde sig vara skäligen på det klara. Fyndet af den sväfvande Nike af Paionios i Olympia visade att redan under Pheidias tider konstriktningar funnos, hvilka man enhälligt plägat tilltro endast en långt senare tid. De ganska fullständigt återfunna gafvelgrupperna till Zeustemplet dersammastädes, af hvilka den

ena härrör af en lärjunge till Pheidias, Alkamenes, fann man till sin förvåning såväl ega en betydligt annan karakter än andra likartade verk från samma period, som ock vara behäftade med stora felaktigheter särskildt i återgifvande af den menskliga kroppens proportioner, något som man väl minst väntat af en berömd grekisk konstnär, felaktigheter hvilkas förekomst väl kan någorlunda nöjaktigt förklaras, men hvilka ej kunna på något sätt bortresonneras. Å andra sidan ha utgräfningarna 1878–1881 i det forna Pergamon i Mindre Asien bragt i dagen konstverk, hvilka bevisligen härröra från en period, som man allmänt plägat beteckna såsom förfallets, men hvilka icke desto mindre äro af sådan storhet och skönhet, att till och med skolade konstarkeologer i första häpnaden läto undfalla sig sådana yttranden som att dessa grandiosa verk rätteligen betecknade den grekiska konstens högsta höjd.

Dessa och en hel mängd andra nyare fynd ha gifvit den nu pågående konstarkeologiska forskningen en fart och ett lif som nära nog saknar motstycke i denna vetenskaps historia. Största intresset för tillfället ådrager sig dock de märkvärdiga pergameniska konstverken. En kort redogörelse för dem bör derför ej sakna sitt intresse för Tidskriftens läsarekrets [1]). För öfrigt finnes redan rörande dessa konstverk en icke så oansenlig literatur, förnämligast bestående af uppsatser i arkeologiska tidskrifter och publikationer af lärda samfund samt merendels behandlande någon enskild detaljfråga. Den vigtigaste publikationen är tills vidare de två volymer, som under titeln »Die Ergebnisse der Ausgrabungen zu Pergamon» utgifvits af den vetenskapliga komission, under hvars omedelbara ledning utgräfningarna verkstälts.

I.

Anledningen till utgräfningarna i det gamla Pergamon gåfvo några relieffragment, hvilka en tysk ingeniör Karl Hu-

[1]) I Finska Vetenskaps Soc:ns Öfversigt har dr E. Aspelin publicerat en i Berlin 1880 författad uppsats, deri redogöres ganska utförligt för fyndet och dess resultat så långt gräfningen hunnit den tiden, samt för de reflexioner, som de till Berlin nyssanlända verken framkallat. Då dr Aspelins uppsats beledsagas af afbildningar af särskilda stycken ur Gigantomachien, hänvisa vi till dem och meddela blott en afbildning af sjelfva altarbyggnaden enligt Bohns rekonstruktion.

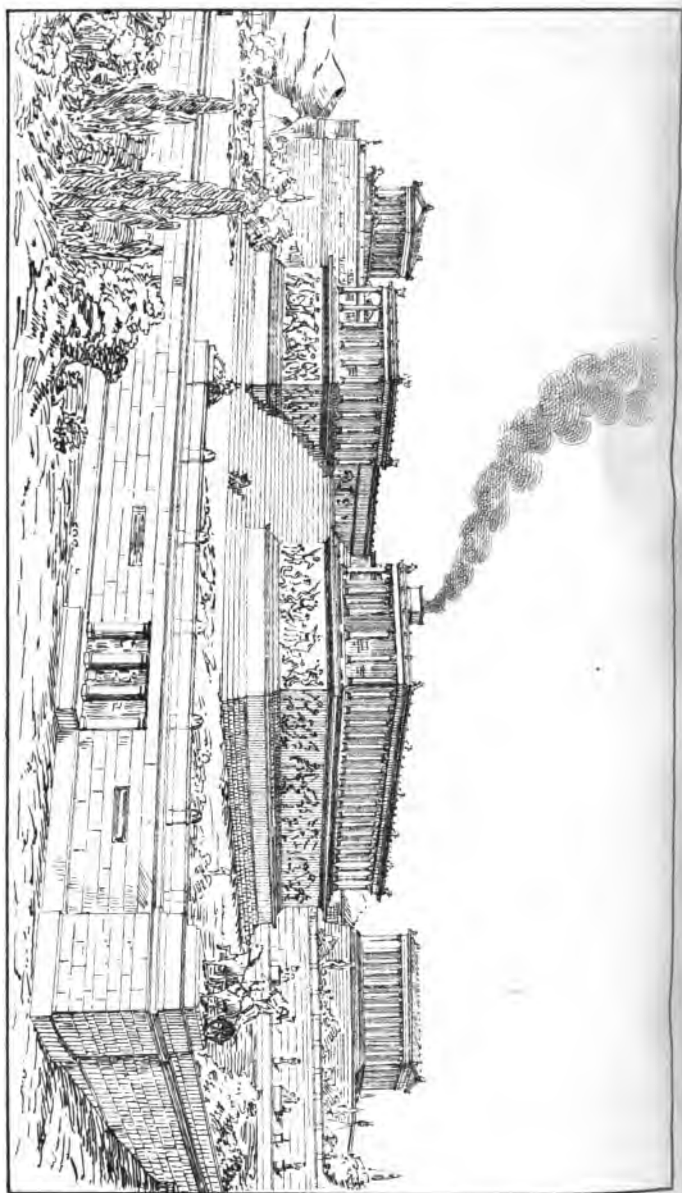
mann, en humanistiskt bildad man, funnit på borgberget i Pergamon och sändt till museet i Berlin. Han hade funnit dem med bildsidan inåt i en gammal, tjock mur uppe på berget. Då muren syntes honom innehålla massor af på detta sätt inmurade skulpturverk, beslöt preussiska regeringen på hans enträgna framställningar att en utgräfning i större skala skulle företagas på de gamle konstälskande konungarnes af Pergamon Akropolis.

Den pergameniska konungaslägten hade under de mångfaldiga striderna efter Alexander den stores död kommit i besittning af det höga, välskyddade borgberget med omgifvande dalar. Genom politisk klokhet, lyckliga krig med grannkonungarne och med gallier, som, inkallade till hjelp af den ena eller andra af de krigförande, i stora vilda horder öfversvämmade och förhärjade Mindre Asiens bygder, samt genom en i dessa tider sällspord enighet inom slägten utvidgade de pergameniske konungarne Attalos I, Eumenes II och Attalos II inom en tid af något öfver 100 år sitt område öfver en ansenlig del af Mindre Asien. Genom sin till ordspråk blifna rikedom visste de omge sitt kortvariga välde — år 133 f. Kr. blef Pergamon romerskt — med en yttre glans, som uppfylde samtiden med beundran. Måne om att anses som hellener, befrämjade de på allt sätt grekisk konst och vetenskap och smyckade med slösande frikostighet Greklands förnämsta orter med dyrbara skulpturverk. En berömd, omfångsrik statygrupp, som de läto uppställa i Aten och af hvilken flere enskilda statyer äro bevarade, framstälde gudarnes kamp med giganterne, atenarnes seger öfver amazonerna och öfver perserne vid Maraton samt Attalos' seger öfver gallierne. De pergameniska furstarne likstälde sina segrar öfver gallierne med de olympiske gudarnes och fornhellenernes stoltaste bragder. Under sin omsorg för Grekland försummade de naturligtvis ej att smycka sin hufvudstad Pergamon, särskildt dess höga Akropolis. Emellertid saknar man all närmare kännedom om der befintliga byggnader och konstverk, och beträffande det monument, den stora altarbyggnaden, som nu ådrager sig det högsta intresset, var minnet utplånadt nästan fullkomligt. Först genom de till Berlin sända relieffragmenten, hvilka man fann tillhöra en framställning af gigantomachien eller gudarnes strid med giganterne, fäste man någon betydenhet vid en notis hos en föga beaktad latinsk skriftställare från an-

dra århundradet af vår tideräkning, en viss Ampelius. I sin oordnade uppräkning af verldens underverk berättar han att det finnes »i Pergamon ett stort altar af marmor, fyratio fot högt, med mycket stora figurer, hvilka framställa en gigantomachie».

I september 1878 påbörjades utgräfningsarbetet under Humanns ledning. Den gamla muren, som var dragen öfver berget ej så allt för långt nedanom dess spets, angreps först. Resultatet öfverträffade all förväntan. Till muren, som antagligen var uppförd under byzantinska kejsardömet till skydd mot någon plötsligt inbrytande fiende, hade man då i hast samlat material, hvarifrån det lättast stod att få, och från den stora altarbyggnaden, hvilken, såsom man nu med fullkomlig säkerhet vet, låg närmast, brutit ut de 2 ½ meter höga marmorblock, på hvilka reliefen var utmejslad, och murat in dem jemte andra stenar. Utom de i muren funna konstverken, hvilka utgöra de flesta och bäst bibehållna af de pergameniska fynden, fann man redan några dagar efter arbetets begynnelse den konstgjorda, stora platform, på hvilken altarbyggnaden reste sig. Utgräfningarna fortsattes med afbrott blott af sommaren 1880 ända till hösten 1881 och bragte i dagen, utom en massa arkitekturdelar, som möjliggöra en rekonstruktion af de vigtigaste tempel och byggnader på det pergameniska Akropolis, ett stort antal skulpturverk, såväl reliefer som statyer af alla dimensioner.

Hela fyndet, hvaraf ungefär hälften utgöres af skulpturer, resten af arkitekturdelar och inskrifter, inköptes af preussiska staten för museets i Berlin räkning, der det nu förvaras. Allt det vigtigaste af skulpturerna är utstäldt, så vidt utrymmet medgett, till allmänt beskådande, likaså enskilda arkitekturdelar. större delen ligger dock ännu i magasinen. Hela fyndet, hvars vigt uppgick till 7,000 centner, kostade i inköp och transport 120,000 riksmark, — ett verkligt godtköpspris i jemförelse t. ex. med den summa af 350,000 riksmark man nyss i samma museum betalt för ett visserligen utmärkt porträtt af Dürer. Man anser att af de pergameniska konstverken något öfver hälften af hvad som ursprungligen förefans blifvit bevaradt. Det öfriga har delat det öde, som drabbat största delen af de grekiska marmorverken: en mindre del har i forna tider släpats till Rom och der blifvit förstörd, det mesta har på stället bränts upp i kalkbrännerierna.

Men det som blifvit öfver har naturligtvis gifvit de tyska arkeologerna ett tacksamt fält att pröfva sin skarpsinnighet på, och tack vare den metodiska omsorg, hvarmed utgräfningarna bedrifvits, har det verkligen lyckats att rekonstruera det vigtigaste af den under mer än ett årtusende försvunna och förgätna härligheten på Pergamons Akropolis. På bergets spets stod ett praktfullt korintiskt tempel, något yngre än de öfriga byggnaderna; det var nämligen helgadt åt Augustus och staden Rom. Söderut från detta låg ett tempel, den äldsta byggnaden på Akropolis, helgadt åt Athena Polias Nikephoros, den segrande stadsgudinnan Athena. Det var i dorisk stil och af simplare material än de öfriga byggnaderna, af trachyt, den stenart som fans närmast till hands. Detta tempels vigda område omgaf Attalos II med en vidsträckt kolonnhall i två våningar; kolonnerna i den undre våningen voro doriska, tunga; det öfra galleriets kolonner, som voro ioniska, förenades genom ett bröstvärn af marmor, smyckadt med i kraftig relief utmejslade vapen af allehanda slag. Något lägre än dessa tempel och hallar, på en åt söder utskjutande, konstgjord platå, som, stupande tvärbrant mot vester, dominerade hela den rika nejden, låg det väldiga marmoraltaret, helgadt åt Zeus. Såväl karakteren af derpå befintliga inskriptioner, som många andra omständigheter förlägga dess uppkomsttid till Eumenes II:s regering (196—157).

På den vidt omkring synliga platån var för altaret uppförd en väldig underbyggnad, hvilken man besteg från södra sidan medels en bred prakttrappa af marmor. Denna rektangulära underbyggnad mätte i bredd 34,40 meter, i längd 37,70 samt i höjd 5 $^1/_2$ meter. Rundt omkring den samt längs trappväggarna var utmejslad den kolossala, 2 $^1/_2$ meter höga relieffris, som framställde gudarnes strid med giganterna. På denna underbyggnad befann sig altaret, som omgafs af ett, genom ioniska kolonner utåt öppet galleri, hvars inre väggar voro smyckade med en mindre relieffris, framställande, så vidt man kunnat tyda de återstående fragmenten, den pergameniska nationalhjeltens Telephos' öden. Det är dessa båda friskompositioner, som gifva de pergameniska fynden deras största betydelse. Sjelfva altaret höjde sig högt öfver den omgifvande kolonnhallen på en tornartad, hög basis, uppför hvilken trappor ledde, en anordning liknande det berömda Zeusaltaret i Olympia, hvilket synes hafva utgjort förebilden äfven deri, att det förfärdigats af offerdjurens

aska, den man knådat samman med lera från floden. Eljes hade man visserligen sökt åstadkomma något förmer än det olympiska altaret; det hela öfverträffade nämligen detta tre gånger i omfång och var dubbelt så högt. Men så kunde också offerflamman från Pergamons Akropolis ses i hela den vida Kaikosdalen nedanför och skönjas som en ledfyr långt ut på det Aegæiska hafvet.

Utom dessa arkitektoniska praktverk pryddes Akropolis af andra marmorbyggnader, ehuru af mindre betydenhet.

På terrasserna kring alla dessa byggnadsverk, särskildt kring Athenatemplet och Zeusaltaret, voro uppstälda ett stort antal statyer, såsom de i mängd funna baserna med sina inskrifter betyga. Af dessa statyer har endast en liten del blifvit bevarad till våra dager. Bland dem intaga två Athenastatyer af en sträng, ädel karakter, som tyder på äldre förebilder — i en af dem har man velat se en efterbildning af Pheidias' berömda bild i Athenas Parthenon —, några kvinliga gestalter från en något senare, mindre sträng konstperiod, en hermafrodit och en imposant Zeus-Ammonstaty främsta platserna. Af de bevarade fragmenten har ett om den milesiska Venus påminnande kvinnohufvud af utomordentligt behag och friskhet med rätta väckt odelad beundran.

II.

Reliefen med gudarnes och giganternas strid, som rundt omkring beklädde det pergameniska Zeusaltarets underbyggnad, är den största grekiska friskomposition man känner. En jemförelse i detta hänseende med Parthenonfrisen, den man hittills ansett för den största, kan måhända vara af intresse. Denna var visserligen 25 meter längre, men mätte endast 1 meter i höjd, då deremot den pergameniska reliefen var 2,3 meter hög med kolossala figurer af en och en half gång den naturliga storleken. Medan figurerna i Partenonfrisen framträda på sin höjd 15 centimeter från ytan, äro de pergameniska högreliefernas ända till 50 centimeter framstående. Medan den förra frisen omfattade en yta af omkr. 160 kvadratmeter, hade den senare ett ytinnehåll af inemot 300 kvadratmeter.

Af denna fris äro omkring tre femtedelar bibehållna, delvis skäligen väl, mestadels dock i ett högst fragmentariskt skick. Det

har lyckats arkeologerna att af dessa gräsligt stympade bitar med fullkomlig säkerhet sammanställa större eller mindre sammanhängande grupper, betäckande en yta af omkring 120 kvadratmeter. Ja, man har till och med kunnat ange den plats, som en del af dessa hade i kompositionen. Detta är specielt fallet med partierna längs trappuppgången, hvilka genom sin form äro lätt bestämbara, samt de till dessa stötande delarne, emedan hörnstyckena lyckligtvis bevarats. Äfven platsen för reliefens hufvudpartier, Zeus' och Athenas strider, har man med största sannolikhet kunnat bestämma på grund af stället, der de hittades. De intogo midten af östra långsidan.

De olympiske gudarnes strid med de vilda, jordfödda giganterna, som ville omstörta den nya, gudomliga verldsordningen, var sedan äldsta tider ett älsklingsämne för de grekiske konstnärerna. Särskildt i metoper och tempelgaflar anbragte man framställningar af gigantstriden; Pheidias sjelf hade afbildat den på insidan af Athenas gyllene sköld. I likhet med de så omtyckta framställningarna af strider med amazoner och kentaurer, var gigantstriden ett förhärligande af den helleniska kulturen, dess segrande kraft gentemot barbarerna. I skulpturer från Olympia, Selinus, Agrigent, Aten och Priene samt i ett stort antal vasmålningar äro prof på dessa äldre framställningar af gigantomachien bibehållna. Alla dessa äldre framställningar voro dock i jemförelse med den pergameniska reliefen af mindre omfång och omfattade endast ett fåtal figurer. För att fylla med gudar och giganter den väldiga yta, som här förefans, fingo konstnärerna lof att hopbringa ett mycket större antal af de mindre, än sagorna hade namn för, samt uppbåda hela den olympiska härskaran, såväl dess manliga som kvinliga personal. Då det emellertid var omöjligt att tillfyllestgörande karakterisera dem alla, inristade man namnen, gudarnes på gesimsen ofvanom reliefen, giganternas på basen eller bredvid sjelfva figuren. En stor del af dessa inskrifter hafva bevarats. Af dem finna vi att i striden deltogo icke blott Zeus, Athena, Herakles, den dödlige, utan hvars bistånd ödet förvägrat gudarne seger, Ares, Apollon, Artemis, Poseidon, Dionysos, Kybele, Hefaistos, Hekate och andra mäktiga dämoner, utan äfven så okrigiska gudomligheter som Afrodite, Eros, Leto, Themis, Amfitrite och Eos eller så föga kända som Dione och Asteria. Derjemte en hel härskara af underordnade väsen, vindgudar, vattendämoner samt till och

med satyrer. Då det stora flertalet af lägre gudomligheter, som voro svårare att karakterisera, varit igenkänliga mest blott genom det i gesimsen inhuggna namnet, har det ofta varit svårt att beträffande de bibehållna figurerna bestämdt angifva hvilken gudomlighet de föreställa, och naturligtvis föras derom häftiga tvister mellan arkeologerna. Dessa tvister äro dock af föga intresse och betydenhet, i synnerhet som de vigtigaste figurerna äro så väl karakteriserade, att om dem intet meningsutbyte uppstått.

I alla äldre framställningar afbildades giganterna såsom fullrustade kämpar. Då sagan emellertid ej gifvit dem någon fast gestalt, som skulle vägledt den bildande konstnärens fantasi, började man småningom gestalta dem på det mest fantastiska sätt. Från Athenatemplet i Priene i Mindre Asien, hvilket är något mer än ett halft sekel äldre än det pergameniska altaret, finnes i behåll en mängd fragment af en liten fris, som i mer än ett hänseende påminner om den pergameniska och sannolikt tjenat som förebild för denna. Den framstälde äfven en gigantomachie, och här förekomma för första gången giganter af den skepnad, som sedermera blef den mest typiska, varelser med mensklig öfverkropp, men ben, som öfvergå i en väldig ormkropp. Det var sålunda man sökte karakterisera deras egenskap att vara ur jorden födda. Alla dessa äldre gigantgestalter förekomma i den pergameniska reliefen jemte nya former. Med i sanning häpnadsväckande fantasi hafva de pergameniska konstnärerna framstält det väldiga slägtet. Man ser bland dem ungdomligt sköna, nakna herosgestalter och bepansrade krigare, kämpande med svärd och lans, vilda, ormfotade gestalter, som slunga stenblock eller svinga trädstammar mot sina motståndare, medan ormarne sjelfständigt kämpande ringla sig högt upp. En stor del af dessa ginganter äro bevingade. En ormfotad gigant har lejonhufvud och i stället för armar lejontassar, med hvilka han sargar sin nakne motståndare, som söker strypa honom. En annan ormfotad gigant, den ohyggligaste af dem alla, har panna, nacke och rygg af en tjur.

Mot denna vilda skara kämpa gudarne med de mest mångfaldiga vapen. En gudinna stöter en brinnande fackla i ansigtet på en bevingad, skäggig gigant med tjurhorn, en annan rycker undan skölden för en halft omkullstörtad och krossar honom med ett af en orm omslingradt kärl, hvars förklaring, inom parentes sagdt, gifvit arkeologerna ett förtvifladt hufvud-

bry. Apollon, en skön, naken ynglingagestalt, hvars likhet med Apollo di Belvedere blifvit ofta påpekad, sänder sina dödande pilar bland giganterna, af hvilka flere döda och döende ligga kring honom. Artemis, ilande fram i jägarinnedrägt, spänner sin båge mot en ung, skön gigant, som beväpnad med svärd, sköld och hjelm störtar mot henne. En bevingad, sköldbeväpnad, skäggig gud, som man benämt Boreas, nordanvindsdämonen, riktar ett väldigt svärdshugg mot en på knä fallen gigant, som söker skydda sig med en djurhud, vecklad kring högra armen. Sjövidunder, hästar med delfinstjertar, spränga fram öfver högar af störtade giganter; sjelfva sjöguden, Poseidon, har tyvärr gått förlorad. Helios, körande sitt spann, svingar en fackla mot sin motståndare, en naken, menniskogestaltad gigant; framför honom rider Eos. Dionysos stormar fram med sina satyrer; bredvid honom springer hans panter. Den tregestaltade Hekate, korsvägarnes och alla hemska konsters fruktansvärda gudinna, svingar på en gång fackla, lans och svärd mot sin motståndare, en ormfotad gigant, som lyfter ett klippblock för att slunga det på henne, medan hennes hund biter honom i låret. Den stora gudamodern, den asiatiska naturgudinnan Kybele, rider fram på sitt lejon och reder sig just att afsända en pil. En gud, som man ansett för den ena af Kabirerna, de urgamla asiatiska »stora gudarne», svingar en hammare för att krossa den ofvannämda ohyggliga tjurgiganten, hvilken stångande störtar mot en annan gud, som åter kullkastad på knä borrar sitt svärd intill fästet i hans sida. Jemte gudarne deltaga i striden deras heliga djur, lejon, hundar, ormar och örnar. De sistnämda kämpa mest mot giganternas ormfötter; med sina klor och näbbar sarga de ormarnes uppresta hufvuden. Öfverallt äro gudarne de segrande. Endast i en grupp synes en gud öfverväldigad. En kolossal gigant har med sina armar fattat honom om lifvet, lyft upp honom, slingrat sina ormben kring hans fötter och biter honom i venstra armen. Stridens kulminationspunkt står dock att söka i de två kampscener, i hvilka Zeus och Athena äro hufvudpersonerna och hvilka lyckligtvis blifvit bäst af alla bibehållna. Zeus, en den mäktigaste gestalt man kan tänka sig, skakar mot en icke mindre väldig, ormfotad gigant sin ægid med det fruktansvärda gorgohufvudet, medan han lyfter sin högra hand för att genomborra honom med sin blixtstråle. En annan gigant har redan sjunkit ned bredvid, träffad af blixten, en tredje, äf-

venledes sårad, vrider sig under inflytande af ægiden, under det den ännu oskadade giganten söker skydda sig mot Zeus genom en lejonhud, medan han med högra handen slungar ett klippblock mot honom. Athena åter störtar fullt rustad framåt, släpande efter sig en ung, menniskoliknande, bevingad gigant, som hon fattat i håret. Han har blifvit störtad af Athenas heliga orm, som slagit sina väldiga ringlar kring hans armar och ben. Bredvid Athena höjer sig ur marken med jemmer målad i blicken och armarna bedjande utsträckta giganternas moder Gaia, jorden, hvars slägt nu förintas. Men mot Athena sväfvar Nike, segergudinnan, för att bekransa henne, Zeus' mäktiga och segerbringande dotter.

Detta är i korta drag innehållet af de bäst bibehållna grupperna. Då endast ett jemförelsevis ringa antal af skifvorna kunnat bringas i omedelbart sammanhang med hvarandra, är det vanskligt att uttala något omdöme om den stora kompositionen i dess helhet. Så mycket kan man dock säga att de enskilda kampgrupperna ingalunda stått uppradade isolerade bredvid hvarandra, utan tvärtom på de mest olikartade, ofta öfverraskande sätt gripit in i hvarandra, så att de otvifvelaktigt bildat ett organiskt sammanbundet helt. Man har så mycket mindre skäl att betvifla den uppfinnande konstnärens eller konstnärernas — ty sannolikt är verket en produkt af fleres samarbete — förmåga i detta hänseende, som de enskilda grupperna äro komponerade med stort konstförstånd och skicklighet. Trots det lidelsefulla lifvet hos dessa i vildaste strid inbegripna figurer, äro de enskilda kampgrupperna i regeln af anmärkningsvärd öfverskådlighet, rika på verksamma, ofta sköna kontraster, på harmoniskt verkande linier. Derjemte äro alla toma ytor omsorgsfullt undvikna; merendels äro de med stor skicklighet och naturlighet utfylda. Zeus- och Athenagrupperna hafva i dessa hänseenden förvärfvat sig allmän och rättvis beundran. De mindre lyckade grupperna — sådana förekomma naturligtvis äfven i ett så omfångsrikt verk — höra afgjordt till undantagen; dock torde den styfhet och brist på lif, som man måste klandra hos en och annan grupp, mera böra läggas den till last, som haft det tekniska utförandet om hand, mindre den uppfinnande mästaren. Teckningen är i allmänhet ända till öfverdådighet djerf och fri. Inkorrektheter af svårare eller lindrigare beskaffenhet förekomma endast när konstnären sökt öfverskrida hvad som med plastikens medel är framställbart — hvilket icke är så sällan fallet.

III.

Mästaren eller mästarene till den stora pergameniska altarreliefen känner man ej ens till namnet. Man vet endast att de pergameniska konungarne samlade till sin hufvudstad stora skaror af konstnärer från alla orter i Grekland, och man känner äfven namnen på några mästare, som under Attalos I i brons utförde en omfångsrik grupp, föreställande konungens strider med gallierna och andra fiender, af hvilken grupp ännu basen med inskrifter. blifvit åtminstone delvis bevarad. Sannolikt uppgjordes teckningen till altarreliefen gemensamt af mästarene, hvilka sedan jemte sina talrika medhjelpare och lärjungar äfven sjelfva lade hand vid det tekniska utförandet. Efter hvad de bibehållna resterna gifva vid handen, begynte utmejslandet först då de enskilda marmorskifvorna voro infogade i altaret, hvilket, utom annat, bevittnar de pergameniska konstnärernas häpnadsväckande skicklighet. En föreställning om verkets omfång och den mängd arbetare, som dervid måste varit sysselsatt, ger den sannolika beräkningen, att en skicklig marmorarbetare skulle behöfva ett halft år för att utarbeta en enda af den stora reliefens omkring 150 figurer. Marmorn, i hvilken dessa arbeten äro utförda, har en blåhvit färg och skiljes äfven vid flyktigt betraktande lätt från de marmorarter, som i regeln användts för antika konstverk. Dess fyndort skall ännu vara okänd.

Figurerna äro utförda i mycket hög relief, så att enskilda kroppsdelar, såsom hufvud, armar och ben merendels fullkomligt frigöra sig från ytan; ofta voro sådana stycken efteråt tillfogade, såsom man kan se af de tappar och hål, med hvilka de fästats. Vid fyrspannen och i allmänhet der två eller flere figurer stäldes bakom hvarandra, utfördes de bakre i svagare relief, så att den bakersta endast helt obetydligt höjer sig öfver ytan. Det samma förekommer stundom äfven vid enskilda figurer; särskildt anmärkningsvärd är den tregestaltade Hekate, hvars sex armar och tre hufvud tyckes gjort konstnären icke så litet bekymmer.

Det var en sällsynt lycka att större delen af altarskulpturerna inmurats i den ofvannämda muren. Medan nämligen ytan hos de rester, som legat begrafna i jorden, är alldeles förvittrad, är ytan hos de från muren framdragna styckena bättre

bibehållen än hos största delen af antika monument. Många af styckena ega en friskhet, som om de just kommit från ateliern. Denna lyckliga omständighet har satt oss i tillfälle att närmare studera en sida af den pergameniska konsten, som ingalunda erbjuder det minsta intresset.

I absolut besittning af marmorteknikens alla ressurser — man kan utan fruktan för öfverdrift påstå att altarreliefen i tekniskt hänseende öfverträffar allt, äfven det djerfvaste man hittills känt i den vägen — använde de pergameniska konstnärerna sin virtuositet till att åstadkomma den största möjliga realistiska effekt. Denna deras sträfvan yttrar sig i smått som i stort. Hit räknar jag ej deras synbara förkärlek för präktiga, fladdrande draperier och klädnader med effektfulla, djupa veck, ty deri hade de berömda förebilder från äldre, såsom mer idealistiska ansedda konstperioder. Mera anmärkningsvärdt är att de söka i marmor efterbilda texturen hos de fina ylletyger, som gudinnorna bära närmast kroppen, ehuru de äfven i dessa hänseenden hade äldre mästares exempel att följa, eller att de låta en gudinna rusa fram i striden iklädd en lång fladdrande sidendrägt, ty annorlunda än som ett försök att i marmorn efterbilda siden kan man svårligen förstå dessa brutna, något styfva småveck, som genomkorsa de stora. För öfrigt bära de flesta gudinnor kläder af en snitt, som antagligen för tillfället var modern bland tidens damer; åtminstone förekommer den hos porträttstatyer, men hos gudinnor icke förr än nu. I skodonsväg utveckla gudinnorna och äfven de vekligare gudarne, såsom Dionysos, en anmärkningsvärd lyx; Artemis' snörda, med de finaste snörmakeriarbeten sirade jagtskor äro ett mönster af prydlighet, och Amphitrites' af sjöväxter och fiskfjäll lika konstigt som sirligt hopfogade skor ett under af skomakarkonst. Med lika omsorg äro vapnen sirade. Hjelmar och sköldar äro prydda med de finaste ciseleringar, icke blott gudarnes utan äfven giganternes; så har en gigant rundt kring sköldranden de prydligaste små åskviggar, en annan på sköldhandtaget ett litet, utsökt fint arbetadt gorgohufvud.

Eljes är giganternas vanliga försvarsvapen en kring armen vecklad djurhud, vid hvilkens framställning konstnärerna haft rikt tillfälle att briljera med sin tekniska färdighet. Ej blott att hårsidan är utförd med en realism, som man vore frestad att anse öfverskrida plastikens råmärken; konstnärerna ha ej

skytt någon möda att på den nakna sidan så naturalistiskt som möjligt återge skinnets egendomliga textur. Under sådana omständigheter har man knapt rätt att förvåna sig öfver den omsorg, med hvilken t. ex. hvarje fjäll på ormkropparna, hvarje fjäder på vingarna är utarbetad, och det är nästan öfverflödigt att framhålla att hårbehandlingen hos djuren och menniskorna i detaljerad, effektfull naturtrohet eger få motstycken inom den plastiska konsten.

Vill någon af det ofvanför sagda draga slutsatsen att de pergameniske mästarene, liksom många moderna konstnärer, endast lagt an på att briljera med sin virtuositet, endast velat genom en mängd öfverraskande detaljer afleda uppmärksamheten från kanske väsentliga brister i hufvudsak, så tager han dock miste. Så mästerligt dessa detaljer än äro utförda, ådraga de sig dock uppmärksamheten först i sista rummet. Det är först och främst det brusande lifvet hos dessa, i strid mot hvarandra störtande kolossala gestalter, som fängslar intresset. Men man ser att de pergameniske konstnärerna, som i dessa tider af oafbrutna blodiga krig och våldsbragder endast behöfde ha ögonen öppna för att finna de tacksammaste motiv till stridsscener, derjemte voro grundliga, studerade kännare af menniskokroppens anatomi. Deras öfverlägsna säkerhet i framställningen af de nakna partierna, från t. ex. Apollons ungdomliga, smidigt sköna gestalt och Zeus' öfvermäktiga, af den friskaste mannakraft svällande kropp, till de sårade giganternas skälfvande, förvridna former och de dödades utsträckta, slappa lemmar, den förvånansvärda lätthet, hvarmed de kunnat återgifva hvarje upptänklig, ögonblicklig ställning, som en menniskokropp kan intaga, framkallar ovilkorligen för tanken de två antika konstverk, Laokoongruppen och den så kallade borghesiske fäktaren, hvilka man hittills ansett som ett non plus ultra af raffinerad anatomisk plastik, men hvilka nu fått jembördiga motstycken i den pergameniska reliefen. Det öfverdrifna, forcerade betonandet af de enskilda muskelpartierna ha dessa konstverk äfven gemensamt, ehuruväl de pergameniska skulpturerna, möjligtvis emedan de ej misshandlats med några olyckliga restaurationsförsök eller undergått en sådan glättningsprocedur, som t. ex. Laokoongruppen, synas ega större omedelbarhet och friskhet.

Med ej mindre kraft är ansigtsuttrycket återgifvet, ehuru med undantag af några stympade fragment tyvärr endast gi-

ganthufvud blifvit bevarade. Den häftigaste kamplust talar ur de städse energiskt markerade dragen, dock i de mest olika skiftningar och gradationer, från den ädla vreden hos Artemis ungdomligt sköne motståndare till den mest djuriska vildhet hos flere af de skäggige, ormfotade giganterna. En har ett nästan tragiskt uttryck — när det sköna hufvudet först påträffades, antog man att det var Poseidons — andra giganter, såsom t. ex. en, som brännes i ansigtet med en fackla, ha dragen våldsamt förvridna. Upprepade gånger påminnes man äfven här om Laokoon. Märkvärdigt är äfven det uttryck af vildhet och lif, som konstnärerna förmått meddela de kämpande djurens fysionomier. Särskildt frapperas man af ett lejon, som mellan sina käkar krossar armen på en gigant, och framför allt af ormhufvudena med deras nästan förskräckande, ondskefulla lif.

Den pergameniska altarreliefens stil måste sålunda betraktas som afgjordt realistisk. Men genom den ifver, hvarmed konstnärerna trängde på realistisk framställning, det må nu ha passat eller icke passat för ämnet, gick det dem ofta nog lika som för flere af nutida »realister» inom skilda konstområden: för att få det realistiska riktigt öfvertygande och ögonskenligt fram, tappade man ej så sällan bort det naturliga måttet. Genom att forceradt söka pressa fram det reela kom man endast onatur åstad. Detta tadel träffar dock lindrigare de pergameniska konstnärerna än nutidens realister; hvad de än velat, de voro dock greker med skönhetssinne, hvilka med eller mot sin vilja skolats af den grekiska konstens ädlaste verk, och detta bevarade dem för mera vådliga öfverdrifter.

IV.

Rörande den mindre altarreliefen, hvilken såsom nämdt hade sin plats på inre sidan af galleriet kring altaret, kunna vi fatta oss kortare. Af denna äro visserligen flere plattor bibehållna, men man har ej ännu lyckats ordna dem till ett sammanhängande helt, hvarför man blott i par fall lyckats med visshet tyda hvilka speciela tilldragelser som åsyftas i de framstälda stridscenerna, offerhandlingarna, processionerna med mera. De två scener man förmått uttyda hänföra sig till den pergameniska nationalhjelten Telephos' öden. Den ena framställer huru denne såsom spädt barn af sin fader Herakles anträffas diande

en hind, den andra huru Telephos såsom fullvuxen hjelte i Aulis tvingar grekerna att som läkemedel för ett sår, som han erhållit genom Achilles' lans, gifva honom rost från samma lans. Han har gripit Agamemnons späda son Orestes och flyktat till ett altare, der han hotar att döda honom. Att sluta af dessa scener innehöllo väl äfven de öfriga framställningar af pergameniska lokalsagor. För öfrigt synas de enskilda scenerna ej stått i något yttre sammanhang, utan tvärtom genom små kolonner varit åtskilda från hvarandra. Ehuru ytan hos denna mindre relief är vida mer förvittrad än hos den större, tyder den dock på samma tekniska mästerskap i marmorns behandling.

I ett afseende hör denna mindre relief till de märkvärdigaste monument vi ega från den klassiska forntiden. Man möter nämligen här för första gången försök i större utsträckning att plastiskt återgifva såväl rent arkitektoniska som landskapliga element, byggnadsdelar, stora klippartier och träd, i hvilka icke blott stammens och barkens egendomligheter äro noga observerade, utan äfven hvarje enskildt blad är omsorgsfullt utmejsladt. Derjemte förekomma rikligen perspektiviska förkortningar af för reliefens framställningsmedel nog olämplig art samt figurer stälda i olika plan bakom hvarandra. Till det realistiska element, som förefans i den större frisen, i hvilken reliefkompositionens naturliga lagar dock i allmänhet äro väl iakttagna, kommer här sålunda ett afgjordt måleriskt element, så mycket anmärkningsvärdare, som man hittills antagit att detta i sådan utsträckning kommit till användning först långt senare, då konsten redan råkat på förfall, under den romerska kejsartiden. Denna fris visar att den måleriskt-plastiska reliefstil, i hvilken renässansens mästare omkring ett och ett halft årtusende senare frambragte så underbara konstverk, ingalunda skyddes af grekiska konstnärer äfven från konstens blomstringsperioder; ty såsom en låt vara efterblomstringsperiod, ingalunda såsom en tid af förfall, hvilket man ofta förut påstått, måste man numera anse den grekiska konsten under tredje och andra århundradet före vår tideräkning.

Denna principiela stilåtskilnad mellan de båda altarreliefierna, hvilka obestridligen måste uppstått ungefär samtidigt, är ett ganska märkeligt faktum, som dock kan förklaras på följande sätt. Då den mindre reliefen sannolikt framstälde endast

pergameniska lokalsagor, hade konstnärerna inga äldre förebilder att hålla sig till, utan uppfunno scenerna enkom för altarbyggnaden. De hade derför friare händer och kunde mera följa sin smak för effektfull målerisk anordning, som väl just på denna tid utvecklat sig ur de knapphändiga ansatser dertill, hvilka talrikt nog kunna uppvisas från äldre tider. Beträffande gigantomachien på den större reliefen hade de deremot snart sagdt otaliga föregångare, hvilkas arbeten de så mycket mindre kunde draga i betänkande att fritt efterbilda, som ett sådant förfarande var en häfdvunnen, ganska allmän sed, som för grekerna hade intet anstötligt. Begreppet artistisk eganderätt var hos dem ganska dunkelt. Men samtidigt som de lånade flere eller färre af de enskilda kompositionsmotiven från äldre konstverk, upptogo de äfven dessas strängare reliefstil.

Huru omfattande dessa lån voro är omöjligt att bestämma, då det allra största flertalet rent grekiska konstverk gått förlorade. I ett fall låter sig dock ett sådant fritt lånande uppvisas, nämligen från den ofvannämda lilla tempelfrisen i Priene. Denna skenbart obetydliga omständighet är af ganska stort intresse, emedan den leder till att finna en anknytningspunkt mellan den pergameniska konsten och föregående konstperioder. Athenatemplet i Priene uppfördes och smyckades nämligen af en af de konstnärer, Pythis, som kort förut varit med om att fullborda ett af gamla verldens sju underverk, konung Maussollos' graf i Halikarnassos, det berömda så kallade Maussoleum. Men vid Maussoleum voro företrädesvis attiska konstnärer sysselsatta, och den främsta och tongifvande bland dessa var ett sådant snille af första ordningen, som Skopas. Skopas' bilder voro i forntiden särskildt berömda för sin djerfhet i uppfinningen och liffullhet i uttrycket, och de bibehållna delarne af Maussoleumfrisen komma af alla äldre grekiska konstverk den pergameniska gigantomachiens stil närmast i lidelsefull, nästan våldsam energi. Det är sålunda ej oberättigadt att i altarreliefens forcerade kompositionssätt finna en verkan af de impulser, som Skopas' mäktiga snille gaf åt den mindre-asiatiska konsten. Men utom från detta håll påverkades, såsom man känner, den pergameniska konsten af Lysippos, denne argiviska mästare, hvars effektfulla, nobla realism särskildt tilltalade hans samtids smak och utöfvade väsentligt inflytande på den senare helleniska konsten. Och liksom kompositionen uppstod under inverkan af

Skopas, låter sig den egendomliga realismen i den pergameniska konsten naturligen förklaras ur Lysippos' icke mindre mäktiga föredöme.

Dermed är ej sagdt att den pergameniska konsten vore en blott imiterande sammansmältning af den yngre attiska och argiviska. Den är en utveckling af dem och eger all den sjelfständighet, som följer med en fri och organisk utveckling; dess naturuppfattning och karakter äro grundväsentligen skilda från den äldre konstens. Det är knapt nödigt att påpeka dess åtskilnad från Pheidias' konst, som hade en öfvervägande etisk karakter och hvars representativa verk, Zeus- och Athenabilderna, genom en storslagen, af det renaste skönhetssinne adlad förenkling af formerna erhöllo sin upphöjdt lugna, ideela karakter. Men äfven den yngre attiska skolans mästare, Skopas och Praxiteles, stodo på en väsentligen annan ståndpunkt än de pergameniska konstnärerna. Kärnan i deras konst var äfvenledes etisk, deras främsta verk gudabilder, som blefvo typiskt bestämmande för alla senare framställningar af samma gudaideal. Men på den af Pheidias inslagna vägen läto sig dessa gudaideal ej mer framställa. Uttryckande mer speciela sidor hos det gudomliga eller rent menskliga — ty för grekerna kom detta numera i det närmaste på ett ut — kunde de få sin konstnärliga form endast i en individuelt mensklig gestalt, hos hvilken den ifrågavarande sidan fick på en gång sitt mest intensiva och skönaste uttryck. Det var nu man skapade idealet af kärleksgudinnan såsom en icke blott kärlek förlänande utan sjelf kärlekstrånande skön kvinna; Apollon framstäldes icke såsom en skalderna inspirerande dämon, ty dertill saknade konsten uttrycksmedel, utan sjelf såsom en inspirerad skald, Bacchos blef icke den mäktiga gifvaren af vinrankans eldiga frukter, utan en under lätt inflytande af drufvans ädla saft svärmiskt drömmande skön yngling. Det var så, genom att låta den etiska grundtanken på en gång helt uppbäras af och adla ett rent menskligt patos, som den tidens konstnärer skapade sina ojemförligt sköna och karakteristiska gudagestalter. Samma innerliga sammansmältning af det etiska och patetiska uttalar sig äfven i deras öfriga verk, till exempel i Niobegruppen, som af mer än ett skäl erbjuder intressanta jemförelsepunkter med den pergameniska konstens alster; den är äfven karakteristisk för Lysippos' högt berömda bilder af Alexander den store och hans un-

derbara framställningar af den rent fysiska skönheten hos en harmoniskt utvecklad, frisk ynglingagestalt. En utveckling vidare var endast möjlig i riktning åt det rent patetiska, om man lät det etiska idéinnehållet träda tillbaka under skildringen af rena sinnesaffekter, och detta gjorde de pergameniska konstnärerna.

Kärnan i den pergameniska konsten var patetisk, dess framställningssätt realistiskt. En så beskaffad konst kunde ej vara lämpad för skapandet af ideela gudatyper, dess styrka låg åt den historiska framställningen, och inom detta område öfverträffar den alla föregående antika konstperioder. Vi anföra som exempel endast den allmänt kända »döende galliern», som nedsjunken på sin sköld tungt stöder sig på den snart maktlösa högra armen, medan den halft brustna blicken redan synes omtöcknad af döden. Denna gripande staty med dess djupa, mäktiga patos står ännu främst bland allt, som finnes i behåll af den pergameniska konsten, trots alla de lofsånger, med hvilka man prisat den stora altarreliefen, och vittnar fördelaktigt såväl om sjelfständigheten hos den konstriktning, ur hvilken den framgått, som om den storartade karakteren af pergamenernas historiska konst. Äfven gigantomachien, så från gudamyten hemtadt dess ämne än är, måste hänföras under rubriken historisk konst. Ty den får sitt värde och intresse mindre genom framhållandet af mytens etiska kärna eller genom karakteriseringen af de enskilda gudagestalterna, än genom framställningen af sjelfva stridens förlopp, af det vilda stridstumultet. Dess karakter är patetisk i ännu högre grad än hos den döende galliern.

Det skulle föra för långt att här närmare undersöka de inflytelser den pergameniska konsten haft på den antika plastikens vidare öden. Några antydningar specielt hänförande sig till den stora altarreliefen kunna dock vara af intresse. Icke blott att man på romerska sarkofager funnit direkta efterbildningar af en och annan grupp ur gigantomachien, eller att flere hittills omtvistade skulpturfragment, till exempel den bekanta så kallade »döende Alexander», otvifvelaktigt stå i samband med eller under inflytelse af den; äfven för den konsthistoriska utredningen af de så länge och så ifrigt omdiskuterade Apollo di Belvedere och Laokoongruppen ha de pergameniska fynden lemnat nya uppslag. Hvad den förra beträffar, öfverensstämmer

den mer än blott tillfälligtvis, till utseende så väl som stil, med altarreliefens Apollon. Då denna åter obestridligen eger större ursprunglighet i konceptionen och sålunda är äldre, ligger den tanken nära till hands att antingen Apollo di Belvedere uppstått under omedelbart inflytande af denna eller att båda kunna hänföras till något ännu äldre, gemensamt original, som nu vore förloradt. Laokoongruppen och gigantomachien stå hvarandra otvifvelaktigt ännu närmare. Likheten i stil mellan dem båda är redan förut påpekad. Då i altarfrisen förekommer en gigant, den af Athenas orm omslingrade, som icke blott i ställning utan i hela anordningen, till exempel i den skicklighet, hvarmed man undvikit att låta ormarne, trots deras vidlyftiga slingringar, betäcka någon väsentligare del af kroppen, ganska nära påminner om Laokoon, och dessutom en så bizart reflekterad konstnärstanke, som att framställa tre af ormar omslingrade personer, naturligt låter sig förklaras genom att konstnären anslagits af ett äldre verk, der något likartadt var framstäldt, samt velat öfverbjuda detta, så synes det ej otroligt att Laokoongruppen, om hvars senare ursprung meningarna aldrig varit delade, uppstått under inflytande af altarreliefen. Laokoonkonstnärernas rhodiska härkomst utgör härvid ej något hinder, emedan man såväl vet att de grekiske konstnärerna på denna tid förde ett ganska rörligt lif, som ock med temlig säkerhet känner till att konstnärer från Rhodos varit verksamma i Pergamon. Alla dessa saker stå dock ännu under debatt.

Att slutligen, efter redogörelsen för de pergameniska konstverkens skaplynne, fälla ett positivt omdöme om deras värde ur estetisk synpunkt är ej så lätt, då sjelfva begreppet skönt nu mer än någonsin står under diskussion eller rättare tappats bort under de larmande fejderna om realism, naturalism, sanning, naturlighet, tendens, »smuts», idealism och så vidare. Otvifvelaktigt finnas väl de, som i den pergameniska konstens realism vilja se det högsta utvecklingsstadiet af hellenisk konst, som ställa gigantomachien högt öfver Parthenonfrisen. Så mycket synes dock stå fast att den, som en gång tjusats af Parthenonfrisens fint harmoniska rytmer, föredrar dem framför gigantomachiens skrällande, om ock effektfulla fortissimo, och att han efter det lidelsefulla, dämoniska stridstumultet på altarreliefen gerna återser Panatheneertågets enkla, glada festlighet,

till hvilket allt hvad Hellas under sin skönaste tid egde s
nast kommit tillsammans.

Berlin, i februari 1885.

A. Lönnbeck.

Dr Brandes' uppsats om Hamlet och Montaigne.

Att Shakspere känt Montaignes essayer har redan länge varit en känd sak. I British Museum förvaras ett exemplar af Florios 1603 verkstälda öfversättning, hvilket är försedt med Shaksperes egenhändiga namnteckning. Dennas äkthet har visserligen blifvit bestridd, men majoriteten af forskare har likväl uttalat sig för dess autenticitet. I Stormen (skrifven 1612) har Shakspere citerat den franske filosofen och dervid tydligen begagnat Florios öfversättning. Deremot har man hittills icke antagit något samband mellan Hamlet och dessa essayer, till dess att uppmärksamheten riktats derpå af dr Georg Brandes, hvilken i tvenne i Aftonbladet (dec. 1884) införda artiklar nyligen afhandlat denna fråga. Som dessa uppsatser, skrifna af en med rätta så berömd författare, ådragit sig en stor uppmärksamhet, kan det måhända ej alldeles vara ur vägen att underkasta dem en något närmare analys.

Den förste, som insett sambandet mellan Montaigne och Hamlet, är enligt dr Brandes kretsrådet Stedefelt. Dennes skrift (1871) sättes af honom synnerligen lågt, och dess enda förtjenst säges ligga i tendensen. Äfven jag måste instämma i denna förkastelsedom. Arbetet är verkligen ett glänsande pekoral och innehåller endast osammanhängande prat om »Sheakspeare», som författaren genomgående älskar att kalla den store skalden. Den andra kämpen för denna idé är enligt dr Brandes en engelsman, Jacob Feis. Också detta arbete, hvilket jag ej sett, lär vara skäligen underlägset:[1])

[1]) För att läsaren bättre må kunna skilja mellan hvad dr Brandes yttrat och hvad jag yttrat, äro den förres anföranden tryckta med mindre stil.

»Äfven han saknar den för en literär kritiker nödvändiga psylogiska riktningen. Hans bok vimlar af vilda, otroligt grundlösa smaklösa hypoteser. Men han är på rätta vägen, det vill säga han fått syn på något riktigt och väsentligt, och med engelsmännens fallenhet för det speciela och handgripliga har han dragit fram ljuset så mycket nyttigt material, att detta endast behöfver en ättre och mera kritisk behandling.

För en sådan fattas mig förutom annat för närvarande tid och plats. I det följande lemnar jag derför blott hvad som synes mig vara en säker grundval för en psykologisk karakteristik.»

Den vi hafva att bedöma är således dr Brandes, och herrar Stedefelt och Feis kunna redan från början afträda från skådeplatsen. Deras literaturhistoriska funderingar tyckas icke vara af den beskaffenheten, att de förtjena ett allvarligare skärskådande, men en forskare af dr Brandes rang kan deremot göra anspråk på att man allvarligt undersöker hvarje af honom framstäld hypotes. Det lilla han förut yttrat om Shakspere är dessutom af så stort värde och visar en så fin uppfattning af skalden, att man äfven på detta område eger rätt att betrakta honom såsom en auktoritet.

Om jag fattat dr Brandes rätt, anser han att Hamlet författats 1602 eller åtminstone före Florios öfversättning 1603. Denna första behandling af dramat trycktes 1603. Året derpå eller 1604 omarbetade Shakspere sitt första utkast. Denna reviderade text trycktes 1604. Dr Brandes' här refererade åsigt är väl icke min, men derom vill jag icke twista, utan skall i det följande ställa mig på hans egen ståndpunkt. Inflytandet från Montaigne visar sig enligt dr Brandes egentligen först i upplagan af 1604:

»Det finnes antydning om att Shakspere har känt Montaigne redan innan Florios öfversättning utkom, nämligen i den första upplagan af Hamlet af 1603. Dock är det först i den efter nämda öfversättnings utgifvande dubbelt förökade upplagan af Hamlet af 1604, som fransmannens inflytande är påtagligt. Det är också betecknande att, medan bipersonen Reynaldo i första upplagan bär namnet Montano, är detta namn i den andra upplagan förändradt, tydligen emedan det kom uttalet af Montaigne (läs Montagne) allt för nära och en biperson icke borde få erinra om detta namn.»

Härvid kan man måhända vara berättigad att fråga hvarför en biperson icke skulle kunnat heta Montano, derför att detta erinrat om Montaigne. I det samtidigt med den reviderade Hamletsupplagan skrifna sorgespelet Othello har Shakspere åtminstone ej dragit i betänkande att beteckna en biperson med detta namn.

Dr Brandes öfvergår derefter till att uppvisa sambandet mellan 1604 års upplaga och Montaignes essayer. På det att jag icke må kunna anklagas för att på något sätt vränga dr Brandes ord, aftrycker jag dem bit för bit och skall till hvarje punkt foga de behöfliga kommentarerna. Jag hoppas att frågan derigenom skall blifva bättre utredd, än om jag blott refererat åsigten.

»Till Hamlet, detta Shaksperes hufvudverk, stå Montaignes personlighet och tankar, ja till och med uttryckssätt i ett synnerligen nära förhållande. En hvar minnes från Hamlet de oförgätliga ställen, der den store grubblaren öfver lif och död har gifvit sina intryck af tillintetgörelsens hänsynslöshet en på en gång barsk och gripande vändning. Sålunda Hamlets ord V: 1, att när inbillningskraften går på spårjagt efter den ädle Alexanders stoft, finner den det användt till täppning i ett sprund: Alexander dog, blef begrafven, återvände till stoft, af jord gör man lera och så vidare. Möjligen har man tillstoppat en öltunna med Alexander och med Caesar tätat en vägg mot drag. Man mins kanske också Hamlets blodiga skämt om maskarna, som hålla måltid på Polonius. Alldeles likadana vändningar förekomma hos Montaigne, blott att denne nämner Sullas namn, då Shakspere anför Alexanders och Caesars; när man noga jemför deras uttryck, blir likheten i ögonen fallande. Hamlet säger t. ex. att Polonius är vid aftonmåltiden, ej der han äter, utan der han ätes.

Hamlet IV: 3.

En viss kongress af politiska maskar håller just nu på med honom. De der maskarna lefva just som riktiga kejsare; vi göda alla andra kreatur för att göda oss sjelfva; men oss sjelfva göda vi för maskarna; en fet kung och en mager tiggare äro blott olika anrättningar, två rätter, men på samma bord, det är slutet på visan.

Montaigne I: 426 (Leclerc's upplaga).

Det behöfs icke någon hval, elefant eller krokodil eller andra dylika djur, af hvilka det fins nog till att göra af med ett stort an-

tal menniskor. Små löss äro nog till att få Sulla att uppgifva sin diktatur. En stor och triumferande kejsares hjerta och lif, det är frukost för en liten mask.»

Likheten mellan dessa båda anföranden är endast skenbar. Den tanke, som uttryckes i Montaignes ord, är den, att den menskliga storheten kan rubbas och tillintetgöras af de obetydligaste anledningar. De utgöra en ny variation på den gamla fabeln om myggans strid mot lejonet. Den idé, som ligger till grund för Shaksperes ord, är deremot att allt i naturen är stadt i ett ständigt kretslopp. Denna verkligen då för tiden ganska originela idé är den röda tråden i Giordano Brunos atomlära. Att Shakspere känt denna är enligt min tanke visadt af Tschischwitz och König, och i mitt arbete om Shakspere s. 348—351 har jag upptagit deras åsigt. Giordano säger: »Sen I då ej att det som varit frö blir gräs, gräset skörd, skörden bröd, brödet mjölksaft och mjölksaften blod? Ur detta uppkommer sperman, ur detta embryot, ur detta menniskan, ur henne liket, ur liket jorden, som åter på samma väg genomlöper alla naturliga former.» Som man märker, är tanken här den samma som hos Shakspere, och skola vi antaga att denne ej på sjelfständig väg funnit den, är det tydligt att han hemtat den snarare från Giordano än från Montaigne, med hvilken ju ingen saklig öfverensstämmelse finnes. Denna passus förekommer dessutom redan i 1603 års upplaga, således innan »Montaignes inflytande är påtagligt».

»Montaigne beundrar sin fader liksom Hamlet sin. När han talar om honom är det med entusiasm, och uttrycken likna i mycket Hamlets. Han framhåller (I: 316) faderns vinnande väsen, hans milda värdighet, hans vackra ansigte, hans utomordentliga kroppskraft, hans omtanka om sin person, hans skicklighet i ridderliga idrotter, hans utomordentliga uthållighet, hans samvetsgrannhet och religiositet. På samma sätt framhåller Hamlet i scenen med drottningen skönheten i faderns hufvud, hans krigiska uppsyn, finheten i hans hållning och så vidare.»

Att en son beundrar sin fader samt prisar dennes yttre och inre företräden kan väl näppeligen betraktas såsom något egendomligt vare sig för Hamlet eller Montaigne. Ej heller kan

man i sjelfva sättet spåra nog stor likhet, att förutsätta ett lån. Hamlet yttrar sig med entusiasm:

Se, hvad behag på denna panna trona!
Apollos lockar, Zeus Kronions hufvud,
en blick som Mars att hota och befalla,
en ställning lätt och smidig som en Hermes',
nyss stigen ned på berg af himmeln kyst,
ett sammandrag, en form, der en och hvar
af gudarne sin stämpel tryckt, att gifva
åt verlden sin förskrifning på en man.

Montaigne är betydligt mera reserverad. Han är en *författare*, som gifver sina läsare ett porträtt af en för honom kär personlighet. Åskådlighet är hans mål. Han säger: »Han talade föga och väl; i sitt tal inblandade han då och då förskönande vändningar från moderna, i synnerhet spanska böcker, och bland dessa vanligen från den de kalla Marcus Aurelius. Hans hållning var af en behaglig värdighet, enkel och anspråkslös; han hade en synnerlig omsorg om ärbarhet och anständighet i drägt och later, vare sig han var till häst eller till fots. Hans ord var orygglìgt. Hans moraliska medvetande och religion lutade i allmänhet snarare åt småaktig noggrannhet än åt annat håll. För att vara en småväxt man, var han synnerligen kraftig, han hade en god hållning, en väl proportionerad kroppsbyggnad och ett behagligt ansigte, hvars färg stötte något i brunt, samt var rask och utmärkt i alla ridderliga kroppsöfningar.» Jag tror att hvarje fördomsfri läsare måste medgifva, dels att Hamlets ord äro så enkla, att de rimligtvis icke förutsätta något lån, dels att — om ett dylikt antages — Montaigne icke kan hafva varit Shaksperes förebild. De af dr Brandes afsedda orden förekomma dessutom redan i 1603 års upplaga.

»Denne faders dödssätt är det, som bibringar Hamlet intrycket af att lefva i en fullständigt upplöst tid. Men i en sådan lefde också faktiskt Montaigne. Ingen var då i det vildt anarkiska tillståndet säker till lif och lem; hvar han skildrar tidsförhållandena förekommer en vändning, som ögonskenligen gått öfver i Shaksperes drama. Äfven den, som ej minnes mycket af Hamlet, kommer dock ihåg uttrycket: »Tiden har gått ur led, o sorg och harm att jag blef född till att rädda den». Läser man de klagande orden i Montaignes original, så står det: »Må vi vända våra blickar hvart som

ælst; allt störtar samman omkring oss: i alla stora stater, som i känna, de må vara kristna eller icke, se vi blott ett tydligt hot m förändring och undergång.» Men i Florios engelska öfversättning äro orden »allt störtar samman» återgifna med det poetiska uttrycket »all is out of frame». Hvarje literärt finkänslig läsare finner huru nära detta står Shaksperes: The time is out of joint.»

Äfven en literärt finkänslig läsare kan bedraga sig. Redan innan Florio skrifvit denna fras, hade Shakspere låtit Hamlet yttra: The time is out of joint. Om dr Brandes läst 1603 års upplaga, skulle han på riktig plats hafva återfunnit orden. Montaignes engelska öfversättare *kan* således icke hafva varit Shaksperes förebild. Undantager man den fullkomligt vanliga tanken, att allt störtar samman eller att tiden är ur led, finnes, såsom man lätt kan öfvertyga sig, ingen likhet mellan de båda yttrandena.

»Och på samma sida hos Montaigne (I: 348) förekommer en vändning, som Shakspere blott två sidor förut har härmat. När han talar om astrologerna, säger han att deras spel är lätt, då de förkunna stora och nära förestående förändringar; hvad de spå om ligger nog nära och påtagligt; »vi behöfva icke gå till himmeln för det». Detta uttryck är tydligen förebilden för Horatios ordspråk: »Det behöfves ingen ande från grafven för att förtälja oss det».

I detta fall är det mig ofattligt huru dr Brandes kunnat finna någon likhet mellan Shakspere och Montaigne. Hamlet står just i begrepp att för Horatio omtala det af anden yppade mordet. Nyfikenheten är spänd, men i sista stund åtrar Hamlet sig och låter det väntade förtroendet mynna ut i den innehållslösa satsen, att hvarje bof också är en ärkeskurk. Sviken i sin väntan gör Horatio då den fullt naturliga reflexionen, att det icke behöfdes några andeuppenbarelser för att meddela dylika trivialiteter. Det förefaller egendomligt att Shakspere varit till den grad idéfattig, att han nödgats låna en dylik enkel tanke från en annan författare, hvilken dessutom framkommer med den alldeles ej identiska satsen, att man ej behöfver rådfråga astrologin för vissa helt naturliga förändringar. Att dessutom denna Montaignes förkastelsedom öfver astrologin är en för honom ingalunda egendomlig tanke behöfver

knapt anmärkas. Bacon (essay 35) uttalar sig i samma riktning. Slutligen kan också här anmärkas att yttrandet finnes redan i 1603 års upplaga.

»Huru Montaigne stått för Shaksperes syn antydes af ett annat litet drag, der han strax efter vålnadens första uppträdande tager fram sin lilla tafla (tablets) för att uppskrifva sina intryck. Detta är antagligen en erinring från Montaignes personlighet, ty denne omtalar gång på gång sin vana att skrifva upp på sina tablettes hvad han vill minnas.»

Detta argument förbigår jag, ty härpå lär väl ingen förnuftig menniska vilja bygga något.

»Från Montaigne härstammar också Shaksperes berömda vändning i anledning af andesynen: »Det fins flere ting i himmel och på jord, Horatio, än er filosofi har drömt om». Dessa ord återgifva blott i sammanträngd form innehållet af Montaignes kapitel: »Om den galenskapen att hänföra det sanna och falska till vår omdömesförmågas pålitlighet». Här omtalar Montaigne att han förr föraktade och fördömde allt såsom falskt, hvilket förekom honom osannolikt; när han hörde talas om *andar, som gingo igen,* eller om förebåd för en kommande tid, hade han medlidande med de stackare, som läto narra sig af sådana galenskaper; nu har förnuftet lärt honom att det är galenskap att inbilla sig att man i sitt hufvud har gränserna för guds vilja och vår naturs möjlighet och att allt låter föra sig tillbaka inom vårt förstånds synvidd.»

Liksom det föregående citatet förekommer naturligen också detta i 1603 års upplaga. Enligt min tro ligger följande tanke till grund för dessa Hamlets ord. Eder filosofi (hvarmed antagligen menas Giordanos atomlära) eger ingen plats för det andliga, men likväl finnes detta. Hamlet antager således *att* andeuppenbarelser finnas. Men detta gör *icke* Montaigne. Tankegången hos honom är denna: Det fans en tid, då jag med stöd af mitt förstånd ansåg mig kunna bestämdt *förneka* folkvidskepelsens galenskaper (såsom andeuppenbarelser m. m.). Nu har jag kommit till insigt om att förståndet öfver hufvud taget icke är någon fullt säker ledsven. Jag eger således ej rätt att absolut förneka hvad som strider mot förståndet, äfven om detta

- såsom i förevarande fall — vore uppenbart vanvett. Montaigne tillägger att han för sin del visserligen ej funnit någon anledning i sin erfarenhet att frångå sin första tro på andeuppenbarelsers orimlighet, men att han icke längre vill tillmäta denna tro absolut visshet. Hamlet tror således på andeuppenbarelser, Montaigne icke.

»Men denna skepticism gentemot den tillfälliga erfarenheten är hos Hamlet såsom hos Montaigne förenad med känslan af vår kunskaps genomgående subjektivitet, hvilken gör alla intryck och alla utsagor relativa. När Hamlet säger till Rosenkranz: »Det finnes intet som är godt eller ondt i och för sig, utan det är tanken som gör det dertill», så heter det nästan lika lydande hos Montaigne (I: 221): »Det som vi kalla ondt eller lidande är hvarken ondt eller lidande i sig sjelft, utan det är blott vår föreställning, som ger det denna egenskap.»

Detta ställe förekommer hvarken i 1603 eller 1604 års upplagor, utan först i den efter Shaksperes död utgifna folion (1623). Då jag icke känner dr Brandes' åsigt om foliotextens förhållande till kvartupplagorna, vill jag antaga den för hans syfte förmånligaste tolkningen och ponera att detta yttrande nedskrifvits af Shakspere efter 1603. Likheten mellan Hamlets ord och Montaignes har redan förut varit påpekad af Elze i Shakespeare-Jahrbuch 1872 s. 31, ehuru Elze anser likheten blott skenbar, »ty Montaigne talar om det fysiskt, Shakspere om det sedligt goda eller onda». Åsigten om vår kunskaps genomgående subjektivitet återfinnes dessutom hos Giordano Bruno, enligt hvilken kunskapen endast sträckte sig till relationen. Äfven han har yttrat en med Montaigne alldeles identisk sats. Han säger: »Absolut taget är ingenting ofullkomligt eller ett ondt, blott i förhållande till ett annat synes det så, och hvad som är ett ondt för den ene är ett godt för den andre.» För så vidt vi i detta fall antaga ett lån, hafva vi således att välja mellan Montaigne och Giordano, men då Shakspere nästan säkert hemtat åtskilligt från den senare och så vidt man funnit intet från den förre, är det sannolikt att Giordano och icke Montaigne här varit hans förebild. Likväl vill jag för detta fall gerna medgifva *möjligheten* af ett lån.

»Och när Hamlet till Gyldenstjerna bryter ut och talar om huruledes hans tungsinthet har tagit färg och friskhet från »denna sköna byggnad, jorden», när han talar om »denna härliga tronhimmel, luften, denna stolta himmelsfästning, som hänger ofvan vår hufvuden, detta majestätiska tak, inlagdt med gyllene flammor», då allting nu tyckes honom fult och förpestadt, så beskrifver han verldsaltets härlighet med nästan alldeles samma ord som Montaigne, då denne (I: 413) utbrister om menniskan: »Hvem har öfvertalat henne att tro att detta himlahvalfs beundransvärda kretslopp, det eviga ljuset från dessa facklor, som så stolt rulla fram öfver hennes hufvud, är inrättadt och genom århundraden vidmakthålles för hennes skuld och till hennes tjenst?»

Likheten mellan Shakspere och Montaigne består i detta fall deri, att båda tala om himmeln och dess stjernor, och på en dylik öfverensstämmelse är ej mycket att bygga. De bilder som användas äro olika. Shakspere liknar himmeln vid en tronhimmel, ett tak, Montaigne vid ett kretslopp. Shakspere säger att den är »prydd med gyllne eld» (fretted with golden fire), Montaigne talar om det eviga ljuset från dessa facklor, som rulla fram öfver vårt hufvud. Den tanke, som ligger till grund för begges yttranden, är äfven olika. Hamlet prisar först himmelns skönhet och öfvergår derefter såsom klimax till sitt berömda lof öfver menniskan. Syftet hos Montaigne är det omvända. Han anser det vara en dårskap att en mask som menniskan kan anse universum till för hennes skuld. I detta fall kan man således med bestämdhet påstå att något lån från Montaigne icke föreligger.

»Det är ganska klart att Shakspere under utarbetandet af Hamlet har känt och gifvit efter för sin böjelse att en gång få uttala sig om sin konst och sitt kall. Ingenstädes har han så rättframt lagt sina åsigter i dagen, ingenstädes har han så öppet angripit sina och sitt skådespelarsällskaps rivaler. Han låter Rosenkranz håna dem och deras namn (The children), han låter Hamlet häckla dem. För att få anledning dertill är det som han låter Hamlet hitta på att låta kungen genom ett skådespel schavottera. Emellertid har han här, i förhållandet mellan Hamlet och skåpespelarne, tagit motivet från Montaigne. Enhvar, som känner till Hamlet, känner också detta ställe om skådespelaren:

Hur oerhördt att denne gycklarn kunde
blott i en dikt, en dröm om lidelse,
sin själ så tvinga efter eget tycke,
att vid dess kamp hans anlet bleknade!
Hans öga tåradt, vildhet i hans blickar,
hans stämma bruten och hans hela väsen
i diktad smärta klädt! Och detta allt
för ingenting, för Hecuba!
Hvad är väl hon för honom, han för henne, o. s. v.

Om man slår upp i Montaigne (II: 82), der han berättar om en tyrann, som icke tålte att se tragiska skådespel, derför att han icke kunde beherska sig vid sådana tillfällen och derför att han icke ville att hans undersåtar skulle se honom våndas öfver Andromaches och Hecubas olyckor, och om man vidare slår upp i Montaigne (II: 222) och läser det ställe, der han anför Quintilianus' meddelande om att ha sett skådespelare, som voro så starkt gripna af sin rol, att de kommo i häftig gråt öfver den, och Quintilianus' ord om sig sjelf, när han ville framkalla ett lifligt intryck hos andra, att han kände sig så gripen af passionen, som han skulle framställa, att han icke blott grät, utan bleknade och såg ut som en menniska, öfverväldigad af verklig smärta.»

Shakspere skildrar huru en berömd skådespelare på ett fullt naturtroget sätt framstält smärtan, och i denna tanke spårar dr Brandes ett inflytande från Montaigne, som dels berättar att en åskådare (tyrannen) gripits af en häftig rörelse vid tragiska skådespel, dels att aktörerne sjelfve så hänförts af sina roler, att de gråtit »ännu i klädlogen». I det förra fallet är det, som man lätt märker, alls ingen likhet mellan Shakspere och Montaigne. Historien härstammar dessutom — om jag ej bedrager mig — från Plutarch, hvilken Shakspere bevisligen läst. Den återfinnes ock hos flere samtida engelska författare, exempelvis hos Sir Philip Sidney. I det senare fallet finnes det visserligen en öfverensstämmelse, men hvad Shakspere här säger är så naturligt i en författares mun, hvilken sjelf var skådespelare, att man icke har rätt att antaga ett lån. Att Montaigne dessutom här icke talar i eget namn, utan citerar en annan författare, som — om det i detta fall vore behöfligt — Shakspere mycket väl kan hafva lärt känna på flere andra vägar, bidrager naturligen ej att styrka hypotesen.

»När Hamlet i motsats till skådespelarens lättrörliga sinnesrörelse förebrår sig sjelf sitt dådlösa drömmeri, sitt blekansigtiga vankelmod — också der påminner han om Montaigne, som ständigt återkommer till sin sjelfkarakteristik som songe creux.»

Detta är naturligen likaledes för allmänt för att vara någon verklig likhet. I sättet, på hvilket dessa sjelfförebråelser framträda, äro Hamlet och Montaigne vidt skilda. Det påminner just ej om Hamlet, när Montaigne (essay XIX) skrifver: »Je suis de moy mesme non melancholique, mais songe creux.»

»Att Shakspere, som knappast torde ha läst många böcker, aldrig förr fått ett så djupt intryck af någon tviflare som af Montaigne, derom misstar man sig knappast. Det är i Montaignes anda, när han låter Hamlet komma med det öfverraskande utbrottet:

Den vålnad jag har sett kan vara djefvuln;
— — — — — -- kanhända vill han
begagna sist min svaghet och mitt svårmod.»

Montaigne trodde ej på vålnader. Såvidt jag kunnat finna, bemötte den fine skeptikern dylika föreställningar endast med ett lätt löje. Den ståndpunkt, på hvilken Hamlet här står, är deremot den rent teologiska. I sin dæmonologi behandlar Jakob I just samma fråga, som i de citerade orden sysselsätter Hamlet, och yttrar dervid »att det alldeles ej är otänkbart att djefvulen eger makt att i detta syfte begagna sig af såväl de saliges som de osaliges kroppar». Hamlets yttrande förekommer dessutom redan i 1603 års upplaga, således före Florios öfversättning.

»Och likaledes är det i Montaignes anda, när Hamlet grubblar öfver sjelfmord. Lifvet, säger Montaigne i sin afhandling härom, skulle vara ett tyranni, om friheten att dö ej funnes; denna frihet är den bästa gåfva naturen gifvit oss och så vidare. Samtidigt säger han, som försigtig katolik, att han underkastar sig helt den himmelska viljan. Också Hamlet umgås med sjelfmordstankar i samma andedrag som han talar om det lagbud den evige har gifvit mot sjelfmord. Mest erinrar dock Hamlet i den berömda monologen »att vara eller icke vara» om Montaigne, der denne (II: 444) anför Sokrates' försvarstal hos Plato. Sokrates uppställer här, som bekant, åtskilliga

möjligheter, att döden endera är en direkt förbättring af vårt tillstånd, eller är den en tillintetgörelse af vårt väsen, men också är det någonting bättre att inträda i en lång och fredlig natt; ty vi känna intet bättre i lifvet än en lugn och djup sömn utan drömmar. En bestämd förbättring af vårt tillstånd genom döden har Shakspere tydligen ej trott på; han låter icke en gång Hamlet antaga den som en möjlighet; deremot låter han honom dröja vid tanken på den eviga sömnen och vid den ängslande möjligheten af afskyvärda drömmar. I monologen gå de platoniska tankarna igen, klädda i Montaignes drägt. På ett enda ställe har till och med Shakspere anfört ett bestämdt uttryck ur Florios öfversättning, som han icke annorstädes har brukat i denna mening i sina verk. Florio återger Montaignes »si c'est un anéantissement de notre être» med »if it be a consumation of one's being». Hamlet säger i motsats mot det allmänna språkbruket »a consumation devoutly to be wished», och väl att märka, detta ställe finnes icke i den första upplagan, som är ett år äldre än Florios öfversättning.»

Redan 1872 påpekade Elze likheten i denna punkt mellan Shakspere och Montaigne, men endast för att tillägga: »öfverhufvudtaget handlar det på dessa ställen om åskådningar och idéer, som i hvarje fall voro utbredda i vida kretsar, och likheten är här alltför litet påtaglig, för att man skulle kunna tala om literär stöld». Så vidt jag för tillfället erinrar mig, yttrar sig Hamlet två gånger om sjelfmord. Han är nedtryckt af sorg och uppställer för sig möjligheten af ett sjelfmord. Vid det ena tillfället ryggar han tillbaka, derför att den evige förbjudit ett dylikt brott. Detta är nu visserligen också ett af de skäl, som Montaigne anför mot denna handling, men både han och Hamlet stå i detta fall på den allmänt kristna ståndpunkten och yttra ingenting annat än man hört af tusentals personer, hvilka läst hvarken Shakspere eller Montaigne. Vid det andra tillfället afhålles Hamlet, derför att tillståndet efter döden möjligen kan innebära flere lidanden än jordelifvet. Det är ovisst om han härvid tänker på det straff, som kan drabba sjelfmördaren, eller på döden i allmänhet. Det senare förefaller mig sannolikare. Äfven denna tanke är så allmänt mensklig, att man måste antaga den såsom sjelfständig. Vända vi oss nu till Montaigne, finna vi visserligen hos honom flere resonnemang angående sjelfmord, men — detta är den första skilnaden —

han yttrar sig helt objektivt och kallt om saken och afväge lugnt de skäl, som tala för och emot ett dylikt beslut. Dess kunna reduceras till tvenne. Då Gud satt oss i verlden, ege endast han rätt att taga oss ut derifrån, samt för det andra ä det bevis på feghet att icke kunna uthärda lifvets vedermödor Något straff på andra sidan grafven anför han — så vidt ja kunnat finna — icke såsom ett afhållande motiv. *Sjelf* har han aldrig ett ögonblick tänkt att beröfva sig lifvet; han är icke så som Hamlet en olycklig, som väntar befrielse från sina lidanden, han är en lugn verldsvis, hvilken fri från fruktan önskar kunna blicka döden i ansigtet. Han vill från sig aflägsna denna dumma räddhåga, som förlamar den okunniga hopen, men icke derför att han är trött på lifvet, utan derför att dödsfruktan för den epikureiska skeptikern framstod såsom ett obehag. — Jag öfvergår till den andra punkten af dr Brandes' anförande. De möjligheter Sokrates hos Montaigne uppställer angående döden äro ju ej alls de samma som Hamlet. För den ene är döden en sömn eller en *förbättring,* för den andre en sömn eller en *försämring,* således snarare raka motsatsen, ty att begge i den ena jemförelseleden tänka sig döden såsom en drömlös natt är naturligen så allmänt menskligt, att derpå intet kan byggas. Hvad slutligen ordet »consumation» angår, vågar jag påstå att dr Brandes har orätt i att säga att Shakspere aldrig brukat det i denna bemärkelse. Ordet förekommer (enligt (A. Schmidts Sh. Lex.) tre gånger hos Shakspere, men alla tre i samma betydelse af död, förintelse. Hvar och en, som känner den shakspereska tiden, tror jag äfven skall gifva mig rätt, då jag påstår att denna användning af ordet ej var stridande mot språkbruket. Frånser man denna och några andra mindre betydande fraser, förekommer dessutom hela monologen »to be or not to be» redan i 1603 års upplaga.

»Det är otvifvelaktigt att Shakspere i Horatios karakter velat framställa ett djerft, manligt motstycke till Hamlets dödsfruktan och tvifvelsjuka. Högst intressant är att också till denna karakter, ja till hans namn har skalden hemtat motivet från den franske författaren. I sitt kapitel »Att filosofera är att lära att dö», der Montaigne visar huru dödsfruktan skall bekämpas, anför han (I: 60) de kända orden af Horatius om den äkta ståndaktige mannen: »Hvarken en tyranns grymma blick eller stormen, som sätter hafvet i ra-

seri, icke en gång åskslungarens mäktiga hand rubbar hans själ.» Och han fortsätter: »En sådan själ är blifven herre öfver sina lidelser och begär, starkare än saknad, skam, fattigdom och alla ödets öfriga förföljelser.» Det är betecknande att, då Hamlet prisande skildrar Horatios väsen, brukar han nästan samma ord som Montaigne. Han säger att från den tid hans själ lärde sig göra åtskilnad bland män, har hon utkorat åt sig Horatio.

Ty du var, när du allting led, lik den
som lider ingenting — en man, som tog
med samma tack mot ödets slag och skänker.

Han prisar Horatio, derför att han är så lyckligt anlagd,

att lyckan ej på honom som på en flöjt
kan spela hvilken melodi hon lyster.
Den man som ej är lidelsernas träl,
vill jag ock bära innerst i mitt hjerta.

Beskrifningen svarar, som man ser, noga, blott i modernare uttryck till Horatii beskrifning på den äkte, öfver lyckans skiftningar höjde mannen, och det är en nästan öfverflödig fingervisning, när Horatio i sista akten karakteriserar sig sjelf med orden: »Jag är mera en forntidsromare än dansk.»

Den likhet, som i så fall skulle finnas, vore mellan Shakspere och Horatius. Jag är nu visserligen ur stånd att hos Shakspere upptäcka något lån ur den romerske skaldens bekanta ord, men antag att ett sådant verkligen föreligger, måste Shakspere nödvändigt hafva läst Horatius blott i den strof Montaigne citerar? För min del håller jag det för ytterligt sannolikt att Shakspere redan på skolbänken studerat Horatius (se mitt arbete om Shakspere s. 14). Skulle man mot detta påstående vilja komma fram med den gamla, länge sedan vederlagda försäkringen, att Shakspere ej förstått latin, vill jag påpeka, dels att Montaigne anför strofen på latin utan öfversättning, dels att Shakspere på två ställen i sina dramer sjelf citerar Horatius på latin. Det synes således fullkomligt oberättigadt att för detta fall antaga något samband mellan Shakspere och Montaigne.

»Många flere exempel skulle kunna anföras, men det torde vara nog för att bevisa att Shakspere samtida känt samman-

hanget mellan Hamlet och Montaigne, och att de förargat sig deröfver.»

Att dr Brandes hittills skulle hafva visat att Shaksperes samtid tänkt vare sig det ena eller det andra om Hamlet, är väl ett skriffel. Om denna punkt har han ju ännu ej yttrat ett ord. Hvad jag tror mig hafva visat är, att intet enda (möjligen ett) lån från Montaigne förekommer i Hamlet, och — hvad som icke kan förnekas — att de flesta af de af dr Brandes förmodade öfverensstämmelserna redan finnas i den före Florios öfversättning skrifna redaktionen. Om derför dr Brandes velat visa att Shakspere för Hamlet lånat åtskilliga tankar och yttranden från Montaigne och särskildt från Florios öfversättning, skulle jag hafva ansett detta försök misslyckadt. Men den värsta förkastelsedom man kunnat fälla öfver denna hypotes hade varit att den vittnat om en för en berömd forskare väl långt drifven filologisk godtrogenhet. Dr Brandes nöjer sig emellertid ej med det af mig påpekade, blygsammare resultatet. Han anser sig — såsom af det följande framgår — hafva *bevisat* att likheten mellan Montaigne och Hamlet är så genomgående och slående, att Shakspere rent af gifvit ett porträtt af Montaigne, och denna likhet är icke endast något som *vi* nu hafva upptäckt, utan en sak, som insågs af Shaksperes hela samtid. Och icke nog med att Hamlet eger denna förundransvärda likhet med Montaigne. Derför att Hamlet går under, ser dr Brandes, eller låter åtminstone samtiden se, i den — för vanliga menniskor så sympatiska — teckningen af hjeltens karakter ett angrepp på Montaignes verldsåskådning, och han går nu att visa huru detta anfall (!!) uppretat Shaksperes Montaigne-beundrande samtid. Sista afdelningen af sin uppsats har Brandes egnat åt denna vanskliga uppgift.

»Teatern var på Shaksperes tid i England en arena för dagens strider, ungefär som pressen är nu för tiden. Skådespel skrefvos då nästan lika raskt och nästan i lika stort antal, som ledande artiklar nu. Väl herskade det strängaste förbud mot att bringa politiska och religiösa spörsmål eller ämnen på scenen, och detta är mer än något annat orsaken till Shaksperes återhållsamhet på detta område; men alla rivaliteter och personliga fiendskaper hade der fritt spel, och den literära missundsamheten, som då liksom nu ra-

lde mot en och hvar, gaf sig der fritt lopp. Ända från början f sin bana var Shakspere en skottafla för sina rivalers och afundsmäns angrepp. Vi hafva ju allaredan från 1592 Robert Greenes bekanta utfall mot honom som »kråkan prydd med våra fjädrar», som mannen, »hvilken med sitt tigerhjerta dold bakom en skådespelares hud inbillar sig vara den ende scen-skakaren (shakescene) i landet». Alldeles som Greene uttalar sig Ben Jonson, hvilken på grund af sitt sju år efter Shakspere död skrifna loftal (Eulogy of Shakespeare) gerna figurerar som hans vän och beundrare, men som under dennes lifstid var hans bittra fiende, hvars person och väsen också af Shakspere förlöjligades i Parolles' och Malvolios skepnader. I sin Poetaster af 1601 inför han Shakspere under namn af Rufus Laberius (af labare skaka = Shakerius) såsom »Poetast och Plagiator». En mängd vittnesbörd af samtida förråda att man i Hamlet såg ett svar på Ben Jonsons angrepp.»

Att Greene 1592 anfallit Shakspere är en gammal känd sak. Att Jonson varit Shaksperes bittre fiende är också något som vanligen påståtts, och ehuru jag för min del anser åsigten oriktig, vill jag nu ej inlåta mig på denna så omtvistade fråga, utan endast sysselsätta mig med de punkter dr Brandes anfört. Hvad först angår påståendet, att Ben Jonson porträtterats i Parolles' och Malvolios gestalter, är detta så orimligt, att det knapt tarfvar ett svar. Jag tror också att jag endast behöfver vädja till sunda förnuftet för att få hvar och en att medgifva omöjligheten af att *samma* person kunnat åsyftas med två figurer, hvilka äro hvarandra så diametralt motsatta som Parolles och Malvolio. Skall den ene afse Ben Jonson, kan den andra omöjligt vara ämnad till samma syfte. Men hos ingendera finnes något karakteristiskt drag af Ben. Denne hade flere löjliga sidor, hvilka också ärligt påpekades i den samtida literaturen, men ingen af dessa finnes här använd. Ben hånades derför att han en gång varit i murarlära, derför att han öfvergått till katolicismen (Malvolio är ju puritan), derför att han såg väl djupt i bägaren och framför allt derför att han älskade att snobba med sin klassiska lärdom. Ingen enda af dessa löjligheter brukas för att karakterisera Parolles eller Malvolio, och af de skröpligheter, som vidlåda desse, återfinnes ingen enda hos Jonson. Ehuru Malvolio var en af teaterns populäraste figurer, ger literaturen ingen enda antydan om, att

samtiden i honom sett ett porträtt af Ben. Icke heller angående Parolles kan någon dylik påvisas. Dr Brandes' påstående kan jag derför endast betrakta såsom ett fullkomligt hufvudlöst hugskott. Hans andra åsigt, att Poetaster varit afsedd att håna Shakspere, vittnar egentligen endast om grof okunnighet. Crispinus (ty så kallas Rufus Laberius Crispinus) är, som hvarje literaturhistoriker vet, ett satiriskt porträtt af Marston. I Ben Jonsons 1600 uppförda »Cynthias Revels» ansågo sig Dekker och Marston — vare sig med rätt eller orätt — angripna och beslöto att svara. Men Ben förekom dem och skref sin Poetaster, hvilken strax efterföljdes af Dekkers Satiromastix. Ursprungligen synes meningen hafva varit att detta svar hufvudsakligen skulle skrifvas af Marston, och Dekker endast uppträda som medarbetare. Men af en eller annan anledning blef den tillämnade medarbetaren den som ensam utförde arbetet. Jonson, som vid författandet af Poetaster ännu icke visste detta, vände hufvudangreppet mot Marston. I »Conversations with Drummond» intygar Ben Jonson sjelf att Poetaster skrifvits mot Marston, och jag förmodar att dr Brandes bör låta Jonsons eget ord gälla. Någon anledning att antaga angreppet riktadt mot Shakspere finnes naturligen icke. De »många vittnesbörden» att man i Hamlet sett ett svar på något angrepp från Ben Jonson lemnar jag derhän, då jag förmodar att dr Brandes endast användt frasen i retoriskt syfte. Icke ett enda dylikt vittnesbörd har ännu så länge blifvit upptäckt.

»Det synes, för så vidt man kan genomtränga de dunkla häntydningarna i de gamla aktstyckena, som om man i allmänhet uppfattat Hamlet såsom ett angrepp på Montaigne, hvilken ej blott för Florio, utan ock för hans nära vän (älskade systerson) Ben Jonson och hela dennes krets gälde såsom den största auktoritet. Det synes dubbelt hafva uppretat Shaksperes fiender att Hamlet på samma gång var bygd på Montaignes Essays och måste uppfattas såsom ett inlägg mot dennes verldsåskådning.»

Naturligen kan jag i denna punkt misstaga mig, men mig veterligen talar Ben endast på ett enda ställe om Montaigne (se nedan), och då uppsätter han honom alldeles ej såsom någon auktoritet. Såvidt jag vet, inskränker sig Bens förhållande till Montaigne dertill, att han (liksom Shakspere) egt ett exemp-

ar af Florios öfversättning samt att han dedicerat ett exemplar af Volpone »to his loving father and friend Mr. John Florio, the ayde of his muses». Båda böckerna finnas i British Museum, men såvidt jag minnes, åtföljes dedikationen ej af några mera upplysande verser. Dessutom förtjenar det måhända att anföras att man har skäl att antaga det Florio och Shakspere stått i vänskapligt förhållande till hvarandra. I sitt säkerligen ej rikhaltiga bibliotek egde Shakspere Florios öfversättning af Montaigne, och Lord Southampton var bådas beskyddare. Dock medgifver jag gerna att dessa skäl kanske ej väga tungt.

»Vi se derför Hamlet stå i den dåtida literaturen öfverstänkt från alla sidor af hatets och missundsamhetens vätskor. Då det i Jonsons Volpone heter att »ett så gammalt, så stort och så ärevördigt namn genom de usla dramatikernas fräckhet gjorts till spott och spe för samtiden, och att den man är gjord till föremål för hvarje inländsk skräflares oförskämdhet, som var van att vara föremål för kungars och lyckliga monarkers omsorg» — då är det Montaigne, Henrik den tredjes kammarherre och Henrik den fjerdes vän som menas.»

Denna anmärkning är ej lycklig. För det första är det något svårt att inse hvarför just Montaigne skulle åsyftas. För det andra kan anmärkas att dr Brandes ej fullt rätt återgifvit Jonsons ord, utan föredragit att slå i hop två satser, som afse olika personer. I företalet, hvarifrån de orätt citerade orden äro tagna, opponerar sig Ben mot att man så ofta i hans skrifter velat se ett anfall på enskilda personer. Han yttrar dervid följande för dr Brandes behjertansvärda ord: »Lusten att finna hänsyftningar» har hos mången nu för tiden öfvergått till ett yrke; och de finnas, som påstå sig hafva nyckeln att dechiffrera allt, men må kloka och värdiga personer taga sig i akt för att vara alltför godtrogna.» Antagligen med tanken på några nyligen timade skandaler angriper han derefter vanan att från scenen ridikulisera lefvande personer. Han yttrar: »Jag kan icke annat än vara allvarlig i en fråga af denna natur, då mitt rykte och flere hederlige och lärde mäns anseende sättes på spel; när ett så gammalt, stort och ärevördigt namn (a name, so full of authority, antiquity, and all great mark) genom deras fräckhet

göres till spott och spe för samtiden; och de personer (thos men) utsättas för hvarje inländsk skråflares oförskämdhet, hvilk voro vane att med huldhet omfattas af kungar och lyckliga mo narker.» Som man ser är detta ej det samma som dr Bran des säger. Jonson talar dels om *en* mycket högt stående per son, dels om *flere*, som — också framstående — likväl inne haft en lägre ställning. Hvilken Jonson menar med den för sta är ej svårt att begripa. I april 1606, således knapt tio må nader före det Jonson skref företalet till Volpone, yttrar den franske ambassadören i bref till Paris att skådespelarne »en eller två dagar förut framstält sin egen kung och hans favori ter på scenen i en ganska tvetydig situation. På grund af att han bestulits på en fogel, läto de honom svärja och förbanna samt slå en adelsman, emedan denne lockat hundarne från dref vet. De framställa honom såsom drucken åtminstone en gång om dagen.» Hvilka som innefattas i den andra punkten är svårare att se, och det kan ifrågasättas om Ben Jonson dermed afsett några vissa personer. I ett bref från statsrådet af 1601 talas om »att skådespelarne i förtäckta ordalag på scenen fram stält några förtjente och välättade adelsmän, hvilka ännu lefde». 1605 retade skådespelarne magistraten genom att från teatern karrikera en af åldermännen. Flere andra exempel skulle kunna anföras på detta bruk, mot hvilket alla rättänkande ifrade. Ej heller är det svårt att inse hvad Jonson menar. Beträffande specielt Volpone förklarar Ben att der åtminstone ej förekomma dylika utfall. Men dr Brandes tyckes i detta fall vara af olika mening:

»Volpone vimlar af utfall mot Shakspere; det är en giftig an- tydan om hans vänskap med den unge adelsmannen William Her- bert, som gör att han här uppträder under namnet Androgyno (Kvinnoman).»

Hjelten i dramat, Volpone, skildras såsom en halfförryckt åldring, hvilken lefver af sin omgifnings »Erbschleicherei». Han omgifver sig med en hofstat, bestående af en parasit, en dverg, en kastrat och en hermafrodit (Androgyno). I dennes rol fö- rekommer naturligen intet, som kan syfta på Shakspere, men med en uppfinningsrikedom, som hedrar dr Brandes, har han af endast namnet lyckats få fram ett utfall mot den store skal-

den. Jag vill här ej sysselsätta mig med frågan, om sonetterna verkligen skrifvits till Lord Pembroke (William Herbert) eller om samtiden i dem såg något obscent, utan jag vill nöja mig med att påpeka tvenne fakta. För det första stod Jonson i ett nära skyddslingsförhållande till familjen Pembroke, och det är således föga antagligt att *han* vågat vidröra en för lorden så skandalös historia. För det andra uppfördes Volpone af Shaksperes egen trupp, och dr Brandes vill väl ej påstå att Shakspere och hans vänner gått ända derhän i literär intresselöshet, att de spelat stycket, så vida de i detta sett den af dr Brandes föreslagna meningen.

»När Nano här gör spe af den svartklädde dansken, är det Hamlet som menas.»

Detta påstående är minst sagdt egendomligt. Nano säger nämligen ej ett ord om »den svartklädde dansken», hvilken i dramat lyser genom sin frånvara. Då jag förmodar att dr Brandes ej fullkomligt på fri hand fabricerat sitt citat, antager jag att följande fras gifvit honom väckelsen. Volpone uppträder som kvacksalfvare, och Nano prisar hans varor:

No indian drug had e'er been famed
tobacco, sassafras not named
ne yet of guacum one small stick, sir,
nor Raymond Lully's great elixir.
Ne had been known the danish Gonswart
or Paracelsus with his long sword.

Jonsons engelska kommentatorer förklara sig ej veta hvad skalden menat med Gonswart. Ännu mindre är jag i stånd att gifva någon upplysning härom, men att ordet ej betyder »svartklädd herre», som dr Brandes tyckes antaga, tror jag mig kunna försäkra. Af sammanhanget framgår att Gonswart antingen varit en då populär undergörare eller — hvilket synes troligare — ett medikament.

»En af personerna Sir Politick Would-Be parodierar i sitt tilltal till Peregrino ord för ord Hamlets vänskapsutbrott till Horatio.»

Som det alltför mycket skulle fresta på utrymmet att aftrycka de scener, der dessa båda figurer uppträda, nödgas jag

inskränka mig till att hänvisa de läsare, som önska närmare kännedom härom, till Volpone II: 1, IV: 1, V: 2. Jag trotsar någon att der kunna upptäcka någon parodi på Hamlets ord till Horatio.

»I tredje akten talas det direkt om den engelske författare, som hade stulit från italienarne nästan lika mycket som från Montaigne. Enär man icke lyckats i någon annan samtida författares verk finna någon påverkan af Montaigne, så är det tydligen Shakspere och Hamlet, som här menas.»

Den filologiska metod dr Brandes här använder är kanske ej den säkraste. Den elisabetska literaturen har omkring ett halft tusental författare, af hvilka man grundligt undersökt kanske tjugu, ehuru — med undantag af Shakspere — ingen af dessa med afseende på deras förhållande till Montaigne. Men dr Brandes resonnerar icke desto mindre på följande sätt. Då *en* författare säges hafva stulit från Montaigne och man icke *känner* någon annan som gjort det, så måste det vara Shakspere. Men olyckligtvis är dr Brandes äfven denna gång mindre hemmastadd i konsten att citera. Jonson säger icke »*den* engelsman», utan — hvilket är raka motsatsen — »*alla* engelsmän stjäla från denne författare (Guarino) nästan lika mycket som från Montaigne»! Jag medger att i denna autentiska form lämpar sig citatet icke för dr Brandes' bevisföring, men det kan ifrågasättas om det är rätt klokt att till den grad lita på sina läsares okunnighet, att man den goda saken till fromma förvränger yttranden i så lätt tillgängliga böcker som Jonsons skrifter. För öfrigt kan tilläggas att det anförda yttrandet ej gerna kan användas såsom literaturhistoriskt bevismedel, då Jonson tydligen endast velat persifflera en engelsk blåstrumpas sladder.

»I Jonsons och Marstons Eastward Hoe finna vi den oändligt gemena och obscena parodin på Hamlets och Ofelias kärleksförhållande.»

I Eastward Hoe finnas verkligen några allusioner på Hamlet, men dessa äro af en mycket oskyldig natur samt dessutom ej fullt säkra. Ett bud, som uppträder i stycket, heter Hamlet

[ett ej alldeles obrukligt engelskt namn), och en af de spelande ropar till honom: »Är du tokig?» Måhända är också frasen att »kallmaten från er förlofning kan sättas fram på deras bröllopsbord» en reminiscens från Shaksperes drama. Den obscena parodin har jag deremot ej lyckats upptäcka.

»I Marstons till Jonson dedicerade The malcontent, der Shakspere uppträder under det namn, han i Trettondagsaftonen gifvit Jonson, Malevole, är Hamlet (särskildt de praktfulla monologerna) parodierad och hånad.»

The malcontent står verkligen i ett visst förhållande till Hamlet. Det förefaller sannolikt att det äldre Hamletsdramat, som utgjort Shaksperes förebild, också föresväfvat Marston. Men parodierat detta drama har han icke gjort.[1] Ehuru The malcontent trycktes först 1604, författades det med största sannolikhet redan två år före Shaksperes Hamlet, och kan således ej utgöra någon persifflage på dennes tragedi. Att det vid tryckningstillfället dessutom ej var ett nytt stycke framgår deraf, att det vid denna tidpunkt redan undergått tvenne bearbetningar. Någon den bittersta likhet mellan Malevole och Shakspere finnes ej, lika litet som den förre har något med Malvolio att göra, och att Shakspere sjelf ej misstänkte något visas deraf, att den trupp, hvars kanske inflytelserikaste ledare Shakspere var, på olaglig väg skaffade sig ett exemplar af detta för en annan teater skrifna stycke och uppförde det. Så angelägen bör likväl truppen ej hafva varit, om detta drama skrifvits för att håna dess utmärktaste medlem och parodiera dess säkerligen bästa repertoarstycke.

Då nu dr Brandes anfört så många »bevis» på det hat, med hvilket samtiden omfattade Hamlet, må det också tillåtas mig att citera tvenne samtida omdömen om detta drama. Gabriel Harvey skrifver att det yngre slägtet fann stort behag i Venus och Adonis, men att af de äldre och mera bildade före-

---

[1]) Ett enskildt yttrande, hvilket också öfvergått till Shaksperes drama, förekommer här i ett visserligen oskyldigt parodiskt syfte, »Illo, lo, lo, lo! Arte there, old true peny.» Dylika skämtsamma citat voro så ytterst vanliga, att de ej kunna anses ega betydelse annat än för kronologin.

drogos Lucretia och Hamlet. Då Scoloker 1604 talar om huru ett företal bör vara, säger han: »Det bör behaga alla som prins Hamlet». Dessa omdömen äro åtminstone säkra.

»Alla dessa angrepp ha afseende på så mångahanda förhållanden, att det är vanskligt att samla under en formel allt hvad de gå ut på. Men i en punkt stämma angriparne öfverens. De beskylla Shakspere för att (i Hamlet) hafva uppträdt som religionsbespottare. Jonson angriper Shakspere, derför »att han betraktar all gammal doktrin som förkastlig.»

I Volpone skämtar Nano med själavandringsteorien och frågar bland annat Androgyno huru denne bytt gestalt »i denna reformationens tid». Androgyno svarar: »Liksom en af de reformerte, som anser all gammal lära för kätteri» (like one of the reformed, counting all old doctrine heresie). Ben Jonson var som bekant katolik och gaf här i förbigående en snärt åt protestantismen. Med *old doctrine* (i motsats mot *new learning)* menas, som hvar och en vet, hvilken känner denna tids språkbruk, ingenting annat än katolicismen. Dr Brandes tolkning vittnar således om en i detta fall föga lycklig kombinationsförmåga.

»Marston beskyller honom för att ha motvilja mot alla sekter, förakt för den heliga styrelsen, för ärevördig och mild öfverhet och upprättad (kyrklig) enhet.»

De af dr Brandes citerade orden, i hvilka den angripna parten likväl ej påbördas något sekthat — snarare tvärtom — återfinnas i företalet till The malcontent. För att förstå detta, bör man komma ihåg att Marston var en bland sin tids skarpaste satiriker, hvilken med en synnerlig skärpa och ilska svängde sitt gissel mot puritanerne. Då flere af hans skrifter offentligen förbjudits, hade han ett visst intresse af att förklara att åtminstone detta drama ej innehölle några satiriska utfall. Med dem, hvilka icke hafva några andra syften än sådana, som äro förenliga med moralens och religionens bud, säger han sig ej hafva något otaldt, utan blott med »personer, hvilkas oroliga sträfvanden söka åstadkomma förändring, förakt för kyrklig styrelse *(holy policie),* ärevördig *(reverend),* mild öfverhet och upprättad

het». Den som *vill* förstå hvad Marston menar bör ej hafva ora svårigheter. Det är helt enkelt det puritanska partiet han griper. Detta, i allmänhet hatadt af dramaturgerne och hamde dem, hade redan förut anfallits af Marston, och i detta tal gaf han ett nytt uttryck åt sin förbittring. Huru dr randes lyckats tyda dessa ord såsom ett anfall på Shakspere r en gåta.

»Om man sammanfattar allt, tager det sig så ut för våra blicar, som om man uppfattat skildringen af det olycksöde, den vanelmodige Hamlet neddrager öfver sig, såsom ett angrepp på Montignes lifsåskådning, för så vidt denne icke vågade öppet bryta mot de religiösa framställningarna och den kyrkliga auktoriteten.»

Till och med Hazlitt, som var ganska avancerad, beklade sig öfver Shaksperes konservatism, men dr Brandes har i ett nu lyckats förbyta Shakspere till en radikal af renaste vatten, i förhållande till hvilken Montaigne framstår såsom en reaktionär! Jag tillåter mig att gratulera det radikala partiet till denna nya akvisition. Den bör väga upp många smärtsamma förluster, som partiet lidit under den senaste tiden.

Innan jag nedlägger pennan ännu ett ord. Dr Brandes är en auktoritet inom literaturhistorien. Få hafva öfverträffat honom i genialitet. Ehuru hans framställning nästan eger ett konstverks skönhet, har detta företräde aldrig förut — såvidt jag funnit — köpts på bekostnad af innehållets grundlighet. Dr Brandes borde derför hålla sig för god att begagna sin auktoritet till att slå blå dunster i ögonen på okunnigt folk, och han eger för mycken äkta genialitet för att behöfva lysa med den literäre charlatanens faux brillants.

Henrik Schück.

Småstadsvyer.

Det var stor skandal i den lilla staden. Fru kaptenskan Ingberg, hvilken haft den lyckan att ega ett »von» framför sitt flicknamn och derför var tongifvande inom den finare societén, var lika indignerad som skomakarfrun i bottenvåningen och skurmadamen i kyffet inne på gården. Åh, det var skamlöst, oerhördt, upprörande! Staden var för evigt brännmärkt!

Han, häradshöfdingen, hvars 40 år borde skyddat honom mot alla dårskaper, han, den gladaste, den mest omtyckte af stadens kavaljerer, idealet af verldsmannaväsende och elegans, han skulle nu gå och gifta sig med sin hushållerska, ett gement stycke, med hvilket han redan hade tre barn. Om han åtminstone haft takt och finkänslighet nog att höra sig för i saken, att fråga den goda staden till råds; kanske skulle man då efter en viss penitenstid åter kunnat taga honom till nåder. Men nej! Anad af ingen hade lysningen denna strålande vårsöndag som en bomb slagit ned öfver församlingen. Och detta var ännu ej det värsta. Han hade vågat kasta samhället denna handske i ansigtet, nu, just nu, då han blifvit uppstäld som främste kandidat till borgmästarevalet. Hade väl denna oförsynthet sin like? Han gjorde anspråk på att väljas till deras ledare, deras föresyn, just som han så dödligt förolämpat dem. Och — här var den skarpaste taggen — hushållerskan, den usla varelsen, hvars hand ingen hederlig kvinna ville vidröra, henne skulle de nu kanske mottaga i sina salonger, hon skulle föra spiran inom deras lilla verld. Spiran, säger jag, ty kring borgmästarens och borgmästarinnans hufvud sväfvade allt ännu en bråkdel af konungamaktens gudomliga gloria. Och denna gloria skulle nu sänka sig ned öfver ett så ovärdigt hufvud!

Hela damsocietén samlades på aftonen af denna märkliga söndag hos fröken Edith Svanberg i hennes våning vid stora torget.

Klockan var redan åtta och samtalen i full gång. Kring divanbordet, hvars staplar af diktverk i rödt och guld utgjorde lysande bevis på att detta var ett literärt hem, var stämningen

lifligast. Der fans ock stadens skarpaste tunga, fröken Malla Holmgren, en liten knotig dam, som förde en ständig kamp med sina ansigtsmuskler för att få dem att bilda ett smålöje så litet sötsurt som möjligt och som i hvarje ögonblick tycktes fråga åskådaren: »Lyckas inte den här minen heller dölja hur genombitet elak jag är?»

Stackars häradshöfding! I mer än en timme hade man sökt att vända ut och in på honom, att finna hvad som låg under denna hans sista, gåtfulla handling. Han hade ju öfverilningarnas tid långt bakom sig, och hon var ful, gammal och — rödhårig. Och liksom Afrikas neger lemlästar och krossar sin i onåd fallne afgud, så sönderplockade nu societén sitt ideal, tum för tum, bit för bit. Och sedan kom ordningen till *henne!*

Damernas moraliska känsla var i starkt uppror; högröda rosor brunno på deras kinder, och de skramlade nervöst med tékopparna.

»Så mycket är då säkert», utlät sig unga fru Rosalie Sörman, hon som brukade stoltsera med att hon hade sina små, nätta fötter att tacka för sin Kalle, »så mycket är då säkert, att öfver vår tröskel kommer den der varelsen aldrig!»

»Åh, kära Rosalie, hur skulle något sådant kunna komma i fråga!» utbrast fröken Malla med en medlidsam axelryckning öfver den unga fruns naivetet. »Hvar och en, som vill anses för en hederlig kvinna, måste ju stänga sin dörr för henne.»

»Ja, naturligtvis!» ljöd det i korus.

»Men om hon blir borgmästarinna?» framkastade någon.

»Ja, men det är just det hon inte får bli», tog fröken Malla energiskt till orda. »Det tillhör nu staden att visa herr häradshöfdingen att man genom sådana handlingar gör sig omöjlig.»

»Ja, det här är så godt som en personlig förolämpning mot oss alla. Att vilja föra in bland oss en sådan der, som jag då inte skulle vilja taga uti med tång en gång. Men borgmästarinna eller ej, inom societén kommer hon aldrig!» Och kaptenskan Ingberg utsträckte, liksom afvärjande, sina hvita ringbeprydda händer.

Tant Edith hade hela aftonen suttit tyst med ett visst spändt, osäkert uttryck i sitt ansigte. Nu lät hon höra sin mening på sitt vanliga, långsamma sätt med eftertryck på hvarje ord.

»Men ser ni, mina vänner, intet uträttas genom ord blott.

Vi måste sluta oss tillsammans och tillsammans handla. Vi kvinnor äro ju den sedliga känslans vårdarinnor; vi kunna ej tillåta ett sådant offentligt gillande af osedligheten, om jag så får säga. Jag tänker närmast på folket. Hvad hjelpa alla våra förmaningstal, då de kunna kasta oss i ansigtet: »Den främsta bland er är — en sådan en.» Vi kvinnor måste protestera mot valet; vi måste som en man — hm, jag menar vi måste laga att han inte blir vald.»

Det blef en stark rörelse i kretsen; stolarna drogos närmare hvarandra, och de högröda rosorna började skifta i purpur. En fläkt af den nya tidens vindar hade trots allt strukit öfver staden, och detta »vi kvinnor» slog som en elektriserande gnista ned i ringen.

Fröken Malla såg sin rivals triumf och inföll med ett spetsigt leende:

»Ja, för oss gamla flickor, är det visst bäst att tiga. Vi lära inte kunna förtrolla några valmän nu mera. Det är fruarna, som få skörda lagrar i den här saken.»

»Så mycket är då säkert, att inte kommer *min* man att rösta på häradshöfdingen», förklarade fru Rosalie med en energisk trampning af sina små fötter.

»Och inte min! Och inte min!» ljöd det från alla håll i allt blekare nyanser af sjelftillit och säkerhet.

»Valstriden tyckes också komma att visa hvar skåpet står i mer än ett hus här i staden», hördes åter fröken Mallas hvassa röst. »Saken blir verkligen intressant.»

»Den kommer att visa om männen hafva någon aktning för sina hustrur, för kvinnan i allmänhet», tog värdinnan åter till orda. »Och derför äro vi ju nu alla eniga om att, hvar och en i sin mån, verka emot häradshöfdingens val?»

»Ja, ja», hördes det i korus.

»Bra roligt är ju det här giftermålet ändå för barnens skuld», sade en gammal fru, hvars snöhvita hår och milda ansigte lyste som en oas i öknen. »De få väl komma hem nu de små stackrarna.»

»Ja, de äro redan här», började fru Rosalie ifrigt. »Vår brödgumma var der i morse, och hon berättade att häradshöfdingen kommit ut i köket med alla tre ungarna efter sig, fräkniga rödlufvor allesamman, liknande söta mamma som bär. Oc

han stoppade deras förkläden och fickor fulla af kakor och bakelser, och de hängde honom i rocken och lekte häst med honom. Tänk hur löjligt!»

»Nå, han må gerna leka narr med sina fyra rödlufvor. Jag tänker glädjen inte räcker så länge», utbröt kaptenskan, i det hon formligen fnyste af förakt och ogillande.

»Så tyst du är, söta barn! Du är väl helt förskräckt öfver att hafva kommit in i ett så omoraliskt samhälle?» Och med ett otympligt försök till smeksamhet lade fröken Malla armen kring sin granne, en fin, späd varelse med barnsligt veka drag. »Lilla pastorskan» hade först för några månader sedan kommit till staden, der hon strax blifvit allas favorit och skötebarn tack vare sin ungdom och sin blyga väsende. Man hade i vår goda stad en verklig passion för att beskydda, och så blef lilla frun från morgon till afton uppvaktad af en hel skara välvilliga tanter, som lärde henne koka soppa och steka fisk och räkna jungfrurnas sockerbitar.

I afton hade »lilla pastorskan» hela tiden suttit tyst med nedslagna ögon och de små fingrarna nervöst slitande i den fina battistnäsduken, under det färgen kom och gick på hennes kinder. Nu såg hon plötsligt upp, och blixten i de »barnafromma» ögonen kom sjelfva fröken Malla att spritta till.

»Omoraliskt!» sade hon med lätt vibrerande stämma. »Ja, omoraliskt är det i sanning att håna den felande, just när han vill försona hvad han brutit, att med förakt vända sig ifrån honom, när han kommer tillsammans med *henne*, utan hvilken han aldrig bort hafva tillträde någonstädes.»

Det blef dödstystnad i ringen. Tio par vidt uppspärrade ögon borrade sig in i det täcka, upprörda ansigtet.

Fröken Malla kom sig först. »Det tycks, som om presthusets dörrar skulle stå på vid gafvel för sådant folk», sade hon försmädligt.

»Ja, hur skulle vi kunna stänga dem för *henne*, när vår dygd ej förbjudit oss att mottaga *honom*. Vore det rättvisa? Fins här då ingen menniska, som fröjdas öfver det mod, med hvilket han gjort sin pligt. Åh, han har blifvit så stor för mig, under det jag lyssnat till allt detta tomma ordande om sedlighet och moral; nu först fattar jag rätt allt, hvad han offrat.»

Hon hade talat fort, nästan andlöst och med hänförelsens varma glöd i sina strålande ögon. Men nu var extasen öfver.

Hon såg sig omkring och mötte blott iskalla, förnärmade, undrande blickar. Åh, alla dessa kära tanter, de hade dock varit så vänliga mot henne, ungfogeln, som första gången pröfvade egna vingar, och nu, nu hörde också hon till de utstötta.

Den lilla fruns fingrar började åter misshandla näsduken, hennes bröst höjdes och sänktes i stormande fart; hon hade svårt att tillbakahålla tårarna. Rundt omkring henne tryckande tystnad. Och i denna, det visste hon, låg hennes dom.

Då lades en hand på hennes axel, och tant Edith sade med en underlig, stark klang i sin stämma: »Vill du inte komma och se på mina rosor, Sigrid? Du tycker ju så mycket om blommor.»

Inne i sidorummet drog den gamla häftigt till sig den förvånade lilla pastorskan och kyste henne gång på gång.

»Tack, barnet mitt! Du öppnade mina gamla, förblindade ögon. Det var modigt gjordt af dig, men döm oss inte för strängt. Ni unga hafva fått så mycket mer är vi.»

Inne i salongen sutto damerna allt ännu och blickade i häpen tystnad på hvarandra. Den halffjädrade, lilla kycklingen, öfver hvilken de alla skyndat att utbreda sina mäktiga vingar, hon hade rest sig mot dem, kastat en beskyllning om omoraliskhet midt upp i deras dygdiga anleten. Hvad skulle väl hända härnäst?

Några minuter derefter förtrodde fröken Malla åt kaptenskan att hon länge anat att det inte stod rätt till med lilla kelgrisen; hon hade vid sin första visit funnit både Farrars skrifter och »Gengangere» — tänk Gengangere! — på hennes bord.

En sådan prestfru och en sådan borgmästarinna in spe! Arma, förlorade samhälle!

Och han, som var anledningen till all denna split och upprördhet, låg emellertid och sof i djupaste frid. Han hade kämpat ut sin strid! — — — —

Det blef svåra dagar och än värre nätter för herr Sörman och många hans arma gelikar. Fru Rosalie och hennes medsystrar täflade i hängifvenhet för den stora saken. Förgäfves protesterade de olycklige äkta männen, förgäfves framhöllo de att det ej var stadens sak att utse borgmästarinna, att häradshöfdingen var den mest kompetente kandidaten; deras invändningar drunknade i en störtsjö af anklagelser: de hade ingen blick

ðr andliga kraf, ingen aktning för sina hustrur, ingen önskan att från besmittande förderf värna sina oskyldiga döttrar. Förgäfves drogo brottslingarne täckena öfver hufvudet. »Moral och sedlighet, sedlighet och moral» förföljde dem ända in i deras ljufvaste drömmar.

Och fruarna smålogo i mjugg, när de om morgnarna sågo sina herrar män, gråbleka och utvakade, lunka af till dagens arbete. De visste att snart var segern deras.

Men så hände det sig att kapten Ingberg firade sin födelsedag med en stor vift på stadshotellet. Och när alla kommit i den rätta stämningen, råkade herr Sörman i ett förtroligt ögonblick för sin granne yppa sina dagars och nätters kval. Historien gick under skämt och glam från den ene till den andre, förtroende belönades med förtroende, och så upptäcktes damernas komplott. Den väckte stormande munterhet, och med glasen i hand ingingo herrarne en kontraliga, lofvande heligt att bjuda stadens tappra amazoner spetsen.

Och så blef häradshöfdingen vald, och rödlufvan blef borgmästarinna. Hela staden luktade den dagen af nervdroppar. Herrarne flydde till stadshotellet. — — — —

Vintersäsongen fick en lysande början; man ville riktigt visa de der »inkräktarna» att man kunde vara dem förutan. Och när familjerna om aftnarna på sin väg till festerna passerade stora torget, kastade mer än ett par ljufva kvinnoögon skadeglada blickar upp mot det ödsliga, mörka borgmästarhuset. Åh, det var en riktig njutning att veta att nu sutto de der uppe och grämde sig båda två! Håll till godo! Så är det att kränka samhällets moraliska känsla!

Men så småningom afmattades det hela; det såg ut som skulle de få rätt, hvilka påstodo att intet sällskapslif var möjligt, så länge den förnämsta familjen var bannlyst ur societeten. Från det stora, ödsliga huset vid torget föll liksom en tung skugga öfver hela staden.

Åh, den häradshöfdingen — så kallade fruarna honom af princip allt fortfarande! Ingen var ändå hans like i att arrangera små, nätta tabläer, sätta teaterpjeser i gång, bringa lif i det hela. Hvarför i alla tider skulle han få i sitt hufvud att begå en sådan dumhet!

Men damerna gåfvo sig dock ej; de ville visa att de åt-

minstone kunde uppoffra något för sina idéer. »Vi kvinnor» skulle aldrig dagtinga med moralens fordringar.

Herrarne deremot knotade högt; de saknade den glade kamraten vid spelbordet och glaset. Nå ja, *deras* sedliga känsla var ju ej så fin; det stod ju dem fritt att bjuda *honom*. Och de gjorde så, men hans svar blef alltid det samma, artigt, men så bestämdt, att ingen förnyade inbjudningen: »Jag kommer inte utan min hustru».

Hvad i alla tider gick åt mannen? — — — —

I samma hus som fröken Svanberg hade löjtnant Wickbergs sin eleganta våning, alldeles i modern stil med svällande kåsöser, byster i terra-cotta och tunga draperier för fönstren. Modernt var också ungherskapet, frun framför allt. Hon hade växt upp i hufvudstaden och först för några år sedan som nygift kommit till landsorten, der den vackra, eleganta damen snart blef ett föremål för allmän uppmärksamhet och genom sin extravaganta drägt och sitt fria väsen råkade på krigsfot med hela damverlden. I två år hade hon nu hållit hela societén i spänning, varit ett aldrig svikande, alltid nytt samtalsämne, ty hvarje dag slog hon staden med fasa genom någon ny, excentrisk idé. Och hon njöt häraf; detta lilla guerillakrig var det enda, som höll henne vid lif här, förklarade hon.

Fram på nyåret gåfvo löjtnant Wickbergs supé med dans. Bjudningen utfärdades på tryckta kort, och början utsattes till kl. 9 för att riktigt reta småstadsfruarna. Sällskapet var redan till större delen samladt, och tébrickorna gjorde som bäst sin rund i salongen. Då — o fasa! — visade sig borgmästaren och borgmästarinnan på tröskeln. Stor tablå! Damerna sågo ut, som om de ämnade taga till flykten, och mer än en af fru Wickbergs små, koketta tékoppar gjorde dödsbringande piruetter på brüsselmattan. Men derpå tänkte hon ej; hon njöt af sin triumf, njöt af det dödligt förnärmade uttrycket i alla dessa ansigten.

Den stackars lilla borgmästarinnan tycktes färdig att digna till golfvet. Blek och darrande, än mera ful och bortkommen än vanligt i sin frasande, nya sidendrägt, bokstafligen hängde hon sig fast vid mannen, som lugn och oberörd drog framåt mellan de fiendtliga härskarorna. Och nu skyndade värdinnan, strålande och segerstolt, mot de nya gästerna, och i den dödstystnad, som rådde, hördes det öfver hela salongen hur

on tackade *borgmästarinnan* för att hon uppoffrat sig och kommit. Och så förde hon före detta hushållerskan till hedersplatsen i soffan.

Fru Rosalies stol sköts med ett skarpt gnisslande ljud tillbaka från divansbordet. Hon reste sig för att hög och stolt i medvetandet af sin moraliska fläckfrihet segla ut ur salongen och gifva de öfriga signalen till att lemna detta besmittade hus, men — i det samma ljöd den första valsens toner från balsalen, och hon hade nog sjelfbeherskning att huldt småle mot den unge notarien, som bugade sig för henne.

Det blef trots allt en högst animerad afton. Glömsk af alla sedliga kraf öfverlemnade sig den oförbätterliga ungdomen åt den yraste uppsluppenhet, inspirerad af den sirenen fru Wickberg. Också i salongen blef stämningen så småningom något mindre tryckande. Hon såg ju så förkrossad ut, det stackars kräket, som tryckte sig in i soffhörnet liksom för att få försvinna bland dess mjuka kuddar och silkesprydda antimakasser. Och när hon någon gång vågade slå upp ögonen och blicka ut öfver de församlade, var det som om hon velat bönfalla om nåd och förskoning. Hon hade verkligen nog takt att uppträda fullkomligt som en ångerfull botgörerska, och det var mer än man väntat af henne. Och en viss värme började sprida sig i damernas hjertan. Alltsedan lilla pastorskans »stora affall» hade de ej egt någon skyddsling, den förkrossade synderskan der borta kom just till mötes ett behof, som länge plågat deras storslagna sinnen. Och så började den ena efter den andra försigtigt våga sig öfver den trollring, som afspärrat borgmästarinnan från de öfriga. Ja, vid afskedet bevärdigade sjelfva kaptenskan Ingberg henne med en liten böjning på hufvudet. — — — —

Året derpå svängde fru Rosalies små fötter i snabbaste takt om på borgmästarens nyårsbal. Hela societén var församlad der, glömsk och försonlig. Tyst och försagd smög borgmästarinnan omkring bland gästerna, uppmuntrad af en beskyddande klapp här, en nådig nick der. Ja, fruarna värdigades till och med prisa den utsökta supén. Fröken Malla hviskade väl i smyg att man blef lifligt påmind om att värdinnan i tiden varit köksa, men Malla, hon hörde nu en gång till de oförbätterliga.

Och så kom lifvet igen i sina gamla, bepröfvade hjulspår. Ingen vågade ens antyda att samhället stod på det sedliga

förderfvets brant. Dock, stundom fingo fruarna små, hysteriska anfall af ånger, deras moraliska känsla slog ånyo upp i full låga, och då — stackars borgmästarinnan!

Rosamunda.

Linné och Petrus Kalm.

Ett aktstycke.

Petrus Kalm (född 1716, död 1779) professor i naturalhistoria och ekonomi vid universitetet i Åbo, var som bekant en af Linnés mest framstående lärjungar. Efterföljande utdrag ur Consistorii vid Upsala universitet protokoll, hvilket benäget meddelats Redaktionen af hr kand. Aug. Hjelt, är i sin mån egnadt att belysa Linnés åsigt om den då trettioårige unge naturforskarens begåfning och framtid samt torde derför för dennes landsmän icke vara utan intresse. Öfverflödigt är att påpeka Linnés originela stil samt att omnämna det den här planerade resan utfördes 1747—51 och att Kalms rykte just genom denna stadfästades.

Consistorii Protokoll 13 december 1746.

§ 7. "Företogs til besättjande thet efter Kongl. Pagehofmästaren Magister Clemens Eurenius lediga warande ofrälse och slägtrummet i Stipendio Helmfeldiano, hwartill sig anmält Philosophiæ Magistern Petrus M. Klockhoff, Magister Petrus Strömbom, Magister Nicolaus Casström, Mechanices Studiosus Daniel Thunberg, Studiosus Juris Fredrich Bursell, Medicine Studiosus Roland Martin, utaf hwilka sökande Thunberg och Martin wid ther förledna termin anstäldta examen sig infunnit samt lemnat wackra prof af theras i åtskilliga wetenskaper giorde profecter. Hwarförutan, och som wid thetta tilfället erinrades, hurusom icke allenast Kongl. Wetenskaps Academien i Stockholm genom skrifwelse af d. 14 Martii uti innewarande år, utan ock Herr Öfwer Intendenten Hårleman under thes närwarelse här i Consistorio Academico d. 4 Junii sidstledne anmodat Consistorium Academicum, at med något tilräckeligit

ipendium understödja studiosus Petrus Kalm uppå thes, til
lje af wälbemälte Academies förordnande, til norra America
nträdande Botaniska resa, och Consistorium Academicum ge-
om resolution af d. 4 Junii försäkrat, wilja wid voteringen til
hetta stipendium hafwa honom uti all möjelig åtanka: För-
henskuld upplästes Prof. Linnæi härom till Consistorium Aca-
emicum under thetta dato ingifne Memorial, som följer:

"Alla menniskors uppehälle grundar sig på privata oeco-
omien. Privata oeconomien är intet annat än culture af ste-
ar, wäxter och djur, ty annat utan elementerna hafvom wi
ntet i hela werlden, och utaf desse 3 hämtas rudimaterierne
il all ting.

På den privata oeconomien stödjer sig den allmänna, så
t intet rike kan bestå utan privat oeconomi. Den willaste
demark, uti hvilken knapt en sparf skulle kunna föda sig, kan
genom god oeconomie blifwa det härligaste land.

Ju längre man kommer åt norden, ju swårare blifwer cul-
uren, der sjelfwa kölden står emot vegetation. Menniskorna,
som sielfva kommit ifrån de varma länder och sedermera ut-
widgat sig åt de kallare, hafwa äfwen fördt med sig sädeswäx-
terna och andre fruktbare träd och örter ifrån et warmare cli-
mat; är altså intet underligit at desse mer lida af wår köld
och altså hos oss med större beswär cultiveras. Detta är orsa-
ken, hwarföre wåra widsträckta länder jemte fiällen i Wärme-
land, Dalarne och Jemtland, Ångermanland, Öster- och Wäster
Bothn utom Lappland än i dag bestå til en stor del af willa
skogar, widsträckte Finnemarker, stora öknar och allmänningar,
som mycket få inbyggare kunna nära och föda. Wore icke
kölden här så häftig, hade desse länder långt för detta blifwit
lagde til åkerfält; ja, wore icke den häftiga kölden här i Swe-
rige så stark, kunde wårt Fäderneslånd föda 10 a 20 gånger
flere inbyggare, än det nu med plats kan uppehålla.

Engelsmännerne, som framför andra flitigt arbetat uti pri-
vata oeconomien, hafwa ändteligen giordt sitt land millioners
båtnad, sedan de påfunnit at föra ifrån America och de der
med Engeland under lika högd liggande provincier hwarjehanda
gräs, wäxter och trän, utan at längre hålla sig wid gamla gier-
det med de Söderländske wäxter.

Äfwenså om någonsin Swerige skal med båtnad anlägga
sin oeconomie, bör man ifrån Norra America, ifrån Canada och

de andre orter, som ligga under samma högd med Swerige och plågas af samma köld, hämta sådane träd och wäxter, som kunna göra för oss båtnad, ty hwad de nordiske på östersidan liggande länder angår, så vet man, at de hafwa få wäxter, som icke finnas i Swerige, men deremot Westerländerna i America oändeligen många.

Til at få nyttiga wäxter ifrån America fordras en sådan man, som känner wäxter, som vet deras art, som är man at göra reflexion på deras nytta till oeconomien, som känner djuren och wet at undersöka hwad wäxter bäst tjäna hwart slags djur, och som ändteligen förstår sig på stenriket och wet at utforska hwar och en wäxts rätta jordmån.

Studiosus Petrus Kalm har alt ifrån den tid jag såsom Professor kom hit til Academien betjänt sig af min information; han har lärdt af mig at känna stenar, marmor och jordarter; örter, gräs och träd; djur, foglar, fiskar och insecter; han har blifvit inrättad at wända alt sådant til oeconomisk nytta; jag har sparat för honom ingen möda och han sjelf ingen flit, hwarigenom han gått längre uti denna sak, än någon annan af alla mina disciplar. Han har blifwit uppfödd wid arbete och simpel lefnad, at hwarken maklighet eller wällust giordt honom klemmig. Han är just nu i den crisi, at han skal absolvera sina studier och ännu ej etabillierat wid någon commod lefnad; det högsta nöje, som han ännu wet, är at få någon rar wäxt eller sällsynt djur.

Et så tjänligit ämne til så nödig sak har aldrig af de norske riken blifwit framalstrat; Fäderneslandet behöfver honom: detta universitet har upammat honom: genom Eder och min flit är han nu worden tjänlig til Fädernelandets nytta; men just nu bör han brukas, förr [än] åren göra honom styf i lederna, förr än wällusten förswagar honom och förr än commodare lefnad gör honom lat och otjänlig til alt det man nu af honom kan förhoppas.

Här wid Academien äro åtskillige Stipendia Magnatum, som efter testatorum wilja lemnas till ynglingar at perfectionera sig på främmande orter. Här är nu ett ofrälse rum uti Stipendio Helmfeldiano ledigt; låter oss lemna det åt honom at derpå förresa till Canada, en ort, som ligger under lika climat med Swerige; hwad som felas i resepenningarne är jag säker.

at Kongl. Wetenskaps Acedemien i Stockholm lärer genom sin kärlek för det allmänna söka utwägar till.

Kommer denne Kalm lyckeligen fram och tillbakars, är jag säker, at intet Stipendium blifwit bättre anwändt till publici nytta.

Jag håller denna resan så mycket nödigare, som jag märkte, at emellan åren 1739 och 1741, då de starka wintrarne så häftigt grasserade, at de äfwen i wåra trädgårdar dödade en hel hop skånska örter och trän, de dock icke skadade en enda af alla Canadensiska, som finnes i wåra trädgårdar. Til exempel wil jag framföra et par wäxter: I Norra America under samma högd med Torneå wäxa de bekanta åkerbären, som eljest aldrig äro fundne utom Norrland. Jag har fått uptårkade löf och qvistar af ett slags mulbärsträd, som i samma land wäxa wilda, och altså tåla samma köld och climat med wåra Norrländske åkerbär: tänk om man endast kunde få ett slags mulbärsträd, som här tålte wåra wintrar; huru mycket silke skulle man icke då slippa att köpa utifrån och huru många 1,000:de menniskor skulle icke härigenom kunna föda sig.

Sassafras wäxer wildt i skogarna i Norra America, om man kunde få det til häckar i wåra trädgårdar at wäxa såsom Syrén, huru skulle de icke då lukta såsom af lager och huru många penningar skulle icke då sparas på Apotheqven, som nu årligen utgå.

Aurelia canadensis, så kallad af det hon wäxer i Canada, är den i Apotheqven nämde Radix Ninsi, som är det aldra dyrbaraste medicament vi ännu haft på något apotheqve. Hvad båtnad skulle icke Swerige få, om man endast kunde bringa denna wäxt til wåra trädgårdar.

Jag wet at i Norra America wäxa otta slags främmande ekar, somlige tjänlige til skeppswirke, somlige til timber, somlige till skåp och andre till annat; om man kunde få sådane ekar att wäxa wilda i Norrland, hwad förmon wore icke det för Swerige?

Jag kunde upräkna 100:de dylika saker, fast man har sig det mästa bekant, men sparar Edert tålamod, Mine Herrar. Den kärlek som I mine Herrar altid hyst för Scienser och det allmänna, hoppas jag lärer aldrig kunna afslå denna min wälmenta proposition, hälst sådant ännu är det första och kanske det andra torde sent nog framställa sig. Jag har blifwit ofta

af Eder och andra wälsinte påmint at skaffa en sådan nytt Eleve, här är han, nu står det Eder til at nyttja honom.

Upsala d. 13 Dec. 1746."

Efter uppläsningen af denna inlaga började voteringen och gåfvo dervid samtliga professorer sin röst åt Kalm.

Öfversättningar från engelskan

af

Carl Snoilsky.

Kyssen.

En dialog. (Efter R. Herrick f. 1591 d. 1674.)

— Du, som så mycket vackert vet,
Hvad har en kyss för egenhet?

Jag skall förklara för er det:
Ett väsen, hvilket fostradt är
Bland unga läppars purpurbär,
Han närer sig af varmt begär —
Chor: Och gör en brudsäng mera kär!

En rörlig flamma, bär han bud
Till ögon små i fuktig skrud
Och vyssar dem med vaggvis-ljud —
Chor: Och tystar liten ängslig brud!

Så flyger han med kärt besvär
Till hakan rund, till kinden skär,
Nyss var han här, nu är han der —
Chor: Och öfverallt och när och fjär!

— Kan kyssen tala?
Ja min sann.
När läppar hvila mot hvarann,
Så skilj dem åt — då talar han.
Chor: Och bättre språk ej kärlek kan!

— Har han en kropp?
Ja, som ett bi!
Hans vingar färger skimra i.
Han flyr, men som en melodi —
Chor: Med honung blott, ett gaddlöst bi!

Göken.

(Efter J. Logan f. 1748 d. 1788. [1])

Hell skogens fagre främling, hell
Du vårens sändebud!
Ditt gröna tjäll byggs upp på nytt
Och fylls af fröjdeljud.

Då tusenskön i gräset syns,
Förvisst man hör din sång —
Har du en stjerna på din väg
Att mäta årets gång?

Du underbara gäst, med dig
Jag helsar blomstrens stund
Och lyss till kvitter tusenfaldt
Från foglarne i lund.

Att plocka vifvor gossen går,
Från skolan ledig nu,
Och stannar då han hör din röst
Och härmar ditt kuku.

Men börjar ärten knyta blom,
Från ljudrik dal du flyr
Att gästa der en annan vår
För andra nejder gryr.

---

[1]) Andra uppgifva som författare M. Bruce f. 1746 d. 1767.

Säll du, hvars lund är alltid grön,
Hvars himmel alltid klar,
Du har ej sorg uti din sång,
Ditt år ej vinter har.

O kunde jag blott fly med dig!
Hur gladt vi följde då
Med blomstertiden jorden rundt,
Vi vårens vänner två!

I bokhandeln.

Strödda blad, utgifna af föreningen Verdandi, 83 s. 8:o. Helsingfors 1884. Fmk 1: 50.

Det hör till den literära kritikens tråkigaste uppgifter att anmäla dessa sammelverk, der ett dussin unga författare finnas representerade hvar och en med några småbitar. Man ville så gerna dokumentera dem alla som lofvande unga män, man ville åtminstone efter förmåga gifva dem råd för deras vidare arbete, men i de allra flesta fall är det absolut omöjligt att i dessa prosaberättelser eller versstumpar finna något, som skulle skilja dem från mängden, något, som skulle vara värdt att taga fatt i. Versskrifvandet bedrifves för närvarande i en utsträckning, som lifligt påminner om det gamla yttrandet:

»Väl är det ej stor konst att vara skaldemö,
om man har mycket läst och själen ej är slö»,

och prosadiktningen har genom det lättsinne, hvarmed tidningar och förläggare uppmuntra de uslaste, mest omogna försök, blifvit en allmänning, der hvar och en något så när skrifkunnig man och kvinna öfver femton år anser sig fullt berättigad att få husera. Under senaste tid ha dessutom från Sverige kommit hit öfver en sådan mängd noveller, novelletter, berättelser, skizzer, utkast, studier, penteckningar, fotografier och stämningsbilder af underhaltigt värde, att man ej må undra på att författarenas sjelfkritik afmattas och besegras af deras naturliga begär att se sina utgjutelser tryckta. Det senast utkomna häftet af »Strödda blad» bär i sin mån vittne om den allmänna slappheten.

När studenter gifva ut sina dikter på vers och på prosa, plägar visserligen åtskilligt intetsägande följa med, men en li-

terär förening som Verdandi, hvars publikationer dessutom äro tvångfria, borde vinnlägga sig om att icke föröka mängden af medelmåttiga alster. Det är alldeles naturligt att det i en dylik literär förening skrifves åtskilligt, men i en mindre, förtrogen krets, som ju ständigt bör vara på sin vakt att icke urarta till en förening för ömsesidig beundran, bör kritiken kunna förmå författarena att låta sina arbeten ligga till sig. — Vi tvifla icke på att förff. till de tre prosaberättelser, som bilda stommen i detta häfte, efter några år skola se på sina verk med föga tillfredsställelse. »Kväfd» gör intryck af att vara en studie efter modell. Den kan möjligen intressera den som känner modellen och kan fylla bristerna i teckningen, men svårligen någon annan. Den är dessutom skrifven i en nervös, affekterad staccato-stil, som i längden är olidlig. Naturligare skrifna äro de begge andra, men hvardera är mer skrifven än berättad. I synnerhet gäller detta »På grund», historien om en ung informator, religiös tvifvlare, som förälskar sig i en religiös guvernant, går i kyrkan och får höra lysningen afkunnas för den älskade. Historien är alltför lång med dessa inskjutna bitar, t. ex. inledningen, hvilka saklöst kunnat vara borta. Bäst är utan tvifvel den kortaste berättelsen »Mellan raderna», den löper åtminstone undan.

Mellan dessa stycken finnas åtskilliga poesier af Gånge Rolf, hr Tavaststjerna och hr Reuter, karakteristiska för sina författare, men ingenting vidare. Några andra verser och en »Gretchenvision» äro icke heller anmärkningsvärda.

Mången tycker väl att kritikern borde möta unga författare med stort öfverseende, att han borde leta ut ett vackert uttryck här, en riktig iakttagelse der, och sedan uppmuntrande sluta till en viss grad af begåfning. Liksom icke hvar och en skulle ha en viss literär begåfning. Men lika öfvertygade som vi äro om att den verkliga literära förmågan under närvarande förhållanden alltid skall kunna göra sig gällande, lika öfvertygade äro vi om nyttan af att unge författare påminnas om Horatii under sekler bepröfvade råd, *nonum prematur in annum*.

Helt uppfriskande är det att läsa »Literära spörsmål», den enda uppsatsen i häftet, som icke vill vara fantasiverk. Förf. vet hvad han vill. Han vill arbeta för den svenska kulturen i vårt land, han har gjort upp en statistik öfver den inhemska literaturen på svenska och på finska och är vid godt mod. Han bringar till tals denna tanke, som så länge legat i sinnena och som nyligen omsatts till handling: grundläggandet af ett svenskt literatursällskap i Finland.

F. E.

Algot Sandberg: I stämningsstunder, dikter och utkast, 147 s. liten 8:o. Sthlm 1884, E. A. Tegner; kr. 2.

Har någon kommit i besittning af denna bok, må han låna

eller mot billig afgift hyra ut den, och han skall derigenom göra många menniskor glada. Boken sjelf vill alls icke vara glad, tvärtom, full af indignation, af djup sorg och af ramlade illusioner, men den är icke desto mindre rolig.

Förf. må sjelf få ordet:

Hvad skall du med hjerta, broder —
ett hjerta af kött, ej af sten?
Det hör till de gamla moder,
som slopats för längesen.

Frågan förefaller en smula besynnerlig, men den är påtagligen gjord i figurlig mening — tänker man.

Det kan ju klappa, ett hjerta,
få bloden att rusa varm,
och så kan det känna smärta
och ömkan och hån och harm.
Så kan det älska kanhända
med brännande ungdomstörst —
hvad värre kan väl dig hända?
Det felet är ändå störst.

Aha, olycklig kärlek! Önskar att vara utan hjerta — att kunna glömma!

Nej, blotta du barmen modigt —
ett snitt, der du hör det slå!

Situationen är allvarsam!

Slit hjertat ur bröstet blodigt.
Ah, stilla — skälf inte så!

Det är ingen lek mera! Nu skulle man tro att »brodern» dukat under för vivisektionen — men nej!

Hvi skall du skälfva och sjuda,
du dumma muskel röd?
Nu kan du ju mer ej bjuda,
ej bulta med is eller glöd.
Och krama, krama bara
hvar droppe af blod derur!
Ditt blod, det är inte att spara
som efter andra djur.

Icke nog ens dermed:

Och slunga det sedan till jorden
och sparka det med din fot,
och gläds att du tom är vorden,
kan lugn gå din verld emot.

Nu skulle man tycka att det vore nog, men en öfverraskning väntar:

Fyll sedan håligheten
med sviskon och äppelmos:
med kyrklig- och kungligheten
och annat nonsens derhos.

Och så beskrifves det ännu huru hjertat skall anrättas och serveras!

Det erkännande måste man ge förf., att hans öfriga poesier icke äro lika dårhusmessiga som denna; men de äro icke heller så karakteristiska. Bland prosaberättelserna — der finnes ett halft dussin sådana — är i synnerhet »Gäckad» ovanligt stilig: Bal, inre gemak, ung man, förälskad, gäckad, förtviflad, slår ut en ruta med sin brännheta panna, hånskrattar, dricker champagne, söndrar glaset, tar en skärfva, öppnar pulsen, blod, vackert blod, matt, kaffeservering. I en annan gör man bekantskap med en dam med »läppar, krökande sig som röda, förföriska ormar och en hy, som hade denna färg liksom när aftonrodnaden faller på en pingstliljas hvita kalk». Hon för en främmande doktor in i en fönstersmyg och öfverhöljer honom med kyssar — — —

Slutligen finnes det ett proverb. Dr Hedner och friherrinnan, som älskat hvarandra, men icke råkats på tio år, sammanträffa, citera Heine och falla inom tio minuter i hvarandras armar, men i det samma kommer barnflickan in med »en diflaska, som hålles så att den blir fullt synlig för åskådarne», hvarpå både friherrinnan och doktorn utbrista i skratt, under detta går ridån ned.

En af berättelserna är fri från absurditeter. »Julfröjd» är en realistisk skildring från en arbetares hem med allt dess elände, en skildring som visserligen har felet att vara utan slut, men som framför de öfriga har förtjensten att tyckas sann. Den ger det lilla häftet ett visst psykologiskt intresse. Man ser för öfrigt här huru lätt denna moderna realism, som njuter af att skildra eländet i verlden, slår öfver i den mest osunda, mest onaturliga romantik. Den nyaste svenska literaturen kan uppvisa några andra sådana exempel, men intet så slående som hr Sandbergs.

F. E.

Carl Bock: Hufvudjägarna på Borneo, berättelse om en färd uppåt Mahakkam och utför Barito jemte utflygter på Sumatra. Auktoriserad öfvers. från andra engelska upplagan af C. A. Svahn. 379 s., stor 8:o. Sthlm 1884, Oscar L. Lamm; kr. 8.

Syve Aar paa Java og Sumatra, efter Dagbogsoptegnelser af en svensk Frivillig, Underofficer i den Hollandske Kolonialhær. 70 s. 8:o. Kristiania 1884.

Den svenska literaturen har under de senaste åren riktats med ett icke obetydligt antal reseverk, till en stor del öfversatta från främmande språk. På få undantag när hafva de behandlat Central-Afrika eller det arktiska området, hvilket också är alldeles naturligt, då dessa båda områden varit så att säga brännpunkterna för den nyaste tidens geografiska forskning. Om den till sin natur så yppigt rika och till sin befolkning så omvexlande och märkvärdiga ostindiska eller malajska arkipelagen har

på vårt språk hittills ännu icke funnits något utförligare arbete. Bocks ofvanciterade skildring fyller i icke ringa mån denna lucka, oaktadt det af förf. behandlade området, sydöstra Borneo och en del af Sumatra, är jemförelsevis ganska litet.

Om Borneos naturförhållanden får man af sjelfva reseskildringen en tillräckligt tydlig bild för att tjena som bakgrund för beskrifningen af de här lefvande olika folkstammarna. Dess sumpiga djungler och mangroveskogar, uti hvilka man kan färdas endast med båt längs de många vattendrag, som genomskära skogen, de högre belägna delarnes täta och yppiga urskogar, uti hvilka dajaken måste med sitt svärd, bana sig en väg mellan de af lianer hopbundna trädstammarna, och de kring dajakbyarna befintliga planteringarna af sago- och kokospalmer, ris och majs, framstå för läsarens blickar, utan att han tröttas af långa och utdragna detaljbeskrifningar.

Utförligast behandlar förf. öns etnografiska förhållanden. Man får en klar bild af de vid kusten herskande malajernas lif. Förf. var en längre tid gäst hos sultanen öfver det lilla, till namnet oberoende riket Kuteis och gjorde i sällskap med honom resan uppför Mahakkam floden och utför Barito till den holländska kolonin Bandjermasia vid Borneos sydkust. Under denna färd äfvensom under tvenne mindre utflygter till de inre delarne af sydöstra Borneo hade han tillfälle att lära närmare känna flere af de fullkomligt oberoende och krigiska dajakstammarna, af hvilka i synnerhet Tringdajakerna äro fruktade som grymma hufvudjägare och menniskoätare. En förklaring på den egendomliga »hufvudjagten» får man i beskrifningen af dajakernas bruk vid särskilda vigtiga tillfällen. Skall en dajakgosse få namn, måste ett ströftåg anställas till någon fiendtlig dajakstam för att skaffa ett eller flere menniskohufvuden. Vill en ung dajak välja sig en hustru, måste han först visa sin tapperhet genom att taga några fienders hufvud. Har en Raja (höfding) dött, går stammen i sorg, till dess den fått en »god skörd», hvarmed förstås menniskohufvud.

Äfven af *Orang punang,* sannolikt öns urbefolkning, som ströfvar omkring i Borneos urskogar och icke har annat tak öfver hufvudet än trädens kronor, lemnas en kort men ganska intressant skildring.

Slutligen lär man här känna öns handel. Bland exportartiklar intaga rotting och guttaperka första rummet. Förut var ön äfven känd för sin diamantrikedom. Uti arbetets sista fjerdedel beskrifvas utflygterna på Sumatra. Oaktadt förf. under dessa synes hafva egnat sin hufvuduppmärksamhet åt förökandet af sina zoologiska samlingar, får man dock här en mängd intressanta skildringar af öns natur och folk.

Det är beklagligt att öfversättningen lemnar åtskilligt öfrigt att önska. Detta bör troligen tillskrifvas den omständigheten, att arbetets på titelbladet angifne öfversättare, den nyligen

aflidne C. A. Svahn, af sjukdom varit hindrad att sjelf lägga hand vid öfversättningsarbetet. Jag vill endast anföra några profbitar. S. 18: »Infödingarne förtära, *allt efter som de bo,* väldiga massor fisk, hvilken ibland är alldeles färsk men ännu oftare skämd.» — S. 112: »Några voro af *olika* ålder, men flere af de yngre kunde kallas skönheter.» — S. 135: »Landet var emellertid för vattenfyldt, och den enda lyckliga jagten var krokodilen, som fick smak för en af sultanens hundar och slukade den.» — S. 227: »De äro mycket *lätta till tyngden,* och till färgen bruna.» — Prof på öfversättarens tanklöshet har man t. ex. på s. 140, der han talar om »noshörningsfjädrar» eller på s. 79, der man har tillfälle att förvåna sig öfver följande mening. »Då jag jagade i sällskap med punangmännen, bådo de mig alltid få de tomma *kogren,* och det dröjde om en god stund, innan jag kunde upptäcka för hvilket ändamål de ville hafva dem, men slutligen fann jag att de använde dem som prydnader i öronen.» Ref. erkänner att han måste för en stund stanna och hemta sig från sin förvåning öfver att en europé och naturforskare använde på sina jagter koger, och ännu mer deröfver att infödingarne kunde använda dessa koger som öronprydnader. Öfversättaren har misstagit sig mellan *patronhylsa* och *koger.* Flere dylika exempel kunde ännu uppräknas, men det redan anförda må vara nog. Öfversättaren hade äfven gjort bättre i att spara på sina anmärkningar och förklaringar, då dessa ofta äro alldeles oriktiga. Som ett ganska komiskt exempel vill jag anföra följande. På s. 270 berättar förf. att han var ute i skogen för att samla insekter och snäckor och derunder fann en liten cyclostoma, *Pterocyclos loweanus,* på fuktig mark och bland vissna blad. Nu är cyclostoma en landsnäcka, men öfversättaren säger i en anmärkning: »Äfven kallad rundmunnen, en art broskfisk, hvars mun omgifves af en stor, tjock och cirkelformig läpp.» Han har troligen i något konversationslexikon eller registret till en zoologi sett ordet *cyclostomi,* som är namnet på rundmunnarne, en fiskgrupp till hvilken t. ex. nejonögonen höra, och blifvit vilseledd af namnlikheten. Sådana anmärkningar tjena endast till att förvirra läsarens begrepp. Efter att hafva läst igenom boken vet man verkligen inte om man har att göra med tryckfel, eller om det är öfversättarens åsigt att de af Bock besökta trakterna äro delar af «Hollands *vest*indiska kolonier» (s. 5) eller af *Vest*indien (s. 56).

Den senare lilla boken är en soldats enkla beskrifning af en mängd vexlande öden, som han upplefvat under krigstjenst i den holländska kolonialhären. Förf. deltog uti holländarenes krig uti Atjeh på Sumatra, hvarunder han två gånger blef sårad. Som rekonvalescent angreps han af gula febern, och då han derefter var oförmögen att utstå fältlifvets strapatser, beslöt han återvända till Europa. Men det ångfartyg, som skulle föra honom till Holland, led skeppsbrott på Indiska oceanen, hvarpå besätt-

ning och passagerare måste flere veckor färdas i öppna båtar, till dess de antingen upptogos af förbigående ångfartyg eller uppnådde land. De holländska kolonialtrupperna utgöras till en stor del af utskum och äfventyrare från verldens alla kanter. Berättelsen om lifvet vid dessa trupper och en och annan kort-skildring af naturen och folklifvet i de besökta trakterna bilda bakgrunden och staffaget till framställningen af förf:s egna äfventyr.

O. Nordqvist.

Louise M. Alcott, m. fl.: Flickhistorier; tre berättelser, öfvers. från engelskan af B. S. 437 s. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonnier; kr. 2: 75. (Läsning för ungdom af utmärkta engelska författare XVIII).

Emma Marshall: Prinsessan, en berättelse. Bemyndigad öfversättning från engelska originalet »Benvenuta». 280 s. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonnier; kr. 2. (Läsning för ungdom af utmärkta engelska författare XIX).

Det kan ej fästas för stor vigt vid den underhållande läsning, som bjudes den uppväxande ungdomen. Öfveransträngd som den mestadels blir af lexläsningen i skolorna, förvekligad genom det myckna stillasittandet och enerverad af alla möjliga orsaker, borde den ej få yttermera försvagas genom olämplig lektyr på lediga stunder. Till sådan »olämplig lektyr» kunna med fog räknas alla dessa moraliserande och känslosamma berättelser, som, ehuru skrifna i bästa välmening, hvarken verka uppfriskande eller förädlande på ungdomen. Har en skolgosse eller skolflicka någon ledig stund, som utan men för helsan kan egnas åt underhållande läsning, så må man då gifva dem något som kryar upp sinnet och ger fantasin — den arma, nuförtiden alltför mycket ringaktade fantasin — litet näring. Och hvilken massa af underhaltiga böcker gifver man den icke! Det vore i sanning en välgärning om man skulle offra alla sådana böcker åt lågorna och blott bevara de verkligt goda. Då skulle detta urval dessutom befordra ett annat önskningsmål af högsta vigt: samma bok skulle läsas upprepade gånger, innehållet fullständigt uppfattas och sålunda blifva en andlig egendom, hvars inverkan på själens utveckling ej skulle uteblifva.

Så omtyckta och väl rekommenderade ofvanstående böcker än må vara, måste de dock ur denna synpunkt förkastas. Med undantag af berättelsen »Utkastad i verlden», den enda, hvars innehåll i någon mån är hemtadt ur den sfer, som omfattar barnets verld, så höra de återstående till den klass af »amfibiska» tryckalster, om hvilka man ej kan säga för hvilken ålder de egentligen äro afsedda. »Baronens handskar», som ej handlar om annat än tvenne högst osannolikt romantiserade kärlekshistorier i den gammalmodiga stilen, kan väl ej anses vara någon särdeles uppbygglig läsning för halfvuxna unga flickor, och full-

vuxna unga flickor skratta åt den; för hvilka är den då skrifven? I »May Pemberton» berättas om en ung flicka, som, för att fylla tomheten i sitt hvardagliga, af nöjen och ytlighet uppfylda lif, söker en verksamhet i välgörenhetens tjenst. I och för sig är denna sträfvan ju ganska lofvärd, men det är oriktigt att skildra det praktiska utförandet så lätt och lyckadt; dessutom skattas äfven här för mycket åt det erotiska elementet, som noga betraktadt alltid innebär belöningen för de ädla sträfvandena. »Prinsessan» är ej heller någon egentlig barnbok. Om barn förekommer deri knappast någonting, men väl skildringar om alla möjliga konflikter mellan fullvuxna personer; i främsta rummet naturligtvis kärlekskonflikter, sedan penninge- och affärskonflikter, så oklart framstälda och intrasslade, att barn deraf ingenting kunna begripa, och sist religiösa konflikter, som lösas genom vackra fraser och genom att låta dem väl gå, som hålla sig till dessa samma fraser. Återigen måste man fråga: för hvilken ålder är den afsedd? Vida bättre är då att låta de unga, tills de hunnit så långt i utveckling att de kunna förstå goda romaner eller andra gedignare arbeten, läsa böcker, som afhandla förhållanden ur barnens eget inre och yttre lif, reseskildringar, ja, sagor af det äkta slaget, men ingenting som ej är skrifvet med friskt sinne och sundt allvar. Det ligger tillräckligt med pessimism i luften ändå.

L. A.

Hans Hugold von Schwerin: *Herodots framställning af Europas geografi*, akademisk afhandling. 207 s. 8:o; med en karta. Lund 1884.

Den uppmärksamhet, som inom den lärda verlden under de senaste årtiondena egnats den geografiska vetenskapen, har visat sig äfven i den ifver, med hvilken man ånyo studerat alla de forntidens författare, hvilka härtill lemnat några bidrag. Från den tid, då inga särskilda arbeten i jordkunskap funnos, är man nödsakad att söka skildringar af jordens natur och folk i historiska arbeten, och i detta hänseende är Herodots kända verk mycket innehållsrikt; det har äfven blifvit mycket uppmärksammadt, ända från Strabo och Polybius till Niebuhr (1813) och Rawlinson (1862). Det är sålunda förklarligt att förf. till föreliggande akademiska afhandling icke lyckats framvisa något väsentligt nytt — diverse smärre olikheter i texttolkning frånsedda — men icke dess mindre är häftet genom sin behagliga framställning och sitt väl ordnade innehåll nog förtjent af en större uppmärksamhet.

Herodot har blifvit kallad historiens fader, och han kunde med skäl äfven benämnas geografins, ty hvad man af tidigare författare kunnat utleta angående de geografiska förhållandena är så godt som intet. Icke ens genom de s. k. logograferna,

bland hvilka vi i främsta rummet hafva Hekataios från Milet, framställaren af den första systematiska jord- eller kustbeskrifning, riktades den geografiska vetenskapen på något mera betydande sätt. Herodot deremot inflätar i sina liffulla skildringar ur persernes, skyternes, egypternes m. fl. folks historia rätt vidlyftiga, ehuru naturligtvis ofta felaktiga utläggningar öfver ländernas fysiska beskaffenhet, hvilka sammanstälda lemna en ganska omfattande bild af jordens utseende. För att ha lefvat i den föga kritiska forntiden — Alexander den store ansåg Hydaspes i Indien vara Nilens öfre lopp, emedan i den funnos krokodiler liksom i Nilen, och hans krigare ansågo Syr-Daria och Don vara samma flod, emedan tallar växte vid hvarderas stränder — visade Herodot rätt mycket omdöme. »Jag ler», säger han, »när jag ser åtskilliga personer upprita jordens omkrets, utan att dock någon enda af dem har något begrepp om den. Okeanos återgifva de som flytande rundt omkring jorden och denna cirkelrund, liksom uppdragen med en passare.» Denna åsigt anser Herodot vara utgången ur skaldernes fantasi, och icke ens Homers stora auktoritet förmår honom att godkänna den, utan försigtigt tillägger han det man känner hvarken ett allt omgifvande verldshaf, än mindre dess form. Jorden anser han ej vara splittrad i öar, utan en sammanhängande kontinent, hvars nordligaste delar äro obeboeliga i följd af den starka kölden liksom de sydligaste för hettans skuld.

Det geografiska materialet blir allt rikare, ju mer Herodot från Herkules stoder, Gadeira (Cadiz) och Kyneternes land i vester fortskrider till Araxes i öster. Ett undantag gör dock Hellas sjelft, hvilket såsom för läsarene välbekant icke kräft vidlyftiga beskrifningar. Om Italien få vi icke veta mycket, Rom, hvars rykte dock redan hade bort vara spridt, nämnes icke en gång. Vi få nöja oss med några sparsamma notiser om tyrhenerne, hvilka på sina skepp lemnat Lydien och hamnat bland de norditalienska umbrikerne (om desse påminnas vi ännu af Ombrone, flod i nuvarande Toscana). Vid beskrifningen af Istros (Donau) och dess bifloder är Herodot mycket vidlyftig, och hr v. Schwerin egnar både hans och hans uttolkares uppgifter en minutiös granskning. Med synnerligen stor utförlighet redogör Herodot för Skytien, det flodrika slättlandet norr om Svarta hafvet: skildringen deraf upptar mer än hälften af föreliggande arbete. Vi framhålla endast att Herodot i vissa punkter tyckes hafva varit väl underrättad; han omtalar t. ex. att Hypanis (Bug) utflyter från en sjö, den han benämner »Hypanis moder». Emellertid utvisa nutida kartor i samma trakter ej någon dylik, men då det s. k. Rokitno moraset (enligt Reclus) ännu för kort tid sedan upptog en yta på 1,600 kv. mil, så är det ganska sannolikt att just detta utgör bottnen af »Hypanis moder». Herodot förmäler att hvita hästar brukade beta vid stränderna af denna sjö. Att detta förhållande eger sin riktighet bevisar föl-

jande uttalande af en rysk etnograf. »En anmärkningsvärd företeelse är», säger han, »den i sumptrakterna kring Minsk, Pinsk o. s. v. allmänt uppträdande färglösheten, depigmentationen. Fall af albinism inträffa särdeles ofta, hästarne äro nästan alla grå eller isabellafärgade, trädens blad äro bleka, hela naturen är dyster och färglös.»

P. Nordmann.

Thomas Carlyle: Franska revolutionen, öfvers. af O. W. Ålund. Stockholm 1884, A. J. Seeligs förlag. Häft. 1—6; fullst. i omkr. 10 häften à 1 kr.

Den romantiska riktningen verkade under förra hälften af vårt århundrade i många afseenden välgörande och lifvande på historieskrifningen. Den historiska skildringen förvandlades i romantikernas händer från en mer eller mindre torr och nykter redogörelse till en färgrik målning, full af pittoreska scener och blandade ljuseffekter. Tillika erhöll det personliga elementet en vida betydelsefullare plats än förr i den historiska framställningen. Men å andra sidan led den romantiska historieskrifningen af många brister. Utredningen af de faktiska förhållandena lemnades ofta å sido, för att fantasin skulle hafva så mycket friare spelrum. Det glänsande färgspelet på ytan var ej sällan en täckmantel för bristande kärnfullhet i uppfattningen. En af de mest representativa bland dessa romantiska historieskrifvare än Thomas Carlyle, som numera genom föreliggande öfversättning af hans »Franska revolutionen» blifvit införlifvad med den svenska literaturen.

Arbetet, som utkom 1837, väckte stort uppseende och lade grunden till förf:s literära rykte, men numera kan man knapt förstå hvarför det af en stor del af den engelska allmänheten emottogs med den lifligaste beundran. Det är sant att stilen är egendomlig, men den verkar icke genom gedigenhet och klarhet, utan genom antiteser, utrop och superlativer. Förgäfves söker man genomförda tankar, utförda bevis eller klart grupperade skildringar. När förf. t. ex. presenterar Mirabeau för läsaren, sker det i följande ordalag: »Är det han med det yfviga, svarta håret, med det svarta vildsvinshufvudet, »la hure», som han sjelf kallar det, på hvars grofhuggna, ärriga, fula, af finnar vanstälda ansigte med de buskiga ögonbrynen kopporna, utsväfningarna, bankrutten och snillet tryckt sina spår. Det är Gabriel Honoré Riqvetti de Mirabeau, verldsbetvingaren, deputeraden från Aix. Ehuru här betraktad med sneda blickar, går han dock med högburet hufvud och skakar sin svarta chevelyr eller lejonman, liksom bebådande stora handlingar. — Ödet har arbete i beredskap åt denne Mirabeau med det svarta, lurfviga hufvudet.» Man läser med intresse några sidor med sådana karakteristiker, men fylla de hela kapitel, så verka de ohjelpligt tröt-

tande. Det egendomliga för Carlyles porträtt är att han fäster sig vid någon viss yttre sida, men deremot icke har sinne för de djupare, inre motiven eller personlighetens moraliska halt. Mirabeau är ständigt mannen med det yfviga svarta håret. Marats surmulna själ blickar ut genom hans skarpa, af bekymmer tärda ansigte. Danton är den väldiga, axelbreda gestalten med buskiga ögonbryn och groft tillplattadt ansigte. Robespierre har en ansigtshy af en mångskiftande, sjuklig färg, hvars »yttersta nyans torde vara sjögrönt», hvarför han sedermera benämnes den sjögröne Robespierre eller helt enkelt »den sjögröne». De historiska personligheterna blifva, genom att förf. sålunda fäster hufvudvigten vid en eller annan yttre omständighet, marionetter, som viljelösa föras fram på skådeplatsen. En i djupare mening sann karakteristik möter oss sällan eller aldrig.

En ej mindre i ögonen fallande brist är oklarheten i uppfattningen af det faktiska utvecklingsförloppet. Carlyle är en mästare i att inhölja händelserna i dimmiga, dunkla fraser, hvilka gifva läsaren en viss oklar fantasibild, men alls icke öka hans kännedom af sakförhållandet. Man väntar att i ett kapitel, kalladt »konstitutionen», finna några uppgifter om författningen af 1790. men i stället får man nöja sig med bilder sådana som följande: »Undrens tid har kommit. Se denna verldssfinx förbrinner på bålet och stiger nyskapad upp ur lågorna! Breda äro hans fläktande vingar, vidt ljudande hans dödssång af stridsåskor och ramlande städer; bålets flammor slå upp mot skyn, omsvepande allt: det är en verld, som på en gång dör och födes.» Så blir ständigt det ringa faktiska material, som meddelas, ett underlag för förf:s vältalighet. Betecknande nog är att Carlyles vän Emerson med doldt tadel sade: »Jag finner det uppfriskande, om en eller annan gång ett specielt faktum, framstäldt i klara, på sak gående ordalag, smyger sig in i berättelsen.» Såväl royalisternas som folkets förhållande tecknas af Carlyle i allt för skarpa färger, så att alla förmedlande nyanser försvinna. Royalisterna äro ständigt detta »oeuil de boeuf», som känner sig illa till mods, då tjenster indragas, som icke har en gnista medlidande med det arma folket och som tillställer Thyestes-banketter, vid hvilka man trampar national-kokarden under fötterna. Folkpartiet åter är den månghöfdade sansculottismen, som »reser sig med eldslågor, utgående ur näsa och mun».

Vi tro icke att denna publikation skall bidraga till att sprida kunskap om den franska revolutionens orsaker, förlopp och historiska betydelse. Men väl torde boken med intresse läsas af dem, som från literaturhistorisk synpunkt vilja göra bekantskap med en af Englands egendomligaste författare, utan att behöfva underkasta sig den möda, som är förenad med studiet af Carlyle på originalspråket. Vi tillägga att öfversättaren med stor omsorg fullgjort sitt långt ifrån lätta värf.

M. G. Schybergson.

Frank Stockton: *Styrgård;* amerikansk skämthistoria; öfversättning af Alb. Montgomery; 251 sid. 8:o. Sthlm 1884, Alb. Bonniers förlag; kr. 1: 75.

Bland öfversättningsliteraturen från fjerran vester intaga som kändt skämthistorierna och humoreskerna en anmärkningsvärd plats. Hvem har ej haft en glad stund i sällskap med Mark Twain, när han bjudit på någon rätt tokrolig historie, der samhällets eller personens svaga sidor blifva föremål för hans skarpa och kvicka in- och utfall? Om något föregående arbete af Stockton sett dagen i svensk drägt är oss obekant, men i alla händelser kan han rekommenderas såsom en särdeles nöjsam bekantskap att göra. Hans historier gå i den rätta tonarten. Vi finna här det breda löjet, det icke alltid synnerligen finkorniga skämtet och det ferma och summariska sättet att gå till väga, som känneteckna detta slags öfverdrifts-komik. Derest på tråden kommer någon alltför svår knut, som icke står att lösa, så klippes den helt enkelt af. Om förf:s kvickhet icke alltid är så omedelbar eller hans uppfinning så ny, så egna sig likvisst hans uppsluppna framställningar af befängda situationer att muntra upp och förfriska ett af dagens bråk och omsorger tröttadt sinne. Dertill kommer att han på ett sympatiskt sätt framstält det unga äkta par, som han gjort till föremål för sitt skämt och åtlöje, så att läsaren verkligen från början önskar det allsköns lycka och välgång. Man gläder sig uppriktigt åt de ljusare utsigter, som tillåta de nygifta att tänka på ett eget hem och att lemna pensionen, der de af ekonomiska skäl hyrt in sig de första månaderna af sitt äktenskap.

Hela historien rör sig egentligen kring anläggningen af detta nya hem. Den unga frun faller på den likaså originela som lyckliga idén, att i likhet med en bekant ostronhandlare slå upp sina bopålar i en gammal kanalbåt, hvilken stadigt och väl ligger uppkastad på stranden och inbäddad i gyttjan. Detta är »Styrgård», benämningen vald med hänsyn till bostadens säregna karakter, ty namnet borde »låta som namnet på ett hus, men likväl syfta på en båt»! Efter otaliga svårigheter, löjeväckande ansträngningar och djupsinniga, skrattretande diskussioner blir den gamla kanalbåten omsider förvandlad till ett hem för det lyckligaste äkta par i verlden. Den inrymmer till och med sådana märkvärdiga saker som en liten trädgårdstäppa med ett rofland på däck och en hygglig ung man, som hyrt in sig på sommarnöje. Denna glänsande tid för det gamla vraket är emellertid af kort varaktighet, ty en blåsig kväll, när floden står högt, kantrar det och måste till innebyggarenes stora sorg lemnas i sticket. På det nya »Styrgård», som blir ett stadigt landthus, hafva vi knappast så muntra stunder som i kanalbåten, ehuru förf. sätter sin lifliga fantasi i rörelse för att få nya företag i gång. Då det muntra skämtets udd egentligen sigtar åt en mängd förhållanden i det amerikanska samfunds- eller hellre familjelifvet, så inflätas

i berättelsen såsom motbild till Styrgård en skildring af ett amerikanskt mönsterhem, der allting uträttas »medelst en klocka, ett talrör eller en vef».

Mot slutet afmattas förf:s uppfinnings förmåga, och upptågen äro alltför gjorda för att roa. Det är ju heller ingen lätt sak att fylla två och ett halft hundrade sidor med nya infall, som ständigt slå hufvudet på spiken. I alla händelser finnes så mycket godt skämt kvar, att man kan följa med förf. till slutet, i synnerhet som öfversättningen är särdeles ledig.

H—s.

Undrens Verld, illustrerad framställning af underbara företeelser och förhållanden i naturen och menniskoverlden, utarb. af H. Kronström. Sthlm och H:fors 1884, G. W. Edlund; 7 häften à fmk 1: 15.

Föreliggande arbete är en planlös samling artiklar öfver de mest olika ämnen. Framställningar om telefonen, fonografen, fotografin och andra af vetenskapens tillämpningar omvexla med beskrifningar öfver ovanliga former och lifsföreteelser inom djur- och växtverlden, och emellan dessa förekomma här och der märkvärdiga historier om sjelfbedrägerier, sjukdomar, underbarn etc.

»Undrens verld» vill påtagligen vara en bok för den vetgirige, der han kan söka en lärorik och underhållande läsning, med utsigt att på en ledig stund hinna sitt kapitel till slut. Det hela påminner något om de gamla »lördagsmagasinen» eller om en, som rest verlden omkring och kan berätta en hel hop nyttiga och nöjsamma saker, men endast litet om hvarje. Många af artiklarna äro emellertid både intressanta och lärorika. Så t. ex. är framställningen om fonografen lättläst och gifver en fullt exakt och tydlig föreställning om apparaten och dess användning. Uppsatsen »Elektriska fortskaffningsmedel» redogör för några af de försök, hvilka de senaste åren gjorts med att använda elektriciteten som drifkraft. Under rubriken »Sjukdomsfrön» talas om de sjukdomsalstrande bakterierna. Dessa och liknande artiklar är det, som förnämligast uppbära arbetet. Beskrifningarna af åtskilliga underbara företeelser i menniskoverlden, såsom »Inbillningens och själsrörelsens under», »Sällsamma sympatier», »Dansraseri» etc., hvilka väl närmast upptagits för att rättfärdiga bokens titel och locka köpare, läsas deremot med mera förvåning än nytta och tala icke särdeles förmånligt för utg:s omdöme i fråga om vetenskapernas popularisering. Många äro vidunderliga och osannolika, andra vore bättre på sin plats i en anekdotsamling; så t. ex. historien bland »Hofetikettens under», der det omtalas huru Ludvig XIII, när han besökte Richelieu på sjukbädden, lade sig i en säng bredvid, på det att ministern ej skulle hafva det bekvämare än hans konung.

Det är beklagligt att icke mera kritik blifvit använd vid

utarbetandet af texten, så att denna bättre motsvarat de talrika träsnitten, hvilka höra till de vackraste man kan få se.

M. Gadd.

P. Borgh: Räknekonstens grunder; praktisk handbok för lärare och sjelfstudium. Sthlm 1884, Albert Bonnier; kr 1: 50.

Nästan årligen har den svenska bokmarknaden att uppvisa något nytt arbete med ofvanskrifna titel eller något ditåt, så att man icke kan vänta det föreliggande bok skall fylla någon väsentlig lucka i hand- eller läroboks-literaturen, då elementar aritmetiken, tagen från rent praktisk synpunkt, icke är underkastad någon synnerlig utveckling, som skulle påkalla nya framställningar — något som öfverensstämmelsen mellan de skilda läroböckernas uppställning och innehåll nogsamt utvisar. Hr Borghs handbok utmärker sig emellertid genom klarhet och exakthet, då det gäller det praktiska. De teoretiska deduktionerna äro deremot ibland mindre väl utförda och delvis (teoretiskt) oriktiga; men denna anmärkning förringar föga arbetets användbarhet i praktiskt syfte, då slutresultaten sjelffallet äro riktiga. Att metersystemet fått en god behandling räkna vi förf. till förtjenst. Helt säkert kommer boken att vara till nytta, särskildt för dem, som på egen hand önska intränga i hvardags- och affärslifvets aritmetik, men med sådant syfte för ögonen hade förf. icke i vår tid mera bort som måtto anföra Karl XII:s yttrande att »den, som icke kan matematik, är blott en half menniska».

A. Ramsay.

Öfversigt.

Internationelt ornitologiskt samarbete. Internationelt samarbete är den nya väg, som forskare på olika naturvetenskapliga områden dessa tider inslagit för att om möjligt komma fram till större resultat. Man har insett att flere frågor kunna besvaras endast om man på alla håll arbetar på deras lösning enligt en gemensam plan. Meteorologerna sammanräkna för närvarande det material, som undersökningsstationer i verldens olika hörn sammanbragt. Inom astronomin bearbetar man de observationer, som olika länders astronomer samtidigt verkstält efter gemensam öfverenskommelse till utredande af stjernornas orter i verldsrymden. I dessa dagar räcka verldens läkare hvarandra handen för att genom gemensam sjukdomsforskning få blicken vidgad öfver ett splittradt arbetsfält. Som bekant har Finland icke med händerna i kors åsett dessa mellanfolkliga företag, utan efter bästa förmåga skjutit in sin lilla anpart.

Nu föreligger en ny, mellanfolklig forskningsfråga, till hvars lösning sakkännare hos oss inbjudas att deltaga genom en af *prof. J. A. Palmén* i dessa dagar utsänd broskyr: »*Internationelt ornitologiskt samarbete och Finlands andel deri; ett upprop till kännarene af Finlands foglar*»; arbetet utgör särtryck ur Meddel. af Societas pro fauna et flora fennica, 11, 1885, 37 ss. Om det beträffande någon del af den organiska naturen är nödvändigt att observatörerna så talrikt som möjligt rekrytera sina leder och göra anfallet efter samma plan, så är det med afseende å fogelverldens flygtige representanter, som synas skapade med förmåga att lätt undandraga sig en granskande blick. Man har länge ansett att de laglöst sträcka sina årliga tåg genom kontinentens länder, och sagan och fantasin hafva ej dröjt att utsmycka deras gåtfulla vandringar. Man trodde sig kunna förlikna fogeln vid en magnet, som i den magnetiska meridianens riktning strök fram mot sitt mål. Andra ansågo att flyttfogeln under sina färder var beroende af vindens riktning.

Redan Linné uppmanade till insamling af data rörande foglarnes flyttningar; till och med några år före honom hade prof. Leche i Åbo och kyrkoherden Mathesius i Pyhäjoki verkstält dylika anteckningar. När fysikerna och meteorologerna på 1830- och 1840 talet begynte insamla klimatologiska iakttagelser, rycktes uppgifter om foglarnes flyttningar med i deras tabeller såsom exponenter för en orts klimat. Ifrågavarande anteckningar hafva i Finland verkstälts från senare häften af 1700-talet ända till närvarande tid, och dessa genom mer än ett sekel gående anteckningar hafva genom statsrådet Mobergs försorg funnit sin publikation i Sällskapet pro fauna et flora fennica. Notiser ingå ock i Finska vetenskapssocietetens Bidrag. Detta oförtrutna arbete gör att Finland kan uppvisa längre tidsserier än kanske något annat land. När derför den bekante naturforskaren Middendorff af foglarnes flyttningsdata sökte vetenskapligt belysa flyttningsfenomenet, hade han att tillgå endast under åren 1846—55 från Finland $^{2}/_{3}$ så mycket iakttagelser som från Ryssland under denna och föregående tidrymd. Också säger han i sitt arbete att detta »antyder en betydande bildningsgrad uti knapt anad utsträckning i Finlands ödsliga nejder». Det var dock ej endast fysiker och meteorologer, som för sina behof använde ifrågavarande »klimatologiska» fogelanteckningar. Ornitologerna sjelfve begynte med ledning af dem söka förklaring öfver dunkla sidor i foglarnes eget lif. De nämda teorierna om magnetiska meridianer, om beroendet af vindarnes riktning motiverade naturligtvis ej tillräckligt flyttningsstråten; de yttre meteorologiska vilkoren måste betraktas endast som medverkande biomständigheter. »Fogeln kan», säger prof. Palmén i sin broskyr, hvarur föreliggande framställning är hemtad» sjelf söka sig sin väg: ty han kan i mån af förhållandena sjelf välja tid för uppbrott. han antingen fortfar att färdas eller rastar efter sitt behof, inslår

den riktning han finner för godt och uppsöker de trakter, der han trifves. Det är således fogelns eget skaplynne, hans lefnadsvanor och erfarenhet, som närmast och på ett för hvarje art karakteristiskt sätt bestämma flyttningens förlopp.»

Vid försöket att förklara flyttningsfenomenet framstår som den främsta åtgärden bemödandet att utreda fogelindividernas färd genom vissa orter, d. v. s. fastställandet af de *flyttningsvägar* de inslå. Det gäller således att granska och sammanbinda alla de ställen, genom hvilka en fogelart färdats fram. För att kunna tillämpa denna arbetsmetod är ornitologen i behof af ett rikhaltigt, pålitligt och detaljeradt faunistiskt material från så talrika lokaler som möjligt. När flyttningsvägarna blifvit af forskningen belysta, erbjuda sig andra sidor af flyttningsfenomenet till granskning, exempelvis den tid en fogelart behöft för vissa vägstycken, det inflytande meteorologiska förhållanden och vägens topografiska beskaffenhet kunna utöfva på riktningen af flyttningståget. Idén, att på denna väg skrida till lösningen af flyttningsfenomenet, är framsprungen på inhemskt område. Genom sina år 1874 och 1876 utgifna arbeten, »Om foglarnes flyttningsvägar», »Über die Zugstrassen der Vögel», har prof J. A. Palmén gjort ett betydande inlägg i den ornitologiska vetenskapen, i det han för studiet af foglarnes flyttningar öppnat nya synpunkter. Uti nu föreliggande broskyr har han, innan han framlägger den antagna undersökningsplanen, motiverat behofvet af en mellanfolklig handräckning, visat hvad i förevarande fråga blifvit uträttadt och hvad som kan väntas af det nya arbetssättet. Våra fogelkännare torde föredraga att få se denna anordning framför att, i likhet med det tyska endast få emottaga frågotabeller.

I Tyskland togs första steget till ett gemensamt arbete. På det tyska, ornitologiska sällskapets möte i Braunschweig år 1875 väcktes fråga härom af dr A. Reichenow, understödd af dr R. Blasius. Man tillsatte ett utskott för utarbetande af de frågor man önskade få besvarade, i hvilket redaktionsarbete äfven prof. J. A. Palmén från Finland personligen deltog. Resultatet af det tyska uppropet finnes redan framlagdt i sju årsberättelser, publicerade i Cabanis »Journal für Ornithologie». I Tysklands spår trädde snart flere andra länder, Österrike-Ungern, England och Nordamerika, der undersökningarna antagit storartade dimensioner. När derför den första internationela ornitologiska kongressen i Wien förlidet år upptog frågan om samforskning på sitt program, kunde man ställa sig på redan delvis uppodlad mark. Man beslöt att till ett helt sammanbinda de skilda ländernas arbete åt detta håll och tillsatte *en permanent internationel komité för inrättandet af fogeliakttagelsestationer*. Dr Blasius, som står i spetsen för den tyska fogelforskningens komité, framlade ett fullständigt förslag, som af kongressen antogs. Enligt detta skulle årliga iakttagelser anställas i alla länder, företrädesvis i Europas. Observationerna skulle utföras efter en och

samma plan, den redan pröfvade tysk-österrikiska, och redigeras för hvarje land efter en särskild anordning En förteckning skulle uppgöras öfver hvarje lands fogelarter; vissa bestämda arter skulle dock observeras öfver hela området. Till komitén invaldes 1—4 representanter för hvarje land; för Europas alla länder, för Amerika, Australien, Java, Brasilien med flere utsågos medlemmar Det vidsträckta Ryssland, inklusive Finland, skulle omhändertagas af museidirektören G. Radde, akademikern L. v. Schrenck, proff. Bogdanoff och J. A. Palmén.

Det är sin pligt som medlem i den internationela komitén prof. Palmén nu fullgör genom det utkomna uppropet till fogelkännare i Finland. Han meddelar den öfverenskomna arbetsplanen i detalj. Intresserade antecknare förskaffa sig naturligtvis broskyren, här lemnas endast en antydan om dess hufvudpunkter. Ett kapitel omfattar fogelarternas förekomst; enligt detta har man att observera deras egenskap af stann- eller stryk-, vinter- eller sommarfoglar. Har någon art, som tidigare förekommit, försvunnit från orten, och om så är, på hvilken grund? Hvilka arter saknas på en ort, medan de annorstädes äro allmänna? Ur kapitlen om foglarnes flyttningar och deras häckning må nämnas följande spörjsmål: Sker flyttningen i svärmar, flockar eller par om par? hanar och honor, unga och gamla, skildt eller tillsammans? I hvilket väderstreck, med eller mot vinden, längs dal eller elf, öfver eller omkring en mötande ås? Hvilka platser väljas till rastställen? Deltager såväl hanen som honan i äggens rufning? Användes samma bo följande år? Boets beskaffenhet och möjliga afvikelser i detsammas uppförande. Jemte förteckning öfver alla de arter, som särskildt skola spanas efter i alla länder, följer ett uttaladt önskningsmål om behöfligheten af anteckningar öfver en mängd former, hvilkas utbredning i eget land man ej säkert känner.

De framstälda frågornas mängd bör ej afskräcka någon, snarare tvärtom, ty bland en så stor massa spörjsmål finner hvarje observator alltid något. hvarpå hans erfarenhet kan afgifva ett svar, i synnerhet som anhållan göres äfven om de minsta uppgifter; särskildt att rekommendera är förslaget att flere personer på samma ort ställa sig under kontroll och ledning af en mera erfaren. Afsigten är att arbetet från och med det nu löpande året skall taga sin början; årligen i december böra observationerna insändas till prof. Palmén, som i januari redigerar dem till publikation i årligen utkommande häften i öfverensstämmelse med det antagna internationela förslaget.

Jemte ofvanstående på Wiener kongressen antagna arbetsmetod har prof. Palmén i sin broskyr framlagt en *plan till undersökning af fogelfaunan ur topografisk synpunkt,* erinrande om den metod botanisterna hos oss följt efter J. P. Norrlins anvisning. En lokalflora lemnar nämligen icke en bild af traktens växtlighet,

om den endast upptager en förteckning öfver anträffade arter; den bör äfven redogöra för det sätt, på hvilket de anträffade arterna uppträda grupperade tillsammans på de s. k. ståndorterna och dessas förekomst inom ett undersökt område. Inom ornitologin har veterligen endast ett försök åt detta håll blifvit gjordt, af svensken Wallengren i ett för 30 år sedan publiceradt arbete. Stödjande sig på detta lemnar prof. Palmén vissa hållpunkter för en dylik forskning. Parallelen med växtverlden kan naturligtvis ej fullt genomföras, ty så rörliga varelser som foglarne hålla sig ej uteslutande inom bestämda områden. Vissa lokaler kunna dock anföras som typer för fogelståndorter; exempelvis saltsjökustens yttre skärgård, der fogelfaunan uppträder i karakteristiska former; längre utåt, i den vidöppna oceanen, och djupare inåt fastalandet spåras redan förändringar. Med sumpmarkernas kärr, mossar och fuktiga ängar följa oftast bestämda arter. På fjällen ofvanom trädgränsen anträffas för sådana lokaler betecknande foglar. Kala fält, odlade sträckor, busksnår, löf- och blandskogar äro ofta omtyckta tillhåll för vissa arter, medan djupa gran- och tallskogar gömma andra representanter. Särskiljandet af fogelståndorter torde erbjuda stora svårigheter, i många fall torde de vara omöjliga att ens närmelsevis bestämma. De olika lokalerna kunna vara splittrade, på ett mångfaldigt sätt grupperade inbördes och öfvergående i hvarandra; en annan gång dominerar en ståndortstyp ett territorium, hvars öfriga möjliga ståndortslokaler härigenom röna inflytande. Foglarne sjelfve kunna afvika från sina vanor, bygga sina bon på för sin art ovanliga ställen, lockade t. ex. af en rikligare tillgång på föda utom den vanliga vistelseorten. Efter häckningstidens slut vexla som bekant en del fogelarter förekomstlokaler, under flyttningen uppsöka de särskilda rastställen; uti dessa ståndortvexlingar kunde måhända någon lagbundenhet uppspåras. Önskligt vore att hos oss någon praktisk ornitolog med godt omdöme skulle följa den impuls prof. Palmén gifvit och göra ett försök till ornitologiska studier ur topografisk synpunkt.

Att flere, kanske många af våra fogelkännare skola hörsamma uppropet att bidraga till det internationela ornitologiska samarbetet våga vi antaga. Det gäller ju ej allenast att föröka kännedomen om fosterlandets fauna, det gäller derjemte att skjuta Finland in i ledet af andra täflande nationer också på detta område af vetenskapligt arbete. Och detta ej af bara fåfänga att få vara med, utan af öfvertygelse om att de uppgifter, vårt land kan lemna till det mellanfolkliga företaget, skola vara derför kanske till och med oundgängliga. Ty Finlands naturalhistoriska område bildar en föreningslänk mellan Ryssland, med dess kontinentala klimat, dess sibiriska och osteuropeiska fauna-element, och den skandinaviska halfön med dess insulära egenskaper, dess vest- och sydeuropeiska former; det bildar vidare genom sin sträckning i norr och söder en brygga mellan de arktiska och centraleuro-

peiska foglarnes hemvist. Dessutom helsa oss som årliga gäster många nordiska foglar från Sibiriens och Ishafvets nejder, då de längs Hvita hafvet, Östersjön och dess vikar styra sin färd emot söder.

R. Sievers.

Teater. Den unge, danske novellisten Bang har på Nya teatern presenterat sig för publiken med ett föredrag »om dramatisk konst», som det hette. Det emottogs med stor bevågenhet; de celebraste virtuoser hafva knapt skördat ett lifligare bifall. Man har sällan följt en aktör eller aktris eller ens en prestidigitatör med spändare uppmärksamhet.

I sjelfva verket måste hr Bang ha en betydande framställningskonst för att kunna göra någonting af den text, han hade att bjuda på. Vid inledningen, der föredragaren ville utlägga sin åsigt om hvad konsten är, förhöll sig publiken ännu tveksamt. Att konsten skulle vara ingenting annat än det, att en menniska talar till menniskor om menniskor, föreföll bra litet sägande, och mången kunde tycka att om konsten vore ingenting annat, så hade det händt en ofta, t. ex. vid kaffebordet, att vara konstnär utan att veta det.

Föredragets uppgifna ämne var den dramatiska konsten, men om dramat talades alls icke, utan om skådespelarkonsten. Denna sades bestå deri, att skådespelaren för sina åhörare förtäljer det han sjelf upplefvat; endast på det viset kunde han rätt fylla konstnärens värf att tala som menniska till menniskor. Om han ej en gång i lifvet sagt: jag älskar dig, huru skulle han kunna ge rätta tonen åt dessa ord i rolen? Denna sats framstäldes med hela värmen af en djup öfvertygelse och varierades i en mängd exempel. bland hvilka några rätt lyckligt funna, och som satte föredragaren i tillfälle att skickligt spela på sin publik. Också steg värmen hastigt i salongen, man följde med blicken hvarje föredragarens rörelse i det blomsterprydda rummet på scenen; när han gick mot fondväggen och med gesten af en tecknande förtydligade hvad han ville säga med uttrycket karaktersdrag, tyckte man sig ändteligen förstå detta begrepp, och när han gick att dricka af rödvinet, kändes en lifvande verkan i hela salongen.

Detta var således allt hvad man fick veta under en halfann timmes lyssnande, liksom om man ej vetat förut att lifserfarenhet är den oumbärliga näringen för konstnärsanden. Det är då ingenting kännetecknande för skådespelarkonsten; likaväl som för den spelande, är det godt för den, som skrifvit rolen, att ha upplefvat någonting liknande densamma; blott man inte, som hr Bang, öfverdrifver saken, ty konstnären kan och måste kunna äfven sluta till en hop saker, som han ej upplefvat, och huru detta tillgår hade varit särdeles intressant att få veta af hr Bang, som ju är både novellskrifvare, skådespelare och rolförfattare. Ingen borde varit mera

kompetent att utlägga förhållandet emellan skådespelaren och rolen, huru skådespelaren beter sig, när hans erfarenhet är en helt annan än rolens, huru han kan få den rätta tonen, när rolens uppfattning t. ex. af kärleken är svärmisk, hans egen erfarenhet en helt annan, och huru han kan i de mest olika tonarter variera ett tema, af hvilket han sjelf upplefvat blott ett enskildt fall. Vidare, då nu skådespelet i alla fall icke är blott en rad af enskilda sensationer, utan det gäller att återge hela personligheter, att låta dem med sin lifsåskådning och sin gifna habitus handla, genomgå kriser, öfvergå hastigt från ett själstillstånd till ett annat, och att vid allt detta fasthålla deras egendomlighet och lägga den i dagen, medan skådespelarns egen tränges tillbaka, dock så att ur denna senare själ och lif skall tillflyta den antagna masken — hvilka fina iakttagelser hade man ej att vänta sig af hr Bang, som gjort den besvärliga vinterresan enkom för att tala om det!

Ett ögonblick, när föredragaren tog upp frågan om skådespelarens uppfostran, tänkte man att nu skulle det komma, men det var allt samma flöde af ord och samma fattigdom på tankar, jemte några försök att vara rolig. Man fick en förevisning huru det tillgår, när man vill bli skådespelare, huru man står inför direktören, huru man får gå från ena sidan af scenen till den andra och dylikt, som med större kvickhet kunnat göras mera roligt, men hvarför skådespelaren behöfver en specifik uppfostran, eftersom hans uppgift är att vara blott sig sjelf, och hvari då konstnärens uppfostran egentligen borde bestå, det glömde hr Bang att säga. Så kom turen till kritiken, och om den fick man veta att kritikern brukar sitta med armarne korslagda och se ut som om han innehade all verldens visdom, hvilken nyhet belönades med stormande appläder, samt att kritikerns säregna uppgift är att förstå sin sak, liksom om icke den fordran kunde ställas på en och hvar, till och med på kringresande föredragare.

Hr Bang tillhör en riktning, som gör mycket väsen af sina nya åsigter om konsten. Om de äro så nya, må lemnas derhän, men visst är att man gör sig mycket bekvämt med dem. Konsten skall vara verklighet, det är hvad man om den saken behöfver veta. Att en väsentlig åtskilnad finnes mellan de två, så att konsten är väsentligen något annat än verklighet, verkligheten väsentligen annat än konst, behöfver man ej bry sin hjerna med. När skådespelarn gör sin kärleksförklaring, skall det vara just som verklighet, och naturligtvis skall alltså en kärleksförklaring i verkligheten vara just som konst. Att tänka ut en hållbar distinktion mellan de två fallen, så att man kan ange den säregna uppgift konsten har att fylla för att vara berättigad, fordrar en tankeansträngning af föredragaren och är inte heller så lätt att göra nöjsamt för publiken. Med mycket mindre kan man skrifva i hop ett kåseri, om man en gång tilltror en bildad allmänhet att den skall nöjas med dylikt, men att föredra det med sådant lif, att det förefaller som en varm improvisation, förutsätter i alla fall en betydande talang, om det

ock å andra sidan förutsätter en anspråkslös intelligens, att kunna lägga sin hela själ i sådant löst prat.

Vi skulle visserligen icke egnat saken så stor uppmärksamhet, om det icke vore en anmärkningsvärd företeelse från senaste tid, att äfven konst- och literär kritik såsom så mycket annat göres till föremål för virtuositet. Allmänheten har redan förut gjort bekantskap med föredrag öfver konst, der en medelmåttlig text, som knapt skulle duga att läsa, genom behagfullt föredrag gjort ett angenämt och godt intryck för stunden. Hr Bang har gått ett steg längre: han spelar sin text, den är skral, men väcker stormande bifall. Man skulle nu tro att hr Bang borde göra än större lycka som skådespelare, men profvet, som gjordes några aftnar senare, i ett proverb »Mellan fyra väggar», skrifvet af honom sjelf, utföll mindre tillfredsställande. Hr Bang framstälde en ung konstnär, denna gång en målare, ofantligt genialisk och öfverfull af konstnärliga och andra oklara känslor. Det hade erfordrats något inre lugn hos skådespelaren för att göra en sådan rol njutbar. Hr Bang spelade icke nervös, han var nervös, med ett stelt grimaserande och ett enformigt gurglande uttal. Ingenting kunde bättre bevisa att äfven om han får spela sin egen rol, så behöfver skådespelaren ännu någonting annat än blott vara sig sjelf; han behöfver skola för att icke bete sig som en dilettant, för att undvika löjliga ställningar och på lämpligt sätt kyssa aktriserna.

För resten var det lilla stycket, ehuru icke betydande och för rikt på skiftande känslor för att vara ett proverb, ganska spelbart och till situationen bättre tecknadt än hr Tavaststjernas »Frun emanciperar sig», som utgjorde andra nummern i programmet. Då vår teaterrevy icke berört detta förstlingsstycke, må här annoteras att det som sådant öfverraskade genom en liffull och dramatisk dialog. Ett och annat parti hade kunnat vara finare. Föll ingenting smakfullare förf. i hågen än ordleken med »uppkasta ett förslag», så kunde dessa repliker gerna strukits. Der tillgår i alla fall vid detta fruntimmers kaffebord på ett sätt, att troligen mången med oss icke igenkänner scenen som betecknande för vår lefnadston. Realismen, hvars öfverdrifter förf. med skäl skrattar åt, har emellertid rätt i att man bör studera lifvet. Som komiker var förf. helt visst berättigad att behandla kvinnofrågan lätt och lustigt som ett blott trätofrö i hemmen och umgängeslifvet, och förebråelsen att hafva skämtat med det allvarliga ämnet kan han taga lugnt, men driften borde hafva träffat mera vår ton och vårt sätt, teckningen i bestämdare och säkrare drag återgett en lifsbild. Den begåfvade diktaren är nu inne på ett tacksamt fält, och man kan hoppas att hans talang skall känna sig der mer och mer hemmastadd.

C. G. E.

Dr Bangs literära föredrag. Föregången af en mängd tidningsnotiser och ett dussin porträtt i olika skepnader har den mycket omtalade dr Herman Bang från Köpenhamn gjort sitt intåg i

Helsingfors. Han har här i societetshusets stora salong hållit åtskilliga föredrag, kritiska föredrag, som han kallat dem. Publiken har strömmat till föreställningarna och med lifliga bifallsyttringar gifvit sin förtjusning till känna. Den dagliga pressen har icke heller sparat beröm.

Dr Bang är en egendomlig företeelse. Han har ett visst tycke af dessa förkrympta menniskoexemplar, dessa bortskämda, gammal vordna barn, som fordom lefde vid hofven för att vara kvicka och göra konster. Han har försökt sig som skådespelare, men lemnat scenen. Han har uppträdt som författare, men med tvifvelaktig framgång. Saknande kraft att göra sig gällande på detta sätt, men tillräckligt äregirig för att vilja skaffa sig ett namn, har dr Bang skapat en ny typ, i hvilken han excellerar. Man kunde kalla den »föreläsaren i kostym», en hybrid af skådespelare och författare — men mera skådespelare.

Dr Bangs styrka ligger i de egenskaper han har gemensamma med en god skådespelare, i konsten att berätta, i konsten att inlägga lif i sitt föredrag. Då han ger sina åhörare till bästa en anekdot, en episod ur ett arbete, en naturskildring, så gör han det med en skicklighet och ett ofta nästan dramatiskt lif, som ovilkorligen fängslar. Dessutom har han en säkerhet, som öfvertygar. Då han med en stor gest säger »i Russland finnes det ikke en eneste Mand» och sedan med allvarligt eftertryck halft hviskande upprepar »ja, mine Damer og Herrar, i Russland finnes det ikke en eneste Mand», så tror publiken verkligen att det förhåller sig som han säger — och innan den hinner närmare tänka på saken, ryckes den vidare af föredragarens lifliga framställning. Och man måste gifva sitt erkännande, nästan sin beundran åt formen af hans föredrag. Så instuderade, åtminstone redan utantill lärda, alla dessa rytmiskt hopfogade satser, dessa väl afmätta tonfall än må vara, så äro de af en obestridlig verkan.

Hvad som vidare betingar dr Bangs framgång är hans förmåga att upptaga ämnen, som intressera den stora publiken. Den moderna pessimismen, tolkad af en så bizarr person som dr Bang, måste sjelffallet tjusa alla blaserade herrar och hysteriska fruntimmer, och äfven för den del af allmänheten, som icke hör till dessa kategorier, har den ett visst allmänt menskligt intresse. Kvinnofrågan, om möjligt i hela dess vidd, och uppfostringsfrågan behöfver man blott kasta in på må få bland allmänheten för att genast få uppmärksamhet. Kan föredragaren dertill göra sin framställning roande genom kvicka vändningar och lyckade liknelser, så kan han med säkerhet räkna på att rycka publiken med sig. Detta har dr Bang gjort.

Dr Bangs svaghet ligger deri, att han har så litet af en god författares förmåga att lägga innehåll i sitt arbete. Äfven den mest entusiastiske beundrare af hans föredrag måste medgifva att de icke på långt när skulle göra samma intryck vid läsning. Detta vore i och för sig intet klander, ty äfven i den mest haltfulla framställning

kan en skicklig föredragare t. ex. genom ett tonfall bespara sig en öfvergång, hvars frånvaro i skrift genast skulle skönjas, och äfven i andra afseenden har föredragaren ett lättare arbete än författaren. Men hos dr Bang är det innehåll, som döljer sig under den briljanta ytan, af anspråkslösaste slag. Den, som förut kände något till de författare dr Bang behandlade, har icke inhemtat något nytt, icke fått några nya synpunkter för deras bedömande genom dessa föreläsningar, och den, som icke kände till dem, har knappast fått mer än en rad sensationer, en Turgenieff-sensation t. ex., lika obestämd som efter en modern symfoni.

Något värde utöfver stundens ha dessa föredrag icke. Hvarken lemna de allvarliga inlägg i allvarliga frågor eller väcka de till lif varaktiga, upphöjda stämningar. Föredragaren må gerna sluta sin framställning med ett allvarligt »lad oss bedre oss»: hans tal gör ingen verkan, då man icke ser en man bakom orden.

Såsom tidsfördrif för en nöjeslysten allmänhet ha dessa föredrag sitt berättigande. Någon skada göra de icke, annan än att de möjligen leda på villospår publikens omdöme i fråga om literära produktioner. Men allmänhetens sunda smak kan icke annat än snart nog vämjas vid denna lösa mat.

Fredr. Elfving.

Rättelse.

I Tidskriftens marshäfte behagade läsaren rätta följande tryckfel: S. 190 rad. 2 nedifrån står *ett år* i st. f. *åtta år*. S. 193 rad. 6 uppifrån står *juni* i st. f. *juli*.

Religiösa spörsmål. [1])

De första offentligt af finske män emot kristendom och kyrkoära riktade angreppen, bemötta af Axel Fredr. Granfelt. Borgå 1884, G. L. Söderströms förlag; pris 4 mk 50 p:ni.

Herr Dr Carl von Bergens i Helsingfors hållna föreläsningar öfver »Framtidens kristendom», granskade af Axel Fredr. Granfelt. Borgå 1884. G. L. Söderströms förlag; pris 1 mk 25 p:ni.

Hr Granfelt har i slutet af det förstnämda arbetet [2]) gifvit sina motståndare »det vänliga rådet» att tiga, tills de »förskaffat sig insigt i de ämnen de ärna behandla», sedan hr professorn sjelf, som naturligtvis har alla dertill behöfliga insigter och är fullt kompetent att tala, numera sagt det afgörande ordet. Efter denna tillrättavisning hade väl undertecknad, som ömväl hör till hr Granfelts motståndare, såsom alltför okunnig rätteligen bort tiga som ett godt barn. Att så icke blifvit fallet bör dock minst förvåna hr Granfelt, som fullt och fast tror att »menniskan af naturen är oförmögen till allt godt».

Efterföljande rader hafva till uppgift att utgöra dels ett bemötande i några punkter af hr Granfelts påståenden, dels ett bedömande från undertecknads ståndpunkt af hr Granfelts ifrågakomna tvenne arbeten.

I.

Då hr Granfelt anser treenighetsläran för kristendomens hufvuddogm, så är det naturligt att han i sin framställning egnat den särskild uppmärksamhet. Man skulle vänta att finna bevis för denna dogm, men det söker man förgäfves. Här anföres visserligen ett så kalladt bevis af Baselerteologen Gess, men den läsare, som har mod och beslutsamhet nog att streta genom detta och dertill någon liten kännedom om hvad ett bevis vill säga, finner genast att »beviset» icke berör just det

---

[1]) Red. har med en viss tvekan beredt rum åt denna uppsats. De rent teologiska spörsmålen höra icke till Finsk tidskrifts plan. Bristen på ett eget organ för dem och önskan att befrämja den fria diskussionen på alla områden har varit afgörande. Dertill kommer att denna diskussion tagit sin början med en uppsats af förf. i vår Tidskrifts november häfte 1883. *Red.*

[2]) För korthetens skuld skola vi i det följande beteckna detta arbete med I, det andra med II.

som skall bevisas, eller treenigheten. Att Gud Fader, Son och Ande enhvar är ett från de båda andra åtskildt »jag» och gud — så långt sträcker sig beviset. Men det inbördes förhållandet emellan dessa »jag», eller att dessa tre gudar rätteligen äro en gud och stå i det förhållande till hvarandra, som *symbolum athanasium* närmare utlägger i sina bekanta tjugufyra satser, något sådant försöker man ej ens att bevisa. Och hvilken störtflod af lärda floskler! Hvem skulle tro att denna har det minsta gemensamt med de likaså enkla som höga läror om »den himmelske fadren», hvilka Kristus till först anförtrodde åt några olärda fiskare och för hvilkas vidare inhemtande desse öfvergåfvo hus och hem? Det förefaller mycket mera troligt att icke blott en dylik olärd fiskare utan mången ganska lärd man, sedan han väl fått halfva detta bevis till lifs, gerna skulle öfvergifva hus och hem endast för att slippa att höra resten.

Kan det dock visas att Nya testamentet lär att Kristus icke är Gud, så måste härigenom hela treenighetsläran förfalla.

De af oss i sådant afseende tidigare anförda bibelställena, så när som på ett enda undantag, berör hr Granfelt icke med ett enda ord, glömsk af förmaningen att pröfva allt och behålla det goda. Han utlåter sig helt kategoriskt:

»Alltnog, *hvarhelst*[1]) i N. T. vi vilja söka underrättelse om Kristi sanna historiska personlighet och betydelse, komma vi alltid till enahanda resultat, nämligen att han är menniska och Gud i samma person. — — — För att kunna komma till annan slutsats vid skärskådningen af det N. T:s skrifter fordras oundgängligen, icke att man med opartiskt sinne vill hemta den verkligt bibliska kärnan ur skriften, sådan den sjelfmant gifver sig, utan tvärtom att man deri vill införa sina egna förutfattade åsigter, tagna ur en med kristendomen alldeles oförenlig, deistisk eller panteistisk verldsåskådning.»

En anmärkning i förbigående. Vi nämde att hr Granfelt i sitt »bevis» berörde blott ett enda af de utaf oss citerade bibelställena. Detta ställe är 1 Kor. 8: 56: »Ty om ock de finnas, som kallas gudar, vare sig i himmelen eller på jorden — — så hafva dock vi *en enda Gud, Fadren,* af hvilken allt är och

---

[1]) Kursiveradt af undertecknad.

till hvilken vi äro, och *en enda Herre, Jesus Kristus»* (enligt Kongl. svenska bibelkommissionens öfversättning). Uti den gamla bibelöfversättningen återgifves stället sålunda: »Så hafva vi dock *allenast en Gud, Fadren,* af hvilken alla ting äro, och vi uti Honom; och *en Herre,* Jesus Kristus, genom hvilken alla ting äro, och vi genom honom.» Men hr Granfelt har försett stället med en ny öfversättning af följande lydelse (I s. 206): »Vi hafva en Gud Fader (*ἄλλ ἡμὶν εἷς ὀς·ὁ πατήρ*), *ur* hvilken allt och vi *till* Honom, och en *Herre* Jesus Kristus, *genom* hvilken allt och vi genom Honom.» Och tack vare denna sin ändamålsenliga förbättring af apostelns oviga sätt att uttrycka sig, kan hr Granfelt använda detta skriftspråk — ett af de förnämsta stöden för att »vi dock allenast hafva en Gud, Fadren» och ingen annan — såsom stöd för att vi också hafva en annan Gud, Sonen. Vi tillåta oss att fästa våra läsares synnerliga uppmärksamhet på denna hr Granfelts tolkning, förvissade derom att enhvar sedan nog sjelf skall efter tillbörlig förtjenst kunna bedöma såväl den, som hr Granfelts förfarande att för sina lärjungar framkomma med en dylik.

Som bekant äro Johannes och Paulus egentligen de bibliska författare, hvilka ställa Kristus utom det menskligas område. Men huru högt de än upphöja honom, finnes det dock hos dem mer än tillräckligt af ställen, som utvisa att de i alla fall icke betrakta honom som den absolute guden. Vi skola uppräkna endast några af dessa ställen.

Joh. 1: 18. »*Ingen hafver någon tid sett Gud;* ende sonen, som är i Fadrens sköte, han hafver det kungjort.» Om Kristus, den absolute guden, under en tid af öfver trettio år vandrat på jorden i synlig måtto, huru kan då hans lärjunge och apostel — hr Granfelt antar ju att evangeliet är skrifvet af aposteln Johannes — han, som mångfaldiga gånger lutat sitt hufvud mot den absolute gudens bröst och blickat in i hans ögon, påstå att »ingen någon tid sett Gud», samt upprepa detta påstående i 1 Joh. 4: 12? — Joh. 17: 3. »Och detta är evigt lif, att de känna *Dig, som allena är sann Gud,* och den Du sändt hafver, Jesus Kristus.» Om Fadren, till hvilken Kristus här talar, allena är sann Gud, så kan, trots all tolkning, ingen annan heller vara det, allraminst Guds sändebud Kristus, som uttryckligen undantager sig sjelf från gudaskapet. — Joh. 4: 24. »Gud är en ande» — och kan således icke uppträda i

kroppslig gestalt. — Joh. 7: 16 o. 17. »Min lärdom är icke min, utan Hans som mig sändt hafver. Hvilken som vill lyda Hans vilja, han varder förnimmande om *denna lärdom är af Gud, eller om jag talar af mig sjelf.*» Om Kristus varit den absolute guden, hade han aldrig sagt något dylikt; ty antingen lärdomen varit af Gud, eller han talat af sig sjelf, hade den i hvardera fallet varit af Gud. Hvad Paulus åter säger i 1 Kor. 8: 5 o. 6 hafva vi redan anfört, och 1 Tim. 2: 5 yttrar han: »*Ty en är Gud, en är ock medlare* emellan Gud och menniskor, *menniskan* Kristus Jesus» etc. Man kan icke gerna tydligare och bestämdare än i dessa båda skriftspråk skilja emellan Gud, Fadren, som ensam är Gud, samt Kristus, som, också i sin egenskap af medlare, är en blott menniska. — Ephes. 1: 17. »Att vår Herres *Jesu Kristi Gud,* härlighetens fader, ville gifva eder visdomens och uppenbarelsens kunskap.» Kan Kristus, den absolute guden, också hafva en Gud? — 1 Tim. 6: 15 o. 16. »Konungen öfver alla konungar och Herren öfver alla herrar — — — *den ingen menniska sett hafver, icke heller se kan.*» Var Kristus, enligt Pauli mening, den absolute guden, huru kan aposteln då säga att ingen sett eller kan se Gud? Uti 1 Kor. 15: 5—9 omtalar ju Paulus att Kristus ännu efter uppståndelsen varit sedd af hundradetals personer. — I episteln till de ebreer 5: 7 heter det: »Och Han hafver i sitt kötts dagar offrat bön och åkallan med starkt rop och tårar till Honom, som Honom frälsa kunde ifrån döden, och vardt bönhörd, derför att Han höll Gud i vördnad.» Om således Sonen, af samma väsende och makt och lika evig som Fadren, icke hållit Fadren i vördnad och offrat Honom bön och åkallan med starkt rop och tårar, så hade Fadren, som icke heller har större makt än Sonen, icke frälst Sonen, så evig han också är, från döden, utan vi hade då endast haft tvenne personer i gudomen, eller rättare: då ju Sonen, den andra personen, också tillika är »sann Gud», den absolute guden, vi hade haft ingen Gud alls. Det har, som man ser — ifall man tolkar stället enligt den augsburgiska bekännelsen — också funnits en möjlighet att Gud hade dött! — Vi anföra till slut Jak. 1: 17. »All god gåfva och all fullkomlig skänk kommer ned ofvanefter från ljusets fader, *hos hvilken ingen förvandling finnes eller någon vexlingens skugga.*» Om hos Gud ingen förvandling och ej ens en skugga af vexling finnes, huru

är det då tänkbart att han skulle undergått den stora förvandlingen att ifrån Gud, »en ande», förvandlas först till en sammansättning af Gud och en mensklig varelse på vårt i den oändliga verldsrymden försvinnande jordklot, och sedan igen ifrån denna dubbelvarelse till en ren ande?

Vid tolkningen af hvarje skrift söker man i främsta rummet att finna en förnuftig mening; och lyckas man finna en sådan, faller det ingen förnuftig menniska in att framför denna förnuftiga mening föredraga en absolut oförnuftig. Skall man vid tolkningen af »Guds eget ord» förfara på annat sätt? Der, om någonstädes, skall man väl söka en förnuftig mening, emedan Gud, det högsta förnuftet, inspirerat detta ord. Då man nu, på grund af de skriftspråk ofvanför anförts — hvilkas mening är alltför tydlig och bestämd för att i längden med någon framgång kunna förvrängas — samt dertill mångfaldiga andra, som utrymmet förbjudit oss att anföra, kommer till den emot förnuftet icke stridande meningen, att Kristus icke är Gud, samt, på grund af de bibelspråk teologen Gess anfört, endast genom allehanda advokatoriska utläggningar kommer till den *absolut oförnuftiga* meningen, att Kristus är Gud, så kan den, som icke lider af förut erhållna fixa idéer, aldrig tveka till hvilkendera tolkningen han skall hålla sig. Och medger man en gång att Kristus var »sann menniska», så är det ett absolut oförnuft att tro honom derjemte hafva varit sann Gud. Ty begreppet sann menniska innefattar just att den, hvilken detta begrepp tillägges, endast är menniska och ingenting annat. Han kan icke derjemte vara Gud eller ett djur eller hvad annat som helst. Men må vi låta ortodoxin sjelf karakterisera Nya testamentets Gud och sedan se till om denna Gud kan hafva varit menniska. Ingen skall då kunna beskylla oss för partiskhet och påstå att vi förvrängt Nya testamentets gudsbegrepp. Vi skola gå till vår katekes som den närmaste. — På frågan: »Hvad är Gud?» svarar vår katekes: »Gud är en ande, ett osynligt väsende, med alla de högsta fullkomligheter; evig och oföränderlig, allestädes närvarande, allvetande och allvis, allsmäktig, helig och rättvis, sannfärdig, god och barmhertig.» Vidare upplyser katekesen på frågan: »Hvad lära vi deraf, att Gud är evig?»: »Att Gud är oföränderligen den samme i alla tiders skiften.» Är nu detta fallet, så var han också oföränderligen den samme under det tidskifte, då Kristus uppträdde på jorden.

Han var således *äfven då en ande, ett osynligt väsende, allvetande»*, m. m. Men som Kristus *icke* var en ande, *icke* ett osynligt väsende och *icke* allvetande, så kan Kristus *icke* hafva varit denna Gud. Eller: om Gud är den samme i alla tiders skiften, utan någon »förvandling», »förändring» eller »vexling» och det nu i närvarande tidskifte är ett faktum, som ingen lär bestrida, att Gud icke uppträder på jorden i någon bestämd menniskas gestalt, så kan han också aldrig hafva gjort det. Dessa enkla slutsatser följa med sådan logisk nödvändighet af den utaf katekesen uppstälda definitionen på Gud, att det tyckes som om redan hvarje litet mera försigkommen skolpojke omöjligt skulle kunna undgå att göra dem. Men tack vare den sorgliga treenigheten af tusenårig vidskepelse, auktoritetstro och deraf inskränkt tankeförmåga, visar det sig att till och med fullvuxna personer icke kunna komma ut härmed.

Kyrkans, påfvens och Luthers Gud har varit menniska. Nya testamentets Gud har aldrig varit och kan aldrig hafva varit det.

Vi skulle dock mycket misstaga oss, om icke den stora allmänheten känt sig anslagen af hr Granfelts framställning af treenigheten. Alla dessa detaljerade skildringar af Guds innersta väsen äro gjorda med en säkerhet och en mängd lärda uttryck, som ovilkorligen imponera på folk, som icke så noga tänka på det de läsa. Och dock, äfven om man i bästa fall skulle medgifva att treenighetsläran hade något stöd i bibeln, äro alla dessa hr Granfelts utläggningar om »den behöfvande» och »den behoflösa» kärleken, om huruledes »gudomspersonernas inbördes förhållande är att bilda liksom begynnelse-, förmedlings- och afslutningspunkten inom samma trinitariska lif, lefva i evig ömsesidig sjelfmeddelning och vexelverkan af oändligt gifvande och oändligt tagande, hvarvid differensen ständigt sättes för att ständigt utemjnas», med flere intet annat än rena fantasifoster. Man kan i den vägen spekulera hitåt och ditåt, allt efter krafter och förmåga. Hvad skulle till exempel hindra att tänka sig treenigheten såsom fornegypterne tänkte sig sin trehet: såsom fader, moder och son? Då bibeln icke känner någon »första», »andra» och »tredje» person i gudomen och icke heller innehåller tillräckligt klara uppgifter om den helige Ande, kan man mycket väl göra Anden till andra personen i gudomen och till moder. Hvad för öfrigt härtill behöfs, kan nog åstad-

kommas genom det bekväma — för att icke begagna det af hr Granfelt med så mycken förkärlek använda ordet »ytliga» — sätt att bevisa, som vi af hr Granfelt sjelf få inhemta. Se här huru lätt det skulle gå. Vi begagna oss så mycket som möjligt af hr Granfelts egna fraser.

Frågar man hvilken kärlek som hos menniskan är den förnämsta och urgrunden till all annan kärlek, kan svaret blott blifva ett enda: det är den kärlek, som förenar den manliga och den kvinliga principen med hvarandra. Ty utan denna kärlek skulle ingen annan kärlek finnas till. Det är han som ensam uppehåller menskligheten. Utan honom vore menniskoslägtet längesedan utplånadt från jorden. Denna kärlek måste således vara den förnämsta. Nu »utgör menniskan skapelsens fulländningspunkt på jorden». »Men ju fullkomligare någonting är, desto närmare måste det stå till urfullkomligheten, till Gud sjelf.» »Är derför» den manliga och den kvinliga principens inbördes kärlek »den högsta vi känna, så måste den hafva hos Gud sin motsvarighet, men då i urbildlig fulländning». Inom gudomspersonerna måste till följd häraf äfven den kvinliga principen finnas representerad. »Vi låta alls icke förskräcka oss af häremot riktade beskyllningar för en obehörig antropomorfism». Vore det dessutom tänkbart, då Gud är den absoluta kärleken, att detta slag af kärlek skulle hos honom saknas? Sådant vore ju en brist, fullkomligt oförenlig med det absoluta väsendet. Eller ännu på en tredje väg komma vi till alldeles enahanda resultat. Det heter i skriften att Gud gaf mannen kvinnan till en hjelp. Men »ingen eller intet kan gifva hvad den eller det icke sjelf eger». Att påstå motsatsen »strider emot en af det förnuftiga tänkandets grundlagar, *principium rationis sufficientis*». Men »så visst som Gud är kärleken, måste hans absoluthet, hvarigenom han inom sig utgör ett afslutet fulländadt helt, bekräfta sig äfven i detta hänseende». »Han måste äfven såsom kärleken hafva nog i sig sjelf, han måste, såsom den absolute, af evighet och oberoende af verlden redan i sig sjelf innesluta ett helt fullständigt kärlekslif». »Men till ett fullständigt gudomligt kärlekslif hör 1) det älskande subjektet (den förste personen eller Fadren) 2) det älskade objektet, hvilket åter från sin sida är ett älskande subjekt, som i det förra har sitt objekt (den andre personen eller Modren [1]), och

[1]) Hos hr Granfelt Sonen.

3) det som sammanbinder begge, den gemensamma Sonen [1], hvari de begge lefva och hafva sin salighet, och åt hvilken de derför med fröjd gifva det bästa de sjelfva ega, en gudomlig personlighet.» »*Tvåan* uttrycker differensen, vid hvilken det ej kan stanna, den upplöser sig derför åter till konkret enhet i *trean;* Fadren och Modren [2]) behöfva derför Sonen [3]) för att utgöra tillsammans ett inom sig slutet lifssystem», m. m. (I s. 361).

Vi dristą påstå att denna vår teckning är fullt ut likaså bibelenlig, likaså logisk och likaså vetenskaplig som hr Granfelts egen. Hr Granfelt finner den naturligtvis »misslyckad» och hädisk. Medges villigt och gerna: den är fullkomligt misslyckad och ytterst hädisk; men icke mera misslyckad och icke mera hädisk än hr Granfelts egna ströftåg på ett område, allt för högt för att oskäras af dylika banala frihandsteckningar.

Som synnerligen upplysande för hr Granfelts sätt att stödja sina satser meddela vi, i fråga om treenigheten, ytterligare följande (I s. 373):

»De många inkast, som från deistisk eller panteistisk sida blifvit mot denna kristendomens hufvuddogm riktade, kunna vi ej här upptaga till bemötande. Vi måste i stället hänvisa till den positiva framställningen af Kristi menniskoblifvande, person och verk i undertecknads dogmatik, der dessa inkast blifvit både afsedda och besvarade. Här må blott i förbigående 1) mot dem, som förklara sig omöjligen kunna antaga ifrågavarande kristendomens hufvuddogm, emedan enheten af gudom och mandom i en person är för oss (subjektivt) *platt obegriplig* anmärkas att de, för att hafva tillräckligt skäl till denna sin förkastelsedom, först må göra för sig och andra begripligt huru ande och materie, som dock hafva inga kännetecken gemensamma, kunnat sammangå till *ett* i deras egna värda personer. Sjelfva detta faktum kunna de emellertid icke neka, emedan alla försök, som blifvit gjorda att framställa vår ande såsom en blott kroppslig funktion eller tvärtom att frånkänna kroppen all materiel substantialitet ledt till idel orimligheter. Förklaras det åter, hvad Guds inkarnation i Kristus beträffar, att denna 2) är en *objektiv omöjlighet,* alldenstund det är otänkbart att det gu-

[1]) Hos hr Granfelt Kärleksanden. [2]) Hos hr Granfelt Sonen. [3]) Hos hr Granfelt Anden.

domliga varats och vetats oändliga egenskaper låta innefatta sig i menniskonaturens begränsning och ändlighet; så ställa vi häremot den ännu större otänkbarheten att Guds väsendes grundbestämningar skulle stå till hvarandra i denna inbördes dualistiska konflikt, att hans absoluta vara och veta stå i vägen för hans absoluta vilja, och sålunda hindra viljans innersta rörelseprincip, Guds oändliga *kärlek*, att förverkliga hvad som utgör målet för dess sträfvan. Den som förnekar det gudomliga varats och vetats möjliga reducerande till *mensklig* form hos Kristus, utan att derigenom sjelfva kärnan af hans gudom upphäfves, borde väl då ock på liknande skäl frånkänna barnet, så länge det lefver i medvetslöshetens *natur*-form, dess dignitet att vara och betraktas som *menniska*, af hvars karakteristiska egenskaper, sjelfmedvetande och fri sjelfbestämning, det totalt är i saknad. Säger man åter att spenabarnet aktas som menniska, emedan man vet att det blott till en tid blifvit liksom anförtrodt i modern naturens sköte, för att en dag vakna till sjelfmedvetande och efter hand utvecklas till sann mensklig personlighet; så må man ej heller glömma att den enfödde Sonens menniskoblifvande på jorden äfven var af öfvergående art och hade till syftemål att bilda sjelfva denna principiela lifspunkt i mensklighetens tillvaro, hvarifrån försoning, helgelse och sann frihet kunde utvidga sig öfver dess helhet, men att han derefter återtog sin gudoms härlighet, för att såsom sådan fortsätta det af honom här grundlagda frälsningsverket.»

Om man ej låter sig förskräckas af den lärda apparaten i detta yttrande, utan lugnt begrundar dess verkliga halt, så måste man medgifva att ett inkast sådant som det under N:o 1 sannerligen icke hittas alla dagar. Dermed kan ortodoxin försvara alla sina dogmer och dertill ännu låna ut resonnemanget åt enhvar, som behöfver stöd för hvilket påstående som helst. T. ex. »Mot dem som förklara sig omöjligen kunna antaga» att Baron von Münchhausen tacklade upp till månen på stängeln af en böna, emedan sådant, såsom stridande emot naturlagarne och all erfarenhet, »är för oss (subjektivt) platt obegripligt, anmärkes att de, för att hafva tillräckligt skäl till denna sin förkastelsedom, först må göra för sig och andra begripligt huru ande och materie, som dock hafva inga kännetecken gemensamma, kunnat sammangå till ett i deras egna värda personer.» Sens moralen är den att, innan man först gjort för sig och andra

begripligt huru ande och materie kunnat gå ihop till ett i ens egen person, må man icke förkasta något som obegripligt, utan på god tro antaga allt. Hvad den andra punkten beträffar, så torde hvar och en inse att frågan, huruvida det varit Guds »absoluta vilja» att förkroppsliga sig sjelf i Kristi person, kan med full bestämdhet ådagaläggas först sedan man bevisat att Gud verkligen förkroppsligat sig i Kristus. Hr Granfelt afhugger dock lika bekvämt nu som alltid den gordiska knuten. Han antager helt enkelt att sådant varit Guds absoluta vilja; och då blir sedan beviset, att han verkligen gjort det, en barnlek.

Ingen skall väl »frånkänna barnet, så länge det lefver i medvetslöshetens naturform, dess dignitet att vara och betraktas såsom menniska»; ty enhvar, äfven med de ytligaste insigter i den menskliga naturen, vet att detta barnatillstånd är för en menniska lika så karakteristiskt som t. ex. den »karakteristiska egenskapen sjelfmedvetande». Men antaget att enhvar skulle förneka denna »barnets dignitet att vara menniska»; hvad sedan? Då den fråga hr Granfelt på detta ställe vill utreda icke gäller *menniskans* utan *Guds* egenskaper, så inverkar det jakande eller nekande svaret på frågan om barnets dignitet som menniska alldeles icke på utredningen af Guds egenskaper.

II.

Såsom man kunde förmoda, har hr Granfelt vidhållit bibelenligheten af »denna i katekes och dogmatiska läroböcker hos oss inpreglade trossats» att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt. Hr Granfelt ådagalägger också denna dogms bibelenlighet i ett bevis, affattadt enligt den teologiska bevisningsmetoden (I s. 180). Tyvärr hafva vi, oaktadt upprepad genomläsning af detta bevis, icke kunnat uppfatta det logiska sammanhanget deri. Vi vilja dock gifva oss allena skulden härför, men kunna icke återhålla den tanken, att det likvisst varit bättre, ifall hr Granfelt i stället för detta bevis presterat helst ett enda litet bibelspråk, som skulle bestyrka att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt. Då hr Granfelt icke så gjort, kunna vi trygt deraf draga den slutsatsen, att något dylikt skriftspråk icke heller finnes hvarken i Gamla eller Nya testamentet. Men så mycket vi förstå, har hr Granfelt likvisst i denna fråga, ehuru han icke sjelf anar det, gifvit

oss rätt. Ty då man påstår att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt, kan dermed, enligt vanlig logik och vanligt språkbruk, icke förstås annat än att den menskliga naturen är så beskaffad, att menniskan under inga vilkor är eller någonsin kan blifva förmögen till det goda. Hon har häri, som man säger, »naturen emot sig». Men då hr Granfelt sjelf medger att menniskan kan tillegna sig »det religiöst och sedligt goda», som är »liktydigt med den heliga kärleken till Gud och nästan», så medger han i och med det samma att menniskan i det fallet icke har naturen emot sig, utan att hon af naturen är förmögen till denna »heliga kärlek». Ett enkelt experiment skall också redan vara nog att reda begreppet. Den, som har tillgång till en hund eller en häst att experimentera med, skall mycket snart finna att djuret af naturen är oförmöget till denna heliga kärlek, då deremot menniskan, enligt sin natur, är förmögen dertill. Man skall åtminstone då, om icke förr, lära sig att uppfatta skilnaden.

Undertecknad påstod i sin af hr Granfelt bemötta artikel att den augsburgiska bekännelsens lära om arfsynden icke vore bibelenlig. Vi skola nu yttermera bevisa detta påstående. Uti »artikeln 11» i denna bekännelse heter det:

»Vidare lära vi att, efter Adams fall, alla menniskor, som på naturligt sätt fortplantas, födas med synd, d. ä. utan gudsfruktan, utan förtröstan till Gud och med ond begärelse, och att denna sjukdom eller arfsynd är sannerligen synd, fördömande och tillskyndande allom dem en evig död, som icke varda födde på nytt genom dopet och den helige Ande.»

Vi sjelfva och våra barn hafva läst om Moses, Abraham, Isak och Jakob, såsom af Gud särskildt omhuldade män, hvilka enhvar borde taga till föredöme; vi sjunga Davids psalmer; vi citera profeternas skrifter, såsom af Gud sjelf ingifna — och dock hafva alla dessa, enligt den augsburgiska bekännelsen, varit utan gudsfruktan, utan förtröstan till Gud och haft blott ond begärelse samt äro, emedan de icke blifvit födde på nytt genom dopet och den helige Ande, hemfallna åt den eviga döden. Att hedningarne under sådana omständigheter icke heller kunna ega något salighetshopp borde väl vara klart af sig sjelft.

Men hvad säger Nya testamentet om allt detta? Må vi se till hvad Paulus skrifver uti brefvet till romarne 2: 13—15. »Ty icke äro lagens hörare rättfärdige inför Gud, men lagens görare

skola dömas rättfärdige — ty när hedningarne, som icke hafva lagen, af naturen göra det lagen bjuder, så äro dessa, ehuru de icke hafva lagen, sig sjelfva en lag, och de visa att lagens verk är skrifvet i deras hjertan, då deras samvete tillika bär vittnesbörd och deras tankar inbördes anklaga eller ursaka.» — »Hedningarne» kunna således »af naturen göra det lagen bjuder» och hafva derför icke så uteslutande blott »ond begärelse». Och då »lagens görare skola dömas rättfärdige», så skola väl också de hedningar, som verkligen »göra det lagen bjuder», »dömas rättfärdige» inför Gud och icke öfverlemnas åt »den eviga döden». Att hedningarne också kunna hafva gudsfruktan visar Pauli tal till atheniensarne Ap. gern. 17: 22—23, der han säger: «I atheniensiske män, jag ser att I uti allt ären mycket benägne för gudsdyrkan; ty under det jag har gått omkring och noga betraktat edra helgedomar, har jag äfven funnit ett altare, på hvilket stod skrifvet: Åt en okänd Gud. Det I således dyrken utan att känna, detta förkunnar jag för Eder.» Uti 16: 14 omtalas »en gudelig kvinna, benämd Lydia», hvilken sedermera lät döpa sig. Uti Cesarea fans, enligt kap. 10. en hedning »benämd Cornelius», »gudlig och gudfruktig med allt sitt hus». Denne man kallade Petrus till sig och hade dervid församlat »sina fränder och sina bästa vänner». Till de församlade yttrade Petrus, bland annat: »I veten att det icke plägar lofligt vara att en judisk man må umgås eller komma till någon främmande; men Gud hafver mig undervist att jag ingen menniska skall räkna ohelig eller oren»; samt vidare: »Nu förnimmer jag i sanning att när Gud är intet anseende till personen, utan i allehanda folk, den som fruktar Honom och gör rättfärdighet, han är Honom täck.» Gud sjelf har således lärt att ingen menniska bör anses ohelig och oren, äfven om hon skulle tillhöra ett främmande folk och en främmande religion. Och Petrus förkunnar att bland alla folk finnas sådana, som »göra rättfärdighet» samt äro »täckeliga för Gud». Men den som »gör rättfärdighet och täckes Gud», kan väl Gud aldrig öfverantvarda till »den eviga döden», icke ens om personen vore en hedning. Må man härvid också erinra sig Kristi svar, då man förebrådde honom att han åt och drack med publikaner och syndare: »De behöfva icke läkare, som helbregda äro, utan de, som kranka äro; jag är icke kommen att kalla de rättfärdiga, utan syndare till bättring.» Man finner häraf att Kristus

sjelf ansåg att det fans personer, så helbregda, så »rättfärdiga», att de icke behöfde hans hjelp. Uti Luc. 15: 7 talas det till och med om personer, så rättfärdiga, att de »ingen bättring behöfde».

Som vi sett, påstår den augsburgiska bekännelsen att alla menniskor födas med synd och äro utan gudsfruktan, utan förtröstan till Gud samt hafva blott ond begärelse, ända tills de födas på nytt genom dopet och den helige Ande. Och sker icke sådant, hemfalla de åt »den eviga döden». Men vi hafva, redan genom de få anförda ställena, tillräckligt ådagalagt att Nya testamentet lär raka motsatsen af allt detta, eller att till och med hedningarne kunna hafva gudsfruktan, förtröstan till Gud och icke allenast ond begärelse, samt att de kunna »göra rättfärdighet», »täckas Gud» och »dömas rättfärdige». Och dock »glädja sig just i denna vår egen tid hundradetals insigtsfulla teologer i vissheten om den djupa, innerliga enhet i psykologiskt och etiskt hänseende, som sinsemellan förbinder bibelns och vår kyrkliga bekännelses innehåll» (I s. 175).

Oaktadt hr Granfelt icke kunnat framdraga ett enda skriftspråk till stöd för sitt påstående, har han dock mot undertecknad försvarat denna trossats: att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt. Men då hr Granfelt kämpar emot hr von Bergen, visar sig ett förhållande, som, enligt hvad vi af erfarenhet känna, är långt ifrån ovanligt. Hr Granfelt ådagalägger nämligen då att han jemte sin officiela tro också har en privattro i samma sak. Ty emot hr von Bergen yttrar han sig (II s. 70):

»Redan hos djuren är man i tillfälle att skönja en omisskänbar kärlek, en sjelfuppoffrande ömhet för deras afföda under dess värnlösa ålder, och med hvilken kärlek, hvilken tillgifvenhet belöna ej husdjuren menniskor, som bevisat dem godhet! Skulle då urmenniskan, hvilken man eljes tänker sig så djurisk som möjligt, sakna dessa ädlare känslor, som ovedersägligen redan förefinnas hos djuren? Har ej godhet kunnat hysas och bevisas åtminstone mot de egna redan i de mest primitiva förhållanden, och ej blott mot egna utan äfven mot främmande, såsom hos vilda folkslag ännu i dag är fallet, der icke antingen fruktan eller vinningslystnad kväfver menniskohjertats naturliga varmare känslor? Det är i sanning besyn-

nerliga förutsättningar alltigenom, som man bjuder oss hålla till godo, den nybildade teorin till ära.»

Hvilkendera är nu hr dogmatices professorns verkliga tro: att »menniskan af naturen är oförmögen till allt godt», eller det rakt motsatta, att, då redan djuret kan ådagalägga »kärlek», till och med »urmenniskan» måste hafva kunnat »bevisa godhet» mot såväl egna som främmande, ifall ej fruktan eller vinningslystnad kväft hennes hjertas »naturliga varmare känslor»? Man kan icke antaga annat än att hr Granfelt på engång kan tro både det ena och det andra. Eljes kan man ej förklara att hr Granfelt på många ställen gör ett påstående och sedan efter några rader eller någon sida, då han icke gerna kunnat glömma hvad han sagt, kommer till det rakt motsatta? Vi skola anföra några dylika ställen.

Uti arbetet emot hr von Bergen påstår hr Granfelt (s. 55) att »kvintessensen» af all panteism, »i hvilken form den än må kläda sig», är den, att en personlig Gud »alls icke finnes till», och hr Granfelt uppräknar bland andra former af panteism uttryckligen äfven »boströmianismen». — Men man behöfver blott vända om bladet, så upplyser oss hr Granfelt (s. 57) att »Boströms anhängare fatta Guds personlighet såsom det vissaste af allt visst».

Hr Granfelt försäkrar tvenne upprepade gånger (I s. 185) att den augsburgiska bekännelsen har »rätt», då den förklarar att de barn, som utan döpelse dö, blifva osaliga. Och då hr Granfelt tvenne särskilda gånger försäkrar sådant, måste man väl taga för afgjordt att han också verkligen tror att den augsburgiska bekännelsen häri har rätt. Men då han ett par rader nedanföre förklarar att han ändå »hellre ansluter» sig till den motsatta åsigten, får man väl äfven taga för afgjordt att han också tror att den augsburgiska bekännelsen häri icke har rätt.

»Att det verldsliga regementet icke får befatta sig med trosläror», deri instämmer hr Granfelt »väsentligen» (I. s. 163). För en vanlig logik skulle frågan härigenom varit afgjord, trots det betydelsefulla ordet »väsentligen». Ty antingen befattar man sig med en sak, eller befattar man sig icke med den; och om man tager den minsta befattning med en sak, så kan det icke hjelpas att man verkligen befattat sig dermed. När man således sagt att staten icke får befatta sig med tros-

läror, så följer deraf att den ej i minsta mån eller under någon förevändning får göra det. Men hr Granfelt finner att »alla grundligare författare i stats- och kyrkolära» lära att staten bör affordra hvarje religionsparti en redogörelse för dettas läro- och lefnadsreglor» — sådant är naturligtvis icke att befatta sig med trosläran — och om partiet står på »en alltför heterogen religiös-moralisk ståndpunkt», så kan det ej »tillerkännas förmånen af obetingad religionsfrihet, ej heller af fulla medborgerliga rättigheter». Icke ens detta är att taga befattning med trosläran! Och under fortgången af sin undersökning kommer hr Granfelt till den slutsats, att staten bör så grundligt befatta sig med trosläran, att endast »kyrkopartier i protestantisk anda skola få sig alla de rättigheter tillerkända, som dissenterlagen kan erbjuda»; men att alla andra, om vi uppfattat hr Granfelt rätt, icke skola få sådana rättigheter.

Hr Granfelt »gillar» också »med hänsyn till allt detta» pluralitetens af preseståndet hållning vid senaste landtdag, då det gälde frågan om »en dissenterlags-petition till regeringen», ty härvid är »en vigtig omständighet att observera, nämligen att preseståndet vid våra landtdagar representerar icke blott kyrkans utan äfven statens intressen, och skall följaktligen också ifrån sin sida vaka öfver att statens fordringar icke kränkas». »I det andliga — det kan ej för ofta upprepas — använder Herren aldrig sin allmakt», påstår hr Granfelt på flere ställen (så t. ex. II ss. 14 o. 88). Om så är fallet, hvarför? Af hvilket annat skäl, om icke för att han anser tvång i andliga saker otillständigt, och att menniskan i dem måste hafva sin fulla frihet. Man skulle tycka att, om Herren sjelf är nog hänsynsfull att icke tvinga någon i andliga saker, så kan det väl aldrig vara med Hans vilja, som »Herrens tjenare» utöfva tvång i dylika fall?

Äfven i fråga om bibelns rätta tolkning röjer hr Granfelt en liknande mångsidighet. När det gäller hr von Bergen, säger han (II s. 29):

»Men när han sjelf» (hr von Bergen) »icke tvekat att beskylla för fräck oärlighet i bibeltolkning dem, som låtit en eller två verser inflyta såsom tillägg till den ursprungliga texten; — hvad skall man säga om honom och hans vederlikar, som ifrån samma heliga skrift, till hvilken han dock vädjar emot kyrkoläran, djerfvas

icke blott utmönstra enskilda verser här och der, utan lösbryta det ena stycket efter det andra ur det helas sammanhang, ja hvad mera är, förneka obetingadt just sjelfva dess hufvudinnehåll, det som utgör det egentligt karakteristiska deri?»

Enligt Luthers åsigt eger enhvar rätt att tolka bibeln efter bästa insigt och samvete. Och om man genom studier och forskningar kommit till den insigt, att bibeln bör och måste tolkas som hvarje annan historisk urkund, så kan man knappast undgå att »utmönstra enskilda verser», »lösbryta» ett eller annat »stycke ur det helas sammanhang» samt »förneka« vissa dogmer, hvilka ortodoxin påstår utgöra dess »hufvudinnehåll». Men detta förfarande anser hr Granfelt vara ett så stort brott, att det icke blott är jemförligt med, utan, att döma af de ordalag hr Granfelt begagnar, till och med öfverträffar den nesliga handling, då man med flit förfalskar »Guds heliga ord» och »låter en eller två verser inflyta» af eget fabrikat för att sålunda vid tolkningen ur bibeln kunna få den mening man önskar. Vår borgerliga lag dömer redan en person, som förfalskat en privat skrifvelse, till ärans förlust. Och sådant är dock en småsak emot att förgripa sig på bibelordet. En förfalskning af texten i en skrift kvarstår dessutom ända tills den möjligen blir upptäckt, hvilket kan räcka i sekler, och lemnar för en viss tolkning ett stöd, som ursprungligen icke funnits, då deremot en blott tolkning af en skrift — denna tolkning må vara huru beskaffad som helst — när som helst kan rättas af en ny tolkning, hvilken ger fulla skäl för en sådan rättelse. Och dock skulle, enligt hr Granfelts åsigt, en sådan tolkning af skriften, som hr Granfelt beskrifvit, vara ett större brott än en med flit företagen förfalskning deraf!

Men här upprepas den gamla historien om grandet och bjelken. Hr Granfelt har nämligen företagit sig att sjelf verkställa en sådan »utmönstring». Men emellan hr von Bergen och hans »vederlikar» samt hr Granfelt är i detta fall en mycket stor skilnad. Ty medan hr von Bergen betraktar bibeln som hvarje annan historisk urkund, anser hr Granfelt (se § 85 uti hr Granfelts dogmatik) att den heliga skrift »öfverallt besjälas och bestrålas af den helige Andes ingifvelse (Inspiratio)», hvilken ingifvelse bland annat innefattar att den helige Ande »ingifvit författarene hvad de skulle skrifva såväl i sak som ord

och bevarat dem under skrifvandet för villfarelser». Och med en sådan åsigt borde någon utmönstring alldeles icke kunna komma i fråga. Emellertid yttrar sig hr Granfelt på följande sätt (I s. 107):

»Men att här angående G. T:s och N. T:s underverk ingå i specialiteter, att tillse om icke, hvad specielt G. T. beträffar, sägner och myter kunnat infläta sig här och der i den historiska berättelsen (så t. ex. har undertecknad intet emot att i Josua boks 10 kap. om solens och månens stillestånd antaga en poetisk utmålning, emedan här i sjelfva texten vädjas till en utom bibeln stående källa, kallad »den frommes bok»); — — — allt detta skulle föra oss för långt ifrån ämnet.»

Hr Granfelt vill således utmönstra åtminstone ett ställe i bibeln, och hade han icke varit rädd att komma alltför »långt ifrån ämnet», hade troligtvis åtskilliga »myter och sägner» fått göra sällskap. Härigenom har hr Granfelt tydligt ådagalagt att bibeln för honom icke mera är någon gudomlig auktoritet, huru mycket han också må inbilla sig sjelf och andra motsatsen, ty en auktoritets utsaga drar man icke i tvifvelsmål — eljes vore den ju ingen auktoritet, och kan man en gång efter godtfinnande utmönstra eller såsom en poetisk utmålning beteckna det ena stället eller det andra stället, hvar är då gränsen? Hvad hindrar en att vid närmare »tillseende» »utmönstra» så mycket som hr von Bergen eller kanske alltsammans?

Men det kan vara af intresse att i ett sammanhang och i korthet upprepa hvad allt hr Granfelt kan tro. Således: hr Granfelt tror att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt; men han tror också att detta är en »besynnerlig förutsättning» och att till och med »urmenniskan» kunnat »bevisa godhet» både mot egna och främmande, blott hon följt sitt hjertas »naturliga varmare känslor». Han tror att »kvintessensen» i Boströms filosofiska lära är den, att en personlig Gud »alls icke finnes till», men han tror också att, enligt denna lära, en personlig gud är »det vissaste af allt visst». Han tror att den augsburgiska bekännelsen har rätt, då den förklarar att de barn, som utan döpelse dö, blifva osaliga; men han tror också att denna bekännelse häri har orätt och förenar sig hellre om den motsatta åsigten. Han tror att det är orätt att staten befattar

sig med troslärorna; men han tror också att det är rätt att staten tager en mycket grundlig befattning med dem. Han tror att bibeln »öfverallt» är inspirerad af den helige Ande, så att den öfverallt innehåller endast sanning; men han tror också att den icke öfverallt är inspirerad, utan åtminstone på ett ställe innehåller endast en »poetisk utmålning» i stället för sanning. Som man ser, är hr Granfelts trosbegåfning icke af det alldagligaste slaget, men det är icke en begåfning af denna art, som gör en person, han må vara huru beläsen och kunskapsrik som helst, kompetent att yttra sig med anspråk på vetenskaplighet.

Vi skola i nästkommande häfte fortsätta vår gransknig.

Theodor Lindh.

Om telefonen.

I.

I fall någon för våra fäder omtalat ett land, hvars invånare underhöllo muntliga samtal, fastän de befunno sig på milslånga afstånd från hvarandra, skulle han för visso ansetts antingen som ej fullt normal eller som lefvande i inbillningens fantastiska verld. Och dock eger detta som underbart betraktade förhållande nu dagligen och stundligen rum, både i länder med gammal, vidtberömd odling och på nästan obekanta öar i Stora oceanen. Medlet, hvarigenom detta sker, är *telefonen* eller, som den på vårt språk kunde kallas, *fjerrtalaren.*

Innan denna inrättning uppfunnits och kommit i allmänt bruk, begagnade man sig af ett annat medel för att snabt meddela sig med andra menniskor, men meddelandet skedde här på annat vis och under andra vilkor. Detta kommunikationsmedel var *orts-* eller *kretstelegrafen,* hvilken var anordnad på det sätt, att vederbörande telegrafstyrelse på vissa vilkor upplät eller uthyrde särskilda telegrafledningar åt enskilda personer eller sällskap, hvarigenom dessa sattes i stånd att efter eget behag träda i telegrafisk förbindelse med hvarandra. Denna förmedlades genom en telegrafbyrå, och meddelandet åstadkoms genom synbara bokstäfver eller tecken. Förslag om en dylik an-

ordnings vidtagande framkom ungefär en mansålder tillbaka. En tidning i Berlin påpekade nämligen 1850 såsom en möjlighet att medels kretsbyråer, förbundna med en gemensam centralbyrå, och från dem till enskilda våningar utgående telegrafledningar bereda enskilda personer på olika platser tillfälle att med hvarandra utbyta tankar utan att derför behöfva lemna sin bostad, och borde för detta ändamål en telegrafapparat uppsättas i hvarje hus eller våning. Förslaget sattes några år senare i verkställighet, och denna så kallade kretstelegraf vann inom kort en betydlig utsträckning både i Storbritannien och Norra Amerika. Så grundlades 1860 ett engelskt bolag, *Universal Private Telegraph Company,* hvilket såväl i London som i flere andra städer inom det förenade konungariket upprättade telegrafledningar, hvilka mot en bestämd summa uthyrdes åt enskilda. Hyresbeloppet utgjorde 100 fr. för hvarje 1,6 kilometer tråd samt dessutom 300 fr. för två byråer, ifall den hyrande ej sjelf bekostade och underhöll nödiga telegrafapparater. Kompaniet bibehöll denna telegrafinrättning till 1870, då det engelska telegrafväsendet i sin helhet af regeringen inköptes och blef statsmonopol. Men det gamla systemet med trådars uthyrande bibehölls fortfarande inom samma ort, och telegrafering mellan olika orter var underkastad vanligt porto. Äfven i flere nordamerikanska städer förekommo sedan 1872 dylika kretstelegrafer, och denna inrättning fylde för sin tid ganska bra sin uppgift att hastigt meddela nödiga underrättelser, men i fråga om snabbhet lemnade den ännu mycket att önska. För att göra denna fullkomlig behöfdes ett medel, som direkt till örat framförde det talade ordet. Telefonen uppfans, visade sig kunna tillfredsställa detta behof, och kretstelegrafens rol var utspelad.

Telefonen är, som bekant, af helt färskt datum, blott 6 à 8 år gammal, men tankar på och tillstymmelser till en dylik inrättning kunna spåras århundraden, ja årtusenden tillbaka. Finge man tro kineserna, skulle telefonen leda sitt ursprung från Kina, i det en kinesisk lärd, Kung-Foo-Whing, redan 968 e. Kr. skulle ha uppfunnit Thumtsein eller telefonen. Om konung Xerxes i det gamla Persien berättas att han upprätthöll förbindelse mellan Susa och Athen medels ropande skildtvakter, som voro stälda på visst afstånd från hvarandra, och säges budskapen derigenom framkommit 30 gånger hastigare än om de öfversändts på vanligt sätt. Om Alexander den store upp-

gifves att han förmedels en lur kunde göra sig hörd af hela sin här på ett afstånd af 16 kilometer. Vidare omtalas att en riddare de Morland uppfunnit akustiska trumpeter, af hvilka en år 1670 förelades engelske konungen Karl II; den säges ha återgifvit de talade orden fullt tydligt äfven i motvind på ett afstånd af 2,5 kilometer. En Dom Gantey gjorde omkring ett sekel tillbaka försök med ljudets fortplantande genom vattenrör och understälde två af sina upptäckter franska vetenskapsakademien. De Condorcet och de Milly, som af akademien fått i uppdrag att undersöka dessa rön, förklara att de voro praktiska, snillrika och nya och att man derigenom på några sekunder och utan mellanliggande stationer kunde signalera på ett afstånd af 120 kilometer. Bland andra förelöpare till den egentliga telefonen märkes äfven segelgarnstelefonen, uppfunnen, som det vill synas, 1667 af fysikern Robert Hooke. Han yttrar derom: »Med tillhjelp af en spänd tråd har jag kunnat ögonblickligen öfversända ljudet på ett långt afstånd med en hastighet, jemförlig med ljusets». Inrättningar af liknande slag låta spåra sig såväl bland Amerikas vildar som i yttersta östern, men i Europa ha de veterligen icke användts annat än vid jagt på stengetter i Pyrenéerna, om man bortser från deras begagnande såsom »leksak för barn och korrespondensmedel mellan älskogskranka». Genom slag på uppsatta telegrafstolpar kunna äfven signaler hastigt gifvas, ty ljuddallringarna i telegraftrådarne framgå med en hastighet af 5,127 meter i sekunden, då hastigheten i luften blott är 333 meter på samma tid. För öfrigt kunna akustiska rör, som allmänt träffas i större anläggningar, med skäl anses som telefoner, ity att rösten med alla dess skiftningar genom dem fullt klart och noggrant återgifves. Men arbetsdugligheten hos dessa apparater är tydligen mycket begränsad och kostnaden rätt betydlig. Under belägringen af Paris användes en dylik underjordisk tub med en längd af 600 meter; den öfverförde »krigsordres på vanlig samtalston, liksom om de båda talande stått framför hvarandra».

Hvad nu elektro-magnetiska telefonen beträffar, ha åtskilliga personer arbetat för dess tillkomst och utveckling. Första namnet i denna rad af vetenskapsmän och praktici, som steg för steg bragt uppfinningen till sin nuvarande fulländning, bär amerikanaren, professor Page, hvilken 1837 gjorde den upptäckten, att hvarje förändring i de magnetiska krafterna i en jern- el-

ler stålstång beledsagas af för örat fattbara dallringar eller ljud, ett fenomen som äfven iakttagits af fysikern Henry och fått sin förklaring af professor de la Rive i Genève. Ett nytt försök att medels elektricitet fortskaffa ljudet gjordes 1851 af Edvard Farrar från New Hampshire, och följande år konstruerades af Paterma i Prag en apparat, genom hvilken musiknoter kunde återges på betydligt afstånd. Två apparater förenades med en tråd, och en ton, som anslogs på ena apparaten, återgafs sedan af den andra. Detta åstadkoms af en elektrisk magnet, som satte en tunn jernskifva i vibration. Andra försök gjordes af professorerna Wheatstone och Helmholtz; fransmännen Laborde och Bourseul sökte teoretiskt bevisa att ord och toner kunna på elektrisk väg öfverflyttas från ort till ort, men deras påståenden möttes med misstroende och förklarades till och med af framstående fysici för rena fantasier och »drömbilder». Till dylika fantasier kan räknas hvad som under vestmakternas krig på Krim 1855 stod att läsa i en tidskrift, *The Builder,* hvilken framhåller såsom en möjlighet att genom någon uppfinning kunna fortplanta elektriska vibrationer på ett sätt och till en utsträckning, att lagstiftarne i engelska parlamentet helt tydligt kunde höra kanonsalvorna på Krim. Efter flere års förlopp lyckades det en tysk, Philip Reis från Friedrichsdorf vid Homburg, hvilken af Page's och Henrys upptäckter gjorde en snillrik praktisk tillämpning, att tillverka den första telefonen. Ehuru den var af en mycket primitiv konstruktion, väckte den stort uppseende, då den 1861 förevisades för fysiska sällskapet i Frankfurt am Main. Den lärda församlingen hade nöjet att höra såväl sång som musik af flere olika instrument från ett rum, beläget 100 meter från samlingslokalen, hvaremot apparaten mindre väl lyckades återge talade ord, i det att konsonanterna temligen väl kunde urskiljas, men ej vokalerna. Genom några förbättringar, som vidtogos med apparaten under de två följande åren, uppnåddes dock ett något bättre resultat äfven hvad talet beträffade, så att erkännas måste att Reis verkligen lyckats reproducera artikulerade ljud, fastän på ett mindre fullkomligt sätt, i det att väl deras höjd och rytm, men icke deras styrka återgåfvos. Den Reis'ska telefonen bestod af en hinna, hvilken af rösten sattes i dallring, samt en elektro-magnet. Utan att ega någon kännedom om denna uppfinning konstruerade en fabrikant Yeates i Dublin 1865 en liknande apparat, och samma

år berättade en ansedd fransk tidning att en italienare, Manzetti, med tillhjelp af en enkel apparat och vanliga telegrafledningar kunde reproducera musiknoter och talade ord. Denna apparat påstods vara så praktiskt användbar, att »köpmännen i London och Calcutta nu kunna samtala med hvarandra och ögonblickligen uppgöra affärer». Äfven en dr James Davi i England försäkrar att han vid denna tid uppfunnit en mycket fullkomlig fonetisk telegraf. Vi se således att telefonen under hela 60-talet lifligt sysselsatte fackmännens hufvuden och händer. Till och med diplomaterna egnade det nya kommunikationsmedlet stundom sin uppmärksamhet, hvilket framgår af ett tal, som engelska sändebudet i Washington, sir Edw. Thornton, år 1868 höll vid en bankett, gifven till professor Morse's ära. Ordalagen i detta tal äro så märkliga, att vi här delvis återge dem. »Har jag lyckan», yttrade talaren, »att uppnå en så hög ålder som vår vördnadsvärde professor, hoppas jag bli vittne till sådana uppfinningar, att vi medels kabelledningar kunna samtala *viva voce*. Vi skola då få bevittna hurusom köpmän på denna sidan Atlanten för så och så stor afgift i minuten afsluta affärer med sina affärsvänner på andra sidan. Vi skola kanhända få höra omtalas att någon ung älskare i London eller Paris mot så och så stor afgift i timmen genom kabeln underhåller smäktande samtal med en af New Yorks förtjusande sirener, under det hon söker locka honom tvärs öfver det bråddjup, som skiljer dem åt. Vi skola i dessa framåtskridandets dagar få statsmän, ja till och med »statskvinnor», som mot en viss afgift för hvarje konferens afhandla mellanfolkliga frågor, och vi stackars diplomater skola nog löpa fara att alldeles skjutas å sido.»

Norra Amerika var emellertid det land, der på 1870-talet sådana förbättringar i telefonen vidtogos, att den blef fullt lämplig att träda i den menskliga samfärdselns tjenst. De män, som härvid inlagt största förtjensten, äro Elisha Gray i Chicago, professor Graham Bell i Boston och T. A. Edison i New York. Utom dessa ha dock flere andra varit träget verksamma för att införa förbättringar och förenklingar i den nyuppfunna apparaten, och endast så småningom har denna blifvit bragt till sin nuvarande fullkomlighet. Gray uppfann 1873 ett slags elektrisk orgel, medels hvilken ljudens såväl styrka som höjd och rytm återgåfvos, och lyckades i sjelfva verket att me-

dels denna apparat och en elektrisk ledare lösa problemet att öfversända och reproducera det talade ordet. Men det var emellertid professor Bell förbehållet att uppfinna den nu allmänt begagnade telefonen. Han hade sedan 1872 rent vetenskapligt studerat ämnet och lyckades till slut finna det medel, hvarigenom menniskorösten med alla dess modulationer, det vill säga både ljudens tonalitet, intensitet och kvalitet, kunde till aflägsna ställen öfverföras. De brister, som vidlådde Bells telefon, afhjelptes genom Edisons senare uppfinningar, men rätteligen tillkommer dock Bell äran af att först medels den elektriska strömmen ha öfverfört den menskliga rösten bortom örats vanliga hörhåll. Genom Edisons 1877 gjorda uppfinning har man, som bekant, erhållit en telefon, som är särskildt lämplig för telefonering på längre afstånd. Bland förbättringar i telefonen förtjena nämnas några, som 1878 vidtogos af Hughes, genom hvilka fina, eljes knapt hörbara ljud erhålla en betydligt förökad styrka; han har konstruerat mikrofonen, som är för örat hvad mikroskopet och linsen äro för ögat.

I Norra Amerika vann telefonen en hastig utbredning. Här anstäldes oupphörliga prof med den nya uppfinningen, hvarunder den fick visa sin användbarhet och tillvann sig åhörarnes beundran och bifall. På olika ställen höll Bell offentliga seancer, der melodier och tal genom telegrafledningar återgåfvos från orter, belägna på hundratals kilometers afstånd, och impressarion Strakosch bjöd vid sina konserter ej blott på vanlig musik, utan äfven på tonstycken, som utfördes i någon annan stad och medels telefonen öfverfördes till konsertlokalen. Slutligen lät en enskild man, Williams, uppsätta en telefonlinie, 8 kilometer lång, mellan sina egendomar, och är detta den första linie, som anlagts uttryckligen för telefonering. Härmed hade telefonen trädt i det praktiska lifvets tjenst. Detta skedde 1877, och omedelbart derefter anlades dylika linier på en mängd olika ställen, så att innan årets slut hade 14,000 telefoner uppsatts i Norra Amerika.

Till Europa kommo de närmare underrättelserna om de nya amerikanska uppfinningarna egentligen med de hemvändande besökarne af verldsutställningen i Filadelfia. De kunde för sina landsmän förtälja underliga saker om sina erfarenhetsrön i nämda afseende. Så omtalar i Glasgow sir William Thomson i september 1876, på en sammankomst i Britiska säll-

›r vetenskapernas befrämjande, att han i Amerika hört ›ndransvärdt konstruerad› elektrisk telefon af Gray samt ›m en Bells telefon, som noggrant och tydligt uttalat åt- ›a ord och hvilken han kallar »det största bland under». ›n de Parville, vetenskaplig redaktör i Journal des Débats, ge› uppfinningen sitt erkännande, ehuru han påstår att den ej är alldeles ny; för öfrigt finner han det frambragta ljudet något metalliskt och snörflande och anser att »en välljudande röst visserligen icke har något intresse af att låta sig reproduceras genom denna apparat».

Att dessa meddelanden skulle väcka allmänhetens undran och hänryckning är naturligt, men då det blef fråga om att bringa den nya uppfinningen till praktisk användning i Europa. rönte den till en början ett mindre gynsamt mottagande. Dels berodde väl detta på den ofullkomligare kännedom man hade om den, dels på statstelegrafmonopolet, som fruktade den konkurrerande nykomlingen. I Europa förekommer den första, för praktiskt bruk afsedda telefonledningen i England, der en sådan 1877 anlades vid stenkolsgrufvorna i Saint Austell och lemnade ett gynsamt resultat. Ungefär vid samma tid experimenterade man äfven med telefonering å undervattenskablar, dels mellan Dover och Calais, dels mellan Portsmouth och öarne i Kanalen, det senare afståndet uppgående ända till 129,5 kilometer. Profven utföllo i båda fallen tillfredsställande. England har äfven att uppvisa den första tidning, som begagnat sig af telefonen för att hastigare kunna sprida sina meddelanden, i det att Daily News från början af 1878 satte sin byrå i telefonisk förbindelse med underhuset. Exemplet följdes af andra tidningar, så till exempel 1880 af Times, som äfven förbättrade metoden, i det att dess reporters telefonerade parlamentsredogörelserna omedelbart till sättarne på tryckeriet. År 1877 började uppfinningen äfven användas i Berlin på föranstaltande af statens post- och telegrafstyrelse, och samtidigt gjordes i Frankrike åtskilliga försök med telefonen, bland hvilka det mellan Clermont och skjutplatsen la Fontaine-du-Berger är ett af de tidigaste. Afståndet var här 14 kilometer, och försöket lyckades förträffligt. I februari 1878 anstäldes dylika prof i Rom inför en lysande samling åhörare, bland hvilka konungen och drottningen befunno sig, och alldeles samtidigt lät den japanska regeringen införa uppfinningen i sitt land. I Sverige upprättades telefonnät för

fyra år sedan, och skedde detta först i städerna Stockholm och Göteborg. De offentliga telefonledningarna i Finland datera sig från 1882, men redan tidigare hade privata ledningar begagnats i Helsingfors.

Att beskrifva sjelfva telefonapparatens konstruktion torde här vara onödigt, då telefonen numera finnes snart sagdt i hvarje hus och derför är allmänt känd. För fullständighetens skuld må dock nämnas några ord om den allmänt begagnade Bellska telefonen. Denna består af en magnet, i ena ändan försedd med en liten trärulle, hvarpå en fin, isolerad koppartråd är upprullad, alltsammans inneslutet i ett träfodral, hvarigenom två tjockare koppartrådar löpa. Dessa trådars öfra ändpar äro fastlödda vid slutändarne af den på rullen befintliga fina koppartråden, under det att deras nedra ändpar sluta i två klämskrufvar. Till en del framför magneten sitter en tunn, rund jernskifva, och framför denna befinner sig munstycket. Då man nu talar i munstycket, försättes jernskifvan i vibration, vibrationerna närma skifvan intill och aflägsna den från magneten, och härigenom förändras den senares styrka. Hvarje dylik förändring af magnetens styrka har i sin ordning till följd en elektrisk ström i den fina koppartråden, hvilken sålunda under talets fortgång genomlöpes af en otalig mängd strömmar. Dessa fortplantas genom den yttre ledningen till den andra telefonen, gå genom dess rulle och framkalla i omvänd ordning förändringar i dervarande magnets styrka, hvarigenom denne kommer den framför honom sittande jernskifvan att vibrera. Dessa vibrationer fortplantas genom luften till lyssnarens öra — och talet är färdigt. Samma förändringar, som genom talet uppstå i den ena telefonen, frambringas således i den andra, ehuru i omvänd ordning. — Den af Hughes uppfunna mikrofonen är ett instrument, bestående af ett kolstift, som hvilar mellan två koltärningar, hvilka åter stå i förbindelse med två klämskrufvar. Förenas dessa med en telefon, återgifver denna de minsta ljud, som träffa mikrofonen. Till och med en flugas fotsteg på mikrofonapparaten frambäras troget.

Hvad nu en telefonlednings yttre gestalt beträffar, består den, som bekant, i en centralstation, derifrån utgående trådledningar samt dessas slutpunkter, de enskilda abonnentstationerna. Centralstationen, lämpligast belägen midt i staden i någon högre byggnad eller i ett torn, är alltid försedd

med åskledare, hvilken står i förbindelse med de trådar, som träffa hufvudställningen. Ifrån centralstationen, det centrum, hvarigenom alla meddelanden måste passera, utstråla i alla riktningar hufvudledningarna eller artererna, som utgöras af 30—120 trådar i öfver hvarandra placerade lager. Från hufvudartererna utgå sedermera sidoartererna, hvilka derefter i sin ordning så småningom upplösa sig och slutligen ingå i abonnenternas lokaler. Trådledningarna läggas ännu i luften, men många olägenheter äro förknippade med detta system. Svårt är det att på de ojemna taken finna passande fästen för de oräkneliga trådarne. Vidare äro trådarne, såsom belägna högre än taken, lätt utsatta för att träffas af åskan, och ehuru erfarenheten ej ännu har så synnerligen talrika olycksfall att uppvisa i detta afseende och försigtighetsmått vidtagits, oroas dock allmänheten. En annan olägenhet består i det bullrande och störande ljud, som förorsakas af trådarnes vibrationer. Under vissa förhållanden ljuda nämligen trådarne som verkliga eolsharpor, än frambringas dofva, än hvisslande toner. Man har gjort den iakttagelsen, att dylika ljud ej uppkomma under full stillhet eller häftig blåst, men att milda vindfläktar och temperaturvexlingar äro särdeles egnade att förorsaka sådana. Vidare har man gifvit akt på att långa trådar ljuda mera än korta, spända mera än slappa; derför höras ljuden mera om vintern. I de hus, hvilka tjena som stöd, kunna dessa bullrande ljud blifva alldeles outhärdliga, i synnerhet om stöd det är fästadt i väggen, mindre om det är fästadt på taket och akustiskt afsöndradt. Flere metoder ha användts för att minska inflytandet af denna olägenhet, och somliga ha medfört rätt gynsamma resultat.

Samtliga dessa med luftledningarna förenade olägenheter och besvärligheter göra det ganska säkert att man i en framtid skall komma att begagna sig af underjordiska ledningar. Visserligen är telefoneringen å de sistnämda ännu mindre tillfredsställande och kan ej verkställas på så långa afstånd som å de förra, men de förbättringar, som äro af nöden för att rätta detta förhållande, skola helt säkert ej uteblifva.

Frågan, på huru långt afstånd man med nuvarande apparater kan telefonera, beror på det medium, hvarigenom ledningarna gå. År 1882 hade man lyckats telefonera på följande afstånd: i Amerika 650 kilometer, i Persien 625, i Ostindien 800

i Australien 480 o. s. v., men samtal på så långa afstånd skedde alltid medels luftledningar och nattetid eller eljes under undantagsförhållanden. Svårare är samtal medels undervattens- eller underjordiska linier. Man samtalar emellertid mellan Dover och Calais, mellan Dormouth och Guernsey, mellan Holyhead och Dublin, men i oktober 1882 hade man ej lyckats telefonera genom undervattenskabel på längre afstånd än 185 kilometer. På underjordiska linier går det dock med ännu större svårighet, och här hade man vid samma tid ej lyckats på större afstånd än 32 kilometer; detta slag af ledningar är derför med de nuvarande apparaterna ett allvarligt hinder mot telefonens utsträckning.

Innan telefonen når sin fasta och bestämda form, dess nuvarande brister afhjelpas och den arbetar fullt tillfredsställande, återstå ännu många förändringar att vidtaga, många förbättringar att införa. Att hindra ljuden från två närliggande trådar att blanda sig med hvarandra, att kunna gifva appell åt abonnenterna utan att störa centralstationen äro förbättringar att önska och hoppas. I administrativt hänseende kunde man önska sig den förändring genomförd i prissystemet, att telefonen kunde användas af allt flere och betalas i mån af användning.

II.

I olika länder har ledningen af telefonväsendet ordnats på olika sätt. I Tyskland har staten från första stunden åtagit sig upprättandet och driften af samtliga telefoninrättningar. Tyska riksförvaltningen har gjort ett mycket vidsträckt bruk af telefonen. Dels har den låtit upprätta telefonnät till enskildt bruk i flere städer, dels — och detta är det vigtigaste — har den satt telefonen i förbindelse med telegrafen, derigenom utvecklat och fullkomnat den senare samt beredt mindre orter fördelen att mot billig ersättning få begagna det nya samfärdsmedlet. Tyskland är också den första stat, som stält telefonen i telegrafens tjenst för den allmänna korrespondensens behof, och har telefonen härvid visat sig medföra ovärderliga fördelar. Redan 1878 voro omkring 270, följande år 389 och 1881 i oktober 1.279 telegrafstationer försedda med telefoner. Särskilda telefonnät började först upprättas 1880, nämligen i Berlin och Mühlhausen. Anordningarna vid dessa telefoninrättningar äro de vanliga: en centralstation förmedlar kommunikationen mellan abon-

nenterna, som genom denna och medels bref eller telegram äfven kunna få meddelanden öfverbragta till andra personer, som bo inom eller utom staden; offentliga telefonstationer finnas i flere städer, der hvar och en mot en afgift af 62 cent. för ett fem minuters samtal kan meddela sig med någon af abonnenterna; särskilda stationer sätta i flere städer börsens besökare i tillfälle att träda i förbindelse med sina hem eller affärslokaler; flere stats- och kommunalmyndigheters embetslokaler stå i förbindelse med telefonstationen. Abonnementspriset är 250 fr. för ett afstånd af 2 kilometer med en förhöjning af 62,5 fr. för hvarje öfverskjutande kilometer, och ehuru således ganska lågt, är det dock fullt tillräckligt att betäcka räntan på anläggningskostnaden.

I öfriga europeiska länder vunno de enskilda stadstelefonbolagen till en början insteg, men snart uppträdde i flere af dem staten och gjorde sin rätt gällande. I England skedde detta så, att post- och telegrafstyrelsen väckte åtal mot Edison- och Belltelefonbolagen med påstående att de kränkt statens telegrafmonopol. Högsta domstolen i Westminster fälde den 20 december 1880 det utslag, att som, enligt lagen af 1869 rörande telegrafen, telefonen måste anses såsom en telegrafapparat, innebär hvarje telefonanläggning, som ej erhållit regeringens koncession, en kränkning af statens monopol. Sedan statens rätt härigenom blifvit lagligen erkänd, erhöllo de nämda bolagen emot en viss afgift koncession för sina anläggningar i vissa städer, hvaremot regeringen sjelf på andra ställen öfvertog upprättandet och driften af telefonanläggningar. Sedermera har poststyrelsen medgifvit att på platser, som redan ega telefonanstalter, vare sig enskilda eller offentliga, nya enskilda telefoninrättningar få anläggas, då man deremot förut följt den grundsats, att blott en dylik anstalt finge finnas på samma plats. Orsaken till att man frångått den ursprungliga principen ligger förnämligast i en önskan å poststyrelsens sida att genom den på detta sätt skapade konkurrensen låta allmänheten sjelf bedöma huruvida den bäst betjenas af staten eller af enskilda bolag. Om ändamålsenligheten af denna anordning kunna dock berättigade tvifvel hysas. Flere telefonbolag på samma plats måste tydligen, i synnerhet om de använda apparater af olika system, fördyra och försvåra telefonkorrespondensen abonnenterna emellan. Ej heller talar erfarenheten för att dylika ri-

valiserande företag länge skulle ega bestånd; vanligen sammansmälta de eller ruinera hvarandra. Så arbetade 1879 i Paris samtidigt tre olika bolag, hvarvid det ena använde systemet Bell, det andra systemet Edison och det tredje systemet Gower. Snart uppgingo de dock alla i ett gemensamt bolag, *Société générale des téléphones*.

Äfven i Frankrike hade sålunda den enskilda företagsamheten i början slagit under sig det nyuppfunna kommunikationsmedlet, men staten har sedermera beslutat att sjelf anlägga och drifva telefoninrättningar bredvid de enskilda. Derjemte har staten förbehållit sig rätt att återköpa de koncessioner, som beviljats Société générale des téléphones och andra bolag.

Liksom i afseende å post- och telegrafverket är Schweiz äfven hvad telefonväsendet beträffar ett mönsterland, hvarför vi något utförligare skola redogöra för förhållandena derstädes. Telefonen infördes der först af ett bolag, men mot slutet af 1880 beslöt schweiziska förbundsförvaltningen att ej vidare medgifva enskilde anläggandet och driften af telefonanstalter, utan sjelf öfvertaga detta. Också tillhöra alla telefonledningar i Schweiz, med undantag af den i Zürich, förbundsförvaltningen. Denna har från och med 1881 upprättat telefonnät i åtskilliga städer, så att i maj 1883 ej mindre än 10 nät voro i verksamhet, 2 på väg att öppnas och 8 föreslagna. Flere af dessa nät äro dessutom satta i förbindelse med hvarandra, hvarjemte telegrafförvaltningen upprättat telefonstationer, tjenstgörande som telegrafbyråer på 43 olika platser.

Högsta styrelsen af telefonväsendet handhafves af centraltelegrafstyrelsen i Bern. Såväl telefon som telegraf förvaltas således af samma myndighet, hvilket medför billigare förvaltningskostnader. I spetsen för hvarje särskildt telefonnät står en chef, som tages ur telegrafpersonalen och på platsen representerar den högsta myndigheten. Han har vid sin sida ett ständigt och några tillfälliga biträden, utöfvar öfverinseendet och kontrollen öfver telefonnätet, besöker abonnenterna och insänder rapporter till öfverstyrelsen. Arbetet på centralstationen utföres af fruntimmer, hvilkas antal hålles i öfverensstämmelse med abonnenternas, så att en telefonist anställes för 70 à 90 abonnenter. Nattjensten betalas särskildt. Understundom befinna sig telefon- och telegrafstationen inom samma lokal, och sköta telegrafisterna då båda tjensterna.

Alla kostnader för telefonnäts och stationers anläggning och underhåll, personalens aflöning, förbättringars och förändringars vidtagande bekostas af förbundsförvaltningen. Vid anläggning följer styrelsen den princip, att ej locka till sig kunder, men så hastigt och så fullständigt som möjligt tillmötesgå allmänhetens önskningar. Så snart 30 abonnenter tecknat sig, anlägges en centralstation, telefonledningar upprättas och ett litet telefonnät uppstår, och gäller detta äfven mindre orter. Om 10 abonnenter så önska, sättes sedan detta nät i förbindelse med ett annat. För att bereda allmänheten tillfälle att i vidsträcktaste mån draga fördel af telefonen, är centralstationen, åtminstone i de större städerna, oupphörligen tillgänglig, såväl natt som dag, söndag som hvardag. Utom det vanliga, närmaste sättet för telefonens bruk, betjenar den allmänheten äfven på andra sätt. Så kan abonnenten medels telefon afsända och mottaga sina telegram; han har härigenom, så att säga, fått telegrafstationen flyttad inom sitt eget hus. För denna tjenst betalas en extra afgift af 0,10 fr. för hvarje telegram. Vidare kan abonnenten få bud öfversända till sådana personer på samma plats, som sakna telefon. Han behöfver blott meddela sin önskan till centralstationen, hvarefter telegrafpojkarne utföra det gifna uppdraget. Afgiften för dessa bud är antingen bestämd till ett fixt belopp, 0,10 fr. för hvarje gång, eller betalas 0,01 fr. för hvarje ord. Bud afsändas äfven nattetid, men då tillkommer för hembärningen en särskild natt-taxa, 0,50 fr. per kilometer. I två städer, Basel och Bern, äro dessutom särskilda allmänna telefonstationer upprättade, der hvar och en kan meddela sig med abonnenterna och få bud afsända till icke-abonnenter inom stadsområdet. Fem minuters samtal kostar 0,10 fr., hvaraf hälften tillfaller staten och hälften lokalegaren. Kostnaden för buds och ärendens uträttande är den samma som för abonnenter, med tillägg af 0,10 fr. till egaren af lokalen.

Vi se således att styrelsen i Schweitz rätt väl vetat att låta det nya kommunikationsmedlets fördelar komma den stora allmänheten till godo. För att fullständiga vår teckning af de olika sätt, hvarpå telefonen redan visat sig kunna verka i mensklighetens tjenst, anföra vi en användning, som den fått i Japan. Den användes nämligen der ganska mycket i polisens tjenst. Sedan flere gröfre förbrytelser begåtts i några af de större japanska städerna, beslöt man sig för att begagna sig af telefo-

nen för att uppehålla ordning och säkerhet i staden. Flere stationer anlades, polisbetjeningen inöfvades i telefonens bruk, och då brott förekommo, kunde man genast signalera till och ifrån polisstationerna. Efter denna anordnings vidtagande har också den japanska polisen med lätthet varit i stånd att kontrollera sitt område. I Japan har man äfven i stor utsträckning användt telefonen i jernvägarnes tjenst. I juni 1880 fullbordades en linie Suita-Osaka, 91 kilometer lång, utmed jernvägen, som var försedd med telegraflinie på andra sidan. Den har ländt trafiken till ej obetydlig nytta, och anläggningskostnaden var ringa. En annan linie anlades straxt derefter, och man var betänkt på att utsträcka telefonledningarna öfver hela jernvägsnätet.

Vi återgå härefter till Schweitz och vilja i korthet angifva de olika slag af abonnement, som der användas, samt de gällande abonnementsvilkoren. Det vanliga, *enkla abonnementet* afser förbindelse emellan centralstationen och en abonnentstation, och är priset härför öfverallt 150 fr., såvida afståndet ej öfverstiger 2 kilometer. Afgiften erlägges halfårsvis i förskott, den 1 januari och 1 juli, och kontraktet gäller för en tid af 2 år, hvarefter det kan af abonnenten uppsägas. Är linien ovanligt lång eller är abonnementet mycket isoleradt, såsom till exempel på landet, göres kontraktstiden något längre, vanligen 3 à 5 år. Offentliga myndigheter, välgörenhetsinrättningar, skolor, sjukhus och dylika åtnjuta telefonrabatt och betala endast 100 fr. Öfverstiger afståndet 2 kilometer, ökas afgiften i proportion af liniernas längd och trådantalet på redan befintlig linie, enligt följande plan:

antal trådar	ökadt pris för 100 meter
1	fr. 3,00
3	» 1,40
6	» 1,00
9	» 0,87
12	» 0,80

Förena sig flere om ett *gemensamt abonnement* vid en och samma station, ökas det vanliga priset med 30 fr. för hvarje ny delegare i abonnementet; tre delegare betala således 210 fr. Tar en och samma person *flere abonnement* vid samma centralstation, reduceras priset med 50 fr. för hvarje dubbelt abonnement; 2 abonnement kosta således 250 fr., 4 abonnement 500 fr. och så vidare. *Sjelfständiga abonnement* stå icke i förbindelse med

centralstationen, utan förena två enskilda lokaler, till exempel bostad och kontor, verkstad och butik. Priset för dessa två stationer och mellanliggande linie är 120 fr., såvida ej afståndet öfverstiger 2 kilometer, då priset ökas enligt ofvanstående tabell. För de nämda privilegierade institutionerna kosta dessa abonnement 100 fr. *Kombinerade abonnement* äro mycket omtyckta i Schweiz och bestå i förbindelse med centralstationen jemte direkt förbindelse med någon annan punkt, till exempel ett hus i staden, förenadt med centralstationen å ena sidan och direkt med ett hus på landet å andra sidan. Afgiften för dessa abonnement är 220 fr. för 2 stationer, ifall de tillhöra samma familj eller firma, eljes 250 fr., och får hvardera linien vara högst 2 kilometer. Kombinerade abonnement äro äfven tillåtna på linier, som ej stå i förbindelse med centralstationen, och är priset då 190 fr. Vidare märkas *multipelabonnement,* då en abonnent har förbindelse med centralstationen och direkte med två eller flere enskilda lokaler. I detta fall kostar hvarje förbindelse, som öfverskrider ett kombineradt abonnement, 70 fr. per år, om dessa supplementstationer utom en sakna förbindelse med centralstationen, deremot 100 fr., om de kommunicera med densamma.

Vid telefonering mellan olika städer följer man dels principen att de abonnenter, som vilja ha förbindelse med andra städer, betala en tilläggsafgift; dels låter man abonnementspriset vara oförändradt, men hvarje meddelande betalas enligt en särskild taxa. Abonnenterna i Thalweil, Horgen, Wädensweil och Richtersweil samtala sinsemellan och med abonnenterna på nätet i Zürich för en årlig afgift af 175 fr., abonnenterna i Wintherthur betala deremot vanligt abonnementspris (150 fr.) men dessutom 0,20 fr. för hvarje samtal med abonnenterna i andra städer. För framtiden har förvaltningen beslutat att endast tillämpa det senare systemet; emellertid lefver man ännu i experimentens tid, och erfarenheten får afgöra hvilket som är det billigaste.

Hvad öfriga länder beträffar, skola vi i all korthet angifva den ställning telefonen i några af dem intar. I Belgien, likasom i Italien, innehas telefonen af enskilde, och regeringen har på förslag af telegrafstyrelsen bestämt de vilkor, enligt hvilka koncession lemnas; äfven i Grekland är det enskilde, som handhafva denna inrättning. I Sverige är det hufvudsakligen en-

skilda bolag, som anlagt telefonledningar, och ha här enskilda personer och bolag obegränsad rätt att göra dylika anläggningar å privat mark. Deremot fordras regeringens samtycke för hvarje anläggning på statens jord, utmed allmän landsväg, statens eller sådan enskild jernväg, som står i förbindelse med statens telegrafnät. Telefonen har i Stockholm vunnit en sådan utbredning, att denna stad står främst i Europa i detta afseende. Här finnes nämligen en telefonapparat för hvar 60:de invånare, under det i Wien endast finnes en dylik apparat för 3,000, i London, Berlin och Helsingfors en för 1,000 och i Paris en för 700 invånare. I Nord-Amerikas förenta stater är telefonen i händerna på flere skilda bolag med olika system, hvilket är helt naturligt, då äfven telegrafen här eges af enskilde. Redan 1878 hade telefonen här på vissa linier trädt i telegrafens tjenst. I likhet med tyska riksförvaltningen har styrelsen i Japan ställt telefonen i samband med telegrafen, utom det att särskilda telefonnät äfven finnas. Dylika ha jemväl upprättats i Australien, på Nya Zeeland, der regeringen 1881 började anlägga telefonledningar mellan orter, som saknade telegrafisk förbindelse. I Buenos Ayres infördes telefonen samma år i statens tjenst, i det att presidenten anlade en ledning mellan si residens och regeringsbyråerna.

Upsala i juli 1884.

K. M. Thordén.

På Sveaborg 1808.

Dagboksanteckningar af en belägrad.

(Meddelade af R. Hausen).

Finlands statsarkiv har för en tid sedan af bröderne B. I. och A. P. J. Aminoff som gåfva fått emottaga ett konvolut handlingar, tillhöriga deras 1823 aflidne farfader, öfverstlöjtnanten Berndt Jonas Aminoff, hvilken under Sveaborgs belägring 1808 först såsom befälhafvare på Långörn aktivt deltog i fästningens försvar och derefter, sedan nämda fästningsdel i följd af den ödesdigra konventionen på Lånnan blifvit öfverlemnad åt fienden, öfverförd till hufvudfästet, i pinsam overksamhet nödgades tillbringa belägringens återstående, tryckande dagar. Ifrågavarande handlingar utgöras, förutom af ett antal af kommendanten, amiral Cronstedt egenhändigt skrifna order till bemälde Aminoff — deribland äfven befallningen om Långörns uppgifvande — af tvenne journaler, af hvilka den ena, utförligare och slutande med den 2 maj, dag för dag är nedskrifven under sjelfva belägringen, medan den andra, hvilken sträcker sig ett dygn längre framåt, eller till den sista, sorgliga dagen, utgör en efter fästningens öfverlemnande gjord sammanfattning af den förra, som det tyckes, ärnad att offentligen framläggas [1]). Vi meddela här den förstnämda med tillägg af författarens i den senare gjorda reflexioner med anledning af den sista dagens tilldragelser. Om ock i det väsentliga icke skänkande något synnerligt nytt bidrag till historien om det upprörande dådet, torde denna skildring, nedskrifven som den är under händelsernas omedelbara intryck, med intresse läsas af en och hvar [2]).

---

[1]) Finnes både renskrifven och i koncept. Det renskrifna exemplaret är undertecknadt: «B. J. Aminoff, Capitain vid Kongl. Adlercreutska wärfvade Infanteri Regemente» samt dateradt den 10 maj 1808, medan konceptet är signeradt B. J. A. samt dagtecknadt d. 8 maj s. å.

[2]) Författarens stundom felaktiga språk har här blifvit ändradt i öfverensstämmelse med nuvarande skrifsätt. Deremot äro Cronstedts order med «diplomatisk noggranhet» återgifna.

20 Februari. Garnison på Långörn inryckte till tjenstgöring derstädes den 20 februari och bestod af befälhafvaren kapten B. J. Aminoff, batterichefen löjtnant G. A. Sahlstedt, d:o d:o Theodor Langenskiöld, — alla dessa vid kongl. Adlercreutzska regementet — d:o flaggjunkarn vid arméns flotta Warneck; infanteriofficerare, löjtnant L. F. Aminoff, fänrik Carl F. Borgenström — bägge vid Adlercreutzska regementet — 29 man volontärer af flottan och 4 skeppsgossar, 202 man af Adlercreutzska regementet, 2 timmermän, 2 trumslagare och dessutom en underläkare.

Ifrån den 20 till och med den 1 mars arbetades för att sätta fästningen i det stånd, att den kunde möta fiendens attacker.

2 Mars, kl. 5 om morgonen, då det ännu var ganska liten dager, hördes några få musketskott ifrån staden Helsingfors, och strax efter syntes 4:de bataljon af kongl. Adlercreutzska regementet, som legat i Helsingfors under öfverste Gutofskis befäl, retirerande till Sveaborg, efterföljd af några kosacker, som likväl stadnade i Stadsviken, sedan de likväl förut dels tillfångatagit, dels sårat med pikar ikring 50 soldater, hvaraf 5 illa sårade fingo tillfälle (genom lossande af ett par 24 ℔ kanonskott härifrån) att, ehuru med möda, släpa sig hit, då de af oss buros till sjukhuset på lilla Öster Svartö. Sedan hafva dagligen några skott blifvit vexlade dels med kula, dels med bomber, granater och eldkulor, men utan någon synnerlig skada för oss, men, som det säges, med betydande förlust för fienden.

28 Mars anlade fienden ett batteri om natten åt Sandviken till, hvilket, så snart det ljusnade om morgonen, besköts härifrån, då ett mörsarbatteri ofvanför bakom berget började kasta 30-pundiga bomber.

29 Mars. Natten emellan den 28 och 29 transporterade fienden 18 och 24 ℔:dige kanoner, 4 st., och en haubits inunder batteri, hvarefter kanonaden började, och fortsattes, dels häftigare, dels långsammare, till eftermiddagen, då den upphörde.

30 Mars, kl. 2 om morgonen, började fienden kasta granater ifrån Skatudden, hvarefter 6 st. fiendtliga haubitser, som under mörkret smugit sig bakom Lånnan, äfvensom fiendtliga 30 ℔ mörsarbatteriet började en förfärlig eld, som lika häftigt besvarades ifrån fästningen och räckte till kl. $^{1}/_{2}$ 4, då fiendens

24 ℔ batteri började spela på Långörn, men fick goda svar, som räckte till kl. ½ 5, då kanonaden upphörde. Under denna tid röko 24 ℔ och 18 ℔ kulor äfvensom bomber ikring öronen uppå besättningen. En bomb slog ned midt på strandverket utan att skada någon. Ibland andra händelser gingo tvenne 24 ℔ kulor igenom en liten röd bod i fästningen, uti hvilken tvenne man då voro, som oskadde undkommo. Äfven 2:ne eldkulor itände latrinet, men blefvo släckta. Efter affären hittades på Långörn 15 kulor utom skärfvor af kreverade bomber; och bakom Lånnan lågo 9 döda fiendtliga hästar och [en] officers' värja, hatt och patronkök jemte 2:ne dödskjutne ryssar, och ett stort vak, deri förmodligen fienden nedsänkt sina öfriga döda. Oss har Gud nådeligen bevarat härtills, och det högst förunderligen. Som bevis häruppå kan sägas att en bomb nedföll i en af flottans rustkamrar bredvid en full kruttunna, brann då utan att krevera och utan att tända krutet. Lofvad vare Gud! Samma dag middagstiden började åter fienden kanonad från 24 ℔ batteriet och fick svar af oss, äfvensom några skott från Vester Svartö, hvarefter han tystnade.

31 Mars. En ryslig natt! Kl. 1 började af fienden en häftig kanonad ifrån alla håll, mest bomber, späckade med kallkulor. Denna varade till kl. ½ 3, då sista kulan ifrån fiendtliga 24 ℔ batteriet träffade vår 24 ℔ kanon, demonterade lavetten och blesserade 3 man af mitt dugligaste folk: n:o 122, Gust. Adolph Lind, viskare, miste ena låret, andra benet och ena handen; lefver ännu, men kan ej länge härda ut; n:o 78, Elf, miste ena låret uppe vid höften; torde komma sig; den tredje fick blott en kontusion. För öfrigt har Gud bevarat oss, ehuru mycket kulor haglat. Som detta var den första olycka, som händt här, blef folket i början modstulet, men uppmuntrades af befälet dels med goda ord och föreställningar, dels med bränvin, som verkade något; och hoppas jag de i morgon äro som förr.

Kl. 9 f. m. dog Lind; den andra är ännu hopp om. För hans mor äfvensom för Elfvens hustru och barn har allt befälet på Långörn öfverenskommit att genom spel samla understöd före. Måtte dessa blifva de enda behöfvande, äfvensom Lind och Elf de enda offer för Långörns försvar. — I natt nedslog en bomb å. Öster Svartö uti

löjtnant Platens rum utan att skada någon af de 5 personer, som voro inne i rummet; åter ett tydligt bevis af vår Herres utmärkta beskydd! Måtte vi alltid få behålla det! Kl. 4 e. m. började fienden åter kanonaden både med bomber och kall-kulor ifrån Sandviksbatterierne, och kontinuerade till kl. $^1/_2$ 6. Kommenderingen för Långörn provianterade under tiden äfvensom afhemtade skott, och voro under transporten högst utsatta för fiendens eld, men utan att en enda man blef skadad. En af de större bomberna slog ned på vallen, 4 alnar ifrån vestra gafveln af paviljongen, kreverade, slog sönder en ammunitionskista med tolf 18 ℔ skott, men utan att hvarken skada paviljongen, folket eller itända krutet i kistan. Alla fönstren förlorades. Under kanonaden skulle l[öjtnant] Langenskiöld och jag gå genom kapunieren till strandverket, men som jag tittade ut genom yttre kapunierporten, kom en fiendtlig kula, slog genom spanska ryttaren, som spillrades, och slog mig kring ansigtet. Kulan passerade oss på sex kvarter när. I natt eller sist nästa natt har fienden lofvat göra de alvarsammaste försök, kanske med stormning, men jag hoppas med Guds hjelp, som härtills varit oss högst nådig, att afvisa honom med blodiga hufvuden.

1 April kl. $^1/_2$ 1 började fienden åter en ryslig kanonad både med bomber och kall-kulor från tre håll, hvaraf vi hit fingo kall-kulor ifrån tvenne motsatta sidor. Kanonaden räckte till kl. 4 om morgonen under en sträng köld. En bomb nedslog framför mitt kammarfönster och utslog rutorna; en annan nedföll på vallen bredvid, som blef af flaggjunkarn Warneck med vallpiken nedrullad, innan den hann krevera; en annan nedslog på strandverket, kreverade och blesserade furir Majorin i pannan äfvensom korporal Hugg och en soldat på benen, men lindrigt. Warneck fick äfven kontusion, lindrig, i benet af en splint af spanska ryttaren. Detta var den rysligaste natt af dessa föregående fyra, men Gud ske lof, utan att göra vidare skada. En mängd kulor af alla slag uppsamlades åter om morgonen: rysliga trophéer af menskliga snillets uppfinning, att med största lätthet kunna mörda sina likar! Kl. 11 började åter, men några få skott, för att oroa. — Nu är den i går natt genom åsyn af de blesserade förorsakade fruktan försvunnen.

I dag på morgonstunden hördes ifrån kl. 5 till 9 kanonskott, ett hvar femte minut, ifrån Gustafssvärd, jemte några muskötsalvor. Rapport är ännu ej inkommen om orsaken härtill. Piketten på Gustafssvärd hade ryckt ut till Båkholmen för att rekognoscera, men träffade uppå fiendens jägare, som lågo förtäckte bakom berget och gåfvo genast eld, som ej skadde någon af våra, utom löjtnant Appolloff vid flottan, som blef dödskjuten och efterlemnad. Fienden fortfor nu att kasta och skjuta ända till kl. 5 e. m., då en parlamentär ankom med ett bref och återvände genast. Får se om vi få vara i fred i natt?

I afton kl. 10 flyttade alla officerare in uti ett gråstenshvalf, 4 aln i kvadrat, kallt och rökigt. Men man sof likväl till kl. 1/2 12, då fienden åter började sin kanonad, högst häftig ifrån alla håll, men besvarades lika häftigt, så att kl. 1/2 1 var allt tyst på fiendens sida.

2 April. På stora Öster Svartö nedföll en fiendtlig bomb på ett batteri uti en krutkista, som sprängdes i luften midt emellan folket, hvaraf ingen enda blesserades engång. Hvilken förundransvärd försynens omvårdnad! En bomb nedslog äfven här på trappan af träbaracken, kreverade, men skadade ej någon, utom n:o 23, Ephraim Krusberg, på handen, och en annan å donjongen, alldeles midt för sortien, äfvenså obegripligen lyckligt, utan att tillfoga någon skada. En korporal af arméns flotta hade å Gustafssvärd blifvit dödskjuten. Fienden hade å denna sida kommit så nära under betäckning af Båkholms bergen, att dess kanoner skjöto skrot intill Gustafssvärd. Å stora Öster Svartö hade en liten trumslagare blifvit förhindrad att fortsätta larmslaget genom en granatbit, som afslog hans ben. Dessutom lära ett par man blifvit blesserade å fästningen. En förlust, i jemförelse med häftigheten af fiendtliga elden och mängden af inkommande kulor, alldeles ringa.

Den sorgliga underrättelsen, att adjutant Uggla vid 4:de bataljonen af vårt regemente dött, försatte våra sinnen i en melankolisk författning. Han hade, stackars yngling, legat sjuk några veckor, men var redan något förbättrad, då en uti rummet, där han tillika med löjtnanterne Platen bodde, nedslagen bomb väckte hos honom en alteration, som förvärrade hans sjukdom och den första april om aftonen ryckte

honom undan. Han är ende sonen, och säkert ömt begråten af sina föräldrar, då de engång kunna få underrättelse.

Vid middagstiden i dag rymde åter en af lösdrifvarene öfver till fienden. Den sista mars hade redan 5 stycken af samma pack gått öfver; en måttlig förlust! Berättelse inlopp att en piga smugit sig från staden till fästningen, som berättat att ryssarne hvarje morgon transporterat ett stort antal blodiga munderingar m. m. till sina förråder; en tröstande bekräftelse å vår förmodan, att deras förlust är mångfaldigt större än vår. — Kl. 5 e. m. ankom en parlamentär med trumpetare ifrån staden, som mottogs af våra och med förbundna ögon infördes i fästningen; dröjde der $^{1}/_{2}$ timma, hvarefter de återfördes och afreste till staden. De voro tvenne, den ena af dem en löjtnant Soutkin vid gardet till häst, som ofta förut varit här som parlamentär och för hvilken hästen i början af belägringen blef af ett kanonskott från Långörn undanskjuten, då han var nog djerf att på 700 alnar vilja göra en rekognoscering. — I dag fingo vi den beklagliga nyheten, att vår älskade öfverste Adlercreutz, som vi alltid älskat och nu i synnerhet under denna tid i många afseenden saknat, blifvit fången och skall finnas i Helsingfors. Det måtte vara lika för honom att se oss inneslutne här, som det är för oss högst påkostande att veta honom så nära i fiendens händer, utan att kunna befria honom. — I dag dog på sjukhuset den andra blesserade, n:o 78, Elf, sedan han längtat att få se adjutant Uggla, hos hvars fru han var torpare. De träffades ock, men i ett annat lif, nästan på en gång. Fienden, som i synnerhet haft godt öga till vårt gamla latrin, det de ej allenast med kalla kulor förderfvat, utan äfven med eldkulor tändt eld uppå, kunde ej engång låta det nya, jag låtit uppföra utom deras åsyn, vara i fred. I natt föll en bomb, men bakom det, och sönderslog hela anstalten. Lycka att ingen var i embete! — I dag uppstaplades 100 st. af fiendens kulor, hitkomne och uppsamlade inom och vid vallarne af Långörn, deribland många misslyckade bomber. Ännu samlas de för att vid lägeligt tillfälle öfversändas, helst soldatesken, vidskeplig och fördomsfull, försäkrat att om de återsändas, skola de med full säkerhet döda någon, om ej några; och ofta får man

lof att begagna sig af hopens vidskepelse för att vinna ett ändamål, som man i annat fall aldrig med skäl, goda eller onda, kunnat befrämja. — Kl. $^1/_2$ 9 e. m. hitkom major Liljensparre och tillsade att vi hade 24 timmars stillestånd med fienden ifrån kl. 9 i afton, dock ej med alltför mycken säkerhet. Parlamentären, som var här på f. m., hade begärt det, på det general Buxhövden och amiral Cronstedt i morgon e. m. kl. 4 skola få ett sammanträde på Lånnan. Ändteligen får man då en gång riktigt hvila ut en natt, som ej skett på länge!

3 April. Riktigt fingo vi i fred hvila ut. På f. m. kl. $^1/_2$ 10 smög den ertzbofven Holmgren sig utom staketet och rymde öfver till fienden. Han observerades genast, men innan vi hunno få folket ut, var han redan vid Räntan; och som ej fick lossas något kanonskott, slapp han, sedan vår patrull förföljt honom och lossat ett gevärskott, hvars kula snuddade tätt förbi hans hufvud. Förargligt att sådant skulle hända, ehuru jag är glad att vara af med honom, emedan han stulit på alla håll. I dag fick jag nickorna färdiga och laddade framför paviljongen, så nu är det försvaret färdigt; äfven fick jag under stilleståndet de demonterade kanonerna reparerade. I afton kl. 8, då jag indelte folket för att, som jag trodde, åter få emottaga en het natt, ankom underrättelse att, i anledning af det sammanträde på $1^1/_2$ timme, som fiendtliga generalen Buxhövden och amiralen haft på Lånnan kl. 4 i e. m., denna natt äfven skall vara fredlig. Man vet ej huru länge det räcker. Emellertid är denna hvila stärkande och behöfs ganska väl för att förmodligen mottaga nya besvärligheter, kanske flere häftigare attacker.

4 April, f. m. kl. 10, hade amiralen m. m. Cronstedt åter ett sammanträde med fiendtliga generalen på Lånnan, men hvarom, det känna vi alldeles ej. E. m. bevistade vi begrafningen efter aflidne adjutant Uggla, vid hvilket tillfälle Grivelius höll ett kort, men ganska nätt tal. Det taltes väl här om ett och annat, som under befälhafvarens sammanträde skulle blifvit afslutadt, men utan att jag med visshet fick veta rätta sammanhanget. Vid bortgåendet ifrån begrafningen bad kommendanten mig ännu ligga trankil denna natt.

5 April. Ingenting passerat. Allt har varit tyst och stilla. Vid orderne hördes af intet.

6 April. Ingenting passerat. Allt som i går. Det underhandlas ännu. Ett grufveligt väder, som räckt allt sedan d. 4 middagstiden. Tvenne gånger har parlamentären varit här, och våra i staden, men oaktadt allt det veta vi ej af något med visshet, utom det, att vi ännu hafva stillestånd och att en del af palissaderingarna emellan holmarne är borttagen.

7 April fick jag order att, som vi i morgon skulle öfverlemna Långörn till ryssarne, skulle allt, utom kanonerna, oladdade, och kulorna transporteras derifrån; allt detta i följd af den konvention, som blifvit sluten emellan general Suchtelen och amiralen. Allt kom i rörelse, och ännu innan kl. 9 om aftonen var det nästan tomt hus.

8 April, kl. 10 f. m., afmarscherade jag ifrån Långörn med garnison, utom fänrik Borgenström, fanjunkar Falk och 20 man, som utgjorde vakt och som precis kl. 12 blefvo aflöste af en lika stor rysk vakt. Löjtnant Sahlstedt kvarblef äfven som artilleri officer; och återkommo dessa strax derefter. Kl. 11 paraderade jag för kommendanten och afhörde uppläsandet af konventionen, hvarefter jag intog de nya qvarteren för kompaniet uti Hårlemans skottbod på Vargön. Sjelf inflyttade jag till assessor Nyberg. Ehuru kanske det var en nödvändighet att öfverlemna Långörn till ryssarne, var det likväl så påkostande, att tårarne pressades utur våra ögon, och jag saknade äfven befälet öfver goda, hederliga kamrater, i hvilkas sällskap jag med den trupp jag kommenderade kunnat fatta posto hvar som helst.

9 April, om morgonen, lemnade jag ett vollant bref på franska till Ljungberg för att afsändas till min hustru på Backa[1]). — Ingenting vidare passerat af betydenhet, utom det att ryssarne marscherade in på Vester Svartö kl. 12 i dag på samma sätt som i går på Långörn. De komma allt närmare och närmare. Gud gifve vi kunde få dem dän ännu en gång! Men detta ser bedröfligt ut. På e. m. gjorde jag en promenad till kamraterna af 2:dra bataljon på Gustafssvärd och en visit hos Arbins.

---

[1]) I Sjundeå.

10 April, middagen, samlades alla de officerare, som varit kommenderade på Långörn, hos Österbergs för att äta middag. Kl. 5 e. m. samlades äfven der alla de officerare, som varit kommenderade på lilla Öster Svartö; och passerade vi dagen tillsammans till kl. 9, då vi skildes. Under denna tid insamlades för Elfvens enka 4 rdr 24 s., som jag emottog, utom hvad Borgenström förut har, 11 rdr. rg.

11 April. I dag fick jag först se och genomläsa den ingångna konventionen med ryssarne, om hvilken jag helt och hållet suspenderar mitt omdöme, emedan jag ej känner alla de orsaker, som kan billiga den. Hårdt är det likväl att redan blifva föreskrifven lagar. — I dag blef jag kommenderad som spektatör på bastion Hårlemans södra face och flank; jag säger som spektatör, emedan jag platt ingen besättning hade der.

12 April. Ingenting passerat af betydenhet. På e. m. begrofs en skeppsgosse, som under kanonaden mist ett ben. Det var en hygglig, men smärtsam syn; en 11 års gosse, vid den åldern offer för krigets härjningar, buren af kamrater af samma ålder; paraden af dylika, som alla varit utsatta för samma faror. Salvorna gingo galant. Kl. 6 e. m. syntes redan öppningen ungefär på en mil nära Gustafssvärd, och vakten påstod sig sett 3 st. seglare. Få se huru det går! I går nedref fienden båken. Det är lappri, men de hafva äfven bygt ett stort batteri på Båkholmen, som bestryker Vargön, och det är gement. Deras utposter äro planterade rundt ikring fästningen, och det ser ej heller rätt skönt ut.

13 April. Vid orderne blef jag befald att emottaga en infanteri fördelning på stora Öster Svartö. Detta är visst icke bekvämligt, men är likväl mycket roligare än den alldeles intet roliga post jag här hade. Kl. 4 i e. m. skall jag gå för att mottaga den.

14 April, f. m., ett ruskigt väder, som ej lofvar mycken hjelp för vår artiga belägenhet, och då äro vi förlorade. Jag känner visserligen ej officerarne, känner ej tillståndet i fästningen och politiska ställningen, men tror att ej det parti nu blifvit taget är det bästa, ty ännu tyckas vi ej varit i den belägenhet, att vi bort låta föreskrifva oss så hårda lagar och vilkor utan att vi föreskrifvit dem några.

E. m. exercerade jag en stund, men slöt upp, emedan både föret och vädret voro högst ohyggliga. I dag skref jag till svärmamma äfvensom till Grönborg och bad honom för allting framskaffa det. Gud låte mig få goda underrättelser från min älskade Ulla[1]. Snart är en månad förliden, sedan jag sist hörde något af henne. Jag undrar högeligen hvad hon tänkt, om kanonaden dessa rysliga nätter hörts dit. Men Gud ske lof att jag ej hade henne här; då hade allt det lilla mod jag nu hade varit förloradt. Måtte hon och de mina ej lidit något! Tids nog kommer lidande, då min goda Ulla få mjölka sin ko och jag plöja min åker, det enda parti som återstår oss, sedan så visligen blifvit bäddadt för oss. Gud hjelpe oss! Men göra har hon nu mera!

Ifrån kl. 5 till 1/2 8 var jag hos Elfvingarne och afhörde en koncert af tre små fioler, en bas och en altfiol och Barckens cittra. Den var rätt nätt och skingrade bekymren för det närvarande och tillkommande på en stund; men de komma allt åter och blifva dag från dag mera tryckande.

15 April. Ingen . . .[2] i dag, och således ingenting att göra. Denna sysslolöshet är nästan plågsammare än den mordiska sysselsättningen förut. Man kommer att tänka, grubbla etc. etc. och har god tid dertill, och allt tjenar till ingenting. Måtte ej allt vara förloradt!

16 April. Ingenting för dagen än att ryssarne uppsatt ett batteri på Räntan och arbeta för öfrigt dagar och nätter.

17 April, om morgonen, blef jag bjuden till middagen till Arbins, och ämnar på e. m. göra en visit hos Lejonhufvuds. — Visiten blef ej af i dag, emedan de ej voro hemma, men hos Arbins passerades kvällen och resonerades öfver vår ställning, som ej är den bästa. Öfverste Nordenskölds bekantskap gjorde jag der med största nöje; en man för hvilken jag bär största aktning, och som resonerar i min tanke ganska rättvist om vår belägenhet och huru det annorledes kunnat vara. Af Lejonhufvud blef jag vid gudstjensten, som hållits i hans rum, presenterad för hans fru

[1] Ulrika Margaretha Aminoff, författarens hustru.
[2] Ordet oläsligt.

af honom under namn af en älskad slägtinge, som verkeligen gladde mig, förty jag har alltid satt ett högt värde uppå honom.

18 April. Gudstjenst på f. m. E. m. gjorde jag en visit hos Lejonhufvuds och blef alltför vänskapsfullt bemött. — Kl. 4 samlades ett litet, men honett sällskap hos Österbergs och glammade der till kl. $^1/_2$ 10; så hem. Vidare ej om denna dagen att förtälja.

19 April, kl. 10 f. m., gick jag, Reutersköld och Fredenstjerna ut och gick ikring isen ända till kl. 11, då vi mötte Blomstedt, som nu jemte en parlamentär, unga kornett Suchtelen, ankom till grafven. Suchtelen medhade bref, tvenne stora paket. Många fingo af dem, men jag intet. Hvad tänker min älskade Ulla uppå, som ej skrifver! Hon måtte säkert redan fått mina tvenne bref; det slår aldrig felt; och om ej postgången skulle gå reguliert, kunde hon ju skicka i express till Helsingfors. Det är nu öfver en månad sedan jag hörde något derifrån. Gud gifve allt vore väl! — E. m. kl. 3 hade alla officerarne ett sammanträde hos nuvarande regementchefen Olivestam, som föreslog att vi skulle öfverenskomma om hvad vi, i händelse af ryssarnes inmarsch från den 3 maj, skulle hafva att utbe oss hos ryssarne. Mitt enda förbehåll nu, äfvensom de flesta af kamraternas, var att endera sammandragas, då vi officerare skulle gå i full borgen för soldatens trankila uppförande, emot det vilkor att vi under den tiden, eller så länge kriget varade, ej behöfde svära och blefve aflönte som nu, eller ock att vi skulle anses för krigsfångar, men aldrig svära så länge krig vore med Sverige. Major Stjernvall hade uppsatt sina tankar härom till pappers, uti hvilka större delen instämde. Gud hjelpe oss väl, men jag fruktar vi alle med hustru och barn komma på landsvägen. Vacker belöning för 22 års tjenst!

E. m. kl. 6 samlades vi åter hos Österbergs, men hvarifrån jag som sjuk måste gå kl. $^1/_2$ 9 och lade mig genast med en stark frossa.

20 April. I dag är det litet bättre, men inne måste jag hålla mig i dag. — I dag f. m. inreste 6 st. officerare till staden för att föreställa ryssarne diverse. Men Olivestam var af oss anmodad att blott säga det vårt regemente aldrig

godvilligt kunde komma att svära, så länge kriget varade. Få nu se hvad svar de medföra. — På e. m. var jag något bättre, så jag i morgon hoppas kunna gå ut. — Officerarne, som reste till staden, äro återkomna och hafva fått den tillsägelse, att allt befäl af Adlercreutzska regementet jämte de af soldaterne, som hafva hemvist, få permitteras med bibehållande af sina löner och utan någon slags ed under närvarande krig.

21 April. Ingenting af betydenhet passerat på fästningen, utom det att isen är lika stark som den varit och ger ej någon apparence om secours. Hushållen här arbeta dageligen uppå sin inpackning. Obegripligt att jag ej får något bref ifrån de mina. Gud låte allt vara som jag önskar! — På e. m. placerade jag fördelningen på stora Öster Svartö och passerade aftonen hos regements pastor Grivelius, då Barcken med sin cittra och löjtnant Nassokin med sin flöjt läto höra sig.

22 April mådde jag ej rätt väl. Var ute och gick en stund på fästningen och passerade för öfrigt dagen hemma. Ledsamt att ej få veta något hemifrån — om jag ännu har något hem i verlden, och ännu osäkrare hvarest jag får det i en framtid, hurudant det sedan blir. Gud låte ej något ondt vederfarits min stackars Ulla, Lina [1]) och mina goda mammor [2])! Hedda [3]) måtte redan länge haft Berndt hemma. När och hvart komma vi?

23 April. I dag mådde jag bättre. Gjorde på f. m. en promenad till Gustafssvärd och besåg de nya batterierna, som ryssarne anlagt på Båkholmen, oss till föga fromma. E. m. voro kaptenerne samlade till en del hos Palmfelt för att öfverlägga, men [det] blef ingenting utaf, emedan ingen kan decidera på våra förfrågningar. Värst är att jag ej vet huru jag skall få bort det lilla jag eger.

24 April. Norström äfvensom Wärnhjelm [2]) berättade mig att de fått bref af de sina, och jag får intet. Huru i Her-

[1]) Förf:s dåvarande enda dotter, Carolina Juliana, † 1809. [2]) Förf:s mor, Lovisa Charlotta Armfelt, † 1821, och hans svärmor, Ulrika Eleonora Nohrström, † 1826. [3]) Förf:s enda syster, Hedvig Lovisa, † 1864 och gift med sin kusin, kapten Berndt Anders Aminoff.

[2]) Troligen Herman Henrik, vid denna tid kapten vid Adlercreutzska regementet.

rans namn kan detta hänga ihop? Aldrig är det riktigt! Skulle ej min Ulla, om hon ville, lika lätt och lika hastigt som andra blifvit underrättad om att vollanta bref få skrifvas. Tålig man trifs — men underligt är det. Få se i öfvermorgon!

25 April. Ingenting mer än förut.

26 April. F. m. inreste åter ett sällskap af våra parlamentärer och dröjde der ända till e. m. kl. 6, då de återkommo och berättade att fälttraktamente blifvit oss beviljadt. Posten kom, men intet bref till mig. Min gumma bryr sig ej om mera att gifva mig underrättelser!

27 April. Intet af betydenhet. Allt som förr! Isen ännu så stark, att man kan köra lass öfver den. Gudi vare lof för mycket, men nu synnerligen för det mitt kompani är så friskt! Då de andra hafva 10 à 15 på sjukhuset och ännu flere i baracken sjuka, har jag blott 2:ne på sjukhuset och 6 à 8 i baracken. Gud låte det så fortfara dessa 6 återstående bedröfvelse dagar.

28 April. Ett ohyggligt väder på morgonen; e. m. något bättre, men kallt. Kl. 4 samlades alla kompanicheferne hos majoren för att öfverenskomma om ett och hvarje. I dag fick jag äfven med visshet veta att Berndt And.[1]) är hemma. Hela dagen plågades jag af en grufvelig snufva.

29 April. Ett ohyggligt kallt väder. Min snufva fortfar allt ännu, oaktadt Gericke plåstrat om mig. Gud bevare mig ifrån att nu blifva sjuk; det vore lök på laxen. På e. m. hitkom ryske generalen Kamenski, som till min glädje medhade ett bref ifrån min älskade Ulla, som är frisk, Gudi lofvad!

30 April. Ingenting betydligt, mer än att jag plågades af snufva, bröstvärk och värk i örat, allt sviter af nattvak på Långörn.

1 Maj. Sjuk, dåligt, passerade jag hela dagen hemma. Rätt artigt om jag till vår artiga utmarsch i öfvermorgon ej skulle kunna vara med. Förlusten är måttlig, men likväl vill jag ej blifva efter.

2 Maj, f. m., liqviderade jag kompaniet och bestyrde om ett och hvarje. Emottog af Olivestam 5 r. banko för Elfvens enka och barn som Timmermans orden gifvit. E. m. ämnar jag lemna till Nohrström kassa sedlar på 180 r.

[1]) Aminoff, förf:s kusin och svåger.

banko att inlösa, emedan han qvarblifver här. E. m. stod jag i mitt fönster och rökte med pipa, då Bengt Logren steg in, och aldrig tror jag han af någon emottagits med den glädje, som nu af mig. Nog af, jag kunde ej på en lång stund fråga honom något, ehuru hundrade frågor hvimlade i mitt hufvud. En stund dröjde han, och sedan läste jag min älskade gummas bref. I morgon marschera vi ut. Det enda jag vet och vill veta är att jag aldrig så snöpligt slutat något som nu. Ehuru okunnig om allt, skäms jag likväl. Har jag orsak, skall framtiden utvisa.

Här slutar journalen. I det ofvannämnda sammandraget har författaren för belägringens sista dag antecknat:

Den 3 maj om morgonen var den ohyggligaste dag jag öfverlefvat. Att som krigsfånge nödgas nedlägga gevär för en fiende är alltid smärtande för en svensk militär, men grufligt sårande på detta sätt, och i synnerhet för oss vid kongl. Adlercreutzska regementet, som blott 4 år gammalt ännu aldrig fått den nåden visa oss för vår konung och likväl gjort allt för att denna sommar med heder kunna göra det, och nu bedragne i sitt käraste hopp, nödsakade att lyda och nästan komplette utmarschera ifrån en fästning som Sveaborg och öfverlemna sig till ett regemente ryssar! När dertill kommer att vi ifrån början blifvit skilde ifrån vår älskade, vördade och alltid saknade chef, herr öfverste Adlercreutz, under hvars befäl vi trott oss kunna blifva allt hvad hedrande kan nämnas, men aldrig krigsfångar; att veta honom skörda lagrar der, hvarest hans regemente säkert skulle gjort sig förtjent af sin konungs nåd, sitt fäderneslands tacksamhet och hedern att få strida under en sådan chef — nu oskyldigt, men likväl i en neslig overksamhet fången, och huru!

Jag slutar här, emedan grämelsen att genom den obegripligaste obegriplighet se mig onyttig under påstående krig för mitt förtryckta fädernesland skulle förleda mig till omdömen och utlåtelser, lika onyttiga som mindre passande för en blott lydande och som ej får och kan inse det hela.

Så långt författaren! Som autentiska illustrationer bifoga vi här slutligen amiral Cronstedts instruktion för befälhafvaren på Långörn äfvensom hans förutnämda egenhändiga order till den samme.

1) **Jnstruction för Befälhafvaren på Longörn.**

Utom de skyldigheter Reglementet och författningar ålägger hvarje Befälhafvare för en troupp, rörande discipline, Exercitie och försvar m. m. har herr Capitaine Aminoff att vid Befählet på Longörn iagttaga hvad för Comendanter i allmenhet är påbjudit. Herr Capitaine undfår af Tygmästaren på fästningen upgift uppå Bestyckningen och dess placering, tillika med amunition och andra försvars vapen.

Alla förråder af namn som häldst inlägges i Capouniererne; i händelse af attaque ställes Reserven och Jnfanteriet utom de som Bevaka ingångarne uppå Donjonen at medelst en väl underhållen mousquetterie Eld understödja de nedre wärken, hvilka då de ej kunna hålla, retirera up i donjonen.

Alla embrassurer som H:r Capit: anser onödige att vara öpna Baricaderas och fastsättes.

Medföljer signal bref till Communications underhållande med hufvud fästningen.

Longörn provianterar för 10 Dagar för hela styrkan och då 5 dagar äro förlidne, åter för 5 dagar.

C. O. Cronstedt.

T. C. Liljensparre.

2) Herr Capiten Aminoff. — Långörn.

De raporterade bristerne skola i morgon afhielpas. För i natt behöfs inga utomordentliga anstalter endast H:r Capiten Comenderar en piquet af 1 Und. Off. och 25 man som äro oafklädde.

Är amunition ankomen, så flintas gevären och Piquetten har sine skått men ladda ej.

Den 23 Febr. 1808. C. O. Cronstedt.

3) Herr Capiten Aminoff. — Långörn.

Som hända kunde at den i Helsingfors förlagde Bataillon af Kongl. Adlercreutska Reg:tet blir twungen at retirera ur Staden in till Fästningen och den således komer at passera Longörn så måste all försigtighet anwändas att intet misstag sker eller at på den skiutes, och har Herr Capten at hos Herr Öfversten och Ridd. i H:fors begära det han i tid förut låter Herr

Capiten weta när retraitten sker och om något tecken öfverenskomma genast i afton. Den omtalte lilla posteringen utsättes som patroullerar åt Stads warfvet.

C. O. Cronstedt.

4) Capitain vid Kongl. Adlercreutska Reg:t Wälborne Herr B. J. Aminoff. — Långörn.

Bron kan rifvas när Herr Capiten för godt finner. Piquett och Förposter samt wagten ha laddade gevär och om H:fors Bat:ns retraitt behöfver souteneras med några Canon Skått, så får det ske. Men se noga efter och agta egna.

Jag skickade för en stund sedan et bref till Herr Capiten.

C. O. Cronstedt.

Sweaborg d. 26 Febr. 1808.

5) Den 20 mars insände Aminoff till Cronstedt ett så lydande „Memorjal“:

Som Jslåssningen Avancerat ända till Wägen emellan Långörn och fästningen utan att komma hit, får jag Ödmjukast Anhålla om tillstånd att med Egne Arbetare af Commenderingen härstädes få företaga Jssågning här ikring, och får jag förfråga mig om jag för dessa, i likhet med de öfrige Jssågarne, får Reqvirera Bränvin. Långörn d. 20 Marti 1808.

B. J. Aminoff.

Härå har Cronstedt med blyertspenna tecknat:

Sågningen får göras. Manskapet [som] dertill nyttias får En Jungfru Bränvin då de fullgort sig beting för dagen. Redskap får begäras från Flottan. Der kan af Capit. Funk ärhollas nödiga underrättelser.

C. O. Cronstedt.

6) Herr Capiten Aminoff Befälhafvare på Långörn.

I anledning af Herr Capitens rapport af denna dag får jag äran till swar lämna, att på Staden ej får skiutas på sätt General Orderne så wäl af går dagen som denna dag utstaka.

Fiendtliga Generalen har låfvat at ej etablera något Batterie som skulle ligga emellan Staden och Fästningen, hvarför i händelse det lika fult skulle ske, jag för att holla mitt löfte, befalt at på et sådant ej får skiutas för än andra ordres gifvas för tillfället.

Som Herr Capiten ligger så afskild för at få sådane ordres i momentet, eller i tid, så får jag öfverlämna detta til Herr Capitens egit bedömmande endast i den händelse då Batteriet wore så öppet at det kunde enfileras och träffas, eljest är det utan ändamål till kriget utan skadar endast oskyldiga, som redan lida nog. Från Ulricas borg hotas med ett Batteri, det lär mäst rigtat mot Hufvud Fästningen och förmodl. äfven utur Linien med Staden, samt Långörns Canoner ej kunna eleveras dit åt, som Herr Capiten känner belägenheten af Staden från sig, så kan derefter rättas, at ändamål winnes utan at bryta det aftal som gifvit är.

Jag har ansedt nödigt at göra Herr Capiten denna utförliga berättelse om tillståndet, på det Herr Capiten må komma utur all willrådighet, för at kunna bedömma hvad göras bör i närwarande omständigheter. Några skått som lossas på en lös troupp skadar sällan, det besvär de skulle få medelst en omväg så obetydligt, då de hafva flere wägar till at få sina fram.

C. O. Cronstedt.

Sweaborg d. 22 Martij 1808.

7) Den 28 mars 1808 afgaf Aminoff en så lydande rapport:

Fiendens Arbete upphörde Genast efter första skotten uppå deras närmaste Batterie; — men skulle der i natt höras något Arbete, Anhåller jag om Tillstånd att då och då med några Säkra Skott förhindra det. — Långörn d. 28 Marti 1808.

Aminoff.

Cronstedt har med blyertspenna härå tecknat:

Herr Capit. skal få Canon skått at söka tända, och när som helst dag eller natt får skiutas at hindra arbetet. Kast machinen törs jag ej lämna, för at ej få skada här om olyckan hände at Långörn togs.

C. O. Cronstedt.

8) Herr Capiten Aminoff Befälhafvare på Långörn.

I den olyckliga händelse at Pavillonen skulle blifva itänd, blir ej annat at göra än at garnizon retirerar in uti Hwalfven i donjonen. Vid dager får man sedan taga sitt partie efter omständigheterna.

C. O. Cronstedt.

Sweaborg d. 1 April 1808.

9) Herr Capiten Aminoff. — Långörn.

Som jag i dag på Eft. m. skal ha en samankomst med Fiendtliga Commenderande Generalen, så måste med alt skiutande innehollas til widare ordres.

Herr Capit:n måste holla noga upsigt öfver sitt folk och ej skiuta med annat än Studsare eller mousquett efter den som rymmer. Jag skulle hoppas at ej många gör det. Åtminstone skal jag biuda till att få dem åter.

C. O. Cronstedt.

Sveaborg den 3 Aprill 1808.

10) Herr Capiten Aminoff. — Långörn.

I anledning af den med Keyserliga Ryska Commenderande Generalen afslutade Convention kommer Långörns fäste at till Ryska Trouppeme öfverlämnas i morgon.

Herr Capiten har derföre at derifrån Transportera all enskilt egendom samt all Proviant, Sprutan samt krutet och Handgevären, lämnandes endast qvar Canonerne med kulor, Laddetyg *och* Lavetter, Luntstakar, Handspakar m. m. efter Herr Majoren och Riddaren Hiärnes ytterligare upgift.

Öfver alt hvad qvarblifver uprättas Jnventarium i duplo. Jngen ting förstöres af wärken eller tillhörigheter. Wid aflefveringen iagttages följande.

Jnnan kl. 12 i morgon middag bör Garnizon wara afmarcherad, hit till Fästningen. Herr Capiten qvarlämnar en wagt af 1 Off:r, 1 Und. Off:r, 1 Trumslagare och 20 man. Kl. 12 slagen aflöses denna wagt af lika stor Rysk. Herr Lieut:t Sahlstedt som Artillerie Officer aflämnar Artilleriet efter Jnventarium och får på ena exemplaret qvittence af den Ryska Art:e Off:r. En Off:r af Fortification skickas härifrån at aflämna wärken. När detta är skedt afmarcherar wagten. Herr flaggjunkar Warneck som mägtig språket blir med dessa Off:e som Tolk och återföljer hit med dem.

C. O. Cronstedt.

Sweaborg d. 7 Aprill 1808.

Långörns bestyckning utgjorde enligt förteckning:

Bastion Lieven	8	stycken	18 ℔	Canoner
Strandverket	2	„	24 ℔	d:o
	13	„	12 ℔	d:o
	4	„	6 ℔	d:o
	2	„	3 ℔	d:o

Capuniern Törne på vallgången	4 stycken	6 ℔	Canoner
i logementerne	3 „	3 ℔	d:o
Capuniern Gärdes på vallgången	2 „	6 ℔	d:o
i logementerne	3 „	3 ℔	d:o
	41 stycken.		
På donjonen	16 stycken	nickor.	
	57		

Epilog,

å Nya teatern efter aftäckandet af Runebergs bronsstod, den 6 maj 1885.

Åtta år är det fosterjorden
hvilat lätt öfver skaldens stoft,
skyddat, värmt det i bistra vintrar,
blommat, grönskat i sommardoft.
Rundt kring bygden ha nya slägten
lärt sig läsa i Fänrik Stål
att det fattiga fosterlandet
är det högsta af alla mål.
Och det folk, som i arf af skalden
sjelfmedvetandets stolthet fått,
när det sett hur dess fäder kämpat,
när det sett hvad det sjelf förmått,
Finlands folk har åt den, som fattat
allt dess tystaste hjeltemod,
hur det lidit och hur det segrat,
rest gemensamt en minnesstod.
Det är mödan från magra sveder,
landets sundaste id och märg
och dess renaste tro och heder,
som rest vården åt Runeberg.

Så var dagen nu ändtligt inne,
när från välkända anletsdrag,
djupt inpräglade i hvart minne,
slöjan föll med ett enda tag;

när det varmaste, som vi ensamt
känt med skalden såsom vår vän,
för minuten fick bli gemensamt
mellan hundra och tusenden.
Under mulna och tunga skiften
stod han hög för oss åter fram,
som en varning från sjelfva griften,
lugn och upprätt och allvarsam:
att af hjeltarna förr i tiden
fordras söner, som äro män,
att på senaste finska striden
kan det följa en annan än,
att det fattiga land, som närt oss
fordomtima med bröd af bark,
genom armodet sjelft har lärt oss
bästa konsten att vara stark:
ödmjukheten, som ger oss trösten,
ger oss styrkan att hålla ut,
när en frostnatt tar bort om hösten
sommarns gröda som sin tribut.

Unga tiden den ler förstulet:
nöden är ju en saga ren,
och om lyckan vill vända hjulet,
vänder man sig derefter sen!
Hårdt var fordom visst Finlands öde,
fullt af strider och frost och svält,
nu har längesen fredens flöde
tvättat bloden från våra fält,
nu ha mörkret och frosten vikit,
nu ha ändtligen vi fått vår,
och den jord, som oss fordom svikit,
strör nu blommor i fädrens spår.

Men den vår, som är till att njutas,
njutes föga i våra dar,
tanken spännes och hjertat mutas,
och man frågar och får ej svar.
Öfverskattad är tidens hjerna,
tvifvelsliten är hvarje man,

målen sjelfviska, utan kärna,
man drar vapen emot hvarann.
 Ty den vilja, som blott är hjertats,
vill förståndet ej veta af,
sen det sörjt för att känslan svärtats,
gäckats, hånats och gått i kvaf.

 Det är tiden. — Men låt oss vara,
slitas sönder af inre split, —
kommer en gång en verklig fara,
samla nog vi oss bit för bit,
 glömma kampen uti vårt inre,
sanningsökandets alkemi,
för ett fastare mål, men mindre,
som kan småningom uppnådt bli.
 Och som fordom för fosterlandet
ge vi gerna vårt unga blod;
hjertats vilja skall adla bandet
kring vår siares minnesstod.

K. A. Tavaststjerna.

I bokhandeln.

A. Meurman: Sanakirja yleiseen sivistykseen kuuluvia tietoja varten. Helsingfors, G. W. Edlund. H. 1—5, à 75 p.

Ett lexikon »för de kunskaper, som höra till den allmänna bildningen», kan äfven med små dimensioner vara af mycket gagn för de djupare lagren af samhället, och bör isynnerhet i vår tidningsläsande tid redan anses såsom ett behof för den finskspråkiga allmänheten. Ty lika litet som hvarje skriftställare och tidningsskrifvare kan definiera hvarje term, hvarje främmande ord, som han begagnar, eller berätta hvarje af honom omnämd persons lefnadsöden, lika litet kan en stor del af den läsande allmänhet, hvars civilisering försiggår i första generation, hafva reda på allt detta. Den behöfver derför ett konversationslexikon. Uppgörandet af ett sådant är, såsom hr Meurman sjelf framhåller, ingen lätt sak, och blir ännu svårare, ju mindre omfattande arbetet måste vara. Svårt är redan valet af artiklar, svårt är att vid deras behandling träffa det väsentliga. Mycken skicklighet, noggrannhet och omsorg behöfves för att i allt meddela riktiga, pålitliga fakta och fullt objektiva bedömanden. Och härtill kommer ännu att uti ett så outbildadt, eller kanske rättare sagdt, i ett så litet till stadga med afseende å uttrycks- och skrifsättet hunnet språk som finskan många svårigheter uppstå vid valet af ord och termer, vid främmande ords rättskrifning och böjning o. s. v.

Med afseende å valet af artiklar säger hr Meurman öppet att han icke funnit någon ledande princip, utan upptagit de ord, hvilka hans öra angifvit som allmännare förekommande i literaturen. Mycken ledning i detta afseende kan man hafva af andra konversationslexika, förteckningar öfver tekniska termer i finskan etc. Vi hafva jemfört en del af det sist utkomna häftet med ett par utländska lexika af samma slag och funnit att i hr Meurmans arbete upptagas några, isynnerhet arabiska ord, som utan afsaknad kunnat vara borta, medan å andra sidan flere ganska vigtiga artiklar saknas, t. ex. Haaparanta, Haga eller åtminstone Hakoisten linna, Hallanti, Haller, Hamilaiset kansat, Hartmann v. d. Aue, Imatra m. fl. I allmänhet torde man dock böra erkänna att hr Meurman vid valet af artiklar ådagalagt ganska godt omdöme.

Ett par allmännare anmärkningar måste vi dock göra. I arbetet saknas artiklar öfver flere inhemska män, hvilka ofta förekomma omnämda i literaturen, t. ex. Achrenius, Ahlqvist, brö-

derne Collan, Ingman, Gottlund, Hannikainen m. fl. Skola de finska författarenamnen uppsökas från annat håll än de utländska? Och hvarför finnas då t. ex. Arvidsson och Castrén upptagna? — Likaså äro några mycket berömda män (P. Brahe, M. Calonius, v. Döbeln, v. Beskow) affärdade ytterst knapphändigt, andra åter, som ingalunda äro mera berömda eller stå oss närmare, hafva fått spaltlånga omnämnanden (Dahlberg, Deak, Cromwell). Hr Meurman säger sig varit medveten om denna ojemnhet.

Å flere ställen är innehållet behandladt med stor vårdslöshet, såsom när »Neuralgin» säges vara »läran om nerverna» (se v. Anatomia) eller *Ipso facto* öfversättes med *tositeossa* (i sjelfva verket) o. dyl. En mera genomgående vårdslöshet är att vid lånade sammansatta ord blott det ena af de primitiva ord, hvaraf de bildats, blifvit angifvet, t. ex. vid Aerodynamika, Akropolis, Anemometeri, Hyperboreeit m. fl. Vid andra saknas sådana förklaringar alldeles.

Dessa anmärkningar äro mindre vigtiga, och skulle icke arbetet i formelt afseende lemna så mycket öfrigt att önska, så vore det värdt ganska mycket erkännande. Men hr Meurman har behandlat det finska språkets så väl konstruktionssätt som ortografi så vårdslöst och inkonsekvent, att han i betydlig mån paralyserat det gagn, som hans arbete eljes kunnat medföra. Hr Meurman tyckes t. ex. helt ogeneradt i finskan begagna agent, och sålunda få vi läsa satser sådana som »Enzio tuli voitetuksi Fossaltan luona Bolognalaisilta ja vangiksi otettu», hvaruti den förra delen af satsen angifver att Enzio »blef vunnen från bolognesarne», fastän meningen är ungefär motsatsen, och den senare delen är ofinsk.

På det mest förvända och inkonsekventa sätt går hr Meurman till väga, då han skrifver främmande ord. Visserligen erbjuder det finska språket i detta afseende många svårigheter; men dessa kunna och böra på ett tillfredsställande sätt lösas, om man noggrant och utan förut fattade meningar iakttager huru folket härutinnan förfar. Och just i ett sådant arbete som detta, hvari en mängd lånord begagnas och hvilket afser att göra dessa begripliga just för folket, är det oundgängligen nödvändigt att sådana ord böjas och skrifvas i enlighet med folkets sätt att begagna dem, hvilket alltid måste anses såsom det enda riktiga. Om hr Meurman i detta sitt verk riktigt och konsekvent skrifvit och böjt dessa ord, så skulle han väsentligen bidragit till lösandet af den svåra frågan om sättet för främmande ords skrifning och böjning i finskan, en fråga hvari t. ex. öfversättaren af Webers verldshistoria inlagt betydande förtjenster. Men hr Meurman har endast bidragit till att ännu mera bortkrångla frågan.

På ett ställe följer hr Meurman det gamla skrifsättet, på ett annat den fonetiska principen, och omotiverade nya teorier på ett tredje o. s. v. Så är t. ex. »Cyrillus» att uppsökas under denna form, medan »Kyrillos» är ställdt inom parentes; men strax derefter följer art. »Cyrus», från hvilken läsaren hänvisas

till »Kyros», och får derför vänta tills arbetet hunnit till detta ord, hvilket tyckes låta vänta på sig. Orden *sanskriti, Prakrita* stå med så skrifven början och ändelse bredvid hvarandra (se v. Indogermanit). Likaså läsas formerna *Murena'n, Archia'n* bredvid hvarandra (se v. Cicero). *Evankelistat* skrifver hr Meurman (frånsedt ett tryckfel) riktigt efter bibelöfversättningens föredöme, men formen *Evankelio* använder han, ehuru denna aldrig förekommer i dessa finskans äldsta språkurkunder, hvilka i fråga om främmande namn oftast följt språkets egen natur. Likaså skrifver han *Asterisko,* men *Apostrofi, Demagogi* och *Ptolemeus'en*, ehuru alla dessa ord i det grekiska originalspråket ändas på *-os.*

Vid skrifvandet af dessa från främmande språk lånade ord vill hr Meurman alls icke tillämpa den fonetiska principen, som eljes är så genomgående tillämpad i finska språket, der man skrifver alldeles så, som man (folket) talar, och der man betecknar långa ljud med dubbel bokstaf. Han »tror i sanning icke att det nyligen till användning komna bruket att skrifva t. ex. »teaatteri» blir långlifvadt, då detta skrifsätt har uppkommit ur ett försvenskadt öra». Vi unnade gerna hr Meurman nöjet att äfven här strida emot detta språks inflytande, om han ginge konsekvent till väga. Men hvar finna konsekvens i hr Meurmans arbete? Han skrifver *debarkērata, arrondēraminen,* men *arenteerata, hyperboreeit;* han skrifver *akrobati,* men *haarniska* är föredraget framför *harniska;* han skrifver *auskultanti, akseptanti* o. s. v. Med afseende å dessa två sistnämda ord ville vi särskildt bedja hr Meurman någon gång noga lyssna till huru de af folket sjelft uttalas och sedan tänka efter, huruvida slutet af dem ljuder mera i likhet med det finska namnet *Antti* eller med appellativet *anti.* Han skall då möjligen — om han vill — inse att hans eget skrifsätt uppkommit af hans vid svenskans skrifsätt vana — ögon.

Med afseende å lånade ords böjning säger sig hr Meurman ej blifvit öfvertygad om riktigheten af någon bland de följda principerna, utan har han antagit sitt skrifsätt (t. ex. Kolchis'in, Memphis'in, Perthes'en, Ptolemeus'en, Minos'en) af praktiska skäl, emedan det är af vigt att läsaren får klart för sig huru namnet i originalspråket lyder. Men han vill icke tillgripa det naturligaste sättet att nå detta vigtiga mål, som han dock sjelf riktigt framdrager: att flytta det lånade ordet i dess nominativform oförändradt till nominativ i finskan och sedan böja det der på samma sätt, som de finska ord böjas, hvilka hafva lika ändelse i nominativen. När t. ex. hr Meurman vill tala om Ptolemeus' lärobyggnad (se v. Almagest), så bör han i likhet med *oppirakennus, -uksen* böja *Ptolemeus, -uksen.* När han (se v. Hexameteri) begagnar den riktiga formen *epoksissa,* bör han, om han vill vara konsekvent, på föregående rad begagna formen *Homeroksen.* — »Men då få vi ju de rysligt» fula ändelserna på *-oksen, -koksen, -ukseksi* och dylika», invänder väl hr Meurman. I våra öron ljuda formerna på *-osen, kos'en, -us'eksi* (och äfven de på *-kon, -koksi*) och dylika minst lika

fult; de äro dessutom oriktiga, emedan folket icke i sitt språk begagnar sådana. Till och med hr Meurman, begagnar utan betänkande formen *turkiksiksi* (se v. Angora). Och det säkra är att sådana äro de enda former, som folket begagnar och således ej anser fula. Har hr Meurman icke hört *notariuksen, komsariukseksi, Iskaniuksen, Walleniuksen, Eljaksen, Eliksen, Nüilekselle* och dylika? Vill hr Meurman företaga sig Sisyphusarbetet att häri »civilisera» folket?

Ett ganska märkvärdigt förfarande finna vi slutligen uti hr Meurmans sätt att beteckna vokallängd i främmande ord. »De långa vokalerna har jag märkt med ett streck», säger han i sitt egendomliga företal, hvilket vi redan ofta citerat. Och hvad vore häremot att invända, blott han i praktiken förfarit riktigt? Men att så ej varit fallet, se vi af följande ur mängden plockade exempel: *Anadyomēne, Antigōne, Antilegōmena, Eurīpides*, ja, till och med *Hȳper!* Hr Meurman tyckes ej förstå skilnaden mellan lång och accentuerad kort vokal, ehuru det språk, som han i sitt verk begagnar, om det ock ej är hans modersmål, dock hade bort lära honom denna skilnad. Vid det sistutkomna häftets affattande tyckes hr Meurman kommit till någon aning om denna olikhet, hvarför han börjat här och der begagna äfven accent; och sålunda få vi se t. ex. följande fyra ord efter hvarandra tecknade på följande sätt: *Hȳper, Hypérbeli, Hyperbōli* och slutligen efter den afskydda fonetiska principen *Hyperboreeit!* Afven det ungerska namnet *Horwáth* tecknas med accent, utan att något anger det accenttecknet i ungerskan betecknar lång vokal, och att första stafvelsen alltid i detta språk, liksom i finskan, är betonad.

Och dessa oräkneliga inkonsekvenser vill hr Meurman verkligen att skriftställarne borde taga efter! Han säger nämligen, på tal om de olägenheter, som härflyta deraf att ord kunna skrifvas på flere sätt, »enda sättet att afhjelpa denna svårighet vore att skriftställarne skulle använda ordbokens rättskrifningssätt»! Han tillägger visserligen: »detta är naturligtvis för mycket fordradt»; men att alls sätta det i fråga, då man har så litet principer och så litet följer dem man möjligen har, det är dock nästan starkt.

Åt oss ger hr Meurman dock välvilligt en ganska god tröst: »sådana här produkter», säger han, «äro afsedda för stundens behof och duga således endast för stunden». Nå, då kunna vi ju hoppas att snart ett eljes likartadt arbete utkommer, der man förfarit litet mera *cum grano salis*, »hituisen järkeä käyttämällä».

O. Grotenfelt.

Edvard af Brunér: Latinsk elementargrammatik, 3:dje uppl. omarb. af *C. Synnerberg*, 311+XI ss. 8:o. Helsingfors 1884, G. W. Edlund.

Då ref. tidigare vid särskilda tillfällen i Finsk tidskrift

(särskildt Tom. XI sid. 392 f. och vid recensionen af Törnebladh-Lindroths latinska grammatik Tom. XIV sid. 44 f.) yttrat sin tanke om nödvändigheten att i skolgrammatiken betydligt begränsa stoffet, vill han granska föreliggande lärobok blott som en omarbetning af den brunérska. I detta afseende förtjenar den allt loford. Uppställningen är redigare, reglerna äro enklare och exemplen talrikare. Vigtiga tillägg hafva gjorts samt till och med några af språkvetenskapens resultat upptagits i formläran, för det mesta i förklarande tillägg. Äfven i syntaxen har utg. bemödat sig om att förklara det latinska språkbruket. Någon gång synes han oss dervid hafva förfarit med mindre försigtighet, såsom då i § 311 talas om »ett bibegrepp af intensitet», som skulle förefinnas i gerundivum. Detta är icke mer fallet i *scribendus, scribendum* än i *skrifvande* eller *att skrifva;* icke mer i *ars scribendi* än i *skrifvandets konst* eller *konsten att skrifva; hodie tibi scribendum est* betyder *du har i dag skrifning* eller *du har att skrifva,* sedan *du måste skrifva.* Härvid och i § 317, likasom också i mycket annat, hade enligt vår tanke den ofvannämda i Sverige använda grammatiken med fördel kunnat följas.

I vissa fall ville vi föredraga Brunérs framställning, så t. ex. §§ 217—219, 265—267 och 305 i hr Synnerbergs bearbetning. Läran om oratio obliqua har föga vunnit på omarbetningen; den skall med det vanliga grammatiksystemet aldrig upphöra att vara ett grund, på hvilket elever fastna, om icke det mystiska oratioobliqua helt enkelt fattas som bisatser till utsatta eller utelemnade rektionsord, d. v. s. dels accusativi cum infinitivo (hvartill äfven retoriska, i sjelfva verket utsägande frågor höra), dels finala satser (med *ne* och med eller utan *ut*), dels indirekta frågesatser; bisatserna få reflexivt pronomen och konjunktiv efter samma allmänna grunder och i samma fall som exempelvis kausala *quod*-satser. Förbytningsregler och mera dylikt äro lika onödiga som förvillande.

I allmänhet har utg. sjelf insett och i företalet framhållit de olägenheter, som uppstått genom en mer omfattande omarbetning af Brunérs lärobok. Men i det stora hela har hr Synnerberg deri, såsom vi redan sagt, lyckats, och särskildt kan hans syntax i jemförelse med originalet betraktas som ett sjelfständigt verk, som har bestämda företräden framför föregångarens.

Äfven metriken framträder i ett tidsenligare skick, och uppställningen af enskilda horatianska metra är enklare och riktigare än i många tyska grammatikor.

Mycken omsorg är använd på det rent formela elementet; man kan trygt säga att den största möjliga noggrannhet häri är uppnådd.

Hr Synnerberg lofvar närmast söka åstadkomma en extemporaliebok, antagligen ämnad att innehålla öfversättningsuppgifter till latinet för att belysa reglerna, som vi hoppas, endast de för uppfattningen och det riktiga återgifvandet af latinska texter

verkligen behöfliga. I detta afseende förefinnes en ledsam brist såväl i den finländska, som den i Sverige utkommande skolboksliteraturen.

F. Gustafsson.

Draba Verna: Romantiska öden; en skildring från tiden närmast efter 1808—9 års krig; med 1 fotolitografi, 330 s. 8:o. Helsingfors 1884, G. W. Edlund.

Genom några tidningsföljetonger har allmänheten tidigare varit i tillfälle att göra bekantskap med märket *Draba Verna.* Hennes noveller utmärka sig icke genom synnerlig originalitet eller kraft, men skildringen är i allmänhet ledig och liffull, och förf:s fantasi rik, så rik att den en och annan gång öfverskrider gränsen för det sannolika. I »Romantiska öden» är denna begåfning på sin plats. Det gäller här att teckna den för sin skönhet och sina skiftande öden bekanta mamsell Mörck.

Skildringen begynner 1810 på Sunds prestgård på Åland, der den ryska kaptenen Mustofins inkvartering väcker oro och förstämning. Prestens yngsta och enda hemmavarande dotter, m:lle Mörck, kunnig i tyska språket, blir först kaptenens tolk och efter någon tid hans fästmö. Fadern såsom lutersk prest emotsätter sig dock på det bestämdaste hennes förening med en man, som bekänner en annan religion och dessutom tillhör ett folk, som nyss förut såsom fiende inträngt i landet. Då kaptenen kort derpå förflyttas till Åbo, öfvertalar han den oerfarna 14-åriga flickan att följa sig, och hon lemnar hemmet, följd af mor Brita, en gammal trotjenarinna. Förgäfves söka flyktingarna förmå grekiska och lutherska presterskapet att sammanviga sig. Hon anropar nu fadern om tillgift. Denne infinner sig i Åbo och söker beveka dottern att återvända hem. Hon kan emellertid ej förmås att bryta sina åt Mustofin gifna löften, hvarför fadern öfver henne slungar sin förbannelse. Kriget emellan Ryssland och Frankrike utbryter. Mustofin kommenderas till Ryssland och anförtror sin fästmö i sin morbroder, general Demidoffs vård. Denne, som fattat en häftig passion för m:lle Mörck och icke torde hafva varit overksam vid Mustofins aflägsnande, underrättar snart hvardera af de älskande om den andras död. Ensam och öfvergifven tillbringar m:lle Mörck några långa år i ett slags ofrivillig fångenskap hos denne general, hjeltemodigt värnande sin heder och trotsande generalens alla maktspråk och ränker. Genom en ung handlande Tåklin beredes hon slutligen tillfälle att rymma, men, anklagad af Demidoff för hustjufnad, blir hon efterlyst, gripen och jemte Tåklin återförd till Åbo. Saken undersökes, hon frikännes samt befrias från Demidoffs förmynderskap. Derpå trolofvar hon sig med sin befriare och anropar sin fader om nåd och försoning; denne bevekes och läser välsignelsen öfver dottern och Tåklin, hvarpå de unge bosätta sig i Björneborg.

der Tåklin öppnar en handel. Snart skördas han dock af kopporna, och hon är nu enka vid nyss fylda 21 år. Hon fortsätter nu sjelf mannens affär samt företager i och för den en resa till Petersburg, på hvilken färd hon af en händelse återfinner sin för död ansedde, henne fortfarande varmt tillgifne ungdoms trolofvade. Allt kommer så på rätt — i novellen; i verkligheten mötte hon ej sin ungdoms trolofvade vid lif, utan hans likprocession.

Som synes är ämnet rikt, och om också skildringen i många afseenden afviker från verkligheten, läses den likväl med nöje, och många enskilda partier vittna både om fyndighet och god observationsförmåga. Särskildt förtjenar att framhållas mötet emellan far och dotter efter flykten med Mustofin, fångenskapen hos Demidoff, äfvensom teckningen af begge bröderna Tåklin. I allmänhet har förf. lyckats bäst der hon hållit sig till verkligheten, och hade förf. troget följt den och endast försett den med en lämplig historisk ram, hade hon kunnat frambringa ett verk af ett visst kulturhistoriskt värde. Men härför hade fordrats ett grundligare studium af den tid och de förhållanden, som skildras.

I anmälan antydes att förf. haft att tillgå temligen utförliga anteckningar om m:lle Mörcks öden, men huruvida dessa eller förf. bär skulden för de många, såsom det tyckes, temligen omotiverade afvikningarna från verkligheten må lemnas derhän: härigenom hafva emellertid många episoder med afgjord romantik gått förlorade. Så t. ex. den serenad Demidoff anstälde då hon, befriad från honom, afreser till Åland; hans gång efter annan i frieriärenden ditsända kurirer, af hvilka slutligen den unge löjtnanten, i stället för att framföra Demidoffs anbud, friade för egen räkning; det af Demidoff föranstaltade öfverfallet på de nygifte, hvilket endast genom unga fru Tåklins rådighet och sinnesnärvara omintetgjordes; enträgenheten hos Demidoff, hvilken aldrig lemnade henne ur sigte, utan, fastän stående på grafvens brädd, då hon inträdde i sitt tredje gifte, ännu till denna bröllopsdag sände henne bref och skänker. Att hjeltinnans öden efter Tåklins död mindre förmått intressera förf. är klart, men äfven denna tid hade nog erbjudit ett ganska rikt romantiskt stoff. Vi vilja endast erinra om bröderna Tudérs rivaliserande täflan om den unga enkans hand, hennes bröllop med den ene af dem, hennes flykt och äktenskapets upplösning m. m.

Ett bestämdt fel begår förf., då hon låter hjeltinnan hos Demidoff kvarglömma de bref hon vexlat med sin befriare och derigenom gifva ledning för efterspaningarna. Den som bestått en så långvarig kamp som hon, handlar nog med mera omtanka. Ett så sjåpigt uppträdande, som förf. tillskrifver henne vid kanslirörhöret, blir ock på samma grund omöjligt, och verklig skada är att förf. försummat att skildra Demidoffs vid samma tillfälle för rätta på ett makalöst och honom ypperligt karakteriserande ett ytterligare framstälda giftermålsanbud. Nog öfverdrifven befaller mor Britas ytterliga vidskeplighet och den af henne

anstälda besvärjelsescenen i Kastelholms slott; idyllen vid sjöstranden midsommaraftonen och tattaren Zeffos uppträdande äro äfven bra nog teatraliska. Vida kraftigare hade en teckning af episoden emellan den fåfänga länsmansfrun och m:lle Mörck verkat.

Till sist en anmärkning om hjeltinnans namn och porträtt. Hela skildringen igenom kallas hon Anna, ehuru hennes verkliga namn var Fredrika Charlotta. Hvarför förf. gjort detta i en skildring, som vill vara historisk, är svårt att förstå, i synnerhet då en verklig Anna Mörck funnits till. Och hvad porträttet beträffar, så är detta, så fint och tilltalande det än är, endast en på fri hand uppgjord fantasibild: så vidt vi hafva oss bekant, känner man tills dato icke något porträtt af m:lle Mörck från hennes ungdomsår. Detta sätt att söka vinna allmänheten kan icke annat än högeligen ogillas.

L—s—l.

H. Ibsen: Kuninkaan alut; suomentanut Ellei; ynnä tekijän elämäkerran ja muotokuvan kanssa; 128 s. 8:o. Borgå 1884, Werner Söderström; pris 2 m. 75 p.

Den samme: Yhteiskunnan tukeet; suomentanut Pio Talmaa 108 s. 8:o. Borgå 1884, Werner Söderström; pris 1 m. 75 p.

Hr Elleis öfversättning visar huru stora anspråk ett sådant arbete som Kongsemnerne ställer på den, som vill öfverflytta det till ett annat språk. Hr Ellei saknar ingalunda förmåga att ledigt behandla finskan, och han är väl förtrogen med andan i Ibsens arbeten, hvarför skaldens knappa, tankedigra språk oftast är mycket träffande återgifvet. Äfven har den finska texten genomgått det sceniska uppförandets luttrande eld, hvarpå den synbarligen vunnit i ledighet. Men likväl anträffar man här och hvar språkligt oriktiga och oegentliga uttryck, som visa att sista handen icke lagts vid öfversättningen. Dock ville vi icke tillmäta dessa brister särdeles stor betydelse.

Öfversättningen af »Samfundets Stötter» är icke heller fullt tillfredsställande: man anträffar oegentligheter och styfva eller kanske rättare sagdt opraktiska uttryck, som dock sällan stör det öfverväldigande intryck, man får af den storartade dramen.

Hr W. Söderström har vunnit sina största framgångar som förläggare af finska originalnoveller och originala dramatiska arbeten. Hans ansträngningar för befrämjandet af öfversättningar förtjena också erkännande. En större ekonomisk vinst torde dessa öfversättningar icke medföra; så mycket mera önska vi att han må få skörda äran af att hafva riktat den finska literaturen med klassiska öfversättningar af klassiska utländska mästerverk, en ära som är väl värd att eftersträfvas. Vi tro att denna vår önskan redan börjat förverkligas med det, som senare utkommit.

O. Grotenfelt.

Emile Zola: Vackra Lisa, roman, öfvers. af R. S.; 333 s. 8:o. Sthlm 1884, R. Seelig. Kr. 2: 50.

Den »vackra Lisa» är, hon också, en telning af den beryktade familjen Rougon-Maquart. Men det är en helt ny sida hon representerar. Hos alla de föregående medlemmarne af familjen har en viss excentricitet gjort sig gällande, om icke annat så någonting sjukligt i lynnet eller anlagen, som skiljt dem från massan af menniskor, antingen i godt eller i ondt. Här deremot ha vi att göra med den personifierade kälkborgerligheten. Den vackra Lisa vill framför allt *anses* som hederlig, d. v. s. korrekt, enligt alla de yttre former den allmänna opinionen, anständigheten och ärligheten i bokstaflig mening, föreskrifva. Hon vill äfven efter sin uppfattning af saken *vara* hederlig, samt är det också till en del, ehuru sjelfviskheten, den enda driffjedern till hennes handlingssätt, gör hennes hederlighet mer osympatisk än en annans ohederlighet. Genom sin kalla, beräknande karakter behärskar hon sin svage, godmodige man och drifver sin stackars opraktiske svåger, Florent, i förderfvet. Denne Florent är hennes fullkomliga motsats: oegennyttig ända till ytterlighet, finkänslig och hängifven, svärmar han för frihetsidéer och inlåter sig i politiska stämplingar — af det mest barnsliga slag för resten — *men* bestraffas så mycket hårdare, som han redan en gång förut varit för samma felsteg dömd till galererna och deportation och nu under ett antaget namn vistas i Paris, sedan han lyckats rymma från förvisningsorten. Förf. har stält dessa båda kontraster i konflikt, hvarigenom bådas skaplynne så mycket bjertare framträder; de äro i romanen hufvudpersonerna, hvars handling rör sig kring Florents återkomst till Paris samt de olika skeden i hans inre och yttre lif, som medverka till hans förnyade deportation. Men ehuru detta utgör hufvudmomentet, drages läsarens uppmärksamhet derifrån genom en mängd bipersoner och biomständigheter. Det är i synnerhet lifvet i Hallarne, detta samhälle af råa månglare och månglerskor, detta ymnighetshorn af födoämnen, som dagligen uttömmes öfver verldsstaden, som erbjuder förf. rikt stoff till beskrifningar, hvilkas vidlyftighet slutligen tröttar och förlamar intresset, oaktadt all den bländande virtuositet, hvarmed ämnet framställes och i oändlighet varieras. Bland bipersonerna tillvinna sig ett par läsarens odelade sympati. Claude Lantier, det misslyckade målaregeniet, kastar poesins skimmer öfver hela denna verld af lumpenhet, råhet och den krassaste materialism; denne filosof indelar menniskorna i »feta» eller lyckliga och dåliga samt »magra» eller olyckliga och goda, och slutligen, då de förra vunnit framgång och de senare dukat under, utbrister han i dessa ord, som utgöra klämmen af bokens innehåll: »hvad de hederliga menniskorna ändå äro för ett pack!» Fru Françoise, den präktiga grönsakshandlerskan från landet, som, midt i »detta eländiga Paris», dit hon hvar morgon hemtar sitt lass med grönsaker, har bevarat sitt varma hjerta och sitt sunda

omdöme, är både hvilsam och uppfriskande. Deremot vämjes man vid den noggrannhet förf. egnar förhållandet mellan de båda halfvuxna barnen, Cadine och Marjolin; någonting mera motbjudande kan man knapt få läsa.

Som kulturskildring eger denna roman onekligen stora förtjenster. Menniskorna tyckas direkte kopierade efter naturen; hvarken deras handlingar eller uttryck ha undergått något förmildrande inflytande, nej, icke det ringaste. Och omgifningen, som utgöres af de kolossala Hallarnes nästan oöfverskådliga gallerier och stånd, är utförd i minsta detalj, så att man med ledning deraf ännu efter århundraden skall kunna framkalla en lefvande bild af Hallarne i Paris under andra kejsaredömet.

L. A.

Marie (Förf. till »Anna», I Hemmet m. fl.): *Ungdoms minnen,* öfversättning af — ck. 371 sid. 8:o. Sthlm 1884, O. Lamms förlag; kr. 2: 50.

Flere af denna norska författarinnas föregående arbeten äro öfverflyttade till svenskan, och åtskilliga af dem hafva tidigare blifvit omnämda i Tidskriften. Det har då påpekats hurusom hennes skildringar i främsta rummet uppbäras af det lediga och angenäma framställningssättet. Den djupare observationsförmåga, som ur den hvardagligaste karakter eller den alldagligaste händelse hemtar fram något, som förmår fängsla och intressera oss, har förf. icke. Hade hon i »Ungdoms minnen» genomfört det uppslag hon gifvit och låtit oss följa barnet, ynglingen och mannen under hans utveckling, skulle hufvudsaken blifvit, enligt mönstret af den engelska psykologiska romanen, som man tydligen ser att hon haft för ögonen, huru karakteren bildades, formades och sedan segrade eller dukade under i kampen mot lifvet. Men så djupt går blicken icke. Hennes hjelte blir till en slags *deus ex machina,* som griper in och styr och ställer allt till det bästa, för att återgälda sina välgörare deras godhet. Händelse har blifvit hopad på händelse, och der sådant varit nödigt, har gerna någon katastrof af ovanligare art fått göra slag i saken. Det intresse, som en väl uppfunnen och genomförd intrig alltid väcker, åstadkommes emellertid icke härigenom, dertill är handlingen alltför splittrad och berättelsen för långt utdragen. Som förf. städse framstält och tecknat sin hjelte så, att ingenting rimligtvis skall hindra honom från att komma i åtnjutande af all slags lycka och välgång, så har också läsaren, långt innan detta sker, upphört att med spänning motse förvecklingens lösning.

Genom berättelsen går såsom förf:s eget inlägg en dold underströmning af religiositet. Att meningen vore annat än god kan icke ställas i fråga, men om den moral, som, i likhet med hvad som sker i en mängd sedelärande engelska romaner, sålunda predikas, verkligen åstadkommer det den syftar, att förbättrande

och förädlande inverka på läsaren, är skäligen problematiskt. Bokens konstnärliga värde har den åtminstone ej ökat. »Ungdoms minnen» förefaller betydligt underlägsan föregående arbeten af förf:s hand.

H—a.

P. A. Lindholm: Hos lappbönder. Skildringar, sägner och sagor från södra Lappland. 159 s. 8:o. Sthlm 1884, Albert Bonnier; kr 1: 75.

Hvarje bidrag till kännedom om de hittills temligen litet beaktade lapparne och deras i många afseenden egendomliga lif är alltid välkommet, särdeles i de fall, då dessa bidrag basera sig på en så noggrann kännedom om förhållandena, som förestående lilla arbete ådagalägger. Förf., som öfver 18 år vistats i den till Sverige hörande delen af södra Lappland, skildrar nästan uteslutande de bofaste lapparnas d. ä. lappböndernas lif. Han presenterar för läsaren deras hemlif i hvardagslag, i helg och vid fester; följer dem på åker och äng, i skog och på sjö, under fredlig id och på jagt efter skogens vilda djur, dess glupska ulf och dess väldiga, ludna drott. Skildringen är klar och förråder genom sin noggrannhet och rikedom på enskildheter såväl förf:s varma intresse för folket, som ett vaket öga för dess karakteristiska drag. Särskildt och med rätta betonar förf. den väsentliga olikhet, icke blott i lefnadssätt, utan äfven i åskådning och skaplynne öfver hufvud, som råder emellan lappbonden och den icke bofasta lappen, hvilken olikhet äfven belyses genom målande exempel. Arbetet afslutas med en delvis på bygdemål meddelad samling af sagor, skrock, ordspråk och gåtor, visande prof på lappböndernas intellektuela lif. För hvarje vän af etnografiska skildringar är arbetet välkommet.

L. W. F.

Alfred Lindqvist: Aprildagar, Nya dikter, 152 s. liten 8:o. Upsala, 1884. Universal Bibl. Förlagsexp. häftad 2 kr.

Det förefaller nästan som en anakronism när en nutids författare riktar sjutton nioradiga verser till »den trötta aftonsolen» och för den omtalar hvad den skådat under sitt lopp alltsedan den som morgonsol gick opp. Att han sedan låter »Midnatten» på tjugusex sidor, men på varierande versmått sjelf förtälja sin saga sker väl blott för att komplettera dygnets historia. Tillägges nu att han vidare i trettiotre verser berättar en »Dröm» om yttersta domen, så borde läsaren få klart för sig att förf. åtminstone har haft godt tålamod. Huruvida läsaren kommer att utveckla samma egenskap i lika hög grad är en annan sak. Vi betvifla ingalunda förf:s varma känsla för det goda och sköna; andemeningen i sådana stycken som »Barnatro», »Det bästa», »Ett litet eden», »Hemmets verld» och de ofvannämda m. fl. be-

visa det tillfyllest, men förf. kan tyvärr ej beherska sitt ämne, och ej heller hålla måtta. Med någon sjelfkritik hade han kunnat utmönstra ur sina dikter många öfverflödiga ord, triviala vändningar, utnötta bilder och de ständigt återkommande omsägningarna. Då skulle otvifvelaktigt en kärna återstått, som verkat tilltalande och värmande.

L. A.

Öfversigt.

Konstöfversigt. Det halfår, som förrunnit sedan min redodogörelse i Tidskriftens novemberhäfte för Alexanderstäflan och Konstföreningens höstexposition har varit så rikt på företeelser af både glädjande och sorglig art inom vår konstverld, att en referent råkar i förlägenhet vid försöket att i en kort och öfversigtlig framställning behandla det mångfaldiga materialet. Någon fullständighet kan icke ifrågakomma, och jag inskränker mig derför till att blott anteckna det vigtigaste.

Man torde icke ha väntat sig att Konstnärsgillets julmarknad så snart efter Konstföreningens årsutställning skulle hafva något anmärkningsvärdt att bjuda på. Den var emellertid både god och rikhaltig.

Hr *F. Ahlstedt* öfverraskade genom sin stora skördescen. En sommarmorgon, kort efter soluppgången, då lägre partier ännu ligga i en af klara reflexer upplyst skugga, har skördefolket slagit sig ned vid stranden af en sjö och njuter under skämt af hvilan och af kaffet. I bakgrunden utbreder sig ett vackert landskap, ett af de vackraste hr Ahlstedt måladt. Otvifvelaktigt hedrar bilden sin upphofsman. Redan dess ovanligt stora dimensioner måste hafva erbjudit icke ringa svårigheter för en konstnär, som hittills för det mesta hållit sig till långt anspråkslösare format. Kommer härtill de många figurerna, det vidsträckta landskapet och den fint spelande belysningen. Det är emellertid just i den sistnämda jag trott mig finna taflans förnämsta förtjenst. Det hvilar en ovanligt frisk och behaglig stämning öfver det hela, hvilken intager vid första ögonkastet o[c] som ej förlorar vid förnyadt betraktande. Taflan är dessuto[m] alltigenom studerad och utförd med största omsorg, och vis[sa] partier, t. ex. kvinnan längst till venster, äro nästan förträffli[gt] gjorda. Hvad man skulle önska till är en större kraft, en stör[re] raskhet än den, öfver hvilken hr Ahlstedt förfogar. Intresset b[l]. dessutom något splittradt genom de många vackra saker, hvil[ka] konstnären icke nänts uppoffra för effekten af det hela. Vid[a]

tyckes mig det genomgående leendet i skördefolkets ansigten något för enformigt och otillräckligt varieradt — andra detaljanmärkningar att förtiga.

Jemte hr Ahlstedts bild tilldrog sig hr *Hj. Munsterhjelms* stora Tuulois-vy uppmärksamheten. Det var åter en solbelyst, glittrande bit af en bland våra tusen sjöar; till höger i förgrunden en strand med en bondgård, en tall, en klappbrygga och ett nothus, som mörkt aftecknade sig mot den lysande himmeln och vattenspegeln. Hr Munsterhjelms förträffliga egenskaper återfunnos äfven här i hög grad. Det var samma poesi i uppfattningen, samma kända, leende stämning, samma elegans i teckningen, samma delikatess i färgen, som skaffat hr Munsterhjelms konst så talrika vänner. Men man tyckte sig äfven här alltför mycket märka konstnärens retoucherande hand. Man saknade äfven här den energiska observation, den frappanta natursanning, hvilken tillför hr Lindholms landskap ett djupare, mer ihållande intresse. Det är icke min mening att förringa värdet af hr Munsterhjelms konst. Den bär städse vittne om en outtömlig produktionsförmåga, om ett varmt sinne för den idylliska skönheten i vissa af våra finska motiv och om en formel talang, som äfven vid de stora konsthärdarna ingalunda hör till det vanliga; den eger slutligen alltid ett älskvärdt tycke, som är förtjusande. Jag hade också icke så mycket betonat den nämda bristen i hans konst, om icke hr Munsterhjelm sjelf i vissa af sina bilder visat sig ega förmåga att fylla den. Jag åsyftar främst en landskapsstudie efter naturen på Konstnärsgillets utställning samt ett vinterlandskap med öppen sjö sammastädes, hvilket oaktadt sina framstående förtjenster — anmärkningsvärdt nog — länge förgäfves väntat på köpare, medan långt mindre värdefulla saker af konstnärens pensel utan svårighet blifvit sålda. Sådant uppmuntrar visserligen icke just att slå in på en annan väg.

Bland öfriga bilder på julmarknaden vill jag nämna endast ett utmärkt vackert litet vinterlandskap i aftonstämning af samma konstnär samt fröknarna *Wiiks* och *Schjerfbecks* taflor från senaste års »salon», två barn vid en mur af den förra och en begrafning i Bretagne af den sistnämda.

Den 10 december sistförflutna år afled i Åbo en af den finska konstens veteraner, historie- och porträtt-målaren *Erik Johan Löfgren.* Genom en samlad exposition af hans arbeten under februari månad sökte den finska Konstföreningen att hedra den bortgångnes minne.

Naturen hade visst icke ämnat Löfgren till en »Gjennembrudsman», ty om någon öfver den obemärkta medelmåttan stående varit oförmögen till initiativ, så nog var det Löfgren. Men hon hade dock tydligen ämnat honom till målare, och årsbarn var han så att säga med den finska konsten sjelf. Deraf

kom det sig att Löfgren för vår konst fick en betydelse, som ingalunda var ringa. Genom sina bleka, känslofulla bilder, hvilka så väl stämde till tidens romantiska smak, genom sina porträtt ur olika samhällslager, åldrar och kön, genom sin person och sitt umgänge verkade han mer än de fleste för konstsinnets och konstintressets spridande i vårt land. Och derför skall han icke glömmas, äfven sedan hans bilder förlorat sin tjuskraft och den finska konsten, vuxen ur barnskorna, med större krafter och friskare mod brutit in på nya banor.

Om något, vittnade utställningen om den stora frontförändring konsten gjort sedan den tid Löfgren stod på höjden af sin bana. Man gick bland dessa bilder såsom bland ett främmande slägte, hvars språk man har svårt att förstå. Och hade de icke varit verk af Löfgrens pensel och hade de icke haft det så att säga historiskt fosterländska intresse, som berodde på deras mästares betydelse för den finska konsten, så hade expositionen säkert icke lyckats tilldraga sig en bråkdel af den uppmärksamhet, som nu kom den till del — och den var dock temligen ringa. Man saknade der just det, som ger vår tids konst dess hufvudsakliga verkan: den mäktiga formkarakteristiken, det illusoriska återgifvandet af ljus och färg, bravuren i den tekniska behandlingen. Löfgrens bilder förefalla oss alldeles för mycket tablå-artadt uppstälda, alltför sentimentala i uttrycket, alltför naturlösa och osäkra i utförandet.

Vi lefva snabt i detta ångans och elektricitetens tidehvarf, och en omhvälfning, som förr gjorde sig under sekel, koncentreras nu inom decennier. Mer än någonsin går också kulturutvecklingen i våra dagar fram så att säga stötvis, i reaktioner, och deraf har skett att vår generation icke kan fatta och njuta den föregåendes verk.

Det måste dock ärligen medgifvas att Löfgren ingalunda var någon stor konstnär, allra minst en, som förstod att göra effekt och tilldraga sig uppmärksamhet. Väl saknade han icke en ganska aktningsvärd målaretalang, poetisk känsla och sinne för vacker form och behaglig färg, men så mycket mer energi att uttrycka hvad han ville och menade. Men der ligger mest något så vänligt och tilltalande i hans bilder, att man gerna ser bort från brister och svagheter och tager viljan för verket. Löfgrens tid hade också långt mindre fordringar på den tekniska fulländningen än vår. Kunde bilden blott väcka en poetisk känsla, en ideal föreställning eller en filosofisk tanke, så var det icke så fasligt noga med formen i och för sig. Hvad Löfgren beträffar, så hade han under sina tio-åriga studier i Stockholm aldrig lärt sig teckna säkert och karakteristiskt eller gifva föremålen en modellering, som kraftigt skulle framhäft formen, och hvad han lärde i Düsseldorf och Paris ersatte aldrig rätt det försummade. Löfgren var icke man till att gifva det väsentliga fullt och helt med några kraftiga drag. Det var tvärtom förs:

genom långvarigt sökande och rättande han slutligen kom till ett något så när. Derför är det också endast några få af hans arbeten, som höja sig öfver medelmåttan och visa hvad Löfgren kunde, när han riktigt ville.

Den anmärkta bristen framträder kanske mest i hans talrika porträtt, emedan man främst här väntar sig och har rätt att fordra ett frappant återgifvande af den yttre formen i dess karakteristiska egenheter. Det var också endast penningebehofvet, icke begåfningen, som gjorde Löfgren till porträttmålare. Väl kom han till att icke så oäfvet få fram likheten, åtminstone der den ej var alltför svår att träffa, men något slående, något öfvertygande blef det i alla fall icke. Bland den stora samling konterfej expositionen hade att uppvisa var det ganska få, som förmådde väcka ett intensivare intresse. Bland dem vill jag blott nämna porträttet af konstnärens moder från år 1860, hvilket är utfördt med varm pietet, och den vackra bilden af universitetets vicekansler, baron J. R. Munck (1866). I alla fall hafva hans porträtt ett långt större värde genom de betydande personer han afbildat (jag påminner endast om Runeberg, Snellman, Topelius och Cygnaeus), än genom egna förtjenster.

Löfgren var ingen produktiv konstnär. Ty utom de visserligen talrika porträtt han var tvungen att måla, utförde han under sin fyratio-åriga konstnärsbana, kopiorna afräknade, väl knappast tjugu taflor, och bland dessa äro flere endast kostymerade modellbilder. Föga uppfinnings- och idé-rik som han var, arbetade han dessutom långsamt och betänkligt. Men hans figurmålningar, af hvilka elfva voro utstälda på expositionen, bära alla en gemensam prägel, som är ytterst betecknande för sin upphofsman. Redan valet af ämnen ger vid handen hvad för en andas barn han var. På Konstföreningens första exposition 1847 hade han »ett ungt fruntimmer med en dufva», som drog uppmärksamheten på den då tjugutvå-årige artisten. Dylika uppgifter älskade han under hela sitt lif. Han målade en flicka med blommor (1856) och en med perlor (1857), båda i Düsseldorf, en italienska med tambour de basque och en annan med slända (i Paris) eller vackra fruntimmer i kostym, såsom »la rêverie» (Paris 1863) och »Zopfflickan», hans sista i München (1881) utförda arbete. Att framställa en handling var icke hans sak. Han ville blott ha fram något vackert och tillika något poetiskt, ty skön känsla var det han främst ville måla. Också hans öfriga taflor äro situationsbilder i samma stil. Redan hans »heliga Cecilia spelande orgel» (Stockholm 1848), hvartill Carlo Dolce tyckes hafva gifvit förebilden, angaf hans ideala riktning, hvilken han aldrig svek. Han svärmade för sådana ämnen som »Psyke» (Stockholm 1851), med fuktig blick sväfvande på fjärilvingar, »Kristus i örtagården» (1854), »Hagar och Ismael, försmäktande i öknen» (1858), »Karin Månsdotter och Erik XIV efter Sturemorden» (1864) och »Kristi förklaring» (ofullbordad, 1880),

hvilka alla kommo till utförande, samt »Prins Magnus, Gustaf I:s son, då han vid Vadstena är i begrepp att kasta sig i sjön» (efter poem af Holmström) och »Gustaf Adolf den store och Ebba Brahe i en båt på Mälaren», hvilka aldrig kommo längre än till idén eller möjligen skizzen. Och med ämnena öfverensstämde äfven uppfattningen och behandlingssättet, huru än det tekniska maneret vexlade efter den skola, under hvars inflytande han för tillfället stod. Alla hans bilder bära ett drag af känslofullhet, icke mindre i form och färg, än i uttryck, och om hon äfven i brist på kraft och karakter ofta slår öfver i det sentimentala, så väcker hon dock alltid vårt deltagande genom sin uppriktighet och trohjertade naivitet.

Det kunde vara intressant nog att följa Löfgrens konstnärliga utveckling från den vekhet, som röjer sig i »Psyke», genom den manligare idealstyl, hvilken han lärde sig i Düsseldorf, till den natursannare stoffkarakteristik, som var vinningen af hans sista utrikesresa. Men jag har redan alltför mycket öfverskridit måttet för en öfversigt och vill derför endast påpeka den seghet, som yppar sig deri, att Löfgren ännu vid slutet af sin bana förmådde upptaga så mycket af den moderna realismen och så väl assimilera det inhemtade med det väsentligen ideala skaplynnet i sin konst, som han visar sig hafva gjort i »Zopfflickan», den sista och ojemförligt bäst målade af alla hans bilder. Någon penselsvängare i modern mening blef han väl aldrig, men hans observation af valörerna och han sätt att lägga färgen på duken vann dock en säkerhet och en kraft, som visserligen var oväntad. Det var derför också med glädje man erfor att konstnärens syskon, handlanden G. A. Löfgren och fröken W. Löfgren, förärat den vackra bilden till Konstföreningen.

Löfgrens exposition efterföljdes snart af Edelfelts i medlet af mars, men emellan dem båda låg dock ett helt svalg, svalget af en revolution i hela uppfattningssättet. Man målar icke poesi numera, man målar natur, man drömmer och svärmar icke mera, man observerar, man står klarvaken inför verkligheten sådan hon är. Man idealiserar ej, man karakteriserar, man lägger icke an på känslan utan på illusionen. Intresset har vändt sig från ämnet till formen. Kommer härtill den stora skilnaden mellan de båda konstnärernas personliga talang och hela skaplynne.

Helsingfors publik har vant sig att anse hr Edelfelts årliga expositioner såsom hos oss sällsynta högtidsstunder af konstnjutning, och hon fann sig icke heller denna gång sviken i sin förväntan. Då utställningen emellertid icke visade någon ny sida af konstnärens talang, anser jag mig denna gång kunna inskränka mig till att endast anteckna de förträffliga porträtten i olja af kommerserådinnan A. Sinebrychoff (knästycke, naturlig storlek, en face), och af fröken E. de la Chapelle (bröstbild, profil), den

mästerliga porträttskizzen i pastell af arkitekten K. A. Tavaststjerna samt den lilla interiören från arbetshemmet för gossar i Helsingfors.

I sammanhang härmed vill jag omnämna två enskilda taflor, hvilka afgjordt höra till det bästa af säsongens konstproduktion, nämligen den åldrige fogelmålaren *Ferdinand von Wrights* präktiga kungsörn och *B. Lindholms* ypperliga, stora »vy öfver sjön Laxen vid Baldersnäs» (norra Dalsland), hvilken inköptes till Konstföreningen med de af ständerna till dess förfogande stälda så kallade Längmanska medlen.

Genom stoden öfver sin fader har bildhuggaren *V. Runeberg* lagt ett nytt och betydande verk till raden af sina föregående. Och han har aldrig behandlat en svårare uppgift. Ty det gälde denna gång icke blott ett vanligt porträtt, utan främst att i yttre form gifva åtminstone en aning om den oändliga kärlek och vördnad, hvarmed det finska folket omfattar sitt största minne, och af den upphöjda enkelheten i den runebergska sångmöns karakter samt dessutom att konstnärligt behandla den otacksammaste af alla kostymer, den moderna. Redan i och för sig måste ett fristående kolossal-monument erbjuda stora svårigheter för en skulptör, som första gången mottager ett sådant uppdrag. Men å andra sidan kunde i detta fall ingen varit lämpligare att utföra monumentet än hr Runeberg. Ty utom det att hans tidigare verk till fullo dokumenterat hans kompetens, så fans det ingen, som så väl kände den man, som skulle förevigas, och som kunde omfatta sin uppgift med större värme, än sonen. Och af så ömtålig art denna uppgift än var och så stora de fordringar, som hr Runeberg hade att fylla, så torde den allmänna meningen likväl vara att han löst den på ett i allo värdigt sätt.

Den tid är, gud ske lof, förbi, då bildhuggarne draperade vår tids menniskor i det »ideela badlakanet» och behandlade moderna former efter den antika skulpturens regler. Sådana meningslösa hybridfigurer kunna icke tillfredsställa våra dagars verklighetskänsla. Hvad vi vilja är att få se vår store skald rätt och slätt sådan han var, hans kraftigt bygda gestalt i dess okonstlade enkelhet, — och så har äfven bildhuggaren fattat sin sak. Det är också intet ringa bevis på hr Runebergs konstnärliga betydenhet, att han i hufvudfiguren förmått framkalla en sådan verkan, som han gjort, blott genom enkel, karakteristisk sanning, utan sträfvan efter »sköna linier», hvilka också här varit illa på sin plats, utan några dekorativa hjelpmedel, såsom slängkappa eller annat, och utan genier, lyror eller »talande gester», ämnade att gifva statyn ett pikant intresse.

Måste nu skulptören i sjelfva porträttstatyn döma sig till en sträng konstnärlig återhållsamhet, så kunde han i stället taga skadan igen i idealfiguren af Vårt land på sockeln. Och han

har också här lyckats gifva något så vackert och så uttrycksfullt i all enkelhet, att man så mycket mer måste beklaga den onödiga björnhuden, som blott förtager intrycket af det sköna, drömmande ansigtet och döljer bakhufvudet och nacken. Något sådant björnnäste är Finland likväl icke, att en slik tillsats skulle varit påkallad af karakteristiken.

J. J. Tikkanen.

I anledning af Cyrillus- och Metodius-jubileet i Ryssland. Slaverfolken ha icke att i sin historia uppvisa någon mer betydelsefull vändpunkt än den, då kristendomen för dem predikades af de fromme bröderna Cyrillus och Metodius eller såsom de i den grekiska kyrkan nämnas, Kirill och Mefådij, och då genom bildandet af ett eget skriftspråk grunden lades för deras literatur. Också firades för en månad sedan årsdagen af den heliga Metodius' död för ett tusen år sedan öfverallt der slaviskt tungomål begagnas.

Mycket rörande de begge brödernas lif och verksamhet är höljdt i dunkel. Några antaga att de voro greker, andra påstå med bestämdhet att de voro slaver från Bulgarien. Medan de fleste försäkra att de voro utsände från Byzanz, påstå andra att de voro utskickade af den romerska stolen. Enligt den åsigt, som tyckes hafva det bästa stödet för sig, voro de söner till en grekisk ädling Leo uti Saloniki i Macedonien och erhöllo en omsorgsfull uppfostran. Den yngre, Cyrillus, hade jemte kejsar Mikael åtnjutit undervisning i filosofi, matematik och literatur af den sedermera så ryktbare patriarken Fotius. Men hvarken hofvets glans eller de ärebetygelser man slösade på honom hade hos den unge Konstantin — så hette han före sitt inträdande i kloster — kunnat släcka begäret efter en allvarligare och mera vidsträckt verksamhet. Han föredrog att ingå i preståndet samt emottog tillika bibliotekariesysslan vid kejserliga boksamlingen uti Sofia-kyrkan, men länge trifdes han ej heller der. Han blef munk och egnade sig åt filosofiska studier; benämningen »filosof» åtföljer också oskiljaktigt Kirills namn uti den grekiska kyrkan. Knapt hunnen tjugufyra års ålder hängaf han sig åt predikoverksamhet, först bland Mohammeds talrika anhängare uti kejsaredömets mindre-asiatiska provinser, senare bland chazarerna på Krim. På alla resor, uti alla faror var brodern Metodius hans trogne följeslagare.

Från barndomen bekant med slavernas språk — Saloniki var omgifvet af en mängd slaviska kolonier — hade Cyrillus tidigt beslutat att till detta öfverflytta de heliga skrifterna, hvilka i sin officiela grekiska drägt voro alldeles främmande för de slaviska stammarna.

Till en början gälde det att på möjligast enkla sätt i skrift återgifva de egendomliga slaviska språkljuden, med ett ord att skapa ett nytt alfabet. Sägnen berättar att ett sådant tillkommit

år 855; en del forskare antaga 862. Grundtyperna togos från grekiskan, men då motsvarande ljudtecken saknades, togos hebraiskan, armeniskan och koptiskan till hjelp. För några, såsom t. ex. nasalljuden, uppfunnos särskilda tecken. Ljudtecknens antal i detta alfabet var till en början 38. Med tillhjelp af denna skrift öfverflyttade Cyrillus, biträdd af brodern, bibeln och kyrkohandböckerna från grekiskan. De fleste lärde stämma numera öfverens deri, att det språk, till hvilket öfversättningen verkställdes, var de bolgariska slavernas folkspråk.

De begge brödernas missionsverksamhet bland slaverna begynner egentligen år 863. Redan derförinnan hade emellertid Metodius till kristendomen omvändt de finsk-ugriska bolgarerna mellan Balkanbergen och Donau. Det nämda året kallades de till Mähren. Här hade de vilda moraverna under två hundra år räknats till den romersk-katolska kyrkan, men någon inverkan på deras lif hade dopet icke mäktat åstadkomma, alldenstund presterskapet uteslutande begagnade det för folket alldeles obegripliga latinska språket. Slutligen anhöll furst Rostislav hos kejsar Mikael om grekiska missionärer, mäktige folkets språk. Och dennes val föll på Cyrillus och Metodius.

I Mähren hade de att fröjda sig åt en fullständig framgång bland folket, som nu för första gången fick höra kristendomens läror på ett tungomål, som det förstod. Men det katolska presterskapet, som såg makten glida sig ur händerna, anföll med stor hätskhet bröderne-apostlarne.

Klagomål efter klagomål anlände till Rom, man sökte för påfven Nikolaus I bevisa att Guds ord rent och klart kan predikas endast på de tre språken: hebraiska, grekiska och latin, ty blott på dessa tre språk var Pilati öfverskrift på Försonarens kors. Det spända förhållande, som redan länge rådt mellan den vester- och österländska kyrkan och som inom kort skulle skilja dessa för alltid, ökade afvogheten mot Cyrillus och Metodius, och slutligen lyckades det latinska presterskapet att få dem instämda till Rom. Innan de hunnit fram till den helige faderns residens, hade emellertid Nikolaus dött, och hans efterträdare Hadrianus II emottog de båda bröderna på det bästa sätt, öfverhopade dem med nådebevis och tillstadde dem äfven fri prediko- och religionsutöfning i Mähren och andra slaviska länder. Metodius utnämdes till biskop i Pannonien (det nuvarande Mähren och en del af Ungern), dit han snart återvände. Cyrillus kvarblef för sjuklighet uti ett kloster i närheten af Rom, der han dog kort derpå, år 869.

Ännu sexton år efter broderns död fortsatte Metodius med allvar och kraft sin af många bittra erfarenheter och svåra pröfningar utmärkta apostlaverksamhet, och i allt vidare och vidare kretsar bland slaverna ljöd återklangen af de läror, han på folkets språk förkunnade.

År 871 döptes czechernas furste Borivoj och grekisk gudstjenst

infördes i landet. Ända till Schlesien och Polen framträngde hans lärjungar. De sista åren af Metodius' verksamhet och lif skulle dock förmörkas af dystra motgångar. Den lära, för hvilken han under en stormig lefnad alltid stått kämpande och stridsfärdig, blef af påfven Johan VIII, Hadrianus' efterträdare, förbjuden och knapt hade han sjelf lyktat sitt lefnadslopp, förrän hans lärjungar blefvo förjagade ur Mähren. De funno dock en tillflyktsort uti Bolgarien, der Simeon den stores lyckliga och ärofulla regering, genom det skydd den erbjöd den unga kyrkan och dess förkämpar, på ett varaktigt sätt betryggade den nya lärans vidare fortbestånd.

Den historiska betydelsen af Cyrillus' och Metodius' predikan bland slaverna förklarar en af den nyare tidens lärde slavister Hilferding på följande sätt:

»Cyrillus och Metodius hafva haft det egendomliga öde att ännu efter tusen år icke helt och hållet tillhöra det förflutna, att ännu i dag, i det nittonde seklet, deras namn äro oskiljaktigt förenade med de tankar, ideer och lidelser, som sysselsätta och uppröra den slaviska verlden. Med ingen af den slaviska historiens kämpagestalter kunna de i detta hänseende jemföras. En dylik uteslutande ställning är dock vid närmare eftertanke lätt förklarlig. De voro, dessa två, bland alla, de ende «panslavistiska» kämparne. Deras verksamhet tillhör i lika grad syd- som vest- och ostslaverna. Det slaviska Macedonien och Bolgarien räknar dem med rätta för sina, med samma anspråk uppträda Mähren, slovakerne och czecherne. För polackerne äro de ej heller främmande, ty Krakau-området (en del af det dåvarande Stor-Moravien) ingick såsom en integrerande del uti Metodius' vidsträckta församling. Och sist och slutligen hade också de slaver, som kalla sig ryssar, direkt nytta af brödernas från Saloniki predikan.»

Det sålunda grundlagda kyrkospråket fick allt mer betydelsen af literaturspråk, och dess former äro ännu tydligt skönjbara uti ryska, serbiska och bolgariska skriftspråket; dess förherskande betydelse uti den nuvarande kyrkoskriften är ännu mer obestridd. Huruvida den s. k. kirillovska bokstafsskriften eller kirillitsan verkligen är den af Cyrillus uppfunna skriften är ännu ej med säkerhet afgjordt. De fleste lärde luta åt denna åsigt, men andra finnas äfven, som vilja se Cyrillus' verk i den s. k. glagålitscheska skriften eller glagålitsan, en konstigare och mer invecklad, ifrån äldsta tider existerande, särskildt af de romersk-katolska slaverna använd skrift, af hvilken kirillitsan vore att betrakta som en senare utarbetad förbättring. Härmed må förhålla sig huru som helst, säkert är att den s. k. kirilliska skriften bibehöll sig nästan oförändrad ända till början af fjortonde seklet och utmärkte sig för prydlighet och läsbarhet. Femtonde och sextonde århundradena begagnade en klenare, mer afrundad skrift, hvilken i sjuttonde seklet lemnade plats för »snabbskriften», en högst otydlig, med onödiga svängar och prydnader utsirad skrift, hvilken jemte

»knytskriften», ännu begagnad på guld- och silfverprydnader, bibehöll sig till Peter den stores tid, då till allmänt bruk påbjöds det s. k. borgerliga (grasjdanskij) alfabetet, som ännu i dag med små förändringar användes öfverallt i Ryssland.

—gf—

Teater. I Nya teaterns annaler kommer denna säsong att bära Lilla helgonets namn; farsens faun har tagit repertoaren i sitt hägn, och publiken har infunnit sig om och om igen, utan att tröttna, utan att bli mätt. Maskinisten, som om kvällen släcker lamporna, borde kunna höra kulisserna sjunga, stolarna på parterren stampa takten till visorna om tennsoldaten, om Babet och Cadet. Det blef ett besynnerligt afbrott, när sedan Herman Bang residerade på scenen ett par kvällar och spelade först Carl Juuls rol i sin egen pjes, det fina proverbet »Inden fire Vägge», derpå Osvald i »Gengangere».

Osvald var en debut; allt sedan boken kom ut, har hr Bang haft planer på att spela rolen, och här sattes planerna första gången i verket. Det var visserligen nu endast tredje akten, men det var nog för att gifva ett begrepp om Herman Bangs dramatiska förmåga och om tillämpligheten af hans teorier i scenisk konst. Den utomordentliga vigt han lägger på det personliga, på lifserfarenheten hos skådespelaren, kan man förstå, när man ser honom sjelf på scenen. Ty den som spelar Osvald såsom Herman Bang skall naturligtvis tro på ingenting så mycket som på den personliga lifserfarenheten. Till Ibsens text har han målat en bild, som verkligheten en gång hållit för hans egna ögon; det enda han egentligen bemödar sig om är att den åter skall få lif och gripa andra såsom den gripit honom. Jag har aldrig sett hr Lindbergs Osvald, men jag har aningar om att den är mera för publiken än hr Bangs. Hr Lindberg afsäger sig svårligen så fullständigt alla andra anspråk för att nöja sig med det rent patologiska. Herman Bang gör till och med Osvald ännu mera patologisk än Ibsen kan ha menat. Ty strax vid hans entré här i tredje akten ser man det som fru Alving — att döma af replikerna — icke ser, nämligen att man har att göra med en förvirrad menniska. Om riktigheten af sjelfva galenskapsarten kan det också diskuteras. Hr Bangs framställning är hvad en läkare skulle kalla maniakalisk; om man undantager en scen, der Osvald med slapt välbehag griper efter Regine, fins det ingenting, som antyder att blödsinnets oslippliga polyparmar redan ringla sig kring hans hjerna. Från första början och ända till den ohyggliga slutscenen, der slöheten plötsligen bryter fram, ser man en menniska i vild kamp mot vansinnet, och denna brottningskamp åskådliggör Herman Bang med gripande realism. Man ser förnuftet balansera på den tumsbredd mark, som är kvar, dess förtviflade försök att gripa efter stöd, som bågna och vika undan, vanbilderna, som redan stundtals skjuta förbi hans blick, de

blixtsnabba öfvergångarna mellan febril glädje och ytterlig känslighet, mellan hopplös trötthet och sinnesförvirringens fräcka skratt.

Slutligen är det endast en tanke, som lyser igenom Osvalds omtöcknade själ — »handräckningen» af modern. Här är den tragiska höjdpunkten i Gengangere, och i dessa repliker mellan fru Alving och hennes son, såsom de sades af hr Bang och frk. Reis, sammanpressades hela deras hjertslitande ångest, och då satt publiken i andlös förfäran.

Emellertid, om det fins en massa illusoriska detaljer i Herman Bangs Osvald, så är dock totalintrycket af rolen icke så kraftigt, som det hade kunnat bli, om der funnits mera plats för utveckling. Jag påminner mig ett ställe i en af hans egna teaterkritiker: »Den fulländade konsten har gjort *uttrycket* fast och skänkt oron *konstnärlig* ro». Men det är just det som hr Bang ännu icke uppnått. Han släpper demonerna lös för tidigt, och denna ringaktning för den sceniska ekonomins fordringar hämnar sig: ehuru han så fullständigt går upp i sin rol, kan man icke undgå att märka amatören.

Åtskillige finnas antagligen, som anse att i en anmälan af hr Bangs debut som Osvald bör finnas ett ord om realismens gränser i detta fall. Men noga taget hör det spörsmålet icke hit. Spelet är en konsekvens af boken. Går man in på att se Ibsens Gengangere från scenen, så måste man också vara beredd att möta Osvalds bild med de hemska drag den bar i Herman Bangs gripande teckning.

Denna tredje akt af Gengangere är i sin helhet kanske det bäst spelade jag sett under denna vinter. Fru Brunos Regine, hr Agardhs pastor Manders och hr Arppes snickar Engstrand äro kända af gammalt; ny är endast frk. Reis, och hennes spel är förträffligt, så godt som det sällan varit. Om Herman Bang var illusoriskt vansinnig, så skapade frk. Reis å sin sida en fru Alving, som var denna Osvalds sannskyldiga moder. Man glömmer fullkomligt den ungdomliga masken för den växande kraft, med hvilken hon skildrar moderskärlekens förtviflade strider.

Samtidigt har *Finska teatern* i månadetal lefvat långt borta från det moderna lifvet. Efter det »Työmiehen vaimo» gifvits några gånger, har repertoaren förnämligast varit upptagen af »Hamlet» och »Faust». Teatern är ung; af dess skådespelare har endast ett fåtal haft tillfälle att något bereda sig för klassiska uppgifter. Att de emellertid redt sig så pass väl, som de gjort, länder teatern till icke ringa heder. För detta har den i främsta rummet att tacka sin ledare; allt vittnar om den omsorg och insigt, hvarmed hr Bergbom leder sina nybörjares skolgång hos verldsliteraturens stora mästare. Med en sådan inöfning af rolerna skola otvifvelaktigt dessa besök i det stora dramats verld bli af varaktig betydelse för den finska teatertruppens utveckling. Och lika mycket erkännande förtjenar scensättningen. Öfver Arkadiateaterns trånga scen har turvis lagt sig

en trogen färg från olika sekel, och det enda man kunde anmärka är att den stundom ser något belastad ut. För mycket är nu i alla fall bättre än för litet.

Tack vare dessa allmänna förtjenster och tack vare dertill frk. Ida Aalbergs magnifika spel, öfverser man gerna dermed att de dramatiska prestationerna på de flesta händer icke nå utöfver aktningsvärdhetens grad.

Hamletrepresentationerna egde rum för ungefär två månader sedan; jag riskerar derför icke numera att fälla ett fullständigt omdöme öfver alla de uppträdande. I titelrolen alternerade hrr Sala och Ahlberg, hvilka båda kort förut studerat på främmande botten, den förre i Wien, den senare i Köpenhamn. Jag såg endast hr Sala; det som han gjorde af Hamlet var ett mycket vackert intyg öfver en väl använd studieresa. Utan att ega erfarenhet eller konstnärsdjup tillräckligt för att kunna följa Shakespeare i de dunkla själens gångar, der tviflets eviga Hamletslif förlöper, gjorde dock den unga skådespelaren ett allt igenom godt och sympatiskt arbete. Huru han älskar sitt kall och huru han tager dess förpligtelser samvetsgrant syntes här liksom det syntes senare, när han hade det modet att taga Fausts rol på sina skuldror.

Var emellertid icke hr Salas spel originelt nog för att lemna varaktigare intryck efter sig, så blef Ophelia tolkad så som det endast är möjligt med en begåfning af allra första rang.

Aldrig har frk. Aalberg, tror jag, gjort någonting bättre än denna Ophelia. Af de tidigare scenerna kunde man utan tvifvel göra mera; hon drifver omkring utan att hjelpa åskådaren att binda tillsamman de sväfvande, afbrutna linier, i hvilka Shakespeares underbara teckning är gjord. Det felas personlighet, accent i denna del af rolen, det är, såsom det stundom händer, frk. Aalberg och icke personen i stycket man ser. Men sedan tager hon en glänsande revanche. Det är i galenskapsscenen, och hennes framställning af denna står ovedersägligen på höjden af dramatisk konst. Af stort intresse är en jemförelse mellan frk. Aalberg och hr Bang såsom tolkare af vansinnet. Man kunde säga att det är samma skilnad mellan deras spel, som mellan Shakspeares och Ibsens realism. Frk. Aalbergs spel är lugnt, utan skakande patologiska effekter; hon går omkring i drömmar, sjunger de bizarra gamla balladerna entonigt, i samklang med fjerran röster, liksom upptagen af hägringar — tankarna föras till indianernas gamla tro om vansinnet, att det är en skön och helig gåfva af gudarna. Det är rytm i Ophelias vansinne, liksom det är metod i Hamlets, och denna rytm, som gör att

sorg, grämelse, ja sjelfva helvet
hon kläder i de ljufvaste behag,

den finnes i frk. Aalbergs spel, liksom i Shakespeares odödliga

dikt. Märkvärdigast af alltsamman är kanske att frk. Aalberg, som veterligen aldrig förr sysslat med sång, nu skapat sin bästa rol genom att sjunga den bästa delen. Man kan icke begära ett bättre bevis på hennes förmåga att smälta tillsamman med sina gestalter; när hon en gång hänföres af en uppgift, liknar hennes spel en oemotståndlig eröfring. Man ser icke tekniken, det är diktarens tankar, som lefva på scenen, och då smyga sig hennes rörelser efter skiftningarna i hennes själslif såsom en mjuk silkesdrägt efter smidiga lemmar.

Strax efter »Hamlet» kom »Faust», verldsliteraturens tankedjupaste drama, tankens egen tragedi i bokstaflig mening. Ty Faustsagan är sagan om menniskoandens underbara öde att tvingas till att evigt fråga och att aldrig få svar. Om icke Göthes Faust innehölle annat än denna saga, skulle det vara ett bokdrama, dömdt en gång för alla att läsas och begrundas, men aldrig spelas. Göthe har emellertid klädt sitt öfversvinneliga ämne i så jordiska former, att de mycket väl kunna framställas på scenen; af alla rolerna är det en enda, som är så filosofisk, att man måste vara på sätt och vis filosof sjelf för att mäkta med den. Fausts tvifvel är långt mera teoretiskt än Hamlets, det är icke främst handlingens, utan forskningens vinge, som hos honom är stäckt. Derför är det som skådespelaren icke skall kunna tränga in i den gamle grubblarens kammare utan att sjelf ha känt något af spekulationens svindel, och derför är Göthes dr Faust liksom Lessings Nathan, ehuru på annat sätt, en uppgift, som svårligen kan fattas af mer än kanske ett par, tre stora konstnärer i hela verlden. En annan skådespelare, han må vara huru skicklig som helst, skall väl aldrig få lif i dessa djupa monologer: det blir en serie ord och en annan serie gester, på hvilka man hör och på hvilka man ser, i den stilla förhoppning att akten måtte taga slut så fort som möjligt.

Hr Sala spelar hvad man kallar med vacker måtta, utan att gripa ur luften det, som han icke har reda på sjelf, och det gjorde att intrycket aldrig blef oangenämt, om man också måste säga sig att här icke fans mer af Göthes Faust än masken. Hvem kunde t. ex. få någon aning om storheten i den berömda bikten för Margareta »Wer darf Ihn nennen?» Studierna och den goda viljan äro omisskänneliga, men öfver rolen i dess helhet ligger ett styfnadt drag, som särskildt märkes, när den gamla filosofen träder tillbaka för Heinrich. Men som Heinrich har han också i mitt tycke sitt bästa ögonblick; det är en gång i en af trädgårdsscenerna: då får lidelsen verkligen ett ögonblick makt med honom.

Långt större intresse förtjenar hr Leinos Mefistofeles. Skådespelaren har påtagligen mycket litet i sin natur gemensamt med dessa »Geister die verneinen», och kan således icke gifva en rätt lefvande Mefistofeles, men hans framställning vittnar om blick och mycket arbete. Han är väl maskerad, har också studerat sig

till en i allmänhet riktig uppfattning af den typ han vill återgifva, men han beherskar den icke. Den halkar honom ur händerna, han söker taga fatt på den igen, men faller som oftast ned i ett orätt tonfall, och skalkarnas fina, listiga herre skyler slutligen hornen i en ordentlig *bonnet de bonhomme.*

Det hela gick väl ihop. Af de mindre rolerna t. ex. äro flere mycket omsorgsfullt skötta. Hr Pesonens Brander, hr Lindfors hexa och i synnerhet frk. Stenbergs Marta äro goda figurer. Valentins parti utföres af hr Ahlberg med så otvungen värme, som jag icke påminner mig ha sett hos honom någonsin förr.

Högst når naturligtvis frk. Aalberg. I den lyckliga delen af rolen är hennes spel visserligen icke särdeles anmärkningsvärdt; en del ögonblick äro nog mycket vackra, såsom spinnrocksvisan »Meine Ruh' ist hin», prestkragsscenen och andra, men öfver hufvud är det icke rätt den enkla Gretchen. Men när sedan olyckan kommer, icke lugnt och under lättande tårar, utan med tröstlös förtviflan, då tolkar frk. Aalberg ångesten i så gripande drag, att hvart hjerta klappar i salongen. Utan fred för sina samvetskval klänger hon sig upp till Mater dolorosa i kyrkan — det är den mest upprifna bild af en menniska i nöd, när frk. Aalberg ligger der med skälfvande fibrer, bläddrande i sin bönbok med feberifvern hos en, som håller på att bli galen af sorg.

Senare på våren har den finska scenens repertoar åter blifvit modern och upptagit fru Edgrens »Huru man gör godt», som något tidigare begynte spelas på svenska teatern. Denna fyraaktsdram, som kungl. teaterns direktion i Stockholm vägrat upptaga till spelning, rönte hos oss en liflig, men momentan framgång. Antagligen berodde appläderna här på ungefär samma omständigheter som afslaget der — den utomordentliga oförbehållsamhet, hvarmed åtskilliga brännande frågor diskuteras och åtskilliga saker nämnas vid sitt rätta namn. »Huru man gör godt» är ett formligt bokslut med den fashionabla välgörenheten; i kreditkolumnen göres det godt på alla brukliga sätt, och i debetkolumnen visas följderna. Man »gör godt» genom att ställa till bazarer, man gör också godt genom att ge en sparbanksbok åt sin älskarinna, genom att skaffa henne man och förse henne med hemgift, genom att adoptera dottern (om hon är vacker) o. s. v. Men man tänker icke på fattigdomen vidare än som en anledning till bazarer, man tänker icke heller på att sparbanksboken frestar den obildade flickan mera än arbete och tarflig kost, och att hemgiften åt den bortgifta har samma verkan på hennes man; han börjar supa, slår hustrun och barnen, slår allra mest det af dem, som icke är hans, och så hamnar den dottern, som icke blef adopterad, en vacker dag på gatan och i lasten. Och bakom offren ställer förf. missnöjet och vedergällningsbehofvet, som vakna hos de fattige: arbetaren, som begynner föra sin egen talan.

Det är omöjligt att icke gifva fru Edgren rätt i hennes ankla-

gelser, ty det *är* sant att man icke behöfver gå många steg från de breda, sopade gator, der vi bildade och bergade menniskor vandra, för att stöta på offren för den »välgörenhet», hvarom det är fråga i »Huru man gör godt». Lika omöjligt är det att slippa från saken genom att svara undvikande, som kapten Wulff i stycket. När Blanka, hans fästmö, vill tala om fattigdomen, lyxen och sådana ting, frågar han henne om hon verkligen tror sig vara kompetent att bli färdig med en så svår samhällsfråga som den om arbete och kapital; och hans tvifvel derom äro helt visst berättigade. Men ett är att bota samhället, ett annat att bota sin egen egoism, och säkert är att det förra endast kan ske genom det senare. Derför är också den moderna literaturen en genomgående kamp mot egoismen.

I denna kamp är fru Edgrens nya pjes ett inlägg. Men hennes diktning har här blifvit den renaste tendensdiktning, och hvad den beträffar, måste man väl skrifva under det omdöme Georg Brandes nyss har fält (Tilskueren för januari 1885), — att den är något, som en författare icke tidigt nog kan hafva bakom sig. Ty det är tendensdiktningens stora fel att den i stället för lifvet, såsom det i verkligheten lefves, sätter abstrakta menniskor, som äro der för att uttala författarens idéer, och ett abstrakt samhälle, som är der för att uppbära författarens beskyllningar. Och derigenom blir intrycket af »Huru man gör godt» så utomordentligt pinsamt, långt pinsammare än af hvilken verklighetsskildring som helst, tror jag. Man är icke upprymd eller hugsvalad, när man lägger ifrån sig en bok af Turgenjeff, men man är öfvertygad om att det är så som menniskorna äro, och i denna känsla ligger en stor tröst. Fru Edgren går helt andra vägar. Man har nästan hela tiden intrycket af att fru Edgren står bakom en skärm och låter sina principer glida in, hvar på sin tråd, för att drabba tillsamman som stora polichineller. Nästan ingen af de talrika personerna har mer än en enda egenskap, svarande mot den idé han representerar. Baronessan von Dyhring är den hvitmenade griften eller bazarmoralen, som skyler en absolut vidrig karakter; vi ha vidare kapten Wulff, modellen för en hjertlös arbetsgifvare, unge Hellqvist, idealet för en modern arbetare, och så vidare. Och när en karakter händelsevis är något mera komplicerad, såsom Blanka von Dyhring, det fattiga barnet, som från tolf års ålder fått föra de rikas lif, då är verket så illa gjordt, att fogarna synas. Med ett ord, psykologin är hela stycket igenom så försummad, att man icke skulle tro »Huru man gör godt» vara af samma säkra hand, som tecknat så många förträffliga figurer förut. Fru Edgren har arbetat liksom bländad sjelf af det »mene tekel», som hon vill hålla för det moderna samhällets ögon, och lika ovarsamt som hon dervid handterat sina personer, länkar hon händelserna. Den första akten, välgörenhetsbazaren, har näppeligen en enda episod, som skulle förefalla riktigt naturlig, och äfven längre fram skiner det tendensiösa i anordningen så ofta ige-

nom, att man ovilkorligen påminner sig »Quatre-vingt-treize» af Victor Hugo o. a. dylika melodramatiska kompositioner i boulevardpatriotismens tjenst. Emellertid har handlingen i fru Edgrens nyaste pjes ovedersägligen ett företräde framför »Sanna kvinnor». Diskussionsscenerna äro denna gång långt mindre skrymmande, och intresset hålles öfver hufvud spändt alla fyra akterna igenom. Detta beror väl på en omständighet, som redan i Tidskriftens marshäfte framhållits på tal om »Työmiehen vaimo». Liksom fru Canth fått så riklig tillgång på dramatiskt stoff genom att låta de sociala konflikterna inträffa i de fattigas verld, så har äfven fru Edgren, ur rent dramatisk synpunkt, gjort en lycklig träff, då hon utsträckt handlingen i sin sista pjes äfven till de lägre samhällslagren. Från bazaren far Blanka till sitt forna hem, och författarinnan vinner derigenom styckets sannaste och mest gripande parti. Blanka återvänder, men icke för att på sin kammare begrunda ödets ojemna lotter eller för att resonnera med sina föräldrar och sin fästman i all evighet: Svea, den fallna systern, griper in i hennes existens, som från den dagen blir handling både i lifvet och på scenen.

Men så spännande dessa effekter än äro, af hvilka »Huru man gör godt» har fogats tillsamman, skall dramats lif dock svårligen bli långt. Det är som sagdt en rad af abstraktioner man möter, och det pinande i detta skådespel kan man måhända glömma för ögonblicket, liksom man kan glömma kroppsliga obehag för någon häftigare sensation; debattens hetta sprider sig i salongen, såsom den gripit författarinnan, och publiken applåderar. Men — man går icke och ser stycket en gång till. Det är dömdt att glömmas, liksom hvarje drama, hvilket saknar lifvets varma pust, motiven till att det skrifvits må vara aldrig så rena och goda. Och det vill säga det samma som att fru Edgren förfelat sitt mål.

»Huru man gör godt» är, liksom författarinnans tidigare stycken ytterst spelbart, och jag skulle vilja våga den paradoxen, att det derför har att tacka sina fel nästan mer än sina förtjenster, ty ju delikatare teckningen är, desto svårare blir det för skådespelaren att hålla sig på jemnhöjd med diktaren. Men när personerna i ett drama äro till blott för att representera en viss egenskap, förenklas problemet ofantligt; författaren ser dem i grunden redan som aktörer, spelande hvar sin rol i hans hufvud, och dessa roler återger han nu i andra hand. Så är det som karakterskomedierna från Molières sekel lemnat teatrarna ypperliga figurer i tvåhundra år, så är det som de franska dramatiska bolagens produkter än i dag kunna spelas syperbt, och så är det äfven som fru Edgrens drama satt Nya teaterns artister i tillfälle att göra sin sak med heder. »Huru man gör godt» har utförts con amore, såsom tidningarna sagt, och det icke blott i hufvudpartierna, af frk. Reis (Blanka) och hr Brander (Wulff), utan hela raden igenom. Realismen, som i fru Edgrens tendens-

drama inskränker sig till språket och den moderna lokalfärge har fått ett välbehöfligt stöd i den lefvande framställningen.

Ett särskildt intresse fick utförandet på svenska teate derigenom att det blottade anlag, som man icke kände för Såsom Svea har fröken Lindberg skördat mycket beröm, o det är välförtjent. Isynnerhet i andra akten, hemma hos Öste bergs, framstod typen väl träffad: en glåmig ung kvinn hvars känslor trampats ned af lifvets brutalitet; det är öfv hennes väsen en hård färg, som berättar både om fattigdom o fräckhet. Den unga skådespelerskans uppfattning var kanske asketisk — men det är i grunden så som fru Edgren vill henne. Också hr Franck såsom unge Hellqvist satte dennes v taligbetsprof i scen med en kraft, som man säkert icke ha väntat sig af honom. Måtte det betyda att den studieresa, s förestår hr Franck, skall göra honom till en verklig skådespela

På *Finska teatern* gaf »Huru man gör godt» ett ojemförli svagare resultat. Förflutna tiders konstgenius hade herskat länge på scenen, att det icke hann bli rent hus för fru Edgr och hennes debatter. Det märktes liksom en fläkt från det »kl siska» dramat öfver det hela, och sålunda kommo dessa gä anklagelser mot det moderna samhället att lösas upp i en ryt som var ingenting mindre än modern. Det var med ett ord li vet och uttrycket som saknades. Detta gäller dock icke alldel utan undantag; t. ex. hr Lindfors' Österberg var verkligt le vande.

Hjalmar Neiglick.

Religiösa spörsmål.

III.

Hr Granfelt säger på ett ställe: »En rätt bibeltolkning, medan den hvarken vårdslösar eller slafviskt hakar sig fast vid bokstafven, skall framför allt meddelas i bibelns egen anda, d. ä. hänföra alla enskilda ställen under den heliga skrifts ledande ideer och skåda dem i deras ljus, men aldrig tyda något efter en för bibeln helt främmande anda. Och för sistnämda grundfel kan sannerligen icke den ortodox-lutherska kyrkan beskyllas» I s. 186). Vi drista dock påstå att man kommit till tvenne af de vigtigaste dogmerna: helvetesläran och försoningsläran i deras nuvarande form endast genom att på det mest hänsynslösa sätt försynda sig emot de »ledande ideerna». Vi skola efter förmåga söka bevisa detta.

Måhända skall ingen ortodox lutheran motsäga oss, då vi påstå att de »ledande ideerna» i nya testamentet äro: 1) att Gud är kärleken, och 2) att Gud är en fader för menniskorna, hans barn.

Och huru förhåller sig nu till en början helvetesläran till dessa ideer? Hvad skulle vi säga om en menniska, en fader, som utsatte sitt barn för en säker död endast af egoistiska skäl, för sitt sinliga nöje eller något annat dylikt, och utan att detta faderns förfarande vore förestafvadt af någon nödvändighet? Helt visst kallade vi en sådan fader en onaturlig fader, och redan vår borgerliga lag skulle döma honom till ett välförtjent straff. Men hvad skulle vi säga om en menniska och fader, som, af hvilka skäl som helst, utan någon nödvändighet, gåfve lifvet åt ett barn, om hvilket han på förhand med säkerhet kände att det, låt också vara af egen skuld, en gång skulle blifva »evigt förtappadt»? Enhvar skulle säkert instämma deri, att ett dylikt odjur gjorde sig ovärdig namnet af både fader och menniska. Men om bland menniskorna en kärleksrik fader aldrig skulle kunna tillåta sig ett dylikt handlingssätt, huru har man då kunnat påstå något sådant om Gud, som är sjelfva kärleken?

Är då hans handlingssätt, i egenskap af fader, det rent motsatta till menniskornas? Så länge man vidhåller att menniskan är skapad till Guds afbild, måste man förneka sådant. Om det således icke kan tänkas vara möjligt för en menniska, som vill bära namnet fader och dertill en kärleksfull fader, att gifva lif åt ett barn, som, enligt hvad han på förhand visste, ginge en »evig fördömelse» till mötes, så måste det också vara omöjligt för Gud att göra något dylikt.

Nya testamentet innehåller tvenne motsatta läror: en om ett evigt helvete, en evig fördömelse; och en annan, förkunnande »alltings återställelse», om hvilken »Gud talat hafver genom sina heliga profeters mun af ålder», då »Gud skall varda allt i alla», och »intet förbannadt skall vara mer».

Då, enligt hr Granfelts eget påstående, en bibeltolkare »aldrig får tyda något efter en för bibeln främmande anda», är redan härigenom stafven bruten öfver helvetesläran, såsom helt och hållet stridande emot nya testamentets ledande ideer, att Gud är kärleken och en fader. Men då härtill ännu kommer, att nya testamentet också innehåller en helvetesläran rakt motsatt lära, som fullkomligt öfverensstämmer med samma ledande ideer, så kan ingen bibeltolkare, som vill tillämpa de vanliga tolkningsreglerna, tveka om hvilkendera läran han skall gifva företrädet som den mest bibelenliga.

En dogm eller en tolkning, som strider emot förnuftet, har dock ingalunda mindre anseende för det bland ortodoxins anhängare. Redan kyrkofadern Tertullianus yttrade: *credo quia absurdum,* och ännu tyckes detta vara den populära åsigten. Så finna vi t. ex. i tidningen »Lekmannen», n:o 22, för den 15 november 1884, s. 6, följande mening: »Och hvad nu vidare beträffar att ifrågavarande dogm skulle stå i strid med förnuftet samt att »tänkande» menniskor genom densamma stötas bort från kristendomen, utgör detta i vår tanke snarare ett bevis för dess gudomliga sanning, än motsatsen. Förnuftet har i alla tider upprest sig emot tron.» — Således: detta, att en dogm står i strid med förnuftet, utgör snarare ett bevis för dess gudomliga sanning än tvärtom. Hvilka höga tankar om denna Gud! Af en normal menniska väntar man, antingen hon talar eller skrifver något, att detta icke skall strida emot förnuftet, emedan menniskan, såsom »Guds afbild», är ett förnuftigt väsende; men då Gud, urbilden, det högsta förnuftet, talar till menniskorna, så

det i synnerhet gudomligt, när det innehåller idel oförnuft! Och samma låga föreställningar om Gud möta oss öfver allt!

Sören Kierkegaard yttrar på ett ställe: »Det synes mig följa af sig sjelft att ingen uppmaning behöfdes till en kristen att icke gifta sig; detta vore sannerligen det minsta man kunde fordra af den, som blef frälst och så dyrt köpt, att det kostade en annans kvalfulla lif och död, — det vore det minsta man kunde fordra af honom, att han ej befattade sig med att afla barn, att skaffa flere förtappade till verlden; ty af dem finnes öfvernog. Vid slägtets fortplantning utösas förtappade som ur ett ymnighetshorn — och vidare skulle den frälsta, till tack för sin frälsning, också vara med i slägtets förökande, i att lemna sitt bidrag af förtappade!»

Man kan icke gerna i tydligare ordalag uttala att Gud vid skapandet af menniskoslägtet gjorde en dumhet, och att vi kristna borde taga vårt öde i egna händer och reparera denna dumhet.

Alltnog, vi kunna från ortodox ståndpunkt alldeles lugnt antaga att bland de salige det knappast skall finnas någon, som icke bland de fördömda har åtminstone en eller annan af sina allra närmaste, en far, en mor, ett barn, en bror, en syster eller en maka. Månne de saliges sällhet derigenom lider intrång? Nej, enligt hr Granfelts tanke, icke det minsta. Han »behöfver blott erinra derom, att 1) de onda i deras ondskas fulländning sjelfva ryckt sig totalt lösa ifrån den öfriga organismen, höra således ej mera dit, och 2) då de, otillgängliga för alla försök och bemödanden från de godas sida, stött desse alldeles bort ifrån sig, måste också slutligen all kommunikation med dem sjelfnödvändigt upphöra och de salige nöja sig med medvetandet, att de åt ondskan och undergången hemfallne fått allt just så som de velat hafva det åt sig: de hafva bekommit hvad de skattat högre än saligheten hos Gud och hans utkorade.»

»Invändes det ännu att sålunda länkar dock komma att fela i den ursprungligt afsedda verldsorganismens helhet, hvilken fordrar att antalet af dertill hörande lemmar skall vara i allo fulltaligt; så hindrar intet att tänka sig denna organism under bilden af ett träd, som i ersättning för sina förtorkade grenar och kvistar har tillräckligt lifskraft inom sig att frambringa andra i stället.» (II s. 91).

En bland de bittraste sorger vore väl den, om någon af

ens närmaste skulle hemfalla åt brottet. Till och med den mest likgiltiga menskliga varelse skulle väl knappast kunna undgå att åtminstone någon gång uppröras vid tanken på någon dylik nära stående person, hvilken för brott »sjelf ryckt sig totalt lös» från alla de sina och blifvit t. ex. deporterad någonstädes. Och ju mer känslolifvet vore utveckladt hos personen i fråga, desto djupare skulle detta sår kännas. Med stöd af denna erfarenhet hade man väl allt skäl att förmoda det en salig engel, hos hvilken känslolifvet och den kristliga grundsatsen, att älska sin nästa som sig sjelf, måtte kommit till sin högsta utveckling, väl också vore känsligast. Men, enligt hr Granfelts beskrifning på en salig engel, har känslolifvet och kärleken till nästan hos en dylik gått så totalt tillbaka, att hvardera synes stå åtskilliga grader under nollpunkten. En sådan ortodox engel »nöjer sig med medvetandet» (det tyckes till och med stöta på nöje!) att de osaliga »fått allt just så som de velat hafva det åt sig». Man kunde väl fråga huru hr Granfelt så noga känner både de saliga och de osaliga englarnes tillstånd samt tankar och känslor i denna fråga. Men för en författare, som känner »guda-personerna» så till punkt och pricka, bör det väl vara en småsak att i grund känna såväl det ena som det andra slaget af englar. Hr Granfelt har dock icke upplyst oss om på hvad sätt de saliga englarne kommit till kunskap om att de osaliga fått allt just så som de velat hafva det. I bibeln hafva de icke lärt det, ty der hafva de genom den rike mannen i helvetet, som bäst känner saken, fått fullt klart för sig att en osalig alldeles icke har det just så som han vill hafva det, utan att han tvärtom »pinas svårligen i lågan».

För resten hade hr Granfelt kunnat expediera denna fråga mycket kortare. Ty den, som så snillrikt afklipt invändningen om de länkar, som felas, med bilden af ett träd, hade ju också — med lika så mycket sammanhang — kunnat afgöra hela saken t. ex. så här: Invändes det att helvetet är ett pinorum, der gråt och tandagnisslan höres, så hindrar intet den ortodoxa engeln att tänka sig det under bilden af den sällaste himmel. Och vid denna tanke har den ortodoxa engeln kunnat känna sig fullkomligt lugn.

I sanning, om det att älska sin nästa som sig sjelf är kristendom, visst är då den rike mannen i helvetet en vida

sannare kristen än dessa englar, ty han tänkte dock fortfarande på sina bröder och sökte efter förmåga att bringa dem frälsning.

Den augsburgiska bekännelsen innehåller »om rättfärdiggörelsen» (artikeln IV) följande: »Äfven lära vi att menniskorna ej kunna rättfärdiggöras inför Gud genom egna krafter, förtjenster eller verk, utan att de rättfärdiggöras utan förskyllan för Kristi skuld genom tron, då de tro att de upptagas till nåd och att synderna förlåtas för Kristi skuld, hvilken genom sin död har till fyllest gjort för våra synder. Denna tro tillräknar Gud såsom rättfärdighet inför sig. Rom. 3 och 4.»

Huru Luther sjelf fattade denna tro karaktäriseras bäst af hans yttrande, att en man kunde »våldtaga jungfru Maria», och sådant skulle icke räknas honom för synd, blott han hade tron. Enligt Luthers åsigt kan således: 1) en menniska hafva tron och dock begå hvilket nidingsdåd som helst; och 2) om hon blott har tron, räknas henne icke hvilket nidingsdåd som helst för synd. Som synes, ingår således icke kärleken uti Luthers trosbegrepp. Ty då kärleken, enligt Paulus, »icke skickar sig ohöfviskt» och »tänker intet argt», kan den, som har kärleken, icke begå något nidingsdåd. Hvad åter denne samme Paulus — på hvilkens auktoritet Luther just stöder sin tro — menar om en dylik tro utan kärlek, har han uttalat i 1 Kor. 13: 2, der det heter: »Om jag — — — hade all tro, så att jag försatte berg, och hade icke kärleken, så vore jag intet.» Luthers tro skulle således i Pauli ögon hafva ett värde, som vore lika med — intet. Och Paulus sjelf återkommer ändå slutligen till kärleken såsom den, utan hvilken man icke förmår något.

Enligt Luther erhålla vi syndernas förlåtelse blott på den grund, att Gud i vårt ställe med döden straffat Kristus, som af ingen synd visste, ifall vi nämligen »med bifall och framförallt förtröstan» tro att vi härigenom upptagas till nåd. Då Gud straffade en oskyldig för en synd, som andra begått, var han då rättvis? Vi låta skriften svara för oss: »Den som är hela jordens domare skulle han icke öfva rätt?» (1 Mos. 18: 25). Det är således rättvist. Var detta endast en enskild akt af Guds rättvisa, eller skipar han alltid rättvisa på detta sätt? Då Gud är »den samme i alla tiders skriften utan någon förändring», måste han också utan förändring skipa rättvisa på samma sätt. Vid den »yttersta dom», som en gång stundar, skall han således också gå tillväga på enahanda sätt. Han skall äfven der lägga

straffet på den oskyldige och låta den brottslige gå fri. Ve då de fromma och oskyldiga! I detta ögonblick är det bättre att vara den största syndare; ty dessa just hafva hopp om att gå fria. Och då Paulus uppmanar oss: »varen nu Guds efterföljare såsom älskeliga barn», återstår för oss menniskor icke heller något annat än att, i likhet med Gud, skipa rättvisan på det sätt, att också vi lägga straffet på den oskyldige.

Man ser till hvilka orimligheter man kommer; och det kan väl icke heller vara annorlunda, då man utgår från en orimlighet. Hvad skulle vi säga om en jordisk fader, hvilken med vett och vilja straffade sitt oskyldiga barn för de andra barnens förseelser? Vi hade icke nog hårda ord för denna usling, hvilken så fräckt hånade all rättvisa. Berättade man oss något dylikt om en person, hvars godhet och rättskänsla vi kände, skulle vi icke tro derpå. Vi skulle tro om honom bättre än så. Men om Gud kunna vi nog tro det. Den som tror det, är en sann kristen och blir salig. Den åter, som — emedan han har högre begrepp om Gud — icke tror derpå, blir evigt fördömd.

Pauli försoningslära, der aposteln är beherskad af den mosaiska lagens offerideer, strider, som hvar och en finner, hvilken icke påverkas af förut erhållna begrepp, helt och hållet emot nya testamentets ledande ideer, enligt hvilka Gud är kärleken och en kärleksfull fader. Den strider dessutom emot andra i skriften bestämdt uttalade läror. Så finna vi uti 2 Krönikeboken kap. 25, v. 3—5 följande: »Och sedan väldet hade blifvit stadgadt för honom, dräpte han dem af sina tjenare, som hade dräpt konungen, hans fader; men deras barn dödade han icke, enligt hvad skrifvet är i Moses lagbok (5 Mos. 24: 16), i hvilken Herren har budit och sagt: Föräldrar skola icke dö för sina barn, och icke skola barn dö för sina föräldrar, utan hvar och en skall dö för sin egen synd.» Alldeles det samma finnes sagdt uti 2 Konungaboken 14: 6 o. f. — Uti Hesekiel 18: 20 heter det: »Den själ som syndar, hon skall dö. En son skall icke bära faderns skuld, och en fader skall icke bära sonens skuld. Den rättfärdiges rättfärdighet skall vara öfver honom och den ogudaktiges ogudaktighet skall vara öfver honom.»

Herren sjelf har således bjudit: att hvar och en skall lida döden endast för sin egen synd, men icke för en annans samt att den rättfärdige icke skall få lida för en annans orättfärdighet. Och Herren sjelf skulle nu bryta emot dessa bud

Han skulle då likna dessa jordiska fäder, hvilka föra vackra moraliska lärdomar på läpparne och sjelfve äro de första att bryta emot dem. Man må här icke igen invända att Guds vägar och Guds rättvisa äro andra än våra. Om Gud är urbilden och menniskan afbilden, så måste den lag han meddelat sin afbild också utgöra en afbild af den lag, som han sjelf följer. Raka motsatsen af denna lag kan den i intet fall vara.

Det gäller här igen att välja emellan tvenne motsatta läror i nya testamentet: den ena, den paulinska försoningsläran, som står i fullkomlig motsats såväl till nya testamentets »ledande ideer», som till nyss anförda i skriften uttalade läror; samt den försoningslära, som klarast finnes uttryckt i liknelsen om den förlorade sonen, och hvilken står i vackraste samklang med de ledande ideerna i nya testamentet. Ty i denna sistnämda lära finnes intet blodigt menniskooffer, utan det enda offer, som der gäller något, är offret af ett syndigt och sjelfviskt hjertas onda böjelser.

Här kan också vara stället att fråga: hvilkendera ställer Gud högre? Den, som tror att Gud kunnat gifva upphof åt en mensklig varelse, så hög och gudomlig, att han i sekler dyrkats som Gud sjelf, men att denna varelse dock, i bredd med Gud, endast är en menniska? Eller den, som tror att Gud nödgats taga mensklig gestalt för att i egen person utföra ett värf, hvari han så i grund misslyckats, att, som vi sett, Kierkegaard icke ser någon annan räddning för menniskoslägtet än att utrota det. Detta senare gudsbegrepp synes oss icke stå så alltför mycket högre än det begrepp, man i gamla testamentet gjorde sig om Gud, då man trodde att han måste nedstiga till jorden för att, lik en vanlig polisspion, med egna ögon och öron öfvertyga sig om huruvida det rop, han hört från Sodom och Gomorra, hade någon anledning eller icke.

IV.

Det har varit vår tid förbehållet att konstatera den fysiska verldens absoluta lagbundenhet, och de personer med någon upplysning torde väl numera höra till undantagen, hvilka icke tro på en sådan. Men det återstår ännu att äfven inom området för menniskotanken och menniskohandlingen konstatera en dylik orubblig verldsordning, emot hvilken man icke kan bryta utan att ofrid, lidande och olyckor uppkomma. Vi för vår del

måste obetingadt antaga en sådan. Men huru skall man då erhålla kunskap om denna verldsordning och dess lagar? På samma sätt som om alla andra lagar: endast genom erfarenheten. De olika folken hafva i årtusenden pröfvat på allehanda sätt att lefva. Dervid hafva de också kommit till erfarenhet af att *ett* visst slag af tänke- och handlingssätt fört till endast sorg, ofrid och olyckor, och ett annat slag åter till välfärd, frid och lycka. Denna deras erfarenhet hafva deras profeter, vise och religionsstiftare klädt i ord och förvarat uti föreskrifter och sederegler, hvilka förr eller senare erhållit religionens helgd. Att dessa sedebud mer eller mindre liknat hvarandra kan icke förvåna den, som tror på en dylik orubblig verldsordning, gällande för alla folk och alla tider. Enligt vår tanke behöfver man derför icke heller genast, der likheter förefinnas emellan tvenne religioners åskådningar och sedebud, antaga att den ena religionen måste hafva lånat af den andra. Ty de hafva mycket väl, oberoende af hvarandra, kunnat komma till samma resultat.

Hvad kristendomen angår, så förklarar Kristus tydligt att hans uppgift icke var att »upplösa» den lag, som redan förefans, utan endast att »fullborda» den. Hans grundtanke var detta något, som han kallade »Guds rike». Ortodoxin har förlagt detta Guds rike till lifvet bortom grafven. Kristus sjelf åter lärde uttryckligen att man icke kunde säga: »si här eller si der är det», utan det fans i enhvars eget inre. Det var således rätteligen ett tillstånd uti hjertat, ett himmelskt tillstånd. Att meningen var att redan här på jorden komma till detta himmelska tillstånd, visar hans föreskrift, att man först skulle söka efter detta Guds rike, så skulle nog sedan det som hörde till kroppens nödtorft komma af sig sjelft. Sådant framgår också vidare deraf, att han uti det af oss förut anförda skriftspråket: »Hvilken som vill lyda Hans vilja, han varder förnimmande om denna lärdom är af Gud, eller om jag talar af mig sjelf», uppmanar enhvar att när som helst anställa ett försök, huruvida hans lärdomar dugde till något eller icke. Han vädjade således, också han, till erfarenheten — och det till en erfarenhet, som kunde vinnas här på jorden.

Hvilka lärdomar gaf han då för att åstadkomma denna inre lycksalighet? Han har sjelf sammanfattat dem i dessa tvenne bud: att älska Gud öfver allting och sin nästa som sig sjelf. Men »det är kärleken till Gud, att vi hålla hans bud».

säger Johannes. Och de Guds bud, om hvilkas sanning vi verkligen kunna vara absolut förvissade, äro de orubbliga lagarne i hans verldsordning. Vi kunna derför också formulera de tvenne buden sålunda: att med kärlek underkasta sig den lagbundna verldsordningen och att älska sina medvarelser som sig sjelf. Så affattade, kunna vi för vår del icke finna annat, än att dessa bud måste ega giltighet på hvilken punkt af verldsalltet som helst. Och ju mera troget och kärleksfullt en varelse — han må befinna sig hvar som helst i skapelsen — underkastar sig dessa tvenne bud, desto mera skall hans tillvara vinna i värde och slutligen öfvergå till ett himmelskt tillstånd; men ju mera han bryter emot dem, desto sorgligare och olyckligare skall denna tillvara gestalta sig, tills den öfvergår till något rent af outhärdligt, till »ett helvete».

Då Kristus derför yrkat på kärlek till Gud och nästan, eller hvad som är det samma, på rättfärdighet i hjerta och lif samt broderskärlek, såsom den enda grunden för en salig tillvara, så har han härmed uttalat en i tingens ordning inneboende lag, hvilken ingen filosofi kunnat eller någonsin skall kunna tillintetgöra. Det heter om den förlorade sonen att han öfvergaf sin fader och for bort till främmande land, der han lefde öfverflödigt och förstörde sina egodelar. Småningom begynte han lida nöd, så att han slutligen skulle varit nöjd med den föda, man kastade för svinen. Men då han icke ens kunde erhålla en sådan, och ingen bekymrade sig om honom, kom han ändtligen till besinning samt erinrade sig att han hade en fader, hos hvilken han aldrig behöft lida nöd; och full af ånger återvände han till denne fader, hvilken »föll honom om halsen och kyste honom». Är icke detta en sann och slående bild af en varelse, hvilken, i stället för att underkasta sig den sedliga verldsordningen, afviker ifrån och trotsar den? Lidanden, olyckor och nöd skola hopa sig öfver honom. Men förr eller senare skall han dock inse det vanmäktiga och oförnuftiga i denna sin kamp, komma till klar besinning och, full af ånger, åter underkasta sig denna ordning, under hvilken han förut icke erfarit någon nöd.

I den dag som är uppfostras och utbildas i detta vårt kristna Europa millioner menniskor, på hvilka slösas milliarder till att på det mest fulländade och vetenskapliga sätt kunna slagta sina kristna medbröder. Huru det sociala tillståndet i

öfrigt är beskaffadt, öfverlemna vi åt en af våra dagars mest uppmärksammade författare [1]) att karaktärisera. Han säger: »Har du någonsin sett ett ämbare afskräden kastas ut åt en hjord hungriga svin? Det är en bild af det menskliga samhället sådant det är nu. Har du någonsin sett ett sällskap väluppfostrade män och kvinnor sätta sig ned till en god middag? De hugga icke för sig, knuffas icke eller visa glupskhet; och enhvar tager hänsyn till och hjelper den andre, väl vetande att äfven hans matlust nog kommer att tillfredsställas. Det är en bild af det menskliga samhället sådant det kunde vara», och tillägga vi: sådant det borde vara och, förr eller senare, en gång skall blifva. Men, för att komma derhän, måste det först ske en förändring i vårt religiösa åskådningssätt. Ty det låter mycket väl förena sig, att vara menniskoslagtare och glupska djur och dock tro på »kristendomens sjelfva hufvuddogmer»: att Gud är treenig och att Kristus är Gud sjelf, genom hvilkas borttagande »hela kristendomen skall ohjelpligt falla öfver ända» (II s. 9), äfvensom att vi »rättfärdiggöras utan förskyllan, då vi tro att vi upptagas till nåd och att synderna förlåtas för Kristi skuld, hvilken genom sin död har till fyllest gjort för våra synder». Man kan tro allt detta, och någon sporre att gå framåt till ett bättre tillstånd finnes icke i dessa dogmer. Tror man dertill ännu obetingadt på dogmen om arfsynden, som enkom tyckes vara uppfunnen för att tillintetgöra all verklig kristendom, eller »att menniskan af naturen är oförmögen till allt godt», så må man aldrig vänta ett framåtgående, utan tvärtom ett tillbakagående. Men en förändring i det nuvarande tillståndet skall med nödvändighet inträda den dag, då redan ensamt läran att älska sin nästa som sig sjelf, ifrån att vara en blott tom fras eller på sin höjd en mer eller mindre likgiltig bisak, erkännes af menskligheten som en grundlag, hvilkens åsidosättande, enligt den gudomliga verldsordningen, medför en stor del af de lidanden och olyckor, under hvilka menskligheten för närvarande suckar.

På den ståndpunkt läkarevetenskapen i våra dagar står, inser hvar och en att hela kårer af läkare, ståtliga hospital och all verldens medicin skall hjelpa mycket litet ett folk, som, antingen till följd af läkarenes eller egen okunnighet, fortfarande

---

[1]) Henry George: Social Problems, 1883.

och hänsynslöst trotsa lagarne för kroppens helsa. Det skall också komma en tid, då man skall inse att de praktfullaste tempel, armeer af prester samt alla böner och dogmer mycket litet förmå, ifall man utan hänsyn bryter emot lagarne för själens helsa.

Utan renhet i hjerta och lif, utan broderskärlek ingen lycksalighet, sådan är den obevekliga lagen. Inga böner, inga dogmer förmå något emot den.

Theodor Lindh.

Tvenne Gustavianer [1].

II.

Gustaf Mauritz Armfelt.

Gustaf Mauritz Armfelt. Studier ur Armfelts efterlemnade papper af *Elof Tegnér.* I, II. 1883, 1884. F. et G. Beijer. 470 + 437 s. 8:o. Pris 12 kr.

Hr Tegnér, redan förut känd såsom framstående biograf, har ur det armfeltska familjearkivet på Åminne hemtat ett rikt, förut okändt handskriftligt material för belysande af Gustaf Mauritz Armfelts skiftesrika lefnadslopp. Sjelfbiografiska anteckningar, dels egenhändiga, dels af annan hand, men af Armfelt sjelf genomsedda, föreligga för Armfelts ungdomstid till 1780 samt för åren 1792—1797. Af ännu större vigt är Armfelts förtroliga brefvexling, ty om äfven luckor deri förefinnas, hafva dock de vigtigaste brefven blifvit bevarade. Särskildt innehålla brefven till Armfelts hustru, Hedvig de la Gardie, värdefulla bidrag till kännedomen af hans egendomliga personlighet med dess skiftande stämningar. Med stöd af dessa och andra handskrifter äfvensom af det ganska omfattande, tryckta materialet har hr Tegnér gifvit en fullständig skildring af Armfelts lif i dess vigtigare händelser, men äfven i dess skenbart obe-

---

[1]) I uppsatsen om Johan Albert Ehrenström t. XV h. 5 har ett vilseledande tryckfel insmugit sig. Sid. 371 rad. 7 uppifrån bör läsas *varmaste* i st. f. *varsammaste.*

tydliga detaljer. Det kunde möjligen i fråga sättas huruvida Armfelt förtjenat ett så omsorgsfullt och detaljeradt studium. Han var icke en af de män, som afgörande gripa in i verldshändelsernas gång; hans lif var under långa epoker ett fjärilslif, i hvilket allvaret hade ganska ringa plats. Men detta oaktadt har hr Tegnér enligt vår mening träffat det rätta i den plan han följt. Armfelt var en i hög grad representativ person. Det gustavianska tidehvarfvets egendomliga drag, dess epikureiska verldsåskådning och jagt efter skimrande skönhetsideal, med förbiseende af lifvets djupa och stränga allvar, framträda hos ingen, med undantag af Gustaf III sjelf, så i sin fullhet som hos honom. Då författaren tecknat hans öden och uppfattningssätt äfven i fråga om små omständigheter, har han derför gifvit oss en kulturbild af högt värde. Vi lära känna Gustaf III:s tidehvarf i dess älskvärdhet och äfven i dess ytlighet. Vi se huru dess uppfattningssätt brytes mot verklighetens hårda kraf och huru dess märkligaste personligheter bestå en svår, nästan förtviflad kamp mot förändrade tidsförhållanden. Vi följa de kring Armfelts person grupperade taflorna med så mycket större intresse, som författarens framställning i formelt afseende är verkligt mästerlig. Hans stil är klar, ren och lättflytande, lika fri från svulstig ötverdrift, som från den torra ordfattigdom, som ofta möter en på det biografiska området. Utdragen ur Armfelts memoarer och bref sammangå så ledigt med berättelsen, att läsaren utan afbrott och utan möda följer den med lika odeladt behag som vid läsningen af ett väl skrifvet skönliterärt verk.

En anmärkning böra vi icke tillbakahålla. Det förefaller såsom om författaren under det långvariga studiet af Armfelts bref och papper skulle blifvit fattad af den förkärlek för denne, som, medan han lefde, oemotståndligt fäste vid honom alla medlemmar af hans umgängeskrets. Så objektivt han än återgifver de faktiska förhållandena, har han derför låtit hufvudpersonen framträda i en i någon mån idealiserad dager. Armfelts moraliska och politiska snedsprång, hvilka bland annat förorsakade fröken Rudenschölds djupt sorgliga undergång, bedömas med yttranden sådana som: »Den moraliska måttstock, efter hvilken efterverlden har rätt att mäta denna förbindelse, var ej den samma, med hvilken dylika förhållanden mättes af samtiden», eller ock fortlöper skildringen så lugnt och objektivt, som om

det alls icke vore fråga om ett till sin art karaktärslöst och till sina följder förderfligt handlingssätt. Denna ståndpunkt kan icke vara riktig. Det är sant att sederna voro lösa och uppfattningssättet lättsinnigt inom tidens aristokratiska kretsar, men derhän hade dock icke sjelfsvåldet gått, att man skulle ursäktat Armfelt. Tvärtom möta oss i samtida anteckningar och bref talrika uttryck af ogillande. Ehrenström, som dock stod Armfelt nära, är långt ifrån mild i sin dom. Och äfven oafsedt detta får icke efterverlden underlåta att på Armfelts förhållande tillämpa sin egen rättsuppfattning.

Redan under barndomen och ungdomen röjde sig Armfelts öfverdådiga lynne och böjelse för det täcka könet. I ett anfall af vrede var han nära att beröfva den icke mindre hetsige fadern lifvet. Hans första kärleksförbindelse knöts vid sexton års ålder, men glömdes snart för nya, tätt efter hvarandra följande romantiska öden. Till antalet af de skönheter, åt hvilka han såsom gardesfänrik i Stockholm egnade sin hyllning, hörde den berömda grefvinnan Löwenhjelm, för hvilken han bland annat på följande karaktäristiska sätt betygade sin ridderliga hängifvenhet. »Jag stod en dag på vakt», berättar han. »Grefvinnan L. for till hofvet i en hofvagn. Jag lät ropa: i gevär! och slå trumman såsom för en kunglig prinsessa. Majoren vid regementet, en tvärvigg, som aldrig egnat skönheten någon hyllning, frågade mig om jag hade blifvit galen. Jag svarade att i mina ögon grefvinnan L. uppvägde alla verldens drottningar och prinsessor. Derpå lät han sätta mig i arrest. Konungen, som fann att jag i sak icke hade så orätt, utan endast i form, lät likväl straxt sätta mig på fri fot». Mindre oskyldigt var ett kärleksäfventyr, i hvilket han inlät sig i Warschau under en i sällskap med G. M. Sprengtporten företagen resa. En ung polsk grefvinna, som blifvit hänförd af den unge nordbons skönhet, gaf honom i sjelfva kyrkan en biljett med påskrift: »je ne serai jamais qu'à toi». Hon bröt med sin man, och Armfelt var besluten att följa henne till hennes gods i Galizien, då Sprengtporten, annars icke nogräknad i fråga om goda seder, men denna gång bekymrad för sin unge följeslagares öde, afklippte den början romanens tråd, i det att han lät gripa Armfelt, som tvangs att lemna Warschau. Armfelts rykte såsom kvinnotjusare blef således tidigt grundlagdt, men sin konungs ynnest hade han ännu

icke vunnit. Tvärtom var den nämda resan, som begynte 1778 och, efter det Armfelt skiljt sig från Sprengtporten, förlängdes ända till år 1780, en följd af att den unge officeren, hvars mångfaldiga obetänksamheter väckt anstöt på mera än ett håll, fallit i onåd. Först då han sommaren 1780 i Spaa uppvaktade Gustaf III, vann han dennes gunst, och härvid voro, betecknande nog, badsocietetens sköna damer förmedlarinnorna. De verkade hos monarken till sin älskvärde riddares förmån, och Gustaf III visade sig snart benägen att gå deras önskningar till mötes. Han fann att den unge officeren, som han förut ansett föga lofvande, under sina resor utvecklat sig till sin fördel och kunde blifva en prydnad för det svenska hofvet. »Han anade», säger hr Tegnér, »att han i honom skulle finna en man efter sitt sinne: liflig, fyndig, med en inbillningskraft, som kunde följa hans egen. Dertill kom att han var vacker som en Apollo; egde ungdom, helsa, gladt lynne, allt egenskaper, som konungen högt värderade.» 1781 blef Armfelt fäst vid hofvet såsom kavaljer hos kronprinsen, som då var två och ett halft år gammal. Det var väl icke så angenämt för den tjugufyraårige gardesofficeren att utstå alla en barnskötares vedervärdigheter, men å andra sidan fick han härigenom tillfälle att ständigt vistas i Gustaf III:s närhet och att till denne träda i ett förhållande, som småningom utbildade sig till verklig vänskap. Han blef en beundrande elev af den store konungen, hvars smak och uppfattningssätt han helt och hållet tillegnade sig. Han utbildade sig i denna skola till den elegante verldsmannen, som, hvarhelst han visade sig, vann rikligt erkännande för sitt tilldragande väsende och sin fina umgängeston.

Åren 1781—88 var Armfelt ännu endast hofman, utan att verksamt deltaga i statsangelägenheterna eller utöfva ett bestämmande inflytande på sakernas gång. Gustaf III:s hof var icke mera det samma som under de första tio åren af hans regering. Hänryckningens tid var förbi; det aristokratiska missnöjet var ännu doldt och smygande, men störde dock märkbart den sällskapliga trefnaden; konungen sjelf var ofta bitter, otillfredsstäld och orolig. Ännu värre var att ett lättsinnigt lekande med den närmaste omgifningens goda namn och rykte hade blifvit en alldaglig vana, från hvilken icke ens den kungliga familjen kunde hålla sig fri. Men å andra sidan trifdes ännu det fina lefnadsvettet och det glada skämtet vid Gustaf III:s hof,

som genom konungens egen lysande personlighet erhöll en glänsande, ridderlig prägel. Ju mera dessutom lederna glesnade, dess välkomnare var den förstärkning, som Armfelts naturfriska sinne och glada uppsluppenhet erbjödo. Han var snart själen i det hela, så att intet hofnöje kunde vara honom förutan. I det dramatiska sällskap, som konungen under vintern 1781—1782 bildade under namn af »förbättringssällskapet för det svenska språket», var han själen, ty såsom det anstod en Gustaf III:s hofman, egnade han sig med lifligt intresse åt vittra sträfvanden. År 1783 berättades det att konungen, så snart blott tillfälle dertill erbjöd sig, var innesluten med Armfelt under ifrigt författareskap för teatern. Men ännu mera än författandet föll utförandet på Armfelts del. Han spelade än den ena, än den andra rolen vid teaterrepresentationerna, som ofta från början till slut arrangerades af honom; hans goda lynne och prydliga figur ersatte hvad som brast i konstnärligt utförande. Allt detta förblef dock endast dilettantism och sällskapstalang, utan att Armfelt gjorde anspråk på att gälla för vitter författare eller sträfvade efter detta mål. Han öfvade vitterlek i tidens anda, skref små poem och små dramatiska utkast, men utan annan syftning än att roa för ögonblicket. Det är som bekant en af literaturhistorikerna mycket omtvistad fråga, huruvida Armfelt eller Hallman var författare till teaterstycket »Tillfället gör tjufven». Hr Tegnér har, ledsamt nog, icke i Armfelts papper funnit nya vittnesbörd, som skulle belysa saken, men vidhåller den åsigt, han redan förut i en uppsats om Armfelt och Leopold (Samlaren 1881) uttalat, att de olika meningarna utan svårighet kunna sammanjemkas. Det låter nämligen lätt tänka sig att Armfelt, som framför alla andra var hofvets »maître des plaisirs», för att få ett tillfällighetsstycke färdigt till den instundande hoffesten, hemtat Hallman ut till Drottningholm och der gifvit honom sina anvisningar, och att stycket under Armfelts ögon samt under hans ledning blifvit skrifvet i största hast. Armfelt hade gifvit idén såväl till hoffesten som till pjesen, och då denna uppfördes, kunde den lycklige arrangören med fullt skäl uppgifvas såsom dess upphofsman, utan att göra sig skyldig till något bedrägeri, medan å andra sidan äfven Hallman kunde anse sig såsom styckets författare. Samtiden sysselsatte sig för öfrigt alls icke med denna fråga, som fått någon bety-

delse endast genom att den literära detaljkritiken senare upptagit den.

Under dessa och likartade sysselsättningar avancerade Armfelt snabt, blef 1783 kammarherre, var närvarande vid Gustaf III:s bekanta möte med kejsarinnan Katharina II i Fredrikshamn s. å. och betraktades öfver hufvud såsom en uppåtgående stjerna. Men förtalet hade redan nu mycket att säga om honom, och allvarliga personer funno grundade skäl till anmärkningar om hans förhållande. Jemte den bekante Schröderheim dref han en indrägtig handel med lediga tjenster, framför allt pastorat, hvilket han sjelf i sina memoarer erkänner i följande ord: »Schröderheim gjorde både mig med- och o-vetande flere affärer i mitt namn, och jag stod i publiken på samma lista som han bland grace-försäljare. Mindre yr och oförsigtig, hade jag förr kommit från denna skadliga oordning; men jag, såsom syndare *en général* sköt upp min förbättring till lägligare tillfälle.» Här antydes att Schröderheim till en början hade hufvudledningen af affären, men snart lärde sig äfven Armfelt sjelf att utsätta vissa bestämda summor såsom pris för pastorat, som skulle besättas. Ett ännu mörkare drag i Armfelts då varande lif är dock den förbindelse han, nästan samtidigt som han 1785 ingick äktenskap med den ädla och uppoffrande Hedvig de la Gardie, knöt med fröken Rudenschöld. Hvad som isynnerhet stämplar Armfelts handlingssätt mot henne såsom groft egoistiskt är att, såsom författaren i förbigående anmärker, »Armfelts svärmeri snart var öfver; att döma efter hans egna yttranden har han tidigt nog önskat att göra slut på denna förbindelse. Men den hade redan gått för långt.» Armfelts berusning, i hvilken enligt hans eget intyg sinnena hade mera del än hjertat, hade således redan gått förbi, medan han fortfarande höll henne i samma beroende af sig som förut och slutligen gjorde henne till verktyg och offer i det intrigspel, hvari han kastade sig efter Gustaf III:s död. Det kostade honom icke mycken möda att sedermera, då fröken Rudenschöld »var förstörd till lynne, rykte och helsa», i bref till sin hustru egna henne medlidsamma ord, sådana som: »Jag kan icke låta det gå öfver mig, att jag skulle förgäta att hon varit mig kär, och äfven om hon skulle hafva felat emot mig, så skulle jag aldrig kunna glömma att det är jag, som är första anledningen till hennes olycka». Det klingar helt

vackert, då hr Tegnér om denna sjelfbekännelse säger att den »är värdig Armfelts rörliga, känslofulla sinne: att den kunde göras, vittnar om det stora förtroende till sin makas ädla hjerta och storsinthet, som han hade lärt sig att hysa», men det kan i fråga sättas huruvida Armfelts känslofullhet i detta fall är värd så mycket erkännande. Icke heller torde det varit synnerligen angenämt för grefvinnan Armfelt att gång efter annan emottaga sådana bekännelser, som aldrig ledde till förbättring. Förhållandet mellan Armfelt och fröken Rudenschöld är en så mycket mörkare fläck i det gustavianska tidehvarfvets historia, som konungen, ehuru han sjelf föranledt giftermålet mellan Armfelt och Hedvig de la Gardie, öppet gillade det, då han t. ex. bad Armfelt framföra sina komplimanger till den sköna Magdalena med den önskan, att hon länge skulle fortfara att synda. Ännu en skuggsida i Armfelts hoflif var den afund, som herskade mellan honom och de öfriga gunstlingarna. Elis Schröderheim blef Armfelts fiende, så snart han i honom begynte se en medtäflare. Likaså var förhållandet mellan Armfelt och hans landsman Munck ytterst spändt. Ett våldsamt uppträde mellan dem, föranledt af en ordvexling rörande en fullkomligt likgiltig sak, var nära att leda till duell. För den talangfulle Toll hyste Armfelt afgjord motvilja, kanske derför att han fann sig undanträngd genom dennes öfverlägsna statsmannaförmåga och stora inflytande hos konungen. Likartadt var förhållandet till Ruuth. Den unge gunstlingens ställning var sålunda i mera än ett hänseende slipprig, och sjelffallet var att de goda egenskaper, som bodde på djupet af hans karaktär, icke under sådana förhållanden kunde utveckla sig. Om Armfelt gäller det samma som om Gustaf III: han var svag i medgången, men kunde under svåra förhållanden ådagalägga både mod och själsstyrka. Hans gestalt växer, då han under kriget 1788—1790 träder ut ur hoflifvets glänsande, men kvalmuppfylda atmosfär och ställer sig vid sin konungs sida såsom ett troget stöd under faror och motgångar.

Kort före krigets utbrott se vi Armfelt använd i diplomatiska uppdrag, hvilka med lätthet kunde förenas med hans ställning såsom hofman. Då konungen 1787 företog sin resa till Köpenhamn för att locka Danmark till förbund emot Ryssland, följde han med. Försöket misslyckades, men Gustaf III ville dock gifva sig skenet af fullkomlig tillfredsställelse med

underhandlingens resultat och sände derför Armfelt att framföra sitt svar på danska hofvets vänskapsdeklaration, ett uppdrag som denne med framgång fullgjorde. Till och med tyckes konungen hafva varit betänkt på att sända honom på en större diplomatisk rundresa, ett projekt som dock snart förföll. Men i de afgörande underhandlingarna med Ryssland och krigskonseljens öfverläggningar på Haga hade Armfelt icke någon del. Ansvaret för den öfverilade krigsförklaringen faller främst på konungen och näst honom på Toll och Ruuth, medan deremot Armfelt, såsom hr Tegnér ovedersägligt ådagalägger, visade sig afvogt stämd mot krigsföretaget samt till och med var mån om att inför efterverlden gå fri från allt ansvar för detsamma. Hans sinnesstämning gaf sig ett lifligt uttryck i brefven till hans hustru. Han var missmodig och nedslagen med anledning af »missnöjet i landet, det ringa anseende Sverige åtnjuter i utlandet och den nuvarande regeringens missgrepp». Men just med anledning af situationens faror kände han sig lifvad af en starkare personlig tillgifvenhet för konungen än någonsin förut. Han ville »uppoffra allt för sin konung, sin vän och sitt fäderneslands». »Mina känslor för konungen», skref han, »fästa mig vid honom på ett sätt, i hvilket hvarken fåfängan eller något dermed sammanhängande har någon del: de bära en sådan prägel af oantastlighet, att inte skall kunna minska dem.» Detta var Armfelts vackra program för den närmaste framtiden, ett program som han förblef ståndaktigt trogen. Medan andra konungens gunstlingar ej sällan i bref och anteckningar gåfvo uttryck åt ett missnöje, som de icke vågade öppet uttala, gifver sig en vördnadsfull hängifvenhet uttryck i alla Armfelts yttranden. Icke ens Ehrenström var så af hela sin själ den »store konungen» tillgifven som Armfelt.

Men då list och förställning icke sällan ingingo såsom mera eller mindre väsentliga moment i Gustaf III:s politik, så drogs äfven Armfelt gång efter annan in i ett intrigspel, som icke precis var af hederligaste slag. Detta är skuggsidan i hans bana under de närmast följande åren; det är icke sällan påtagligt att han på konungens befallning handlar emot sitt bättre vetande. Redan i maj 1788 sändes han till Finland för att öfva Nylands infanteriregemente, som stod under hans befäl, i vapnens bruk samt förbereda sina landsmän på krigets utbrott. Han skulle, så vidt möjligt, underblåsa de nationela antipatierna

mot Ryssland och var dervid icke synnerligen nogräknad i valet af medel. De ryska kurirerna hejdades vid gränsen, för att underrättelsen om kejsarinnans fredliga afsigter icke skulle kunna spridas. Rykten sattes i omlopp att de finska soldaterna skulle få slåss med tatarer och hedningar, att den rådande penningebristen berodde på att ryska ministern Razumovski plundrat posten med krigskassan o. s. v. I sjelfva verket tyckes han hafva lyckats i att göra det oförmodade kriget populärt i landet. Bönderna i gränstrakterna väpnade sig med yxor och björnspjut, tiggde gevär i det svenska lägret och begärde endast bröd för att få följa med och slåss med ryssarna. Rusthållarena vid Nylands dragonregemente lofvade sina ryttare att, om de föllo i kriget, försörja deras hustrur och barn. Armfelt sjelf skref: »Espriten är oförliknelig, men varar ej länge; jag känner mina landsmän. Om det snart ville smälla, blefve det roligare, ty med våra trupper kan man gå i afgrunden och ut igen. De äro som lejon och brinna af lust.» Denna Armfelts verksamhet för framkallande af en konstlad entusiasm blef i längden, då hänförelsen till följd af motgångarna slog om till sin motsats, kanske mera skadlig än gagnelig. Större nytta skulle konungen, om han blott velat, kunnat hafva af Armfelts rapporter, i hvilka denne icke dolde ställningens bedröfliga och betänkliga sidor. Han underrättade om den allmänna nöden i landet, om bristen på proviant, krigskassa och utrustning och om den dåliga anda, som rådde bland krigsbefälet isynnerhet på Sveaborg. Icke förty kastade sig konungen in i kriget, och Armfelt utsågs att gå i spetsen för den öfver gränsen frambrytande armén. Han brann af mod och stridslust. I fäktningen vid Summa gaf han sig midt in i handgemänget och var nära att blifva tillfångatagen eller dödad, men dermed voro krigsbragderna för denna gång slutade. De efterträddes af Anjalaförbundets sorgliga händelser.

Hr Tegnérs teckning af Armfelts handlingssätt i augusti 1788 öfverensstämmer i det närmaste med den framställning, K. K. Tigerstedt lemnat i Finsk tidskrift (t. XII h. 5), endast att den förres skildring är vidlyftigare. Å ryska sidan trodde man sig kunna förleda äfven Armfelt till trolöshet mot monarken. Den 7 augusti 1788 emottog han en skrifvelse, hvari han uppmanades att till fäderneslandets frälsning ingå på Rysslands afsigt, som blott var att se freden åter-

ställd på en för svenska nationen säker fot. Utan att i brefvet något derom nämdes, fans i skrifvelsen innesluten en vexel å 20,000 riksdaler. Armfelt återsände vexeln med det svar, att han icke kände annan lag, annat föremål än att med rent samvete uppfylla sina skyldigheter. Emellertid var han full af oro och bekymmer. Hvad som framför allt smärtade honom var att hans farbroder, den af honom personligen högt värderade generalen K. G. Armfelt anslöt sig till Anjala-männen. »Jag förbannar min födelsestund», skref han den 14 augusti till sin hustru, »derför att det hårdaste af alla slag skulle träffa mig och tillintetgöra mig, då det utplånar hos mig tron på att det kan finnas menniskor värda vår aktning och förtroende, utom vid ett eller annat tillfälle. Kejsarinnan har, för att trösta mig, gjort mig de mest lysande anbud och komplimenterat mig för mina militäriska talanger. Men jag har föraktat allt, sagt nej till allt, till och med försakat de känslor, som ännu hos mig talade till förmån för denne man, som jag älskade högre än min egen far.» Då Anjala förbundsskriften blifvit öfverlemnad åt konungen, sände denne efter Armfelt och frågade honom: »hvad tycker ni, min vän?» Armfelt bad konungen genast låta till sig kalla och häkta förbundets chefer och sålunda kväfva konspirationen. Men Gustaf, som icke ville besluta sig till en åtgärd, den han ej var säker om att kunna utföra, svarade efter en stunds betänkande: »nej, man måste låtsa om intet, il faut dissimuler». Konungen föredrog »lindrigare och mera läkande medel», men möjligt är att ett sådant kraftigt uppträdande, som Armfelt förordade, skulle ledt till ett snabt kväfvande af upproret. Under de följande dagarna stod han dag och natt i beröring med konungen och var den förtrolige vän, åt hvilken denne anförtrodde sina planer och bekymmer. Han följde sedan monarken till Stockholm. Hans ställning var numera väsentligen förändrad. Han var icke blott hofman, utan Gustafs förtrogne vän och rådgifvare, hvilken erhöll del af dennes hemligaste planer.

Medan han i Finland yrkat på djerfva åtgärder, var han nu böjd för eftergifvenhet. Hans mening var att konungen skulle sammankalla riksdag, kasta sig i nationens armar och inför dess representanter erkänna att han misstagit sig, då han börjat kriget, samt derefter sluta fred med fienden. Men konungen beslöt att fullfölja kriget mot Danmark med stöd af en

allmän folkbeväpning och utsåg Armfelt att spela en hufvudrol i de åtgärder för fosterlandets försvar, som nu vidtogos. Denne erhöll nämligen i uppdrag att upprätta ett landtvärn i Vermland för att sedan öfvertaga befälet öfver det frivilliga manskapet såväl i Dalarna, som i Vermland. Ung, liflig och varmt hängifven sin konung, förstod han att i hög grad väcka folkets stridslust. Sjelf skildrar han det sätt, på hvilket han på härads- och sockne-stämmor verkade för sin sak, i följande ord: »Alla bondgubbar och bondgummor gråta, så fort jag öppnar munnen. Häromdagen på en häradsstämma, då jag talade med allmogen i Gillbergs härad, sade jag åt en bonde med grå rock och svart kalott: Ack min vän, om jag finge byta rock med dig: huru glad, huru högfärdig skulle jag icke vara! Alla började att gråta; applicationen gjordes efter hvars och ens imagination, och jag fick i stället för 100 rekryter, jag begärde, 275. Folket kallar mig »den vackra generalen», och när jag reser, så fråga de hvem som skall få skjutsa — nb. jag kör i smått lunk.» Med sitt manskaps hållning var han synnerligen belåten. »Folket liknar de gamla romarena», skref han till sin hustru, »och man gör sig inga föreställningar derom i andra delar af Sverige . . . Ack om man genast kunde stöta på fienden.» Om sina officerare skref han: »Mina officerare äro antingen för gamla för att lära eller för unga att ha kunskaper; men alla utan undantag dela de min tanke att våga lifvet för den bäste konung och det otacksammaste fäderneslandet.» Full af mod och lefnadslust ingaf han äfven den nedslagne konungen ny förtröstan vid ett sammanträffande i Karlsstad mot slutet af september. Man dröjer gerna vid Armfelts patriotiska ingripande i dessa händelser, hvilka hr Tegnér tidigare skildrat i Historisk tidskrift, I. 3. De voro visserligen af ringa vigt i militäriskt afseende, ty innan kort slöts, till Armfelts förtrytelse, stillestånd och derefter fred med Danmark, men deras hufvudbetydelse låg i det moraliska intrycket, hvarigenom de bildade en motvigt till Anjala-förbundet.

Under allt detta hade i Armfelts verldsåskådning försiggått en förändring, likartad med den, som under intryck af de revolutionära rörelserna hade försiggått hos Gustaf III och hos en mängd anhängare af den franska filosofins liberala teorier. »Jag nekar icke», skref han under intryck af den trofasta sinnesstämning, som i folkets djupa leder trädde honom till mötes,

»att dessa aktningsvärda gubbar med sitt hvita hår komma mig att rodna öfver mitt tidehvarfs anda och förkasta hela denna literatur, hela denna filosofi, som ej är värd ett öre.» Han hade blifvit en hängifven anhängare af de gamla, åldrade ideerna och institutionerna och betraktades af de s. k. patrioterna bland adeln såsom royalismens hänsynslösaste försvarare och såsom en politiskt farlig person, hvars karaktär och handlingssätt man på allt sätt sökte nedsvärta. Till den grad partiman var han dock icke, att han skulle gillat konungens handlingssätt under 1789 års riksdag. Han skref tvärtom till sin hustru: »Jag hoppas att han skall bättra sig; och om han ej gör det, så skall jag upphöra att taga hans parti.» Men likväl undandrog han sig icke att deltaga i den mörkaste sidan af riksdagslifvet, intrigspelet bakom kulisserna. Den man, som ett halft år förut stått såsom fosterlandskärlekens eldige representant inför Dalarnes allmoge, lät nu bruka sig till att på enskild väg söka vinna folkrepresentanter för konungens sak, att hålla sammankomster med riksdagsmännen och besöka de ofrälse ståndens klubbar för att vinna dem för sina syften. Sedan begaf han sig till Dalarne för att med hvarjehanda medel, bland hvilka tvångsåtgärder intogo ett väsentligt rum, förmå denna bygds trohjertade innevånare att uppställa en truppstyrka, hvilken fördes till Drottningholm för att öfvervaka ständerna, en åtgärd som var fullkomligt gagnlös, men beredde Armfelt mångfaldiga olägenheter och med rätta af oppositionen betecknades såsom ett våldsamt hot mot representationens frihet.

Mera hedrande var den rol Armfelt spelade under kriget, som återupptogs omedelbart efter riksdagen, men oafgjordt synes vara i hvad mån han bör anses såsom en framstående fältherre. Såsom medlem i den hemliga krigsberedningen, sedan juni 1789, var han den egentligen drifvande kraften i denna myndighet, och sedan han öfvergått till Finland, vederlade han vid flere tillfällen, vid Elgsö, Kärnäkoski och Savitaipale, på det mest lysande sätt sina fienders insinuationer om bristande personligt mod. Men de strategiska planerna uppgjordes af hans underbefälhafvare, Göran Jägerhorn, som äfven var hans öfverman i taktiska anordningar. Vid Savitaipale, der Armfelt den 3 juni 1790 sjelf ledde hufvudanfallet, blef han slagen och svårt sårad, hvarför han icke vidare kunde deltaga i krigshändelserna. Den ryska generalen v. Suchtelen torde väl hafva

träffat det rätta, då han om Armfelt såsom fältherre med indirekt klander sade att han trodde det denne för mycket litade på sin lycka och för mycket ringaktade fienden. Såsom svensk ambassadör vid fredsunderhandlingen i Verälä intresserade han sig lifligt för fredens afslutande, men väsentligen var han dock endast en agent för konungen, som befann sig på platsen och, i vida högre grad än Armfelt erfaren i tidens diplomatiska konstgrepp, genom anvisningar och instruktioner ledde underhandlingen ända in i de minsta detaljer.

Om Armfelts deltagande i de underhandlingar, som åren 1791—1792 anknötos med England, Preussen och Ryssland i syfte att vinna Norge för Sverige och sedermera bilda ett förbund till bekämpande af den franska revolutionen, meddelar hr Tegnér talrika notiser, delvis hemtade ur nya källor. Han blef ryckt in i konungens tankekrets och hänfördes åtminstone för stunden af de skimrande framtidsdrömmarna, men bibehöll dock i det hela en lugnare och kallare blick på förhållandena. Det bör räknas honom till ej ringa förtjenst att han, sedan underhandlingarna om en allians mot Frankrike en tid fortgått, insåg huru lösa de löften voro, som gåfvos af de intresserade regenterna, särskildt af Katarina II, och rådde konungen att hellre sammankalla ständerna för att med deras hjelp bringa rikets finanser i skick, än att kasta sig in i vidt utseende äfventyr på den utländska politikens fält. Han var i denna punkt E. Taubes motståndare och helsade med glädje riksdagen i Gefle 1792, hvars sammankallande innebar att konungen åtminstone tillsvidare afstod från sina utländska planer. Han spelade vid denna riksdag i det närmaste samma rol som 1789. Han deltog icke i förhandlingarna, men dref med stor ifver en hemlig agitation för konungens syften, vidtalade enskilda riksdagsmän samt samlade dem till middagar och samkväm i sin boning. Han var Sveriges erkändt mäktigaste man näst konungen och visade sig i sätt och yttranden fullt medveten derom. Det väckte med rätta uppseende att han vid riksdagen, utom en talrik betjening, adjutanter och ordonnanser, hade till sitt förfogande en kår af drabanter, som utgjorde ett slags lifvakt och buro en särskild uniform, samt att han såsom en skyldig hyllning emottog underordnade personers öfverdrifna vördnadsbetygelser. Till följd af denna ohöljda skrytsamhet var hans anseende inför opinionen allt ännu föga stadgadt. Ehrenströms

yttrande: »I lynne och tänkesätt öfverensstämde jag icke med baron Armfelt och kunde icke vänja mig hvarken vid hans naturliga lättsinne eller vid de personer, med hvilka han älskade att se sig omgifven, och hvilka alla med få undantag hade en dålig reputation i det allmänna», torde väl i det närmaste angifva den stora allmänhetens tanke om den mäktiga konungagunstlingen. Hr Tegnér anser att hans inflytande på konungens handlingssätt icke var så stort, som allmänheten föreställde sig. »Det är», säger han, »icke såsom konungens inflytelserika rådgifvare, åtminstone icke i vigtigare fall, som han förvärfvat sin plats i hans historia: det är såsom den nitiske och oförfärade verkställaren af hans planer, såsom en kämpe för sin kunglige väns myndighet och för hvad som han ansåg såsom fosterlandets ära.»

Sina intryck och erfarenheter från konungens sista tider har Armfelt bevarat i anteckningar, hvilka delvis intagits redan i Ehrenströms memoarer, men här in extenso meddelas. Den varma hängifvenhet för konungens minne och den smärtsamma känsla af författarens oerhörda personliga förlust, som genomgå dessa anteckningar, gifva dem ett ej ringa värde såväl från historisk, som literär synpunkt.

Andra delen af hr Tegnérs arbete rör sig hufvudsakligen kring den s. k. armfeltska konspirationen och de förhållanden, som mer eller mindre direkt föranleddes deraf. Kännedomen derom har hittills varit ganska bristfällig. Rättegångshandlingarna, de bref och memoarer, som ingå i C. F. Ridderstads »Gömdt är icke glömdt», äfvensom den föga tillfredsställande framställningen i Schinkel-Bergmans Minnen hafva utgjort nästan de enda källorna. Genom Ehrenströms anteckningar och hr Tegnérs skildring kastas ett nytt, rikare ljus öfver dessa händelser.

Vi följa steg för steg den psykologiska utveckling i Armfelts inre, som ledde honom till en allt bittrare fiendtlighet mot den förmyndare-regering, hvilken efter Gustaf III:s död öfvertog Sveriges styrelse. Upprörda personliga känslor och missnöje öfver att se sig sjelf tillbakasatt hade utan tvifvel stor andel deri. Han hade stått på höjden af makt och ära. Gustaf III hade ännu på sin dödsbädd visat honom sin välvilja genom att ut-

nämna honom till öfverståthållare i Stockholm. Och han trodde sig hafva en särskild rätt till att kvarstå i denna ställning. Gustaf III hade nämligen till sitt testamente kort före sin död bifogat en kodicill, i hvilken han uppdrog rikets styrelse under minderårigheten åt den då varande regeringen, deri Armfelt och hans vänner hade plats, i strid mot testamentet, som endast talade om hertig Karl såsom regent. Då kodicillen upplästes i närvaro af statens höga dignitärer, visade sig hertigen orolig och missnöjd och utbrast: »Hvad vill detta säga? Det är alldeles obegripligt: å ena sidan upphäfver icke denna kodicill den artikel i testamentet, som tillerkänner mig förmynderskapet, å den andra uppdrager den rikets styrelse under minderårigheten åt den nu varande regeringen på samma fot, som den nu eger bestånd. Ni insen således, mina herrar, att det är en förmyndarregering, som hvarken är gjord för er eller för mig, och att, om vi skola följa kodicillens ordalydelse, ingenting kan göras.» Armfelt, som ville visa sig ädelmodig och nu likasom ofta handlade efter ögonblickets impulser, föreslog under den allmänna misstämning, som följde, att man icke skulle fästa sig vid kodicillens bokstaf och icke betrakta den såsom något annat än en förklaring eller modifikation af testamentet. Då hertigen derefter föreslog att kodicillen skulle anses såsom om den icke funnits till, men tillika förband sig att bibehålla de för handen varande rådgifvarena och icke afgöra någonting, innan han inhemtat deras mening, hvarom han afgaf en skriftlig, egenhändigt undertecknad försäkran, hade Armfelt intet att invända deremot. Tydligt är att han härigenom, kanske oklokt nog, afstått från all formel rätt att hafva säte och stämma i regeringen, ty hertigens löfte, som icke gafs offentligt, kunde ej hafva någon bindande kraft, men likväl ansåg han sig orättvist kränkt genom hvarje steg, som kunde i fråga sätta hans inflytande. Hans ställning var sålunda från början half, och sjelf ökade han genom sitt obetänksamma handlingssätt oaflåtligt svårigheterna. Det hade fordrats en karaktär af helt annat slag än Armfelts för att gå segrande genom de frestelser, som omgåfvo honom.

Det var naturligt att de män, som stått Gustaf III nära, skulle betrakta den nya styrelsen, i hvilken personer ingingo, som alls icke åtnjutit Gustaf III:s förtroende, med misstänksamma blickar. De sammanslöto sig till en skild grupp, hvil-

ken under namn af »gustavianer» dref ett slags svärmisk kult med hans minne och upphöjde hans regering på den för handen varandes bekostnad. Armfelt ansågs såsom den sjelfskrifne ledaren i denna krets, som samlades kring honom i förtroliga samkväm. Sjelf säger han om dessa möten: »Våra samtal rörde sig vanligen om det förflutna med saknad, om det närvarande med oro och om det tillkommande med mera fruktan än hopp. Dessa samkväm voro för öfrigt ingenting mindre än stridande mot regentens intressen, och de förslag, som der väcktes, hade inga andra ändamål än konungens tjenst och statens väl.» Här sågos närvarande: Gyldenstolpe, Lagerbring, Zibet, Håkansson, bröderna Nordin, Ahlman, J. Fr. Aminoff, Ehrenström m. fl. kända gustavianer. Denna krets föreföll regenten, hertig Karl af Södermanland, så mycket mera misstänkt, som dess ledare, Armfelt, visade en afgjord benägenhet att närma sig till ryska sändebudet i Stockholm, grefve Stackelberg, och att söka tillvinna sig den omyndige konungens förtroende. Å andra sidan anslöto sig några afgjorda anti-gustavianer, i främsta rummet baron Staël, grefve Bonde och Gustaf Adolf Reuterholm till hertigen, som snart uteslutande lyssnade till deras, isynnerhet Reuterholms råd och ingifvelser. Den mildhet, som regeringen ådagalade vid bestraffandet af de s. k. konungamördarena, hvilka varit delaktiga i Gustaf III:s mord, och hennes synbara närmande till Frankrike med öfvergifvande af de utländska allianser, Gustaf III grundlagt, stämplades af gustavianerna såsom sorgliga följder af dessa nya rådgifvares inverkan på regeringsärendenas gång. De små förolämpningar och kränkningar af hvarjehanda slag, för hvilka Armfelt, isynnerhet i sin verksamhet såsom öfverståthållare i Stockholm, till följd af dessa förhållanden blef utsatt, bestämde honom snart att åtminstone för en tid lemna Sverige. Han ville dock icke under sin vistelse i utlandet gå förlustig om allt inflytande på ärendenas gång. Tvärtom öfverenskom han vid ett sammanträffande med den unge konungen att en korrespondens mellan dem skulle öppnas, hvarvid konungen såsom sekreterare skulle använda Ehrenström, som derför skulle erhålla en pension af hans handkassa; att konungen, hvilka oförutsedda händelser än inträffade, skulle låtsa såsom om han icke brydde sig derom, utom för det fall att hertigen ville sammankalla ständerna, då konungen icke skulle, genom sin närvara eller genom något slags medgifvande, deråt

gifva helgd; samt att han, om fråga blefve om giftermål, icke skulle anse något val såsom gällande eller något förslag såsom antagligt före sin myndighetsålder. Om denna öfverenskommelse underrättades äfven den ryske ambassadören. Det är tydligt att Armfelt redan härigenom tillåtit sig ett handlingssätt, som af den bestående regeringen måste anses såsom brottsligt. Det finnes väl intet land, hvars lagar skulle tillstädja öfverenskommelser af detta slag med en ännu omyndig konung. Armfelt hade icke skäl att beklaga sig, om den afskedsaudiens, hertigen-regenten beviljade honom, var mera ceremoniel än hjertlig.

Från denna tid förföljdes Armfelt af den numera i regeringen allsmäktige Reuterholms bittra och hatfulla misstankar, och det bör erkännas att denne ådagalade stor slughet och ihärdighet i att organisera det spionsystem, hvaraf han begagnade sig för att öfvervaka äfven de minsta af Armfelts steg och handlingar. Redan då Armfelt färdades från Stockholm till södra Sverige, åtföljdes han af den sedermera berömde Hans Hjerta [1]), som å Reuterholms vägnar spionerade på honom, ett drag hvilket, såsom förf. påpekar, är en ful och outplånlig fläck i Hjertas lefnadshistoria. Armfelt anade visserligen hvilka faror förestodo, men gjorde dock intet för att undvika dem. Sorglös såsom ett godt barn öfverlemnade han sig åt sina planer att omstörta regeringen i Sverige, »drömmar» såsom han sjelf med fullt skäl kallade dem. I sin korrespondens och sina personliga förbindelser ådagalade han mindre slughet och förbehållsamhet, än någon konspiratör förr eller senare. Det kan icke nekas att detta drag inför efterverlden ter sig såsom en mildrande omständighet. En konspiration, som till hela sin anläggning är nästan mera lek än allvar, kan icke anses lika straffbar som en länge, i djup hemlighet bedrifven omstörtningsplan.

Med de bittra erfarenheterna från hemlandet förbundo sig under Armfelts långvariga vistelse i Tyskland och Österrike intryck, som framkallades af det allmänna sakläget i Europa. Hvarhelst han vistades, såg han alla förhållanden bestämmas af »jordskalfvet af franska revolutionen», och det föll sig naturligt att han äfven i de förändringar, som i Sverige inträffat, såg symptom af den från Frankrike utgångna revolutionära rörelsen. Reuterholm betraktades af honom, på grund af sina be-

---

[1]) Mera känd såsom Hans Järta.

kanta sympatier för de franska jemlikhetsideerna, såsom en »jakobin», knapt bättre än Robespierre, Danton och deras medbröder. Det bekymrade honom djupt att Sveriges regering allt mera tycktes eftersträfva ett vänskapligt närmande till Frankrikes. Han förestälde sig att Reuterholm och dennes vänner tänkte genomdrifva en revolutionär omstörtning af Sveriges, af Gustaf III grundade statsskick och att till och med den unge konungens lif var i fara. Medan han hängaf sig åt sådana tankar, erhöll han underrättelse om att regeringen i Sverige mot honom vidtagit åtgärder, som syntes innefatta en förvisningsdom på obestämd tid. Han hade nämligen erhållit afsked från det af Gustaf III åt honom gifna öfverståthållare-ämbetet i Stockholm och (den 7 september 1792) blifvit utnämd till svensk minister i Italien. Man hade sålunda anvisat honom en plats, som var en fullkomlig sinecur och som skulle göra det omöjligt för honom att utöfva inflytande på fäderneslandets angelägenheter. Från denna tid kunde han ännu mindre än förut finna den rätta måttstocken för bedömande af förhållandena i hemlandet. »Frankrikes öde», skref han till sin hustru, »förestår oss; vi hafva att vänta antingen ett inbördes krig och gamla regeringssättets återinförande samt slutligen slafveri under Ryssland, eller också ett sådant slags aristokratisk despotism, som i förföljelser, inkvisitioner och bitterhet öfvergår allt.» Rätt märkliga äro äfven de exkursioner på uppfostrans förut af honom obeträdda fält, till hvilka han förleddes af sin fiendtlighet mot tidehvarfvets filosofi och falska upplysning. »Nej, min son skall blifva en barbar», utbrister han, »han skall uppfödas utan kunskaper om annat än en Gud och en kung, och all filosofi, all metafysik, alla vackra fraser af dygd och ära, som nu äro masken, infamien påklädt sig, skola för honom blifva en suite af den enfaldighet, med hvilken hans förstånd omfattar det hela». Han fortsätter: »Läsa och skrifva skall aldrig min son lära, men lyda, säga sant, slåss på allt manér, söka hata och förfölja filosofer, lärda och dem, som göra fraser, samt näst Gud dyrka sin kung. Kroppsöfningar äro nyttiga och de enda nödvändiga, efter ingenting annat än en extrême barbarism kan frälsa Europa från undergång.»

Armfelt var icke blind för att hans ställning såsom svensk ämbetsman, såsom förhållandena nu gestaltat sig, förr eller senare måste blifva omöjlig, och tanken vaknade derför hos ho-

nom att i nödfall söka en tillflyktsort hos Rysslands kejsarinna, Katarina II, hvars bevågenhet han sedan fredsunderhandlingarna i Werälä och de diplomatiska förbindelserna från Gustaf III:s sista år ansåg sig kunna påräkna. Han skref till henne ett bref af innehåll att »från den stunden, då äfven det passiva bibehållandet af hvilken beställning som helst skulle synas innebära ett samtycke från min sida till mitt lands olyckor och vanära, skall jag skynda att skilja mig från allt och bönfalla hos Eders Kejserliga Majestät att låta mig finna en fristad uti dess stater». Först i juni 1793 erhöll han kejsarinnans svar, deri hon försäkrade honom att, om hans öden förde honom till Ryssland, han der skulle finna ett emottagande, som skulle ytterligare bevisa hvilka gynsamma tankar hon hade om honom.

Det kan icke med skäl klandras att Armfelt sålunda sökte en asyl för sig och de sina, men värre var att Rysslands hjelp ingick såsom ett väsentligt moment i alla hans planer till omgestaltning af förhållandena i Sverige. Ännu under hösten 1792 voro dessa planer fullkomligt obestämda och sväfvande. Än tänkte han begagna sig af en eventuelt sammanträdande riksdag för sina syften. Då riksdagsoredan stigit till sin höjd, skulle kejsarinnan afgifva en förklaring till förmån för konungamakten och för det orubbade bibehållandet af den konselj, den aflidne konungen tillsatt. Än åter föreslog Armfelt, i bref till Ehrenström och fröken Rudenschöld, att kejsarinnan Katarina genom ett egenhändigt bref från den unge konungen skulle förmås att uppträda såsom *garante* af Gustaf III:s testamente. Tillika skulle konungen gifva Armfelt ett slags fullmakt att å sina vägnar underhandla med henne. Dessa tankar lemnades dock snart å sido, och det var först under februari, mars och april månader 1793 som revolutionsplanen småningom vann en viss stadga och fasthet. Den 8 februari 1793 vände sig Armfelt till kejsarinnan Katarina II i ett bref, deri han bedyrade att hans enda önskan med afseende å sitt olyckliga fädernesland vore »återställande af lugnet, tronens befästande och det närmaste vänskapsförbund med Ryssland». Han erinrade om att han »från början af våra olyckor vågat besvärja Hennes Kejserliga Majestät, med hela dess storsinthet och snille, att ådagalägga sitt intresse och sin makt till förmån för en ung konung, som för henne hyser en sonlig vördnad, till förmån för ett folk, hvars undfallenhet eller svaghet man skickligt begagnar under afvaktan på det ögon-

blick, då hans första handling af motstånd och viljekraft skall vändas mot honom sjelf. Alla brännbara ämnen äro samlade, utbrottets ögonblick synes mig nära förestående. Rysslands herskarinnas försyn — ty försyn bör man kalla en sådan förening af högsinthet och makt — har aldrig varit åkallad för en mera fruktansvärd och hotande sakernas belägenhet.» I ett annat bref af den 16 februari 1793 till J. C. Toll, som numera var svenskt sändebud i Warschau, föreslog Armfelt att Katarina, för att rädda konungen af Sverige och afböja alla fiendtliga försök mot sitt eget rike, i en offentlig förklaring skulle fordra en genomgående förändring uti rikets styrelsepersonal: konungen borde framdeles personligen bevista alla rådslag, hans konselj skulle besättas med rena gustavianer, Armfelt skulle åter blifva öfverståthållare o. s. v. För att gifva styrka åt sin underhandling borde kejsarinnan dessutom sända en »liten rysk flotta vid höjden af Stockholm, till dess allt vore i ordning». »Då man vill ändamålet», sade Armfelt härom ursäktande, »måste man vilja medlen. Jag känner väl att tusen olägenheter kunde i landet uppkomma från denna påtryckning; men utan det att en regering, klok, stadgad och säker i sina steg, öfvervinner allt, så behöfs blott att förvisa en 15 personer, och hela Sverige skall blifva lugnt.» Ej mindre märklig är en promemoria af den 8 mars 1793, ställd till ryske ministern i Wien, Razumowski, och afsedd att af denne öfversändas åt Katarina II. Äfven här yrkades på afgifvandet af en förklaring till regenten, hvilken borde understödjas af en rysk flottdemonstration, till dess förändringen försiggått. »Hertigen-regenten», försäkrade Armfelt, »skall i hemlighet känna sig glad öfver en dylik skenbar våldsamhet, som skall för ögonblicket och för all framtid medföra hans räddning från det förakt och de faror, för hvilka han utsatt sig.» Kejsarinnans snille och ädla karaktär prisades. »Hon skall», hoppades Armfelt, »anse sig sjelf värdigt att icke öka sin makt; genom att gynna Sveriges inre oroligheter och dess försvagande utan genom sitt mäktiga inflytande öfverlemna riket osöndradt och räddadt från sin yra åt den unge monark, för hvilken hon lofvat vara en moder.»

Den skarpsynte J. C. Toll kritiserade förträffligt dessa planer till rysk inblandning i Sveriges angelägenheter, då han i bref till Armfelt anmärkte: »Men tillåt mig att fästa uppmärksamheten på att man på samma gång, som man använder de

föreslagna medlen för att åstadkomma en förändring, skulle en gång för alla öppna portarna för Ryssland att direkt inblanda sig i våra inre angelägenheter, att efter sitt behag af- och tillsätta personer. Skulle det icke vara att använda ett läkemedel, hvars följder vore svårare än sjukdomen sjelf?» Det är efterverldens dom öfver konspirationen, som Toll i dessa ord uttalat. Armfelt och hans vänner voro icke sjelfva så blinda, att de icke skulle anat hvilka följder anlitandet af Rysslands hjelp kunde hafva för Sveriges framtid och huru strängt det skulle bedömas af svenska folket. Armfelt uttalade någon gång den farhåga att Polens öde kunde hota Sverige. Fröken Rudenschöld skref: »Komme en riksdag till stånd, så skulle Stackelberg behandla oss såsom polackar» och: »Att förena sig med Ryssland är något i nationens ögon så förhatligt, att följden lätt skulle kunna blifva att mängden, af fruktan för det ryska oket, helt och hållet kastade sig på hertigens sida; ty man skall aldrig få dem att tro, att kejsarinnan handlar ärligt i konungens intressen och att hon icke vill uppsluka oss med Polen». Men småningom nedtystades den inre stämma, som sökte hindra beträdandet af den farliga vägen. Gustavianerna invaggade sig i föreställningar om Katarina II:s loyalitet och om hennes fasta beslut att hålla i helgd Gustaf III:s lagar och föreskrifter. Syftet, konungamaktens väl, syntes dem så heligt, att hvilket medel som helst kunde användas för dess ernående.

Medan det var afgjordt att Ryssland skulle »börja dansen», voro Armfelt och hans korrespondenter villrådiga om hvad i hemlandet skulle företagas. Deras bref innehålla i detta afseende endast lösa hugskott, hvilkas förverkligande icke ens försöktes. Än skulle ryske ministern i Stockholm, Stackelberg, besticka hertigen-regenten genom löftet om en penningesumma, än en budkafle kringsändas bland Dalallmogen med uppmaning till resning emot den bestående styrelsen, än åter den unge konungen utlysa en riksdag till Falun, hvilken borde bevistas af den ryske ambassadören och hvarvid genom hans påtryckning den äskade förändringen skulle genomdrifvas. Till och med tänkte man sig möjligheten af att konungen skulle fly till Petersburg eller dit bortföras.

Det visade sig emellertid snart att alla dessa planer och förberedelser icke skulle leda till ett slutligt resultat. Armfelt och hans vänner hade misstagit sig i sjelfva hufvudpunkten,

då de hoppats att vinna den unge Gustaf Adolfs medverkan och Katarina II:s bistånd. Gustaf Adolf vägrade atte mottaga ett bref från Armfelt, hvarigenom han skulle invigas i hemligheterna, och den ryska kejsarinnan inskränkte sig i ett svarsbref till Armfelt af den 11 maj 1793 till uttalande af förhoppningen att den unge konungen måtte undgå verkningarna af de gängse »vidunderliga meningarna», hvilkas tid snart syntes vara ute. Ett ännu hårdare slag än denna, i likgiltig ton hållna skrifvelse var att ryske ministern i Stockholm, Stackelberg, under våren 1793 återkallades. Numera ansågo sig Armfelt och hans vänner helt och hållet strandsatta. »Tiden för dessa drömmar är förbi för att aldrig mera återkomma« skref Ehrenström till Armfelt.

Till de egentliga konspirationsplanerna anslöt sig utgifvandet af en s. k. Prospectus till Gustaf III:s historia, som enligt Armfelts anvisningar författades på franska af abbé d'Héral, en fransk emigrant, som länge åtföljde Armfelt såsom sekreterare. Afhandlingen, som skulle vara en inledning till en utförligare framställning af Gustaf III:s regering, var full af loford, egnade åt Gustaf III, men framstälde i de mörkaste färger de personer, i hvilkas händer styrelsen fallit efter Gustaf III:s död. Tronens fall samt den unge konungens förderf voro de oundvikliga följderna af det system de antagit, i fall man tillät det fullkomligt utvecklas. Detta arbete, som naturligtvis måste väcka den svenska regeringens lifliga harm, trycktes sommaren 1793 under Armfelts resa till Neapel och spriddes i vida kretsar. Det blef den närmaste anledningen till svenska regeringens beslut att låta arrestera Armfelt. Förf. framställer i detalj de romantiska öden Armfelt genomgick, då han i Neapel med sina sköna beundrarinnors tillhjelp räddade sig undan förföljelserna, en episod hvars hufvuddrag förf. redan förut tecknat i uppsatsen »G. M. Armfelt i Neapel» (Hist. tidskrift 1883, h. 1). Tillika redogör han i hufvudsak för den bekanta stölden af Armfelts papper och för processens gång i Stockholm.

Det slutomdöme förf. fäller öfver den armfeltska konspirationen synes vara öfver höfvan mildt, då han (II sid. 299 och 300) säger: »De förslag, om hvilka Armfelt och hans vänner brefvexlade, voro icke annat än tankeutbyte i politiska ämnen mellan personer, som befunno sig på samma politiska ståndpunkt och hyste djupt missnöje med det bestående samt

misströstade om framtiden. Någon omstörtning af rikets förhållanden afsågo icke dessa förslag, tvärtom ville man från början endast sätta sig i försvarstillstånd mot de planer till förändring af rikets författning, med hvilka man, med rätt eller orätt, antog att Sveriges mäktigaste man umgicks.» Brottsligheten låg enligt hr Tegnér knapt i annat än i försöket att vinna Rysslands understöd. Det må medgifvas att Armfelts och hans vänners handlingssätt framstår i mindre mörk dager, sedan vi genom hr Tegnérs bok lärt känna de förhållanden, i hvilka de befunno sig, och de bevekelsegrunder, som ledde dem, men det kan dock icke nekas att den styrelse, som leddes af hertig Karl och Reuterholm, var Sveriges lagliga regering och att Armfelt och hans vänner, genom att med intriger, våld och främmande makts hjelp söka kullstörta den, ställde sig utom laglighetens råmärken. Att deras sträfvanden stadnade vid förberedelserna torde icke mycket minska deras skuld, då ju de för sin del ville göra allt för ändamålets vinnande och endast hindrades genom yttre, ogynsamma omständigheter.

Bland de olyckor, som nu i oafbruten följd träffade Armfelt, var ingen bittrare än det emottagande han rönte i Petersburg, dit han flyktig anlände den 20 maj 1794. Han hade hoppats att få tillträde hos kejsarinnan, som skulle gifva honom en hedrande anställning i ryska statens tjenst, men han erhöll endast tillfälle att sammanträffa med några af ministrarna, hvilka voro ovänligt eller likgiltigt stämde emot honom. Han emottog af dem det öfverraskande meddelandet, att kejsarinnan af politisk hänsyn beslutit att han skulle draga sig undan till Kaluga, under afvaktan på gynsamma förhållanden. Han blef således förvisad till en aflägsen landsortsstad i hjertat af Ryssland, der han icke kunde finna tillfälle till nöjen eller verksamhet, om han äfven genom en pension tryggades mot ekonomisk nöd. Men hans naturliga spänstighet var så stor och hans andliga ressurser så betydande, att han äfven i Kaluga kunde inrätta sitt lif på ett icke blott drägligt, utan till och med angenämt sätt. Han sysselsatte sig med läsning till och med af allvarligt vetenskapliga arbeten, med att skrifva memoarer och med sin dotter Augustas uppfostran. Under denna tid tillbakavisade han beslutsamt ett anbud från G. M. Sprengtporten att ansluta sig till dennes sträfvanden för Finlands skiljande från Sverige och ställande under rysk protektion. Han svarade att Finland icke

under någon form vore egnadt att blifva en sjelfständig stat på grund af sin fattigdom och sitt ogynsamma läge. Det bästa för Finlands folk vore en bestående och på okränkbara och besvurna förbindelser grundad fred mellan Sverige och Ryssland. Kanske skulle dock Armfelts mod under den två-åriga vistelsen i Kaluga blifvit brutet under tyngden af sjelfförebråelserna och förödmjukelserna, om han icke i sin hustru, Hedvig de la Gardie, som äfven hon utan laga ransakning och dom blifvit landsförvisad af regeringen i Stockholm, egt en följeslagarinna, som troget och hängifvet med honom delade alla landsflyktens försakelser. Det var hon, som utverkade upphäfvandet af den öfver hennes make fälda domen. Hon begaf sig nämligen, efter det Gustaf IV Adolf 1796 blifvit förklarad myndig, till Stockholm, der hon efter långvariga ansträngningar i september 1797 utverkade inställandet af alla förföljelseåtgärder mot Armfelt. Slutligen, hösten 1800, fick han på hennes förbön tillstånd att återvända till Sverige. Han belönade henne illa genom det kringirrande lif han på denna tid förde i sällskap med hertiginnan af Kurland och hennes dotter, hertiginnan af Sagan.

Den snart utkommande tredje delen af det värderika arbetet, omfattande de sista tretton åren af Armfelts lif, skall blifva af särskildt intresse för finska läsare. Det var ursprungligen afsedt att vår i förtid aflidne skriftställare Rob. Castrén i en särskild framställning, ingående i hans »Skildringar ur Finlands nyare historia», skulle teckna Armfelts verksamhet såsom finsk statsman efter 1811. Det blir numera hr Tegnérs uppgift att belysa äfven detta okända, men icke minst vigtiga skede i Armfelts historia.

M. G. Schybergson.

Gustave Flaubert,

tecknad af honom sjelf.

Offentliggörandet af Gustave Flauberts bref till George Sand, föranstaltadt af hans vän eller rättare kanske fosterson, Guy de Maupassant, samt af George Sands bref till Flaubert i det sist utkomna bandet af hennes samlade skrifter har framkallat en mängd kommentarier och kritiker både inom och utom Frankrike. Vi hafva här förelagt oss den anspråkslösare uppgiften, att med ledning af dessa bref för våra läsare låta Flaubert teckna sig sjelf, sådan han var i förtroliga stunder, då han öppnade sitt hjerta för den vördade vännen, *son cher maître,* som han kallade henne. Då Finsk tidskrifts läsare tidigare gjort bekantskap med de mest karaktäristiska dragen af Flauberts författarskap (i en uppsats om den realistiska riktningen i den franska romanen samt i en anmälan af Madame Bovary, T. XVII h. 2) torde det icke sakna intresse att lära känna hurudan »den opersonliga diktkonstens fader» var som person. Och i detta afseende kan man af brefven till George Sand inhemta mycket.

Ett idé-utbyte i egentlig mening egde aldrig rum mellan »de båda gamla trubadurerna», en benämning som de gifvit sig till minne af deras ungdomssvärmeri för romantiken. Dertill voro de alltför olika, så olika att detta minne i grunden var det enda de hade gemensamt. George Sand, som i trots af alla vexlingar innerst förblifvit en fullblodig romantiker, för hvilken blotta tanken att icke lägga in hela sitt hjerta i hvad man skrifver var ett nonsens, kunde helt naturligt ej fatta Flauberts teorier om den opersonliga konsten. »Skilja mellan sitt förstånd och sitt hjerta!» utbrister hon, »det vore ju som att gråta med något annat än ögonen eller tänka med något annan än hjernan!» Flaubert å sin sida kunde gripas af ett sådant vältaligt försvar, men aldrig öfvertygas. Större motsats än de båda korrespondenterna låter knappast tänka sig. »Men hvad gör det, eftersom vi hålla af hvarandra!» anmärker George Sand.

Vår öfversigt skall omfatta åren 1866—1871. Innehållet af brefven från 1866—69 fördelar sig i trenne särskilda strömdrag, afspeglande hans författarskap och hans arbetsmetod, hans personliga förhållanden och hans känslolif, hans uppfattning af verlden och af samhället. Brefven af 1870—71 hafva sin brännpunkt i intrycken från kriget, och gifva sålunda en skymt äfven af medborgaren Flaubert.

Vi anföra naturligtvis endast det, som synes oss mest betecknande dels för hans inre personlighet, som han i sina diktverk så omsorgsfullt sökte dölja, dels ock för karaktären af den tid och de förhållanden, under hvilka han lefde, båda sällsamma ända till att vara abnorma och meddelande åt den *enslige diktaren* något af denna sin pregel.

Vi förutskicka några biografiska notiser.

Gustave Flaubert, född 1821 i Rouen, der hans fader verkade såsom en utmärkt läkare, studerade i Paris i afsigt att också han blifva läkare, men afstod efter några år från denna plan och egnade sig uteslutande åt literära studier. Hans första ungdom var samtidig med romantismens genombrott i Frankrike, och han mottog af denna brytningstid djupa intryck. Kom så den gryende realismen med Balzac och Theophile Gautier. Den unge Flaubert studerade och införlifvade sig i viss mån med båda dessa strömningar. Han skref äfven, men underkände sjelf sina alster. Först 1856 framträdde han med sin vidt beryktade roman *Madame Bovary.* Med rastlöst arbete fortsatte Flaubert sin författarverksamhet, men utan att vinna samma framgång. Hans fantasi förtvinade under bördan af det arbete, hvarmed han belastade henne. Och så blef hans »Salammbô», hans »St Antoine», m. fl. snarare ett slags vetenskapliga alster än produkter af skön konst — ett begrepp som Flaubert synes hafva inskränkt nästan endast till formen, språket. Han var bosatt på sitt lilla fädernegods Croisset, vid Rouen, men stod i nära beröring med flera af Pariserverldens yppersta literära personligheter, bland dem Turgeniew, George Sand, Gautier m. fl. Småningom kände han sig mer och mer främmande för den tid. i hvilken han lefde, förde ett ödsligt, uteslutande åt arbetet egnadt lif och dog 1881, följd till grafven af blott ett fåtal öfverlefvande vänner. Först efter hans död har hans betydelse såsom stiftare af den nya franska diktarskolan blifvit erkänd, om ock värdet af denna stiftelse bedömes olika af de olika partierna.

I.

Vi göra början med Flauberts bekännelser om sitt arbetslif, om sitt författarskap.

En natt företager han sig att skildra sina diktarkval. Han är icke alls förvånad öfver att korrespondenten icke kan fatta dem; han fattar dem icke sjelf. Men de existera lika fullt, och äro af våldsammaste slag. Han har glömt bort hur man bär sig åt för att skrifva, och först efter ett oändligt trefvande lyckas han kanske att uttrycka hundradedelen af hvad han tänker. Det fins stunder, då han vore färdig att gråta öfver sig sjelf.

I motsats till George Sand föraktar Flaubert den ideala dikten. Konsten är icke ämnad att skildra undantagen; han hyser en oöfvervinnelig motvilja för att nedskrifva på papperet någonting, som gått omedelbart från hans hjerta. Han anser till och med att en romanskrifvare icke har rättighet att uttala sitt omdöme i något fall, han får icke ens röja sin personliga öfvertygelse.

»Har väl», frågar han halft satiriskt, »den gode Guden någonsin sagt oss sitt omdöme? Men derför är det också», fortfar han, »som jag bär på så mycket outtaladt, som kväfver mig, som jag skulle vilja afbörda mig och som jag nödgas ånyo svälja. Men hvad skulle det också tjena till att uttala det? Den första bästa är intressantare än M. Flaubert, emedan han är mera generel och följaktligen mera typisk.»

»Ni vet icke, ni», heter det en annan gång, »hvad det vill säga att sitta en hel dag med hufvudet mellan sina två händer, pressa sin olyckliga hjerna för att finna ett ord. Idén flyter hos eder rikt och oafbrutet som en elf. Hos mig är den en smal vattenstråle. Det kräfves ett ansträngande konstarbete för att bringa den upp till en kaskad. — — — Kort sagdt; jag tillbringar mitt lif med att martera hjerta och hjerna.»

Återigen talar Flaubert om sitt arbete. Han har skrifvit under en vecka nära sex sidor, och det är mycket för honom. Svårigheten är att veta hvad man icke bör säga. I ett följande bref säger han att arbetet ej går alltför illa. Han hoppas hafva slutat sin andra del i februari. Men för att kunna afsluta det hela inom tvenne år, får han icke röra sig från skrifstolen, och han afvisar derför en inbjudning till sin korrespondent. En veckas ferier är för honom det samma som tre må-

naders drömmerier. »Jag skulle inte göra annat än tänka på er, er familj, på Berry, på allt hvad jag der skulle hafva sett. Min olycksaliga själ skulle färdas på främmande vatten. Jag har så litet kraft.»

Hvad beträffar hans arbete, så börjar han frukta att idén är misslyckad, och detta onda är obotligt. »Och karaktärerna sedan! Skola de väl intressera? Man uppnår aldrig stora verkningar annat än med enkla medel, ärliga lidelser. Men jag upptäcker ingenstädes i den moderna verlden någonting sådant.»

Han tillbringar hela veckor utan att vexla ett ord med en mensklig varelse, och vid veckans slut är det honom omöjligt att i minnet särskilja en enda dag, ett enda faktum. Han ser sin mor och sin nièce om söndagarne, det är allt. Hans enda sällskap består af en skara råttor, som på vinden öfver hans hufvud föra ett infernaliskt oväsen, när ej vattnet eller vinden öfverröstar dem. Nätterna äro svarta som bläck och en tystnad lik öknens omgifver honom. Under sådana förhållanden uppdrifves känsligheten öfver höfvan, han får hjertklappning af ingenting.

»Allt detta», säger han, »är följden af vårt vackra yrke. Så står det till, när man plågar sig sjelf till kropp och själ. — Men om nu den plågan skulle vara det enda väsentliga här på jorden?» — — —

Ändtligen var, efter många års förstudier och det omsorgsfullaste konstnärliga utarbetande, det nya diktverket färdigt och utkom i slutet af 1869 under titeln *L'éducation sentimentale*. Publiken, som väntat sig ett nytt uppslag af *Madame Bovary* och i dess ställe fick skildringen af ett kärlekslif, som hvarken utvecklas eller går under, utan helt simpelt nöter ut sig sjelft, fann boken genomtråkig, och dertill omoralisk. Kritiken slog den till jorden; författarens literära medbröder vågade ej försvara honom. »Jag rullas fortfarande i smutsen», skrifver han. Då fattar George Sand pennan och skrifver i *Journal des Débats* ett vackert försvar för den förkättrade vännen. Flaubert brinner af tacksamhet. Men huru tolka den?

»Jag har ett behof af att säga eder ömheter, men hjertat är så fullt deraf att de ej nå pennan. Hvilken modig kvinna ni är, hvilken modig menniska, för att ej tala om allt det öfriga.»

Kort derefter tackar han sin kära, goda mästare för ännu ett härligt bref. »Men», fortfar han, »er vänskap förblindar er. Jag tillhör icke det slägte ni talar om. Jag, som känner mig sjelf, vet bäst hvad som brister mig, och denna brist är oerhörd.»

Sedan den naturliga smärtan öfver det dåliga mottagande, hans bok rönt, något lagt sig, gör han genast upp planer till en ny och är innan kort fördjupad i utarbetande deraf. »Kära mästare», skrifver han då, »ni ser i er gamle trubadur en man försatt i ångest. — — — Jag har nyss genomläst planen för mitt nya arbete. Allt hvad som återstår mig att skrifva förskräcker mig eller snarare kommer mig att vämjas. Det är alltid så, när jag åter skall börja ett arbete. Det griper mig då en leda — en leda — en leda! Denna gång är det dock värre än någonsin!»

Kort sagdt, ännu återstår honom fyra eller fem månaders arbete. Hur skall han ej andas ut, när det ändtligen blir slut och han icke längre känner den öfverhängande pligten att skapa menniskor! Då först blir det tid att roa sig.

Efter någon tid klagar han ånyo att arbetet går piano. Allt som han fortskrider, hopa sig svårigheterna. Det är som hade han en tung kärra med byggnadsmaterial att framsläpa! »Och ni beklagar er öfver ett arbete om sex månader! Jag måste bereda mig på tvenne år. Hur tusan bär ni er åt att finna sambandet mellan edra ideer?»

Han är för ögonblicket förlorad i ödemarken. Att teckna kälkborgare — nutida franska kälkborgare ger honom kväljningar. Han skulle känna sig lycklig att få öfvergifva denna genre för att aldrig åter upptaga den. En annan gång rättar han sitt uttryck i ett föregående bref, att man icke borde skrifva ut af sitt hjerta. Han menade att man icke borde föra fram sin egen personlighet på scenen. »Man måste genom en själsansträngning försätta sig in i sina personer, icke draga dem in i sig. Det är åtminstone metoden.»

En annan gång skrifver han att han lefver som en ostra. Hans roman är klippan, vid hvilken han är fästad, och han vet intet af hvad som tilldrager sig i verlden. Han arbetar med ett slags raseri. Han hade afbrutit arbetet under några veckor och har nu en gräslig svårighet att åter komma i gång. Han har samma natur som kamelerna, hvilka man har lika svårt

att stanna, när de väl kommit i väg, som att få i gång, när de rasta. Ännu återstår honom ett år, sedan släpper han kälkborgarne för allo. Uppgiften är för svår och på det hela också för ful. »Det vore tid», säger han, »att göra någonting vackert, att behaga mig sjelf».

Ytterst söker han endast skönheten, för hvilken han klagar att hans literära medbröder äro helt likgiltiga. Han vet ej hvad han skulle vilja gifva för att tillegna sig vissa mästaredrag i uttryck och stil. Det finnes satser, som fylla honom med förtjusning.

Flaubert liknar sitt arbetsraseri vid en utslags sjukdom. Han klår sig jemrande och erfar dervid på en gång vällust och plåga. Men han gör ingenting af det han ville. »Man väljer», säger han, »icke sina ämnen, utan man väljes af dem. Skall jag väl någonsin finna mitt? Skall någonsin himmeln unna mig en tanke fullt öfverensstämmande med mitt temperament? Det förekommer mig i mina egenkäraste stunder som började jag skymta huru en roman borde skrifvas. Men för att nå dit, borde jag utarbeta ännu tre eller fyra utom den nu pågående, och det är tvifvel underkastadt, om jag kan hinna med dem. Det är med mig som med Prudhomme, som anser att den vackraste kyrka vore den, som hade Strassburgerdomens spira, Petrikyrkans kolonnad, Parthenons portik m. m. Mina ideal äro hvarandra motsägande. Deraf bryderiet, uppehållen, vanmakten.» — — »Ack! när skall det förunnas mig», skrifver han en annan gång, »att författa en bok, i hvilken jag får gifva mig sjelf hel och hållen!»

En annan gång säger han sig vilja skrifva kritiker på gamla dagar; det skall bli honom en lindring, ty han känner sig ofta färdig att kväfvas af outtalade omdömen, *opinions rentrées*. »Ingen», säger han, »kan bättre än jag uppfatta den hedersmannen Boileaus förbittring mot den dåliga smaken: »de dumheter, som jag måste åhöra på akademien, påskynda mitt slut». Se det var en karl, som hette duga!» utbrister han.

Hvad som förbittrar honom alla dagar är att se mästerverken och plattheterna ställas på samma grad. Man upphöjer de små och neddrager de stora, och hvad kan vara mera dumt och på samma gång omoraliskt? Hvar ser man någonsin en kritik, som frågar efter verket i och för sig och söker helt införlifva sig med detta? På La Harpes tid var man grammatisk, på Sainte-Beuves och Taines är man historisk. Man skärskådar med

ganska mycken finhet omgifningarna, ur hvilka det uppstått, och orsakerna, som framkallat det; men den inåtgående poetiken, verkets grundtanke, dess komposition och stil, författarens synpunkt — aldrig! För en sådan kritik fordrades en storslagen inbillning, en stor godhet, en förmåga af lefvande hänförelse och sedan smak, en egenskap så sällsynt, äfven hos de bäste, att man upphört att nämna henne vid namn.

II.

Vi söka så att få en inblick i diktarens personliga förhållanden och hans känslolif.

Flaubert måste alltid förbinda tanken på *någon* med det *något*, som gör honom nöje. Han frågar sig hvarför han älskar George Sand, om för hennes storhet som menniska eller för hennes älsklighet som kvinna, och han kan icke finna svaret. »Det säkra är», tillägger han, »att jag hyser för er en alldeles särskild känsla, som jag icke kan definiera. — — — På tal härom, ni som är en mästare i psykologi, tror ni att man någonsin älskar två personer på samma sätt? Att man någonsin erfar två fullkomligt identiska själsrörelser? Jag tror det icke, emedan vår individualitet undergår förändringar i hvarje ögonblick af sin tillvara».

En annan gång protesterar han mot George Sands antagande, att han skulle vara ett hemlighetsfullt väsende. »Dyra mästare», utbrister han, »hvad ni misstager er! Jag finner mig platt ända till ytterlighet och sörjer ofta öfver den kälkborgare, som bor under mitt skinn.»

Han har drömt mycket, men uträttat föga. Hvad som bedrager den ytliga iakttagaren, är motsägelsen mellan hans känslor och hans ideer.

»Jag har icke», heter det längre fram, »så som ni erfarit denna tjusande känsla af ett började lif, häpenheten öfver en tillvara, nyss sprungen i blom. Mig förefaller det tvärtom, som hade jag alltid funnits till.» Han har minnen, som gå tillbaka ända till Faraonerna. Han ser sig sjelf helt tydligt under de olika historiska perioderna utöfva olika yrken under mångfaldigt vexlande öden. Hans nuvarande är resultatet af hans förgångna individualiteter.» Jag har varit roddare på Nilen, *leno* i Rom under de puniska krigen, sedan grekisk rhetor

i Subura, der jag blef uppäten af ohyra. Jag dog under korstågen efter att ha förätit mig på russin vid syriska kusten. Jag har varit konstberidare och munk, sjöröfvare och kusk. Hvarför icke också kejsare i Kina?»

»Hur mycket skulle ej kunna förklaras», fortsätter han, »om vi kände vårt verkliga slägtregister, ty då de element, af hvilka menniskan danas, äro begränsade, borde samma kombinationer upprepa sig. Ärftligheten är en riktig princip, som blifvit oriktigt tillämpad. Det är med det ordet som med så många andra. Hvar och en tar det från sitt håll, och så missförstår man hvarann. De psykologiska vetenskaperna skola stanna der de äro, det vill säga i mörker och dårskap, så länge de icke erhålla en exakt nomenklatur och så länge det är oss tillåtet att begagna samma uttryck för att beteckna de mest skiljaktiga ideer. Blandar man bort kategorierna, så farväl med moralen!»

»Men om vi rättade våra fel, hur skulle», frågar han sig, »det då gå med *le chic,* den moderna religionen?» Och härmed öfvergår han till en karaktäristik af detta förunderliga begrepp: »vara *för* katolicismen, utan att tro ett ord af den; vara *för* slafveriet; bära sorg efter alla drottningar, som aflida; beundra Orpheus i underjorden; syssla med landtbruksmöten och sport; *visa* sig likgiltig, men *vara* idiot, ända derhän att sakna 1815 års regime, detta är *chic,* religionen på modet.» »Ah!» tillägger Flaubert, »ni tror att, emedan jag tillbringar mitt lif med att försöka bilda harmoniska satser med undvikande af assonanser — ni tror att icke också jag har mina små omdömen om denna verlden; och sanningen är dock att jag skulle springa i stycken af raseri, om jag icke någon gång gåfve dem luft.»

Han tror sig vara en godlynt menniska, men är dock icke alltid en angenäm herre, hvilket bevisas af hvad som hände honom vid ett besök i Paris. Efter att hafva intagit frukost hos en dam, som han kallade enfaldig, besökte han en annan, som han behandlade »som hade hon varit en kalkon». Så ter sig hos Flaubert det gamla franska galanteriet. Den första hade plågat honom med spiritualistiska orationer och idealistiska anspråk; den senare förbittrade honom med att påstå det Renan vore en skurk. »Märk», tillägger han, »att hon bekänt för mig att hon aldrig läst hans böcker. Det fins ämnen, inför hvilka

jag förlorar tålamodet, och när man inför mig svärtar en vän, sjuder vildens blod upp inom mig och jag ser allting i rödt. Ingenting är dock mera enfaldigt, ty det tjenar till ingenting och plågar mig sjelf gräsligt. För öfrigt synes mig den der lasten att inom sällskapslifvet prisgifva sina vänner åt tadlet, antaga allt mera gigantiska proportioner.»

Med afseende på barnuppfostran hade George Sand uttalat åsigter, som bestredos af hennes trubadur, företrädesvis den, att man skulle till en viss tid låta barnet se endast den ljusa sidan af verlden, något som Flaubert trodde kunna medföra ett *désenchantement,* som kunde vara dödande, hvarpå han tillägger: »Ni säger mig för öfrigt många sanningar om barnens omedvetenhet. Den, som klart kunde läsa i dessa små hjernor, skulle kunna gripa menniskoslägtet vid sjelfva rötterna, intränga till sjelfva de safter, som senare kalla till lif handlingar, m. m. Negern, som talar till sin afgud, och barnet, som talar till sin docka, synas mig stå hvarandra nära. Barnet och vilden (den ursprungliga nämligen) skilja icke mellan det inbillade och det verkliga. Jag mins mycket väl hur jag vid sex eller sju års ålder ville skicka mitt hjerta till en liten flicka, i hvilken jag var förtjust, och hur jag i tankarne såg det inpackadt med halm i en ostronkorg!»

En annan gång tackar han vännen för de många vackra och goda saker, hon säger honom i afsigt att återgifva honom mod. Han får väl intet mod, men han vill låtsa som om han hade det, och det gör kanske samma verkan. Han känner icke mera något behof af att skrifva, emedan han skref uteslutande för ett enda väsen, en vän, som icke mera är till, skalden Louis Bouilhet. Likväl skall han fortsätta att arbeta, men lågan fins icke mer, hänförelsen är borta. Det finnes så få menniskor, som älska hvad han älskar, hvad som helt och hållet upptager honom!

»Känner ni i detta Paris, som är så stort, en enda krets, der man talar om literatur? Och beröres undantagsvis detta ämne, så är det alltid från dess mest underordnade och ytliga sidor, frågan om framgången, om nyttan, om moralen etc. Det förefaller mig, som blefve jag en fossil varelse, ett väsende utan beröring med den omgifvande skapelsen».

Flaubert skulle icke begära bättre än att egna sig åt en ny vänskap. Men huru? Nästan alla hans gamla vänner hafva

gift sig, tänka på sina ämbeten eller sin lilla handelsrörelse året om, på jagten under fritiden, på whistspelet efter middagen. Han känner ingen, som skulle vara i stånd att med honom egna en eftermiddag åt att läsa en skald. De hafva sina affärer, och han, han har inga affärer.

»Hvad beträffar damer», fortfar han, »finnas inga sådana i *ma petite localité*, och hvad mer? Jag har aldrig förstått mig på hur man kan inkvartera Apollo och Venus under samma tak. För mig, som är en ytterlighetsmenniska, en herre som hel och hållen går upp i hvad han gör, gäller det *antingen* den ena *eller* den andra. — — — Då jag förlorade min stackars Bouilhet, förlorade jag min tankeförlösare; han såg i min själ klarare än jag sjelf. Hans död har lemnat en tomhet hos mig, som jag märker mer för hvarje dag.»

Det har under ett år varit en hel dödsprocession bland hans vänner! Han känner sig döfvad deraf, som om man slagit honom i hufvudet med en käpp. Det tröstlösaste är den enformighet, i hvilken han lefver. Han har ingen, märk väl, *ingen* att meddela sig med. »*Qui s'occupe aujourd'hui de faconde et de style?*» Med undantag af George Sand och Turgeniew känner han ingen dödlig, med hvilken han skulle kunna förtroligt språka om hvad som ligger honom mest på hjertat.

George Sand klagar öfver en förlorad vänskap. »Och det kan förvåna er, kära mästare!» utbrister Flaubert; »mig icke alls. Jag har varnat er, men ni ville icke tro mig.» Han beklagar henne, ty det är sorgligt att se menniskor, som man älskar, byta karaktär. Detta en själs utträngande af en annan inom en kropp, som förblir hvad han varit, är ett djupt smärtsamt skådespel. Man känner sig förrådd. Flaubert har gått igenom det samma, och det mer än en gång.

George Sand har förebrått honom att han anser kvinnan och känslan för henne med förakt. Han svarar: »Jag har uttryckt mig illa, om ni tror att jag föraktar känslan för det kvinliga. Jag menade att kvinnan i yttre måtto aldrig ingått i mina vanor, hvilket är något helt annat. Jag har *älskat* mer än någon — en förmäten fras, som betyder: så mycket som någon, kanske litet mer än hvem som helst. Ingen ömhetens skiftning är mig främmande. »Hjertats stormar» hafva öfver mig »gjutit sitt regn». Och sedan har slumpen, omständighe-

ternas makt, småningom vidgat tomheten omkring mig och nu är jag allena, absolut allena.»

Hans vän har sport om det klosterlif, hvartill han dömer sig, är för honom en njutning? »Nej», svarar han, »men hvad är att göra? Öfverlasta sig medels bläck är ändå bättre, än medels bränvin. Sångmön, huru motsträfvig hon än må vara, ger dock mindre sorg än kvinnan.» Och Flaubert kan, som sagdt, alls icke förlika den ena med den andra. Endera måste föredragas; hans val är gjordt sedan långt tillbaka. »Återstår sinnena», fortfar han, »men de hafva alltid varit mig lydiga tjenare. Till och med i min grönaste ungdom herskade jag oinskränkt öfver dem. Jag närmar mig femtiotalet, det är alltså icke sinlighetens raseri jag har att befara.» Hans lefnadsordning är icke rolig, det medger han. Den medför stunder af tomhet, af outhärdlig tråkighet. »Men de bli färre, i mån som man åldras.» »Kort sagdt, *lefva* är ett yrke, för hvilket jag icke blifvit skapad, och likväl!» — — —

»Jag har varit i Paris tre dagar, hvilka jag användt till efterforskningar för min lunta. Sista dagen var jag så trött, att jag gick till sängs kl. 7. Så beskaffade äro för mig hufvudstadens orgier.» Längre fram skrifver han: »Lifvet är icke lätt att lefva. Det är en kostbar och komplicerad affär. Jag känner till den, jag. *Allt* kostar pengar! Med en måttlig inkomst och improduktivt yrke måste man finna sig med *litet.*» Så gör Flaubert; det har blifvit en vana. Men de dagar då arbetet går illa, är det allt annat än trefligt.

»Oroa er dock icke för er trubadur», ber Flaubert, »han blir visserligen allt dummare, men han tar sig nog igen. Han har gått igenom sådana mörka tider förr. Allt kan nötas ut, så ock ledsnaden. Han skall alltid behålla sitt oberoende och sin frihet, emedan han skall göra som han alltid gjort: släppa allt, hellre än att ställa sig i förbindelse till någon. För öfrigt aftaga behofven med åren; jag lider icke mer af att icke bo i Alhambra.»

En annan gång vidrör han spörsmålet om ett lif efter detta. »Alltid», säger han, »kringgå vi den der frågan. Det gäller ju att veta huruvida *jaget* fortlefver. Att bejaka den frågan synes mig vara öfvermått af högmod, en protest af vår svaghet mot den eviga ordningen. Döden torde icke hafva flere hemligheter att uppenbara än lifvet. Det har varit ett förban-

nelsens år för mig, jag känner mig liksom utstött i en öken, och likväl, tro mig, kära mästare, gör jag allt för att hålla modet uppe. Det är endast för ögonblick min stackars hjerna känner sig försvagad. Jag behöfver i grunden blott en enda sak, och den ger man sig icke sjelf: det är ett föremål att hänföras af.»

III.

Sommaren 1867 nedskrifver han sina intryck under ett besök i Paris. För att kunna uthärda alla dumheter, som han der förnimmer, förklarar han sig behöfva en oerhörd grad af resignation; och resignation, säger han, är för honom den svåraste af alla dygder. Frankrike, som ibland angripes af danssjuka, synes honom nu lida af hjernförlamning. Man blir idiot af idel fruktan. Fruktan för Preussen, fruktan för arbetsinställningarna, fruktan för expositionen, »som går illa». — — — För öfrigt blir han alltmera svår att tillfredställa. Långt ifrån att minskas, tilltar hans känslighet mer och mer; en massa obetydligheter förorsaka honom smärta. »Tillgif denna svaghet», ber han, »ni som är så stark och så fördragsam.» — — —

Sedan krigsryktena aftagit, synes man honom dock mindre idiotisk, och den afsmak, som den offentliga fegheten ingaf honom, börjar lägga sig. Han har varit två gånger på expositionen, men finner den förkrossande. Dock finnas der dråpliga extrakuriösa saker. Men menniskan är icke ämnad att sluka det ändlösa. Det ville till att känna alla vetenskaper och all konst för att intressera sig för allt, som man ser på Champ de Mars. — — — Man känner sig der fjerran från Paris, i en verld lika ful, som den är ny; en enorm verld, som är kanske den framtida. Första gången han der intog sin frukost, tänkte han hela tiden på Amerika och kände en ansats till att tala negerspråk.

Sjelfva Paris var för öfrigt i färd med att blifva kolossalt. Det stöter på galenskap, på måttlöshet. »Vi återgå kanske till den gamla orienten. Det förefaller mig, som skulle vi få se afgudar uppstå ur stoftet, — som hotade oss ett Babylon.»

»Och hvarför icke?» fortfar han. »Individen har så länge förnekats af demokratin, att han snart kommer att helt och hållet gå under såsom i de forna despotiska teokratierna.»

I juli 1870 känner sig Flaubert färdig att maktlös digna

under intrycket af hvad han fortfarande kallar sina landsmäns dumhet. Mensklighetens obotliga barbari uppfyller honom med den svartaste sorg. Denna entusiasm, som icke sättes i rörelse af någon enda förnuftig idé, ingifver honom önskan att dö för att slippa se den.

»Den gode fransmannen vill slåss», säger han, »1:o emedan han tror sig utmanad af Preussen, 2:o emedan menniskans naturtillstånd är lika med djurens, 3:o emedan kriget innebär i sig ett mystiskt element, som hänför massorna». Han frågar sig om vi återkommit till raskrigens tid, och han fruktar det. Det gräsliga slagtande, som förberedes, har icke ens någon ursäkt. Det är krigslustan för krigets skuld, och Hobbe's ord: *homo homini lupus,* har för honom besannat sig.

Den tredje augusti 1870 skrifver han: »Huru, kära mästare, ni också bedröfvad, demoraliserad! Hur skall det då gå med de svaga? Hvad mig beträffar, känner jag mig halft förlamad. — — — Detta är menniskan i naturtillståndet. Hvart taga då teorierna vägen? Prisa nu massornas upplysning, framåtskridande och sunda förnuft, det franska folkets humanitet! Jag bedyrar er, att det vore att låta döda sig, om man i denna stund ville föra fredens talan.» — — — »Ack, vi som tillhöra literaturen, huru långt står ej menskligheten från vårt ideal! Vårt oerhörda, vårt olycksbringande misstag har varit att tro henne lika oss sjelfva och att hafva behandlat henne derefter. Den vördnad, den fetischdyrkan, som man egnar den allmänna omröstningen, förbittrar mig mer än påfvens ofelbarhet. Om man, i stället för att vilja upplysa de lägre klasserna, hade bemödat sig om att inpregla vetande hos de högre, så skulle vi icke upplefvat att mr de Kératry föreslagit att plundra storhertigdömet Baden, en åtgärd, som publiken finner alldeles riktig!» — — — »Det hela är en stor komedi, men en komedi utan glädje.»

Efter ett kort besök i Paris förklarar han att han nu först lärt i grund och botten känna parisaren, och följden är att han i sitt hjerta måste ursäkta äfven de vildaste utbrotten af 1793 års politik. — — — »Hvilken dumhet», utbrister han, »hvilken okunnighet, hvilken förmätenhet! Jag vämjes vid mitt folk.» — — —

Följande bref uttalar en ännu högre grad af grämelse. »Kära mästare! Så hafva vi nu nått afgrundens djup! En skamlig fred skall icke mera antagas! Preussarne drömma om att

förhärja Paris. — — — Det bedröfligaste är att åsigterna äro splittrade; å ena sidan vill man försvar till det yttersta, å den andra fred till hvad pris som helst. — — — Jag är färdig att dö af sorg. Och hur tror ni jag har det i mitt hem, omgifven af fjorton personer, som klaga och kvida! — — — Min enda tröst är att exercera mitt kompani. — — — Förbannelse öfver kvinnorna! Det är deras skuld att vi förgås. — — — Också ni, min mästare», fortsätter han, »bedröfvar mig med er hänförelse för republiken. Hur *kan* ni ännu tro på vålnader? Komme hvad som helst, skola de, som nu äro vid makten, blifva uppoffrade, och republiken skall dela deras öde. Märk, att jag försvarar henne, *la pauvre république,* men jag tror icke på henne.»

»Hvad mig beträffar är allt slut. Min hjerna skall aldrig återfå sin kraft. Man kan icke fortfara att vara skriftställare, sedan man upphört att hysa aktning för sig sjelf. Jag begär icke mer än *en* sak, det är döden, och i döden känslolöshet.»

»Jag tror ej det fins i Frankrike en menniska mera nedslagen än jag» yttrar han senare. »Jag dör bort af sorg; tröstegrunder endast reta mig. Hvad som grämer mig värst är: 1) menniskornas vildsinthet, 2) öfvertygelsen att framför oss ligger ett dumhetens tidehvarf. Ni skall få se det! Det preussiska kriget afslutar franska revolutionen och förstör henne. — Men om vi skulle segra? invänder ni. Men den hypotesen strider mot all föregående historia. När har ni någonsin sett södern besegra norden, katoliker beherska protestanter. Den latinska rasen ligger i själtåget. Frankrike skall följa Spanien och Italien, och dumhetens regemente börjar!»

»Hvilket fall! Hvilket elände! Hvilken fasa! Kan man verkligen tro på framsteg och civilisation inför allt det, som nu tilldrager sig? Hvartill tjenar då vetande, eftersom detta folk, som hyser så många lärda inom sig, begår nedrigheter, värdiga hunnerna och värre än deras, ty de äro systematiska, kalla, afsigtliga, och hafva icke till ursäkt hvarken lidelsen eller hungern. Hvarför afsky de oss så oerhördt? Känner ni er icke tillintetgjord af 40 millioner menniskors hat? Jag känner mig svindla inför denna oerhörda, helvetiska afgrund.»

Nästa bref andas något mera lugn. Flaubert säger sig icke längre vara förkrossad. Han har återtagit sitt arbete. På Perikles tid idkade grekerna skön konst, utan att veta om de skulle hafva någonting att äta följande dag. »Så låtom oss vara

greker» uppmanar Flaubert. Dock bekänner han för sin dyre mästare att han tycker sig allt mer inkräktas af naturtillståndet. Hans förfäders, Huronernas och Natchez-stammarnes blod sjuder i hans literära ådror, och han känner på fullt allvar ett dumt, djuriskt begär att slåss. »Förklara mig det, om ni kan!» Blotta tanken att nu göra fred bringar honom i raseri; han vill att man bränner Paris liksom Moskwa, hellre än att se preussarne blifva herrar der. Men det har ännu icke gått derhän, och han tror att vinden vänder sig. Han har läst några soldatbref, hvilka äro mönster i sitt slag. »Och», tillägger han, »man slukar icke ett land, der sådana saker skrifvas.»

För öfrigt, hvad som än händer, skall ett annat lif börja hädanefter, och han känner sig för gammal att foga sig i nya former. En vinst hoppas han dock af kriget: det skall varda ett dråpslag för auktoriteterna. »Skall väl», tillägger han, »individen, förnekad, trampad under fötterna af den förnäma verlden, då vinna tillbaka sin betydenhet? Låtom oss hoppas det!»

Hans förhoppningar om framtiden äro dock icke synnerligen ljusa. I mars 1871 skrifver han: »Hvilken verld som väntar oss! Hedendom, kristendom, galenskap, det är menskligbetens tre stora utvecklingsperioder! Hur sorgligt att befinna sig just vid inbrottet af den tredje! — — Jag trodde mig icke vara progressist eller menskligbetsdyrkare, men jag måtte likväl gjort mig vissa illusioner! Och nu, hvilket barbari, hvilket återfall! Jag hatar mina samtida för att de ingifvit mig känslor, sådana som kunde vara tolfte seklet värdiga! Bitterheten kväfver mig. — — Dessa officerare i hvita handskar, som krossa speglar, som läsa sanskrit och fylla sig med champagne, som bestjäla er på ert ur för att sedan skicka er sitt visitkort! Detta krig för pengar, dessa civiliserade vildar ingifva mig mera fasa än menniskoätare. Och hela verlden skall följa deras exempel och blifva krigare. Ryssland har redan fyra millioner. Hela Europa skall bära uniform. Om vi taga ut vår hämd, skall den bli ännu vildare, och hämden på Tyskland kommer att bli vår enda tanke. Mordet i stort skall bli målet för alla våra bemödanden, Frankrikes ideal!»

Allt eländet kommer bara af okunnighet. Neo-katolicismen å ena sidan och socialismen å den andra hafva, enligt Flaubert, fördummat Frankrike. Allt dör mellan den obefläckade aflelsen å ena sidan och arbetarupptågen å den andra.

»Om upplysningen varit större, om i Paris funnits ett större antal folk, som känt historien, hade vi gått fria både för Gambetta, för preussarne och för kommunen. Man skulle hafva lemnat »Badinguet» (öknamn på Napoleon III) kvar på tronen för att sluta freden, med rätt att sedan sätta honom i ankarsmedjan, om det befunnits nyttigt. Men nej! Liksom katolikerna tro sig besvärja faran med att korsa sig, så trodde fransmännen sig räddade med ropet »lefve republiken». Republiken är den sista guden, liksom den allmänna rösträtten var den nästsista. — — — Och nu kommunen, som återvänder rakt till medeltiden! En regering, som motsätter sig naturrätten, ingriper i kontrakt mellan enskilda, förkunnar att man icke är skyldig hvad man är skyldig — det är ju dråpligt! Rättare, det är höjden af enfald och orättvisa. — — — Och hvad sägs om socialisterna, som efterapa Badinguet och Wilhelm! Utpressningar, indragande af tidningar, afrättningar utan föregående dom etc! — — — Hvilket omoraliskt kreatur är ej hopen! Och hur förödmjukande att vara menniska!

Massornas oändliga dumhet gör Flaubert öfverseende med individerna, huru vedervärdig hopen än kan synas honom. »Nådeläran har så genomträngt oss, att rättskänslan försvunnit, har bringat oss derhän, att vi icke se någon skilnad mellan en bof och en hederlig menniska. Vi förgås», klagar han, »förgås af idel öfverseende, af mildhet, af ko-aktighet, allt af brist på rättvisa!» Nåden och humanitarismen synes honom hafva stiftat tillräckligt mycket ondt, för att man i deras ställe nu borde pröfva rätten och vetenskapen.

För ögonblicket, säger han, befinner sig Frankrike i ett epileptiskt tillstånd, en följd af den kongestion, som belägringen förorsakade. Frankrike hade för öfrigt i åratal varit i ett abnormt själstillstånd. Denna sinnessjukdom härleder Flaubert från ett öfvermått af dumhet, hvilken dumhet åter kommit af ett öfvermått af skryt; ty i kraft af att ljuga blef man idiot. Man hade förlorat allt begrepp om godt och ondt, fult och skönt. Han hänvisar på de senare årens kritik, hur den ingen skilnad gjorde mellan det sublima och det löjliga, hur den gått lika långt i okunnighet, som i vanvördnad, allt under ett oaflåtligt kryperi för dagens opinion. Och denna falskhet är Flaubert benägen att härleda från romantismen, med dess för-

kärlek för inspirationen på bekostnad af regeln, för passionen på bekostnad af formen.

Det är tid, menar Flaubert, att göra sig af med »principerna» och öfvergå till undersökning och vetande. Folket är för honom evigt omyndigt och skall alltid stå på lägsta trappsteget, emedan det är hopen, massan, det obegränsade. Det är för Flaubert af föga vigt, om en mängd bönder kunna läsa och höra upp att tro på sin pastor; men han anser det vara af utomordentlig vigt att män, sådana som Renan eller Littré kunna lefva och varda hörda. Vår räddning, förklarar han, ligger nu i bildandet af en *legitim aristokrati*, det vill säga en majoritet, som beräknas med annat än siffror.

Hvad det goda folket beträffar, så skall enligt Flaubert den kostnadsfria obligatoriska undervisningen blifva dess bane. »När alla menniskor kunna läsa *Petit Journal* och *Figaro*, så skall ingen läsa något annat, hvilket redan är fallet med kälkborgaren och millionären. Tidningspressen är en skola för förnedring, eftersom den fritager från att tänka. Förkunna detta, och jag vill kalla er modig; öfvertyga menniskorna derom, och ni skall hafva gjort en god gerning!»

Första botemedlet är enligt Flaubert afskaffandet af allmänna rösträtten, hvilken han anser vara en skam för menskligheten, redan på den grund, att den gör antalet till herre öfver anden, upplysningen, och äfven penningen, som dock är mera värd än antalet. Massan, majoriteten är alltid idiotisk. Flaubert eger ej många öfvertygelser, men den står fast. Endast derför må hopen i all dess enfald vördas, emedan han bär inom sig säden för en oberäknelig alstring. Gif honom derför friheten, men icke makten. Att predika kärlek, vare sig för den ena eller den andra, vore fåfängt. De fattiga hata de rika och de rika frukta de fattiga, och det skall evigt så förblifva. Hvad som är vigtigast är att göra de rika, som fortfarande skola hafva makten, kunniga. Upplys främst borgaren, ty han vet absolut intet. Demokratins hela dröm består i att lyfta arbetaren i jemnhöjd med den borgerliga dumheten, och drömmen är till en del besannad. Man läser å båda sidor samma tidningar och hyser samma lidelser.

Flaubert frågar sin vän om hon verkligen tror att efter några år, då alla fransmän kunna läsa, landet skall hafva gått i någon mån framåt; och han framställer såsom motstycke den

möjligheten, att inom hvarje kommun funnes en, en enda borgare, som läst Bastiat och vore allmänt aktad. Hur annorlunda skulle ej då allt se ut!

Flaubert låter dock ej nedslå sitt mod, han tycker på det hela om den nu varande styrelsen, hufvudsakligen derför att den icke har några principer, icke någon metafysik, icke sken af något slag.

»Det gäller icke numera att drömma om den bästa styrelseformen, eftersom alla äro lika dåliga, utan att bringa vetenskapen till styret. Detta är det vigtiga, resten faller af sig sjelft.» Männen af den rena intelligensen hafva gjort menniskoslägtet större tjenster, än hela verldens S:t Vincents de Paul. Och politiken skall förblifva en evig galenskap, sålänge hon icke finner sig uti att blifva en underafdelning af vetenskapen. Landets styrelse borde vara en sektion af *l'Institut* och den lägsta af alla.

* * *

Vi hafva fullgjort den uppgift vi ålagt oss, så vidt som det knappa utrymmet tillåtit. Troligen har Flauberts bild, sålunda tecknad af honom sjelf, lemnat på läsaren likasom på oss intrycket af en rik, men oharmonisk och sönderslitenn natur, en af dessa öfvergångsnaturer, abnorma likasom den tid, hvilken alstrar dem, och hvilkas största betydelse ligger deri, att de slagit brygga mellan ett förgånget odlings-skede och ett kommande, hvars art och skaplynne ännu ingen känner.

Lemnande åt läsaren att af brefvens innehåll draga sina egna slutsatser, kunna vi dock ej afhålla oss från att, innan vi sluta, påpeka ett af dess intressantaste drag: Det är sjelfmotsägelsen som, honom sjelf ovetande, röjer den enkla naturmenniskan innanför teoretikern. Se t. ex. huru Flaubert, i trots af sin berömda teori om diktkonstens opersonlighet, längtar att skrifva en bok, i hvilken han kunde inlägga sig sjelf hel och hållen. Se vidare huru han hånar stridslystnaden såsom ett uttryck af den menskliga dumheten och råheten, och likväl drifves till att bekänna huru han erfar ett nästan oemotståndligt begär att ställa sig i ledet emot preussarne. Märk framför allt hur han i skarpaste ordalag uttalar sitt förakt för hopen, hvilken han betraktar som en själlös boskap i jemförelse med mensklighetens aristokrati; hur han förklarar att det för Frankrikes fram-

tid är alldeles likgiltigt om massan af folket kan läsa och skrifva, men deremot af yttersta vigt att tänkare och vetenskapsmän sådana som Littré och Renan kunna arbeta och verka; men huru likväl i nödens stund han hemtar tröst och hopp för fäderneslandet icke af den stora diktkonstens eller den moderna vetenskapens målsmän, utan af en man ur den föraktade hopen, af en simpel soldats bref.

Sådana gåtlika, men rörande sjelf-motsägelser erbjuda brefven i mängd; och det är denna disharmoni mellan känslor och ideer, denna motsägelse mellan hjerta och förstånd, denna *menniskans* kritik af *teoretikern*, som utgör ett af de märkligaste och intressantaste dragen i Flauberts bref till George Sand.

Esseld e.

I bokhandeln.

V. Pettersson: Den gamle polisgevaldigerns berättelser, bilder ur Helsingfors-lifvet; första samlingen. 414 s. stor 8:o. H:fors 1884, G. W. Edlund. Fmk 3: 75.

Dessa berättelser, som ingått som följetong i Hufvudstadsbladet, bilda tillsammans ett digert band. Den anspråkslöshet, hvarmed de i inledningen öfverlemnas åt publiken, afväpnar kritiken, och en talrik och tacksam läsarekrets torde de redan hafva fått. Att skådeplatsen är förlagd till Helsingfors och dess omnejder, äfvensom att der skildras åtskilliga allmänt kända personligheter från 40- och 50-talen, utgör väl det mest anslående i dessa teckningar. Titeln kommer en att tänka på kriminalprocesser, men deraf kan intet spåras, ty oafsedt några tillbud till inbrottsstölder och bofstreck samt svårare fall af intrigmakeri och mystifikation, aflöper allt i allsköns harmlöshet och gemytlighet och afslutas skäligen lyckligt. I de smärre historierna har förf. lyckats framkalla och bibehålla ett visst intresse för sina personer och deras öden. De större äro deremot alldeles för vidlyftiga. Om förf. ämnar, som han i inledningen påpekar, låta denna samling efterföljas af en annan, så skulle han göra väl i att der stryka en mängd onödiga detaljer, som endast tjena till att utspinna trålen längre, utan att på något sätt bidraga till intressets stegrande. Svårare torde det falla sig att stäfja den något falska

känslosamhet, som tyckes ingå i förf:s skaplynne och som kulminerar i försöken att skrifva i bunden form. Likväl skulle derigenom åtskilligt, som nu förefaller platt och öfverdrifvet, aflägsnas och det hela få en friskare och lifligare anstrykning.

L. A.

J. von Falke: Konststilar och Konstslöjd; handbok för hemmet, skolan och verkstaden; öfversättning och bearbetning af *G. Upmark;* med öfver 200 illustrationer. Sthlm, C. E. Fritze.

Författaren till denna bok har gjort sig bekant för sina lättfattligt skrifna arbeten på konsthistoriens *(Geschichte des modernen Geschmacks)* och den praktiska estetikens område. Han är en typisk representant för sträfvandena att höja konstindustrin ur det förfall, hvari den sedan *empire*-stilens dagar legat. Man har på senaste trettio år öfverallt i Europa satt i scen och utvecklat ett verkligen storartadt folkuppfostringssystem, som redan burit glänsande frukter. Man har grundlagt enorma museer för mönstergilla konstflitsalster från alla länder och tider, man har publicerat en stor mängd planschverk, delvis lika billiga som förträffliga, man har öppnat konstindustriela skolor af olika slag i alla mer betydande städer, man har anordnat utställningar och föredrag samt utgifvit en massa ströskrifter och populära estetiska afhandlingar, ämnade lika mycket att väcka allmänhetens intresse och odla dess smak, som att gifva förnuftiga principer för sjelfva produktionen.

Uti det uppblomstrande konstindustriela lifvet i Wien har Jakob von Falke tagit en betydande del. Han har äfven genom sina arbeten skaffat sig ett namn som ett slags auktoritet för Per och Pål i smakfrågor, och detta ej allenast der tysk tunga talas. Förr än *Aesthetik des Kunstgewerbes* begynte utkomma i svensk drägt under ofvanskrifna titel, fans åtminstone en äldre bok af samma författare och i samma anda, *Die Kunst im Hause,* öfversatt till vårt modersmål.

Dessa arbeten äro mycket karakteristiska alster af sin tid. Väl ha under alla epoker skrifvits praktiska handledningar för konstindustrins särskilda grenar. Men dessa anvisningar hafva städse gällt handtverket, medan det konstnärliga öfverlemnats åt den individuela instinkten och den rådande smaken. Det är en uppfinning af vår teoretiskt anlagda tid att vilja gå djupare och finna lagarne för sjelfva skönheten och de på dem grundade yttersta principerna för det konstnärliga skapandet och för kritiken. Och om man också icke numera tror sig kunna eller böra börja med skönhetens »i sig förborgade urväsen», så vill man dock ha vissa allmängiltiga synpunkter, vissa förnuftiga regler, ett *conditio sine qva non,* som skall gälla såsom högsta, om också icke enda grundsats i hvarje fall.

Man behöfver blott slå upp v. Falkes bok för att finna att förf. emellertid ej är någon sådan der kammarestetiker, som utan sinne för den i otaliga vexlande former lefvande skönheten, tror sig genom abstrakt spekulation kunna finna dess kvintessens. Långt derifrån. Han vill blott att också ett konstverk skall ega logik, skall respektera det ändamålsenliga, förnuftiga och naturliga, och så leder han läsaren omkring i konstens helgedom och ber honom beundra och njuta af hjertans lust, naturligtvis med ledning af den lärde ciceronens upplysta smak.

Men så liberal nu än förf. är i sin smak, så kan man likväl ej undgå att märka att han främst är teoretiker. En konstnär skulle icke lägga så stor vigt vid dessa så kallade lagar, dessa genom eftertanke vunna grundsatser. Han skulle veta att ett konstalsters värde dock i vida högre grad är beroende af dess formela förträfflighet, af finheten af den skönhetskänsla, hvaraf det utgör en produkt. Han skulle väl kunna erkänna nyttan af att uppställa sådana grundsatser såsom gränser för det fantastiska sjelfsvåldet, men han vet också huru obestämda de äro, att dessa grundsatser, så absoluta och omutliga de än tyckas på papperet, oupphörligt i praktiken måste låta pruta med sig, när andra synpunkter göra sig gällande. Konsten är dock sist och slutligen för ögat och icke för tanken, ehuru hon visserligen måste se till att icke logiken får alltför starka stötar af hennes fria språng. — Men man kan likväl fullkomligt gå in på tendensen i boken, framhållandet af sunda och förnuftiga utgångspunkter för den konstindustriela produktionen. Man behöfver visst icke sörja öfver att ej den konstnärliga friheten skulle taga ut sin rätt; en tygel kan tvärtom vara ganska helsosam.

Men v. Falke inskränker sig ingalunda blott till teorin. Han lemnar en öfversigt af den dekorativa smakens utveckling ända från de gamle egypterne och upp till våra dagar, och han öfverflödar under resonnementets fortgång med exempel från de mest skilda stilriktningar. Denna eklekticism, som för öfrigt gör boken så mycket innehålls- och lärorikare, är åter ett karakteristiskt drag för vår tids konstindustriela sträfvanden. Aldrig har den europeiska konstslöjden varit så absolut i saknad af former, som hon kunde kalla sina egna, som just under det nittonde seklet. Vi förstå värdera till och med alldeles motsatta smakriktningar. Vi kunna lika högt beundra japanesernas fantastiska naturalism och forn-egypternes stränga stylisering, vi söka med samma passion upp folkornament i aflägsna landsbygder och de raffinerade alstren af gångna kulturperioder. Det är kanske just denna urskiljningslösa receptivitet, denna fenomenalt utvecklade förmåga att njuta det sköna, i hvilka former det än uppträder, som hindrar uppkomsten af en egen stil, ty härtill fordras framför allt en bestämd smakriktning i förening med konstnärlig skaparekraft, som måhända, äfven den, icke förefinnes i tillräcklig grad.

Mycket förhöjes bokens värde genom talrika, fina gravyrer.

Det är att hoppas att »Konststilar och konstslöjd» vinner spridning äfven inom Finland. Lyxen har hos oss stigit i anmärkningsvärd grad, men i brist på odling är smaken ännu ganska outvecklad och osäker. v. Falkes bok kan bidraga till att väcka sinnet för skön form och stadga omdömet, så att man icke för underordnade förtjenster väljer det mindre goda framför det förträffliga.

Tills vidare hafva, sedan slutet af sista året, utkommit fem häften af den svenska öfversättningen.

J. J. T.

Sven Grundtvig: *Danska folksagor*, öfvers. af G. af Geijersstam; med förord af G. Djurklou och sextiosex illustrationer; 188 s. stor 8:o. Sthlm 1884, C. E. Fritze; kr. 3: 50.

För par tre år sedan fingo vi öfverflyttade till svenskan en del af Asbjörnsens och Moes norska folksägner och huldreäfventyr, illustrerade af Norges främsta artister. Nu hafva utkommit Sven Grundtvigs danska folksagor, af van penna iklädda svensk drägt samt med en mängd i texten inflätade träsnitt af danske konstnärer. Det är en glädje att sådant dyrbart gods kommer vår läsande allmänhet till godo.

Son till grundtvigianismens grundläggare N. F. S. Grundtvig har den för icke längesedan hädangångne vetenskapsmannen Sven Grundtvig sjelf skapat sig ett frejdadt namn såsom forskare och samlare af sitt lands gamla folklifsminnen. Hans hufvudgerning rör, som kändt, nordens gamla folkvisor, men ock genom sina, från folkets läppar upptecknade äfventyr och sagor, hvilka utkommo mot slutet af sjuttiotalet, har han upplifvat en hel serie af de betydelsefullaste alstren af detta slags folkdiktning i Danmark.

Äfven om det stode i ref:s förmåga, kan det icke komma i fråga att här närmare granska dessa folksagors kulturhistoriska värde, men man kan aldrig läsa denna literatur af okände diktare, utan att hvarje gång med liflig glädje känna att der gömmas skatter af rikt värde. Den äkta gamla folksagan blir aldrig föråldrad eller utläst. Som barn tjusas vi af den underbara verld, den för oss upplåter. Barnets fantasi har ingen svårighet att följa med folkfantasins djerfva skapelser. Barnet sjelft skapar i en handvändning om hela barnkammaren eller bygger de präktigaste slott af några träbitar. Det kan derför fullt vara med om t. ex. bröllopet i »det vackra slottet söder om solen, öster om månen och midt i vinden» eller ridten »på gullfåle med gullsabel och gullbetsel». Folksagans summariska sätt att skipa rättvisa, så att t. ex. den raskaste och djerfvaste mannen skall få prinsessan och det halfva kungariket samt regera med kronan på

hufvudet och spiran i hand, är också barnets sätt att döma. Folksagans verld är nära befryndad med barnets egen, endast att barnets är oskuldsfullare. Som vuxne läsa vi om folksagorna, och på samma gång vi då lifligt påminnas om den tid, dikten för oss var sanning, häpna vi öfver, hvilken skatt af sanning vi också nu finna der, om än på annat vis. Sagorna likna dessa gamla mönster, som slägte efter slägte från moderns väfstol läras ut åt dottern, och hvilka med sina djerfva färgsammanställningar och sinnrika kombinationer frappera oss genom det påtagliga i sin afsigt och sitt energiska sätt att föra den igenom. Också med gröfsta material kan sålunda åstadkommas något af värde. Så låter ock folksagan ofta under grof omklädnad egendomliga sidor af folkets åskådning och säregna lif eller allmängiltiga sanningar framträda.

Utom de egentliga sagorna, som delvis variera kända äfventyr, upptager Grundtvigs sagosamling en mängd små berättelser, som mest gå i skämtsam ton. Detta frispråkiga och ofta grofkorniga bondskämt erbjuder mycket af intresse och har med sin gemytliga anstrykning något genuint danskt i sig. Hvad illustrationerna beträffar, äro de delvis goda, utan att dock gå upp emot hvad som i den vägen blifvit gjordt till förutnämda norska folksagor. På folksagans område med dess blandning af den mest handgripliga verklighet och den djerfvaste fantasi, har illustrationen säkert ett vidt fält; den kan i sin mån bidraga till att låta de gamla folksagorna framträda i ny belysning. Grundtvigs sagosamling skall blifva en värdefull tillökning för familjebiblioteken.

H—a.

Pehr Thomasson: Valda berättelser; ny genomsedd upplaga; del. I, II: häft. 1—10, 299 + 192 sid. 8:o. Sthlm 1884-85, Alb. Bonnier; pris: 35 öre häftet.

Pehr Thomasson är mest bekant genom sina pennteckningar, hufvudsakligen skildrande den svenske bondens lif, hvilka under loppet af många år varit spridda i tidningar och kalendrar. Förevarande upplaga afser att från den förgängelse, som ofta är dylika strödda berättelsers lott, bevara det bästa han skrifvit, samt att, då arten och kynnet af hans skriftställarskap är sådant, att skildringarna bäst egna sig till folkläsning, genom ett särdeles billigt pris på de prydliga häftena verkligen göra dem härtill. För folkbiblioteken i våra svenska socknar kunde de kanske vara välkomna.

Att förf. sjelf känner till folket, hvilket han velat teckna och för hvilket han skrifvit, framgår af hans folkliga ton samt af hans egen uppgift, att han lefvat bland det hela sin tid och dertill under flere år genomvandrat de flesta af Sverges provinser, i akt och mening att taga reda på folkets lefnadsomstän-

digheter. Genom detta förtroliga umgänge har han kommit under fund med en mängd missförhållanden, hvilka det är hans allvarliga afsigt att draga till tals, för att de så vidt möjligt må blifva afhjelpta. Han tar sig i allmänhet varmt an de fattige och olycklige, och den genom sociala orättvisor lidande har i honom en varm förespråkare. Det är känslan af samhällets skuld i den vägen, som dikterat främst berättelserna med politiskt syfte, ehuru äfven de flesta öfriga genomgås af samma röda tråd. När räkningen göres upp, hafva nog de högre klasserna och de i samhället lyckligare lottade ett långt debet, särdeles för det stora både kroppsliga och andliga tryck, de öfva på den fattiga och af dem beroende arbetsklassen, samt för åskådningssättet att penningen är högsta värdemätaren på samhällets våg. Emellertid är förf. alltför rättvis och hans sträfvande alltför allvarligt, för att han skulle ytligt låta endast börden eller rikedomen sitta emellan. Han framhåller nog äfven folkets egna svaga eller dåliga sidor.

Thomasson är ingen radikal omstörtare utan en hedersman, hvars stora universalmedel äro: gudsfruktan, god vilja och arbete. Vill han gå längre och pejla djupen af den sociala frågan, skall man hos honom finna sådana naiva åsigter som t. ex. att de, som makten hafva, nog *kunna* hjelpa, om det också nu är galet i många stycken o. s. v.

Oaktadt mycket godt, hvad berättelsernas innehåll beträffar, förnämligast då skildringen gäller folkets tänke- och åskådningssätt, kunna de i konstnärligt afseende icke anses fullvigtiga. Förf. berättar väl ledigt, men den konstnärliga framställningen, som afväger och koncentrerar, som skuggar eller belyser enskildheterna för att åstadkomma enhet, finnes icke. Det behöfs blott att jemföra hans »Slaflif i Sverige» med t. ex. Lies »Lifsslafven», hvilken behandlar ett i det närmaste likartadt ämne, för att inse betydelsen häraf. I våra dagar är man också van vid en djupare själsanalys, än förf. mäktat med. Ofta är det endast hans varma känsla för folk och fosterland och hans ärliga sträfvan för det rätta, som besjälat hans skapelser och något så när hjelpt honom öfver hinder, mot hvilka han eljes ohjelpligen skulle strandat.

Härtills hafva tio häften utkommit. Samlingens omfång beror på den spridning arbetet under utgifningen vinner. För det goda, företaget åsyftar, kan man endast önska det framgång.

H—a.

Paul Vasili: Från Wiens salonger; skildringar i bref till en ung diplomat; bemyndigad öfversättning från franska originalet *(La Société de Vienne).* Sthlm 1884, Alb. Bonnier. Kr. 2: 50.

Under pseudonymen Paul Vasili döljer sig en person, hvilken anses vara ingen mindre än utgifvarinnan af *La nouvelle re-*

vue i Paris, madame J. Adam, denna talangfulla kvinna, hvilken på ett framstående sätt deltager i det literära lifvet under den tredje republiken och hvars salong utgör samlingsplatsen för det moderna Frankrikes åt venstern lutande koryfeer på politikens, literaturens och konstens områden.

Emellertid lär fru Adam denna gång icke sjelf skrifvit dessa interiörer från Wiens salonger, utan allenast till ett helt sammanstält de af hennes vänner och agenter i nämda hufvudstad insända skildringarna af personer och förhållanden.

Paul Vasilis första arbete, »Från Berlins salonger», väckte i synnerhet i Tyskland en sådan uppmärksamhet, att boken till och med förbjöds derstädes, såsom innehållande förgripliga yttranden om kejsaren och hans familj, en åtgärd som naturligtvis skänkte boken ett större intresse, än den verkligen förtjenade, och gjorde att den på alla upptänkliga sätt insmuglades och att dess icke sällan pikanta, ofta nog om skandalliteraturen påminnande skildringar med största begärlighet lästes. »Från Wiens salonger» är deremot af den art, att regeringen i Österrike, äfven om de metternichska principerna ännu vore rådande, näppeligen skulle förbjuda bokens spridning, tvärtom gynna den. Om skildringarna från Berlin öfverflödade af skarpa och ofta hatfulla omdömen öfver de ledande personerna i det tyska rikets hufvudstad och framstälde förhållandena derstädes, i synnerhet inom de högre kretsarne, i en mycket för mörk dager, som låter läsaren tro att tyska riket står på branten af sin undergång i följd af de styrandes sedeförderf, ega deremot interiörerna från Wiens salonger knappast annat än berömmande uttalanden om det habsburgska husets talrika, både manliga och kvinliga medlemmar, om ministrarna, diplomatiska korpsen, aristokratin, de större tidningsmännen, de lärde, konstnärerna, bankirerna och alla de skiftande element, som i Wien bilda den så kallade societeten. Här och der har förf. inflikat pikanta anekdoter från de ledande personernas lif, och glömmer icke heller de vackra wienskornas galanta äfventyr, hvilka naturligtvis läsas med begärlighet, i synnerhet af det täcka könets representanter. De politiska förhållandena i den österrikiska monarkin, med den bittra kampen mellan de olika nationaliteterna, äro skildrade i alltför ljusa färger och dessutom alltför knapphändigt. De erbjuda dock mycket af intresse och hade gerna kunnat utförligare behandlas än det om Almanach de Gotha påminnande uppräknandet af alla högaristokratins medlemmar, de ofta i detaljer gående skildringarna af deras inre och yttre egenskaper.

Så korta de än äro, erbjuda dock de politiska kapitlen af boken det största intresset: skildringen af ministèren Taaffe, af det tyska partiets ledare: Herbst, Suess, Plener, Walterskirchen, af de klerikales koryféer, af furstarne Liechtenstein och Hohenwarth, af czechernes anförare Rieger, Clam-Martinitz, Gregr, af den kristna socialismens utveckling och grefve E. Belcredi, af den

antisemitiska rörelsen och det judiska elementets betydelse i Wien, samt slutligen förf:s uppfattning af den riktning, i hvilken Österrikes politik i framtiden bör gå. Bourgeoisin, den enda samhällsklass i Berlin, hvilken fann nåd för förf:s ögon, berömmes här mycket; de lägre samhällsklasserna nämnas blott i förbigående.

Äfven personer, hvilka icke vistats någon tid i Wien eller gjort sig förtrogna med förhållandena i Österrike, kan »Från Wiens salonger» intressera såsom i hufvuddrag gifvande en bild af lifvet i kejsarstaden vid Donaus stränder.

G. Heinricius.

Friedrich Bodenstedt: Mirza-Schaffys Sånger; bemyndigad öfversättning från originalets 113:de upplaga af *Göran Björkman.* 200 + XXIV s. 8:o. Sthlm 1884, Adolf Bonnier. Inb. 4 kr.

Tidskriftens läsare torde ha i godt minne de metriska öfversättningar af nyare fransk och tysk vitterhet, dem hr G. Björkman allt emellanåt låtit utkomma i dess häften. Den omisskänneliga formskicklighet, hvaröfver han förfogar, har han nu tilllämpat på ett af den nyare tyska lyrikens mest omtyckta alster, som under loppet af 30 år upplefvat mer än hundra upplagor. Bodenstedts Mirza-Schaffy-sånger utgåfvos till först 1851 och troddes då allmänt vara en öfversättning från persiskan, och först inemot ett kvartsekel derefter, då han utgaf en ny samling likartade sånger, uppgaf skalden rätta sakförhållandet. Mirza-Schaffy är visserligen namnet på en man, som på fyrtitalet lefde i Tiflis och der var Bodenstedts lärare i de orientaliska språken, den tiden han sjelf vistades i nämda stad i egenskap af informator hos dåvarande ryske ståthållaren; och denne mans minne har den tacksamme lärjungen hedrat med att efter honom uppkalla de dikter, som blifvit konciperade i österländsk anda, under inflytande af den poesi, han studerat under den vördade lärarens ledning. Dikterna i sig sjelfva äro likväl Bodenstedts egen skapelse, men med beundransvärd skicklighet återgifna i den af Hafis danade formen. De andas samma glädtiga lefnadsåskådning, som är utmärkande för den berömde sångaren från Schiras; liksom denne lofsjunger Mirza-Schaffy vinet och kvinnorna, svärmar för vackra hästar och för en härlig natur, och i friskhet, behag och tjusande älsklighet ansluta sig dessa Bodenstedts kväden till det bästa, som blifvit sjunget i den hafisiska stilen. Såväl tonen, som är i hög grad karakteristisk, likasom ock den mångskiftande formen har öfversättaren förstått att återgifva på ett i allo berömvärdt sätt, som ställer hans arbete i bredd med de många goda diktverk från främmande land, som på senare tider genom omsorgsfulla öfversättningar blifvit införlifvade med den svenska vitterheten.

—l—m—n.

Silvio Pellico: Från min fängelsetid; med förf:s biografi af F. Costèro; öfvers. från italienskan af G...e. 297 s. 8:o. Upsala 1884, Almqvist & Wiksell; kr. 1: 75.

»Jag tror mig ej böra spilla några ord på att framhålla skönheten hos detta literära arbete, som på ytterligt kort tid gjorde sin rund genom verlden och blef öfversatt på nästan alla Europas språk», heter det i den lefnadsteckning, som åtföljer den föreliggande svenska öfversättningen. Ibland dessa »nästan alla språk» har svenskan hittills saknats, oaktadt Silvio Pellicos ryktbara minnen från hans fångenskap redan 1833 skådat dagen, således under ett halft sekel tillhört den allmänt-europeiska literaturen. Det är en märkvärdig bok, främst såsom kulturbild från lyckligtvis hänsvunna tider, för hvilkas lika skuggrädda som lömska politik Silvio Pellico varit en af martyrerna. Hela tio år, från 1820 till 1830, var han, en infödd lombard, politisk fånge under den österrikiska reaktionens välde. Det är emellertid icke om dessa förhållanden det märkvärdiga arbetet handlar: det skildrar väl förf:s många lidanden under en förhatlig despotism, men mest med hänsyn till den tröst han söker och finner i sin underbara resignation, hvaruti han snart sagdt visar sig vara ett helgon, oöfverträffad uti en aldrig svikande menniskokärlek och en orubblig förlitan på det goda och det rätta. Det moraliska allvar och den religiösa innerlighet, som träder emot en på hvarje blad af denna bok, göra att den innehåller mera verklig och haltfull religion än mången andaktsbok. Ty det är ur en dogmfri, men desto mer genom lifvet pröfvad kristendom förf. hemtar sin kraft att stå emot allt det svåra och bittra, som fallit på hans lott. Så mycket vigtigare hade varit att den vidfogade biografin utförligare framstält de yttre förhållanden, som bestämde Pellicos öden. I stället får man emellertid blott en väns vältaliga hjerteutgjutelser öfver en ädelsinnad man, den man vida bättre lär känna genom hans egen framställning. Hvad som derefter blifvit af Pellico under de 24 år han ännu upplefde i sitt hemland, derom upplyser biografin tyvärr lika litet som om Pellicos literära verksamhet i dess helhet. Öfversättningen är vårdad.

—k—t—r.

Arne Garborg: Bondestudentar, forteljning. 345 s. 8:o. Bergen 1884, Fr. Nygaard.

Det var i Norge. Ute i bygden lefde gamle Ole Johannes på Sörbraut. Gården var icke stor, inkomsterna icke heller, men med träget arbete slog man sig dock ut. Mor såg om hemmet, och Ole Johannes med sina två söner arbetade dagarne igenom ute. Men Daniel, den yngre af gossarne, tyckte ej om arbetet på åkern. Helt annat än att streta der i blåst och regn var det att sitta i den varma skolsalen och höra på läraren. Och godt huf-

vud hade pojken. Ole Johannes blef helt förbluffad, då sonen citerade. Scrivers »Själaskatt» och menade att det var onödigt att arbeta, då Vår Herre i alla fall sörjer för de sina, medan de sofva. Han sade visst att den som icke vill arbeta, han skall icke heller äta, hvaraf Daniel kände sig grymt stukad, men i tysthet sade han sig sjelf att det var hufvud på gossen. Bra gick det också i skolan. När läraren t. ex. frågade om han kanske trodde att presten icke arbetade, så förstod han genast att det skulle svaras *nej*, och det gjorde han också med stor säkerhet, fastän han ständigt afundats presten och andra Guds utkorade för att de ej behöfde göra något. Arbetet, det visste han, var ju menniskorna pålagdt till ett straff för den usle Adams skuld. Men så småningom klarnade det för honom att det endast var kroppsarbetet som var ett straff; stormansarbetet, arbetet med hufvudet, det gaf ära och goda dagar. Ja skolmästare, det vore ändå något!

Den nya kapellanen pastor Hirsch fick höra om Daniels läslust och beslöt taga hand om honom. Pastor Hirsch var en norsk norrman, som spanade efter blifvande stora män af folket, hvilka skulle gjuta nytt lif i landet; från folket, från bönderna var det föryngringen skulle komma. Glad blef han, då han fann Daniel, och snart nog lyckades han öfvertala fadern att låta gossen börja läsa, till en början på prestgården. Ole Johannes lånade upp litet pengar till böcker, och så började det.

Kapellanens hufvudgrundsats var att bokstafven dödar, men anden gör lefvande, och derför gjorde han undervisningen så anderik som möjligt. Inga lexor. Han endast berättade om fädrens höga asar och asynjor, om troll och huldror och om store kämpar, och Daniel liten satt i stum förvåning och hörde trofast på. Han hade visst en dunkel känsla af att det icke var sådana saker, som behöfdes för »examen», och i synnerhet oroade det honom att läraren icke tog ihop med tyskan, som på landsbygden ansågs oundviklig för en lärd man, men i det stora hela var han ganska belåten. Nöjd var också kapellanen, ty här hade han funnit just det, som tiden och landet hade mest behof af, det var tron. När han talade om »aanden» i lifvet, om poesin i lifvet, om rationalister och materialister, om det föraktliga i att endast sträfva för den usla födan, så förstod Daniel det icke särdeles, men andäktigt blickade han upp i kapellanens ögon och trodde hvart enda ord. Och pastorn talte än mer om »aanden» och om ungdomsdrömmarne och om det ideela studentlifvet, och Daniel, han drömde om idel huldror och studenter.

Längre fram begynte de med tyskan, och det gick som en dans. Grammatik och lexor kommo icke i fråga, och man kunde nästan gissa sig till hvad orden betydde. Men värre var det med latinet. Innan de hunnit långt deri, flyttade emellertid pastor Hirsch till en annan församling, och så begynte Daniel läsa för en kandidat. Denne följde en annan metod. Slut med dröm-

mar och poesi, i stället grammatik och lexor. Roligt var det icke, men Daniel kände sig dock helt lugn vid tanken på att vara på den riktiga vägen, som alla andra brukade gå. Efter åtskilliga öfverläggningar beslöts så att sända Daniel till latinskolan i staden. Ole Johannes hade visst stretat emot, men slutligen gått in på att låna upp 100 daler för studierna. Daniel gick som i en dröm. Att slippa från den tarfliga landsbygden till staden med alla dess härligheter var nästan som att komma in i paradiset.

Men på nära håll betraktadt, förlorade paradiset mycket af sin fägring. Daniel bodde i ett litet kyffe hos en hökare och fick icke mycken tid öfrig att njuta af staden. Skolan gaf honom fullt upp att göra. Stadsgossarne hade en märkvärdig fyndighet att komma till rätta med sina lexor, äfven om de ingenting läst, men det kunde icke Daniel. Dåligt gick det med läsningen, så han ofta var utledsen på alltsammans och önskade sig långt bort. Men hemma på landet under ferierna kände han sig som en herre. Der var han förmer än de andra, der lät »studenten» beundra sig. Ole Johannes var också stolt öfver sin son, tog ytterligare upp lån, slog på stort, ja, började dricka. En dag råkade han i fyllan och villan få sig en dugtig förkylning på halsen, insjuknade hastigt och dog. Då visade det sig att affärerna voro ganska dåliga, så Daniel icke kunde räkna på något understöd hemifrån. Det såg illa ut, men länsman Rust tog sig Daniel an. Han talade med grosshandlar Helle och gamla Finsen, och de kommo öfver ens om att gemensamt kosta på Daniel. Så beslöts också att genast sända honom till »fabriken», student bageriet, i Kristiania, för att få honom färdig i en fart.

Sällskapet i fabriken var brokigt, ungdomar på 16 år och dubbelt så gamla, skäggiga män, fattigt folk, de flesta från obildade hem med en pregel af inre och yttre tarflighet. Der funnos partier, radikala och liberala, norrmän och kosmopoliter, grundtvigianer och rationalister. Daniel trifdes bäst med de »folkeliga», och när han druckit några glas punsch och var i feststämning, så hade han alldeles klart för sig att han skulle bli en bärare af folkets sak, han skulle arbeta för att få in tankar och poesi i folkets lif, och sträfvandet för födan skulle han i alla sina dar förakta. Åh, att han icke var rik!

Men det var han icke, och understödet, som han fick, var rätt knapt. Det hade också sina svårigheter att stå på god fot med de tre beskyddarena. Hos grosshandlaren fick han lof att hålla på andra åsigter än hos länsmannen, som var »jaabaekian» och hos gamle Finsen var han nästan tvungen att låtsa intresse för Zulumissionen. Det gick emellertid, och så knagglade han sig småningom fram mot dimissionsexamen. Men det sista året blef svårt. Dåliga grunder hade han, mycket hade han lärt utantill utan att förstå det, mycket hade blifvit på slarf, och nu

skulle allt repareras. Arbetet med hufvudet var nog ett straff, det också. Han läste som en maskin, dag och natt, läste så han var nära att bli tokig, drack kinavin för att hålla krafterna uppe och lyckades omsider klarera examen med skrala betyg. Han hade svårt att förstå att Vår Herre ej gaf honom bättre framgång.

Så skulle det ideela studentlifvet börja. Men han kände ingen förändring. Och hvad som i synnerhet förargade honom var att alla menniskor och han sjelf med kunde se på honom att han var en bondestudent. Förgäfves sökte han sätta på rätt studentmössan med den stora tofsen, den passade icke åt honom. Hvad han afundades de andra deras hyfsning, deras *frons urbana!*

Daniel, Daniel Braut, som han numera kallade sig, hade tänkt reparera bristerna i sin skolkunskap sedan han blifvit student, men det fick blifva. Nu var han en fri akademisk medborgare och gick på föreläsningar när han behagade. Det var ett särdeles bekvämt sätt att studera, tyckte han, fastän han ej rätt förstod att studierna kunde gå utan lexor. Snart märkte han ock att föreläsningarna voro dels tråkiga, dels obegripliga, och då en gammal professor dessutom sagt att studenterna bättre kunde använda sitt första år än med fackstudier, så slog sig Daniel på att studera menniskolifvet och idéerna i »aandrika» böcker. Och hur det gick, så blef det mest romaner han läste.

Kassan smälte emellertid ihop. Understöd fick han icke mer, och han lefde nu på ett litet lån af en gammal bekant. Antingen måste han arbeta för att skaffa sig inkomster, eller också måste han ytterligare spara. Han var för lat att arbeta, alltså sparade han. För kläder och tvätt gjorde han sig så godt som inga utgifter, återstod maten. Så låg han dagarne igenom på sitt rum, rökte och läste, åt då och då varm mat, samt drömde om huru förunderligt väl Vår Herre ännu skulle ställa det för honom. Från hemmet hörde han dessutom att brodern funnit några malmstreck, och de skulle nog göra honom rik. Eller kanske komme det en dag ett bref med 100 daler »från en okänd vän». Men inga bref kommo. Han gjorde några svaga försök att få en informatorsplats, men de misslyckades, och han var nästan färdig att förlora tron på försynen, då han lyckligtvis kom under fund med att man med ficklån kunde komma ganska bra fram. Han lefde i en krets af radikala folkeliga studenter, drack öl och höll med den som talat sist, tänkte fortfarande på att bli prest eller folkhögskolelärare, en reformator, men några studier kom han sig icke till, lika litet som de flesta andra i kretsen. Med lånen gick det bra en tid, men när den inkomstkällan var slut och ingenting heller mer fans att pantsätta och han dessutom sjuknade in, så hade det varit slut med honom, om icke hans beskedliga värdinna tagit vård om honom. Uppstigen från sjukbädden var Daniel full af tacksamhet mot försynen. Nu skulle han börja ett nytt lif.

Bland kamraterna hade han ingenting mer att förtjena, och

så slog han sig på att bli gudelig, gick till *pater omnipotens,* som hjelpt många slarfvar förut, lurade den godtrogne gamle mannen och fick omsider genom hans förmedling en informatorsplats på landet.

Hos proprietär Stensrud lefde Daniel godt. Visst var den otymplige informatorn stundom ett glädjeföremål för husets gäster, visst hade han ringa fröjd af sina elever, visst sväfvade han beständigt i fruktan att man skulle komma under fund med hvilken studentkrets han tillhört, ty då hade det varit slut med hans kredit i familjen, men för öfrigt fann han sig obeskrifligt bra i det välmående huset. Det var något helt annat än att svälta och lefva för ideer. Derför, när hans gamla lärare, pastor Hirsch, tillskref honom och frågade om han ej ville hjelpa till att sätta upp en folkhögskola, så svarade Daniel undvikande. Hans sympatier för det folkeliga blefvo allt mindre och mindre. Han kände på sig att han hörde till en förnämligare klass, och när han lagt sig till glasögon, käpp och handskar, så tyckte han att man ej borde kunna se att han var bondestudent.
Slutet blef att han förlofvade sig med dottern i huset, en bedagad fröken med mycket pengar. Litet samvetsförebråelser kände han för att han blifvit sitt ideal på landsbygden otrogen, men det samma hade ju många andra kloka menniskor gjort.

Så hade han kommit på grön kvist, och prest skulle han bli i sakta mak. Och han skulle lära folket att arbeta och inte bry sig om några ideer och annat »vrövl». Var kanske icke samhället bra nog som det var?

Men när han en dag såg pastor Hirsch komma emot sig på gatan, så blef han helt förfärad och svängde hastigt in på en tvärgata.

Så slutar historien.

Daniel Braut är en första klassens stackare, men han är skildrad med en öfverlägsen godmodighet och en kraft, som gör att man känner sig helt uppfriskad af hans bekantskap. Man erfar icke ens en tillstymmelse af denna osunda, nästan vämjeliga känsla, som man får af t. ex. Nils Lyhne, en första klassens stackare äfven han, och andra moderna hjeltar. Berättelsen är kanske något för långt utdragen. Der finnes många oväsentliga episoder och många onödiga bipersoner, som man har svårt att hålla reda på, mycket som endast en norrman rätt kan sentera. Men i sin helhet är den i hög grad anmärkningsvärd. Skildringarna af Daniels osjelfständighet och stackaraktighet vid olika tillfällen, af hans bondtro på försynen och obenägenhet att göra något sjelf äro gjorda med lika mycken sanning som finhet. En mängd detaljer likaså. Och sanningen finnes ej blott i detaljerna, utan äfven i hufvuddragen.

Originalet är skrifvet på norskt bondemål och utgfvet af en föga känd förläggare, så det antagligen icke vunnit den spridning det förtjent, utom sitt hemland. Snart utkommer dock en

dansk öfversättning, och då skall »Bondestudentar» visst få talrika läsare. Särskildt för oss i Finland har boken intresse. Vi känna ganska väl dessa ungdomar af tvifvelaktig begåfning och ännu mer tvifvelaktig renlighet, som från obildade hem årligen skickas till universitetet och der föra folkets talan, och hvilka sedan, nödtorfteligen uppsnyggade till sin inre och yttre menniska, sändas ut som bildningens apostlar i bygderna. Man förstår dem nästan bättre än förr, sedan man läst »Bondestudentar».

F. E.

Tre i Norge ved to av dem. Oversat fra engelsk ved *H. J. Müller.* Med 59 træsnit. Kristiania 1884.. Alb. Cammermeyer

Älskarne af lätta och underhållande reseberättelser kunna här få sitt lystmäte. Tre unga och rika engelsmän hafva kommit öfverens att för en sommar lefva ett fullkomligt obundet lif i naturens sköte, fjärran från all lyx och öfverförfining. De utrusta sig på det bästa, skaffa sig tre lätta kanoter och resa till Norge, hvilket lands språk de naturligtvis icke det ringaste känna. Längs åtskilliga vatten ro de upp bland högfjällen. Här fiska och jaga de af hjertans lust.

Boken är skrifven i dagboksform och i en oskyldigt skämtande ton, som håller läsaren vid godt humör hela tiden. Den är dertill rikt illustrerad med teckningar, hvilka äro förvånande goda för att vara dilettant-arbeten.

—e.

Öfversigt.

1885 års landtdag. I. — Det är otvifvelaktigt ännu för tidigt att skrifva historien om 1885 års ständermöte, men en redogörelse, om ock sammanträngd, för de beslut dervid fattats torde kanske icke vara för Tidskriftens läsare alldeles ovälkommen. Väl hafva de dagliga tidningarna redan skyndat att meddela sådana redogörelser, delvis ganska uttömmande, till och med mera omfattande än Tidskriftens utrymme medgifver, men mången torde dock hellre läsa en öfverblick af landtdagens verksamhet uti ett sammanhang eller åtminstone fördelad i färre artiklar, än de dagliga tidningarnas, och en och annan föredrager kanske till och med att under sommarhvilans lugn öfverskåda hvilka direkta frukter 1885 års stormiga landtdag, så olika och så orättvist bedömd, lemnat åt efterverlden.

Om vi först vända oss till de fyratioen nådiga propositioner, som varit ständerne till granskning och behandling förelagda, så finna vi att beträffande endast trenne af dem nödig samstämmighet emellan stånden icke kunnat vinnas samt att en proposition icke hunnit komma under ständernas granskning. Men denna ena, hvaröfver vederbörande utskott icke hunnit afgifva betänkande och hvilken sålunda icke kom till diskussion i stånden, var otvifvelaktigt den vigtigaste af alla: den angick antagandet af allmän strafflag för Finland, förordning om verkställighet af straff samt förordning om införande af strafflagen och hvad som i afseende å den borde iakttagas. Man har hört ständernas lagutskott utsättas för klander från särskilda håll derför att det, genom att draga ut på tiden med granskningen af lagförslaget, skulle hafva gjort det omöjligt för ständerna att få det under öfverläggning före landtdagens slut. Man tillägger att ifrågavarande lagförslag, hvilket, såsom kändt är, förelades ständerna först sedan ungefär hälften af den för landtdagen bestämda tiden förflutit, redan var så grundligt och mångsidigt behandladt af fackmän, att ständerna gerna hade kunnat, utskottets anmärkningar förutan, antaga det i sin helhet. Man kan väl ej betvifla att ett sådant tillvägagående, att antaga lagförslaget *en bloc*, från ständernas sida hade varit fullt lagligt — så skedde t. ex. vid denna samma landtdag med strafflagen för finska militären, hvars antagande oförändrad dock föranleddes af politiska motiv, de der icke, åtminstone icke i lika hög grad, förefunnos beträffande den allmänna strafflagen; men hvad som med full rätt kan dragas i tvifvelsmål är, huruvida lagutskottet, utan att afvika från sin

pligt, hade kunnat annat än underkasta det till dess behandling hänskjutna lagförslaget en grundlig granskning. Vill man äfven härvid anställa jemförelse med hvad som egde rum vid antagandet af militärstrafflagen, så må man erinra sig att denna vid 1882 års landtdag af utskottet underkastades en omfattande behandling, till hvilken utskottet äfven uti sitt nu afgifna betänkande beträffande sistnämda proposition hänvisade. — Väl är det att beklaga att den allmänna strafflagen icke vid denna landtdag blef antagen, men såsom någon så synnerligen stor olycka kan det dock icke anses. Man kan med full visshet antaga att samma proposition blir vid 1888 års landtdag förelagd ständerna i oförändrad form, och uppskofvet skall då endast hafva beredt representanterne och landets jurister tillfälle att sätta sig in uti saken, hvarför man måhända kan hoppas på att frågan vid nästa landtdag får en mångsidigare och grundligare behandling än nu hade kunnat komma den så sent utdelade propositionen till del.

De trenne propositioner, beträffande hvilka nödig samstämmighet emellan stånden icke kunde vinnas och hvilka till följd deraf förföllo, voro de som angingo införandet af länsting, ändring af den genom nådiga manifestet af den 20 mars 1879 bestämda lydelse af 12 § i L. O. hvilken § angår valrätt till Borgareståndet, samt angående utgörande af inkomst bevillning för åren 1886, 1887 och 1888.

Det första af dessa lagförslag berörde en af de frågor, som under senaste år mest bearbetats i vårt land. Vidlyftiga betänkanden af icke mindre än tvenne komiteer och lika många landtdagsutskott föreligga i saken, förutom den behandling frågan inom regeringen undergått, och dock strandade denna vigtiga reform mot den »klippa, som kallas två stånd mot två», i det Ridderskapet och Adeln samt Borgareståndet godkände förslaget i princip och med smärre ändringar sådant det af lag- och ekonomiutskottet affattats, men Preste- och Bondestånden, hvilka synas hafva önskat införd en representation häradsvis och med mycket stor sjelfstyrelse, för denna gång läto frågan förfalla. Denna fråga om införande af representation och af sjelfstyrelse för en vidare krets än kommunen, är dock af den natur, att den icke helt och hållet kan falla. Reformens antagande är genom denna landtdags åtgörande uppskjutet för ett tiotal år framåt, kanske äfven för någon längre tid, men att en så beskaffad representation, som genom den var afsedd att införas, dock förr eller senare kommer till stånd är fullt säkert. Alldeles utan frukt blef frågans behandling vid denna landtdag dock icke, ty samtliga stånd antogo ett i sammanhang med propositionen om länsting framstäldt förslag till tillägg till förordningen om kommunalförvaltning på landet, afseende bestämmande af röstberäkningsgrunden vid sådana gemensamma kommunalstämmor, uti hvilka flere kommuner deltaga, en åtgärd som, undanrödjande ett af de väsentligaste hindren för åstadkommandet af dessa gemensamma stämmor,

derigenom i sin mån kan bereda sinnena för införandet af länsrepresentation.

Frågan om förändring af 12 § i L. O. har otvifvelaktigt varit den, som under denna landtdag, jemte språkpetitionerna, mest upprört sinnena. Denna frågas utveckling och gång är säkert af alla Tidskriftens läsare så väl känd att det knappast torde vara nödigt att här erinra derom. Det må endast nämnas att utskottets betänkande, hvars hufvudsakliga förtjenst var att frigöra rösträtten vid landtdagsmannaval från beroendet af det kommunala skatteörets tillfälliga höjningar och skänkningar, godkändes af Borgareståndet allena. Ridderskapet och Adeln antog den ryktbara reservationen N:o 1, och de tvenne öfriga stånden den icke mindre ryktbar vordna reservationen N:o 2, af hvilka den förra ville åt den större förmögenheten och den dermed förenade högre intelligensen och oberoendet i politiska ting tillerkänna ett större inflytande på landtdagsmannavalet i städerna, medan den senare i tvärt motsatt riktning ville, genom att medgifva rösträtt åt innehafvare af endast två skattören, — således af minst 400 och högst 800 marks inkomst, — utsträcka valrätten till så vida kretsar som möjligt. Det sammanjemkningsförslag, som utskottet i anledning af denna meningsskiljaktighet aflemnade och som innehöll förslag om ett inkomstminimum af 800 mark med 500 marks stegring per röst och ett maximum af 15 röster, blef, inkonsekvent nog, antaget af Adeln, men förkastades af de öfriga stånden, och dermed hade frågan förfallit. Det bör icke lemnas oanmärkt att det i denna fråga, på initiativ af Presteståndet, till stånd komna *plenum plenorum* — det andra, sedan landtdagsordningens promulgerande och hvilket sent torde gå ur deruti deltagandes minne — genom dess häftiga debatter och hänsynslösa partiutfall icke så litet torde hafva bidragit att tillspetsa åsigterna och gifva frågan den utgång den fick, och icke lära den eller de, hos hvilka tanken på detta plenum plenorum, hvaraf man dock på många håll hoppades så mycket, uppstod, sedan haft anledning att välsigna denna idés födelsestund. Tanken härpå utgick såsom bekant från fennomanskt håll, men det var just detta partis *enfants terribles* såväl inom Borgare- och Bondeståndet, som inom Adeln, hvilka genom sitt uppträdande under den minnesvärda nattsessionen den 11—12 april betydligt skadade den sak de ville förfäkta och på ett betänkligt sätt rubbade den på många håll rotfästade tron på lämpligheten af dessa ständernas allmänna sammankomster.

Bland propositioner, som på grund af bristande samstämmighet stånden emellan icke till åtgärd föranledt, återstår att omnämna frågan om allmän inkomstbevillning för nästa treårsperiod. Denna gång var det Adeln och Borgareståndet, som på statsutskottets förslag afslogo nämda bevillning, medan åter Preste och Bondestånden, uti vanlig endrägt, ville fortfarande åtaga sig denna skatt. Frågan blef till följd häraf föremål för omröst-

ning inom förstärkt utskott, och der föll den ohjelpligen med 32 röster mot 28. Om än de principer, hvarpå den allmänna inkomstbevillningens utgörande grundats, varit olämpliga och skatten till följd deraf varit mycket ojemnt tryckande och af denna orsak samt med afseende å det sätt, hvarpå den på många håll pålagts, impopulär, och om än det är icke omöjligt att ständerna redan vid nästa landtdag skola nödgas åter åtaga sig den, så är dess upphörande nu det oaktadt icke utan sin stora betydelse. Derigenom bringas i erinring att inkomstbevillningen, som under en lång följd af år oafbrutet utgjorts, icke är en permanent skatt utan att behofvet deraf tvärtom bör för hvarje finansperiod särskildt pröfvas. Också är att hoppas att, innan den ånyo föreslås, regeringen skall vidtaga åtgärder för utarbetande af sådana förslag till förändring af det system, hvarefter bevillningen pålagts, att de dervid hittills existerande olägenheterna varda undanröjda.

På tal om frågor, som förfallit, må här ännu nämnas de som rörde tillskottsanslag för uppförande af ett ständerhus och förnyadt reglemente för Finlands Bank, ehuru dessa frågor icke föranledts af framlemnade propositioner. Den förra af dessa frågor hörde, äfven den, till de brännande spörsmål, som bragte partierna i harnesk emot hvarandra, och det torde icke vara alltför djerft att förutspå att den ännu vid flere ständermöten kommer att spela en mycket vigtig rol. Dess gång och de häftiga diskussioner, hvartill den och de under dess behandlig väckta frågorna af sekundär art gåfvo anledning, torde vara alltför väl kända för att vi här skulle behöfva annat än anteckna att saken i förstärkt utskott sist och slutligen fick den utgången att, i stället för det begärda tillskotts anslaget af 1,300,000, mark, den ursprungliga anslagssumman 1,200,000 mark ökades med endast 300,000 mark, hvaremot beträffande platsen för och omfånget af ständerhuset resp. dess ändamål att vara ett tre- eller fyraståndshus, samma osäkerhet som förut kommer att fortfara och gifva anledning till olika tolkningar och agitationer. — Den synnerligen önskliga förändring af reglementet för Finlands Bank, hvartill ett godt förslag fanns utarbetadt af en utaf bankfullmäktige nedsatt komité och som närmast afsåg ombildning af bankfullmäktig institutionen, vann godkännande af de tvenne stånd, inom hvilka kännedom om och erfarenhet i bankangelägenheter företrädesvis plägar finnas, nemligen Adeln och Borgareståndet, men förkastades af Preste- och Bondestånden.

Bland de nådiga propositioner, som blifvit af ständerna antagna märkes först lagen om motionsrätt för ständerna. Det är kändt hurusom denna lag, som redan framlades vid 1882 års landtdag och då af ständerna utan ändring antogs, emellertid på grund deraf att ständerna gifvit detta antagande af lagförslaget den form, som hittills varit vanlig vid antagande af grundlag, ej blef godkänd å högsta ort utan nu, oförändrad till innehållet, ånyo framlades och antogs. Bland öfriga lagfrågor mär-

kas vidare den vigtiga, mycket behandlade skogslagen, som af samtliga stånd godkändes, samt icke mindre än sex särskilda förslag till ändring af lagstadganden, berörande landets värnepligtiga militär. Hit hör främst strafflagen för finska militären, äfven den, på sätt vi tidigare påpekat, redan behandlad vid 1882 års landtdag; vidare propositionen angående eftergifter i värnepligtens fullgörande för finska medborgare, hvilka inträdt i rysk krigstjenst, hvilken afser vissa medgifvanden beträffande skyldigheten att fullgöra värnepligten för finske officerare i rysk tjenst samt för finske ynglingar, som äro bosatte inom kejsaredömet och der önska såsom frivillige eller volontärer fullgöra sin krigstjenstskyldighet. I nära sammanhang härmed står en annan af ständerna jemväl antagen proposition, om lättnader i värnepligtens fullgörande för finske medborgare, som vistas i Ryssland, hvilken har till syfte att bespara de många inom kejsaredömet sig uppehållande finske ynglingarne i värnepligtsåldern den kostsamma och ofta besvärliga resan till hemorten i Finland, för undergående af besigtning och lottning, utan berättigar dem att undergå besigtning vid uppbådsnämden i Wiborgs stad. Vidare en proposition angående ändring af särskilda paragrafer i värnepligtslagen, afseende ej mindre utsträckning af den befrielse från krigstjenstskyldighet, som innevånarne i Lappmarkens härad åtnjuta, äfven till innebyggarne i Kuolojärvi kommun, än ändring i vissa delar af uppbådsnämdernas sammansättning samt frikallande af personer, som äro i årstjenst anstälde å lotsverkets fartyg, från aktiv militärtjenst under fredstid, på sätt förut om lotsar och lotslärlingar finnes stadgadt. Deremot godkändes icke af ständerne en uti samma proposition föreslagen ändring af 113 § i ännämda lag, beträffande forum för åtal mot värnepligtig, som utan laga förfall underlåtit att infinna sig å uppbådsställe. Till dessa den värnepligtige militären berörande frågor höra vidare lagförslaget om krigsmans och annan till krigsmakten hörande persons befrielse från bysättning och från förrättande af ådömdt arbete för aftjenande af gäld samt frågan angående bestämmande af vissa åldersgränser för officerares vid finska militären afgång ur krigstjensten, af hvilka det förra med mindre ändringar och den senare utan förändring blef af ständerna antagen. Den sistnämda lagfrågan, som afser att hos oss införa vissa, vid de flesta europeiska armeer redan antagna åldersgränser, vid hvilkas uppnående officerarene äro förpligtade att afgå ur krigstjensten för att lemna rum för yngre och friskare krafter, företedde vid behandlingen den egendomligheten, att den, ehuru af lagutskottets andra afdelning afstyrkt, dock blef af samteliga stånd utan förändring antagen. Till de rena lagfrågorna hör vidare den om straff för vissa brott mot gällande tullförfattning, föreslagen och antagen, enär allmänna strafflagen, som var afsedd att innehålla ifrågavarande straffbestämningar icke hann blifva slutbehandlad.

Till lagfrågorna hör på sätt och vis äfven nådiga propositionen om tingsgästning och häradsnämd, som, äfven den i hufvudsak godkänd, afsåg att helt och hållet aflyfta lagmanstingsgästningen samt för torpare och sytningsmän till hälften minska den till häradsrätternas underhåll anslagna tingsgästningen, som hittills utgått med tre kappar spanmål för hvarje rök, äfvensom från dess utgörande helt och hållet befria vissa mindre bemedlade klasser af landtbefolkningen.

Härmed är öfvergången gjord till de frågor, som röra landets ekonomiska (icke finans) angelägenheter, och må bland dessa nämnas främst frågan om införandet af metersystemet, hvaraf dess anhängare vänta sig så stor nytta för handeln och näringarna, lagförslaget om utvidgad rättighet till egostyckning och jordafsöndring, den så ryktbara frågan om förbud mot unga hingstars utsläppande på gemensam betesmark, hvilken trenne gånger var föremål för ståndens behandling, innan enighet i den högvigtiga saken åstadkoms, samt frågan om utsträckt frihet att idka bruks- och sågrörelse, afseende att befria ej mindre bruksindustrin, än anläggandet af sågar och kvarnar, från de inskränkningar hvaraf de hittills bundits. Hit höra slutligen lagförslagen angående ej mindre tillverkning och destillering, än försäljning, forsling och upplag af bränvin samt andra brända eller destillerade spritdrycker, hvilken, tillkommen under trycket af en för våra förhållanden ovanligt stark nykterhetsagitation, inför många inskränkningar, särskildt i minuthandeln med bränvin, inskränkningar som det kan komma att blifva ganska svårt att på ett tillfredsställande sätt upprätthålla, utan att på samma gång uppmuntra lönnkrögeri och lurendrejeri. I viss mån hänföra sig till de ekonomiska frågorna äfven den till inrättande föreslagna postsparbanken, till hvilken ständerna vid innevarande landtdag lemnat sin garanti, samt frågan om reglering af presterskapets aflöning i landets evangelisk-lutherska församlingar, en fråga som i en eller annan form sysselsatt alla ständermöten sedan 1863, men städse strandat på Preståndets motstånd, tills den nu ändteligen, efter nog stora eftergifter åt presterskapets fordringar, leddes till ett — man må hoppas det — lyckligt slut. Här torde kanske vara stället att omnämna den lag om enskilda banker, som på grund af propositionen om bankrörelse, som af bolag idkas, af samteliga stånd antogs, och hvarigenom inrättande af enskilda banker underlättas, men sedelutgifningsrätt icke beviljas dem.

Trenne propositioner rörande jernvägsfrågor blefvo ständerna vid denna landtdag förelagda. En af dessa gälde ständernas bifall till att den utan deras medverkan tillkomna Simola—Willmanstrands banan finge i afseende å förvaltning, underhåll och inkomsternas fördelning införlifvas med redan bestående statsjernvägar, en annan gälde byggandet af en bibana från Nikolaistad till Brändö hamn och den tredje byggandet af

en jernväg från Kaipiais station å Riihimäki—S:t Petersburgs jernbana genom S:t Michel till Kuopio. Af dessa blef den första propositionen af ständerna bifallen, den andra deremot på förslag af jernvägsutskottet, förkastad, med tillika uttalad önskan om förnyad undersökning af ärendet. Uti den tredje och vigtigaste jernvägsfrågan, den om jernväg till S:t Michel och Kuopio, rådde en lika oväntad, som ovanlig enighet i besluten, hvilka fattades i öfverensstämmelse med jernvägsutskottets förslag, att en jernväg skulle byggas från Kaipiais, eventuelt Kouvola station, genom Mäntyharju förbi Otava till S:t Michel samt derifrån vidare genom Haukivuori, Pieksämäki och Suonenjoki till Kuopio stad, med bibana till Iisvesi sjö och Kuopio hamn; och anslogs för denna jernväg, vid hvars byggande skall tillämpas samma system som vid Wasa och Uleåborgs jernvägsbyggnader, en summa af 16,400,000 mark.

Denna landtdag har särskildt utmärkt sig genom de skattelindringar, hvartill den föranledt. Omnämd är redan nedsättningen och delvis upphörandet af tingsgästningen samt afskaffandet af den allmänna inkomstbevillningen; återstår ännu att anföra det koppar- och tennafraden, som under senare tid inbringat endast omkring 1000 mark om året, från och med år 1886 icke vidare skall utgöras, samt att rotevakansafgiften från och för år 1889 upphör. Härmed hafva vi berört den ännu nyligen så brännande rusthållsfrågan, hvarmed menas indragning till kronan af rusthållens egna och augmentsräntor. Det skulle vara alltför vidlyftigt att redogöra för de många omgångar denna fråga haft äfven vid denna landtdag; vare det nog att säga, att denna fråga, hvilken innebär motsatsen till en skattlindring, ifall ständernas beslut vinner sanktion, sålunda numera vunnit sin lösning. Indragningen, som skall försiggå under loppet af 15 år, vidtager från och med år 1889. Härmed är indelningsverket således upphäfdt.

Vid denna landtdag hafva ständerna åtagit sig att för nästa finansperiod fortfarande utgöra bevillningar å tobak, maltdrycker och spelkort samt stämpelpappersbevillning till oförändrade belopp, hvarhos bevillning, på sätt äfven härintills skett, kommer att under nämda finansperiod uppbäras af utländingar, hvilka i Finland idka handel eller annan näring.

Vidare antogo ständerna en förändrad och efter metriskt mått afpassad undervisning för skatterubeln der denna bestämmes dels i penningar, dels i spanmål, samt godkände ett förslag om införande i Wiborgs län af nya skatter, beräknade i öfverensstämmelse med den numera slutförda skattläggningen inom länet. Likaledes godkändes af regeringen föreslagna ansenliga eftergifter uti landboernes å donationsgodsen i Wiborgs och S:t Michels län betalningsvilkor, påkallade af det föga tillfredsställande ekonomiska tillstånd, hvari dessa landbor befinna sig.

Beträffande folkskolorna i landet hafva ständerna, delvis

genom omröstning i förstärkt utskott, beslutit att det af allmänna statsmedel utgående bidrag till folkskollärares och lärarinnors på landet aflöning höjes till 800 mark för lärare och 600 mark för lärarinna, dock utan skyldighet för kommunerna att bidraga till sina lärares och lärarinnors aflönande utöfver hvad i folkskoleförordningen är föreskrifvet; att pension af allmänna medel till belopp af resp. 800 och 600 mark skall tillgodokomma lärare och lärarinnor äfven vid städernas folkskolor i enlighet med föreskrifter, som jemväl af ständerna godkänts; att för sistnämda ändamål anslå inalles 30,000 mark för nästa budgetsperiod samt att för samma tid till underhåll af städernas folkskolor bevilja 500,400 mark samt för folkskolorna på landet 1,962,200 mark äfvensom för inrättandet af folkskolor i Salmis, Suojärvi och Korpiselkä socknar af Wiborgs län inalles 10,000 mark; kommande hela folkskolebudgeten för nästa finansperiod att utgöra 2,526,600 mark.

Vidare hafva ständerna med föranledande af särskilda nådiga propositioner dels bemyndigat regeringen att på lämplig tidpunkt upptaga ett 4 % amorteringslån till nominelt belopp af 17,600,000 mark, hvilket främst skall användas till gäldandet af det för tiden återstående beloppet af 1862 års lån; dels bland annat anslagit för slutförandet af Uleåborgs jernväg 6,844,000 mark, för arbeten å Savolaksbanan 8 miljoner mark samt för en bibana till Jakobstad 300,000 mark samt till subvention för Björneborgs banan $2^1/_2$ miljoner mark; för finska militären 18,699,848 mark, deraf extra utgifter circa $2^1/_2$ miljoner mark, bland hvilka märkas för komplettering af geväraförrådet $^1/_2$ miljon, för anskaffande af tross 200,000 mark och beklädnad åt reserven omkring $^1/_2$ miljon, samt för landtdagen 1888 305,000 mark.

Om vi slutligen nämna att ständerna öfverlemnat åt regeringen att besluta om det framtida underhållet af den utaf framlidne statsrådet Fredrik Cygnaeus till Finlands folk testamenterade villa jemte deruti förvarade konstalster samt anhållit att derför behöfliga utgifter måtte bestridas med allmänna statsfondens tillgångar, så tro vi oss hafva lemnat en något så när fullständig öfversigt af de beslut ständerna vid 1885 års landtdag fattat i anledning af till dem öfverlemnade propositioner. I en följande artikel skola vi söka redogöra för de petitioner, som vid landtdagen framstälts.

A. G—s.

Bref från Stockholm. Jag kom här om dagen helt oskyldigt gående öfver Kungsträdgården, då en Herkules-figur till arkitekt fick syn på mig: han lemnade genast den herre, med hvilken han samtalade och störtade fram till mig: »Taflan», sade han häftigt, »ni är på väg att se taflan». »Nej, verkligen icke», svarade jag, »jag går och tänker på helt annat». »Dröj icke».

utropade han med eftertryck, »hvar dag ni försummar det, är en förlust. Jag har aldrig trott att jag hade så mycket konstsinne». »Inte jag heller», tänkte jag, men jag sade det icke; emellertid var mig den öfverväldigande förtjusningen hos denne jätte den bästa rekommendation, och jag drog mig bortåt Blanchs konstutställning, utanför hvilken de ungerska flaggorna svajade. Munkacsy är nämligen ungrare, och hans romantiska historia kastar ock sitt skimmer öfver hans konstprodukter. Han föddes den 10 oktober 1846 i Munkacs, en liten stad i Ungern. Hans moder dog medan han ännu var helt späd, och hans fader, en fattig tulltjensteman, som var invecklad i upproret 1848, kastades i fängelse och afled der ett år efter sin hustru. En kvinlig slägting, som tog vård om den lille »Miska», förkortning af hans förnamn Michael, mördades en natt af några banditer, som plundrade huset och lemnade barnet kvar vid sin vårdarinnas lik. En fattig advokat upptog honom nu, men Michael måste tidigt sörja för sig sjelf och kom till en början i snickarlära. Han fick arbeta hårdt, hade ej tillgång till skolundervisning, och hans högsta glädje var att tillfredsställa sina konstnärsanlag genom att med blomster och ornament pryda de husgeråds saker, som af allmogen beställdes i snickare-verkstaden.

Han kom slutligen, sedan han blifvit gesäll, tillsammans med en målare, Samosq, förstod sin kallelse, kämpade sig fram, steg för steg, studerade under stora umbäranden i Wien och München, der han fick flera pris och hamnade slutligen i Düsseldorf, der han, instängd i sin atelier, ensam, kämpande för lifvet målade den djupt gripande taflan »En lifdömds sista dagar», hvilken med ens satte honom i jemnbredd med samtidens störste konstnärer. Han afslog 1871 en kallelse till en professur i Weimar. Följande år begaf han sig till Paris, gifte sig med en ung och vacker enka efter en högre militär, vann allt mer och mer rykte och ära, adlades af österrikiske kejsaren och hör nu till en af de förnämsta celebriteterna inom den parisiska konstnärsverlden, hvilken ofta samlas i hans gästfria och eleganta hotell. Se der i korta drag den mans historia hvilken målat »Kristus inför Pilatus».

Men jag stod emellertid på trappan utanför konstutställningen. En äldre dam af mina bekanta kom just ut derifrån. »Nå?» sade jag. »Åh», sade hon med hänryckt blick, »det är lugnet i stormen, det är det mäktiga: tig och var stilla». Jag ville icke på förhand se på detalj fotografierna i vestibulen, utan gick direkte in, och blef förvånad att finna det stora rummet i det närmaste mörkt. Der inne var så tyst, att jag nästan fann mig generad att gå fram och störa den rent af högtidliga stillheten. Taflan upptager hela kortväggen i fonden, och man har till och med nödgats taga bort några lister för att få den att passa. Man kan beklaga att ramen på nedre kanten gör ett afbrott, ty hade taflan vidtagit omedelbart efter mattan, så hade man ej kunnat tro

annat än att scenen varit fullt verklig, så illusoriskt fristående äro alla figurerna.

På taflans högra sida, på en upphöjning af några trappsteg sitter Pilatus, iklädd en hvit romersk toga med röda kanter. Hans fyrkantiga hufvud af gammal romersk typ, hans tättklipta hår, hans låga och breda panna, hans grubblande och bekymrade blick bilda tillsammans en kraftigt verkande bild af mannen som frågade: hvad är sanning. Något på sidan om honom, men också han på upphöjningen, står åklagaren, hvilken håller sitt anklagelsetal med en ifver och en lidelse, så att man tycker sig höra orden flöda från hans läppar, och som, visande på skarorna i bakgrunden, tyckes utropa »se, hela folket fordrar hans korsfästelse». Nedanför domaresätet sitta tvänne präktigt klädda judar. Den främste synes ifrigt intresserad, nästan gripen, den andre slukar den anklagade med blickarne, han tyckes knappast höra hvad som talas omkring honom, måhända är det första gången han ser denne nazaré, som hela folket talar om. I midten af denna höger-grupp sitter en välfödd och högst ointresserad person, en väldig gestalt och en materialismens representant, full af sjelfförtroende och sjelftillräcklighet. En man har sökt sig en plats på någon upphöjning, mot hvilkens ställning man kunde göra den anmärkningen att han ser ut som om han hängde på väggen, men i ansigtsuttrycket och i de lågande ögonen glimmar det ilsknaste hat. Som en hvilande motsats till denna bild, står bakom honom en kvinna med ett barn på armen. Det ljufva lugnet i hennes sköna drag verkar nästan lisande i jemförelse med passionen i de ansigten som omgifva henne.

Till venster hafva vi de packade skarorna af det inströmmande folket, tillbakahållna för alltför våldsamt framträngande af en krigsknekt, som satt sitt spjut som en barrière emot dem. Der synes hatet, nyfikenheten, den råa lidelsen i alla ansigten; ifrigast en ursinnig sälle i hvit mantel, uppsträckande båda armarne i höjden och med vidt öppnad mun skrikande sitt: korsfäst, korsfäst. Den figuren, hvars ställning måhända utgör en nödvändig symmetri mot det upphöjda domaresätet till höger, på det att ej grupperingen skulle blifva för oharmoniskt sluttande mot venster, tillfredsställer kanske åskådaren minst i rent tekniskt afseende. Det är alltid vanskligt att måla någonting i ögonblicklig rörelse, det får någonting stelt och teatraliskt nästan med fysisk nödvändighet, och vår mästare har icke helt och hållet lyckats undvika denna stötesten. — Ofvanför allt detta tumult ser man genom den öppna portiken, ty såsom bekant hölls förhöret i förgården, eftersom judarne för den förestående högtidens skuld ej fingo orena sig genom att gå in i det inre af palatset. ett orientaliskt landskap af förtrollande skönhet.

Midt i denna omgifning står Kristus. Han har en hvit lifklädnad, som faller ner till de nakna fötterna och lemnar halsen bar, och hans händer äro bundna i kors med ett rep. Vi skola

icke begagna ett sådant ord som majestetisk om hans ställning, ty hela figuren är af en så förvånande enkelhet och naturlighet, att ett sådant ord icke passar. Han bär pregeln i sin upprätta hållning af en allt genomträngande inre höghet. Han kommer utsliten, plågad, gisslad, sargad af själs och kropps kval, lekamligen vanmäktig efter örtagårds kampen, tärd, söndersliten, utmagrad, men med en styrka som uthärdar allt, med en kraft som ingenting kan bryta. Man ser hans ansigte i profil, betraktande Pilatus, jag skulle nästan vilja säga med en hvass blick. Men han är olik allt hvad vi sett, allt hvad vi tänkt oss. Skall jag säga hvad jag tänker? Nåväl, han är viss om att han äger sanningen, men han *är* icke sanningen, han har kämpat allt in till blods för heligheten, men han *är* icke heligheten, han dör på sin tro att vara sänd af Gud, men han *är* icke Gud. I hans starkt bakåtlutande panna ligger ett drag af fanatism, och i hans mun, ja hvad har ni för ord derför? Tag ett milligram förakt, ett milligram ironi för allt detta usla och låga som omger honom och ett milligram hårdnackenhet för hvad han sjelf kämpar för, och bilda ett ord deraf, så har ni uttrycket som ligger kring hans läppar. Jag förnekar icke bildens utsökta originalitet, dess höghet, dess rättfärdighet, dess gripande, tilltalande, skakande innehåll, men jag förnekar att detta ansigte, som tränger sig in i vår hjerna och outplånligt bränner sig fast i vår hågkomst, är ansigtet på honom, till hvilken vi fly i vår syndanöd.

Men hvilken komposition! Men hvilken anordning! Man är der, man är med. Man glömmer allt hvad man förut tänkt på. Man sitter der kvart efter kvart i den graftysta salongen, och när man efter en tid ser upp finner man med förvåning att man är omgifven af ett femtiotal menniskor, lika tysta, lika försjunkna, med samma viljelöshet glömmande hela den yttre verlden. Hur väl har icke mästaren förstått att gifva färgerna deras rätta ställning till ämnet, så att de aldrig hafva ett för mycket, aldrig draga ögat från hufvudsaken, det själiska innehållet. Och i detaljerna, se denna trappa, se denna österländska himmel, se dessa ornament!

Och när du går ut, kasta en blick i spegeln, hvilken är ställd på motsatta väggen och återgifver hela taflan, och undra öfver att ej folkhopen tågar bort förande med sig detta sanningsvittne för att korsfästas. Säkert är att hvar du än hamnar här i verlden skall du aldrig glömma Michael Munkacsys tafla: Kristus inför Pilatus.

Men medan jag är på tal om taflan, måste jag ock nämna några ord om vår egen konstnärs Julius Kronbergs sista tafla, David och Saul, som jemte tio andra för närvarande exponeras i Prinsens palats vid Gustaf Adolfs torg. Vilja vi hafva en storartad njutning för vårt skönhetssinne, så skola vi gå och se den, ty den är i sanning underbar. Den har Kronbergs vanliga tafvelform, skjutande upp i höjden, men i mitt tycke något för smal för att hafva en fullt harmonisk proportion mellan

höjd och bredd. Till höger ligger Saul, utsträckt på en divan, hvars fotställning, om man nu skall vara småsinnad, förefaller väl spröd för att uppbära den väldiga gestalten. Den enda anmärkning jag för öfrigt skulle vilja tillåta mig, är att Sauls ansigte är väl tärdt, afmagradt, ja, nästan likartadt i jemförelse med de muskulösa, fylliga armarne och halsen. Han ligger nästan framåtlutad, stödjande ansigtet i händerna, och bredvid honom ligger hans långa kastspjut. I detta tärda, grymma och dystra ansigte spåras mjeltsjukans gnagande kval, och man fasar för hans fysiska kraft, när hans vrede icke som nu är söfd till ro af musikens trollkonst. Nedanför honom på golfvet sitter David med korslagda ben, klädd i en tigerhud kring höfterna och med harpan i sitt sköte. En skönare ynglinga-gestalt har man svårt att få se, och ändå är den så förvillande naturlig, att man tycker sig ha sett den tusen gånger. Den israelitiska typen med det rika blåsvarta håret, den krökta näsan, de strålande ögonen, den mörka liffulla hyn, bilda ett helt af obeskriflig fägring. Ljuset, som snuddar vid yttre kanten af Sauls arm faller öfver David, så att man ser det röda blodet pulsera i fingrarne, som han håller i grepp öfver harpans strängar, så att man just väntar knäppningen af de, det sjuka sinnet helande accorden. Hans blick, ren, oskuldsfull och from, håller han riktad uppåt mot Saul, men i det unga ansigtets kraftiga och skarpa linier läses teckningen af hans härdade barndom bland skogens vilda djur. Mattan, gardinen och väggarnes stela prydnader äro mönster af ypperligt detaljmåleri, och jag tror icke man öfverdrifvit, då man kallat denna tafla ett af den moderna konstens mästerverk. Nog öfverträffar den i mitt tycke vida allt hvad Julius Kronberg förut åstadkommit.

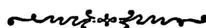
A. Kerfstedt.

Tillägg:

I Tidskriftens senaste häfte har i uppsatsen »På Sveaborg 1808» dagteckningen under den tredje af Cronstedts order bortfallit: Sveaborg den 26 Februari 1808.

Adertonde tomens innehåll:

Öfversigt:

H. 1. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Januari 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och *8 Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18), samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och försändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hrr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Fabiansgatan 28.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Från **G. W. Edlund**, H:fors: Kalevala, fri öfvers. af *R. Hertzberg*. Från **G. L. Söderström**, Borgå: Faust, kirj. *J. W. Göthe*, 1:nen osa, K. Forsman'in suomentama (Runotar. 2). Från **W. Söderström**, Borgå: Yleinen ihmiskunnan historia, *Weberin, Wallisin* y. m. mukaan, h. 19. — *L. Thomas*, Suuret keksinnöt, h. 4. Från **E. Wesander**, T:fors: Taavetin huoneen herra, kirj. *J. H. Ingraham*, suom.

Från **Alb. Bonnier**, Sthlm: Svea, folkkalender för 1885. Från **A. V. Carlson**, Sthlm: Vitnesbörd om gemensam tro fr. d. luth. kyrkan i Skandinavien, predikningar, h. 2—3. Från **Fahlcrantz & C:o**, Sthlm: Upsalalif, af *Joh. Sundblad*. h. 4 & 5. Från **C. E. Fritze**, Sthlm: Handbok i helso- och sjukvårdslära, af *O. F. Hallin*, h. 6. — Konststilar och konstslöjd, af *J. von Falke*, öfvers., h. 1. — Blänkfyrar, citat ur verldsliteraturen, utg. af *K. Åberg & M. Henschen*. — Den nye Sindbad eller nutidens under, af *Will. Gilbert*.

Cajander

H. 2. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Februari 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och 8 *Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotat exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och F. Elfving, utgifvare, J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.

H. 3. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Mars 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri. 1885.

På *Finsk tidskrift,* som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och 8 *Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotat exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Från **G. W. Edlund,** H:fors: Vår styrelse och våra landtdagar, af *Edv. Bergh,* h. 9—10. — En ung herskare, af *W. Solowieff* (Billig skönlit., VIII). — Finlands fiskar, af *G. Sundman,* m. text af *O. M. Reuter,* IV. Från **Lång & Ståhlberg,** H:fors: Finsk formlära för elementar-undervisningen, af *K. Hämäläinen.* Från **W. Söderström,** Borgå: Kertoelmia, kirj. *J. Reijonen,* h. 3. — Minä ja muut, kirj. *P. Päivärinta,* h. 2. — Roinilan talossa, näytelmä, kirj. *Minna Canth.*

Från **Alb. Bonnier,** Sthlm: I fjerran Östern, af **G. Kreitner,** svensk bearb. af A. Stuxberg h. 1 (Bibl. f. Resebeskrifn., XI). — Handbok för hästvänner, af *C. G Wrangel,* h. 3. — Efterspel, komedi af *Augusta Barthelson.* — Svenskt skämtlynne, folklifsbilder etc. saml. af *O. Svahn,* h. 12. — Från vägar och stigar, skizzer af *J.* — Valda berättelser af *Pehr Thomasson,* h.

H. 4. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

April 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och 8 Fmk för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotat exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Från **G. W. Edlund,** H:fors: *Fr. Cygnæus,* Samlade arbeten: Poetiska arbeten, b. 2, h. 3. Från **W. Söderström,** Borgå: Työmiehen vaimo, kirj. *Minna Canth.* — Kemian alkeet, kirj. *M. Zængerle,* h. 3. Från **E. Wesander,** T:fors: Novelleja, kirj. ronva *M. S. Schwartz.* — Muutamia evankeliumin suloisia kukkasia, kiehkuroiksi kokoeli *E. T.,* 1. — Mitä minun pitää tekemän, että autuaaksi tulisin?, kirj. *C. O. Rosenius,* suom. Från **W. Bille,** Sthlm: Nederländernas frihetsstrid, af *J. L. Motley,* h. 5. — Några dikter af *Th. Moore,* öfvers. af K. A. Melin. Från **Alb. Bonnier,** Sthlm: I fjerran Östern, reseskildringar af *G. Kreitner,* av. bearb. af A. Stuxberg, h. 2. — Handbok för hästvänner, af *C. G. Wrangel,* h. 4. — Från Wiens salonger, interiörer af grefve *Paul Vasili.* — Valda

H. 5. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Maj 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och kostar *15 Fmk* för hel och 8 *Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 p. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t. II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotat exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och F. Elfving, utgifvare, J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.

H. 6. T. XVIII.

FINSK TIDSKRIFT

FÖR

VITTERHET, VETENSKAP, KONST OCH POLITIK

UTGIFVEN

AF

C. G. ESTLANDER,

WILH. BOLIN och FREDR. ELFVING.

Juni. 1885.

Innehåll:

Helsingfors, J. Simelii arfvingars tryckeri, 1885.

På *Finsk tidskrift*, som utkommer 1885 i oförändradt skick med ett häfte om 5 ark 8:o i månaden och **kostar** *15 Fmk* för hel och 8 *Fmk* för half årgång, prenumereras:

i Helsingfors hos stadens bokhandlare, i Dagbladets kontor (Alexandersgatan 18) samt i hr O. W. Laurents butik (Norra Esplanadgatan 43);

i landsorten å postkontoren med tillägg af postarvode och fönsändningskostnad; eller hos Redaktionen skriftligen med tillägg af korsbandsporto *2 Fmk* för hel och *1 Fmk* för half årgång; i Åbo i Frenckellska bokhandeln samt i hr A. W. Jahnssons bokhandel; i Wiborg hos hr Clouberg & C:i och hr J. C. Lagerspetz; i Tammerfors hos hr Emil Hagelberg; i Borgå hos hr G. L. Söderström; i Nykarleby hos hr F. V. Illberg, med *17 Fmk* för hel och *9 Fmk* för half årgång;

i Ryssland skriftligen hos Redaktionen med *7 rbl* för hel och *4 rbl* för half årgång;

i Sverige å postkontoren samt i Stockholm hos hrr Samson & Wallin, i Norge hos J. W. Cappelen, Kristiania med *13 kronor* för hel och *7 kronor* för half årgång;

Distribution i Helsingfors verkställes af stadsposten. Reklamationer kunna skriftligen eller muntligen göras i stadspostens kontor Nylandsgatan 6.

Lösa häften säljas till ett pris af 1 Fmk 50 pi. och 1 kr. 25 öre.

Af äldre årgångar erhållas vid kontant handel t. I (okt.—dec. 1876) à 3 mk, t II och III (1877) à 6 mk (af dessa tre tomer återstå endast några tiotal exemplar), t. IV och V (1878) à 4 mk, t. V—XIII (1879—1882) à 5 mk.

C. G. Estlander, Wilh. Bolin och **F. Elfving,** utgifvare, **J. Ahrenberg, F. Gustafsson, S. Lemström, M. W. af Schultén, E. Schybergson, M. G. Schybergson, R. Tigerstedt, J. J. Tikkanen, R. F. v. Willebrand.**

På Redaktionens bord äro inlemnade:

Från **W. Söderström, Borgå:** Väktare-rop, predikningar af finska prester, h. 2. — Yleinen ihmiskunnan historia, *Weberin* y. m. mukaan, h. 20.

Från **Alb. Bonnier**, Sthlm: Kongo, den nya fristaten i de svartes verldsdel, af *H M. Stanley*, h. 1. — Konflikter, af *O. Levertin*. — Valda romaner af *M. S. Schwartz:* Blad ur qvinnans lif, h. 9—11 (slut). — Valda berättelser af *Pehr Thomasson*, h. 11—12. — Damen med rubinerna, roman af *E. Marlitt*. — Det stora kalkbrottet, af *G. Ohnet*. Från **A. V. Carlson**, Sthlm: Om kärleken till hem och fosterland, af *H. Wendell*. — Vitnesbörd om gemensam tro från den luth. kyrkan i Skandinavien, h. 6. — Qvinnobilder ur Guds rikes historia, föredrag af *B. Riggenbach*. — Allmän historia i kort sammandrag, af *F. Eriksson*, 2 uppl. Från **Exped. af Nord. Familjebok**, Sthlm: Nordisk familjebok, konversationslexikon, b. 9, h. 3—4. Från **Fahlcrantz & C:o**: Svenska Biblioteket, afd. I: Allmän verldshistoria, af *O. Sjögren*, h. 7. — Kristendomens första dagar, af *F. W. Forrar*, h. 7. Från **C. E. Fritze**, Sthlm: Konststilar och konstslöjd, af *J. von Falke*, h. 5. — Pengar, novell af *E. Ahlgren*. — Predikningar öfver kyrkoårets högmessotexter af Stockholms prester, h. 6. Från **Z. Hæggström**, Sthlm: I tjenst hos främlingar, af *E. Beckman*. — Serapis, af *G. Ebers*. — Huru man gör godt, skådespel af *A. Ch. Edgren*. — 1885, revy i literära och sociala frågor, utg. af *G. af Geijerstam*. Från **L. Hökerberg**, Sthlm: Handbok i telefoni, af *C. A. Nyström*. Från **O. L. Lamm**, Sthlm: Utan hållpunkt, af *S. Schandorph*. — Europas konstnärer, biografier utg. af *A. Ahnfelt*, h. 5—6 — Minnen från Carl XIV:s, Oscar I:s och Carl XV:s dagar, af general *C. Akrell* och landshöfd. *S. G. von Troil*, d. 2. — Barnet, dess vård och uppfostran, af *Hanna Kamke*. — Tempel och elefanter, reseberättelser af *Carl Bock*, h. 2—3. — En sjöresa i Tropikerna, af *Lady Brassey*, h. 2. Från **P. A. Norstedt**, Sthlm: Det kyrkliga gudstjenstfirandet, af *P. Eklund*. — Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering, af *C. T. Odhner*, d. I. Från **Samson & Wallin**, Sthlm: Våra kläder, af *E. Nilsson* (Bibl. f. helsovård, 6). Från **A. I. Seelig**, Sthlm: Franska revolutionen, af *Th. Carlyle*, h. 7—8. Från **J. Seligmann & C:o**, Sthlm: Svenskt literatur-lexikon, af *B. Meijer*. — Salambô, roman af *G. Flaubert*. Från **Fr. Skoglund**, Sthlm: I gungstolar och soffhörn, af *Chicot*. Från **C. W. K. Gleerup**, Lund: Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent, af *A. Kock*. — Holger Skräddares, bilder ur hvardagslifvet bl. allmogen i sydöstra Skåne, af *H. Wranér*. Från **Universalbibl:s förl.-exped**, Upsala: I gryningen, af *A. Lundegård*.

Från **A. Cammermeyer**, Kr:nia: Norske Oldsager, af *O. Rygh*, h. 2—3. — Pattedyrene, af *C. Vogt* og *Fr. Specht*, h. 4. — Laurviks Svovlkilde og Jod-svovl-bad etc., af *J. C. Holm*. — *Cammermeyers* Reisekort over det sydlige Norge, i 2 Blade. — Om konstige ernæringsmethoders an-

vendelse i terapien, af *Edv. Bull.* — Biografiske data om 330 norske generalspersoner, 1628—1885, af *C. J. Anker,* h. 1—2.

Från C. A. Reitzel, Kjbnhvn: Intermezzoer, af *Joh. Norman,* ny saml.

Valvoja, red. af Th. Rein m. fl., 1885, h. 5 innehåller: om rudimentära organ, af J. A. Palmén; teckningar från nordliga Norge och norska Lappmarken, af M. Thoresen (öfvers.); tvenne dikter, af V. Kilpinen; politiska och sociala förhållanden i Elsass-Lothringen, af E. Hjelt; inhemsk literatur; finska teatern, af K. Grotenfelt; förteckning på nya böcker.

Nordisk tidskrift, utg. af Letterstedtska föreningen, red. af O. Montelius, 1885, h. 4 innehåller: studier i tefvelsamlingen på Vanås, af O. Granberg; et blad af fjeldgrundens dannelse-historie, af O. A. Corneliussen; abnormskolesagen i de fire nordiske lande, af J. Moldenhawer; den elektriska telegrafen, af K. M. Thordén; literaturöfversigt; nyutkomna böcker.

Nordisk revy, utg. af Ad. Noreen, n:r 31 (15 maj 1885) innehåller: recensioner öfver arbeten i literaturhistoria, historia (Berg, Vår styrelse och våra landtdagar), romanska och germanska språk, blandade ämnen; universitetsangelägenheter (Upsala, Sthlm); annonser.

Pedagogisk tidskrift, utg. af H. F. Hult, 1885, h. 5. innehåller bl. a.: i latinfrågan, af H. F. Hult; Östergötlands och Smålands lärareföreningar, af T. B.; till frågan om läroverkskomiténs betänkande, af U.; kongl. beslut; personalnotiser.

Sveriges ungdom, red. af D. S. Hector, 1885, n:r 5 innehåller bl. a.: »Sveriges land», af A—n O—n; hos morfar och mormor, af Cl. Gerard (forts.); hvarpå kunna vi grunda vårt hopp om förbarmande mot djuren? af C. Schg; en kapprodd af S—m; papparbeten; schack; från utkiken; prenumeranternas sida; i bokhandeln.

Tidskrift för hemmet, tillegnad nordens kvinnor, 1885, h. 3 innehåller bl. a.: kristendomen och kvinnofrågan, af L. H. Å.; något om klädedrägten ur estetisk synpunkt; literatur; bref från Finland, 1; från fristunder i familjebiblioteket; flickskolan inför riksdagen.

Nordiskt medicinskt arkiv, red. af A. Key, 1885, h. 1 innehåller: Blödningerne hos nyfödte Börn, af Dr. Stadfeldt; hjertförmakets förhållande vid direkt retning, af Chr. Lovén; bakteriologisk Teknik, af C. J. Salomonsen (forts); den granulära njuratrofin, af H. Holsti; om urethritis externa, af E. Ödmansson; kortare meddelanden; nord. medic. literatur fr. 1884, 3:dje kvartalet; comptes rendus; inbjudning t. allm. sv. läkaremöte.

Das Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes, 1885, n:ris 20—23 innehålla bl. a.: Romanhelden von Einst und Jetzt, von E. v. Kapff-Essenther; das deutsche Schauspielhaus, von P. K. Rosegger; finnische Lyrik, von M. Vogler; Litteratur und Leben, von E. Koppel; neue Dramen, von K. Bleibtreu; der Realismus auf dem Theater, von P. Dobert; isländische Litteratur, von J. C. Poestion; Viktor Hugo, von C. Schoebel; litterarische Neuigkeiten; Anzeigen.

